68
9A D
38

Tomo Unico

T=A°2=p.1

Va 61 f 2ª

~~12 5.16.A.21~~

17

I

12 5-15- A - 21 -

LIBRI DE RE RVSTICA A NICOLAO Angelio uiro conſumatiſſimo nuper maxima diligentia recogniti et typis excuſi, cum indice & expoſitione omnium dictionum. Catonis. Varronis. Collumellæ. Palladij quæ aliqua enucleatione indigebant.

M. Catonis.		LIB. I.
M. Terentij Varronis.		LIB. III.
L. Iunij Moderati Columellæ.		LIB. XII.

Eiuſdem de arboribus Liber ſeparatus ab alijs.

Palladij.	LIB. XIIII.

De duobus dierum generibus, ſimulq; de umbris & oris, quæ apud Palladium.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA
BIBLIOTH. CARMELIT. S. MARIÆ DE VICTORIA
BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA
SOPRINTENDENZA PER LE BIBLIOTECHE ROMA

PHILIPPVS IVNTA FRANCISCO VICTORIO VIRO CLARISSIMO. S.

MIRABITVR *fortaſſe quiſpiam* Franciſce *optime, q̄ ego, qui abhinc
annos circiter decem libris noua impreſſione cudendis operam totam impēde
rim, nec ex eis aliquem ſub cuiuſpiam nomine ediderim, modo hos quatuor de
agricolatione authores tuo potiſſimum nomini dicarim. Cui quidem, ſi ea, q̄ in
te bonarū artiū fulgent ornamenta, præter ea, q̄bus domi, foriſq́; ſplēdes uirtutis
emblēmata perſpexerit, facile obuiam eſt ire. prætereo nanq́; illud uetus familiari
tatis et clientelæ uinculum, quo maiores mei domui uictoriæ iā tum ab ipſo exor
dio arctiſſimo fuere coniuncti, quod unum uel me ſatis ad id hortari debuiſſet.
Iure igitur cogitanti mihi iamdiu cui maxime hos de agrorū cultu libros dicarē,
tu ſolus in primis occurriſti, qui à* Senatu Flor. *miſſus maximis de rebus orator
Cæſareum imperatoris numen tam graui, ac dulci oratione ad tuæ* Reip. *uota
ipuliſti, ut re bene geſta merito te eadē ad* Iulium *prius, tum ad* Leo Pont. Max.
rurſus legatum miſerit, nuperq́; Roma *rediens magna cū tuorū ciuium admira/
tione, ad* Chriſtianiſſimum Galliæ *regē orator iterū crearis.* Vnde *quantū te tua*
Reſp. *indigeat, cuiq́; facile eſt conijcere, quando negociorū molem in quē uertat
te ſolum tanquam phœnicem unicum delegerit.* Tu *igitur, qui ut* Vlyſſes Home
*ricus regiones multas, & urbes peragrando, agrorum etiam cultus non aſym/
bolos perſpexiſti, totum hoc rei ruſticæ corpus bene compactū, & ad amuſſim
formatum, munus quidē tua dignitate minus protegendū ſuſcipies, ipſumq́; cū
fueris ab occupationibus ſerijs, magniſq́; negocijs, quibus iugiter diſtineris feria
tus, currenti ſaltem oculo leges.* Vbi *quantum curæ, ac laboris, ne una q̄dē ma/
cula ineſſet, impenderimus, cum ex nouis typis, tum ex aliorum exemplariū
mendis facile erit dignoſcere.* Accedit *præterea* Nicolai Angelij Bucinen. *tui
quondam præceptoris accuratiſſima caſtigatio, qui quidem uir de utraq́; lingua
benemeritus ſuis lucubrationibus multa turgida reſecuit, hiantia ſuppleuit, ca/
rioſa poliuit, tumentia complanauit.* Adiecto *item uocum indice, ubi uberrime, ac
elegantiſſime, q̄ pertinent ad uillæ poſitionem, fundi inſtrumenta, ſtammina, po
maria, ichthyotrophia, melitturgia, ſalgama, oxygara, oxipora, aliaq́; id genus
ruſticationis corpore complexa ad unguē citra aliorū deſyderium exponūtur.*
Accipe *igitur noſtræ* Reipu. *decus opus te dignū, ſiquidē* Reges Cyrus, Arche/
laus, Atthalus, *necnon &* Xenophon *ruſticationem excoluerunt, quam deniq́;*
Mago Pœnus *octo & uiginti uoluminibus expoliuit, quæ quāuis extera et bar/
bara.* S.C. *in latinum conuerſa ſunt ſermonem.* Suſcipe *inq̄ illuc deferendos auto
res, unde tu felici legatione nomen grande reportaſti, ut ſi qui rhinocerontes in
tam longo itinere ipſos inuaſerint, tuo audito nomine naſum aculeatum compri/
mant, me tu interea ut fidum clientē cum noua prole hac oblata cōſoue.* Vale.

ENARRATIONES NICOLAI ANGELII BVCINENSIS *uiri doctiſſimi ſuper nonnullis dictionibus, quæ in his uoluminibus ſcitu digniſſimæ leguntur.*

ANniculus unius anni quo utitur Cato.5.b. & Varro lib.ij. ſed annotinus uſus eſt Col.lib.4. hornus & hornotinus p aſpirationem. q. ſit ab hoc & anno uſus eſt Co.ibidē, tū dicimus bimus ſiue bimulus trimus & quadrimus duorꝝ trium & quatuor annorum, & non ſolum ad res animatas, ſed etiam inanimatas referri poſſunt.

Aulla uel olla Cato uſus eſt cōuerſa au in o longum, unde Plau. aullulariam comœdiam ſuam de olla auriplena inſcripſit. car.11.a

Acus ris frumenti purgamentū utitur Ca. et Co.li.viij. acus ēt quartæ flexiōis paleæ frumēti dīr ad ſimilitudinē acus qua ſuimus Co.li.ij. car.11.b

Acetabulum uaſis genus quod quartam heminæ partem.i.dragmas quindecim continere quidam ſcribunt alij totam heminam. car.15.b

Acinum. M.Cato neutro genere uſurpat pro uuæ grano, quem alij acinū maſ. ge. protulerunt. car.16.b

Aceo acorem ſapio Ca. nam inde acor & acidus. car.21.a

Autumnitas pro autumni tpe a Catone uſurpatur. car.22.a

Ager reſtibilis q reſtituitur & reſcritur, ueruactū terra q̄ alternis annis requiet q. uere actū, & eſt qn̄ uere primum agri proſcinduntur auctore Var.lib.11. noualis fe.ge. ſiue nouale.ne. aruum tunc primum ad ſementem proſciſſum, licet alij uelint nouæ ſementi relictum uſi Maronis patrocinio, qui ſcripſit Alternis idē tonſas ceſſare nouales, & ſegnē patiere ſitu dureſcere cāpū. car.33.b

Actus duplex minimus & quadratus, minimus eſt latitudinis pedum quatuor longitudinis centum uiginti auctore Col.lib.y. quadratus undiq; finitur pedibus centū.xx. ut ſcribit Co.ibidē. & Va.li.i. actus itē qua cuiq; uehiculū trahere licet, & iter quo quis pedes uel eques cōmeare poteſt, de quo latius in dictione iugeri. car.33.b

Aruum quod aratum nec dum ſatum eſt. Var.li.ij. car.40.b

Ariſta ab arendo inquit Varro.lib.ij. car.38.b

Aceruus minutarꝝ rerꝝ ꝯgeries, cumulus, idē et meta a Va. dicitur li.ij. c.45.b

Apica ouis quæ non ſit uillis alūs & denſis toto corpore, maxime circa ceruicem & uentrem. Var.li.iii. car.53.a

Aborto as pro immaturum fœtum edo uſurpat. Var.li. iii. Co. uero abortio is pro eodem eſt, et abortior deponens. car.56.b

Appēdix qd alij adiunctū ē quaſi ex alio pēdeat. Var.li.iii. car.30. & .71.b

Alueus ſiue aluus alueare & aluearū pro eodē intellectu.i. apum tuguriolo ab alimonijs mellis uſurpari a Varrone & Co. ſæpe cōperies. car.76.b

Apotheca pro cella uinaria et proprie i q̄ uinū ꝯſeruatur et uēditur. Co.li.i. 92.b

Atlantides abſconduntur altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium ante nonū Kal. nouembris auctore Col.lib.ij. 100.b

Aboleſcere pro euaneſcere.i.ad nihilū redigi uſus eſt.Col.li.iij. 112.b
Annotinus in dictione anniculus. 136.a
Agna in dictione iugeri.
Amera apud Col.ſemen ulmi ſignificat,licet Pli.ſamariā uocet. 130.a
Alumen ſalſugo terræ dictū a lumine ꝙ lumen coloribus tingēdis pſtet. 163.b
Auia herbæ nomen apud Col. 164.a
Altinum urbs olim in littora Venetiæ florentiſſima fuit.
Alaternus genus fruticis apud Col.lib.vij. 179.a
Acras ſilueſtrem pirum apud Col.ſignificat lib.vij. 181.a
Anſerculus anſeris pullus.Col.lib.viij. 194.a
Amarātus non modo flos,ſed arboris genus apud Col.legitur lib.ix. 199.b
Aſphodelus a noſtris ferula dicitur.Col.li.ix. 199.b
Acrimonium allij & cæparum uocauit.Co.li.ix.quanquam acrimonia ē uehementia quædā animi acumen & mētis ſeueritas. 205.b
Autūni eqnoctiū circa octauā ptē libræ auctore Co.li.ix.licet rō hypparchi eo. auctore doceat primis ſignoꝝ ptibus nō octauis ſolſtitia et eqnoctia ↄſiā. 206.a
Andracbne herbæ ſpecies quā portulacā dicimus.Co.li.x. 213.b
Arborator,is eſt qui arbores curat.Col.li.x. 215.b
Adoreum far uernaculum dicitur.Col.lib.xi. 218.a
Acida uua quæ acorem ſapit.Col.lib.xi. 222.b
Amigdalus & amigdala pro arbore legitur in Col.lib.xi.pro fructu uero & amigdala & amigdalum ne.ge.hac eadē dicitur nux græca, ſiue thaſia, ſiue longa.auctore Macrobio lib.ſaturnalium tertio. 225.a
Atrienſis cui atrij cura credebatur.Co.li.xi. 233.b
Amylum fit ex triticeo lacte expreſſo cum triticū per aliquot dies in aqua purigatū eſt dictum ab a dictione priuatiua & μυλου mola.q.ſine mola factum amidum uulgus appellat.Col.lib.xij. 253.a
Adminiculo,ſiue adminiculor in utraq; uoce pro ſuſtento.Co.li.ult. 260.a
Ablaqueare ab italis excodicare dicitur.i.circa uitis radicem dolabra terrā aperire.Pal.lib.primo. 278.a
Auellana nux ab auella oppido campaniæ ubi abundat,cuius arbor corilus dicitur eadem nux pontica,ꝙ in Aſiam græciamq; primo e ponto uenit dicitur & præneſtina ꝙ præneſtini his abundent.Pa.li.i. 294.a
Amites,perticæ aucupatoriæ,ſup qbus rete uolucribus tēditur.Pa.li.vij. 311.b
Atinia gallica ulmus uulgo forcerago.Col.li.
Althea hybiſcus dicit̄ auctore Pa.li.xi.ſiue agreſtis malua,ut alij uolūt. 326.a
Ante pagmenta ualuaꝝ ornamenta,q̄ antibus appingūtur.i.affigūtur.Ca. 5.a
Alica fit ex Zea ζέιας græci ſpeltam dicunt. 13.a
Auerunces auertas,depellas.Ca. 19.b
Apiana ab Apio braſſica,quā græci σελιναδα uocant.Ca. 23.b
Aedituus is dicitur,qui ſacras ædes curat,priſci tn̄ dixere æditumū.Va. 28.a
ἀποδυτήριον apoditerion locus ubi deponebantt ueſtes ante ingreſſum bal

nei. Var. 49.a
ἰξατρίδιον græce latine exemplar. Var. 69.a
Adijcialis, cœna erat adipalis & opipara ab adijciendo. Va. 70.a
Amphibium dicitur duplicis uitæ. Var. 73.a
Aſini, piſces qui per diminutiõem aſelli dicuntur. Var. 79.a
Artrare, eſt aratrare, & eſt quando ſata inarantur poſtq̃ & nata ſunt & excreſcunt. Col.
Apyrenum malum granatum proprie dulce uocauerunt priſci medici, uerum ſi græcam dictionem latine ex ethymologia explanare uoluerimus apyrenum dicitur, cui nulla eſt granorum duritia uel minor q̃ alijs. Col.
Allobrogica & biturica a gente nomen habuerunt. Col. 113.b
Albuelis, uitis genus, ſicut item uiſula. Col. 114.a
Allopecis a cauda uulpium dicta. Col. 112.a
Amelus, flos eſt quem eleganter Virg. in. iiij. georg. deſcribit. Col. 204.b
Altera genitrix Cretæ Prometheæ alludit ad fabulam, q̃a Prometheus ex creta terra hominem formauit. Col. 209.b
Aſſyrio ſemine radix, hæc ſyriaca radix uocatur, ꝙ ex hortis ſyrorum ſit tranſlata. 210.b
Æacij flores, hyacinthus, quem e ſanguine Aeaci natum dicunt. Col. 211.a
Acheloides nymphæ a fluuio Acheloo dictæ. 212.a
Amythaon Melampodis pater fuit, qui inter medicos præclarus habitus eſt, ſimiliter & Chiron. Col. 213.b
Attæi himeti. i. actici mellis quod optimum naſcebatur in himeto monte Athenarum. 214.a
Amula uas ad aquam geſtandam. Col. 214.a
Armenia, cereola, & damaſcena, prunorum genera. 214.a
ἀμπελόεσσαν uitibus plenam. 28.b
Armonium coloris genus tendentis in ſubruffum. Var. 66.a
Aſiatica pſica frigoribus proueniebant, cõtra gallica tẽpeſtiua fiebãt. Co. 214.a
Armeniaca præcocia perſica quidam putant. nam tuberes & armeniaca proxime ab amygdala florent. 225.a
Numerorum quorundam nomina, quæ item menſuris & ponderibus accomodantur aſcripta ſunt.
As erat libra duodecim continens in ſe uncias.
Dupondius a duobus ponderibus. i. libris duabus.
Treſſis a tribus aſſibus, & ſic deinceps uſq; ad nonuſſes. i ad nouẽ aſſes.
Decuſſis ab decem aſſibus dictum, quæ dictio in omni denario numero menſuræ & ponderis ualet.
Aeris minima pars ſextula dicitur, ꝙ ſit ſexta pars unciæ.
Semiuncia, ꝙ ſit dimidia pars unciæ.
Sextans, ꝙ ſexta pars aſſis. 11.b
Quadrans ꝙ tertia pars aſſis. 111.

Triens, quarta pars. 4.
Quincunx, a quinq; uncijs.i.partes quinq;. 5.
Semis, dimidium est aſſis. 6.
Sepunx, a ſeptem & uncia concluſum, i.unciæ ſeptem. 7.
Bes olim des dempto triente, ideſt octo, & declinatur beſſis. 8.
Dodrans dempto quadrante nouem unciæ. 9.
Dextans dempto ſextante unciæ decem. 10.
Deunx dempta uncia unciæ undecim. 11.
silicum dictum eſt, qd ſenuntiam ſecet.
sextertius dupondus & ſemis.

B Ipalium foſſoris inſtrumentum altitudinis duorum pedum, auctore Columella libro undecimo, quod ruſtici eodem auctore libro ultimo ſextertium uocant dictum forte a duabus palis, ut bipennis a duabus pinnis. 10.b.&.218.b
Bubile dictum ut ouile, equile, caprile, hoc eſt ubi boues, oues, equi, capræ ſtabulantur. Var.lib.primo. 34.a
Bela ouis.q.uela, inde belare. Var.lib.ij. 50.b
Boues cerebroſi in dictione cerebroſus. 105.b
Bumaſtos, genus uuæ craſſioris, q; bouis mammam imitetur. Columella libro tertio. 112.b
Brachia in uite uetuſta duramẽta uocantur. Co.li.iiij. 134.a
Bigemmis in dictione palmes. 148.a
Branchiæ ſunt partes piſcium iuxta ceruicem more follium hiantes. Columel. libro octauo. 197.a
Bulbus capitata, omnis radix, adeo ut & bulbus croci, & cannæ oculus a Co. dicatur lib.ix.& ultimo. 199.b
Bruma conficitur circa octauum Kal.Ianuarias.auctore Col.li.ix. 206.a
Balauſus herba eſt non uulbum diſſimilis a narciſſo.Col.li.x. 212.b
Battis herba aculeata ſponte naſcens, & eſt marina, & hortenſis, batis ſatiuus a quibuſdam dicitur bolus cordũ.Col.li.xi.&.xij. 234.b
Briſa uua dicitur cum pedibus ad exprimendum uinum calcatur. Columella libro duodecimo. 244.a
Blitus, ſiue blitus herba ſatiua, quam nos betam dicimus.Pa.li.iiij. 299.a
Baſterna uehiculi genus.Pal.li.xij. 311.b
Badius color ex caſtaneæ colore qualem in quibuſam equis cernimus. Palladius lib.quarto. 504.a
Bulbi megarici, quod Megaris ciuitate græciæ uenirent, & genus eſt cœpæ.Cato. 3.b
Boſphorus bouis tranſitus, ratio tamen exigit, ut boſporus dicamus.Va.
Baſculi populi Hiſpaniæ.Var. 50.b
Βούσυκον magnum puerum.
Βούπεινα magna fames.

βούλιμον magnos oculos habens.

βυῶπιν magnam mammam habens. Var. 17.b

Biturici, populi Galliæ, inde biturica uitis. Co. 113.b

Brutij populi ſunt ultimi habitatores Italiæ Siciliam uerſus. Col. 210.b

Beta herba nigra & candida, quæ bleta dicitur. Col. 212.a

Bionias herba eſt, quæ pampinor amœnitatem præſtat & alligat quicquid oliuam habet. Columel. 212.b

Cordum eſt, quod poſt tempus naſcitur hinc hædi et ſues cordi a Var. nuncupantur. Col. uero autũnale fœnum cordum uocat. 175.b

Colum ſiue qualum uas uimineum, quo de lacu fluens muſtum exceptum guttatim defluit a colãdo dictum. Ca. libro primo. Virgilius autem qualos dixit. 4.a

Capiſterium uas ligneum amplum a capiendo dictum, quo ruſtici maxime utuntur. Cato libro primo.

Cloſtrum a claudendo, hoſtiorum eſt inſtrumentum ferreum. q. clauſtrũ cõuerſa au in o longam, ut qualum colum. Ca. li. i. 4.b

Caterus in prima poſitione apud Ca. li. i. legitur. 7.a

Codicillus pro paruo codice. i. exiguo ligni globo. Ca. li. i. 9.a.

Crates ficaria qua ficantur fici. Ca. li. i. 11.a

Congius ſextariorum ſex. Ca. li. 11.b

Capulare eſt tranſfundere, ideſt mutare laticem de uaſe in uas inde capulator. Ca. li. & capulæ anſata uaſa. 12.b

Cortina plumbeum uas, in quod de torculari oleum fluit, ut uult Cato. uerum cortina uas æneum, in quo coquuntur colores tingendis lanis uel ſerico. 12.b

Cremor, lac expreſſum ex grano aqua macerato. Ca. li. 14.a

Conuoluolus a conuoluendo uermiculi genus, qui ſe pampino inuoluit, unde & inuoluolus. Ca. li. 15.a

Colluere apud Catonem identidem lauare ſignificat. 15.b

Celiaci, qui fluxum uentris patiuntur. Ca. li. 17.b

Collucare eſt decuſſis ramis, ſiue frondibus arborum lucem introducere. Cato. libr. 17.b

Cotyla poculi genus, quo Diogenes uſus ante, quàm uidiſſet puerum manus in poculum concauaſſe. Cato. lib. Palladius uſus eſt cotula conuerſa. y. in u. 20.b.

Cantherius caſtratus equus dictus, quod ſemine careat. Catone & Varrone auctoribus. item iugi genus cum ueteribus depoſitas haſtilibus adnectuntur ſingulæ tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis. auctore Columella libro quarto. eſt & cantherius mons in ſabinis, ut inquit Varro. li. iij. 21.a

Crambe eſt ſpecies braſicæ. Ca. li. 22.b

Colis & eius diminutiuum coliculus eſt exiguus, ac tener braſſicæ uitis et aliorum olerum caulis. Ca. li. 24.a

Carbones pro uſura ſalis apud Varronem inuenies li. i. 32.a

Cuſpis tubulus fundi perforati. Var. lib. i. 31.b
Carbunculus, terræ ſpecies, quæ ſatoꝝ radices cõburat. Var. li. i. 33.a
Centuria eſt modus ducentorum iugerum olim a centum iugeribus dicta, auctore Varro. lib. primo. ſed mox duplicata nomen retinuit. Col. lib. v. ut in dictione iugeri. 37.a
Cannabis, ſiue (ut inquit Palla.) Cannabum herba eſt, de qua torquentur funes deriuatiuum cannabinus, & cannabaceus. Va. li. i. 39.a
Capreolus coliculus intortus in uitibus, ut cincinnus a capiendo dictus. Va. li. ij. eſt & capreolus bicornis ferramenti genus apud Col. li. xi. 41.a
Circumciſitium uinum iterum expreſſum dicitur. Var. li. ij. 46.b
Conditio pro conditura apud Var. li. iij. & Col. li. xij. 48.a
Catulire eſt oſtendere ſe uelle maritari. auctore Varrone li. ij. i. coitum maris geſtu appetere. 62.a
Cilicium ex uillis capræ a cilicia, ubi primum inuentum eſt. Va. li. ij. 64.b
Conſultor pro eo qui petit conſilium, & qui dat. Var. li. iij. 65.b
Columba a columinibus uillarum dicta eſt. Var. li. iij. 70.a
Columbi miſcelli medij inter maiores & minores. Var. li. iij. 70.a
Curator gallinarius, qui præeſt paſcẽdis gallinis. Var. li. iij. 72.a
Cuniculus tertia leporum ſpecies dictus, eo quod cuniculos in terra facere ſoleat Varro lib. iij. 74.b
Coclea ſolitanæ ex Aphrica. Var. lib. iij. 75.a
Cyperum auctore Varrone libro tertio genus eſt herbæ paluſtris, quæ a Colu. cyperus dicitur lib. xij. 76.b
Cœliacæ apes quæ uentris fluxum patiuntur. Var. li. iij. 77.a
Cortinale, locus ubi ſunt cortinæ, hoc eſt uaſa, quibus ſapa decoquitur. Colu. libro primo. 92.b
Claſſis, collectio paucorum hominum. Col. libro. primo. claſſes denum hominum facũdæ in ruſtico opere, quas antiqui decurias uocabant. 95.b
Cicera ſimilis piſo a qua cicera diſtat ſolo colore, ut inquit Palladius. Col. li. i.
Colliquia, ſiue colliciæ, ſiue elices ſunt maiores ſulcĩ, in quibus ſi redundat aqua excolatur. Col. lib. ij. 101.a
Catulo facere caniculæ canibus ſacrificare. Col. li. ij. 111.a
Caſia frutex cubitorum triũ ſuauiſſimi odoris & uirtutis. Col. li. iij. 117.b
Caput uitis ultimum flagellum. Col. li. iij. 118.b
Creta ſpecies terræ, alio nomine argilla dicitur. Col. li. iij. 121.a
Ciconia menſuræ genus. i. regulæ machinula ad menſurandam altitudinẽ ſulci paſtini. Col. li. iij. 123.a
Cuſtos, reſex, p̄ſidiarius appellatur palmes in trunco uitis in pollicem præciſus. Col. lib. iiij. 134.b
Comphẽdere de ſurculis & plantis Col. dicit quando promiſſis radicibus iam germinant. lib. iiij. 139.a
Calametũ cãnaꝝ putamina et fragmẽta minutiora co. appellare uĩ li. iiij. 138.a

Caſtanetũ dictũ eſt ut cupſſetũ, pinetũ, cannetũ, & uinetũ. Co.li.iiij. 140.b
Caluefcere in arboribus defluuiũ folioꝝ pati apud Co. ſignificat. li.iiij. 141.b
Clima quoquo uerſus pedum eſt.lx. Columel. libro quinto, ut uidebimus in di
ctione iugeri. 142.b
Canteriatæ uites, quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur.
Col.lib.quinto. 147.a
Caracata uitis flexa in orbiculos & giros. Co.li.v. 147.a
Candoſoccus a gallis dicitur ſpecies mergi. Col.li.v. 148.b
Clibanus genus furni minutioris. Col.li.v. 154.b
Cunila bubula herbæ ſpecies quã uulgus cotã uocat. Co.li.vi. 163.b
Coriago morbus quando ita pellis adhæret tergori bouis, ut a coſtis abduci nõ
poſſit. Col.li.vi. 163.b
Clauus genus tuberculi, quod uulgo callus dicitur rotunda ſpecie coloris albi,
innaſcitur plantis, digitiſq; pedum maxime. Col.li.vi. 164.a
Ceua uacca humilis ſtaturæ lactis abũdãtes. Col.li.vi. 167.a
Colliriũ nõ oculoꝝ ſolũ, ſed pro oĩ medicamẽto accipit. Col.li.vi. 169.b
Cedria primus ſudor qđ fluit a canali dum pix fit. Col.li.vi. 170.b
Coloſtra uel coloſtrũ ſpõgioſa lactis denſitas, q̃ primũ mulgetur, ẽ et morbi gñs
quo lactẽtes tẽtãtur, ſi biduo a partu maternũ lac guſtauerint. Co.li.vi. 175.a
Cunela uel cunila, quã ruſtici ſatureiam appellant, ſed cunila a ſatureia & tim
bra diſtinguitur. Col.lib.vij. & .xi. 178.b
Culmus frumenti calamus a radice uſq; ad ſpicam. Co.li.vij. 180.b
Canna degener eſt harundo. Col.li.vij. 181.a
Confiligo radix. Col.lib.vij. 182.a
Cellares columbi, q clauſi cellis ad fœtũ nutriũtur. Col.li.viij. 189.b
Colocaſium, herba q̃ naſcitur ad Nilũ in Aegypto. Col.li.viij. 194.b
Clathrare clathris aliquid claudere, qđ & cancellare dicimus. Co.li.ix. 198.a
Cherepolus uel cherephilus oleris ſpecies, quæ humiliter ſerpit. Co.li.x. 210.a
Campe, eruca, uermis genus in pampinis & oleribus. Co.li.x. 213.b
Cappadocia lactuca, quæ pallido denſo & pexo folio uiret. Co.li.xi. 227.b
Cœpina ubi ſunt ſata cœpæ. Col.lib.xi. 230.a
Cremia tenuia & leuiſſima ligna, aridaq; uirgulta dicuntur. Co.li.xij. 138.b
Cacabus haeni genus, in quo pulmentaria coquus. Col.lib.xij. 247.b
Cerare ceris oblinire inde ceratura. Col.lib.xij. 251.a
Cyma pro ſummitate braſſicæ. Col.lib.xij. 253.a
Cantharis ſiue canthari da uermis uiridis auri colore ſuperlucens, canthatides
etiam ficorum uermiculi dicuntur & pyri & pinus. Pal.li.i. 274.b
Cynus arboris ſpecies apud Pal.li.i. 276.a
Cribello.i.cribro frumenta excutio. Pal.li.i. 277.a
Canter uel canterium ferrum ad urendũ. Pal.li.i. 177.b
Culex herbæ ſpecies apud Pal.lib.iiij. 298.b
Claua longior & craſſior talea eſt. Pal.lib.iiij. 300.b

Citrus apud nos alterius generis q̃ citri atlantica, de quibus preciosiſſima menſæ apud Romanos fiebant. Pal. li. iiij. 300.b
Carica ficũ ſpecies apud Pal. li. iiij. 301.b
Coracinus, piſcis ſpecies, licet a coruo etiã coracinus ducatur. Pal. li. iiij. 302.a
Cephalo, is, palmorium planta. Pa. li. y. 307.a
Crocomaga herbæ ſpecies. Pal. li. xi.
Cerebroſi boues ↄtumaces ut hõies a peruerſo cerebro, qui toti ſuo conſilio herẽt, & iracundiæ obtemperant, & a nemine perſuaderi pñt. Co. li. ij.
Centones ex pannis uel lanis diuerſorum colorum in unum condenſatis uel cõſutis fiebant. Ca. car. 1.b
Cucullones idem putamus ꝙ cucullos. Ca. car. 1.b
Corrudam ſylueſtrem aſparagum uocant. Ca. 3.a
Clathri, ligna ſunt caue arum, uel quibus aliquid munitur, aut ſepitur, inde clathratæ feneſtra. Ca. 5.a
Cocula uaſa anea coctionibus apta. Ca.
Coagmenta ↄiũctiões arctæ & cõpares a cogẽdo. i. ſtringẽdo. Ca. 6.a
Culigna uas proprie uinarium. Ca. 18.a
Capis capidis genus uaſis, inde per diminutionẽ capidula a capiẽdo. Ca.
Coxendicem coxam exponit. Nonius Ca. 24.a
Compluuiata uitis dicta a cauis ædium compluuijs. Var. 32.b
Cimerius ubi iungitur pontus meotica paludi. Var. 50 b
Cataclyſmus diluuium, inundatio. Var. 65.a
Citrum, lignum preciosiſſimum, quo lectos priſci exornabant, & neutrĩ gẽneris. Var. 66.a
Coturnices aues ſunt aduenæ terreſtres potius q̃ ſublimes, has nũc uulgus quale as appellat, quibus ueneni ſemen gratiſſimus eſt cibus, quã ob cauſam eas dãnauere menſæ, ſimulq; propter comitialem morbum. Var. 69.b
Chirõ & Melampus medici preſtantes, a quorum nomine herbæ quoq; dictæ ſunt centaurea, melampodion. Col. 86.b
Caeſim. i. uno ictu. Col. 137.b
Cancelli, ligna ſunt inter ſe modicis iteruallis in trãſuerſũ annexa qbus ſcenæ, & tribunalia, atq; feneſtræ muniebantur. Va. 73.a
Cacilia, genus ſerpentis. 165.
Cimolia Creta ab inſula cimolo, qua utuntur fullones in ueſtibus abluẽdis hãc nunc uulgus terram ſaponariam uocat. Co. 165.a
Crepido prærupti ſaxi margo, & extremitas uiarum uel ripa paulo eminentiores crepidines dicuntur. Col. 197.a
Chalcis, piſcis eſt de genere romborum. Col. 197.a
Charchari, elachatæ, camarus, gobio piſces ſunt. 197.a
Corcyrũ antrũ in Sicilia, unde primum delatum eſt crocum. 199.b
Chalbanum ſuccus eſt ferulæ ſiriæ, & græci χάλβανον dicunt per ch, noſtri uero in g ch conuertunt. Col. 204.b

Chelas cancri brachia, quæ facere uidentur libræ ſidus. Co. 209.b
Crotum, uenatorem fuiſſe dicunt, precibusq; muſarum in aſtra relatum, et pro ſagittario ponitur. Col. 209.b
Caurus uentus, qui & corus dicitur. Col.
Cloaca uero, per quam ſordes publicæ eluuntur. 210.a
Cumæ urbs campaniæ, un̄ cumana braſſica ſeſſilis folio & capite patula. 210.b
Corámbla herba eſt, quæ oculos retundit & bebetes facit, ideoq; dicta corábla. nā κορὰ pupillā ſignificat. ἀμβλυ uero retuſum & bebes. Co. 211.a
Cylindrus, lapis teres, quo terra denſatur & æquatur. 213.a
Caput nudum cute. i. caluariam aſini. nam aſinæ caluaria in hortis ponebatur, ut ſua præſentia, quæ ſpectabat fœcundaret. 213.b
Canis erigones, ideſt canicula ſydus. 214.a
Congilis rapi genus. Col. 214.a
Caſſiope aſtrum, in quod relata fuit Caſſiope mater Andromedæ. Co. 221.b
Coracinum piſcē nigrum. Col. 302.a
Crocodilus lacerta ē nili, imēſæq; magnitudinis quā debellauit chneumon.
Crocomagma herba eſt.
Cbærus genus uaſis.

Diuaricare uſurpat. M. Cato pro rarefacere ac diuidere, et in diuerſas partes porrigere. 8.a
Deplere pro euacuare, ac ſuperna laticis exhaurire. Ca. de re ru. 12.b
Depſo eſt ſubigendo manibus molle, et tenerum reddere. quod uerbum a græco fit. Ca. de re. ru. 13.b
Diſpepſia difficilis & ægra coctio δυσπεψία dis difficile πέπτω concoquo. Cato. libro de re ruſti. 17.b
Dij conſentes, qui multorum conſenſu dij habiti ſunt. unde cōſentia ſacra ex multorum conſenſu ſtatuta. Var. lib. i. 27.a
Doſſuarij aſelli, qui uecturæ operam præbent. Var. li. iij. 59.b
Dentes columellares dicuntur in equis qui incipiunt naſci iam illis agentibus quintū annum. Var. lib. iij. 59.b
Dentes brochi eminentes dentes. Var. li. iij. 59.b.
Delibo eſt corticem arboribus adimere. Col. li. ij. 98.b
Dolabra etiam apud Col. marram ſignificat. li. ij. 99.a
Dupondium, menſura duorum pedum apud Col. li. iij. 124.a
Decuſſare eſt in decuſſes formare, atq; diuidere, & per integram longitudinem diſſecando trabere: decuſſis enim dicitur a decem aſſibus. Columella libro tertio. 123.a
Decacumino eſt cacumina, ideſt cimata berbarum, fruticum, arborum decerpere. Columella li. quarto. 130.a
Delacbrimare uites dicuntur quando primo uere guttas demittunt. Colu mel. libro. 130.b
Dolabella diminutiuum a dolabra. i. marra. Col. libro. quarto. 135.b

Dapſilis prouentus fœcundus. Co.li.iiij. 138.b
Diſraro eſt diuaricare qd opus ruſtici caſtrationum uocant. Col.li.iiij. 141.b
Deſpondere animū eſt ſua ſpontis, finem ſtatuere, & .q. ex deſperatione mori decernere. apud Co. uero pro eodē intellectu deſpōdere ſine aio leges li.yiij. 191.a
Dolare non ſolum eſt aſcia uel dolabra cedere, ſed apud Col. lib. xi. in rectitudinem dirigere. 218.a
Diffundo pro promo & haurio uſurpat. Col. li. xij. 242.a
Decemodia & trimodia uaſa ſunt ruſtica, quibus ruſtici in ſerēdo frumento dū ſerunt utūtur, nec non pollinctor in frumento per molas frangendo trimodia, utitur Col lib. xij. 238.a
Defrutum a deferuendo uinum decoctum usq; ad mediā partē. Pa. li. xi. 213.b
Delphica laurus, qd uictores Delphis ea coronarentur, et eſt uiridior laurus, Cypria uero folio breui, nigro p margines imbricato criſpa. Ca. 3.b
Delitiares tegulæ a delitia tigno dictæ has alij colliciares uocant. Ca. 5.a
Ductarius funis, qui per orbiculos trochleæ traijcitur. Ca. 18.b
Deſultor, unde & deſultorij equi, & deſultores qui olim in curſum agebant ſingulos equos, ut nunc faciunt qui eos ad brauiū ut currant, alunt. Var. 60.b
διφθέρα diphthera ueſtis paſtoritia ex pellibus ouiū, aut caprarū. Va. 64.b
Dactylides a digitali gracilitate dictæ. Col. 112.b.
Depangere plantare, inde depactus. Co. 124.b
Ductim cum mora. Co. 137.a
Draco appellatur palmes emeritus, pluribusq; induratus annis.
Dioneis floribus ideſt Veneris. 212.b
Dardaniæ artes, Phrygij faciebāt mulierem mēſtruatam nusq̄ cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus contra erucas & cætera, hortū circuire. Co. 213.b
Decoxit domino debitam pecuniam cum non eſſet ſoluendo abſtulit. Co. 217.a
Dolus mendeſius ſcriptor ægyptius fuit. 229.b
Defrutaria uaſa ad defrutum idonea. 238.b
Digitelli diminutiuum a digito, & uidetur eſſe genus herbæ. 234.b
ERuum pabuli, ſeu leguminis genus dictum ab eruendo, q manu carpatur. Cato de agricultura. 7.b
Euanno eſt uanno, hoc eſt cribro frumenta purgare. Var. li. ij 46.a
Exaltare in altum effodere, hoc eſt in profunditatem. uſus eſt Col. li. iij. 122.b
Exactor operis, is eſt qui operis rationem exigit. Col. li. iij. 123.a
Emacitas, emendi auiditas. Col. lib. iiij. 128.b
Emaciare macrum facere apud Col. lib. iiij. ſignificat. 129.b
Exherbare herbas euellere. Col. li. iiij. 141.a
Epiphora, oculorum morbus, quem uulgo lachrymam uocant cum deſcēſus humoris oculos angit. Col. li. yi. 165.b.
Erecti piſces ſunt in lōgitudinem dorſo erecto, ut differant ab his, qui dicuntur cubantes & proſtrati, quales ſunt, rombi, ſoleæ, paſſeres. 196.b
Equinoctium uernum circa. yiij. Kal. aprilis in octaua parte arietis ſic autum

nale in octaua parte librę.Co.lib.ix. 205.a
Examinare examina apum eiicere.Col.li.ix. 205.b
Emuſcare muſcum adimere.Co.li.xi. 196.b
Aeſtatis initiū.vij.idus maias. Col.li.xi. 220.b
Eruca a grecis κάμπαι uermis genus,qui oleꝝ folia rodit præſertim braſſi/
cæ.Col.lib.xi. 230.b
Epitirum a confracta oliua,quæ græco dicitur pitiris conditura eſt oliuaꝝ,& ē
genus edulij,ſeu caſeiſiculi,ſit.n.ab epi & tiros caſeus.Co.lib.xij. 248.b
Exaniari ſudando exiccari.Col.lib.xij. 249.a
Exanio.i.ſaniē eiicere.Col.lib.xij. 252.b
Embamma ιs ſignificat immerſionem qñ intingimus,uel panem,uel obſonium
in uaſculis repletis re liquida.Col.li.xij. 253.b
Aequilibrium ponderis æquamentum.Col.lib.ulti. 256.b
Aeſtiua ſumma pars uitium a ruſticis dicitur auctore Co.li.ulti. 256.b
Ethesiæ uenti flati per ſingulos annos. 221.b
Euanidus infructuoſus dicitur.Co.lib.ultimo
Epiſtates præceptor ſiue pfectus rei faciēdæ.Ca. 11.b
Etymon recta interpretatio.Var. 45.a
Ephippium ſtragulum quo equus inſternitur. 60.b
Emblema ex origine dictionis,quæ græca eſt ſignificat teſſerulas,quibus inſtra/
ta pauimenta uariantur & uerſicoloria fiunt. 66.a
Epiſtomion dicitur foramen,per quod aqua effluit. 70.a
Exgrumantes de mēſura & recta uia excedētes uel grumos eruētes. 75.a
Equienti mulæ equum appetenti ut credimus. 172.b
Eximij proprie ſunt porci,qui de grege excæpti ad ſacrificandum liberius pa/
ſcuntur.Col. 180.b
Ebulus herba eſt faciēs baccas in ſimilitudinem ſambuci.Col. 209.a
Elices dicuntur reuolutiones.Col. 221.b
Enante genus uitis. 313.b
FEſtucare eſt feſtucis & paleis etamurca aream aut ſolare obducere.Cato
de re ruſtica. 260.b
Fiſcella nō ſolū uas uimineū,aut ex iūcis quo lac colatur,ſed ēt apud Ca.
ex uiminibus & funiculis q̄ boū ora,fauceſq; iumētoꝝ capiſtrātur. 11.b
Fracidus a frango,ſiue fraceo iā putreſcens,unde fraces apud Catonē feces lati/
cis ſignificant. 12.b.
Factus ſiue factum dicebant,quod uno tempore conficerent,quem alij centū qua
draginta modiorum,alij cētū uiginti.Ca.de re ru.& Va.lib.i. 12.b
Fertum genus libi a fero dictum,ꝙ ſæpe ad ſacra ferebatur,uel ꝙ pluribus ua/
rijſq; rebus farctum eſſet.Cato de re ruſti. 18.b
Foſſa incilis ad ducendam aquam apta,dicitur etiā incile.Cato de re ru. 22.a
Fœniſiciū fœni ſecturā & meſſem ſignificat.Var.lib.i. 36.b
Flagellū uirga ſiue caput minoris ſarmenti ubi naſcitur uua.Va.li.ii. 41.a

Frit in ſumma ſpica minusq̃ granũ ē urruncum in infima .Va.li.ii. 45.b.

Forda bos dicitur, q̃ prægnans eſt priſci bordã dicebãt, unde & ſacra fordicalia qbus prægnantes boues immolabant. Var.li.iii. & Co.li.yi. 57.b

Felis animal domeſticum ad murũ uenatum uulgo catus dicitur. q. cautus, accipitur ẽt pro ſouino. Va.li.iij. & Co.li.yiij. 64.a

Fucus a Varrone lib.iij.appellatur & fur. 77.a

Filictũ ut cannetũ cupſſetũ ubi sũt multæ filices, cannæ cupſſi. Va.li.iii. 97.a

Farris genera quatuor cluſinũ candidum, uennuculum rutilum, et candidum balicaſtrum, & trimeſtre. Co.li.ij. 100.b

Fœnũ græcũ qđ ſiliquá uocát ruſtici. Co.li.ij. 104.b

Falces uericulatæ noſtrates uel denticulatæ a ueru. Co.lib.ij. 110.b

Feriæ denicales cum familia purgabatur mortui hois cã.i.dies qbus i funere alicuius uacaret tota familia usq; ad exactũ funus. Co.li.ii. 111.b

Fecineæ uuæ, q̃ plusq̃ ceteræ fcẽs affrunt. Co.li.iij. 113.a

Fluxura pro uino uſurpatur a Co.li.iij. 114.b

Furũculus eſt unius aut alterius folij pãpinus e duro prorũpẽs. Co.li.iiij. 134.b

Focaneus palmes q ſolet in biſurco medius prorepere ꝙ inter duo brachia qua ſe diuidit uitis enatus uelut fauces obſidet. Co.li iiij. 136.a

Falcis uinitoriæ figura, capulo ps proxima culter, q̃ flectitur ſinus, q̃ a flexu procurrit ſcalprũ, q̃ deinde adũca eſt roſtrũ appellatur, cui ſuppoſita ſemiformis lunæ ſpecies ſecuris dicitur, eiusq; uelut apex pronus imminens mucro uocatur. Collu.lib.quarto. 137.b

Foſſura pro foſſione, uel pro tpe fodiendi uſurpatur a Co.li.iiij. 139.a

Forma uas in quo formatur caſeus. Col.li.yij. 180.a

Fiſtuloſus caſeus ſpongioſus dicitur. Co.li yij. 180.b

Faſtus numero plurali pro faſtis. Col.lib.ix. 206.a

Forum uinarium apud Var. canalem ſignificare uidetur, unde Co.li.xi. forum & torculare in uindemia emundatur. 222.b

Farraginariũ a farragine locus ubi ſeruatur farrago. Co.li.xi. 223.a

Falcula a falce diminutiuũ parua falx. Co.lib.xij. 238.a

Fiſcus pro ſacculo apud col.li.x. 249.a

Fiber animal in ponto quod periculo urgente teſticulos ſibi amputat medici caſtora uocant. Col.lib.ultimo. 255.b

Ficaria ficorum locus. Pal.lib.iiij. 301.b

Falces ſcirpiculas a ſcirpãdo.i. ligando.nã bis utuntur i uinea ligãda. 4.b

Foriculis diminutiuum uidetur a foris. Va. 47.b

Floci particulæ lanæ diuiſæ a uelleribus Va. 64.a

Floces fæces ſunt uini. 163.b

Fabis habilis herbas ſignificat, quibus fabæ condiri ſolebãt, ſunt enim fabæ fabrorum conuiuia. 210.a

Ferali menſe lupcus.i. februarius menſis in quo ſacra feralia mortuis fiebãt & ludi lupercales. Col. 211.b

Flameola rubea, nam flameum rubeum eſt. Co. 213.a
Fortis fortunæ dies appellatus a Seruio Tullo rege q̧ is fanum fortis fortunæ ſecū
dum tiberim extra urbem dicauit. 213.a
Fruge ſalis mica ſalis. 213.b
Flaccidi a flaccis quoꝝ aures pendulæ & nō arrectæ ſunt. 179.a
GLubo aut corticem aut pellem detraho. Ca. de re ruſtica et dicitur eti
am abſolute. 5.b
Gurgulio uermis in horreis tritici & leguminum quorundam maxi
ma peſtis. Ca. de re ruſti. 15.a
Groſſi & groſſulificus nōdū mature ſcētes. Ca. de re ru. 15.a
Galbulus cupreſſi pila. Var. lib. ij. 43.a
Gluma eſt grani triticci folliculus a glubēdo dicta. Var. lib. ij. 45.a
Granum a gerendo, id enim ſeritur uti ſpica gerat frumentum, non ut glumam
aut ariſtam gerat. Var. li. ij. 45.a
Gallinæ aphricanæ quas græci meleagridas uocant. Va. li. iij. 72.b
Gliſco pro eo qđ eſt pingueſco & creſco. Co. li. ij. & lib. vij. 100.a
Glabreta area glabræ. i. q̄ herbis fruticibusq; nudæ ſint i fūdo ſato. co. li. ij. 101.b
Glumus terræ collecta uerruca minor tumulo. Co. li. ij. 109.b
Garum apud Co. liquamen eſt ex piſce factum lib. vi. 162.b
Gelicidium ipſum gelu & glacies. Col. lib. vij. 179.a
Gallinaria in mari liguſtico inſula. Co. li. viij. 185.a
Glocio is ē gallinaꝝ uocis cū ouis icubituræ sūt. Dr̄ ēt glocido. col. li. viij. 187.b
Gallina pumilis parua, nana. Col. lib. viij. 185.b
Guttur Co. li. viij. Gallinarum dixit cibi receptaculum. 188.b
Gleconites conditura uini ex pluribus rebus. Co. li. xij. 243.a
Gemellar uaſis genus. col. lib. xij. 250.b
Gummitio litura ex gummi. col. lib. xij. 251.b
Gleucinū oleū græce muſtū hoc ē exp̄ſſum anq̄ oliuæ p̄matur. col. li. xij. 252.a
Gumminare gummi obduci. Pal. lib. i. 282.a
Glycirīza dulcis radix. Pa. lib. xi. 326.a
γίγαρτα uuæ excrementa. Pal. li. xij. 334.a
Gurgulio pars Gutturis p̄ quā pulmo attrabit & reddit ſpiritus. 54.b
Gemellæ uites ab uuis ſemp̄ geminijs nomē habuerunt. Co. 113.a
Galactopotæ lac potantes. Co. 173.a
Grauedo grauior pituita et craſſior inde grauedinoſi. Co. 176.a
Glaucium herbæ genus ſylueſtris & erratica ſpiagrum uocatur. alij paraliō di
cunt, naſcitur. n. in afflatu maris, aut nitroſo loco inde nomē ſumpſit. nā glau
cus cæruleum ſignificat, qui color eſt maris. Col. 210.a
Genera caulium ex his locis complura fiebant. nam pompeianum procerius
caule ab radice tenui intra folia craſſeſcit. Gilbus color eſt. 304.a
HEmina mēſuræ genus ſextarij dimidiū. Ca. de re ru. et co. li. ulti. 11.b
Halex piſciū inteſtina et gn̄s piſcis q̧ ſola aq̄ nutritur. Ca. de re ru. 12.a

Hæredium, duo iugera. Var. lib. primo.
Heliotropium herba ſolaris. Var. li. ij. 41.a
Hinnus ab hinnitu equorum mulus ex equo et aſina, mulus uero ex equa & aſino. Var. lib. iij. & Co. li.. yi. 60.a
Horreum quo confertur omne ruſticũ inſtrumentũ. Col. li. i. 92.a
Halicaſtrum in dictione farris.
Hiena agreſte animal. Col. lib. ij. 102.a
Hordeum exaſticum a ſex ordinibus, i. eſt cantherinum. 102.a
Hordeum diſticum galaticum ponderis & candoris eximij. 102.b
Humeri, loci in media uite. Col. lib. iij. 119.a
Harundo craſſior canna gracilior apud Col. lib. iiij. ſcribentem ut canna ſimilis harundo prodeat. 141.b
Herba ſanguinalis, quam græci πολύγονον uocant. Col. li. yi. 163.b
Heritreus color ruffus. Col. li. yij. 174.a
Hyemare tempeſtate agitari ſignificat apud Col. li. xi. 219.a
Hyemis initiũ. y. idus nouembris. Col. li. xi. 224.a
Halica farina bordeacea apud Pal. lib. yij. 314.a
Hypomelides poma ſunt ſorbo ſimilia. Pal. li. xiij. 335.b
Hyacinthus iris uel gladiolus dicitur ſimilitudine folioꝝ. Pa. lib. i. 210.a
Hypenemiũ a uento natum uel factum. Var. 51.a
Hara ſtabulum dicitur tam de porcis ꝙ de auibus. Var. 73.a
Hyoſcyamos herba eſt. 172.b
Hypparchus, Eudoxus, et Meton philoſophi qui de ſyderibus & temporibus anni ſcripſerunt. 206.a
Haron in Egipto uocant bulboꝝ genus ſcyllæ proximũ amplitudie. Co.
Haleſus fluuius & mons non longe ab æthna. Co. 212.b
Hyperionis. i. ſolis. nam ſol ab Hiperione progenitus fuit. Co. 214.a
Halcyonij ab halcyonibus auibus nomẽ traxere, quaꝝ fœturæ añ brumam ſeptem diebus, & totidem poſt mare ſternitur. Col. 219.a
Heluolũ color iter ruſũ et albũ, ũn heluola uua et heluolũ uinũ. co. 7.a
IN fundibulũ quo i uaſa liquores infundũtur. Ca. de re ruſt. 3.b. & 4.a
In cerniculum ſetaceũ cribrum quo farina decutitur. Ca. de re. ruſt. 4.b.
Infriare terendo inſpergere. Ca. de re ruſt. 14.a
Iris herba ẽ ſuauiſſimi odoris radicẽ habet raphano ſimilẽ, quæ ſternutamenta mouet, uulgo lilium cœruleum. Ca. de re ruſti. 16.a
Iſchiaci qui coxendice laborant. Ca. de re ruſti. 17.b
Infer pro infra utitur. Ca. de re ruſtica. 21.a
Incerno farinam cribro decutio. Ca. de re ruſti. 21.b
Intertrigo ſuffricationẽ ſignificat. apud Ca. de re ruſti. 24.a
Inharũdulatio ratio colligandi aliqđ harũdinibus. Var. li. i. 32.b
Iugum apud Var. lib. i. uocatur quod iuncti boues uno die exarare poſſint, & apud Pal. lib. iij. in uinea iugum dicitur cum duabus aut pluribus perticis fixis alia

ſixis alia ſupra eas alligantur, in qbus uites coniunguntur. 28.b
Iugeꝝ qđ quadratos duos actus hẽat, qđ ita Var. diuidit li.i. actus cõtinet. cxx. pedes in lõgitudinẽ, et totidẽ in latitudinẽ, ſcrupulus ꝯtinet quoquo uerſus pedes. x. uerſus pedes cẽtũ, hæredĩũ duo iugera, cẽturia cẽtũ iugera, ſaltus ꝯſtat ex quatuor cẽturijs, iugeꝝ. apud co. uero diſtinctius pes digitoꝝ. xyi. paſſus pedũ. y. actus minimus latitudinis pedũ quatuor longitudinis. cxx. clima quoquo uerſus pedũ ẽ. lx. actus quadratus undiq; finitur pedibus. cxx. duo actus iugeꝝ efficiũt, & ab eo qđ erat iũctũ nomẽ iugeri uſurpauit, actũ prouinciæ beticæ ruſtici agnũ uocãt, ijdẽ. xxx. pedũ latitudinẽ, et. clxxx. lõgitudinẽ porcã dicũt. at galli cãdetũ appellãt. aratores uero uocãt candetũ, in areis urbanis ſpatiũ cẽtũ pedũ. in agreſtibus uero pedũ. cl. ſemiiugeꝝ quoq; arepẽnẽ uocant. iugeꝝ eſt lõgitudo pedũ. cxl. latitudo pedũ. cxx. ſtadiũ hẽt paſſus. cxxy. cẽturia ẽ modus ducẽtoꝝ iugeꝝ olim a cẽtũ iugeribus dicta. ſed mos duplicata nomẽ retinuit ſcrupulũ iugeꝝ cẽtũ pedũ, q ꝯficiũtur ex. x. pedibus ĩ q̃drato, ſextula iugeri ꝯtinet quatuor ſcrupula. Sicilicus ſex ſcrupula, ſemuncia. xij. uncia xxiiij. ſextãs. xlyiij. quadrãs. lxxij. triẽs. xcyi. qncũx. cxx ſemis. cxliiij. ſeptũx. clxyiij. bes. cxcij. dodrãs. ccxyi. deſtans. ccxl. deũx. cclxiiij. as. cclxxxyiij. iugerũ. pedes. xxyiij. millia. et. dccc. hoc ẽ as ĩ q̃ ſũt ſcrupula. cclxxxyiij. 28.b
Italia a bubus, quod græci tauros italus dixerũt, uel ab italo tauro profecto ab Hercule. Var. li. iij. 50.b
Initia ſacra Cereri. Var. li. iij. 65.a
Illiciũ pro incitamento. apud Var. li. iij. 70.b
Inſula gallinaria ĩ mari tuſco ſecũdũ Italiã ꝯtra mõtes liguſticos. Va. li. iij. 72.b
Iugarius, qui iugum imponit. Co. li. i. 91.b
Imporcare porcas eſt inducere in agro, nã porcam elatã terram inter duos ſulcos a porrigendo dictam uocant. Co. li. ij. 103.a
Inerticula uua ꝙ iners hẽtur in tentandis neruis. Co. li. iij. 114.a
Interordinium, ſpatium inter ordines, ut intercolũniũ. Co. li. iij. 122.a
Inſolare ẽ ſolẽ immittere, unde inſolatur humus. Co. li. iiij. 133.b
Iumẽta, ꝙ noſtrũ laborẽ uel onera ſubuectãdo uel arãdo iuuẽt. Co. li. yi. 158.a
Iaculus pro laq̃o, ut iaculi qbus copulãtur iuuẽci a iaciẽdo. Co. li. yi. 159.a
Inuncare eſt, ad uncum reddere. Col. lib. yij. 174.b
ἰχθυιτροφεῖα piſcina uel uiuariũ ubi piſces nutriuntur. Co. li. xyiij. 184.b
Iteratio ſecunda preſſura, tertiatio tertia. Co. li. xij. 205.a. 224.b
ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον appellãt atrũ olus. Ca. li. xi. 228.a
Indigetur imperſonaliter dictum a Pal. li. yiij. 315.a
Interuenium, ſpatium inter uenas. Pal. li. ix. 317.b
Inueſtis, puer imberbis. Pal. li. yiij. 286.a
ἵππιον ἄργος quod & achaicũ dicebatur Peloponneſi urbs, & uidetur ab eqs dictum Var. 50.b
In ſpeciem litteræ græcæ. i. deltæ, uel laudæ. 123.a
Iugata uitis a iugo, qđ ad ſimilitudinem militaris iugi fiebat, nam duabus defi

xis baſtis tertia ſuperligabatur. 127.b
ἰχθυοτροφεῖα icthiotrophea, loca in quibus aluntur piſces. Co. 184.b
Inuerſa meta ſimilis hoc ē turbinicā hn̄s figurā, cuius una ps anguſta ē, ſupior uero lata ē, meta inferiorē ptē latā hēt. ſupne uero tēdit in acutū. Co.
Ithiphallus proprie mēbrū uirile erectū dr̄. dn̄r & ithiphalli curatores bacchi, q i orcheſtra ſaltabāt, hoc noīe dictus ē priapus ἰθύφαλλος grace. co. 209.a
Iubar lumen eſt, & pro aurora ponitur. Co. 212.b
Iolchos Theſſaliæ ciuitas. Co. 213.b
In ficorū genere ſunt calcidicæ, chiæ, purpureæ, chelidoniæ, mariſcæ, caliſtrutiæ liuiæ, libiſſæ, flauæ, & reliqua. 214.a

LAbrū uinariū uas in qđ de leue defluit uinū. Ca. de re ru. 3.b
Lora, ſiue lorea potionis genus, quā græci deuteriā appellant. q ſecūdariā dicta a lotis acinis, fitq; ex maceratis aq̄ uinaceis poſt muſtū acinis expreſſum, & eſt opariorꝝ uinū. Ca. de re ru. & Var. li. ij. 7.b
Lutare, luto obducere. apud Ca. de re ruſt. ſignificat. 15.a
Longurius pertica longior, & eſt id ligni quo in pſepe equi diſcernuntur. Var. li. i. & . ij. 31.a
Legarium legumen uoce gallicana dictum legumen a legendo ꝙ uellatur & non ſubſecetur. Var. lib ij. 41.b
Leporariū nō tm̄ pro leporꝝ ſepto. ſed pro quocunq; loco ubi incluſa animalia paſcuntur. Var. li. iij. 67.a
Laconicum eſt locus orbiculans in balneo in ſe recuruus, in quo elicitur ſudor ſicco calore dictū, ꝙ eo lacones peculiariter uterentur. Co. li. i. 85.a
Lirā eādē ruſtici uocāt porcā, cū ſic aratū ē, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccā ſedē frumētis pbeat, inde liratim. Co. li. ij. 99.b
Lætitia loci pro ubertate. Co. li. iiij. 134.a
Limes decumanus in ſemitis et limitatione agrorꝝ is uocatur q agrū ab exitu eqnoctiali ad occaſum eqnoctialē ſecat. Co. li. iij. 126.a
Liniamētū filū ꝙ ex lino uoluendo trahitur et ps ex pāno lineo. co. li. vi. 164.b
Laciniæ ſunt i ueſtimto ptes extremæ, et caſuræ pīculati ꝯāſa decoris, cā. co. uero li. 8. iubet pecus ægrotū diſtribui i lacinias. i. in particulas ſeparari, ut faciliꝰ us conualeſcant. 177.a
Loculamta loca diſtincta, uel capſulæ in periſterio ubi columbi, ſiue alia aues nidificare ſolent. Co. lib. viij. 190.a
Luteſcere, luto inquinari. Co. lib. viij. 196.b
Lapſana holus ſylueſtre triū foliorꝝ accipit pro ſylueſtri braſſica. co. li. xi. 199.b
Lapathos ſiue lapathiū herba ē a noſtris mercurialis dicitur. Co. li. x. 213.b
Lepidiū multi gingiō appellant, herba eſt omnibus nota, uulgus gicherum appellat. Co. li. xi. 226.b
Libera dea uini apud Co. li. xij. 238.a
Lætare pro ſtercorare apud Pal. li. i. unde lætamen. 267.b
Lupus ſerrula manubriata. Pa. li. i. 277.b

Lomentum panis ex faba. Pal. li. xi. 326.a
Larix arbor incendia non recipit. Pal. li. xij. 333.a
Lernei cancri. i. qui ex lerna palude exijt dum Herculis pedem momordit pu-
gnantis, & in ſydus relatus eſt. Co. 213.a
Lubrica lapathos, quã ὑδρολάπαθον uocant. Co. 213.b
Ligula genus menſuræ. Co. 240.a
Liguſticum herba eſt in liguriæ montibus naſcens. Co. 254.a
Laſerpiciatũ a laſerpicio, ẽ ãt laſerpiciũ ſilphiũ, aſam nũc uocãt. Ca. 17.a
Luſitania pars eſt ulterioris Hiſpaniæ, quam nunc Portugalliã appellant dictã
dicunt a luſu bacchi. 51.b
Lithoſtratus locus ẽ lapidibus ſtratus. ſi uerbũ græcũ proprie itẽrptari uolumus
uerũ lithoſtrata ex puulis cruſtis ↄſtabãt, qbꝰ ſolũ pauimẽtũ icruſtabat. ua. 65.a
Lentiſcus arbor eſt, ex qua colligitur maſtix, & eſt trifera.
Lac cyrenaicum ſilphium eſt.
Lageos herba leporaria.
Lanata uua a lanugine, quæ eas ueſtit. 114.a
Lentorẽ tenacitatem & uiſcoſitatẽ ex humore procedentem. nam lentus tenacẽ
& uiſcoſum ſignificat, unde & lenteſco uerbum. 165.a
Lotos item arbor eſt peculiaris Aphricæ, cuius bacis ueſcuntur hoĩes. Co. 181.a
λαγοτροφεῖα leporaria. Co. 184.b
Leucoia alba uiola. 199.b
Lyra, ſignum cœleſte. 210.a
Latrina eſt locus priuatarum ſordium. 210.a
Lactucula q̃uis deſcẽdat a lactuca, tñ alia ẽ herba lac hñs. Co. 210.a
Lactis guſtus, q̃ ↄdiat herba, de lepidio uidet itelligere. cuius uſus nõ ẽ ſine lacte.
emũdat. n. cutẽ in facie, et lepras tollit, et cicatricum uulnera & nomen trax
bit a græco. 210.a
Lactucarũ quoq; plura ſunt genera, hoc eſt Cæcilia, Cappadoces, Tarteſiacæ,
Paphia, ſiue Cypria, eſt etiam ſeſſilis lactuca. 211.a
Lotus arbor ẽ dicata matri deũ, ẽ ẽt herba i phrigia laudatiſſima. Co. 212.a
MOlile magnũ hacnũ ꝙ capiat culeos triginta. Ca. de re. ru. 4.a
Meta palearum uel fœni congeries eſt. ſiue ſtrues in acutũ tendẽs. Ca
to de re ruſti. 11.b
Mimbus, genus piſcis. Ca. de re ruſti. 24.a
Muſcipula, machina ad capiẽdos mures. Va. li. i. 32.b
Modicũ mẽſura. ccxl. iugeꝝ, & modica cẽturia. cc. iugeꝝ. 37.a
Miſella uua nigra apud Var. lib. ij. 46.b
Mulietus pecudũ fraus. Va. li. iij. greges ouiũ cũ æſtiuatũ abigũtur ductores ad
publicanum profitentur, ne ſi inſcriptum pecus pauerent lege cenſoria com-
mittant mulietos. 51.b
Mina ouis. i. uentre glabro. Var. lib. iij. 53.a
Maiales porcã ubi deſinunt eſſe uerres. Va. li. iij. 57.a

Murena ſluta ſole torrefacta, ꝙ flecti nõ poſſit. Var.li.iij. 59.a
Mellũ dicitur cingulũ circa collũ ex corio firmo cũ clauulis capitatis, q̃ itra ca pita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri dictum, ꝙ ex pellibus melis fieret. Var.li.iij. 62.b
Mulctus & mulctura pro eodẽ. Var.li.iij. 63.a
Mazonomum genus lancis. Var.li.iij. 68.a
Meles taxus accipit̃ pro eo aĩali, ꝙ uulgus appellat marturellũ. Va.li.iij. 73.b
Meliturgus, qui operatur circa mel. Var.li.iij. 76.a
Melittõ, uel melitrophiõ, uel mellariũ locus ubi ſunt aluearia. Va.li.iij. 76.a
Mediaſtinus, miniſter in ruſtico ope, q ad reliquoꝝ mãcipioꝝ nutum uiliſſima queq; officia exequatur. Co.li.i. 95.b
Mergæ furculæ, qbus acerui frugũ fiũt dictæ a mergis uolucribus, ſunt et̃ falces Col. libro.ij. 110.b
Maleolus nouellus palmes ĩnatus prioris ãni flagello a ſimilitudie rei ꝙ i ea pte q̃ deciditur ex uetere ſarm̃to prominẽs utriq; malleoli ſpẽm p̃bet. co.li.3. 116.b
Mergus ẽ propaginis curuatura, ubi ſupra terrã iuxta ſuũ admiculũ uitis curua tur, atq; ex alto ſcrobe ſubmerſe pducit̃ ad uacãtẽ palũ. co.li.4. pa.li.12. 132.a
Materia palmes, q de nouello naſcit̃ et ĩ tenero alligatus depẽdet. Co.li.y. 132.b
Mus araneus græcĩ σκυτάλην ut aliȷ dĩt migalẽ magnitudie muris, muſtelia ſpecie, ore oblõgo, cauda gracili, uerſu dẽtiũ quadruplici, abũdat in inſula bri tannia. Col.li.yi. 165.a
Malagma emplaſtrum ſignificat. Co.li.yi. 165.a
Mutilus ſine cornibus. Co.li.yij. 174.a
Mẽtigo morbus quã paſtores oſtiginẽ uocãt mortifera latẽtibus. Co.li.8. 178.b
Matrices quæ pariunt & fœtus generant. Col.li.yij. 181.b
Melantiũ græce nigrum papauer ſic dictũ latine git dicitur alio nomine mela ſpermon. i. nigrum ſemen, aliȷ nigellam. Co.li.x. 212.a
Molochẽ agriã ibiſcũ appellãt, qdã aliȷ dĩt malachiũ. i. maluã. co.li.x. 212.a
Mellatio uindemia mellis. Co.li.xi. 21.a
Mundus muliebris ornatus græce coſmos. Co.li.xi. 233.a
Marſicã cœpã, ruſticã unionẽ uocãt. Co.li.xij. 235.b
Mella, mellis reſiduum. Co.lib.xij. 236.a
Muſtum lixiuum anteq̃ prælo p̃ſſum ſit, ꝙ in lacũ muſti fluxerit, uel ꝙ de lacu fluit anteq̃ nimium calcetur uua. Co.li.xij. 241.b
Muſtũ tortiuũ, qđ poſt primã preſſuram exprimitur. Co.li.xij. 243.a
Melimeli liquor ex cõditura mellis & mali cidonei. Co.li.xij. 247.a
Meliſphillũ herbæ genus quidã apiaſtrũ dicũt. Pal.li.i. 275.b
Mureus coloris ſpecies. Pal.li.iiij. 304.b
Miliariũ uas altũ & anguſtũ. Pa.li.i. 307.b
Morticinæ, oues quæ morbo pereunt. Va.li.iij. 62.a
Muticã ſpica, quæ non habet ariſtam. Va.li.ij. 45.b
Miſcelli in dictione colũbi. Var.li iij. 60.b

Medipontus inſtrumentum funarium. Ca. 4.b
Myrtum coniugulum. i. coniugalem a coniugijs. 3.b
Matellionē a matella deriuari ſentimus, & eſt aquariū uas. Ca. 3.b
Medica herba eſt, q̄ & melica, q̄ ſemel ſata decē annis durat. Va. 39.a
Melimela per ſimplex l utrobiq; ſunt poma muſtea a μέλι id eſt mel & μῆλον malum, ꝙ mellis ſaporem habeat. 47.b
Melanthius apud Homerum in odyſſea ſeruus Vlyſſis, quē herus fœda morte reuerſus domum affecit. Var. 54.b
Matrices dicuntur, q̄ ad progenerādū apta ſunt, & plerūq; i gallinis. Va. 58.a
Menalippa, mulier q̄ cū Booto filio ad metapōtum delata fuit ubi ſacram adē habuit. Varro. 57.b
Mulſum, uinum cum melle miſtum. Va. 75.b
Meceſſa pro mihi quæ ceſſit, & ſecundum priſcos locutus eſt, qui tibe, & ſibe, et me pro tibi, ſibi, et mihi dicebant. Va. 75.b
μελιττῶνας melittonas apiaria ubi apes nutriuntur. Co. 76.a
Murgentinam, alij pompeanam uocant. Co. 114.a
Magudens laſerpicij genus eſt, alij dicunt caulē laſerpicij eē. Co. 165.a
Munerarij dicebantur, qui munera. i. ludos populo dabant. Co. 173.b
Mendeſius poſſeſſiuum a ciuitate Aegiptij. 178.a
Muria ſal cū aqua medicatū & induratū, de qua plura. Co. 182.a
Meleagrides, & numidicæ, et guttæ, aues ſunt q̄ et Afræ dicūtur. Co. 185.a
Melicæ gallinæ. ꝙ in media id genus auiū corpore ampliſſimo fiat. l. litera pro d. ſubſtituta, Media regio orientis, ex qua Medi q & pſæ dn̄r. Co. 185.a
Melanuriū piſcis a nigra cauda nomen trahens. Co. 195.b
Murena tarteſia a Tarteſo oppido Hiſpaniæ ſito quondam inter betis oſtia, quo nomine etiam fluuius ipſe appellabatur. 196.b
Muſtela, piſcis in lacu brigantino rhetiæ generatus. Co. 196.b
Mandragoræ duo ſunt genera, candidus qui & mas, & niger qui fœmina exiſtimatur, ferunt mala auellanarum nucum magnitudine. Co. 209.a
Marræ bidentes & ſarcula ruſtica ſunt inſtrumenta. Co. 210.a
Mauricini populi prope marſ s. Co. 210.b
Mater aricia porri, ex Aricia porrum erat capitatum, & genus caulinum, non excelſius filio numeroſius quoq; atq; tenuius. Co. 210.b
Mea quā generāt Tarteſi littore gades tarteſiā lactucā ſuā dicit, qm̄ Columellarū familia ex municipio gaditano progenita erat. 211.a
Miris ſiue ſmiriza, uel ut alij mira herba eſt ſimillima cicutæ caule, folijsq; & flore minor. Col.
Mucrone graphio, quo in pugillaribus cereis ſcribimus. Co. 212.a
N. Vbilariū locis ad aream quo propter nubes conferuntur frumenta ſemitrita. Var. li. i. 29.b
Noualis ubi ſatū fuit anq̄ ſecūda aratiōe renouetur. Va li. ij. 40.b
Neſrendes porci dicuntur amiſſo nomine lactantis ab eo ꝙ non fabā frendere

poſſint.i.frangere.Var.li.iij. 56.b
Numella genus uinculi lignei ad diſcutiendos noxios paratum quo collum, et pedes immittuntur. Var.li.iij. 62.b
Natrix genus natantis ſerpentis.Col.li.i. 91.a
Nexus obligatio q̄dã, q̄ p æs & librã fiebat.Co.li.i. 89 b
Nux græca in dictione amigdala.Co.lib.v. 155.a
νησσοτροφεῖον ubi nutriuntur anates.Co.li.viij. 195.a
Napinæ & rapinæ pro ſemēte napo⁊ & rapo⁊. 223.a
Nux tarentina teneri corticis.Pa.li.ij. 282.a
Naſiterna uas aquale eſt. 4.a
Noxis p̄ſtari.i.pro dãno ſatiſfacere, & emptorē indēnē facere.Var. 58.a
Naſturciũ herba dicta, ꝙ naſum torquere faciat.Var. 73.b
χηνοβοσκεῖον locus ad alendas aues.Va. 73.a
Nomades paſtores dicuntur, quo⁊ uita omnis in paſcendis gregibus habetur a græco νέμω ideſt paſco. 173.b
Nepita herba eſt, quæ græce καλαμίνθη. 178.b
Naxius ardor Bachi corõæ ſydus ſignificat.nã (ut ferũt poetæ) in inſula Dia, q̄ poſtea naxos dicta fuit, relicta Ariadne a Theſeo nuptias cũ bacho fecit, donataq; corona inter ſydera relata fuit.Co. 209.b
Nepa ſcorpiũ ſignificat, alij dicũt cancrum. 209.b
Nocturnas uolucres noctuam, bubonē, ululã, ueſpertilionē, ſolebãt.n.priſci ad hortos tuendos noctuã pennis patentibus figere.Co. 213.b
Nomophylaces dicuntur legum cuſtodes & ſeruatores ἀπὸ τοῦ νόμου hoc ē a lege & τοῦ φύλακος quod eſt cuſtos. 233.b
OLetas, oleitas, oliuitas olei, mellatio mellis, meſſis frugum, uindemia uini eſt.Ca.de re ruſt. 12.b
Occo ab occidendo, occare ē glebas cōminuere.Va.li.ij. 40.b
Ocimũ ꝙ cito ueniat.i.pabuli ſegete uiride ſectũ anq̄ gerat ſiliq̄s.Var.li.ij. 41.a
Oporoteca fructuum repoſitorium.Va.li.iij. 47.b
Opimi boues altiles.i.ad publica ſacrificia ſaginati.Va.li.iij. 52.a
Ornithon uolucrũ oium generis uiuariũ.Var.li.ij. 67.a
Ornithoboſcion, ubi paſcuntur gallinæ.Va.li.iij. 61.b
Ortus aquilæ ſeptimo idus decembris.Co.li.ij. 104.a
Ortus arcturi circa.6.&.5.Kal.martias.Co.li.ij. 104.b
Oculus articulus & gēma, idem Col.li.iij. 125.b
Ouiaricum pecus de oue dictum.Co.li.vij. 179.a
Orix origis fera ē, q̄ ꝯtinuo pilo, hoc ē ad caput uerſo ueſtitur, oriētēq; caniculã ꝯtuetur & adorat, naſciturq; p̄cipue in getulia.Co.li.ix. 197.b
Orthociſſos recta hedera, & rigēs, q̄ ſola ſine adminiculo ſtat.co.li.xi. 219.b
Olus atriplicis græcè ἀτρόφαξις.Col.li.xi. 228.b
Oxigala condimenti genus.Co.li.xij. 235.a
Olea calabrica, quã q̄dã oleaſtellũ uocãt diminutiuũ ab oleaſtro.co.li.xij. 249.b

Olerum lixiuiū. quod ante preſſurā fluit. Co. li. xij. 250.b
Oxinnelli mixtura ex aceto & melle. Col. li. xij. 253.b
Oxigarum acetum garo mixtū. Co. li. xij. 253.b
Opon direnaycū ſuccus ſylphij. Pa. li. iij.
Oenantes flos uini. Pa. li. vij. 313.b
Onychina pruna, q̄ colore hn̄t onycos. i. unguis. Co. li. xij. 235.b
Oſcylla, tubercula illa in frumento et in legumnibus ex quibus producitur germen. Colu. lib. ij. 86.b
Oſtū, qd̄ ex uno facto olei reficitur. Var. 39.b
Oletum, conſitus olea locus. Co. car. 1.b
Obſtrigilandi cā detrahēdi, mordendi, repugnandi. 30.a
Olyſſippo Luſitaniæ urbs, q̄ noſtris tpibus Vlisbona dicitur. Var. 51.b
Ogyges conditor & rex Thebarum, ſub quo diluuium factum eſt. 65.a
Oleagina ad ſimilitudinem oliuæ. 114.a
οἶςρος oeſtrū aſilū latini uocāt, ſiue tabanū, nōnunq̄ furorē ſignificat. 205.b
Ora leonis, herbā ſignificat leoninam in montibus naſcentem, cuius flores cum emituntur ſimiles ſunt ori leonino aperto. 210.a
Oſcitat leo, aperitur leonis flos. 212.a
Ocimum herba eſt, quam baſilicon alij appellant, mendoſe, quidam ocymum pronunciant a uerbo græco ὀζω. 213.a
Ornithia ab auibus tractum nomē, appellātq; tps, qd̄ eſt ſeptuageſimo die poſt brumam ab aduentu auium, tunc. n. adueniunt hirundines ciconiæ coturnices, & reliquæ aues aduenæ. 219.a
Omphacomelli immaturo melli. Co. 318.b
Oleaconditanea, quæ condiri poteſt apte. 39.b
PAſſus tenditur in quinq; pedes in dictione iuge ri. Ca. de re. ru.
Porrina, ut rapina, & napina pro loco ubi eſt porrorum ſementis. Cato de re ruſtica. 10.b
Pullus & pecudum, uolucrum, arborum eſt. Ca. de re ruſti. 11.a
Pollin, excrementum inter furfurem & farinam. Ca. de re. ruſt. 14.b
Polenta genus liquidioris placētæ. Ca. de re ruſt. 36.a
Polucere, reddere, uerbum, ſacrificare eſt libamenta de is. Cato de re ruſtica. 18.a
Pollinctor, curator piſtrini, qui pollinario cribro pollinem excutit. Cato de re ruſtica. 19.a
Partiarius is eſt, qui fundo quem colit partem dimidiam frugum aufert. Cato de re ruſtica. 19.a
Pocillum a poculo diminutiuum. Ca. de re ru. 22.a
Primatus, primus locus. Var. li. i. 31.a
Pedamentum & iugum pro palo. apud Var. li. i. 32.b
Porca dicitur, quæ eſt inter duos ſulcos elata terra, q; ea ſeges frumentum porrigit. Var. li. ij. 40.b

Pampinare eſt pampinos deterpere. Var. li. ij. 41.a
Poma ꝙ indigeant potu. Var. li. ij. 41.a
Porculatio. porcoꝝ nutricatus, porculator porcoꝝ nutritor. Va. li. iij. 56.b
Porci delici a mãma primũ depulſi, neq̃ iã lactãtes, q a partu decimo die puri ab eo appellantur, ab antiquis ſacres. ꝙ tum ad ſacrificia idonei primum dicuntur. Var. lib. iij. 56.b
Porcus nom̃ græcũ antiquũ, ſed obſcuratũ, qd nũc uocãt chirõ. Var. li. iij. 56.b
Perorigæ appellatur q̃ſq̃s equũ admittit. Var. li. iij. 60.b
Palea pro pelle dependẽte ex aĩaliũ gutture. Var. li. iij. 71.b
Phalarides, aues aquaticæ. Var. lib. iij. 64.a
Propolis. q. ſubur banum. i. ꝙ apes ante introitus foramen conſtruunt, ac omnes frigoris & caloris iniurias propulſant. Va. li. iij. 77.a
Proſcindere terram cũ primum aratur, cum iterum effringere dicunt, cũ iteratur offringere uocant, tertio cũ arãt iacto ſemine boues lirare dicuntur nõnulli poſtea perſatores occare ſolent. Var. li. iij. 40.b
Ptiſana decorticatum hordeũ, uel hordei ſuccus, ſiue aqua. Co. li. ij. 100.b
Pãpinariũ ſarmẽtũ, qd legitur ex uite fertili ĩ duro trũco natũ. Co. li. iij. 119.a
Paſtinatio ẽ foſſio agri ad putãdas uites. Co. li. iij. 122.a
Paſtinũ ferramẽtũ bifurcũ plãtãdis malleolis aptũ, unde repaſtinare uineæ ueteres dictæ, quæ refodiebãtur hæc propria appellatio reſtibilis uineti, ſed nũc quicquid emoti ſoli uineis ꝑparatur, repaſtinatũ uocãt. Co. li. iij. 125.a
Progemmare uites dñr qñ oculos promittũt. Col. li. iiij. 130.b
Pedare eſt uitibus pedamẽta affigere, inde pedatio, & pedamina materia pedandi uitibus apta. Col. li. iiij. 131.a
Pes in dictione iugeri. Co. li. v. 142.b
Paſſus in dictione iugeri. Col. li. v. 123.b
Palmes pampinarius infructuoſus, qui ex duro prouenit. Co. li. v. 151.b
Palmes fructuarius, qui ex anniculi palmite procreatur. Co. li. v. 151 b
Præcipites palmites, q de annotinis uirgis enati ĩ duro alligãtur. co. li. v. 152.a
Pilea eſt columna ſtans. Co. li. v. 153.b
Pituita eſt catarrus, ſed in gallinis, quæ alba pellicula extremam linguam ueſtit. Co. li. vi. & ultimo. 162.b
Papulæ, tubercula illa dicũtur. quæ in ſcabiæ tument, quibus cutis exaſperatur leniterq; roditur. Co. li. vi. 170.a
Pecus arquatum cui uirent oculi, quem morbum auriginem, alij regium appellant. Co. lib. vij. 178.b
Paliurus herba ẽ ſpinoſa et aſpera ab alijs, acus palearis ab alijs acer domeſticũ uocat. itẽ arbor ẽ aphricæ ſuauẽ fructũ faciẽs, q̃ uina cõmẽdãtur. co. li. 7. 181.a
Pulicoſa canis, pulicibus onuſta. Co. li. vij. 162.b
Pyctes, pugillator. Co. li. viij. 185.a
Pullicies. & pullatio pro ipſa pullorum prole et fœtura. Co. li. viij. 151.a
Piſces cubãtes, ſiue proſtrati ſunt, quales rõbi, ſoleæ, paſſeres. Col. li. viij. 196.b

φαγέδαινα morbus ulceroſus usq; ad oſſa celeriter carnē depaſcēs cum adu/ ſtione, emittitq; fœtentem ſaniem, et puto hoc in loco eſſe malum, quod in iu/ mentis uermen appellant. Co. li. ix. 205.
Pelamides a luto nomen traxerunt, quæ primū cordilæ, mox cum annū exceſſe re, anni uocantur. Co. li. yiij. 197.a
Panace centaurea dicitur. Col. lib. x. 210.a
Palata uinea a palando, uū palo as uerbū. Col. li. xi. 218.a
Prodromi, uētī aq̄lonēs p̄cedētes. yiij. diebus caniculā p̄curſores. co. li. xi. 221.a
Pulueratio, a ruſticis occatio cū omnis gleba in uineis effringitur & reſoluitur in puluerē, inde puluero as. Co. li. xi. 222.a
Palmare materias. i. palmites, q̄ de nouello naſcuntur alligare. Co. li. xi. 225.a
Puluinus lyræ edita terra. Co. li. xi. 227.a
Pix brutia ſecundus eſt liquor craſſior defluens a ligno igni circundato, q̄ rurſus in cortinas æneas ɔiecta ſpiſſatur & coagulatur. Co. li. xij. 240.b
Penicillum diminutiuum a peniculo, peniculū uero a pene. i. cauda deriuatur Co. lib. xij. 238.b
Pix corticata apud allobroges, nemeturica uero ī liguria ɔficitur. co. li. xij. 240.b
Pelliculare alligatis pelliculis obturare. Co. li. xij. 144.b
Pauſia genus oliuæ. Co. li. xij. 248.a
Planca tabula plana ex robore facta. Pal. li. i. 271.a
πρας οκογισαι animalia, quæ nocent hortis. Pa. li. i. 275.a
Porrus maſculini generis in plurali porrorū. Pal li. iij. 291.a
Propomata olei genus. Pal. li. iij. 295.b
Puſca uinum in torculari aquatum, quod apud alios lora dicitur, alias genus potionis ex aqua & aceto. Pal. lib. iiij. 301.a
Pergula in uineis topiarium opus ſignificat. Pal. li. xij. 319.a
Poſterare pro differre uſurpat. Pa. li. xij. 320.a
Paſſum genus liquoris, q̄d ex uua paſſa cogitur. Pa. li. xi. 327.a
Palmæ bigemmis, gemmarum duarum. Co. li. y.
Pedicinus idem, quod pes dicitur & petiolus.
Polubrum, uas aquatile. Ca. 5.b
Patibulum fera eſt lignea. Ca. 13.a
Piſo & piſo in eodē ſenſu eſt in pila tundere, uel molis frangere. Ca.
Præcidanea a p̄cidēdo queādmodū ſuccidanea a ſuccidēdo, & erat hoſtia pro frugibus. Ca. 18.b
πολύπυρον multi frumenti. Var. 28.b
Pinacotheca ubi tabulæ reponuntur. Va. 28.b
Paeminoſa mali odoris a pedore dicta.
Periſtylus locus columnis clauſus. Va.
φυτῶν hiſtorias. plantarum hiſtorias. Sic φυσικῶν αἰτιῶν. i. cauſarū natu/ raliū. ſic. n Theophraſtus libros ſcripſit. Va. 31.a
πολυαρνας polyarnas multorum agnorum. Var.

πολυβοῦτας polybutas multorum boum. Var.
πολυμήλας Polymelas multarum ouium. Var. 294
Parilia feſta Palis paſtorꝝ deæ, ubi notãdũ ꝙ i hac dictione mutatur .l.i.r. 50.b
Palmulæ cariotæ ἀπὸ τοῦ κάρας .i. a capite, sũt .n. palmulæ iniq̃ capitũ. 52.b
Petaſo eſt coxa cum crure porcino ſalita. Var. 56.b
Poſt principia, locus in caſtris a principibus militibus dictus. 68.a
Palmaria inſula in mari tyrrheno. 69.b
περιπετάσματα sũt uela, q̃ extẽdũtur ad occludẽdũ et ornãdũ locũ. 70.a
Precia. quæ cito matureſcit, quaſi præcoqua. Co. 113.b
Pſitiæ etiam uites ſunt. Co. 114.a
Prouĩcia dicebat̃ extra italiã, et iõ legimus uineas prouĩciales et italicas. 123.b
Pandatharia inſula in puteolano ſinu. Var.
περιστεροτροφεῖον colũbarium. Var. 32.a
Polentia, urbs iuxta alpes diuidentes Italiam a Gallia. Co. 173.b
Porrum tarentinum, alio nomine ſectiuum dicitur. Co. 192.b
Pectunculus. piſcis per diminutionem a pectine. Co. 195.b
Polycretes, Phragmon, et Ageladas ſtatuarij fuere generoſi. 209.a
Peſtum, oppidum in campania roſis generoſum. 209.a
Pectita pĩcipiũ uidetur noue dcm̃ a pecto, alij legunt percita. Co. 210.a
Peluſiaci .i. ægyptij, Zithi potus, quẽ ex fruge excogitauit, Aegyptus ab alijs cer
uiſia dicitur. Co. 210.b
Pompeij & herculaneum oppida campaniæ. Col. 210.b
Portitor helles, aries qui in cœlum deputatus eſt. 211.a
Pegaſidum muſarum, a pegaſo equo. 212.a
Pyrois, gemma a colore igneo dicta. 212.b
Pulex uermiculus herbis infeſtus, & pcipue braſſicãs. Co. 213.a
Protocomos primũ comãtes, alij prototomos legũt .i. priæ ſectiõis. Co. 213.b
Pix naricia ab inſula maris ionij dicta. 214.a
Perſica pegrina fuerunt, utpote q̃ ab Perſia ad nos trãſierint. Co. 214.a
Procyon ſtella, q̃ añ canis dicitur latine. 221.b

QValus genus uaſis uimineus, per quod uinum guttatim deſluit cum calcantur uua a colando. Ca. de re ru.
Quadrãtal, uaſis genus pedem quadratum habens, & ↄtinet .xlvij. ſextarios. Ca. de re ru. 12.a
Quatuor tẽporꝝ anni principia dies primus ueris ẽ i aq̃rio, æſtatis i tauro. autũni in leone, hyemis in ſcorpiõe, adeo ut dies. xxiij. aquarij ſit ueris initiũ, ſic reliquorꝝ ſignorꝝ quatuor ãni tpũm ſcdm alios, qd magis probatur primi dies uerni tpis extãt ad .7. id. fe. æſtiui ad .7. id. maij. autũnalis ad .3. id. ſextilis. hiberni ad .3. id. nouẽbris. Ver dies habet .91. Aeſtas dies habet .94. Autumnus .92. Hyems .88. & de ijs latius apud Var. li. ij. 40.a
Querquedulæ & phalerides aquaticæ aues. 74.a

Quinquatria. dies Mineruæ ſacer. 219.b

RVtrum, quo quid ruitur, inde rutabulum inſtrumentum, quo ruſtici utuntur in proruẽdo igne panis coquẽdi gratia. ca. de re ru. 4.a
Runcare mãibus herbas noxias frugibus extirpare. ca. de re ru. 8.a
Ricinus, genus uermis canes actius atq; boues infeſtãs. ca. de re ru. 15.a
Ridica. robuſtũ pedamẽtũ. i. palus craſſior ſciſſus. Va. li. i. 31.b
Rũpi traduces arbores, in quas uites ex arboribus traducũtur. Va. li. i. 32.b
Reſtibilis terra q̃ quotannis obſita ſit. Var. li. ij. 44.b
Rota ſylueſtris capra. Var. li. iij. 50.a
Rumis, ſiue ruma mãma, unde dicuntur agni lactentes ſubrumi, Rumia p̃terea dea in rumis ſacello paſtores ſacrificabant lacte pro uino. Va. li. iij. 55.a
Redimus uel redditus, prouectus prouẽtus, idẽ Col. li. ij. 97.a
Robus genus triticĩ. Co. li. ij. 84.a
Recraſtinare & poſterare pro protrahere leges, apud Co. lib. ij. 110.b
Reſex, malleolus qui ad ſolem reſecatur. Co. li. iij. 119.b
Racemarij ſurculi ſunt, aut ſteriles, aut minus feraces. Co. li. iij. 125.a
Rũpotinũ, genus arbuſti gallici, inde rũpotinetũ locus. Co. li. y. 152.a
Rana morbus bouillæ linguæ. Co. li. yi. 162.b
Ruſcũ uirgultũ uel rubus, q lõgiore flagello extẽditur in lõgũ uñ uites ligãtur, qdã accipiũt pro frutice, ex q̃ nũc ſcopæ fiũt, q folia hẽt myrto ſimilia, ſed acutiora accipitur ẽt pro folliculo pẽdẽte i tyrſo, i q̃ claudatur ſemẽ. co. li. yij. 182.b
Remittere librũ, corticem reijcere. Co. li. xi. 220.a
Radix ſyriaca ignota hac tẽpeſtate, aut eadẽ ẽ radix barbarica. co. li. xi. 226.b
Raſis genus crudæ picis. Co. li. xij. 239.b
Radula aradendo oſtimentum. Co. li. xij. 138.a
Regulæ uas i Trapeto uñ oleũ, aut uinum ſtringẽdo defluit. co. li. xij. 152.a
Rũco, ruſticũ iſtrm̃ a rũcãdo. i. ſtirpãdo, uulgo ita appellatur. pa. li. i. 277.a
Rododaphnes, roſa laurina, quã nereũ uocant. Pa. li. i. 275.a
Rudis et rudicula aliqñ põitur pro rutabulo. ſiue ipolita uirga. Pa. li. yi. 309.a
Reijculæ, oues quæ ætate uel morbo graues reijciãtur. Ca. 1.b
Ruſri maceriæ & pompeij ſunt oppida campaniæ. Cã. 7.a
Rudetum, terra, q̃ prius rudis fuerat & inculta, tũ aũt arãta. Cã. 86.a
Recipere eſt excipere ad uſum ſuum & reſeruare, inde recipitur domino. i. reſeruatur domino. Ca. 21.a
Robigo, deus quẽ putabãt robiginẽ auertere, ẽ ãt rubigo morb⁹ ſegetũ. ua. 27.a
Ruſtica uinalia quartodecimo Kalen. ſeptembris celebrabant, quo die primum uinum in urbem deferebant. Var. 27.a
Roſea cãpus appellat̃ i agro reatino q; i eo arua rore hũida ſp ſerãtur. Va. 32.a
Repaſtinari ager is dicitur, cuius natura fodiendo mutatur de origine & ſignificato eiuſdem plura. Columella. Var. 42.b.
Retrimentũ a reterẽdo deduci uidetur. Plinius recremẽtũ dicit. 48.a
Raui coloris appellantur, qui ſunt inter flauos & caſios. 53.a

Rhynton, tarētinus nugator uiliſſimus i agēdis pĉipua fabulis, ad quē alludūt tā Varro q̄ Colu. apud quos mō legitur Mython, mō Rhynton. 67.a
Rhetica, a rhetis populis alpium. 114.a
Rubellæ nomētanæ dn̄r a rubente materia. 114.b
Retorridū dicitur, quod intēpeſtiue amiſſis uiribus a ſole torretur. 121.a
Ruſticæ gallinæ ſunt agreſtes roſtro lōgiore, q̄ p diminutionem ruſticulæ quoq; appellantur. Col. 184.b
Riphei montes ſeptentrionales. 210.a
Reſoluit nexus .i. peperit & enixa eſt. Co. 210.b
Robigo deo ut auerteret rubiginē catulo ab uberibus tracto faciebāt. Col. 213.b
SCannū crudū & imotū ſolū agricolæ appellitant Co. li. ij. 82.b
Simulus aquarius pro ſitula hoc ē uaſe ad hauriēdā aquā accommodo. ca. de re ruſti. 3.b
Scabillū a ſcanno diminutiuū pro ſella. Ca. de re ru. 4.a
Scutriſcū uaſis gn̄s, et ur̄ ex figura græca deriuari a ſcutra. Ca. de re ru. 3.b. 4.a
Scarifico ſignificat paululū corticē incidere. Ca. de re ru. 11.a
Sculponea calcei genus ex lana confectum. Ca. de re ru. 12.a
Schenus arbor lentiſci. Ca. de re ru. 16.a
Strāguria difficultas urinæ. Ca. de re. ru. qn̄ guttatim mittuntur. 17.b
Solitaurilia, tauri, arietis, uerris imolationē ſignificat. Ca. de re ru. 19.b
Suſtillium, morbus guttatim mingentis. Ca. de re ruſt. 22.b
Suppurare, hoc eſt ſubter pus contrahere, inde purulētū. Ca. de re ru. 22.b
Stolones, pulli nati in arboꝝ radicibus. Var. li. i. 28.b
Scripulus in dictione iugeri. Var. li. i. 28.b
Salius in dictione iugeri. Var. li. i. 29.a
Stilobata, columnæ aquam fundentes. Var. li. i. 34.b
Seges quod aratum ſatum eſt. Var. li. ij. 40.a
Sulcus uocatur, qua aratrū uomere lacunā ſtriā facit. Va. li. ij. 40.b
Sicilire pratū eſt falcibus ꝯſectari a ſectione. Var. li. ij. 45.b
Stramētū a ſtādo; ut ſtramē, ſiue a ſtrau ꝙ ſubſternat̄ pecori nō edatur. 45.b
Spicilegiū, ſpicaꝝ collectio. Var. li. ij. 46.b
Scapus id i q̄ ſemia q̄rūdā herbaꝝ depēdēt, et qd̄ adēptis uuaꝝ granis relinqt̄ Va. li. ij. et robur ſiue ſtipes fruticibus, & hijs herbis q̄ per hyemem non demoriuntur. Co. lib. ix. 46.b
Sirus, ſpelūca ſubterranea granaria. Var. lib. iij. 47.a
Subrumi, q alterius q̄ m̄ris mām̄ ſugūtꝗ oli mām̄a rumis diceret̄. ua. l. 3. 52.a
Sacres porci dicuntur, ꝙ puri ad ſacrificiū .i. primum a lacte depulſi imolātur ſupra in dictione porci. Var. li. iij. 52.a
Scrophæ cognominis origo. Var. lib. iij. 55.b
Sus a græca uoce. dicitur .n. a græcis υς, a ueteribus uero dicebatur θυτις a θυο ꝙ ſignificat ſacrifico, ab ſuillo .n. pecoris genere imolādo initium primū ſumptū uidetur. Var lib. iij. 56.a

Succida lana, recens tonſa a ſudore dicta. Var. li. iij. 64.a
Secluſoriū auiariū ubi aues ab auiario ſecluduntur. Var. li. iij. 69.b
Saxatiles columbi, agreſtes, q in turribus nidificant. Va. li. iij. 70.a
Signinū opus fractis teſtis addita calce ꝯficiebatur. Co. li. i. 92.a
Siccaneum pro ſicco. Co. li. ij. 97.a
Subſulcus, ſulcus ſine ullo interuallo. Co. li. ij. 100.a
Sedum uel tabuli ſeſſum herba eſt, q̄ in tectis naſcitur, mod rni ſemper uiuū ap
pellant, alio nomine anagorum. Co. li. ij. 102.a
Septimontialis ultima ſatio fabæ a ſacrificijs. Co. li. ij. 103.b
Stria a ſtringendo faſceolus, uel ſtrigæ ordines rerꝝ inter ſe continuata collocata
rum, ꝙ una ſint conſtrictæ. Co. li. ij. 110.a
Siphones, fiſtulæ omnes dicuntur. Co. li. iij. 118.b
Spadones ſurculi, qui nihil attulerint. Co. li. iij. 119.b
Sagitta ſupior ps malleoli hāc ruſtici uocāt nouiſſimā ptē ſurculi, ſiue q longius
receſſit a matre, & .q. emicuit, atq; profiluit, ſeu quia cacumine attenuata ꝑ
dicti teli ſpeciem gerit. Co. li. iij. 120.b
Statumē dr̄ id, q̄ fulcīt uitis, ut pali et pedamēta, et qcq̄d pro monumēto accedit,
et ſtatumia a ſtatu arborꝝ dn̄r, ꝑut creſcēdo ſtatū accipiūt rami. co. li. 4. 128.a
Suffrago ſoboles innata ad ima crura uitiū. Col. lib. iiij. 135.b
Itē ſuffragines nodi ſub crura, qbus pedis uerſura ꝯſtat. Co. li. yi. 138.a
Stella, coniunctio capitum uitis. Co. li. iiij. 138.a
Silet uinea, herbæ, arbores, q̄ nōdū germināt, et ſilet luna quæ nondum lucet.
Col. lib. iiij. 138.a
Scobes, ſcobs, & ſcobis pro ſectura tabularꝝ. Co. li. iiij. 140.a
Salix triplex, græca, gallica, ſabina, quā amerinam uocant græca flaui coloris,
et obſoleti, purpurei, & tenuiſſimi uiminis, amerina ſalix gracilem uirgam et
rutilam gerit. Co. li. iiij. 140.b
Salix perticalis, quæ perticis, hoc eſt pedamentis apta ſit, uiminalis uero, q̄ uin
ciendis uitibus, & alijs rebus naſcitur. Co. li. iiij. 141.a
Siliq̄ græca græce ceration dicit̄ gn̄s arboris et pomi ꝑdulcis. Co. li. y. 155.a
Scilla & ſquilla cœpis genus ſylueſtris. Co. li. yi. 161.a
Simonianū trifoliū, græci aſphaltiō uocāt, a nobis acutū trifoliū. co. li. yi. 165.a
Saluio idē uidetur eē qđ ſaluo. i. ſanū facio. Co. li. yi. 167.a
Sātonica herba gn̄s abſynthij amariſſimi a ſantōib⁹ galliæ ppl̄is. co. li. yi. 167.a
Strigosū cuius corpus fame, aut aliqua uitij cā aſtringitur. co. li. yi. 171.b
Subrumo pro lacto, uſurpatur a Col. lib. yij. 176.b
Scabricies pro ſcabie. Co. lib. yij. 177.b
Sacer ignis, quā puſulā uocant paſtores, inde ouis puſuloſa. Col. li. yij. 178.a
Secdæ, folliculi ſunt ꝯtinētes fœtū i matris utero cū meſtruis. Co. lib. yij. 180.a
Scandulæ paruæ tabellæ, hoc eſt in paruas laminas ſciſſæ e ligno, quibus tecta
teguntur. Col. lib. yiij. 186.b
Sardinia piſcis genus, qđ uulgus ſardellā uocat. Co. li. yiij. 197.a

Sarrana uiolæ pupurea, unde ſarrana purpura. Col.li.ix. 195.b
Solſtitiũ æſtiuũ circa octauã partem cancri. Co.li.ix. 205.b
Syluæ barbaricæ.i. ꝯſemicæ recte gladib⁹, et cæteris ſemib⁹ ꝯſerif. co.li.xi. 224.a
Solſtitiũ brũale, ut placet hipparco. xvi. kal. Ianua. ut caldeis. ix. co.li.11. 224.b
Sentis canis κυνόσβατον. Co.li.xi. 225.b
Sphõgias agricolæ uocant corrudæ radiculas inter ſe iplicatas. co.lib.xi. 228.b
Scorpiones aſparagi ſpinæ. Co.lib.xi. 229.a
Sedentaria opera, quæ ab artificibus ſedendo fiunt. Co.li.xi. 233.b
Sampſa, os oliuæ. Co.li.xij. 248.a
Summittere ſinere coaleſcere. Co.li.ultimo. 257.a
Statumino, ſtaminibus firmo, & ſupra impono, atq; intego. Pa.li.i. 268.b
Scutulæ ſcutis intertextæ, qđ opus a gallis ẽ iſtitutũ p̃. Pal.li.i. 268.b
Staphiſagria paſtinaca agreſtis. Pal.li.i. 271.b
Sepum, ſiue ſebũ, ſiue ſeuum. tribus. n. modis dicitur pinguedo, ex qua fiunt cã delæ. Pal.lib.i. inde ſebo uerbũ. Co.li.ij. 274.a
Serratura locus ſerra apertus. Pa.li.iij. 288.a
Sales pro condimento in plurali uſurpat. Pal.li.vi. 310.a
Siſamũ milio ſimile ſeritur ſeptẽbri mẽſe uſq; ad idus octobris. Pa.li.xi. 320.a
Sexenniũ ut decẽniũ uſurpat. Pal.li.xij. 332.b
Suniculus genus uaſi. Pa.li.xij. 334.a
Singultiẽs gallina, quæ ſingultu pullos illectat, eſt. n. ſingultus ipſa illectantis gallinæ clocitatio. Co.li.viij. 170.b
Sextarius menſuræ genus. 10.b
Sublinat. i. pinguat. Ca. 5.a
Spira dicitur baſis columnæ unius tori, & genus operis piſtorij, & funis nauticus in orbem conuolutus. Ca. 13.b
Serta campanica herba eſt, quam mellilotum dicimus. Ca. 16.a
Strues dicebantur extructiones rerum, & proprie in ſacrificijs. Ca. 18.b
Subſcudes appellantur tabellæ, quibus tabulæ inter ſe ꝯfiguntur, qa quo innituntur ſuccidiitur Pacuuius. nec ulla ſubſcus cohibet compagẽ. Ca. 6.a
Sectarius porcus, qui gregẽ præcedens ducit. Ca. 21.b
Semẽtinæ feriæ, a ſemente, quod ſationis cã ſuſceptæ. 28.a
Sybaris ciuitas Calabriæ. 32.a
Sacer mõs ẽ ut opinamur ſacrũ ꝓmõtoriũ, qđ nũc appellãt caput. S. Vicẽtij. ua.
Succida a ſuibus edẽdis dicta, ſuccidiũ exponit Nonius pro larido. 51.b
Salire proprie dñr aialia rõne carẽtia qñ fœminã mares iẽũt ab eo fit ſalior, ũñ læta ſalitur ouis et ſalax ſaleis nomẽ hoc ẽ in coitu fortis & creber. Va. 53.b
Salaria uia dicta, qm̃ ex illa ſal in ſabinos portari ꝯſueuerat. Var. 65.a
Sine afflatu. i. ſine nota aſpirationis. 65.a
Sectores dicti ſunt, qui ſpecie lucri ſui ſecuti bona condem natoꝝ auctionabantur proq; his pecunias penſitabant ſingulis, ſectio uero ipſa actio. Var.
Scarus piſcis eſt, qui ſolus piſciũ dicitur ruminare, herbiſq; ueſci. 67.a

Suggeſtus uel ſuggeſtū, ut hic a ſuggero fit, & eſt locus editior. 70.a
Subſcribere fauere proprie i cāis agēdis, un̄ et ſubſcriptores fautores. Co. 88.a
Streptus, quod cum ſole circumagitur. Co. 112.b
Stephanitis a coronario naturæ luxu foliis acinos intercurſantibus. 112.b
Suffraginoſa mula, cuius ſuffragines morbo uitiatæ ſunt. Co. 172.b
Scirpus iuncus eſt. Co.
Stellio genus eſt ſtellati lacerti. Co. 201.a
Salgama appellabantur a priſcis quæcunq; conditanea ad uictum noſtrum in uaſis ſeruabantur. Co. 210.b
Signia urbs campaniæ. Co. 210.b
Stabiæ, uetus campaniæ oppidum. Co. 210.b
Sebetide nympha, ſebetos fons eſt Neapoli, cuius aqua uicatim decurrens omnes fere uſus Neapolitanis præſtat. 210.b
Siler fluuius iuxta prædicta oppida. Co. 210.b
Sabelli populi a ſabinis orti, q icolūt mōtes, q ſūt iter ſabinos et marſos. co. 210.b
Sabellico uſq; in admiratiōem criſpa ſunt folia. Co.
Sāpſucus herba, quā nūc appellāt maioranā, alioq; noīe amaracus dr̄. 211.a
Sabæum arabicū, nā i arabia felici odoramēta ꝑtioſa naſcuntur, ut balſamus. caſia, thus. 212.a
Scirpiculū caniſtrum ex ſcirpis ꝯfectum. Co. 213.a Secto ſectiuo. 213.b
Sacris tardipedi. i. uulcanalibus. 214.b
Seſquiculleare uas quod continet culleū & dimidiū alterius. 238.b
Subfriare a ſub & frio fit, hoc eſt paululum conterere. 243.b
Seſtiana mala a Seſtio nomen acceperunt. Col. 247.a
TEctoriū incruſtatio calce uel gypſo parietū. Ca. de re ru. 4.a
Torcularium, cella olearia. Ca. de re ru. 5.b
Trapetū inſtrumentum & mola qua oleum perſtringitur ſic dictum a uertendo, ſiue a ſtringendo. Ca. de re ru. 5.b
Tractū, tabula qua panis, uel aliud fictile formatur. Ca. de re ruſt. 13.b
Turunda, paſtillus, quo uolucres ſaginantur, & liniamentum & tenta quo ul cera curantur. Ca. de re ru. 14.b
Tertiariū & quartariū, tertia & quarta pars. Ca. de re ru. 15.a
Tormina, inteſtinorum dolores. Ca. de re ru. 17.b
Tubuli fiſtulæ ſunt maiores fictiles. Va. li. i. 32.b
Talea fruſtum ligni præciſum ex utraq; parte, ut in terra inſeratur, quam alij ſclauolam uocant. Var. li. i. 10.b. 43.a
Taura appellatur, quæ ſterilis eſt uacca. Var. li. ij. 57.b
Tertiare tertio arare. Co. li. ij. 99.b
Trimeſtre triticum, quod legitur intra tres menſes. Co. li. ij. 100.b
Terra ſurcularis ubi ſurgunt plurimi ſurculi. Co. li. iij. 121.a
Taleola diminutiuum a talea. Co. li. iij. 124.b
Trigēmis malleolus, qui exceptis oculis, quibus eſt frequens in ipſo capite tres

deinceps articulos.totidẽq; gẽmas habet.Col.li.iij. 125.b
Torus in trunco uitis,ut in corpore noſtro pars eminẽtior.Co.li.v.132.a.151.a
& chordula apud Ca. 19.a
Titimallũ lactuca marina,uulgo turtumaglio.Co.li.vi. 164.a
Termes ramus de arbore recĩſus.Co.li.vij.
Tannũ herba eſt minutis folijs,& aculeata.Co.li.x. 213.b
Tuberes pegrinæ arbores ex Aphrica ĩ Italiã allatæ.Co.li.xi. 225.a
Teniola exiguum filum.Co.li.xi. 227.a
Tomix reſta leniter trita ex cãnabi impolito & ſparto,ex q̃ funes fiũt, puluilli
quoq; quos in collo hñt aĩalia ne reſte lædãtur tomices uocãtur.co.li.xij.242.b
Turiones sũt teneritates ſumitatũ arbor℞ uel arbuſtor℞.Co.li.xij. 246.b
Tonſores romam e ſicilia uenerunt anno quadringenteſimo quinquaſimoquarto
ab urbe condita duce Pu.Ticinio Mena. 64.b
Truſatiles molæ,alio nomine manuariæ,ꝙ manibus trudãtur. 4.b
Trulleum uas quo manus perluuntur.trulla tñ & trua uas quo e culina in la=
trinam aquam fundant. 3.b
Trocheæ,ſiue trochalia iſtr̃a cũ orbiculis ad ſubleuãda et depriũda onera.4.b
Thracius a thracia oſtiũ põti,p qđ in propõtida influit põtus.Va. 50.b
Tomacinæ,q̃ apud alios tomacula et tanacæ edulia ex carne porcina.Va. 56.a
Turduli populi ſunt Hiſpaniæ.Va.
Tholus lignũ cui ĩheret tectũ tẽpli,græci qdã exponũt domũ eẽ rotũdã. 70.a
θεατρίδιον diminutiuũ forma græca a theatro. 70.b
Tibi trado reſpicit ad morẽ currẽtiũ cũ facibus in feſto cæteris,quor℞ primus cũ
ad locũ ſtatutũ ueniſſet facẽ ſequenti dabat. 76.b
θηριοτροφεῖον locus ubi feræ aluntur.Var. 74.b
Trepidaneæ a mẽſura dicuntur,alij legunt crepidaneas a crepida. 112.b
Teredo uermis eſt lignũ terens,atq; exedens. 136.a
Tectũ pecus dr̃ ad drĩam coloniã appellatũ tectũ,ꝙ opimẽtis tegeretur. 137.b
Tẽporius aduerbiũ deductũ a tempori aduerbio,ꝙ ſignificat opportune et tem
peſtiue.Col. 187.a
Turdus, merula, uarij . piſcium nomina.Co. 196 b
Taxus arbor ẽ.ex q̃ fabricãtur arcus,toxica quoq; inde ſudare dñr. 109.a
Turni lacus,locus ex cõualle aricina,ubi quondam fuit lacus Turni, inde ſubie
runt lacuturres caules.Co. 210.b
Tages is fuit,qui primus Hetruſcis Aruſpicij diſciplinam tradidit.Col. 213.b
Tarcon Hetruriæ dux & aruſpex. 213.b
Tyrſos tarteſiacos.i.lactucæ, tarteſiæ, Paphios, Cypriæ 213.b
Teſſeras appellat lapillor℞ fruſta quadrata. 268.b
VRpex ruſticũ inſtrumẽtũ ad agrũ aratũ coequãdũ.Ca.de re ru. 3.b
Vinũ p̃liganeũ ſiue p̃lo exp̃ſſum ſiue a p̃legẽdo dictũ.Ca.de re ru.7.a
Viduertas calamitas.Ca.de re ru.ꝙ nos uiduet. 19.b
Vinis in ablatiuo plurali apud Ca de re ru. 21.a

Villa à uehendo.q.uehilla ꝙ in eã fructus ꝯuehebant ex agris, ruſtici uiã uehã appellant propter uecturas & uellã nõnullã.Va.li.i. 29.a
Vellaturã facere pro uecturã facere.Va.li.i. 25.a
Verſus in dictione iugeri.Va.li.i. 28.b
Vicia à uinciendo pp capreolos leguminis genus.Var.li.ij. 41.a
Veterina animalia quæ uehunt,quorũ medici ueterinarij appellantur quos uulgus mereſcalcos dicit.Va.lib.ij. 42.b
Veruactum terra quæ alternis annis requieuit.q.uere actum,et eſt qñ uere primum agri proſcindũtur ad differentiã reſtibilis dictũ. Va.li.ij. 44.b
Ventilabrũ pala qua triticũ uentilatur.Va.lib.ij. 46.a
Vellus uel uelumium eſt lana ex una oue detõſa, & conglobata a uellendo. Var.lib.iij. 64.b
Vocifico apũ eſt proprie cũ fucos ſuſurro inſequũtur.Va.li.iij. 76.a
Viatores q a uilla in ſenatum proceres arceſſebant.Co.li.i. 85.b
Veſtiarium pro ipſa ueſte.Co.lib.i. 95.a
Verſus pro uerſura.Co.lib.ij. 98.b
Varia & carioſa terra cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partẽ glebarum madefecit. Co.li.ij. 99.b
Vehæ genus plauſtri a uehendo.Co.li.ij. 100.a
Valuula pro ſiliqua.Co.li.ij. 106.b
Vuæ apianæ ꝙ apibus pradã afferant.Co.lib.iij. 113.b
Viuiradix ſurculus cum radicibus.Co.li.iij. 110.b
Vitiarium locus unde uites trãſferuntur.Co.lib.iij. 116.a
Vinea reſtibilis q̃ ſeritur ubi fuerit.Co.lib.iij. 121.a
Vnguis inciſio in ſpeciẽ unguis.Co.lib.iiij. 136.a
Vitis capitata & brachiata quæ ſcinditur in diuerſa capita, & in diuerſa brachia.Colu.lib.v. 129.a
Vara ſiue uaria inſtrumenti genus. Co.li.v. 153.a
Vbero pro exubero uerbum ſimplex.Co.lib.v. 154.a
Vacerra genus clatrorũ ex ſtipibus confectum. Co.li.ix. 197.b
Vergiliarum ortus circa.v.idus Maias.Co.lib.ix. 205.a
Vindemiator à græcis τρυγητῆρα.Co.lib.xi. 219.a
Vlpicũ à qbuſdã punicũ allium ἀφροσκόροδον a græcis longe maioris incrementi q̃ allium.Co.li.xi. 227.a
Valitudinariũ,locus in quo ægroti manẽt ut iuuẽtur.Co.li.xi. 233.b
Vapidum uinũ qđ iã exhauſta ſeria in fundo remanſit.Co.li.xi. 234.a
Vrna quatuor & .xx.ſextarios cõtinet.Co.li.xij. 239.b
Vinum myrtite myrto medicatum.Co.li.xij. 243.b
Volucra genus aĩalis,qđ pampinos & uuas prærodit.Co.li.ult. 259.b
Vncia,digitũ & triẽtem ſignificat apud Pal.li.i. 268.a
Vanga pro bipalio uſurpat.Pa. 277.b
Vitex ſalicis genus,ex quo uaſa uiminea fiunt.Pa.lib.ix. 317.b

Vinum diutecticum durabile.ſ.Pal.li.xi. 325.b
Vinum præfaminum ad ſacrificia electum. 19.b
Viere eſt uincire, uel inflectere. V
Vari dicuntur obtortis cruribus introrſum, ut putamus, nam in exteriorem partem obtorta crura habentes uacciæ dicuntur. 61.b
Vegrandes male grandes, parua, & minuta. Var. 53.b
Veternum morbus ex nimio ocio.Co. 136.a
Vrinare eſt mergi, inde urinatores, qui ſub aqua natant. Co. 193.b
Vergiliæ ſtellæ ſunt, quæ pleiades alio nomine dicuntur.Co. 206.a
Veſuuium, ſiue uesbium mons ardens in eadem campania. 210.b
Vitibus albis, uite bionia, quæ dicitur. 213.b
Patremfa. uendacem non emacem eſſe oportere. Cato. car.1.b
Cogitato ſi nihil fiat, nihilominus ſumptum futurum. Ca. car.9.b
Romanus ſedendo uincit uetus prouerbium. Var.li.i. 28.a
Portam itineri dici longiſſimam. Var.li.i. 28.a
Qui arat fructum rogat, qui ſtercorat exorat, qui cedit cogit. Co.li.v. 154.a
Facetiſſimum Philippi dictum pereã niſi piſcem putaui. Co. libro. viij. 95. & Var. libro tertio. 67.b
Nihil agendo homines male agere diſcunt. Catonis oraculũ. Co.li.xi. 217.a
M. Varronis uilla in caſinate. Var.li.iij. 69.a
Malum conſilium conſultori peſſimum. Var.li.iij. 65.b
Q. hortenſius primus omnium cœna adiiciali pauonem appoſuit. Varro libro tertio. 70.a
Infra menſuram palmi nõ naſcitur curculio. Co.lib.i. 92.b
Latiæ muſæ Accium & Virgilium non ſolos aditis ſuis recepere. Columella libro primo. 86.b
Summum ius ſummam crucẽ dixerunt ueteres. Co.li.i. 77.b
Vel optima nomina non appellando fieri mala fœnerator Alphius dixit. Co. libro primo. 93.a
Neceſſitas ferijs caret. Pal.li.i. 266.a
Præſentia domini prouectus eſt agri. Pal.li.i. 266.a
Vrinæ aſini porcino admixta ſtercori mali, punici uermibus obuiabit. Palladi. libro quarto. 299.b
Caſtitatem oliuæ præſulem crediderunt antiqui. Pal.li.i. 267.a
Qui agrum colit grauem tributis creditorem patitur. Pal.li.i. 266.b
Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunq̃, quin mala ſit prouerbiũ a ueteribus uſurpatum utitur. Col.li.x. 221.b
Paupertatem certiſſimã eẽ cum alicuius indigeas uti eo non poſſe, q̃a ignoretur ubi proiectũ iaceat, quod deſideratur, uetus prouerbiũ, utitur. co.li.xi. 232.b
In re familiari laborioſior eſt negligentia q̃ diligentia. Co.li.xi. 232.a
Z
Iziphus genus arboris, quam noſtrates zibebos uocant ziziphũ eius fructus. Pal.li.i. & li.vi. 199.b

IAM pridem decreui, quacunq; in re poſſum, prodeſſe ſtudioſis. Quam ob rem perquam utile uiſum eſt futurum, ſi hic de diebus, et qui in uigintiquatuor partes, & qui in duodecim diuiduntur, tum de horis, quæ ſunt apud Palladiũ, non nihil dicamus. Atq; eò magis, quod à perq̃ paucis ætatis noſtræ hominibus intelliguntur. Dierum duo ſunt genera. alij naturales, alij ciuiles. Naturales, quibus nunc paſſim utimur, conſtant quatuor & uiginti partibus æqualibus ab occaſu ſolis ad alterum occaſum, quæ horæ appellantur, & græce ἰσημεριναὶ, latine æquinoctiales dicuntur. Ciuiles autem, ab ortu ſolis ad occaſum conſtant duodecim partibus inæqualibus, quæ græce καιρικαὶ, latine temporales, ſeu, quod idem eſt, uulgares nominantur. Atq; hæ duodecim partes hybernis ſolſtitijs breuiſſimæ ſunt, & tertia parte minores, quàm æquinoctiales, æſtiuis autem longiſſimæ, eademq; tertia maiores quàm illæ, & quod ſequens eſt, uincunt hybernas duabus quartis, ſiue, quod idem eſt, dimidio. id quod ſignificare uoluit Virgilius eo uerſu, An' ne nouum tardis ſydus te menſibus addas, ideſt Iunio, & Iulio, quibus horæ longiſſimæ ſunt. At uere, ſole Arietem, Autumno Libram ingrediente, pares ſunt æquinoctialibus, eædemq; ab hyberno Solſtitio ad æſtiuum, cum die creſcente creſcunt, ab æſtiuo autem ad hybernum, cum eodem decreſcente decreſcunt. Et quoniam ſinguli dies ciuiles, ac noctes totius anni, horis duodecim continentur, Sexta diei hora ſemper eſt Meridies. & prima incipit oriente ſole, Duodecima eodem occidente finitur. Verbi gratia, menſe Martio cum hæ ipſæ horæ temporales ferè pares ſunt æquinoctialibus, Prima hora diei ciuilis eſt eadem cum tertiadecima diei naturalis. Secunda, eadem cum quartadecima. Tertia, cum quintadecima. Quarta, cum ſextadecima. Quinta, cum decimaſeptima. Sexta. cum decimaoctaua. Septima cum decimanona. Octaua cum uigeſima. Nona cum uigeſimaprima. Decima, cum uigeſimaſecunda. Vndecima cum uigeſimatertia. Duodecima, cum uigeſimaquarta. Illud igitur in ſacris literis, A ſexta autem hora uſq; ad Nonam, tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram, intelligendũ eſt à Decimaoctaua hora, uſq; ad uigeſimam primam diei naturalis, ut nunc horæ aguntur. Nam apud ueteres, Solaria in horas tam noctis, quàm diei temporales non æquinoctiales diuidebantur. Menſe autem Iunio, cum horæ quamlongiſſimæ ſunt, prima hora temporalis, eſt eadem, quæ nona cum tertia parte decimæ æquinoctialis. Secunda, quod reliquum decimæ cum duabus tertijs undecimæ. Tertia, quæ duodecima cum tertia parte undecimæ. Atq; ita ſingulæ tres horæ temporales continent quatuor æquinoctiales. Pari modo, quarta eſt eadem, quæ tertiadecima cum tertia parte quartadecimæ. Quinta, quod liquum quartadecimæ cum duabus tertijs quintadecimæ. Sexta, quod reliquum quintædecimæ cum integra ſextadecima. & eſt Meridies. Item tres temporales Septima, Octaua, Nona, ſunt eædem, q̃ quatuor, æquinoctiales, uidelicet, decimaſeptima, decimaoctaua, decimanona, uigeſima. Itẽ decima, undecima, duodecima, eædem q̃ uigeſimaprima, uigeſimaſecũda, uigeſimatertia, uigeſimaquarta. Non ab re hic

uiſum eſt ſubiungere epigramma Martialis ad Euphemum ſtructorem Domitiani, ubi harum horarum temporalium meminit, eſt autem hoc.

Prima ſalutantes, atq; altera detinet hora.
Exercet raucos tertia cauſidicos.
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua Palæſtris.
Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum,
Temperat ambroſias cum tua cura dapes.
Et bonus ætherio laxatur nectare Cæſar,
Ingentiq; tenet pocula parca manu.
Tunc admitte Iocos. greſſu timet ire licenti
Ad matutinum noſtra Thalia Iouem.

Horæ aũt, de qbus agit Palladius, ſunt quæ diem ab ortu ſolis ad occaſum diuidunt, in partes. xij. q̃ umbris ſic deprehenduntur. Fiat Planicies quadrata ad regulã, & libellã in loco aperto, qui toto die illuſtretur à ſole, ſpectetq; uno latere ſeptentrionẽ alio Meridiẽ, Solem alio orientẽ, occidentẽ alio. Deinde in medio quadratũ colloceur indagator umbræ, q græce γνώμον, ſeu σκιαθήρας dicitur, obſeruetur q; prima dies cuiuſuis mẽſis, Verbi gratia Ianuarij, idq; cœlo ſereno. tũc tacto gnomone à ſolis radijs, umbra gnomonis prima hora diei erit lõga pedes 29. Secũda 19. Tertia 15. Quarta 12. Quinta 10. Sexta 9. atq; hac hora, ſemp(ut dixi) eſt Meridies, tũc. n. ſol altiſſimus facit umbras breuiſſimas. Deinde incipit declinare, & deſcendere ad occaſum, atq; umbræ eadẽ, qua decreuerant, mẽſura, augẽtur. quo ſit, ut. vij. hora, q̃ eſt prima poſt meridiẽ, umbra gnomonis ſit lõga pedes 10. et rñdeat qntæ antemeridianæ (nã horæ ante ſextã meridianæ, poſt ſextam pomeridianæ appellantur) octaua ſit longa pedes 12. & reſpondeat quartæ. Nona, 15. quanta fuerat tertia. Decima, 19. quot pedum erat ſecunda. Vndecima, 29, quot prima. Et qm̃ in horaꝝ ſpatio Ianuarius cum Decẽbri menſe ↄuenit, eadẽ erunt umbræ ſingulis horis hoc mẽſe, q̃ & Ianuario. Idem quoq; faciendum eſt in cæteris mẽſibus, ut bini. ſ. computentur, & Februarius in horarum menſura cũ Nouẽbri menſe cõcordet. Martius cum Octobri. Aprilis cum Septẽbri. Maius cum Auguſto. Iunius cũ Iulio, quemadmodum in fine cuiuſq; menſis apud Palladium licet uidere. Illud apud eundem in fine poſtremi menſis his uerbis. Decembrem Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, hic decreſcat, intelligendum eſt & de umbris, quod tam ante meridiem, q̃ poſt, pares, atq; eædem in ſingulis binis menſibus ſint, idq; diſpari cã, & de diebus, quos cõſtat ſex menſibus augeri, et ſex decreſcere. Nã et ſi eadẽ q̃titate ſunt horæ menſe Ianuario, qua et Decẽbri, eadẽq; menſe Februario, qua & Nouẽbri, & ſic in reliqs paribus quẽadmodũ Author oſtendit, tñ ex ſingulis paribus quantũ augetur alter, tm̃ alter diminui

tur. Aſcendēte enim Sole à Capricorno ad Cancrum (ut ſupra diximus) dies ſemper augentur. Decreſcunt contra deſcendente illo à Cancro ad Capricornū. Notandum praterea, creſcentibus diebus, decreſcere ſemp umbras gnomonis, contra, decreſcentibus illis, has ſemper augeſcere. & hinc eſt, quod menſe Ianuario cum dies breuiſſimi ſunt, & augentur, prima hora diei umbra gnomonis eſt longa pedes. XXIX. Februario, qua eſt longiſſima. XXVII. Martio. XXV. Aprili. XXIIII. Maio. XXIII. Iunio. XXII. Menſe autem Iulio, cum dies longiſſimi ſunt, & decreſcunt, prima hora diei umbra gnomonis eſt lōga pedes. XXII. quae eſt breuiſſima. Auguſto, XXIII. Septembri, XXIIII. Octobri, XXV. Nouembri, XXVII. Decembri, XXIX. Id quod ut melius cognoſcatur, ſubiunximus & eos menſes, quibus dies augentur, umbris decreſcentibus, et eos, quibus dies decreſcunt, umbris creſcentibus. Incepimus autem ab Ianuario, & Iulio, quorum altero dies ſunt breuiſſimi, & ſemper augētur uſq; ad ſolſtitium aeſtiuum, & umbrae longiſſimae, ſed decreſcunt, quandiu dies augentur. Altero dies ſunt longiſſimi, & ſemper decreſcunt uſq; ad Solſtitium hybernum, & umbrae breuiſſimae, ſed augentur, quādiu dies decreſcunt. Et licet à ſolſtitijs incipiendum fuiſſet, quae Decembri, & Iunio ſiunt, tuncq; dies uel augeri, uel decreſcere incipiunt, tamen incrementa, uel diminutiones dierum cum diminutionibus, incrementisq; umbrarum ſic facilius dignoſcūtur. qua quidem re cognita, et diſpar illa cauſa cognoſcetur, qua in horarum ſpatio Ianuarius Decembri, Februarius Nouembri, Martius Octobri, Aprilis Septembri, Maius Auguſto, Iunius Iulio adiuncti, linea ſimili, ut ait Palladius, augentur uel decreſcunt.

Ianuario augentur dies, & umbrae decreſcunt.				Iulio decreſcunt dies, & umbrae augentur.			
hora	1	ped.	29	hora	1	ped.	22
hora	2	ped.	19	hora	2	ped.	12
hora	3	ped.	15	hora	3	ped.	8
hora	4	ped.	12	hora	4	ped.	5
hora	5	ped.	10	hora	5	ped.	3
¶ hora	6	ped.	9	¶ hora	6	ped.	2
hora	7	ped.	10	hora	7	ped.	3
hora	8	ped.	12	hora	8	ped.	5
hora	9	ped.	15	hora	9	ped.	8
hora	10	ped.	19	hora	10	ped.	12
hora	11	ped.	29	hora	11	ped.	22

Februario augentur dies, & umbra decreſcunt.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	13
hora	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
¶ hora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	13
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Martio augentur dies, & umbra decreſcunt.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
¶ hora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

Aprili dies augentur, & umbra decreſcunt.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14
hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
¶ hora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24

Auguſto, detreſcunt dies, & umbra augentur.

hora	1	ped.	23
hora	2	ped.	13
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
¶ hora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	13
hora	11	ped.	23

Septembri decreſcunt dies, et umbra augentur.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14
hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
¶ hora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24

Octobri dies decreſcunt, & umbra augentur.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
¶ hora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

Maio augentur dies, & umbræ de/creſcunt.

hora	1	ped.	23
hora	2	ped.	13
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
¶ hora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	13
hora	11	ped.	23

Nouembri, dies decreſcunt, & um/bræ augentur.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	13
hora	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
¶ hora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	13
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Iunio dies augentur, & umbræ de/creſcunt.

hora	1	ped.	22
hora	2	ped.	12
hora	3	ped.	8
hora	4	ped.	5
hora	5	ped.	3
¶ hora	6	ped.	2
hora	7	ped.	3
hora	8	ped.	5
hora	9	ped.	8
hora	10	ped.	12
hora	11	ped.	22

Decembri dies decreſcunt, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	29
hora	2	ped.	19
hora	3	ped.	15
hora	4	ped.	12
hora	5	ped.	10
¶ hora	6	ped.	9
hora	7	ped.	10
hora	8	ped.	12
hora	9	ped.	15
hora	10	ped.	19
hora	11	ped.	29

SED *Sciendum, primos quoſq; dies menſis deſcriptos tantum à* Palladio, *nec tantas fore umbras cæteris diebus cuiuſq; menſis, quantæ fuere primis, ſi/quis eas deſcriberet, ſed ſemper, uel minores, cum dies creſcunt, uel maiores illis decreſcentibus. quæ ſi deſcriberentur omnes, magnum efficerent uolumen. eſſet præterea opus multis annis, ſi id fieret in* Europa. *nam cum oporteat ſingulos quoſq; dies totius anni ab ortu ſolis ad occaſum tunc eſſe ſerenos, nec id contin/gat unq̃ in* Europa, *obſeruandi forent dies ſereni multorum annorum, donec omnes deſcriberentur. Quod quia laborioſum eſt, & longi tædij plenum, nec* Palladius *fecit, nec alius quiſq̃, nec forte erit unq̃ qui faciat. Sed de his hæc ſa/tis. tu uero* Lector *cariſſime uale, & me ama.*

AMBROSIVS NICANDER TOLE tanus in correctoris laudem.

Arua, pecus, ſundum, uites, armenta, bouile
Salgama, mella, oleum, rura beata, nemus
Scripſimus ornato quondam ſermone, ſed heu nos
Tempus edax laceros, morte ſequente, dedit
Quatuor at pariter uita redeunte uenimus
Autores, maior uis noua membra fouet
Ille animas iterum noſtras reuocauit ab orco,
Qui uitia, & maculas, depulit atq; ſitum.
Diuinos igitur ſumat corrector honores
Mortua qui ingenio uiuere & arte facit.

τέλος.

ST INTERDVM *præſtare, merca/*
turis rem quærere, ni tam periculoſum ſi/
e *et, & item fœnerari, ſi tam honeſtum fiet.*
Maiores enim noſtri ſic habuere, & ita in
legibus poſuere, furem dupli condemnari,
fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem
ciuem exiſtimarint fœneratorem, q̈ furem,
hinc licet exiſtimari. Et uirũ bonum cum laudabant, ita lauda
bãt. Bonũ agricolã, bonumq́; colonũ. Ampliſſime laudari exi/
ſtimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorẽ autem ſtrenuum, ſtu/
dioſumq́; rei quærendæ exiſtimo, uerum (ut ſupradixi) periculo/
ſum, & calamitoſum. At ex agricolis & uiri fortiſſimi, & mili
tes ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeq́; pius queſtus, ſtabiliſſimúſ
que conſequitur, minimeq́; inuidioſus. Minimeq́; male cogitan
tes ſunt, q̧ in eo ſtudio occupati ſunt. Nunc (ut ad rem redeam)
quod promiſi inſtitutum primum hoc erit. I.

PRAEDIVM *cũ cõparare cogitabis, ſic in aio habeto, uti ne*
cupide emas, néue opa tua parcas uiſere, et ne ſatis habeas ſemel
circũire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonũ erit. Vi
cini quo pacto niteãt, id animũ aduertito. In bona regiõe bene
nitere oportebit, & uti eò cũ introeas, circunſpicias. uti inde exi
ri poſſit, uti bonum cœlum habeat, ne calamitoſum ſiet. ſolo bo
no ſua uirtute ualeat. Si poteris ſub radice montis ſiet, in meri
diem ſpectet, loco ſalubri, operariorum copia ſiet, bonumq́;, ibiq́;
aquarium, et oppidum ualidũ propè ſiet, aut mare, aut amnis,
quà naues ambulant, aut uia bona, celebriſq́;. Siet autem & in
ijs agris, qui nõ ſæpe dominos mutant, qui in his agris prædia
uendiderint, quos pigeat uendidiſſe, uti bene ædificatum ſiet.
Caueto alienam diſciplinam temere contemnas. De domino
bono colono, bonoq́; ædificatore melius emetur. Ad uillam cum
uenies. uideto, uaſa, torcula, et dolia multa ne ſiẽt. ubi nõ erũt,
ſcito pro ratione fructuum eſſe. Inſtrumenti magni ne ſiet, bono
loco ſiet. Videto quam minimi inſtrumenti, ſumptuoſus ager ne
ſiet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quæſtuoſus ſi/
et, ſi ſumptuoſus erit, relinqui non multum. Prædium quod p̄/
mum ſiet, ſi me rogabis, ſic dicam. De omnibus agris, optimoq́;

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

loco ſi emeris iugera agri centum, uinea eſt prima, ſi uino mul/
to ſiet. Secundo loco hortus irriguus, tertio ſalictum, quarto ole
tum, quinto pratum, ſexto campus frumentarius, ſeptimo ſylua
cædua, octauo arbuſtum, nono glandaria ſylua. II.

PATER familias ubi ad uillã uenit, ubi larem familiarẽ ſa/
lutauit, fundum eodem die, ſi poteſt, circumeat, ſi nõ eodẽ die,
at poſtridie, ubi cognouit quomodo fundus cultus ſiet, operaq;
quæ facta, infectaq; ſiẽt, poſtridie eius diei uillicum uocet roget,
quid operis ſiet factum, ſatiſne tempori opera ſient cõfecta, quæ
durare poſſint, quid reſtet, aut quæ reliqua ſient conficienda, et
quid factum uini, frumenti, aliarumq; rerum omniũ. Vbi ea co/
gnouit, ratiõem inire oportet operarium dierum. Si ei opus nõ
apparet, dicit uillicus ſedulo ſe feciſſe, ſeruos non ualuiſſe, tempe
ſtates malas fuiſſe, ſeruos aufugiſſe, opus publicum effeciſſe. Vbi
eas, aliaſq; cauſas multas dixerit, ad rõnẽ operũ, oparũq; uilli/
cũ reuoca. Cũ tẽpeſtates, pluuiæue fuerint, uideto quot dies, q̃/
ue opa p imbrẽ fieri potuerint, dolia lauari, picari, uillã purga
ri, frumẽtũ trãsferri, ſtercus foras efferri, ſterqliniũ fieri, ſemẽ pur
gari, funes ueteres ſarciri, nouoſq; fieri, centones cuculioneſue fa/
miliã oportuiſſe ſibi ſarcire. Per ferias uero potuiſſe foſſas uete/
res tergeri, uiã publicã muniri, uepres recidi, hortũ fodiri, pratũ
purgari, uirgas uinciri, ſpinas runcari, cremariq;, ex piſcina im/
mũditias efferri, munditias fieri, ſeruis excocta cibaria non tãta
dari, q̃ta cum ſine tempeſtate operãtur in aruis. Vbi hæc cogni/
ta æquo animo ſient, quéue reliqua opera ſient, curare uti perfici
antur. Rationes putare argentariam, et frumẽtariam familiæ,
pabuliue cauſa. Quæ paranda ſient parare. Rationẽ itẽ uinari
am, oleariamq;, quid uenierit, quid exactum ſiet, quid reliquum
ſiet, quidq; ſiet, quod ueneat, quæ ſatis accipiunda ſient, ſatis ac/
cipiãtur. Reliqua quæ ſient, ut compareant. Siqua deſint in an/
num, uti comparentur quæ ſuperſint, uti ueneant. quæ opus ſient
locato, locentur quæ deinde opera fieri uelit, & quæ locari uelit
uti imperet, & ea ſcripta relinquat. Pecus conſyderet, auctionẽ
uti faciat. Vẽdat oleum, ſi pretium habeat, uinum frumentumq;
quod ſuperſit. Vendat boues uetulos, armenta reijcula, oues reij/
culas, lanam, pelles, ploſtrum uetus, ferramenta uetera, ſeruum
ſenem, ſeruum morboſum, & ſiquid aliud ſuperſit, uendat. Pa/
tremfamilias uendacem, non emacem eſſe oportet. III.

PRIMA adoleſcentia patremfamiliæ agrum ſtatim conſerere ſtudere, ædificare diu cogitare oportet, cõſerere cogitare nõ oportet, ſed facere. Vbi ætas acceſſit ad ãnos trigintaſex, tum ædificare oportet, ſi agrũ conſitum hẽas. Tũ ita ædifices, ne uilla fundũ q̃rat, néue fundus uillã. Patrẽfamiliæ uillã ruſticam bñ ædificatã habere expedit, & cellam oleariam, uinariamq; inſtructã, & dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, & id rei et uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici poſſit. Olea ubi lecta fiet, oleum fiat continuo; ne corrumpatur. Cogitato quot annis tempeſtates magnas uenire, & oleam deijcere ſolere. Si cito ſuſtuleris, & uaſa parata erunt, damni nihil erit ex tempeſtate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, uel tabulato olea nimium diu erit, putreſcet, oleũ fœtidũ fiet, et quauis olea oleum uiridius, uel bonum fieri poteſt, ſi tempori facies. In iugera oleti cẽtumuiginti, uaſa bina eſſe oportet. Si oletum bonum, beneq; frequens, cultumq; erit, trapetos bonos priuos impares eſſe oportet, ut ſi orbes contriti ſiẽt, commutare poſſis, funes loreos, priuos, uectes ſenos, fibulas duodenas, medipontos priuos loreos, trocbleas græcanicas binas; quæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius ducentur, ſed minore labore. IIII.

BVBILIA bona, beneq; ædificata, bõas præſepes faliſcas habeant clatratas. Clatros inter ſe oportet pede diſtare. Si ita feceris, pabulum boues non eijcient. Villam ſuburbanam pro copia ædificato in bono prædio. Si bene ædificaueris, beneq; poſueris eam, ruri ſi recte habitaueris, libentius, et ſæpius uenies, fundus melior erit, minusq; peccabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior eſt. Vicinis bonus eſto. Familiam ne ſiueris peccare. Si te libenter uicinitas uidebit, facilius tua uendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia iuuabunt. Siquid (bona ſalute) uſu uenerit, benigne defendent. V.

HAEC ERVNT uillici officia. Diſciplina bona utatur. Feriæ ſeruentur. Alieno manum abſtineat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familia ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo uindicet. Familiæ male ne ſit, ne algeat, ne eſuriat, opere bene exerceat, ſic facilius malo, & alieno prohibe

bit. Villicus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, domi
nus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam referat, ut alijs
recte facere libeat. Villicus ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper.
Ad cœnam nequò eat. Familiam exerceat, conſyderet, quæ do/
minus imperauerit fiant. Ne plus cenſeat ſapere ſe, quàm do/
minum. Amicos domini eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus ſiet,
auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in
foco ne faciat. Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus
crediderit, exigat. Satui ſemen, cibaria, far, uinum, oleum mu/
tuum dederit nemini. Duas, aut tres familias habeat, unde
utenda roget, & quibus det. preterea nemini. Rationem cum
domino crebro putet. Operarium, mercenarium, pollintorem di
utius eundem ne habeat dic. Nequid emiſſe uelit inſciente do/
mino, neu quid dominum celauiſſe uelit. Paraſitum nequem
habeat. Augurem, aruſpicem, ariolum, chaldæum ne quem con
ſuluiſſe uelit. Segetem ne defrudet, nam id infelix eſt. Opus ru
ſticum omne curet uti ſciat facere, & id faciat ſæpe, dum ne laſ/
ſus fiat. Si fecerit, ſcibit in mente familiæ quid ſiet, & illi animo
æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & uale/
bit rectius, & dormibit libentius. Primus cubitu ſurgat. poſtre
mus cubitum eat. prius uillam uideat clauſa uti ſiet, & uti ſuo
quiſq; loco cubet, & uti iumenta pabulum habeant. Boues ma/
xima diligentia curatos habeto. Bubulcis obſequitor ſtatim, quo
libentius boues curent. Aratra, uomereſq; facito, uti bonos habe
as. Terrã carioſam caueto ne ares, néue ploſtrum, néue pecus in
eam impellas. Si ita non caueris, quò impuleris, triennio fru/
ctum amittes. Pecori, & bubus diligenter ſubſternatur, ungu/
læ curentur. Scabiem pecori, & iumentis caueto. id ex fame, &
ſi impluit fieri ſolet. Opera omnia mature conficias face. Nam
res ruſtica ſic ẽ, ſi unam rem ſerò feceris, omnia opera ſerò facies.
Stramenta ſi deerunt, frondem iligneam legito, eam ſubſternito
ouibus, bubuſq;. Sterquilinium magnum ſtude ut habeas. Ster
cus ſedulo conſerua cum exportaueris ſpargito, & comminuito.
Per autumnũ euchito. Circum oleas autumnitate ablaqueato,
& ſtercore addito, conſueto, frondem populneam, ulmeã, quer
neamq; cædito, per tempus eam condito non peraridam pa/
bulum ouibus. Item fœnum cordum, ſicilimenta de prato demi
to, eaq; arida condito. Poſt imbrem autumni rapinam pabulũ,

lupinumq́; ſerito. VI.

A G R V M *Quibus locis conſeras, ſic obſeruari oportet. Vbi ager craſſus, & lætus eſt ſine arboribus, eum agrum frumentari/um eſſe oportet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphanos, mi lium, panicum id maxime ſeri oportet, in agro craſſo, et caldo o/leam condiuam, radium maiorem ſalētinam, orchitem poſeam, ſergianam, colminianam albicerem, quam earū in his locis opti mam dicent eſſe, eam maxime ſerito. Hoc genus oleæ in uigin/tiquinq; aut triginta pedes conſerito. Ager oleto conſerundo, qui in uentum fauonium ſpectabit, & ſoli oſtentus erit, alius bo nus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo, aut caldo ſeueris, ho/ſtus nequam erit, & ſerundo arbor peribit, & muſcus ruber moleſtus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos ſerito, & partim populos, uti frondem ouibus, & bubus habeas, & ma teria, ſiqua opus ſit parata erit. Sicubi in his locis ripæ, aut lo/cus humectus erit, ibi cacumina populorum ſerito, & arundi/netum. Id hoc modo ſerito, bipalio uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos aliū ab alio ſerito. Ibiq; corudā ſerito, unde aſpa/ragi fiant. Nam conuenit arūdinetum cum coruda, eo quia fo/ditur, & incenditur, & umbrā per tempus habet. Salicem græ cam circum arundinetum ſerito, uti ſiet, qui uineam alliges.*

Vineam quo in agro conſeri oportet, ſic obſeruato. Qui uino lo cus optimus dicetur eſſe, & oſtentus ſoli, ibi amineum minuſcu lum, & geminum eugeneum, & helueolum minuſculum conſe rito. Qui locus craſſus erit, aut nebuloſior, ibi amineum maius, aut murgentinum, aut apicium lucanum ſerito. Cæteræ uites, miſellæ maxime in quemuis agrum conueniunt. VII.

F V N D V M *ſuburbanum arbuſtum maxime conuenit habere uti ligna, & uirgæ ſalicti uenire poſſint, & domino ſiat, qui uta tur. In eodem fundo ſuum quodq; fructi genus conſeri oportet, arbuſtoq́; uitem copulari. Amineum minuſculum, & maiuſcu/lum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur. eadē in ſapa, & muſto recte conduntur, quas ſuſpendas duracinas, amineas maiores, & ſcantianas, opportuniſſimas eſſe, hæ & ad fabrum ferrarium, pro paſſis recte ſeruantur. Poma mala ſtru thea, cotonea, ſcātiana, quiriniana, itē alia cōditiua mala mu ſtea, & punica, eo lotium ſuillum, aut ſtercus, ad radicem corū*

*addere oportet, uti ſtabilia mala fiant. Pira uolema, aniciana,
& ſementina. Hæc conditiua in ſapa bona erunt, tarẽtina, mu
ſtea, & cucurbitina. Item alia genera q̃plurima ſerito, aut inſe
rito, oleas orchites, poſias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in
muria, uel in lentiſco contuſæ. Orchites ubi nigræ erunt, & ſic
cæ, ſale confricato dies ducos, poſtea ſalem excutito in ſolem poni
to biduũ, uel ſine ſale in defrutum condito. Sorba i ſapa cum uis
cõdire, uel ſiccare, uiridia facias. itẽ pyra eodẽ mõ facias.* VIII.
FICOS *Mariſcas i loco cretoſo, & aprico ſerito, africanas, &
herculanas, ſagũtinas, hybernas, telanas, atras pediculo lõgo,
eas in loco craſſo, aut ſtercorato ſerito. Pratum ſi irriguum ha
bebis, fœnum non deficiet. ſi non, & erit ſiccũ, ſummittito. Sub
urbe hortum omne genus, coronamẽta omne genus, bulbos me
garicos, myrtum coniugulum, & album, & nigrum, laurum
delphicam, et cypricam, et ſyluaticã, nuces caluas, auellanas,
prænestinas, & græcas, hæc facito uti ſerantur.* IX.
FVNDVM *Suburbanũ, et qui eum fundum ſolum habebit,
ita paret, itaq; conſerat, uti quamfertiliſſimum habeat. Salicta
locis aquoſis, uietis, umbroſis, propterq; amnes ibi ſeri oportet.
Et id uideto, uti aut domui opus ſient, aut ut uenire poſſint.
Prata irrigua, ſi aquam habebis, id potiſſimum facito, ſi aquã
non habebis, ſic ut habeas quamplurimum facito. Hoc modo p̃
dium quoduis expedit facere.* X.
OLIVETVM *agri ducentorumquadraginta iugerum ha
bere oportet uillicum, uillicam, operarios quinq;, bubulcos tres,
ſubulcum unum, aſinarium unum, opiliõem unum. Summa ho
minum XIII. boues ternos, aſinos inſtratos clitellarios, qui
ſtercus uectent, tres, aſinum unum ad oues cẽtum, uaſa olearia
instructa iuga quinq;, ahenum unum, quod capiat quadranta
lia triginta, operculum aheni unum, uncos ferreos tres, urceos
aquarios tres, infundibula duo, ahenum aliud, quod capiat qua
drantalia decem. aheni operculum, urceos tres, labellum polu
lum, amphoras olearias duas, urnã quinquagenariam unam,
trullas tres, ſitulũ aquarium unum, peluim unam, matellionẽ,
trullum ſcutriſcum unum, matellam, naſiternam unam, cãdela
brum unũ, ſextarium unum, ploſtra maiora tria aratra cum uo
meribus ſex, iuga cũ loris ornata tria, ornamenta bubus ſex, ur
picẽ unũ, crates ſtercorarias quatuor, ſirpeas ſtercorarias tres*

ſemũcias tres, inſtrata aſinis tria, ferramẽta, furcas ferreas octo, ſarcula octo, palas quatuor, rutra qnq;, raſtros quadridẽtes duos, falces fœnarias tres, ſtramentarias ſex, arborarias quinq;, ſecures tres, cuneos tres, fiſtulam farrariam unam, forcipes duas, rutabulum unum, foculos duos, dolia olearia decem, labra totidem, dolia quis uinaceos cõdat decem. amurcaria decem, uinaria decem. frumentaria uiginti, labrum lupinarium unum, ſerias ſex, labrũ uinaticum unũ, ſolium unum, labra aquaria qnq; opercula dolijs, & ſerijs priua plura, molas aſinarias unas, & truſatiles unas, hiſpaniẽſes unas, mollilia tria, abacum unum, orbes æneos duos, menſas duas, ſcamna magna tria, ſcamnum in cubiculo unum, ſcabillia tria, ſellas quatuor, ſolia duo, lectũ in cubiculo unum, lectos loris ſubtentos quatuor, & lectos communes tres, pilam ligneam unam, fullonicam unam, tedam iogalem unam, pilas duas, pilum fabariũ unũ, farrearium unũ, ſeminariũ unũ, qui nucleos ſecernat, modiũ unum, ſemodium unum, culcitras octo, ſtragula octo, puluinos ſexdecim, operimẽta decem, mappas tres, centones pueris ſex. XI.

VINEAM Centenum iugerũ habere oportet uillicum uillicam, operarios decem. bubulcum unum. aſinarium unũ. ſubulcum unum. Summa hominum. XV. boues duos. & aſinos ploſtrarios duos. aſinum molarium unum. uaſa torcularia, iſtructa tria. dolia cũ operculis, ubi uindemiæ eſſe poſſint, culeorũ octingentorum. dolia item, ubi uinaceos cõdat uiginti, frumentaria uiginti. opcula doliorum, & tectoria priua. urnas ſparteas ſex. amphoras ſparteas quatuor. infundibula duo. cola uitilia tria. cola, quis florem demant, tria. urceos muſtarios decem. ploſtra duo. aratra duo. iuga ploſtraria duo. iugum aſinariũ unum. mollile unum, abenum, quod capiat culeos triginta. operculum abeni unum, uncos ferreos tres. abenum aliud, quod capiat culeos decem, & operculum, urceos aquarios duos. amphorã, naſiternam unam. peluim unam. matellionem unum. trullum unũ. ſitulum aquarium unum. trullum ſcutriſcum unum. candelabrũ unum. matellam, lectos quatuor. ſcamnum unum, menſas duas. abacum unũ. ſcabillia quatuor, arcam ueſtiariam unam. armarium promptuariũ unum. ſcamna longa ſex. rotam aquariam unam. modium præferratum unum. ſemodiũ unum. ſoliũ unũ. labrum uinarium unum. labrum lupinariũ unũ. ſerias decem.

ornamēta bubus, et aſinis inſtrata tria. ſemunčias tres. ſportas fecarias tres. molas aſinarias tres. truſatiles unas. ferramenta, fal ces uincatiças ſex, ſarpiculas quinq;, falces ſyluaticas quinq;, ar borarias tres, ruſticarias decem, ſecures quinq;, & cuneos quatu or, uomeres ferreos decem, palas ſex, rutra quatuor, raſtros qua dridētes ſex, crates ſtercorarias quatuor, ſarpeam ſtercorariam unam. forcipes duas, ſoculos duos, rutabulum, corbulas ameri nas, uiginti, quala ſataria. VII. *alueos quadraginta palas li gneas quadraginta, lintres duos, culcitras quatuor, inſtragula quatuor, puluinos ſex, operimenta ſex, mappas tres, centones pueris ſex.* XII.

IN TORCVLARIVM *hæc opus ſunt, uaſis qui nis, præla temperata quinq; ſuperuacanea tria, ſuculas quinq;, ſuperuacaneam unam, funes loreos quinq; ſubductarios quinq; medipōtos quinq;, trocleas quinq;, capiſtra quinq;, aſſercula qn que, ubi præla ſita ſient quinq; ſerias tres, fibulas quadraginta, uectes quadragīta, confibulas ligneas, quis arbores comprimat, ſi dehiſcent, & cuneos ſex, trapetos quinq;, cuppas minuſculas decē, alueos decē, palas ligneas decē, rutra ferrea qnq;.* XIII.

IN TO R*cularium uſui quod opus fiet.* V*rceum unū æne um, quod capiat quadrantalia quinq;, uncos ferreos tres, orbem æneum unum, molas unas, cribrum unum, incerniculum unū, ſecurim unam, ſcamnum unum, ſeriam uinariam unam, clauē torculario unam, lectum ſtratum, ubi duo cuſtodes liberi cubent, & tertius ſeruus unà cum factoribus uti cubet, fiſcinas nouas, ue tus epidromum, puluinum, corium unum, lucernas craticulas duas, carnarium unum, ſcalas unas.* In c*ellam oleariam hæc opus ſunt.* Dolia olearia, et opercula, & labra olearia. XIIII. *conchas maiores duas, & minores duas, trullas æneas tres, am phoras olearias duas, urceum aquarium unū, urnam quinqua genariam unā, ſextarium olearium unū, labellum unū, infun dibula duo, ſpōgias duas, urceos fictiles duos, urnales duos, trul las ligneas duas, claues cum cloſtris* III. *cellas duas, trutinam unā, centum pondiū incertum unū, & pondera certa.* XIIII.

VILLAM *Aedificandam ſi locabis nouā ab ſolo, faber hæc faciat oportet. Parietes omnes (uti iuſſitur) calce, & cementis, pi las ex lapide angulari, tigna omnia, quæ opus ſunt, limina, po ſtes, iugumenta, aſſeres, fulmenta, præſepes bubus hybernas, et*

æſtiuas faliſcas, equile, cællas familiæ, carnaria tria. orbem, ahe-na duo, haras decem, focum, ianuã maximam, & alteram, quã uolet dominus, feneſtras, clatros in feneſtras maiores, & mino-res bipedales decem. lumina ſex. ſcamna tria, ſellas quinq;, tedas iogales duas, luminaria ſex, paululum latam pilam, ubi triticũ pinſant, unam, fullonicam unam, ante pagmenta, uaſa torcula duo. Herus materiem, & quæ opus ſunt domui, præſtabit, & ad opus dabit, ſuccidet, dolabit, lineabit, ſecabitq; materiam ſo-lam duntaxat. Conductor uero lapidem, calcem, arenã, aquã, paleasq; parabit, & terram, unde lutum fiat. Si de cœlo uilla ta-cta fiet, de ea re uerba diuina uti fiant, procuret. Huic operi pre-tium ab domino bono, qui bene præbeat, quæ opus ſunt, & nu-mos fide bona ſoluat. In tegulas ſingulas. N. duo. In tectum ſic numerabitur tegula, integra quæ erit, quæ nõ erit, unde quarta pars aberit duæ pro una. Deliciares quæ erunt, pro binis inte-gris putabuntur, in alijs quot erunt in ſingulas quaternæ nume-rabuntur. Villæ fundamenta ex cæmentis, & calce ſupra terram pede, cæteros parietes ex latere, ingumenta, & antepagmenta, quæ opus erunt, ex lapide indito. Cætera lex uti uilla ex calce, et cæmentis ſi fiat, in tegulas ſingulas. N. 115. in loco ſalubri bono domino. Hæc pretia, quæ ſupra poſita ſunt ex ſigno inani p̃tiũ erit, loco peſtilenti, ubi æſtate fieri non poteſt, bono domino pars quarta pretij accedat. XV.

MACERIA *Si ex calce, & cæmentis, uel ſilice ædificetur, uti dominus omnia ad opus præbeat, altã pedes quinq; facito, et culmen pedem unum, craſſam, pedem, & ſemiſſem, lõgam pe-des quindecim, & uti ſublinat locari oportet.* Parietes *uillæ ſi locet in pedes centum, ideſt pedes denos quoquouorſum habe-at libellum in pedes quinos, & perticam unam, ped. iii. ciix. Si ſeſquipedalem parietẽ dominus uoluerit, fundamẽta faciat, & ad opus præbeat, ei lõgitudini, & latitudini ĩ pedes ſingulos al-titudinis opus eſt calcis modiũ unũ, arenæ modios duos.* XVI.

CALCEM Partiario *coquendam qui dant, ita dant.* Calca-*rius perficit, & coquit, & ex fornace calcem eximit, et ligna cõ-ficit ad fornacem.* Dominus *lapidem, ligna ad fornacem, quod opus fiet, præbet.* XVII.

ROBVR; Et *materies item pro ridica, ubi ſolſtitium fuerit ad brumam ſemper tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen habet,*

tum maturum ſemen habet, tum tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen non habet, cum glubet, tum tempeſtiua eſt. Ea quæ ſemen uiride, & maturum habet, uti eſt ſemen de cupreſſo, & de pino, quibuis anni temporibus legere poſſis. itē quiſuis anni temporibus matura eſt, & tempeſtiua, ibi dum ſunt nuces bimæ, inde ſemen excidet, & anniculæ. ubi primum incipiunt hiaſcere, tum legi oportet, tum primum per ſemen incipiunt maturæ eſſe. Poſtea uſqueadeo ſunt plus mēſes octo. Hornotinæ nuces uirides ſunt. Vlmus, cum folia cadunt, tum utraq; tempeſtiua eſt. XVIII.

TORCVLARIVM ſi ædificare uoles, quadrarijs uaſis uti contractiora fient. ad hūc modum uaſa componito, arbores craſſas pedes duos, altas pedes nouem cum cardinibus, foramina longa pedes tres ſemis, & exculpta digitos ſex. Ab ſolo foramē primum, pede uno ſemis. inter arbores ped. ii. inter arbores, & parietes ped. ii. arbores ad ſtipitem primum directos ped. ſexdecim, ſtipites craſſi ped. ii. alti cum cardinibus ped. decem, ſucula præter cardines ped. nouem, prælū longum ped. uigintiquinque, inibi lingulam ped. 115. pauimentum binis uaſis cum canalibus duobus ped. trigintaquatuor, trapetibus locum dextra, & ſiniſtra, pauimentum ped. uiginti, inter binos ſtipites uectibus locum pedes uigintiduo. Alteris uaſis ex aduerſum ab ſtipite extremo ad parietem, quiſpone arbores eſt, pedes uiginti. Summa torculario, & uaſis quadrarijs, latitudo pedum ſexagintaſex, lōgitudo pedum quinquagintaduorum fiet. Inter parietes arbores ubi ſtatues, fundamēta bona facito, alta pedibus quinq;, inibi lapides ſiliceſ in totum forum ſtatuito longum ped. quinq;, latum ped. 115. Ibi foramen pedicinis duobus facito. ibiq; arbores pedicino in lapide ſtatuito. Inter duas arbores, quod loci ſupererit, robore expleto, eo plumbum fundito ſuperiorem partem arborum digitos ſex altam facito fiet. Eo capitulum robuſtū indito, uti fiet ſtipites ubi ſtent. Fūdamenta pedibus quinis facito. Ibi ſiliceſ longum ped. CXV. latum ped. CXV. Craſſum. ped. XV. planum ſtatuito, ibi ſtipites ſtatuito. Item alterum ſtipitem ſtatuito, inſuper arbores, ſtipitesq; trabem planam imponito, latam ped. duos, craſſam pedem unum, longā ped. trigintaſeptē. Has duplices indito, ſi ſolidas non habebis. Sub eas trabes inter canales, et parietes extremos, ubi trapeti ſtent, trabeculam pedū uigintitrium & ſemis imponito ſeſquipedalem, aut binas ꝑ ſin

gulis deſuper ponito. In his trabeculis trabes, quæ inſuper ar/ bores ſtipites ſtant, collocato. In his tignis parietes extruito, iũ gitoq; materiæ, uti oneris ſatis habeat. Aream ubi facies, ped. quinq; fundamenta alta facito, lata ped. ſex, aream & canalem rotundam facito latam ped. quatuor S. Cæterum pauimento to to fundamenta pedum duorum facito. Fundamenta, primum ſiſtucato, poſtea cœmentis minutis, & calce arenato ſemipedem unumquodq; corium ſtruito. Pauimenta ad hunc modum facito. Vbi librauceris, de glarea, & calce arenato primum corium faci to, id pilis ſubigito, inde alterum corium facito. Eo calcem cri/ bro ſuccretam indito alte digitos duos. Ibi de teſta arida paui mentum ſtruito. Vbi ſtructum eſt, pauito, fricatoq; oleo perun/ gito, uti pauimentum bonum ſiet. Arbores, ſtipitesq; robuſtas fa cito, aut pineas. Si trabes minores facere uoles canales extra co lumnam exponito, ſi ita feceris, trabes pedum uigintiduorum lõ gæ opus erunt. Orbem olearium latum pedibus quatuor, puni cernis coagmentis facito craſſum digitis ſex, ſubſcudes iligneas adindito. Eas ubi confixeris, clauis corneis occludito. In eum orbem tres cathenas indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrũ que habebis, alternas indito. XIX.

IN VASA *uinaria ſtipites, arboresq; binis pedibus altiores facito, ſupra foramina arborum pedem quæq; uti abſient, unæ fi bulæ locum facito. ſemipedem quoquouerſum, in ſuculam ſena fo ramina indito. Foramen, quod primum facies, ſemipedem ab cardine facito, cætera diuidito quamrectiſſi me porculum in me/ dia ſucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediã collibrato ubi porculum figere oportebit. uti in medio prælum re cte ſitum ſiet. Lingulam cum facies, de medio prælo collibrato, ut inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti fa cito. Vectes longiſſimos pedum decem, & octo, ſecundos pedũ ſexdecim, tertios pedum quindecim, remiſſarios pedum duode/ cim, alteros pedum decem, tertios pedum octo.* XX.

TRAPETI *Columnellam, ferream, quæ in miliario ſtat, eam rectam ſtare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis ſa/ lignis circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueto, ni labet columnella. Si autem mouebitur, eximito, & denuo eodẽ modo facito, donec non ſe moueat, ſi ſe mouerit, eo plumbũ fun/*

dito. Modiolos in orbes, oleaginos ex orchite olea facito, et eos circumplumbato, caueto, ne laxi ſient. Si autem labent, in cuppam eos indito tunicas ſolidas, & latas digitum pollicem facito, labeam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant. XXI.

CVPPAM *trapeti facito pedes decem tam craſſam, quàm modioli poſtulabunt, mediam aliam inter orbes, quæ cōueniat, tam craſſam, quàm columnella ferrea erit. Eam mediam pertundito, uti in columnella indere poſſis. Eo fiſtulã ferream indito, quæ in columnellam conueniat, & in cuppam. Inter cuppam dextra, ſiniſtraq; pertundito late digitos primores.* IIII. *alte digitos primores tres, ſub cuppa tabulam ferream lata cuppa media erit, pertuſam figito, quæ in columnellam cōueniat dextra, ſiniſtraq; foramina ubi feceris, laminis circumplectito replicato in inferiorem partem cuppæ omnis quatuor laminas dextra, ſiniſtraq; foramina utrinq; ſecus laminas. Sublaminas polulas minutas ſupponito, eaſq; inter ſeſe configito, ne foramina maiora ſiant, quo cuppæ minuſculæ indentur. Cuppam, qua fini in modiolos erit, utrinque ſecus imbricibus ferreis quatuor deſues, ibiq; utrinq; ſecus facito, qui figas. Imbrices medias claulis figito. Supra imbrices extrinſecus cuppam pertundito, qua clauus eat, qui orbem claudat. Inſuper foramen librarium ferreum digitos ſex latum indito, pertuſum utrunq; ſecus, qua clauus eat. Hæc omnia eius rei cauſa fiunt, uti ne cuppa in lapidem conteratur. Armillas quatuor facito, quas circum orbem indas, ne cuppa, & clauus conterantur. Intrinſecus cuppam materia ulmea, aut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, uti idem faber figat.* LX. *operæ opus ſunt, cum plumbũ in cuppã emittis.* IIII. *cuppam qui concinnat, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat octo. Idem trapetum oportet accommodet. Sumpti ſumma.* N. LXXII. *præter adiutores.* XXII.

TRAPETVM *hoc modo accommodare oportet, librator uti ſtatuat pariter, ab labris digitum minimũ orbẽ abeſſe oportet. ab ſolo mortarij orbes cauere oportet, ne qd mortariũ terãt. Inter orbem, et miliariũ unum, digitum intereſſe oportet, ſi plus intererit, atq; orbes nimium aberunt, funi circũligato miliariũ arcte crebro uti expleas quod nimium intereſt. Si orbes altiores erunt, atq; nimium mortarium deorſum teret orbiculos ligneos*

pertuſos in miliarium, in columnellam ſupponito, eo altitudinẽ temperato. Eodem modo *latitudinẽ orbiculis ligneis, aut armil lis ferreis temperato, uſq; dum recte temperabitur.* Trapetus em ptus eſt in Sueſſano numis quadringẽtis, & olei. p. l. compoſitu ræ numis ſexaginta, uectura boum, & operas ſex cum bubulcis numis ſeptuaginta duobus. cuppam ornatã, numis ſeptuagin taduobus. pro oleo. N. XXV. *Summa ſumpti.* N. DCXXIX. *cæterus ornatus domi.* Põpeijs emptus ẽ trapetus numis tricẽtis octogintaquatuor, uectura ducẽtis octoginta numis empta eſt. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo ſumpti opus eſt. N. LXV. *Summa.* N. DCCXXIX. *Si orbes ueteres trapeto parabis medios craſſos pede uno, digitis tribus. altos pede uno, foramen ſemipede quoquouorſum, Eos cũ aduexeris, ex trapeto temperato. Vẽduntur ad ruſri macerias numis centumoctoginta. tẽperantur numis triginta, tantidẽ Põpeijs emũtur.* XXIII.

FACE *Ad uindemiam, quæ opus ſunt, uti antea parẽtur, ua ſa lauentur, corbulæ ſarciantur, picẽtur dolia, & alia, quæ opus ſunt, picentur. & cum pluet, aqua imbuantur Quala parẽtur, & ſarciantur. far molatur. bennæ emantur. oleæ caducæ ſaliãtur.* Vuas miſellas ad uinũ preliganeum, quod operarij bibant, ubi tempus erit, legito. ſuccum puriter omnium dierum pariter in do lia diuidito. Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de muſto lixiuo coctum, partem quadrageſimã addito defruti, uel ſalis ſeſ quilibram in culeum indito. Marmor, ſi indes in culeum, libram indito in urnam, & miſceto cum muſto. Si in dolium reſinam indes, in culeum muſti. p. iii. bene comminuito, inde in fiſcellam indito, & facito uti in dolio muſti pẽdeat. eam crebro quaſſato, uti reſina deliqueſcat. Si indideris defrutum, aut marmor, aut reſinam, dies uiginti permiſceto crebro, tribulatoq; quotidie. Tortiuum muſtum circumcidaneum ſuo cuiq; dolio diuidito, ad ditoq; pariter. XXIIII.

VINVM *græcum hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias per coctas bene legito. ubi delegeris, in eius muſti culeum aquæ ma rinæ ueteris quadrantalia bina, uel ſalis puri modium. Hunc in fiſcellam ſuſpendito, ſinitoq; cum muſto diſtabeſcat. Si helueolũ uinum facere uoles, dimidium helueoli, dimidiũ apicij indito, defrutiq; ueteris partem trigeſimam addito. Quicquid uini de frudabis, partem trigeſimam defruti addito.* XXV.

CVM *Vinum coctum erit, & cum legetur facito uti ſeruetur familiæ primum. Sicq; facito, ſtudeas bene percoctum, ſiccumq; legere, ne uinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes ſuccernito, Lectos exiccato reſtibus ſubtentis, cribro illi rei parato, ſiccos conculcato in dolia picata, uel in lacum uinarium picatū. id bene operito, iubetoq; oblini uti habeas, quod des bubus per hyemem. Indidem, ſi uoles, lauito paululum, & lorea erit familiæ, quod bibat.* XXVI.

VINDEMIA *Facta uaſa, torcula, corbulas, fiſcinas, funes, patibula, fibulas iubeto ſuo quicque loco condi. Dolia cum uino bis in die face extergeantur. Priuasq; ſcopulas in dolia facito habeas illi rei, quis labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectum poſt dies triginta, ſi bene decarinata erunt dolia, oblinito. Si uoles de fece demere uinū, tum erit ei rei optimū tēpus.* XXVII.

SEMENTIM *Facito ita, ocymum, uiciam, fœnum græcum, fabam, eruum, pabulum bubus ſerito. Alteram, & tertiā pabuli ſationem facito. Deinde alias fruges ſerito, Scrobes inuertito oleis, ulmis, uitibus, ficis, ſimul cum ſemine. Si erit locus ſiccus, tum oleas per ſementim ſerito, & quæ ante ſatæ erunt, teneras tum ſupputato, & arbores ablaqueato.* XXVIII.

OLEAS, *Vlmos, ficos, poma, uites, pinos, cupreſſos cum feres, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quamplurima, circumligatoq; uti ferre poſſis, in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Caueto autē, ne cum uentus fiet, aut imber, effodias, aut feras. nā id maxime cauendum eſt. In ſcrobe cum pones, ſummam terrā ſubdito. poſtea opito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fiſtucis, uectibusq; calcato, quam optime poteris. Id erit ei rei primum. Poſt hæc arbores craſſiores digitis quinque quæ erunt, eas præciſas ſerito, oblinitoq; fimo ſummas, & folijs alligato.* XXIX.

STERCVS *diuidito ſic. Partem dimidiam in ſegetem, ubi pabulum feras, inuehito. etſi ibi olea erit, ſimul ablaqueato, ſtercusq; addito. Poſtea pabulū ſerito, partem quartā circum oleas ablaq̄atas, qua maxime opus erit addito, terraq; ſtercus opito. Alteram quartam partē in pratum reſeruato, idq; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna ſilenti.* XXX.

BVBVS *Frondem populneam, ulmeam, querneam, ficulneamq; uſquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem: uſque*

um habebis, prębeto. Vbi ſementim facturus eris, ibi oues de-gato, et frõdem uſq; ad pabula matura dato. Pabulum aridũ uod condideris in hyeme, q̃maxime conſeruato, cogitatoq; hye nis q̃longa ſiet. XXXI.

AD Oleam cogendam quę opus erunt, parentur. Vimina matura, ſalices per tempus legantur, uti ſiet unde corbulę fiant, et ueteres ſarciantur. Fibulę unde fiant aridę iligneę, ulmeę, nuceę, ficulneę face uti in ſtercus, aut in aquam conijciantur. inde ubi opus erit, fibulas facito. uectes iligneos, aqui folios, laureos, ulmeos facito, uti ſient parati. Prælum de ſappino atra potiſſimum facito At ulmeam, pineam, nuceam, hanc, atq; aliã materiem omnem cum effodies, luna decreſcente eximito poſt meridiem ſine uento auſtro. Tum erit tempeſtiua, cum ſemen ſuũ maturum erit. Cauetoq;, ne per rorem trabas, aut doles. Quę materies ſemen nõ habebit, cũ glubet, tempeſtiua erit. Vento auſtro caueto, neq̃ materiẽ, neue uinũ tractes, niſi neceſſario. XXXII.

VINEAS, Arboresq; mature face incipias putare. Vites propages in ſulcos, ſurſum uorſum, quod eius facere poteris facito uti ducas. Arbores hoc mõ putentur, rami diuaricentur, quos relinques, & uti recte cędantur, & ne nimium crebri relinquãtur. uites bene nodẽtur per omnes ramos, diligenterq; caueto, ne uitem precipites, & ne nimium perſtringas. Arbores facito uti bene maritę ſint, uitesq; uti ſatis multę aſſerãtur, & ſicubi opus erit, de arbore deijciantur, et in terram deprimantur, & biennio poſt precidito ueteres. XXXIII.

VINEAM ſic facito, uti curetur. Vitem bene enodatam deligato recte, flexuoſa uti ne ſiet, ſurſum uorſum ſemper adducito quod eius poteris, uinarios, cuſtodesq; relinquito. Quamaltiſſimam uineam facito, alligatoq; recte, dum ne nimium conſtringas, hoc modo eam curato. Capita uitium per ſementim ablaqueato. Vineam putatã circũfodito. arare incipito, ultro citroq; ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quam primum propagato, ueteres q̃minimum caſtrato, potius ſi opus erit, deijcito, biennioq; poſt precidito. Vitem nouellam reſecari tum erit tempus, ubi ualebit. Si uinea à uite caluata erit, ſulcos interponito, ibiq; uiuiradicem ſerito. umbram ab ſulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere ſerito ocymum. Si macra erit, quod granũ capiat ne ſerito, et circũ capita addito ſtercus, paleas, uinaceas, aut

aliquid bonum, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere cœpe/rit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules per/fringantur. Et quæ iam in perticam ibit, eius pampinos tene/ros alligato leuiter, corrigitoq́;, uti recte ſpectent. Vbi uua ua/ria fieri cœperit, uites ſubligato, pampinatoq́;, et uuas expellito circum capita ſarrito. Salictum ſuo tempore cædito, glubito, ar/cteq; alligato. Librũ conſeruato, et cũ opus erit i uinea ex eo in aq̃ conijcito. Vimina unde corbulæ fiãt, cõſeruato. XXXIIII.

REDEO *ad ſemẽtim. ubi quiſq; locus frigidiſſimus, aquoſiſſi/musq́; erit, ibi primum ſerito. In calidiſſimis locis ſementim po/ſtremum fieri oportet. terram caue carioſam tractes ager rubrico/ſus, & terra pulla atterina rudeta, et arenoſa. Item quæ aquoſa non erit, ibi lupinum bonum fiet. In creta, & uligine, & rubri/ca, & agro, qui aquoſus erit, ſemen adoreum potiſſimum ſerito, quæ loca ſicca, & nõ herboſa erunt, aperta ab umbra, ibi triti/cum ſerito.* XXXV.

FABAM *in locis ualidis non calamitoſis ſerito. Viciam, & fœnum græcum q̃minime herboſis locis ſerito. Siliginem, triticũ in loco aperto, & celſo, ubi ſol q̃diutiſſime fiet, ſeri oportet. Len/tim in rudeto, & rubricoſo loco, qui herboſus nõ fiet, ſerito. Hor/deum qui locus nouus erit, aut qui reſtibilis fieri poterit, ſerito. trimeſtrem quo in loco ſementin maturam facere non poteris, & qui locus reſtibilis craſſitudine fieri poterit, ſeri oportet. Rapinã & coles rapicij unde fiant, & raphanum in loco ſtercorato benę aut in loco craſſo ſerito.* XXXVI.

QVAE *ſegetem ſtercorant. Stercus columbinũ ſpargere opor/tet in pratum, uel in hortum, uel in ſegetem. Caprinum, ouillũ, bubulum, item cæterum ſtercus omne ſedulo conſeruato. Amur/cam ſpargas, uel irriges ad arbores, circum capita maiora am/phoras, ad minora urnas cum aquæ dimidio addito, prius ab/laqueato non alte.* XXXVII.

CARIOSAM *terram facet, ſi iacies cicer, et quia uellitur. & quod ſalſum eſt, eo malum eſt. Hordeum, fœnum græcum, eruum, hæc omnia ſegetem exugunt, et omnia, quæ uelluntur ex eis, mala ſunt. Nucleos in ſegetem ne indideris, qui ſuffocant fru/ges. Lupinum, faba, uicia, ſtercus unde facias, habent. Stramen/ta, paleæ, fabalia, & cætera itidem. Aceris frondem, ilignea̅m, quernea̅m ex ſegeti uellito. Stipulas, ebulum, & cicutam & cir/cum ſata*

cum ſata herbam altam ſucide, & eam ſubſternito ouibus, bu/
buſq;. Frondem putridam & putrem partem de nucleis ſucer/
nito, et in lacum conijcito, eo aquam addito, permiſcetoq; rutro
bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatis addito, & nucleos
item combuſtos addito. Vinea ſi macra erit, ſarmenta ſua con/
cidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hyemem lu
cubratione hæc facito. Ridicas, & palos, quos pridie in tecto po
ſueras, ſiccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, niſi in trime/
ſtri, lunaq; dimidiata materiam ne tãgas. Materiam quam effo
dies, aut p̃cides, ab terra diebus ſeptẽ, ꝓximis q̃bus luna plena
fuerit, optime eximet. Omnino caueto, ne quam materiã doles,
neu cædas, neu tãgas, ſi potes niſi ſiccã, neu gelidam, neu roru/
lentã. Frumenta bis face ſarrias, runceſq;, auenãq; deſtringas.
De uinea, et arboribus putatis ſarmenta deterge, fiſcinam face,
& uites, & ligna in caminum congere, ficulua, & codicillos
domino in acerum componito. XXXVIII.

FORNACEM Calcariam pedes latam decem facito, altã
pedes uiginti, uſque ad pedes tres ſummam latam redigito. Si
uno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, uti ſatis
ſiet, ubi cinerem concipiat, ne foras ſit educendus. Fornacem be
ne ſtruito, facitoq; foras, ut totam fornacem infimam complecta
tur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cũ ci
nere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, ĩ altero ignis erit.
Ignem caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet, néue noctu, né
ue ullo tp̃e intermittatur caueto. Lapidem bonum, q̃ duriſſimũ,
q̃ candidiſſimũ, q̃ minime uarium in fornacem indito. Cum for
nacem facies, fauces præcipites deorſum facito. Vbi ſatis foderis,
tum fornaci locum facito, ut quamaltiſſima, & quamminime uẽ
toſa ſiet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facies, lateribus
ſummam ſtruito, aut cementis. Summam cum luto extrinſecus
oblinito. Cum ignem ſubdideris, ſiqua flamma exibit, niſi per
orbem ſummum. Luto oblinito, Ventus ad præfurnium caue/
to ne accedat. Inibi auſtrum caueto maxime. Hoc ſigni erit,
ubi calx cocta erit ſummos lapides coctos eſſe oportebit. Item
infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumoſa exibit.
Itaq; ſi ligna, et uirgas nõ poteris uendere, neq; lapidem habe/
bis, unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, uirgas, &
ſarmẽta, quæ tibi uſtioni ſupererunt, in ſegetem comburito. Vbi

eas combuſſeris, ibi papauer ſerito. XXXIX.

VBI *Tempeſtates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, ſter cus in ſterquilinium egerito. Bubile, ouile, cortem, uillam be ne purgato, Dolia plumbo uincito, uel materie quernea, & uiti ſicca alligato. Si bene ſarſeris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneq́; picaueris quoduis dolium ui narium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc modo fa cito. Ceræ partem. I. reſinæ partem. I. & ſulfuris partem. IS. Hæc omnia in caliccem nouum indito, eo addito gypſum contri tum, uti craſſitudo fiat quaſi emplaſtrum, eo dolia ſarcito. Vbi Sarſeris, qui colorem eundem facias, cretæ crudæ partes duas calcis tertiam commiſceto, inde laterculos facito, coquito in for nacem, conterito, idq́; inducito. Per imbrem in uillam quærito, quid fieri poſſit. Ne ceſſetur munditias facito. Cogitato, ſi nihil fiet, nihilominus ſumptum futurum.* XL.

PER *Ver hæc fieri oportet. Sulcos, et ſcrobes fieri ſeminarijs. Vitiarijs locum uerti. uites propagari. In locis craſſis, & hume ctis ulmos, ficos, poma, oleas ſeri oportet. Ficos, oleas, mala, py ra, uites inſeri oportet luna ſilenti poſt meridiem, ſine uento au ſtro. Oleas, ficos, pyra, mala, hoc modo inſerito. Quem ramum inſiturus eris, præcidito, inclinato aliquantulum, ut aqua deflu at. Cum præcides, caueto, ne librum conuellas. Sumito tibi ſur culum durum, eum peracuito, ſalicem græcam diſcindito, argil lam, uel cretam coaddito, arenæ paululum, & fimum bubulũ. Hæc unà bene condenſato, quammaxime uti lutum fiat, dein ca pito tibi ſciſſam ſalicem, eaq́; ſtirpem præciſam circumligato, ne li ber frangatur. ubi id feceris, ſurculum aridum præacutum inter librum, & ſtirpem arcito primores digitos duos, poſtea capito ti bi ſurculum, quod genus inſerere uoles, eum primorem proacui to obliquum primores digitos duos, ſurculum aridum, quem ar cineras, eximito, eoq́; arcito ſurculum, quem inſerere uoles. librũ ad librum uorſum facito, arcito uſqueadeo quo præacueris. Idẽ alterum ſurculum tertium, quartum facito. Quot genera uoles, tot indito, ſalicem græcam amplius circumligato, luto denſato, ſtirpẽ oblinito, digitos craſſum tres. Inſuper lingua bubula ob tegito, ſi pluat, ne aqua in librum permeet, eam linguã inſuper librum alligato, ne cadat. Poſtea ſtramentis circundato, alliga toq́;, neu gelu noceat.* XLI.

VITIS Inſitio una eſt per uer, altera eſt cum uua floret, ea optima eſt. Pyrorum, & malorum inſitio per uer, & per ſolſtitium dies quinquaginta, & per uindemiam. Oleæ, & ficorum inſitio eſt per uer. Vitem ſic inſerito, præcidito quã inſeres, eãq; mediam diffindito per medullam, eo ſurculos præacutos adito. Quos inſeres medullam cum medulla componito. Altera inſitio eſt. Si uitis uitem contingat, uitis utriuſq; latus alterum præradito oblique, & inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato. Tertia inſitio eſt. Terebra uitem quam inſeres, pertundito. eo duos ſurculos uitigineos, quod genus eſſe uoles, iſertos obliquos adito ad medullam, facitoq;, ut medullæ medullam coniũgas, aditoq; ea, qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes binos, eos in terram demittito, replicatoq; ad uitis caput, uitiq; uinclis alligato, medios in terrã defigito, terraq; operito. Hæc omnia luto prædicto oblinito, alligatoq;, integitoq; ad eundem modum, tanquam oleas. XLII.

FICOS, & oleas altero modo inſerito, quod genus aut ficum, aut oleam eſſe uoles, inde librum ſcalpro eximito, alterum librum cum gẽma de eo fico, quod genus eſſe uoles, eximito, apponito in eum locum, unde exicaueris in alterum genus, facitoq; uti conueniat. Librum longum facito digitos tres ſemis, latũ digitos tres, ad eũdẽ modũ oblinito, integito, uti cætera. XLIII.

SVLCOS, ſi locus aquoſus erit, alueatos eſſe oportet latos ſummos pedes tres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum, & palmum. eos lapide conſternito. ſi lapis non erit, perticis ſaligneis uiridibus quoquouerſus collatis conſternito. ſi pertica non erit, ſarmentis colligatis itidem facito. Poſtea ſcrobes facito altos pedes tres ſemis, latos pedes quatuor, & facito, uti de ſcrobe aqua ĩ ſulcos defluat, et ita oleas inſerito. Vitibus ſulcos, & propagationes, ne minus pedibus. II. S. quoquouerſus facito. Si uoles uinea cito creſcat, & olea, quam ſeueris, ſemel in menſe ſarrito, & circum capita oleagina quot menſibus uſq; donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato. XLIIII.

OLIVETVM diebus quindecim ante æquinoctium uernum ĩcipito putare. Ex eo die dies quadraginta quinq; recte putabis. Id hoc modo putato, qui locus recte ferax erit, quæ arida erunt, & ſiquid uentus interfregerit, ea omnia eximito, qui lo-

cus ferax non erit, eo plus condito, aratoq; bene, enodato, ſtirpeſq; leues facito. XLV.

TALEAS *Oleaginas, quas in ſcrobe ſaturus eris, tripedaneas decidito, diligenterq; tractato, ne liber laboret, cum dolabis, aut ſecabis, quas in ſeminario ſaturus eris, pedales facito, easq; ſic inſerito. Locus bipalio ſubactus ſiet, beneq; glutus ſiet. Cum taleam demittes, pede tantum opprimito, ſi parum deſcēdit, malleolo, aut mateola adigito, cauetoq; ne librum ſcindas, cum adiges. Palo prius locum ſi ſeceris, quo taleā demittas, et ſi ita ſeueris, utilis ſiet talea, meliusq; uiuet. Taleæ ubi trimæ ſunt, tum deniq; tibi curæ ſint, ubi liber ſeſe uertet. Si in ſcrobibus, aut in ſulcis ſeres, ternas taleas ponito, easq; diuaricato, ſupra terram, ne plus quatuor digitis tranſuerſis emineant, gemma, uel oculo ſeruato.* XLVI.

SEMINARIVM *ad hunc modum facito. Locum quā optimum, & apertiſſimum, & ſtercoratiſſimū poteris, & quā ſimillimum terræ, ubi ſemina poſiturus eris, & uti ne nimis lōge ſemina ex ſeminario ferantur, eum locum bipalio uortito, delapidatoq;, & circunſepito bene, & in ordine ſerito, in ſeſquipedem quoquouorſum taleam demittito, opprimitoq; pede, & ſi parum deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito, digitum ſupra terram facito ſemina emineant, fimoq; bubulo ſummā taleam oblinito, ſignumq; apud taleam apponito, crebróque ſarritò. Si uoles cito ſemina creſcant, ad eundem modum alia ſemina ſerito.* XLVII.

ARVNDINEM *ſic ſerito. In ternos pedes arundinum oculos diſponito, uitiarium eodem modo facito, ſeritoq;, ubi uitis bima erit, reſecato, ubi trima erit, eximito, ſi pecus paſcet, ubi uitem ſerere uoles, ter prius reſecato, q̄ ad arborē ponas, ubi quęq; nodos ueteres habebit, tum ad arborē ponito, quotannis porrinam ibi ſerito, quotannis habebis quid eximas.* XLVIII.

POMARIVM *ſeminarium ad eundem modum, atque oleagineum facito, ſuum quodq; genus talearum ſerito. Semen cupreſſi ubi ſeres bipalio uortito, uere primo ſerito, porcas pedes quinos latas facito, eo ſtercus minutum addito, & conſarrito, glebasq; comminuito. Porcam planam facito, paulum concauam. Tum ſemen ſerito, cribro tanquam linum, & eo terram cribro incernito altam digitum tranſuerſum, eam terram tabu-*

ula, aut pedibus complanato, furcas circum offigito, eo pticas
ntendito, eo ſarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus
rceant, & ſolem, uti ſubtus homo ambulare poſſit, facito, crebro
uncato, ſimulac herbæ inceperint naſci, eximito. Nam ſi herbã
duram uelles, cupreſſos ſimul euelles. Ad eundem modum ſemen
pyrorum, malorum ſerito, tegitoq;. Nuces pineas ad eundem mo
dum, tanquam allium ſerito. XLIX.

V I N E A M *ueterem ſi in alium locum transferre uoles, dum*
taxat brachium craſſam licebit. Primum deputato, binas gem/
mas, nec amplius relinquito, ex radicibus bene effodito, uſq; ra/
dices perſequitor, & caueto, ne radices ſaucies. Ita uti fuerit, po/
nito in ſcrobe, aut in ſulco, operitoq;, & bene occulcato. Eo/
demq; modo uineam ſtatuito, alligato, flexatoq; uti fuerat, cre/
broq; fodito. L.

P R A T A *primo uere ſtercorato luna ſilenti, quæ irrigua nõ*
erunt. Vbi fauonius flare cœperit, tum prata defendes, depurga/
to, herbasq; malas omnes radicitus effodito. Vbi uineam deputa/
ueris, aceruum lignorum, uirgarumq; facito. Ficos interputato,
& in uinea ficos ſuccidito alte, ne eas uites ſcandant. Seminaria
facito, & uetera reſarcito. Hæc facito ante quàm uineam fodere
incipias. Vbi daps profanata, comeſtaq; erit uerno arare incipi/
to, & loca primum arato, quæ ſiccisſima erunt, & quæ craſſiſſi/
ma, & aquoſiſſima erunt, ea poſtremum arato, dum ne prius ob/
dureſcant. LI.

P R O P A G A T I O *pomorum, aliarumq; arborum. Ab ar*
bore abs terra pulli, qui naſcentur, eos in terram deprimito, ex/
tollitoq; primorem partem, uti radicem capiat, inde biẽnio poſt
effodito, ſeritoq;. Ficum, oleã. malum, punicum, cotoneum, alia/
que mala omnia, laurum, myrtum, nuces prænestinas, plata/
numq;. Hæc omnia à capite propagari, eximiq;, ſeriq; eodẽ mo
do oporet. LII.

Q V A E *diligentius propagari uoles, in aullas, aut in qualos*
pertuſos propagari oportet, et cũ his in ſcrobem deferri oportet.
In arboribus, ubi radices capiant, calicem, aut qualum pertun/
dito, per fundum ramũ, quem radicem capere uoles, ſcarificato,
traijcitoq;. Eũ qualũ, aut calicem terra impleto, calcatoq; bene,
in arborem relinquito. Vbi ita fuerit, & radices egerit, ramum
ſub qualo præcidito. Qualum incidito ex una parte perpetuum.

Si uero calix erit conquaſſato, cũ eo qualo, aut caliæ in ſcrobem ponito. Eodẽ modo uitẽ facito, eam ãno poſt recidito, ſeritoq; cũ qualo. Hoc modo quodq; genus uolueris propagabis. LIII.

FOENVM, *ubi tẽpus erit, ſecato, cauetoq; ne ſero ſeces. Prius quàm ſemen maturum ſiet, ſecato, & quod optimum fœnum erit, ſeorſum condito.* LIIII.

PER *uer cum arabitur ante quàm ocymum naſcatur, dies qđ edant bubus pabulum. Id hoc modo parari, dariq; oportet. Vbi ſementim patraueris, glandẽ parari, legiq; conuenit, et in aquã conijci. Inde ſemodios ſingulis bubus in dies dari oportet, aut modium uinaciorũ, quos in dolium condideris. At ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit. Interdiu paſcito, noctu fœni pondo. XXV. uni boui dato. Si fœnum non erit, frondem iligneam, & ederaceam dato. Paleas triticeas, & ordeaceas, uiciam acus fabaginum, uel de lupino, item de cæteris frugibus omnia condito. Cum ſtramenta condes, quæ herboſiſſima erunt, in tecto cõdito, & ſale ſuperſpargito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo. XV. Vbi ocymum tempeſtiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renaſcetur, qđ falcula ſecueris, non renaſcetur. Vſq; ocymum dato, donec areſcat, ita temperato, poſt uiciam dato, poſtea panicũ dato, ſecũdũ panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habueris, admiſceto, ut ulmea ſatis ſiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil eſt, quod magis expediat, q̃ boues bene curare. Boues niſi per hyemem, cum nõ arabunt, paſci nõ oportet. Nam uiride cũ edunt, ſemper id expectant, & fiſcellas hr̃e oportet, ne herbam ſectentur, cum arabunt.* LV.

LIGNA *domino in tabulato condito, codicillosq; oleagineos, radices in acerno ſub dio metas facito.* LVI.

FAMILIAE *cibaria ubi opus facient per hyemem, tritici modios. IIII. per æſtatẽ modios. IIII. ſemis uillico, uillicæ epiſtatæ, opilioni modios. III. Compeditis per hyemẽ panis põdo. IIII. Vbi uineam fodere cœperint, panis. p. V. uſqueadeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad panes. IIII. redito.* LVII.

VINVM *familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibant mẽſes tres. Menſe quarto heminam in dies. I. in menſe congios tres. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, & octauo in dies ſextarium. I. in*

menſe congios quinque, nono, decimo, undecimo, & duodecimo in dies heminas ternas, ideſt amphoram in menſe. Hoc amplius ſaturnalibus, & compitalibus in ſingulos hoĩes congios. Summa uini i homines ſingulos intra annum quadrantalia. VIII. compeditis autem ut quicquid operis facient pro portione addito. Eos non eſt nimium in annos ſingulos uini quadrãtalia. X. ebibere. LVIII.

PVLMENTARIVM familiæ, oleæ caducæ quamplurimum condito. Poſtea oleas tempeſtiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, & partito, uti q̃diutiſſime durẽt. ubi oleæ comeſæ erũt, halecem, & acetũ dato. Oleũ in mẽſes dato unicuiq; ſextarium. I. Salis unicuiq; in anno modium ſatis eſt. LIX.

VESTImenta familiæ tunicam. p. III. S. ſaga alternis annis. Quoties cuique tunicam, aut ſagam dabis, prius ueterem accipito, unde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. LX.

BVBVS cibaria ãnua in iuga ſingula lupini modios. CXX. ac glandis modios. CCXL. fœni pondo. LXXI. ocymi tantundem, fabæ modios. XX. uiciæ modios. XXX. Præterea uideto, uti ſatis uiciæ ſeras. Pabulũ cum ſeres, multas ſatiões facito. LXI

QVID eſt agrum bene colere? Primum bene arare. Quid ſecundum? Arare. Quid tertium. Stercorare. Qui oletum ſæpiſſime, & altiſſime miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit, ſi male arabit, radices ſurſum abibunt, craſſiores fient, & in radices uires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cũ aras, bene, & tẽpeſtiue ares, ſulco uario ne ares. Cætera cultura eſt multum ſerere, & diligenter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Siquis quærat, quod tempus oleæ ſerẽdæ ſiet, agro ſicco per ſementim, agro læto per uer. LXII.

QVOT iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidẽ ploſtra eſſe oportet. LXIII.

FVNEM torculum eſſe oportet extentum. p. LV. Funem loreum in ploſtrum. p. LX. lorea retinacula longa. p. XXVI. ſub iugia in ploſtrum. p. XIX. funiculum. p. XV. in aratrum ſubiugia lorum. p. XVI. funiculum. p. VIII. LXIIII.

OLEA ubi matura erit, q̃primum cogi oportet, quãminimũ in terra, & in tabulato eſſe oportet. In terra, & in tabulato pu

treſcit. Leguli nolunt, uti olea caduca quãplurima ſit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu ſit, ut fracida ſit, quo facilius oleũ efficiant. Nolito credere oleũ in tabulato creſcere poſſe. Quamcitiſſime conficies, tam maxime expediet, & totidem modijs collectæ plus olei efficient, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleũ, ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleũ quandiutiſſime in amurca, & in fracibus fuerit tam deterrimum erit. LXV.

OLEVM uiride ſic facito, oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & ſtercore purgato. Poſtridie, aut poſt diem tertiũ, q̃ lecta erit, facito. Oleã, ubi nigra erit, ſtringito. Quàm acerbiſſima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleũ fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum poſt oleum facito. Eam oleam, ſi uoles, ſale inſpergito. Quamcalidiſſimum torcularium, & cællam, habeto. LXVI.

CVSTODIS, & capulatoris officia. Seruet diligenter cællam, & torcularium. Caueat quãminimum in torcularium, & in cællam introeatur. Quammundiſſimo, puriſſimoq; fiat uaſe aheneo, neq; nucleis ad oleum ne utatur, nam ſi utetur, oleũ male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quò oleũ fluat. Vbi factores uectibus premerint, continuo capulator concha oleum quamdiligentiſſime poterit, tollat, nec ceſſet. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrũ primum indito. Inde in alterũ doliũ indito. De ijs labris fraces, amurcamq; ſemper ſubtrahito. Cum oleũ ſuſtuleris de cortina amurcã deborito. LXVII.

ITEM cuſtodis officia, quæ in torculario erunt uaſa, pura habeat, curetq; uti olea bene perficiatur, beneq; ſiccetur. Ligna in torculario ne cædat. Oleum frequenter capulet. Factoribus det in ſingulos factus, olei ſextarios, & in lucærnam quod opus ſiet. Fraces quotidie eijciat, amurcam cõmutet usqueadeo, donec in lacum, qui in cælla eſt, poſtremum peruenerit, fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cælla caueat diligenter, neq̃d olei ſurripiatur. LXVIII.

VBI uindemia, & oleitas facta erit, præla extollito, funes torculos, medipontos, ſubductarios aut in carnario, aut in prælo ſuſpendito, orbes, fibulas, uectes, ſcutulas, fiſcinas, corbulas, quala,

ſcalas, patibula oīa, qs uſus erit, i ſuo qdq; loco repōito. LXIX.

DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca ipleto dies VII. Facito, ut amurcā quotidie ſuppleas. Poſtea amurcā eximito, et areſacito. Vbi arebit, cuminum pridie in aquā infundito. Eā poſtridie diluito. Poſtea dolium calfacito. Minus, q̄ ſi picare uelis, tepeat, ſatis eſt. Leuibus lignis facito caleſcat. Vbi temperate tepebit, tum cuminum indito, poſtea linito. Si recte lineris, indolium quinquagenarium cumini. p. IIII. ſatis erit. LXX.

BVBVS ſi morbū metues, ſanis dato ſalis micas. III. laurea folia. III. porri fibras. III. ulpici ſpicas. III. allij ſpicas. III. thuris grana. III. herbæ ſabinæ plantas. III. rutæ folia. III. uitis albæ caules. III. fabulos albos. III. carbones uiuos. III. uini. S. III. Hæc oīa ſublimiter legi, teri, dariq; oportet. Ieiunus ſiet, q dabit. Ter triduū de ea potiōe unicuiq; bōi dato. Ita diuidito, cū ter unicuiq; dederis, oēm abſumas. Bosq; ipſus, et q dabit, facito ut uterq; ſublimiter ſtent, uaſe ligneo dato. LXXI

BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei ouum unum gallinaceum crudum, integrum deuoret. Poſtridie caput ulpici conterito, & id uaſe ligneo terito, & cum hemina uini facito bibat ſublimiter. Bosq; ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus, ieiuno boui dato. LXXII.

BOVES ne pedes ſubterant priuſquam in uiam quoquam agas, picæ liquida cornua infima unguito. LXXIII.

VBI uuæ uariæ cœperint fieri, bubus medicamentū dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, et cōdito, ne quæras, cum opus ſiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpyllum, hæc omnia unà conterito, cum uino dato bubus omnibus ut bibant, per æſtatem boues aquam bonā, & liquidā bibant, ſemper curato, ut ualeant, refert. LXXIIII.

PANEM depſiticum ſic facito. Manus, mortariumq; bene lauato. Farinā in mortariū idito, aq̄ paulatim addito, ſubigitoq; pulchre, ubi bene ſubegeris, defingito, coqtoq; ſub teſta. LXXV.

LIBVM hoc modo facito. Caſei pondo. II. in mortario bene diſterat. Vbi bene diſtriuerit, farinæ ſiliginiæ librā, aut ſi uoles tenerius eſſe, ſelibram ſiliginis ſolum eodem indito, permiſcetoq; cum caſeo bene, ouum. I. addito, & unà bene permiſceto. Inde panem facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſtu coquito leniter. LXXVI.

PLACENTAM *ſic facito. Farinæ ſiligineæ lib. II. unde ſolum facias in tracta, farinæ lib. IIII. & alicæ primæ. lib. II. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, ſiccatoq; bene. Deinde manibus depſito. ubi bene ſubactum erit, farinæ lib. IIII. paulatim addito, id utrunque tracta facito. In qualo, ubi areſcant. componito. ubi arebunt, cōponito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris, panno oleo uncto tangito, & circūtergito, ungitoq; ubi tracta erunt focum, ubi coquas, calfacito bene, & teſtum. Poſtea farinæ li. II. conſpergito, condepſitoq;. Inde facito ſolum tenue caſei ouilis. p. XIIII. ne acidum ſiet, & bene recens in aquam ter indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, ſiccatoq; bene paulatim manibus, ſiccum bene in mortariū imponito. Vbi omnem caſeum bene ſiccaueris, in mortarium purum manibus condepſito, communitoq; quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumq; per cribrum facito tranſeat in mortariū. Poſtea indito mellis boni. p. IIII. S. id unà bene commiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quæ pateat pedem. I. ibi balteum ponito, foliaq; laurea uncta ſupponito, placentam fingito. Tracta ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito ſingulatim, item linito uſque adeo, donec omnem caſeum cum melle abuſus eris. In ſummum tracta ſingula indito, poſtea ſolum contrahito, ornatoq; focum. de iunipero, temperatoq;. Tunc placentam imponito, teſto caldo operito, pruna inſuper, & circum operito. Videto ut bene, & otioſe pcoquas, apito, dū inſpicias bis, aut ter. ubi cocta erit, eximito, & melle ungito, hæc erit placēta ſemodialis.* LXXVII.

SPIRAM *ſic facito. quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, niſi alio modo fingito in ſolo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim facito, ita imponito in ſolo, dein plicis completo bn̄ arcte. Cætera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoq;.* LXXVIII.

SCRI *blitam ſic facito. In baltheo tracta ex caſeo, ad eundē modum facito, uti placentam ſine melle, coquitoq;.* LXXIX.

GLOBVLOS *ſic facito. Caſeum cum alica ad eundem modum miſceto, inde quantos uoles facere facito, in abenum caldū unguen indito. Singulos, aut binos coqto, uerſatoq; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle ungito, papauere in-*

friato, ita ponito. LXXX.

ENCHYTVM *ſic ad eundem modum facito, uti globulos, niſi calicem pertuſum cauum habeat, ita in unguen caldum ſun dito, hoc in reſtim quaſi ſpiram facito, idq; duabus rudibus uer/ ſato perfrigitoq;. Item ungito, coloratoq;, caldum nc nimium id cum melle, aut cum mulſo apponito.* LXXXI.

ERNEVM TANQVAM *placentam facito, eadem om nia indito, quæ in placentam, & permiſceto in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aullam æneam aquæ calidæ plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, hirneam cōfrin gito, ita ponito.* LXXXII.

SPHAERICAM *ſic facito, ita uti ſpiram, niſi ſic effingi to, detractis caſeo, melle, ſphæras pugnum altas facito. Eas in ſo lo componito, denſas eodem modo componito, atque ſpirā, itēq; coquito.* LXXXIII.

VOTVM *pro bubus, ut ualeant, ſic facito. Marti Syluano in ſylua interdius in capita ſingula boū uotū facito, farris ado/ rei libras tres, & lardi pondo. IIII. pulpæ pondo. IIII. S. ui/ ni ſextarios tres. S. Id in urnas liceto cōijcere, & uinum idem in unum uas liceto conijcere. Eam rē diuinam uel ſeruus, uel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam rem diuinā ne adſit, ne ue uideat quo fiat. Hoc uotum in annos ſingulos, ſi uoles, licebit nouere.* LXXXIIII.

SAVILLVM *hoc modo facito. Farinæ ſelibrā, caſei. p. II. S. unà commiſceto quaſi libum, mellis pondo, & ouum. Catinū fictile oleo ungito. Vbi bene omnia commiſcueris, in catinū in/ dito. Catinum teſto operito, uideto ut bene percoquas medium, ubi altiſſimum eſt, ubi coctum erit, catinum eximito, melle ungi to, papauere infriato, ſub teſtum ſubde pauliſper, poſtea eximito, ita pone cum catino, & lingulis.* LXXXV.

PVLTEM *punicam ſic coquito. Libram alicæ in aquam in dito, facito ut bene madeat. Id infundito in alueum purum, eo caſei recentis. p. III. mellis. pondo. S. ouum unum, omnia unà bene permiſceto. Ita inſipito in aullam nouam.* LXXXVI.

GRANEAM *triticeam ſic facito. Selibrā tritici puri in mor tarium purum indat, lauetq; bene, corticemq; deterat bene, elu/ atq;. Poſtea in aullam indat, & aquam puram, coquatq;. Vbi coctū erit, lacte addat, paulatim uſque adeo, donec cremor craſ/*

ſus factus erit. LXXXVII.

AMYLVM *ſic facito.* Siliginem *purgato bene, poſtea in al-ueum indat, eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam ex-iccato, exurgeto bene, in. alueo puro miſceto bene, facito tanquã fæx fiat.* Id *in linteum nouum indito, exprimito cremorẽ in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito; & refricato denuo.* Eam *patinam in ſole ponito, ut areſcat, ubi arebit, in ollam nouã indito, inde facito cum lacte coquat.* LXXXVIII.

SALEM Candidum *ſic facito.* Amphoram *defricato, colluitoq́; puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cũ ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq́; identidem.* Id *aliquoties in die facito uſqueadeo, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum.* Id *ſigni erit, menam aridã, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamẽta cõdias.* Eam *muriã in labella, uel in patina in ſole ponito.* Vſque-*adeo in ſole habeto, donec concreuerit.* Inde *flos ſalis fiet.* Vbi *nubilabitur, noctu ſub tecto ponito.* Quotidie, *cum ſol erit, in ſole ponito.* LXXXIX.

GALLINAS, *& anſeres ſic farcito.* Gallinas *teneras, quæ primum parierint, concludat, polline, uel farina ordeacea conſperſa turundas faciat, eas in aquam intinguat, & in os indat, paulatim quotidie addat, & ex gula conſideret, quod ſatis fiet.* Bis *in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aquam ante ſinat, q̃ horam.* I. Eodem *modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die, & bis eſcam.* XC.

PALVMBVM *recentem ſic farcito.* Vti *prehenſus erit, ei fabam coctam toſtam primum dato, ex ore in eius os inflato item aquam.* Hoc *dies.* VII. *facito.* Poſtea *fabam freſam purã, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferueſcat, cum feruere incipiet, puriter facito, & coquito bene, id ubi excoxeris, deponito; bene oleo manum ungito, depoſitoq́; primum puſillũ, poſtea magis depſes, oleo tangito, depoſitoq́;, dum poteris facere turũdas, ex aqua dato, eſcam temperato.* XCI.

AREAM *ſic facito.* Locum *ubi facias cõfodito, poſtea amurca conſpergito bene, finitoq́; combibat.* Poſtea *comminuito bene glebas.* Deinde *coæquato, et pauiculis uerberato.* Poſtea *denuo amurca conſpergito, finitoq́; areſcat.* Si *ita feceris, neq́; formicæ nocebunt, neq́; herbæ naſcentur.* XCII.

FRVMENTO *ne gurgulio noceat, neu mures tangant, lutum de amurca facito, palearum parum addito, ſinito marceſcant bene, & ſubigito, eo granariũ totum oblinito craſſo luto, poſtea cõſpergito, amurca bene oẽ, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentũ refrigeratum cõdito, gurgulio nõ nocebit.* XCIII.

OLEA *ſi fructum non fert, ablaqueato. Poſtea ſtramenta circũponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto æquas ptes. Deinde ad oleam circũfundito, ad arborem maximam amphorã unam commiſti ſatis eſt. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idẽ hoc ſi facies ad arbores feraces. hæ quoq; meliores fiẽt. Ad eas ſtramenta ne addideris.* XCIIII.

FICI *uti groſſos teneant, facito omnia, quæ nõ oleæ, & hoc amplius, cum uer appetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & groſſi non cadent, & fici ſcabræ non fient, & multo feraciores erunt.* XCV.

CON *uolulus in uinea ne fiat, amurcã condito, puram bene facito, in uas æneũ indito congios duos, poſtea igni leui coqto, rudicula agitato crebro uſqueadeo, dũ fiat tã craſſa, q̃ mel. Poſtea ſumito bituminis tertiariũ, et ſulfuris quartariũ. Conterito ĩ mortario ſeorſum utrũq;. Poſtea infriato q̃minutiſſime ĩ amurcam caldã, & ſimul rudicula miſceto, & denuo coqto ſub dio. Nã ſi in tecto coquas, cũ bitumẽ, & ſulfur additũ eſt, excandeſcet. Vbi erit tã craſſa, q̃ uiſcum, ſinito frigeſcat. Hac uitẽ circũ caput, & ſub brachia ungito, cõuoluulus nõ naſcetur.* XCVI.

OVES *ne ſcabræ fiant, amurcam puram, & aquam ubi lupinus deferbuerit, & fæcem de uino bono inter ſe pariter omnia ſumito, & bene commiſceto. Poſtea cum detonderis, unguito toto tas, ſinito biduum, aut triduum conſudent. Deinde in mari lauito, ſi aquam marinam non habebis, facito aquam ſalſam, ea lauito. Si hæc ſic feceris, neq; ſcabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt moleſti. Eodem modo in oẽs quadrupedes utito, ſi ſcabræ erunt.* XCVII.

AMVRCA *decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia, & meliora facies.* XCVIII.

VESTIMENTA *ne tineæ tangant, amurcam decoq̃uito ad dimidium, & ea unguito fundum arcæ, & extrinſecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, ueſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item ligneam ſuppellectilem*

omnem ſi ungues, non putreſcet, & cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Item omnia ænea unguito; ſed prius extergito bene. Poſtea cum unxeris, & ea uti uoles, iterum extergito, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta. XCXI.

FICI *Aridæ ſi uoles ut integræ ſint, in uas fictile condito, id amurca decocta unguito.* C.

OLEVM *ſi in metretam nouam inditurus eris, amurca ita uti eſt cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene combibat. Id ſi feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius fiet, & metreta ipſa firmior erit.* CI.

VIRGAS *myrteas ſi uoles cum bacis ſeruare, & item aliud genus qđ uis, & ſi ramulos ficulneos uoles cum folijs inter ſe alligato, faſciculos facito, eos ī amurcam demittito, ſupra ſtet amurca facito. Sed ea, quæ demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito plane.* CII.

SI BOVEM, *aut aliam q̃uis quadrupedem ſerpens momorderit Melanthij acetabulum, & quod medici uocant ſmyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum, ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi uſus euenerit) homini facito.* CIII.

BOVES *uti ualeant, & curati bene ſient, & qui faſtidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca ſpargito, primo paululum, dum conſueſcant, poſtea magis, & dato rarenter bibere, commiſtum cum aqua æquabiliter quarto, quintoq; die, hoc ſi feceris, ita boues & corpore curatiores erūt, & morbus aberit.* CIIII.

VINVM *familiæ, per hyemem qui utatur. Muſti quadrantalia. X. in dolium indito, aceti acris quadrantalia. II. Eodē infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia. L. Hæc rude miſceto ter in die, dies. V. continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris ſextarios. LXIIII. & operculum in dolium imponito, & oblinito dies. X. Hoc uinum durabit tibi uſq; ad ſolſtitium. Siquid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerrimum, et pulcherrimum erit.* CV.

QVI AGER *à mari longe aberit, ibi uinum græcum ſic facito. Muſti quadrantalia uiginti in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem ſubdito. Vbi bullabit uinum, ignem ſubducito. Vbi id uinum refrixerit, in dolium quadragenariū infundito,*

*ſcorſum in uas aquæ dulcis quadrantal.*I.*infundito , ſalis mod.*
I.*ſinito muriam fieri.*Vbi *muria facta erit, eodem in dolium in*
fundito. Schœnũ, *&* *calamũ in pila contundito, qđ ſiet ſextari/*
um unum, eodem in dolium confundito, ut odoratum ſiet. Poſt
*dies.*XXX.*dolium oblinito.*Ad *uer in amphoras diffundito.*Bi
ennium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde ĩ *tectum conferto.*Hoc
uinum non erit deterius, q̈ comm. CVI.

AQVAE *marinæ concinnatio.*Quadrantal.I.*ex alto ſumi*
to, quo aqua dulcis non accedat, ſeſquilibram ſalis frigito , eodẽ
indito, & rude miſceto uſq; adeo, donec ouum gallinaceum co/
*ctum natabit, deſinito miſcere.*Eodem *uini ueteris, uel aminy ,*
uel muſelli albi congios duos infundito, miſceto probe. Poſtea in
uas picatũ confundito, & oblinito. *Siquidẽ plus uoles aquæ ma*
rinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito. CVII.

HOC *modo labra doliorum circumlinas, ut odorata ſient, &*
*nequid uitij ĩ uinum accedat, ſapæ congios.*VI.*quamoptime in*
fundito in ahenum, aut in plumbeum, & iris aridæ contuſæ he/
*minam, & ſertam campanicam.*p.V.*bene odoratam unà cum*
iri contundas, quamminutiſſime per cribrum cernas, & unà cũ
ſapa coquas ſarmentis, & leui flamma commoueto . Videto , ne
aduras, uſq;, coquito, dum dimidium excoquas. Vbi *refrixerit,*
confundito in uas picatum bene odoratum, & oblinito , *& uti/*
tor in labra doliorum . CVIII.

VINVM *Si uoles experiri duraturum ſit, nec ne, polentam*
grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito et ui
ni ſextarium de eo uino, quod uoles experiri , eodem infundito,
et imponito ĩ carbon:e; facito bis, aut ter inferueat. Tum *id per/*
*colato, polentam adycito.*Vinum *ponito ſub dio .* Poſtridie *ma/*
*ne guſtato.*Si *id uinum ſapiet, quod in dolio eſt, ſcito duraturũ.*
Si *ſubacidum erit, non durabit.* CIX.

VINVM *aſperum quod erit leue, & ſuaue ſi uoles facere, ſic*
*facito.*De *eruo farinam facito lib.*IIII.*& uini cyathos.*IIII.
conſpergito ſapa. Poſtea *facito laterculos.*Sinito *combibant no/*
*ctem, & diem.*Poſtea *commiſceto cum eo uino in dolio , & ob/*
*linito dies.*LX.*id uinum erit lene, & ſuaue, &* bono colore, *&*
bene odoratum. CX.

ODOREM *deteriorem uino demere ſi uoles, teſtam de tegu*
*la craſſam puram calfacito in igni bene.*Vbi *calebit, eam pi.ctto,*

reſticula alligato,teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduo oblitum dolium,ſi demptus erit odor deterior,id optime,ſi non,ſæpius facito, usque dum odorem malum dempſeris. CXI.

SI VOLES *ſcire in uinum aqua addita ſit,nec ne, uaſculum facito de materia ederacæa. Vinum id, quod putabis aquã habere,eodem mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederacœum.* CXII.

VINVM *coum ſi facere uoles,aquam ex alto marinam ſumito,mari tranquillo,cum uentus non erit,die ſeptuageſima ante uindemiam,quo aqua dulcis non perueniat. Vbi hauſeris de mari,in culeare dolium fundito,nolito implere, quadrãtalibus quinq; minus ſit,q̃ plenum,operculum imponito, relinquito,q interſpiret. Vbi dies. XXX. præterierint,transfundito in alterũ dolium puriter,et leniter relinquito in imo,quod deſederit,poſt dies uiginti in alterum item dolium transfundito, ita relinq̃to uſq; in uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea,ſinito,ut bene coquantur,& ubi pluerit, & ſiccauerit,tunc deligito,& ponito in ſole biduum,aut triduũ ſub dio,ſi pluuiæ non erunt,ſi pluuia erit,in tecto in cratibus componito,& ſiqua acina corrupta erunt,depurgato. Tum ſumito aquæ marinæ ſupraſcriptæ quadrantalia. X. in dolium qnquagenarium infundito. Tum acina de uuis miſellis decerpito,de ſcopio,& in idem dolium usque dum impleueris,manu comprimito,ut combibant aquam marinam,ubi compleueris dolium, operculo operito,relinquito,qua interſpiret. Vbi triduum præterierit,eximito de dolio,& in torculario calcato,& id uinũ condito in dolia lauta,& pura,& ſicca.* CXIII.

VT VINVM *bene odoratum ſiet,ſumito teſtam picatam. Eo prunam lenem indito,ſuffito,ſerta,& ſchœno, & palma, quam habent unguentarij,ponito in dolio,& operito, ne odor exeat,ante q̃ uinum indas. Hoc facito pridie q̃ uinum infundere uoles,de lacu uinum quam primum in dolium indito,ſinito dies. XV. opertum ante,q̃ oblinas,& relinquito qua interſpiret uinum. Poſtea oblinito. Poſt dies. XL. diffundito in amphoras,et addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium unum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini. Amphoras in ſole ponito,ubi herba non ſiet,amphoras operito,ne aqua accedat,& ne*

dat, & ne plus quatriduum in ſole ſiueris. Poſt quatriduum in
culeum componito, & inſtipato. CXIIII.

VINVM *Si uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, ſecun*
dum uindemiam, ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei
rei ſatis eſſe uini, tot uites ablaqueato, et ſignato, eaſq; radices cir
cũ ſarrito, & purgato. Veratri radices in pila cõtundito, eas ra
dices ponito circum uitem, & his ſtercus uetus, & ueterẽ cinerẽ,
& duas partes terræ circumaddito. Radicibus uitis terram inſu
per inijcito. Hoc uinum ſeorſum legito. Si uoles ſeruare in uetu/
ſtatem, ad aluum mouendam ſeruato, nec cõmiſceas cum cæte/
ro uino. De eo uino cyathum ſumito, & miſceto aqua, & bibito
ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit. CXV.

VINVM *ad aluum mouendam, in uinum muſtum ueratri*
atri manipulum conijcito in amphoram, ubi ſatis efferbuerit, de
uino manipulum eijcito. Id uinũ ſeruato ad aluum mouẽdam.
Aliter ſi uoles uinum ad aluum mouendã concinnare. Vites cũ
ablaqueabuntur, ſignato rubrica, ne admiſceas cum cætero ui/
no. Tres faſciculos ueratri circũponito circum radices, & terram
inſuper inijcito. Per uindemiam de his uitibus quod delegeris,
ſeorſum ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito, aluum
mouebit, & poſtridie perpurgabit ſine periculo. CXVI.

LENTIM QVO *modo ſeruari oporteat. Laſerpitium ace*
to diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato, & in ſole poni/
to. Poſtea lentim oleo perfricato, ſinito areſcat, ita integra ſerua
bitur recte. CXVII.

OLEAE *albæ quemadmodũ condiantur, ante quàm nigræ*
fiant contundantur, & in aqua deijciantur, crebro aquã mutet.
Deinde, ubi ſatis maceratæ erunt, exprimat, & ĩ acetũ conijciat.
& oleũ addat, & ſalis ſelibram, in modiũ olearũ fœniculum, et
lẽtiſcũ ſeorſum cõdat ĩ acetũ. Si unà admiſcere uoles, cito utitor,
in orculã calcato manibus ſiccis, cũ uti uoles, ſumito. CXVIII

OLEAM *albam qua uti ſecundum uindemiam uoles, ſic cõ/*
dito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item con
dito ita, uti ſupra ſcriptum eſt. CXIX.

EPITYRVM *Album, nigrum, uariumq; ſic facito. Ex ole/*
is albis, nigris, uarijsq; nucleos eijcito. Sic condito. Concidito ip/
ſas, addito oleum, acetum, coriandrum, cyminũ, fœniculum, ru/
tam, mentã, in orculã condito, oleũ ſupra ſiet, ita utitor. CXX.

Collu. c

MVSTVM *Si uoles totum annum habere, in amphorá muſtum indito, & corticem oppicato, demittito in piſcinã, poſt triceſimum diem eximito, totum annum muſtum erit.* CXXI.

MVSTA *ceos ſic facito farinæ ſiligineæ modium unum muſto conſpergito. Aniſum, cyminum, adipis. p. II. caſei libram, et de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia ſubtus addito, dum concoques.* CXXII.

VINVM *concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Caprei dam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris, in uaſe æneo, uel plumbeo deferucto. ubi refrixerit, in lagenam indito, mane ieiunus ſumito cyathũ, proderit.* CXXIII.

VINVM *ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam infervefacito cum congio uini ueteris. Vbi refrixerit, in lagenam cõfundito, & poſtea id utitor uini cyathum mane ieiunis proderit.* CXXIIII.

CANES *interdiu clauſos eſſe oportet, ut noctu uigilãtiores, & acriores ſint.* CXXV.

VINVM *myrteum ſic facito, Myrtum nigrã arefacito in umbra. Vbi iam erit paſſa, ſeruato ad uindemiam in urnam muſti contundito myrtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſiuerit feruere muſtum, myrtum eximito. Id eſt ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & ſi aluus nõ conſiſtet.* CXXVI.

AD TOR*mina, & ſi teniæ, & lumbrici moleſti erũt, triginta mala punica acerba ſumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri auſteri cõgios tres ſupponito, uas oblinito, poſt. XXX dies aperito, & utitor, ieiunus heminam bibito.* CXXVII.

AD DI*ſpepſiam, & ſtranguriam malum punicum ubi florebit, colligito. Tres heminas in amphoram infundito, uini ueteris quadrantal addito, & fœniculi radicem puram contuſam heminam unam. Oblinito amphoram, et poſt dies. XXX. aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere, & lotiũ facere, hinc bibito quantum uoles ſine periculo. Idem uinum tenias perpurgat, & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatum iube eſſe, poſtridie thuris drachmam conterito. & mellis cocti drachmam unam, & uini prædicti ſextarium, & origanum, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & uini heminam. Supra pilam inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet.* CXXVIII.

HABITATIONEM delutare cum uoles, terram, quã maxime cretoſam, uel rubricoſam ſumito, eo amurcam infundito paleas indito. Sinito quatriduum fraceſcat. Vbi bene fracuerit, rutro concidito. Vbi concideris, delutato. Ita neque aſpergo nocebit, neque mures caua facient, neq; herba naſcetur, neq; lutamenta ſcindent ſe. CXXIX.

AREAM ubi frumentum teratur, ſic facies. Confodiatur minute terra, & amurca bene conſpergatur, ut combibat quam plurimum. ubi bene cõminuta terra fuerit, & amurcã cõbiberit, cylindro, aut panicula coæquato. Vbi coæquata erit, neque formicæ moleſtæ erunt, & cum pluet lutum non erit. CXXX.

CODICILLOS, oleaginos, et cætera ligna amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito, perbibant bene. Ita neq; fumoſa erunt, & bene ardebunt. CXXXI.

DAPEM pro bubus pyro florente facito. Poſtea uerno arare incipito. Ea loca primum arato, quæ rudeta, arenoſaq; erunt. Poſtea uti quæq; grauiſſima, atque aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato. CXXXII.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini quantum uis polluceto. Eo die feriæ bubus, & bubulcis, & q dapem facient. Cum pollucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo, familiaq; mea culignam uini dapi eius rei ergo. Macte uino inferiori eſto. Macte hac illace dape pollucenda eſto. Manus interluito. Poſtea uinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape pollucenda eſto. Macte uino inferiori eſto. Veſtæ ſi uoles dato, daps Ioui aſſaria pecuina urna uini Ioui caſte. Profanato ſine contagione. Poſtea dape facta, ſerito milium, panicum, lentim, allium. CXXXIII.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumq; arborum. Arboribus ab terra pulli, qui nati erunt, eos in terram deprimito, excolitoq;, uti radicem capere poſſint. Inde, ubi tempus erit, effodito, ſeritoq; recte. Ficum, oleam, malũ punicum, mala ſtruthea, cotonea, aliaq; mala oĩa laurum cypriã, delphicam, prunũ, myrtum coniugulũ, & myrtum albũ, & nigrum, nuces auellanas, prænestinas, platanum, hæc oĩa genera à capitibus propagari, & eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligẽtius ſeri uoles, in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices uti capiant, calicẽ pertuſum ſumito tibi, aut quaſſilum, ꝑ cũ ramulum tranſerito,

eum quaſſilum terra impleto, calcatoq́; in arborem relinquito. Vbi binum erit, ramum tenerum infra prædito, cum quaſſilo ſerito. Eo modo quod uis genus arbor*u*m facere poteris, uti radices bene habeant. Item uitem in quaſſilum propagato, terraq́; bene operito, anno poſt prædito, cũ qualo ſerito. CXXXIIII.

PRIUS *quam meſſem facias, porcam prædaneam hoc modo fieri oportet.* Cereri porca prædanea, porcam fœminam, prius quam haſce fruges condantur far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. *Prius quam porcam fœminam immolabis*, Iano ſtruem commoueto ſic, Iane pater te hac ſtrue commouenda bonas preces te precor uti ſies uolẽs propitius mihi, liberisq́; meis, domo, familiæq́; meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, & mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti ſies uolens propitius mihi, liberisq́; meis, domo, familiæq́; meæ mactus hoc ferto. Poſtea Iano uinum dato ſic. Iane pater, uti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte uino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic. Iupiter macte ferto eſto, macte uino inferiori eſto. Poſtea porcam prædaneam inmolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq́; item, uti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactatoq́; uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datum fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum, poſtea Cereri exta, & uinum dato. CXXXV.

ROMAE *tunicas, togas, ſaga, cẽtones, ſculponeas, Calibus, & minturnis, cucullíones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, clitellas,* Venafro, *palas Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra, treblæ albæ,* Romæ *dolia, labra, tegulæ ex* Venafro. *Aratra in terram ualidam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt.* Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad rufrima ceriam claues. Cloſtra Romæ, ac hamæ. Vrnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, & alia uaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. Hæ hamæ utiles ſunt. Funis ſubductarius, ſpartũ omne Capuæ, Fiſcinas romanicas Sueſſæ, caſſino. Eæ optimæ erunt romæ. Funem torculum ſiquis faciet caſſini. L. numis, Venafri minturnis. CL. eò indere oportet coria bona. VIII. noſtratia recenti aqua depſta fient, quamminimum ſalis habeãt, ea depſere, & ungere

unguine prius oportet, tum ſiccare. Funem exordiri oportet longum pedes. LXXII. toros. III. habeat loris in toros ſingulos. IX. latis digitos duos. Cum tortus fuerit, lõgus erit pe. XLIX. In commiſſura abibunt pedes. III. reliquum erit ped. XLVI. Vbi extentus erit accedent pedes. V. longus erit pedes. LI. Funẽ torculum extentum longum eſſe oportet pedes. LV. maximis uaſis, minoribus pedes. LI. Funem loreum in ploſtrum iuſtum pe. LX. ſemifunium pedes. XLV. lora retinacula in ploſtrum ped. XXXVI. ad aratrum pedes. XXVI. Lora praeductoria pedes XXVII. S. ſubiugia in luſtrum lora ped. XIX. funiculum ped. IIX. in aratrum ſubiugia in luſtrum lora pedes. XIX. funiculum pedes. XV. Trapetos latos maximos pedes. IIII. S. orbes altos ped. III. S. orbes medios ex lapidicinis cum eximet craſſos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. II. digitos. II. Labra craſſa digitum. Secundarium trapetum latum pedes IIII. & palmum, inter miliarium, & labrum ped. I. digit. I. labra craſſa digitos. II. orbes altos pedes III. et digitos. V. craſſos ped. I. et digitos. III. Foramẽ in orbes ſemipedem quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped. IIII. inter miliarium, & labrum pedẽ. I. digitos. V. orbis altus ped. III. digitos III. craſſos pe. I. digitos. II. Trapetum ubi aduectum erit, ubi ſtatues, ibi & commodato, concinnatoq;. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Caſſinate, et Venafri ſic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta, ſi granum modio diuidet quanta in Venafro ager optimus. IX. parte corbis diuidat. Si cõmuniter pinſunt, quae ex pte pollintori pars eſt, eã partẽ in piſtrinũ pollintor ordeũ V. modio fabã quinta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundũ, arbuſtũ, agrum frumentariũ. Partiario foenum, & pabulũ, quod bubus ſatis ſiet, q illic ſient. Caetera omnia pro indiuiſo. CXXXVIII.

BOVES ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, aruehant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus eris. Mulis, equis, aſinis feriae nullae, niſi ſi in familia ſunt. CXXXIX.

LVCVM collucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, ſi dea, cuius illud ſacrum eſt, uti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumq; rerum ergo ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit, uti id

recte factum ſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti ſies uolens propitius mihi, domo, familiæq́; meæ, liberiſq́; meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando eſto. CXL.

SI FODERE uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi cauſa, cum opus quotidie per partes facies, ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ, aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito. CXLI.

AGRVM luſtrare ſic oportet imperans ſolitaurilia circũagi cum diuis uolẽtibus, quodq́; bene eueniat mando tibi Mani, uti illa ſolitaurilia, fundum, agrum, terramq́; meam quota ex parte ſiue circũagi, ſiue circũferenda cenſeas, uti cures luſtrare. Ianum, Iouemq́; uino præfamino, ſic dicito. Mars pater te precor, quæſoq́;, uti ſies uolens propitius mihi, domo, familiæq́; noſtræ, quoius rei ergo agrum, terram, fundumq́; meum ſolitaurilia circũagi iuſſi, uti ĩ morbos uiſos, inuiſoſq́;, uiduertatẽ, uaſtitudinẽq́;, calamitates, intẽperiaſq́; probibeſſis, defendas, auerrũceſq́; uineta tu fruges, frumenta, utiq́; uirgultaq́; grãdire, beneq́; euenire ſinas, paſtores, pecuaq́; ſalua ſeruaſſis, duiſq́; bonã ſalutẽ, ualetudinemq́; mihi, domui, familiæq́; noſtræ. Harumce rerũ ergo fundi, terræ, agriq́; mei luſtrandi, luſtriq́; faciendi ergo, ſicuti dixi macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus immolandis eſto. Mars pater eiuſdem rei ergo, macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum uti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnũ, uitulumq́; ſic oportet. Eiuſq́; rei ergo macte hiſce ſolitaurilibus immolandis eſto nominare uetat Martem, neq; agnum, uitulumq́;. Si minus in omnes litabis, ſic uerba concipito. Mars pater, ſiquid tibi in illiſce ſolitaurilibus lactentibus, neq; ſatisfactum eſt, his ſolitaurilibus piaculo. Si uno, duobus ue dubitaueris, ſic uerba cõcipito. Mars pater, quod tibi illuc porco, neq; ſatisfactũ eſt, te hoc porco piaculo. CXLII.

VILLICI officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit, ea oĩa, quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi, parariq́; oportet, quomodo quæque cibaria, & quæ ueſtimenta dari familiæ oportet, eadem uti curet, faciatq́; moneo, dominoq́; dicto audiens ſit. Hoc amplius, quomodo uillicam uti oportet, & quomodo imperari oportet, uti in aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturq́; diligenter. CXLIII.

VILLICAE *quæ ſunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus in uxorem, ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinis, alijsq; mulieribus quammi nimum utatur. Ne ue ad eas domum eat, ne ue ad ſeſe recipiat. Ad cœnam nequò eat, ne ue ambulatrix ſiet, rem diuinam ne faciat, ne ue mãdet qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam, mundamq; habeat. Focum purum circũuerſum quotidie, prius quam cubitum eat, habeat. Calendis, Idibus, nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemq; dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum ſibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, et oua uti habeat. Pyra arida, ſorba, ficos, uuas paſſas, ſorba in ſapa, et pyra, & uuas in dolijs, & mala ſtruthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces præneſtinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolijs, & alia, quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere.* CXLIIII.

OLEAM *legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodẽ fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne ſtringito, ne ue uerberato iniuſſu domini, aut cuſtodis. Si aduerſus ea ꝗs fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neq; debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum. aut ad cuſtodem ſeſe oleam nõ ſurripuiſſe, neque quenq̃ ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo. L. Mãlij. Qui eorum ita non iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentũ dabit, neq; debebitur. Oleã cogi recte, ſatisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, niſi q̃ uetuſtate fractæ erũt. Si nõ erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducet. Siqd redẽptoris opera dn̄o damni datum erit, reſoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductũ erit, aut locatũ erit, deducetur, & tãto minus debebitur. De fundo ligna, & oleã ne deportato. Qui oleã legerit, qui deportauerit, in ſingulas deportationes HS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines qnquaginta præbeto, duas partes ſtrictorũ præbeto. Nequis concedat, quo*

olea legunda,& faciunda carius locetur. Extra quam ſiquem ſociumimpræſentiarum dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dñs, aut cuſtos uolent, iurent omnes ſocij. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda,& faciunda nemo dabit, neq; debebitur ei, qui non ita iurauerit. Acceſſiones in modios. CC. oleæ accedent ſalis modij. V. olei puri pōdo. IX. in tota oleitate HS. V. aceti quadrātalia. II. quo oleæ ſalem non acceperint, dum oleam legent in modios ſingulos HS. dabuntur. CXLV.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negotij curabit, ſi ex uirgeis uaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cuſtodi, aut ei, qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij cōducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleum ne tangito utendi cauſa, neque furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumptiones. HS. N. XL. deducentur, neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de fundo L. Manlij, neque alium quenquam ſuo dolo malo oleum, neque oleam ſurripuiſſe. Qui eorum non ita iurauerit, quæ eius pars erit, deducetur, neque debebitur. Socium nequem habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, uiri boni arbitratu deducetur. Si uiride oleum fiet, facito accedat oleum, & ſal ſuæ uſioni, quod ſatis ſiet, & uaſa uiminea. CXLVI.

OLEAM pendentem hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo Venafro uenibit. Qui oleam emerit, amplius q̃ quanti emerit, omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens. HS. L. & oleum romanicū pondo. MD. uiridis pondo. CC. oleæ caducæ modij L. ſtrictiuæ modij. X. Modio oleario menſum dato, unguinis pondo. X. ponderibus, modijsq; domini datoris primæ cotylas duas. Dies argento ex Cal. menſium. X. oleæ legendæ faciundæ quæq; locata eſt, & ſi emptor locarit Idibus ſoluito. Recte hæc dari, fieriq;, ſatiſq; dari domino, aut cui iuſſerit, promittito, ſatiſq; dato arbitratu domini. Domino cum ſolutum erit, aut ita ſatisdatum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri ſunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini eſto. Vaſa, torcula, funes, ſcalas, trapetos, & ſiquid aliud datum erit, ſalua recte reddito, niſi quæ uetuſtate fracta erunt.

Si non reddet, equum ſoluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, nõ ſoluerit cui dari oportebit, ſi dominus uolet, ſoluat. Emptor domino debeto, & id ſatisdato, proq; ea re ita, uti ſupraſcriptum eſt, item pigneri ſunto. CXLVII.

LEGE *Hac uinum pendens uenire oportet. Vinaceos illutos, & fecem relinquito. Locus uinis ad Calendas Octobris primas dabitur, ſi non ante ea exportaueris, dominus uino, qđ uolet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.* CXLVIII.

VINVM *in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenæ, & ſingulæ urnæ dabuntur, quod neq; acæat, neq; mucæat. Id dabitur in triduo proximo, boni uiri arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, uinum pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus uinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Calen. Ianu. primas. Si non ante acceperit, dominus uinũ admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dominus reſoluito. Si emptor poſtulauerit domino iuſiurandum, dabit uerum feciſſe. Locus uinis ad Calen. Octobris primas dabitur. Si ante nõ deportauerit, dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pedenti.* CXLIX.

QVA LEGE *pabulum hybernum uenire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Calendis Septembribus prato ſicco decedat. Vbi pyrus florere cœperit, prato irriguo. ubi ſuper, inferq; uicinus permittet, tum decedito, uel diem certam utriq; facito. Cætero pabulo Calend. Martijs cedito. Bubus domitis binis canterio uni, cum emptor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, eſparagis, lignis, aqua itinere, actu domini uſioni recipitur. Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitratu reſoluat. Siqd dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitratu reſoluetur, donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Siquid de his rebus controuerſiæ erit, Romæ iudicium fiat.* CL.

FRVCTVM OVIVM *hac lege uenire oportet. In ſingulas caſei pondo. XV. dimidium aridum, lacte ferijs quod mulſerit dimidium, & præterea lactis urnam unam. Hiſce legibus agnus diem, & noctem qui uixerit, in fructum, & Calend. Iunijs emptor fructu decedat. Si intercalatum erit Calend. Maijs agnos. XXX. ne amplius promittat. Oues, quæ non pepererint*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

bina pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos uẽdat. Menſes. X. ab coactore releget porcos ſectarios. In oues denas ſingulos paſcat. Cõductor. II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto. CLI.

QVO PACTO *cupreſſeta ſeri oporteat Menius Percenius, Nolanus ad hunc modum monſtrauit. Semen cupreſſi tarentinæ peruer legi oportet, maturum eſt, ubi ordeum flaueſcit, ſemẽ ubi legeris, in ſole ponito, id purgato, id aridum condito, uti aridum expoſitum fiet, per uer ſerito in loco, ubi terra tenerrima erit quam pullam uocant, ubi aqua propter fiet, cum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo, tum uortito bipalio, & terram cum ſtercore bene commiſceto, depurgato ab herba, graminibusq́;. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos ſubcauas facito, uti cauæ aquam continere poſſint, inter eas ſulcos facito. qua herbas de areis purgare poſſis. Vbi areæ factæ erunt, ſemen ſerito crebrum, ita ut linum ſeri ſolet, eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam ſuccernito, id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, uti terra ſitiat, aquam irrigato leuiter in areas. Si non habebis, unde irriges, gerito, inditoq́; leuiter. Quotieſcunq; opus erit, facito, uti aquam addas. Si herbæ natæ erunt, facito, uti ab herbis purges quamtenerrimis, et quoties opus erit per æſtatem, ita, uti dictum eſt, fieri oportet, et ubi ſemen ſatum fiet, ſtramentis operiri oportet, ubi germen naſci cœperit, tum ſtramenta demi.* CLII.

DE SCOPIS *uirgeis, quæ M. Memius, & M. Manlius monſtrauerunt, in diebus. XXX. quibus uinum legeris, aliquoties facito ſcopas uirgeas ulmeas aridas, eas i aſſerculo alligato, cabus latera doliis intrinſecus uſque bene perfricato, ne fex in lateribus adhæreſcat.* CLIII.

VINVM *fecatum ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas duas ille rei habeto, eas fecis impleto, ſub prelumq́; ſubdito, exprimitoq́;.* CLIIII.

VINVM EMPTO*ribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet. Labrum culeare illæ rei facito, id habeat ad ſummum anſas. IIII. uti transferri poſſit. Ad imũ ptũdito. Ea fiſtulá ſubdito uti obthurarier recte poſſit, & ad ſummũ, qua fini culeũ capiet, pſignato, id in doliũ paulatim demittito, uti in eo de fiſtu-*

la uinũ ſalire poſſit,id impleto uſquedũ ſignum tangat, poſtea
obthurato.Id in ſuggeſtu inter dolia poſitum ſeruato. CLV.
PER HYEMEM aquam de agro depelli oportet.In mõ
te foſſas inciles plures habere oportet.Prima autumnitate cũ pul
uis eſt,tum maxime ab aqua periculum eſt . Cum pluere incipi-
et,familiam cum ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperi-
re,aquam diducere in uias , & ſegetem curare oportet, uti flu-
at. In uilla cum pluet,circuire oportet,ſicubi perpluat , & ubi
pluerit,tegulã ſignare carbone cũ deſierit pluere,uti tegula mu
tetur.Per ſegetem in frumentis,aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi
aqua cõſiſtat,aut aliquid aquæ obſtat,id emittere, patefieri,re
moueriq́; oportet. CLVI.
DE BRASSICA quod concoquit.Braſſica eſt, quæ om-
nibus oleribus antiſtat,eam eſto uel coctam,uel crudam, crudã
ſi edas,in acetum intingito,mirifice concoquit,aluum bonam fa
cit,lotiumq́; ad omnes res ſalubre eſt.Si uoles in conuiuio multũ
bibere,cœnareq́; libenter,ante cœnam eſto crudam quantum uo
les ex aceto.Et item,ubi cœnaueris,comeſto alia quinque folia,
reddent te quaſi nihil ederis ,biberisq́; , bibesq́; quantum uoles.
Aluum ſi uoles deijcere,ſuperiorem,ſumito cymã braſſicæ , quæ
leuiſſima erit pe.IIII.Inde facito manipulos æquales tres, colli-
gatoq́;.Poſtea ollam ſtatuito cũ aqua.ubi occipiet feruere, pau-
liſper dimittito unum manipulum, feruere.deſiſtet. Poſtea ubi
iterum occipiet feruere,pauliſper dimittito uſq; admodum dum
quinquiesquinq; numeres. Tum eximito,& ita facito alterum
manipulum,& item tertium,poſtea eximito,& contundito,&
per linteũ exugeto ſuccum,quaſi heminam,in pocillum fictile.
Eò indito ſalis micam quaſi eruum,& cymini triti q̃tum oleat.
Poſtea ponito pocillum in ſereno noctu.Qui poturus erit, lauet
calida,bibat aquam mulſam,cubet incœnatus. Poſtea mane bi-
bat ſuccũ,deãbuletq́; horas.IIII. et agat,negotij ſiqd habet.
Vbi libido ueniet nauſeæ,eumq́; ap̃hendet, decũbat , purgetq́;
ſeſe.Tantũ bilis,pituitæq́; eijciet,uti ipſe miretur,unde tñ fiet.
Poſtea ubi deorſum uerſus ibit,heminam aut paulo plus bibat.
Si amplius ibit,ſumito farinæ minutæ conchas duas , infriet in
aquã,paulũ bibat,cõſiſtet.Verũ quibus tormina moleſta erũt,
braſſicã in aquã macerare oportet.ubi macerata erit, conijcito in
aquã macerare oportet.ubi macerata erit,conijcito in aquã cali-

dam, coquito uſquedum ea commadebit bene, aquam defundito. Poſtea ſalem, & cumini paululum, & pollinem polentæ, & oleum eodem addito, deinde iterum feruefacito. Infundito in catinum, uti frigeſcat, eo cyminum interito, quod uolet cibi poſtea edat, ſed ſi poterit ſolam braſſicam eſſe, edat. Et ſi ſine febre erit, dato uini atri duri. A quæ tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam bibat. Id facito continuo quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædeſcat, uti poſſit porrò libenter eſſe. Ad eundem modum uiro, & mulieri, & puero dato. Nunc de ijs, qbus ægre lotium it, quibusq́; ſubſtillum eſt. Sumito braſſicam, conijcito in aquam feruentem, coquito pauliſper, uti ſubcruda ſiet, poſtea aquam defundito non omnem, eò addito oleũ & ſalem, & cymini paululum, inferuefacito pauliſper, poſtea inde iuſculum frigidum ſorbere, & ipſam braſſicam eſſe oportet, utiquam primum excoquat, quotidie id facito. CLVII.

DE BRASSICA pythagorea quid in ea boni ſit, ſalubritatisq́; principium te cognoſcere oportet, quot genera braſſicæ ſint, & cuiuſmodi naturam habeant. Ad ſalutem temperat commeſta ſeſe ſemper cum calore, & rigore, arido, ſimul & humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ uocatur σελινοειδής, hæc ſeptem habet bona in comeſtura. Nunc uti cognoſcas genera earum, prima eſt leuis, quæ nominatur λεία, grandibus, & latis folijs, caule magno, ualidam hæc habet naturam, & uim magnam habet. Altera eſt criſpa, quæ à ſimilitudine apij, σελινοειδής uocatur. Hæc eſt & aſpectu, & natura bona ad curationem, ualidiorq́; eſt, q̃ quæ ſupraſcripta eſt. Item eſt tertia, quæ κράμβη uocatur, minutis caulibus, tenuioribus folijs, & acerrima, omnium eſt iſtarum, tenui ſucco uehementiſſima. Et primum ſcito, de omnibus braſſicis nulla eſt illiuſmodi medicamẽtoſior. Ad omnes tumores, ad omnia uulnera eam contritam imponito. Hæc omnia ulcera purgabit, ſanaq́; faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erũpit, eadem uulnera putrida, cancrosq́; purgabit, ſanosq́; faciet, quod medicamentũ aliud facere non poteſt. Verum prius quàm id imponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die cõtritã iponito. Ea oẽm putorẽ adimet. Si cãcer ater ẽ, is olet, et ſaniẽ ſpurcã mittit. Si albus purulẽtus eſt. Sed ſi fiſtuloſus, ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea uulnera huiuſcemodi tere braſſicã, ſanã faciet, nã optima eſt ad

huiuſmodi uulnera. Et luxatum ſiquod eſt, bis die calida foueto, braſſicam tritam apponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, et ſiquid contuſum eſt, erumpet, ſi braſſicam tritam appoſueris, & ſanum faciet, & ſiquid in mammis ulceris natum, & carcinoma, braſſicam tritã apponite, ſanum faciet. Et ſi ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam bordeaceam miſceto, ita apponito. Huiuſmodi ulcera omnia hæc ſana faciet quod aliud medicamentũ facere non poteſt, nec purgare. Et puero, & puellæ ſi ulcus erit huiuſcemodi, farinam hordeaceã addito. Et ſi uoles eã eſſe, confectam, lautam, ſiccam, ſale, aceto ſparſam eſto, ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto, mulſo ſpargito, mentam ſiccam, & rutam, coriandrũ ſectam, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil ſinet in corpore cõſiſtere, & aluũ bonã faciet. Siquid antea mali intus erit, oĩa ſana faciet. De capite, & de oculis oĩa deducet, & ſanũ faciet. Hanc mane eſſe oportet ieiunũ. Et ſi bilis atra eſt, & ſi lienes turgent, & ſi cor dolet, & ſi iecur, aut pulmones, aut præcordia. uno uerbo oĩa ſana faciet, quæ intro dolitabunt, eodẽ ſilphiũ inradito, bonũ eſt. Cum uenæ oẽs, ubi ſufflatæ ſunt ex cibo, nõ pñt perſpirare in toto corpore, ide aliqui morbi naſcunt, ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione braſſica ſi uteris (uti te moneo) nihil iſtoꝝ uſu ueniet ex morbis. Verum morbum articularẽ nulla res tantum purgat, q̃tum braſſica cruda, ſi eam edes cũ ruta, & coriandro conciſam. Sic & laſerpitium inraſum cum braſſica ex aceto oxymelli, et ſale ſparſa. Hac ſi uteris, oẽs articulares morbos poteris expellere. Nullus ſumptus eſt, & ſi ſumptus eſſet, tñ ualetudinis cã experirer, eam mane oportet ieiunũ eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt hac eadem curatione ſanũ facies. Veꝝ aſſam braſſicam, & unctam caldam ſalis paululum dato. homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tã citiſſime ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito. Braſſicã macerato bene, poſtea in aullam cõiicito, deferuefacito bene, ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eò addito oleum bene, & ſalis paulũ, & cuminum, & pollinem polentæ. Poſtea bene feruefacito, ubi ferbuerit, in catinum indito. Dato edat, ſi poterit, ſine pane, ſi nõ, panis parũ ibidem madefaciat, et ſi febrim non habebit, dato ut uinum atrum bibat, cito ſanus fiet. Et hoc ſiquando uſu uenerit, ut quis debilis fiet hæc res ſanum facere poteſt, ſi braſſicam edet;

ita, uti ſupraſcriptum eſt, et hoc amplius, lotiũ conſeruato eius, qui braſſicam eſitauerit, id calfacito, eo hominem demittito, cito ſanum facies hac cura, expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio, nunquam debiles fient, & quibus oculi parũ ſunt clari, eo lotio inunguito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolere. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij uiroſi fient. Et fouere ſic oportet. ubi in ſcbutra ferueſceris id lotium, ſub ſellam ſupponito pertuſam eo mulier aſſidat. Circum ueſtimenta eam dato. Braſſica erratica maximam uim habet, eam areſacere, contereréq; oportet bene minutim, ſiquem uoles purgare, pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato braſſicæ, tritæ, decoctæq; aquæ cyathos quatuor, nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neq; ſcamoneũ, & ſine periculo, & ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, ſic eũ curato. Sorbitiõe liquida hoc per dies. VII. dato. ubi eẽ uolet, carnem aſſam dato. Si eſſe non uolet, dato braſſicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutum, lauet raro, utatur unctiõe, qui ſic purgatus erit, diutina ualetudine utetur, neq; ullus ueniet morbus niſi ſua culpa. Et ſiquis ulcus tetrum, uel recens habebit, hãc braſſicam erraticam aqua inſpergito, apponito, ſanum facies. Et ſi fiſtula erit, turunda intro trudito, ſi turundam non recipiet, diluito, ſuccum exprimito, eum in ueſicam indito, ueſicæ calamum alligato, & ita premito, ut in fiſtulam ſuccus intro eat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera, et noua contritam cum melle apponito ſanum faciet, & ſi polypus in naſo introierit, braſſicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſurſum animam quã plurimum poteris, in triduo polypus excidet, & ubi exciderit, tum aliquot dies idem facito, ut radices polypi perſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum uino braſſicam, ſuccum exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato, cito itelliges te plus audire. Deinde impetigini parce braſſicam apponito, ſanam faciet, & ulcus non faciet. CLVIII.

ALVVM *Deijcere hoc modo oportet, ſi uis bene deijcere, ſume tibi ollam, addito eo aquæ ſeſtarios. VI. & eo addito ungulam de perna. Si ungulam non habebis, pone de perna fruſtum p. S. quamminime pingue, ubi iam incipit coctũ eſſe, eo addito*

braſſicæ coliculos. II. betæ coliculos. II. cum radice ſua, ſeliculæ
paulum, herbæ mercurialis non multum, mytulorum. L. II. pi/
ſcem capitonem, & ſcorpionem. I. cochleas. VI. & lentis pugil
lum. Hæc omnia decoquito uſq; ad ſeſtarios tres iuris, oleum ne
addideris, indidem ſume tibi ſeſtarium unum tepidum. adde ui
ni coi cyathum unum, bibe, interquieſce, deinde iterum eódem
modo, deinde tertium. Purgabit te bene. Et ſi uoles inſuper ui/
num coum miſtũ bibere, licebit bibas, Ex his tot rebus, quot ſcri
ptum eſt, unũ, quod eorum uis, aluum deijcere poteſt. Verum ea
re tot res ſunt, ut bene deijcias, & ſuaue eſt. CLIX.

INTER trigini remedium, cum in uia ibis, abſynthij ponti/
ci ſurculum ſub annulo habeto. CLX.

LVXVM ſiquod eſt, ut excantes, hac cantione ſanum fiet, a/
rundinem prende tibi uiridem pedes. IIII. aut. V. longam. Me
diam diffinde, & duo hoíes teneant ad coxendices. Incipe can
tare in alio. S. f. motas danata daries dardaries aſtararies; dic
unà pariter uſq; dum coeãt. Ferro inſuper iactato, ubi coierint,
& alteram altera tetigerit, id manu prende dextra, ſiniſtra præ
cide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & ſanum fiet, & tñ quo/
tidie cantato i alio. S. f. uel luxato. Vel hoc mõ, haut haut haut
iſta piſta ſiſta, damiabo, damauſtra, & luxato. Vel hoc modo,
Haut haut haut iſtagis turſis ardannabon damauſtra. CLXI.

LOCVM, VBI aſparagum ſeras, bene ſubigere oportet,
qui habeat humorem, aut loco craſſo, ubi erit ſubactus, areas
facito, ut poſſis dextra, ſiniſtraq; ſarrire, ſeu runcare, ne calcetur.

Cum deformabis areas, interuallum facito inter eas ſemper/
dem latum in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineam grana bi
na, aut terna palo demittito. Eodem palo cauum terra operi/
to. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundum
æquinoctium uernũ, ubi natum erit, herbas crebro purgato, ca/
uetoq;, ne aſparagus unà cum herba uellatur. Quo anno ſeue/
ris ſub ſtramentis per hyemem operito, ne rigore puratur. Dein/
de primo uere aperito, ſarritoq;, runcatoq;. Poſt annum tertium,
ꝗ ſeueris, incendito uere primo. Deinde ne ante ſarrieris, ꝗ aſpa/
ragus natus erit, ne in ſarriendo radices lædas. Tertio, aut quar
to anno aſparagum uellito ab radice. Nam ſi defringes, ſtirpes fi
ent, & intermorientur, uſq; licebit uellas, donicum in ſemen ui/
deris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris

ſemen incendito, & cum cœperit aſparagus naſci, ſarrito, et ſter/corato. Poſt ānos VIII. aut. IX. cum i um uetus eſt, digerito, et in quo loco poſiturus eris, terrā bene ſubigito, & ſtercorato. De/inde foſſulas facito, quà radices æſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi euellito, & ſic circumfodito, ut facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Ster/cus ouillum quamplurimum fac ingeras, id eſt optimum ad eā rem. Aliud ſtercus herbas creat. CLXII.

PERNAS *ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pnas emeris, ungulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Dein de alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne ca/ro carnem tangat. Ita omnes obruito, ubi iam omnes compoſue ris, ſale inſuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies. V. in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tū ſummæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componi to. Poſt diem omnino duodecimū pernas eximito, & ſalem oēm detergeto, & ſuſpendito in uento biduum. Die tertio extergeto ſpongia bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Ter/tio die demittito. Perungito oleo & aceto commiſto, & ſuſpen/dito in carnario, nec tinea, nec uermes tangent.*

FINIS.

M. T. VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI PRIMI.

Qui de agricultura græce et poeniæ & latine ſcripſerũt. Ca. I.
Quæ diſiungenda ſint ab agricultura. Cap. II.
Qđ aliud ſit agricultura et aliud paſtio, ſed tñ affines. C. III.
De diſiungenda paſtione ab agricultura. Ca. IIII.
Quod agricultura ſit ars & neceſſaria & magna. Cap. V.
Quot partes habeat agriculturæ diſciplina. Cap. VI.
De ſolo fundi quæ ſint uidenda. Cap. VII.
Quis ſit ager optimus & quis ab eo proximus & quis deinceps. Ca. VIII.
Qualem terram habeat ſoũl fundi perſpiciendum. Cap. IX.
Quod uitium ſpecies plurimæ ſint. Cap. X.
Quod tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. XI.
De modorum uarietate, qbus metiuntur rura. Cap. XII.
De errore multoꝝ in ſtatuenda uilla. Cap. XIII.
De aqua uillæ. Ca. XIIII.
Quo ſit loco potiſſimum uilla ſtatuenda. Cap. XV.
Quæ in uilla faciunda ſint membra. Cap. XVI.
De ſeptorum uarietate quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant. Cap. XVII.
De finibus prediorum ſine ſeptis. Ca. XVIII.
De commodis aut incommodis uicinarum regionum ſeu proximorum locorum. Cap. XIX.
Quibus rebus agri coluntur. Cap. XX.
De numero familiæ ruſticalis, et quot operis quiſq; ager coli poſſit, & de modo cuiuſq;. Cap. XXI.
Quot iugis boum qſq; agri modus coli poſſit. Cap. XXII.
De eligendis bubus, & modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Ca. XXIII.
De canibus ſine qbus utiq; uilla parũ tuta ſit. C. XXIIII.
De apparatu inſtrumentorum, quæ in fundo uillæ opus ſunt. Cap. XXV.
Quæ & quo quidq; loco maxime expediat ſerere. Cap. XXVI.
Olea in quo agro ſerẽda ſit, qua pte, quo ordine. Ca. XXVII.
Vinea in quo agro ſerenda ſit. C. XXVIII.

Qua cæli parte ridicæ in uinea ſigi debeant. Cap.XXIX.
In quot menſibus & temporibus diuidatur annus, & in qbus qd ſeri oporteat, ac de agro ſeminata colligi. Cap. XXX.
Quot dies hēat qlibet ps āni et i qbus ſignis celi intrēt. C.xxxi.
Quid iter fauoniū & æqnoctiū uernū fieri oporteat. XXXII.
Quæ inter æquinoctium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. C.XXXIII.
Quæ inter uergiliaꝝ exortū et ſolſtitiū fieri oporteat. C.xxxiiij.
Quid inter ſolſtitiū & caniculā faciundum ſit. Cap.XXXV.
Quid iter caniculā et æqnoctiū autūni fieri oporteat. C.xxxvi.
Quæ inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occaſum fieri debeant. C.XXXVII.
Quid iter uergiliarū occaſū et brumā fieri oporteat. C.xxxviij.
Quæ inter brumā & fauoniū fieri oporteat. Ca.XXXIX.
De lunaribus diebus. Cap. XL.
De altera temporum diuiſione coniuncta cum ſole & luna, & habente ſex partes, ſeu gradus. Cap. XLI.
De præparando agro gradus primus. Cap. XLII.
De ſtercore & ſterquilinio. Ca. XLIII.
De ſerendo agro gradus ſecūdus, & quatuor ſunt genera ſeminum, & quæ quo tempore & loco debeāt ſeri. Ca.XLIIII.
De temporibus transferendorum ſurculorū, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. Cap. XLV.
De medica. Cap. XLVI.
De cytiſo. Ca. XLVII.
Quot modij ſeruntur fabæ, tritici, hordei, farris. C.XLVIII.
De nutricationibus gradus tertius; & quæ ſata quoto quoq; die prodeant de terra. Cap.XLIX.
Ex quibus folijs cognoſci pōt ſolſtitiū æſtiuū cōfectū eē. Cap.L.
Quemadmodum ſata ſint tuenda. Cap. LI.
Quæ in ſpica ſunt uocabula, & cauſæ coꝝ. Cap. LII.
De legēdis fructibus gradus quartus, & fœni ſicio, & ſicilicione pratorum. Cap. LIII.
De meſſe, & quare meſſis ſit appellata, & alijs nonnullis uocabulis. Cap.LIIII.
Aream qualem eſſe oporteat. Cap. LV.
In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura, & ſtipula. Cap. LVI.

De uindemia facienda. Cap. LVII.
De olea legenda. Cap. LVIII.
De condendis fructibus gradus quintus, & primum de fœno condendo. Cap. LIX.
De tritico condendo. Cap. LX.
De faba & leguminibus & uuis condendis. Cap. LXI.
De pomis condendis. Cap. LXII.
De olea condenda. Ca. LXIII.
De amurca condenda. Ca. LXIIII
De promẽdis fructibus gradus ſextus. Cap. LXV.
De promendo frumento tuendi cauſa. Cap. LXVI.
De amurca tuenda & promenda. Ca. LXVII.
De uino promendo. C. LXVIII.
De olea promenda. Cap. LXIX.
De nuce & palmula et ficu ſabina promendis. Cap. LXX.
De uuis et malis et ſorbis pẽſilibus promendis. Cap. LXXI.
De farre promendo. Ca. LXXII.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De origine rei pecuariæ. Cap. I.
De dignitate rei pecuariæ. Cap. II.
De ſcientia paſtorali in genere. Cap. III.
De paſtione. Cap. IIII.
De fœtura, & primum de admiſſione. Cap. V.
De nutricatu. Cap. VI.
De ſanitate. Cap. VII.
An nouenæ ptes exeãt extra pecoris mĩoris ac maioris nomẽ. c. 8
De pecudibus arietibus et agnis quorum item paſtio fœtura, nutricatus & ſanitas conſideranda ſunt. Cap. IX.
De capris hircis & hædis. Cap. X.
De ſuillo pecore. Cap. XI.
De bubus & uaccis. Cap. XII.
De aſinis. Cap. XIII.
De equis & equabus. Cap. XIIII.
De mulis & hinnis. Cap. XV.
De canibus. Cap. XVI.
De paſtoribus. Cap. XVII.
De lacte, caſeo, & lana. Ca. XVIII.

eum quaſſilum terra impleto, calcatoq́;, in arborem relinquito. Vbi binum erit, ramum tenerum infra præcidito, cum quaſſilo ſerito. Eo modo quod uis genus arbor. facere poteris, uti radices bene habeant. Item uitem in quaſſilum propagato, terraq́; bene operito, anno poſt præcidito, cũ qualo ſerito. CXXXIIII.

PRIVS *quam meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, prius quam haſce fruges condantur far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Prius quam porcam fœminam immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic, Iane pater te hac ſtrue commouenda bonas preces te precor uti ſies uolẽs propitius mihi, liberisq́; meis, domo, familiæq́; meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, & mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti ſies uolens propitius mihi, liberisq́; meis, domo, familiæq́; meæ mactus hoc ferto. Poſtea Iano uinum dato ſic. Iane pater, uti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte uino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic. Iupiter macte ferto eſto, macte uino inferiori eſto. Poſtea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano ſtruem commoueto, mactatoq́; item, uti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactatoq́;, uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datum fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum, poſtea Cereri exta, & uinum dato.* CXXXV.

ROMAE *tunicas, togas, ſaga, cẽtones, ſculponeas, Calibus, & minturnis, cucculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, clitellas, Venafro, palas Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra, treblæ albæ, Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terram ualidam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad rufrimaceriam claues. Cloſtra Romæ, ac hamæ. Vrnæ olearie, urcei aquarij, urnæ uinariæ, & alia uaſa ænea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. Hæ hamæ utiles ſunt. Funis ſubductarius, ſpartũ omne Capuæ, Fiſcinas romanicas Sueſſæ, caſſino. Eæ optimæ erunt romæ. Funem torculum ſiquis faciet caſſini. L. numis, Venafri minturnis. CL. eò indere oportet coria bona. VIII. noſtratia recenti aqua depſta fient, quamminimum ſalis habeãt, ea depſere, & ungere*

unguine prius oportet, tum ſiccare. Funem exordiri oportet longum pedes. LXXII. toros. III. habeat loris in toros ſingulos. IX. latis digitos duos. Cum tortus fuerit, lõgus erit pe. XLIX. In commiſſura abibunt pedes. III. reliquum erit ped. XLVI. Vbi extentus erit accedent pedes. V. longus erit pedes. LI. Funẽ torculum extentum longum eſſe oportet pedes. LV. maximis uaſis, minoribus pedes. LI. Funem loreum in ploſtrum iuſtum pe. LX. ſemifunium pedes. XLV. lora retinacula in ploſtrum ped. XXXVI. ad aratrum pedes. XXVI. Lora præductoria pedes XXVII. S. ſubiugia in luſtrum lora ped. XIX. funiculum ped. IIX. in aratrum ſubiugia in luſtrum lora pedes. XIX. funiculum pedes. XV. Trapetos latos maximos pedes. IIII. S. orbes altos ped. III. S. orbes medios ex lapidicinis cũm eximet craſſos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. II. digitos. II. Labra craſſa digitum. Secundarium trapetum latum pedes IIII. & palmum, inter miliarium, & labrum ped. I. digit. I. labra craſſa digitos. II. orbes altos pedes III. et digitos. V. craſſos ped. I. et digitos. III. Foramẽ in orbes ſemipedem quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped. IIII. inter miliarium, & labrum pedẽ. I. digitos. V. orbis altus ped. III. digitos III. craſſos pe. I. digitos. II. Trapetum ubi aduectum erit, ubi ſtatues, ibi & commodato, concinnatoq;. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Caſſinate, et Venafri ſic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta, ſi granum modio diuidet quanta in Venafro ager optimus. IX. parte corbis diuidat. Si cõmuniter pinſunt, quæ ex pte pollintori pars eſt, eã partẽ in piſtrinũ pollintor ordeũ V. modio fabã quinta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundũ, arbuſtũ, agrum frumentariũ. Partiario fœnum, & pabulũ, quod bubus ſatis ſiet, q illic ſient. Cætera omnia pro indiuiſo. CXXXVIII.

BOVES ferijs coniungere licet. Hoc licet facere, aruehant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus eris. Mulis, equis, aſinis feriæ nullæ, niſi ſi in familia ſunt. CXXXIX.

LVCVM collucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, ſi dea, cuius illud ſacrum eſt, uti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumq; rerum ergo ſiue ego, ſiue quis iuſſu meo fecerit, uti id

recte factu nſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti ſies uolens propitius mihi, domo, familiæq; meæ, liberiſq; meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando eſto. CXL.

SI FODERE uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi cauſa, cum opus quotidie per partes facies, ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ, aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito. CXLI.

AGRVM luſtrare ſic oportet imperans ſolitaurilia circũagi cum diuis uolẽtibus, quodq; bene eueniat mando tibi Mani, uti illa ſolitaurilia, fundum, agrum, terramq; meam quota ex parte ſiue circũagi, ſiue circũferenda cenſeas, uti cures luſtrare. Ianum, Iouemq; uino præfamino, ſic dicito. Mars pater te precor, quæſoq;, uti ſies uolens propitius mihi, domo, familiæq; noſtræ, quoius rei ergo agrum, terram, fundumq; meum ſolitaurilia circũagi iuſſi, uti ĩ morbos uiſos, inuiſoſq;, uiduertatẽ, uaſtitudinẽq;, calamitates, intẽperiaſq; probibeſſis, defendas, auerrũceſq; ui neta tu fruges, frumenta, utiq; uirgultaq; grãdire, beneq; euenire ſinas, paſtores, pecuaq; ſalua ſeruaſſis, duiſq; bonã ſalutẽ, ualetudinemq; mihi, domui, familiæq; noſtræ. Harumce rerũ ergo fundi, terræ, agriq; mei luſtrandi, luſtriq; faciendi ergo, ſicuti dixi macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus immolandis eſto. Mars pater eiuſdem rei ergo, macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum uti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnũ, uitulumq; ſic oportet. Eiuſq; rei ergo macte hiſce ſolitaurilibus immolandis eſto nominare uetat Martem, neq; agnum, uitulumq;. Si minus in omnes litabis, ſic uerba concipito. Mars pater, ſiquid tibi in illiſce ſolitaurilibus lactentibus, neq; ſatisfactum eſt, his ſolitaurilibus piaculo. Si uno, duobus ue dubitaueris, ſic uerba cõcipito. Mars pater, quod tibi illuc porco, neq; ſatisfactũ eſt, te hoc porco piaculo. CXLII.

VILLICI officia quæ ſunt, quæ dominus præcipit, ea oĩa, quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi, parariq; oportet, quomodo quæque cibaria, & quæ ueſtimenta dari familiæ oportet, eadem uti curet, faciatq; moneo, dominoq; dicto audiens ſit. Hoc amplius, quomodo uillicam uti oportet, & quomodo imperari oportet, uti in aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, cure(n)turq; diligenter. CXLIII.

VILLICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus in uxorem, ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinis, alyſq; mulieribus quammi nimum utatur. Ne ue ad eas domum eat, ne ue ad ſeſe recipiat. Ad cœnam nequò eat, ne ue ambulatrix ſiet, rem diuinam ne faciat, ne ue mãdet qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam, mundamq; habeat. Focum purum circũuerſum quotidie, prius quam cubitum eat, habeat. Calendis, Idibus, nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemq; dies Lari familiari pro copia ſuppliœt. Cibum ſibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, et oua uti habeat. Pyra arida, ſorba, ficos, uuas paſſas, ſorba in ſapa, et pyra, & uuas in dolys, & mala ſtruthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in dolys, & alia, quæ condi ſolent, & ſyluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & ſubtile far ſciat facere. CXLIIII.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodẽ fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne ſtringito, ne ue uerberato iniuſſu domini, aut cuſtodis. Si aduerſus ea qs fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neq; debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum. aut ad cuſtodem ſeſe oleam nõ ſurripuiſſe, neque quenq̃ ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo. L. Mãlij. Qui eorum ita non iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentũ dabit, neq; debebitur. Oleã cogi recte, ſatisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, niſi q̃ uetuſtate fracte erũt. Si nõ erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducet. Siqd redẽptoris opera dño damni datum erit, reſoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductũ erit, aut locatũ erit, deducetur, & tãto minus debebitur. De fundo ligna, & oleã ne deportato. Qui oleã legerit, qui deportauerit, in ſingulas deportationes HS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines qnquaginta præbeto, duas partes ſtrictorũ præbeto. Nequis concedat, quo

*olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quam ſiquem ſo
cium impræſentiarum dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dñs,
aut cuſtos uolent, iurent omnes ſocij. Si non ita iurauerint, pro
ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neq; debebitur ei, qui
non ita iurauerit. Acceſſiones in modios. CC. oleæ accedent ſa/
lis modij. V. olei puri pŏdo. IX. in tota oleitate* HS. V. *aceti qua
drātalia. II. quo oleæ ſalem non acceperint, dum oleam legent
in modios ſingulos* HS. *dabuntur.* CXLV.

O L E A M *faciundam hac lege oportet locare. Facito recte ar
bitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negotij curabit, ſi ex uirge
is uaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cu
ſtodi, aut ei, qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij cŏ
ducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut dedu/
cetur. Oleum ne tangito utendi cauſa, neque furandi cauſa, niſi
quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſum/
ptiones.* HS. N. XL. *deducentur, neque debebitur. Factores, qui
oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſto/
dem, ſeſe de fundo L. Manlij, neque alium quenquam ſuo dolo
malo oleum, neque oleam ſurripuiſſe. Qui eorum non ita iura/
uerit, quæ eius pars erit, deducetur, neque debebitur. Socium ne/
quem habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Siquid re/
demptoris opera domino damni datum erit, uiri boni arbitratu
deducetur. Si uiride oleum fiet, facito accedat oleum, & ſal ſuæ
uſioni, quod ſatis fiet, & uaſa uiminea.* CXLVI.

O L E A M *pendentem hac lege uenire oportet. Olea pendens
in fundo Venafro uenibit. Qui oleam emerit, amplius q̈ quan/
ti emerit, omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens.*
HS. L. *& oleum romanici pondo. MD. uiridis pondo. CC. oleæ
caducæ modij L. ſtrictinæ modij. X. Modio oleario menſum da/
to, unguinis pondo. X. ponderibus, modijsq; domini datoris pri
mæ cotylas duas. Dies argento ex Cal. menſium. X. oleæ legendæ
faciundæ quæq; locata eſt, & ſi emptor locarit Idibus ſoluito.
Recte hæc dari, fieriq;, ſatisq; dari domino, aut cui iuſſerit, pro/
mittito, ſatisq; dato arbitratu domini. Domino cum ſolutum
erit, aut ita ſatisdatum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri
ſunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit,
domini eſto. Vaſa, torcula, funes, ſcalas, trapetos, & ſiquid aliud
datum erit, ſalua recte reddito, niſi quæ uetuſtate fracta erunt.*

Si non reddet, æquum ſoluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, nõ ſoluerit cui dari oportebit, ſi dominus uolet, ſoluat. Emptor domino debeto, & id ſatisdato, proq; ea re ita, uti ſupraſcriptum eſt, item pigneri ſunto. CXLVII.

LEGE *Hac uinum pendens uenire oportet. Vinaceos illutos, & fecem relinquito. Locus uinis ad Calendas Octobris primas dabitur, ſi non ante ea exportaueris, dominus uino, qđ uolet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.* CXLVIII.

VINVM *in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenæ, & ſingulæ urnæ dabuntur, quod neq; aceat, neq; muceat. Id dabitur in triduo proximo, boni uiri arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, uinum pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus uinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Calen. Ianu. primas. Si non ante acceperit, dominus uinũ admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dominus reſoluito. Si emptor poſtulauerit domino iuſiurandum, dabit uerum feciſſe. Locus uinis ad Calen. Octobris primas dabitur. Si ante nõ deportauerit, dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pedenti.* CXLIX.

QVA LEGE *pabulum hybernum uenire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Calendis Septembribus prato ſicco decedat. Vbi pyrus florere cœperit, prato irriguo. ubi ſuper, inferq; uicinus permittet, tum decedito, uel diem certam utriq; facito. Cætero pabulo Calend. Martijs ced to. Bubus domitis binis canterio uni, cum emptor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, eſparagis, lignis, aqua itinere, actu domini uſioni recipitur. Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitratu reſoluat. Siqd dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitratu reſoluetur, donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Siquid de his rebus controuerſiæ erit, Romæ iudicium fiat.* CL.

FRVCTVM OVIVM *hac lege uenire oportet. In ſingulas caſei pondo. XV. dimidium aridum, lacte ferijs quod mulſerit dimidium, & præterea lactis urnam unam. Hiſce legibus agnus diem, & noctem qui uixerit, in fructum, & Calend. Iunijs emptor fructu decedat. Si intercalatum erit Calend. Maijs agnos. XXX. ne amplius promittat. Oues, quæ non pepererint*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

bina pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos uědat. Menſes. X. ab coactore releget porcos ſectarios. In oues denas ſingulos paſcat. Cōductor. II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto. CLI.

QVO PACTO *cupreſſeta ſeri oporteat Menius Percenius, Nolanus ad hunc modum monſtrauit. Semen cupreſſi tarentinæ peruer legi oportet, maturum eſt, ubi ordeum flaueſcit, ſemẽ ubi legeris, in ſole ponito, id purgato, id aridum condito, uti aridum expoſitum ſiet, per uer ſerito in loco, ubi terra tenerrima erit quam pullam uocant, ubi aqua propter ſiet, cum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo, tum uortito bipalio, & terram cum ſtercore bene commiſceto, depurgato ab herba, graminibusq́;. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos ſubcauas facito, uti cauæ aquam continere poſſint, inter eas ſulcos facito. qua herbas de areis purgare poſſis. Vbi areæ factæ erunt, ſemen ſerito crebrum, ita ut linum ſeri ſolet, eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam ſuccernito, id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, uti terra ſitiat, aquam irrigato leuiter in areas. Si non habebis, unde irriges, gerito, inditoq́; leuiter. Quotieſcunq; opus erit, facito, uti aquam addas. Si herbæ natæ erunt, facito, uti ab herbis purges quamtenerrimis, et quoties opus erit per æſtatem, ita, uti dictum eſt, fieri oportet, et ubi ſemen ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet, ubi germen naſci cœperit, tum ſtramenta demi.* CLII.

DE SCOPIS *uirgeis, quæ M. Memius, & M. Manlius monſtrauerunt, in diebus. XXX. quibus uinum legeris, aliquoties facito ſcopas uirgeas ulmeas aridas, eas ĩ aſſerculo alligato, eabus latera doliis intrinſecus uſque bene perfricato, ne fex in lateribus adhæreſcat.* CLIII.

VINVM *fecatum ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas duas ille rei habeto, eas fecis impleto, ſub prelumq́; ſubdito, exprimitoq́;.* CLIIII.

VINVM EMPTO*ribus ſine moleſtia hoc modo admetiri debet. Labrum culeare illæ rei facito, id habeat ad ſummum anſas. IIII. uti transferri poſſit. Ad imũ ptũdito. Ea fiſtulã ſubdito uti obthurarier recte poſſit, & ad ſummũ, qua fini culeũ capiet, ꝑſignato, id in doliũ paulatim demittito, uti in eo de fiſtu-*

la uinũ ſalire poſſit, id impleto uſquedũ ſignum tangat, poſtea obthurato. Id in ſuggeſtu inter dolia poſitum ſeruato. CLV.

PER HYEMEM *aquam de agro depelli oportet. In mõte foſſas inciles plures habere oportet. Prima autumnitate cũ puluis eſt, tum maxime ab aqua periculum eſt. Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis ſarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in uias, & ſegetem curare oportet, uti fluat. In uilla cum pluet, circuire oportet, ſicubi perpluat, & ubi pluerit, tegulã ſignare carbone cũ deſierit pluere, uti tegula mutetur. Per ſegetem in frumentis, aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi aqua cõſiſtat, aut aliquid aquæ obſtat, id emittere, pateſieri, remoueriq; oportet.* CLVI.

DE BRASSICA *quod concoquit. Braſſica eſt, quæ omnibus oleribus antiſtat, eam eſto uel coctam, uel crudam, crudã ſi edas, in acetum intingito, mirificæ concoquit, aluum bonam facit, lotiumq; ad omnes res ſalubre eſt. Si uoles in conuiuio multũ bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam eſto crudam quantum uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, comeſto alia quinque folia, reddent te quaſi nihil ederis, biberiſq;, bibeſq; quantum uoles. Aluum ſi uoles deijcere ſuperiorem, ſumito cymã braſſicæ, quæ leuiſſima erit pe. IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq;. Poſtea ollam ſtatuito cũ aqua. ubi incipiet feruere, pauliſper dimittito unum manipulum, feruere. deſiſtet. Poſtea ubi iterum incipiet feruere, pauliſper dimittito uſq; admodum dum quinquieſquinq; numeres. Tum eximito, & ita facito alterum manipulum, & item tertium, poſtea eximito, & contundito, & per linteũ exugeto ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. Eò indito ſalis micam quaſi eruum, & cymini triti q̃tum olcat. Poſtea ponito pocillum in ſereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida, bibat aquam mulſam, cubet incœnatus. Poſtea mane bibat ſuccũ, deãbuletq; horas. IIII. et agat, negotij ſiqd habet. Vbi libido ueniet nauſeæ, eumq; apphendet, decũbat, purgetq; ſeſe. Tantũ bilis, pituitæq; eijciet, uti ipſe miretur, unde tñ ſiet. Poſtea ubi deorſum uerſus ibit, heminam aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinæ minutæ concbas duas, infriet in aquã, paulũ bibat, cõſiſtet. Verũ quibus tormina moleſta erũt, braſſicã in aquã macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquã macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquã cali-*

huiuſmodi uulnera. Et luxatum ſiquod eſt, bis die calida foueto, braſſicam tritam apponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, et ſiquid contuſum eſt, erumpet, ſi braſſicam tritam appoſueris, & ſanum faciet, & ſiquid in mammis ulceris natum, & carcinoma, braſſicam tritā apponite, ſanum faciet. Et ſi ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam miſceto, ita apponito. Huiuſmodi ulcera omnia hæc ſana faciet quod aliud medicamentū facere non poteſt, nec purgare. Et puero, & puellæ ſi ulcus erit huiuſcemodi, farinam hordeaceā addito. Et ſi uoles eā eſſe, confectam, lautam, ſiccam, ſale, aceto ſparſam eſto, ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto, mulſo ſpargito, mentam ſiccam, & rutam, coriandrū ſectam, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil ſinet in corpore cōſiſtere, & aluū bonā faciet. Siquid antea mali intus erit, oīa ſana faciet. De capite, & de oculis oīa deducet, & ſanū faciet. Hanc mane eſſe oportet ieiunū. Et ſi bilis atra eſt, & ſi lienes turgent, & ſi cor dolet, & ſi iecur, aut pulmones, aut præcordia. uno uerbo oīa ſana faciet, quæ intro dolitabunt, eodē ſilphiū inradito, bonū eſt. Cum uenæ oēs, ubi ſufflatæ ſunt ex cibo, nō pñt perſpirare in toto corpore, ide aliqui morbi naſcunt, ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione braſſica ſi uteris (uti te moneo) nihil iſtoꝝ uſu ueniet ex morbis. Verum morbum articularē nulla res tantum purgat, q̄tum braſſica cruda, ſi eam edes cū ruta, & coriandro conciſam. Sic & laſerpitium inraſum cum braſſica ex aceto oxymelli, et ſale ſparſa. Hac ſi uteris, oēs articulares morbos poteris expellere. Nullus ſumptus eſt, & ſi ſumptus eſſet, tñ ualetudinis cā experirer, eam mane oportet ieiunū eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt hac eadem curatione ſanū facies. Veꝝ aſſam braſſicam, & unctam caldam ſalis paulum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tā citiſſime ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito. Braſſicā macerato bene, poſtea in aullam cōycito, deferuefacito bene, ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eò addito oleum bene, & ſalis paulū, & cuminum, & pollinem polentæ. Poſtea bene feruefacito, ubi ferbuerit, in catinum indito. Dato edat, ſi poterit, ſine pane, ſi nō, panis parū ibidem madefaciat, et ſi febrim non habebit, dato ut uinum atrum bibat, cito ſanus fiet. Et hoc ſiquando uſu uenerit, ut quis debilis fiet hæc res ſanum facere poteſt, ſi braſſicam edet

ita, uti ſupraſcriptum eſt, et hoc amplius, lotiũ conſeruato eius, qui braſſicam eſitauerit, id calfacito, eo hominem demittito, cito ſanum facies hac cura, expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio, nunquam debiles fient, & quibus oculi parũ ſunt clari, eo lotio inunguito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolere. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij uiroſi fient. Et fouere ſic oportet: ubi in ſcbutra ferueſceris id lotium, ſub ſellam ſupponito pertuſam eo mulier aſſidat. Circum ueſtimenta eam dato. Braſſica erratica maximam uim habet, eam areſacere, contereteq; oportet bene minutim, ſiquem uoles purgare, pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato braſſicæ, tritæ, decoctæq; aquæ cyathos quatuor, nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neq; ſcamoneũ, & ſine periculo, & ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, ſic eũ curato. Sorbitiõe liquida hoc per dies. VII. dato. ubi eẽ uolet, carnem aſſam dato. Si eſſe non uolet, dato braſſicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutum, lauet raro, utatur unctiõe, qui ſic purgatus erit, diutina ualetudine utetur, neq; ullus ueniet morbus niſi ſua culpa. Et ſiquis ulcus tetrum, uel recens habebit, hãc braſſicam erraticam aqua inſpergito, apponito, ſanum facies. Et ſi fiſtula erit, turunda intro trudito, ſi turundam non recipiet, diluito, ſuccum exprimito, eum in ueſicam indito, ueſicæ calamum alligato, & ita premito, ut in fiſtulam ſuccus intro eat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera, et noua contritam cum melle apponito ſanum faciet, & ſi polypus in naſo introierit, braſſicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſuſum animam quã plurimum poteris, in triduo polypus excidet, & ubi exciderit, tum aliquot dies idem facito, ut radices polypi perſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum uino braſſicam, ſuccum exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato, cito itelliges te plus audire. Deinde impetigini parce braſſicam apponito, ſanam faciet, & ulcus non faciet.

CLVIII.

A L V V M *Deijcere hoc modo oportet, ſi uis bene deijcere, ſume tibi ollam, addito eo aquæ ſeſtarios. VI. & eo addito ungulam de perna. Si ungulam non habebis, pone de perna fruſtum p. S. quamminime pingue, ubi iam incipit coctũ eſſe, eo addito*

braſſicæ coliculos.II.betæ coliculos.II.cum radice ſua, feliculæ paulum, herbæ mercurialis non multum, mytulorum.L.II. piſcem capitonem, & ſcorpionem.I.cochleas.VI.& lentis pugillum. Hæc omnia decoquito uſq; ad ſeſtarios tres iuris, oleum ne addideris, indidem ſume tibi ſeſtarium unum tepidum. adde uini coi cyathum unum, bibe, interquieſce, deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabit te bene. Et ſi uoles inſuper uinum coum miſtū bibere, licebit bibas, Ex his tot rebus, quot ſcriptum eſt, unū, quod eorum uis, aluum deijcere poteſt. Verum ea re tot res ſunt, ut bene deijcias, & ſuaue eſt. CLIX.

I N T E R *trigini remedium, cum in uia ibis, abſynthij ponticiſurculum ſub annulo habeto.* CLX.

L V X V M *ſiquod eſt, ut excantes, hac cantione ſanum fiet, arundinem prende tibi uiridem pedes.IIII.aut.V.longam. Mediam diffinde, & duo hoĩes teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio.S.f.motas danata daries dardaries aſtararies; dic unà pariter uſq; dum coeāt. Ferro inſuper iactato, ubi coierint, & alteram altera tetigerit, id manu prende dextra, ſiniſtra præcide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & ſanum fiet, & tñ quotidie cantato ĩ alio.S.f.uel luxato. Vel hoc mõ, haut haut haut iſta piſta ſiſta, damiabo, damauſtra, & luxato. Vel hoc modo, Haut haut haut iſtagis turſis ardannabon damauſtra.* CLXI.

L O C V M, V B I *aſparagum ſeras, bene ſubigere oportet, qui habeat humorem, aut loco craſſo, ubi erit ſubactus, areas facito, ut poſſis dextra, ſiniſtraq; ſarrire, ſeu runcare, ne calcetur. Cum deformabis areas, interuallum facito inter eas ſemipedem latum in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineam grana bina, aut terna palo demittito. Eodem palo cauum terra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundum æquinoctium uernū, ubi natum erit, herbas crebro purgato, cauetoq;, ne aſparagus unà cum herba uellatur. Quo anno ſeueris ſub ſtramentis per hyemem operito, ne rigore puratur. Deinde primo uere aperito, ſarritoq;, runcatoq;. Poſt annum tertium, q̃ ſeueris, incendito uere primo. Deinde ne ante ſarrieris, q̃ aſparagus natus erit, ne in ſarriendo radices lædas. Tertio, aut quarto anno aſparagum uellito ab radice. Nam ſi defringes, ſtirpes fient, & intermorientur, uſq; licebit uellas, donicum in ſemen uideris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris*

ſemen incendito, & cum cœperit aſparagus naſci, ſarrito, et ſter/
corato. Poſt ānos VIII. aut. IX. cum i ūn uetus eſt, digerito, et
in quo loco poſiturus eris, terrā bene ſubigito, & ſtercorato. De/
inde foſſulas facito, quà radices æſparagi demittas. Interuallum
ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi euellito, & ſic
circumfodito, ut facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Ster/
cus ouillum quamplurimum fac ingeras, id eſt optimum ad cā
rem. Aliud ſtercus herbas creat. CLXII.

PERNAS ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pnas
emeris, ungulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſin
gulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde
pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Dein
de alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne ca/
ro carnem tangat. Ita omnes obruito, ubi iam omnes compoſue
ris, ſale inſuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi
iam dies. V. in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tū
ſummæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componi
to. Poſt diem omnino duodecimū pernas eximito, & ſalem oēm
detergeto, & ſuſpendito in uento biduum. Die tertio extergeto
ſpongia bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Ter/
tio die demittito. Perungito oleo & aceto commiſto, & ſuſpen/
dito in carnario, nec tinea, nec uermes tangent.

FINIS.

M. T. VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI PRIMI.

Qui de agricultura græce et pœnice & latine ſcripſerūt. Ca. I.
Quæ diſiungenda ſint ab agricultura. Cap. II.
Qđ aliud ſit agricultura et aliud paſtio, ſed tñ affines. C. III.
De diſiungenda paſtione ab agricultura. Ca. IIII.
Quod agricultura ſit ars & neceſſaria & magna. Cap. V.
Quot partes habeat agriculturæ diſciplina. Cap. VI.
De ſolo fundi quæ ſint uidenda. Cap. VII.
Quis ſit ager optimus & quis ab eo proximus & quis deinceps. Ca. VIII.
Qualem terram habeat ſolū fundi perſpiciendum. Cap. IX.
Quod uitium ſpecies plurimæ ſint. Cap. X.
Quod tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. XI.
De modorum uarietate, q̃bus metiuntur rura. Cap. XII.
De errore multoꝝ in ſtatuenda uilla. Cap. XIII.
De aqua uillæ. Ca. XIIII.
Quo ſit loco potiſſimum uilla ſtatuenda. Cap. XV.
Quæ in uilla facienda ſint membra. Cap. XVI.
De ſeptorum uarietate quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant. Cap. XVII.
De finibus prediorum ſine ſeptis. Ca. XVIII.
De commodis aut incommodis uicinarum regionum ſeu proximorum locorum. Cap. XIX.
Quibus rebus agri coluntur. Cap. XX.
De numero familiæ ruſticalis, et quot operis quiſq; ager coli poſſit, & de modo cuiuſq;. Cap. XXI.
Quot iugis boum q̃ſq; agri modus coli poſſit. Cap. XXII.
De eligendis bubus, & modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Ca. XXIII.
De canibus ſine q̃bus utiq; uilla parū tuta ſit. C. XXIIII.
De apparatu inſtrumentorum, quæ in fundo uillæ opus ſunt. Cap. XXV.
Quæ & quo quidq; loco maxime expediat ſerere. Cap. XXVI.
Olea in quo agro ſerēda ſit, qua p̃te, quo ordine. Ca. XXVII.
Vinea in quo agro ſerenda ſit. C. XXVIII.

Qua cæli parte ridicæ in uinea ſigi debeant. Cap. XXIX.
In quot menſibus & temporibus diuidatur annus, & in qbus qd ſeri oporteat, ac de agro ſeminata colligi. Cap. XXX.
Quot dies hēat qlibet ps āni et i qbus ſignis celi intrēt. C. xxxi.
Quid iter fauoniū & æqnoctiū uernū fieri oporteat. XXXII.
Quæ inter æquinoctium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. C. XXXIII.
Quæ inter uergiliaꝝ exortū et ſolſtitiū fieri oporteat. C. xxxiiij.
Quid inter ſolſtitiū & caniculā faciundum ſit. Cap. XXXV.
Quid iter caniculā et æqnoctiū autūni fieri oporteat. C. xxxvi.
Quæ inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occaſum fieri debeant. C. XXXVII.
Quid iter uergiliarū occaſū et brumā fieri oporteat. C. xxxviij.
Quæ inter brumā & fauoniū fieri oporteat. Ca. XXXIX.
De lunaribus diebus. Cap. XL.
De altera temporum diuiſione coniuncta cum ſole & luna, & habente ſex partes, ſeu gradus. Cap. XLI.
De præparando agro gradus primus. Cap. XLII.
De ſtercore & ſterquilinio. Ca. XLIII.
De ſerendo agro gradus ſecūdus, & quatuor ſunt genera ſeminum, & quæ quo tempore & loco debeāt ſeri. Ca. XLIIII.
De temporibus transferendorum ſurculorū, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. Cap. XLV.
De medica. Cap. XLVI.
De cytiſo. Ca. XLVII.
Quot modij ſeruntur fabæ, tritici, hordei, farris. C. XLVIII.
De nutricationibus gradus tertius; & quæ ſata quoto quoq; die prodeant de terra. Cap. XLIX.
Ex quibus folijs cognoſci pōt ſolſtitiū æſtiuū cōfectū eē. Cap. L.
Quemadmodum ſata ſint tuenda. Cap. LI.
Quæ in ſpica ſunt uocabula, & cauſæ coꝝ. Cap. LII.
De legēdis fructibus gradus quartus, & fœni ficio, & ſicilicione pratorum. Cap. LIII.
De meſſe, & quare meſſis ſit appellata, & alijs nonnullis uocabulis. Cap. LIIII.
Arcam qualem eſſe oportcat. Cap. LV.
In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura, & ſtipula. Cap. LVI.

De uindemia faciẽda. Cap. LVII.
De olea legenda. Cap. LVIII.
De condendis fructibus gradus quintus, & primum de fœno condendo. Cap. LIX.
De tritico condendo. Cap. LX.
De faba & leguminibus & uuis condendis. Cap. LXI.
De pomis condendis. Cap. LXII.
De olea condenda. Ca. LXIII.
De amurca condenda. Ca. LXIIII.
De promẽdis fructibus gradus ſextus. Cap. LXV.
De promendo frumento tuendi cauſa. Cap. LXVI.
De amurca tuenda & promenda. Ca. LXVII.
De uino promendo. C. LXVIII.
De olea promenda. Cap. LXIX.
De nuce & palmula et ficu ſabina promendis. Cap. LXX.
De uuis et malis et ſorbis pẽſilibus promendis. Cap. LXXI.
De farre promendo. Ca. LXXII.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De origine rei pecuariæ. Cap. I.
De dignitate rei pecuariæ. Cap. II.
De ſcientia paſtorali in genere. Cap. III.
De paſtione. Cap. IIII.
De fœtura, & primum de admiſſione. Cap. V.
De nutricatu. Cap. VI.
De ſanitate. Cap. VII.
An nouenæ ptes exeãt extra pecoris mioris ac maioris nomẽ. c. 8
De pecudibus arietibus et agnis quorum item paſtio fœtura, nutricatus & ſanitas conſideranda ſunt. Cap. IX.
De capris hircis & hædis. Cap. X.
De ſuillo pecore. Cap. XI.
De bubus & uaccis. Cap. XII.
De aſinis. Cap. XIII.
De equis & equabus. Cap. XIIII.
De mulis & hinnis. Cap. XV.
De canibus. Cap. XVI.
De paſtoribus. Cap. XVII.
De lacte, caſeo, & lana. Ca. XVIII.

CAPITA LIBRI TERTII.

De uillis & earum uaria ſpecie.	Cap. I.
Quæ in uilla circũue eam ali uel paſci poſſint.	Cap. II.
De auibus in genere.	Cap. III.
De turdis.	Ca. IIII.
De pauonibus.	Cap. V.
De columbis.	Cap. VI.
De turturibus.	Cap. VII.
De gallinis.	Ca. VIII.
De anſeribus.	Cap. IX.
De anatibus.	Cap. X.
De leporibus.	Cap. XI.
De apris.	Cap. XII.
De cochleis.	Ca. XIII.
De gliribus.	C. XIIII.
De apibus.	Cap. XV.
De apium fructu.	Cap. XVI.
De piſcinis.	Ca. XVII.

FINIS.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD FVNDANIAM VXOREM LIB. I.

p OTIVS eſſem conſecutus Fundania et cõmodius, ſi tibi hæc ſcriberem, quæ nunc, ut potero, exponam, cogitans eſſe properandum, quod (ut dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex. Annus enim octogeſimus admõet me. ut ſarcinas colligã ante, q̃ proficiſcar è uita. Quare, quoniam emiſti fundum, quem bene colẽdo fructuoſum cũ facere uelis, meq́;, ut id mihi habeam curare roges, experiar, & non ſolum, ut ipſe quo ad uiuã, quid fieri oporteat, ut te moneam, ſed ẽt poſt mortem. Neq; patiar Sibyllã non ſolum cecinisse, quæ, dum uiueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cum periſſet ipſa, & id etiã ignotiſſimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis poſt publice ſolemus redire, cũ deſideramus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedũ uiuo quidem, neceſſarijs meis quod proſit facere. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſi qua in re quæres quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere. Et quoniã (ut aiunt) dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos, nec ut Homerus, et Ennius, muſas, ſed duodecim deos conſentis, neq; tamẽ eos urbanos, quorũ imagines ad forum auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos duodecim deos, qui maxime agricolarum duces ſunt. Primum, qui oẽs fructus agriculturæ cœlo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. Itaq; duo hi parentes magni dicuntur. Iuppiter pater, Tellus uero mater. Secundo Solẽ, & Lunam, quoꝝ tempora obſeruantur, cum quædam ſeruntur, & conduntur in tpe. Tertio Cererem, & Liberum, quod horum fructus maxime neceſſarij ad uictũ ſint. Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo. Quarto Robigum, & Floram, quibus propitijs, neq; rubigo frumenta, atq; arbores corrumpit, neq; non tempeſtiue florent. Itaq; publicæ Robigo feriæ, robigalia, Floræ, ludi floralia inſtituti. Item aduenerór Mineruã, & Venerẽ, quaꝝ unius procuratio oleti, alterius hortoꝝ, quo nomine ruſtica uinalia inſtituta. Nec nõ etiam precor Lympham, ac bonũ euẽtum,

quoniam ſine aqua omnis arida, ac miſera agricultura, ſine ſuc/ ceſſu, ac bono euentu, fruſtratio eſt non cultura. His igitur deis ad uenerationē uocatis, ego referā ſermones eos, quos de agricul tura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animad uertere poteris, in quis quæ non inerunt & quæres, indicabo, à quibus ſcriptoribus reperias, & græcis, & noſtris.

Qui de agricultura græce & poenice & latine ſcripſerunt.
Cap. I.

QVI *græce ſcripſerunt diſperſim alius de alia re, ſunt plus qn quaginta. Hi ſunt, quos tu habere in conſilio poteris, cum qd cō ſulere uoles,* Hieron *ſiculus, &* Attalus *philometor, de philoſo/ phis, Democritus phyſicus, Xenophon ſocraticus,* Ariſtoteles, & Theophraſtus *peripatetici, Architas pythagoreus, item* Amphi/ lochus *atheniēſis, Anaxipolis thaſius,* Apollonius *pgameneus,* Apollodorus *lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cyme/ us,* Agatocles *chius, Ariſtandrus atheniēſis, Bacchius mileſius,* Bion *ſoleus, Chæreſteus, & Chæreas athenienſis,* Diodorus *pri/ enneus, Dion colophonius, Diophanes nicænſes,* Epigenes *rhodi/ us, Euagon thaſius, Euphranij duo, unus athenienſis, alter am phipolites, Aegeſias maronites, Mænandri duo, unus priēnæus, alter heracleotes, Nicæſius maronites, Pythion rhodius.* De reli/ *quis, quoꝝ quæ fuerit patria nō accæpi, ſunt* Androcion. *Aeſcha riō, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Oades, Dionyſius* περὶ φυτῶν, *Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtra/ tus, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilus, hi, quos dixi, oēs ſoluta oratione ſcripſerunt eaſdē res, & quidā ēt uerſibus, ut Heſiodus aſcræus, et* Menecrates *epheſius.* Hos nobilitate Mago Cartha ginienſis pterijt pœnica lingua, quod res *diſperſas* comprehēdit *libris duodetriginta, quos* Caſſius Dionyſius *uticænſis* uertit li/ *bris uiginti græca lingua,* et Sextilio ptori miſit, *in quæ uolumi na de græcis libris eoꝝ quos dixi, adiecit nō pauca, & de Mago nis dempſit inſtar libroꝝ octo.* Hoſce ipſos utiliter ad ſex libros re degit Diophanes in Bithynia, & *miſit* Deiotaro regi. Quo bre *uius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, al/ tero de re pecuaria, tertio de uillaticis paſtionibus.* Hoc libro cir/ *cūciſis rebus, q̄ nō arbitror* ptinere ad agriculturam. Itaq; prius *oſtendā, q̄ ſecerni oporteat ab ea.* Tum de his rebus dicā *ſequens*

naturales diuiſiones. Ea erūt ex radicibus trinis, & q̃ ipſe in meis fundis colendo aīaduerti, et quæ legi, et quæ à peritis audiui.

Quæ diſiungenda ſint ab agricultura. Cap. II.

SEMENTINIS *ferijs in ædem Telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à p̄ribus noſtris, ut corrigimur à recentibus urbanis ab æditue. Offendi ibi. C. Fundanium ſocerum meum, & C. Agrium æquitem Romanum ſocraticum, & P. Agraſium publicanum ſpectātes in pariete pictam Italiam. Quid uos inquam hic, num feriæ ſementinæ otioſos huc adduxere, ut patres, & auos ſolebant noſtros? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem cauſa, quæ te, rogatio Aeditimi. Itaq; ſi ita ē, ut annuis, morare, oportet, nobiſcum, dū ille reuertatur. Nā accerſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, non dum redijt, & nos, ut expectaremus ſe, reliquit, qui rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium, quod eſt, Romanus ſedēdo uincit, uſurpemus, dum ille uenit? Sanè inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſſimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis præcedit. Cum conſediſſemus, Agraſius, uos qui multas perambulaſtis terras, ecquam cultiorem Italia uidiſtis inquit? Ego uero inquit Agrius, nullam arbitror eſſe, quæ tam tota ſit culta. Primū cum orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem uerſus, et ad ſeptentrioēm. Et ſine dubio, qm̄ ſalubrior pars ſeptētrionalis eſt, q̃ meridiana. Et quæ ſalubriora, illa fructuoſiora, dicendum, magis Europam fuiſſe opportunam ad colēdum, q̃ Aſiam, ibiq; Italiam. primum quod eſt in Europa, ſecundo, quod hæc temperatior pars, q̃ interior, nam intus penè ſempiternæ hyemes. Nec mirum, quod ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, & inter cardinem cœli, ubi ſol etiam ſex menſibus continuis non uidetur. Itaq; in oceano in ea parte ne nauigari q̃dē poſſe dicunt ꝓpter mare congelatum. Fundanius, en ibi tu quicq̃ naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum. n. ē illud Pacuuij, Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flāmeo uapore, aut frigore, terræ fructus oēs īterire. Ego hic, ubi nox, & dies modice redit, & abit, tñ æſtiuo die, ſi nō defenderē me in æſtuoſum meridiē, uiuere nō poſſem, illic in ſemeſtri die, aut nocte quemadmodū quicq̃ ſeri, aut aleſcere, aut meti poſſit? Cōtra quid in Italia utenſile non modo nō naſcitur,*

ſed ẽt non egregium ſit? quod far conferam campano? quod triticum appulo? quod uinum falerno? quod oleũ uenafro? Nõ *arboribus conſita* Italia, *ut tota pomarium uideatur?* An Phrygia *magis uitibus cooperta, quã* Homerus *appellat* ἀμπελόεσσαν, *q̃ hæc? aut* Argos, *quam idem poeta* πολύπυρον, *in qua terra iugerũ unum denos, & quinos culleos fert uini, quot quædam in* Italia *regiones.* An non. M. Cato *ſcribit in libro originum ſic?* Ager Gallicus Romanus *uocat*, *q uiritim ceſennatibus datus ẽ ultra agrũ picenũ. In eo agro aliquot fariã i ſingula iugera deni cullei uini fiunt. Non ne item in agro fauẽtino, à quo ibi triccnariæ appellant uites, qđ iugerũ tricenas amphoras reddat? Simul aſpicit me, certe inqt.* L. Martius *præfectus fabrũ tuus in fundo ſuo fauentiæ hanc multitudinem ſuas dicebat reddere uites. Duo in primis ſpectaſſe uident Italici homines, colendo poſſent ne fructus p impẽſa, ac labore reddere, & utrũ ſaluber locus eẽt, an non, quorũ ſi alterutrum decollat, et nihilo minus qs uult colere, mente eſt captus, atq; ad agnatos, et gentiles eſt deducẽdus. Nemo.n. ſanus mente debet uelle impenſam, ac ſumptũ facere in culturã, ſi uidet nõ poſſe refici. Nec ſi põt reficere fructus, ſi uidet eos fore, ut peſtilentia diſpereãt. Sed opinor qui hæc commodius oſtendere poſſint, adſunt. Nã* C. Licinium Stolonem, & Cn. Tremelium Scrofam *uideo uenire, unũ cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nã Stolonis illa lex, q̃ uetat plus quingenta iugera habere ciuem Romanũ, & q propter diligentiam culturæ Stolonũ confirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo repiri poterat ſtolo qđ effodiebat circũ arbores, ẽ radicibus, q̃ naſcerẽtur ẽ ſolo, quos ſtolones appellabant, eiuſdem gentis.* C. Licinius *trib. pl. cum eſſet poſt reges exactos annis trecentis ſexagintaquinque, primus populum ad leges accipiũdas in ſeptẽ iugera forenſia ẽ comitijs eduxit. Alterũ collegam tuũ uigintiuirum qui fuit, ad agros diuidundos cãpanos, uideo huc uenire* Cn. Tremelium *Scrofam, uirum oĩbus uirtutibus politum, q de agricultura Romanus peritiſſimus exiſtimat. An nõ iure inquam? Fundi.n. eius propter culturã iucundiore ſpectaculo ſunt multis, q̃ regie polita ædificia aliorũ, cum huius ſpectatum ueniant uillas, nõ ut apud Lucullum, ut uideant pinacothecas, ſed oporothecas. Huiuſce inquã pomaria ſumma ſacra uia, ubi poma ueneunt, contra auream imaginem. Ille interea ad nos, cum Stolone cœna comeſa*

*inquit uenimus. At non C. uidemus Fundanium, qui nos aduo
cauit. Bono animo eſte inqt Agrius. Nam non modo non dum
illud ſublatũ eſt, quod ludis circenſibus nouiſſimi curriculi finem
facit quadrigis, ſed ne illud qdem ouum uidimus, quod in cerea/
li pompa ſolet eſſe primum. Itaq; dum hic nobiſcum unà ſedetis
aduenietq́; æditimus, docete nos agriculturam, quam ſummam
habeat, utilitatem ne, an uoluptatem, an utrunq;. Ad te enim
rudes agriculturæ nunc, olim ad Stolonem iuiſſe dicunt.*

Q̃d aliud ſit agricultura & aliud paſtio ſed tñ affines. C. III.

SCROFA, *Prius inquit diſcernendum, utrum quæ ſeranť
in agro ea ſola ſint in cultura, an ẽt q̃ inducunť in rura, ut oues,
& armenta. Video. n. qui de agricultura ſcripſerunt, & pœni/
cæ, & græce, & latine, latius uagatos, q̃ oportuerit. Ego uero in
quit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius
feciſſe quosdam, q minore pomerio finierunt, excluſis partibus,
quæ non pertinent ad hanc rem. Quare tota paſtio, quæ coniun
gitur à pleriſq; cum agricultura, magis ad paſtorem, q̃ ad agri/
colam pertinere uidetur. Quo circa principes, qui utriq; rei præ/
ponuntur, uocabulis quoq; ſunt diuerſi, quod unus uocatur Vil/
licus, alter magiſter pecoris. Villicus agri colendi cauſa conſtitu/
tus, atq; appellatus à uilla. Villa, quod ab eo in eam conuehun/
tur fructus, & euehuntur, cũ ueneũt. A quo ruſtici ẽt nũc quoq;
uiam uebam appellant, propter uecturas, & uellam non uillã,
quò uehunt, & unde uehunt. Item dicuntur, qui uecturis uiuũt
uellaturam facere. Certe inquit Fundanius alind paſtio, et ali
ud agricultura, ſed affinis. Et ut dextra tibia alia q̃ ſiniſtra, ita
ut tamen ſit quodammodo cõiuncta, quod eſt altera eiuſdẽ car/
minis modorꝫ incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adij
cias inquam, paſtorũ uitam eſſe incentiuam, agricolarũ ſuccen/
tiuã authore doctiſſimo homine Dicæarcho, q Græciæ uita qua
lis fuerit, ab initio nobis ita oſtendit, ut ſupioribus tẽporibus fuiſ
ſe doceat, cũ homines paſtoriciã uitam agerent, neq; ſcirent ẽt
arare terram, aut ſerere arbores, aut putare, ab his inferiore gra
du ætatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca et ſuccinit paſtora
li, quod eſt inferior, ut tibia ſiniſtra à dextræ foraminibus. Agri/
us Tu inquit tibicen non ſolum adimis domino pecus, ſed etiã ſer
uis peculium, quibus domini dant, ut paſcant, atq; etiam leges*

colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne capras compaſcat, quas etiã aſtrologia in cœlum recepit non longe ab Tauro. Cui Fundanius, uide inquit, ne Agri iſtuc ſit ab hoc, cum in legibus etiam ſcribatur, pecus quoddã. Quædã enim pecudes culturæ ſunt inimicæ, ac ueneno, ut iſtæ, quas dixiſti, capræ. Hæ enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, nõ minimum uites, atq; oleas. Itaq; propterea inſtitutum diuerſa de cã, ut ex caprino genere ad alij dei aram hoſtia adduceretur, ad alij nõ ſacrificaretur, cum ab eodem odio alter uidere nollet, alter ẽt uidere pereuntem uellet. Sicq; factum, ut Libero patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas. Contra, ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eã, quam læſerit, fieri dicunt ſterilẽ, eius.n. ſaliuam eſſe fructuis uenenũ. Licinius, Hoc nomine ẽt Athenis in arcem nõ iungi, præterquam ſemel ad neceſſarium ſacrificiũ, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tãgi poſſit. Nec ullæ inquit pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrũ operæ, quo cultior ſit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare poſſint. Agraſius ſi iſtuc ita eſt inqt, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic inquit Agrius, uenalium greges agriculturam dicemus eſſe, ſi propter iſtam rem habẽdum ſtatuerimus. Sed hinc error, quod pecus in agro eſſe poteſt, & fructus non in eo agro ferre, quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliæ diuerſæ ab agro erunt aſſumendæ, ut ſi habeas plures in fundo textores, atque inſtitutos hiſtonas, ſic & alios artifices.

De diſiungenda paſtione ab agricultura. Cap. IIII.

SCROFA, Diſiungamus igitur inquit, paſtionem à cultura, & ſiquis qd uult aliud. An ne ego inquam ſequar Saſernarũ patris, & filij libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, q̃ argẽti fodinas, aut alia metalla, q̃ ſine dubio in aliquo agro fiunt. Sed neq; lapidicinæ, neq; arenariæ ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ, neq; ideo nõ in quo agro idoneæ poſſint eſſe, non exercendæ, atque ex eis capiũdi fructus, ut etiam ſi ager ſecũdum uiam, & opportunus uiatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuerſoriæ, quæ tamen quãuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturæ partes. Non enim ſiquis

propter agrum, aut etiam in agro profectus domino, agricultu ra acceptum referre debet, ſed id modo, quod nec ſatione terra ſit natum, ad fruendum ſuſcipit. Stolo, Tu inquit inuides tanto ſcri ptori, & obſtrigilandi cauſa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturã uehemen ter pertineant. Cũ ſubriſiſſet Scrofa, quod non ignorabat libros, & deſpiciebat, & Agraſius ſe ſcire modo putaret, ac Stolonem rogaſſet, ut diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum inter fici oporteat his uerbis. *Cucumerem anguinum condito in aquã eamq; infundito quò uoles, nulli accedent, uel fel bubulum cum aceto miſtum, unguito lectum.* Fundanius aſpicit ad Scrofam, & tamẽ uerum dicit, inqt, hic, ut hoc ſcripſerit in agricultura? Ille, Tam hercle, q̃ hoc, ſiquẽ glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquam, uſquequo ad tertiam partẽ decoxeris, eaq; ungere corpus. Ego quod magis inquam ptineat ad Fundanij ualetudinem, & in eo libro eſt, ſatius dicam, nã et huiuſce pedes ſolent dolere, in fronte cõtrahere rugas. Dic Sodes inquit Fundanius, nã malo de meis pedibus audire, q̃ quemad modum pedes betaceos ſeri oporteat. Stolo ſubridens dicam, inqt eiſdem, quibus ille uerbis ſcripſit, ualent quæ iá audiui. *Cum ho mini pedes dolere cœpiſſent, qui tui meminiſſet, ei mederi poſſe. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra peſtẽ teneto. Salus hic maneto in meis pedibus.* Hoc ter nouies cantare iubet, terrã tangere, deſpuere, ieiunũ cantare. Multa inquã item alia mira cula apud Saſernas inuenies, quæ oĩa ſunt diuerſa ab agricultu ra, & iõ repudianda, quaſi uero inquã, nõ apud cæteros quoq; ſcriptores talia repiantur. An non in magni illius Catonis libro, q de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt pmulta ſimilia ut hæc? Quemadmodũ placẽtã facere oporteat, quo pacto libũ, qua rõne pernas ſalire. Illud non dicis inquit Agrius, quod ſcribit, ſi uelis in conuiuio multum bibere, cœnareq; libenter, ante eẽ opor tet braſſicam crudam ex aceto, & poſt, alia folia quinq;.

Quod agricultura ſit ars & neceſſaria & magna. Cap. V.

IGITVR inquit Agraſius, quæ diſiungenda eſſent à cultu ra cuiuſmodi ſint, quoniam diſcretum, de ijs rebus dicendũ, quæ ſcientia ſit, & quid in colendo nos doceat, ars an ſit, an qd aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aſpexiſſet

Scrofam, Tu inquit, & ætate, & bonore, & ſcientia quod præſtas, dicere debes. Ille non granatus, *Primum inquit, non modo eſt ars, ſed etiam neceſſaria, ac magna, eaq; eſt ſciētia, quæ docet, quæ ſint in quoquo agro ſerunda, & faciunda, quæq; terra maximos perpetuo reddat fructus.* Eius principia ſunt eadem, q̄ mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima, & ſol. Hæc enim cognoſcenda prius, quàm iacias ſemina, quod initium fructuū oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debēt, ad utilitatem, & uoluptatem. Vtilitas quærit fructum, uoluptas delectationem. Priores partes agit, quod utile eſt, q̄ quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honeſtiorem agrum, pleraq; non ſolum fructuoſiorem eundem faciunt, ut cum in ordinem ſunt cōſita arbuſta, atq; olineta, ſed etiam uendibiliorem, ut quæ adijciant ad fundi pretium, nemo enim eadem utilitate non formoſius quod eſt, emere mauult pluris, q̄ ſi eſt fructuoſius turpe. Vtiliſſimus autem is ager, qui ſalubrior eſt, q̄ alij, quod ibi fructus certus, contraq; in peſtilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco babetur, ibi non modo fructus eſt incertus, ſed etiam colentium uita. Quare, ſi ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt, q̄ alea domini uitæ, ac rei familiaris. Hoc uero diminuitur ſcientia, ita enim ſalubritas, quæ ducit̄ è cœlo, ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturæ, ut tamen multū ſit in nobis, quòd grauiora q̄ ſunt, ea, diligentia, leuiora facere poſſumus, etenim ſi propter terram, aut aquam odoremue, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cœli regionem ager calidior ſit, aut uentus non bonus flet. Hæc uitia emendari ſolent domini ſcientia, ac ſumptu, quod permagni intereſt, ubi ſint poſitæ uillæ, quantæ ſint, quò ſpectent, porticibus, oſtijs, ac feneſtris. An non ille Hippocrates medicus in magna peſtilentia, nō unū agrum, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illum uoco ad teſtimonium? Non bic Varro noſter, cum Corcyræ eſſet exercitus, ac claſſis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis, ac funeribus immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaq; permutata, cæteraq; eius generis, diligentia, ſuos comites, ac familiam, incolumes reduxit?

Quot partes babeat agriculturæ diſciplina. Cap. VI.

SED Quoniam agriculturæ, quod eſſet initium, & finis dixi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, ut ſit uidendum. Equidem innumerabiles mihi uidentur inquit Agrius, cum lego libros Theophraſti complures, qui inſcribuntur περὶ φυτῶν ἱστορίας, & περὶ φυτῶν αἰτιῶν. Stolo iſti, inquit libri non tam idonei ijs, qui agrum colere uolunt, q̄ qui ſcholas philoſophorum, neq; eo dico, quod non habeant & utilia, et cōmunia quædam, quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scrofa agriculturæ inquit, quatuor ſunt partes ſummæ, è quis prima cognitio fundi ſolum et partes eius quales ſint. Secunda, quæ in eo eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe culturæ cauſa. Tertia quæ in prædio colendi cauſa ſint facienda. Quarta, quo quæq; tempore in eo fundo fieri conueniant. De his quatuor generibus ſingulæ minimum in binas diuiduntur ſpecies, quod habet prima ea, quæ ad ſolum pertinent terræ, & quæ ad uillas, & ſtabula. Secunda pars, quæ mouentur, atq; in fundo debeant eſſe culturæ cauſa, eſt item bipartita, de hominibus, per quos colendum, & de reliquo inſtrumēto. Tertia pars, quæ de rebus, diuiditur, quæ ad quanq; rem ſint præparādæ, & ubi quæq; faciūda. Quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circuitum annuū ſint referēda, et q̄ ad Lunæ mēſtruū curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis.

De ſolo fundi quæ ſint uidenda. Cap. VII.

IGITVR primum de ſolo fundi uidendum. Hæc quatuor. Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quātus, quamq; per ſe tutus. Formæ cum duo genera ſint, una quam natura dat. altera, quā ſationes imponunt, prior, quod alius ager bene natus, alius male, poſterior, quod alius fundus bene conſitus eſt, alius male, dicā prius de naturali. Igitur cum tria genera ſint à ſpecie ſimplicia agrorum, campeſtre, collinum, montanum, eſt ex his tribus quartum, ut in eo fundo, hæc duo, uel tria ſint, ut multis locis licet uideri. E quibus tribus faſtigijs ſimplicibus, ſine dubio infimis alia cultura aptior, q̄ ſummis, quod hæc calidiora, q̄ ſumma, ſic collinis, quod ea tepidiora, q̄ infima, aut ſumma. Hæc apparent magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia cum ſunt. Itaque ubi lati campi, ibi magis æſtus. Et eo in Apulia loca calidiora, & grauiora. Et ubi montana, ut in Veſuuio, quod leuiora, &

ideo ſalubriora. Qui colunt deorſum magis æſtate laborãt, qui ſurſum, magis hyeme, uerno tẽpore in campeſtribus maturius eadem illa feruntur, q̃ in ſuperioribus & celerius hic, q̃ illic coguntur. Necnon ſurſum, q̃ deorſum tardius feruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora naſcuntur, ac firmiora, propter frigus, ut abietes, ac ſappini. Hic quod tepidiora populi, ac ſalices, ſurſum fertiliora, ut arbutus, ac quercus, deorſum, ut nuces græcæ, ac mariſcæ ficí. In collibus humilibus ſocietas maior cũ cãpeſtri fructu, q̃ cũ montano, in altis cõtra. Propter hæc tria faſtigia formæ, diſcrimina quædam fiunt ſationũ, quod ſegetes meliores exiſtimantur eſſe campeſtres, uineæ collinæ, ſyluæ mõtanæ, pleruncq; hyberna ijs eſſe meliora, qui colunt campeſtria, ꝙ tunc prata ibi herboſa, putatio arborum tolerabilior. Contra æſtiua montanis locis cõmodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret, & cultura arboꝝ aptior, quod tum illic frigidior aer. Campeſter locus is melior, q̃ totus æquabiliter in unã partem uergit, q̃ is, qui eſt ad libellã æquus, quod is, cũ aquæ nõ habent delapſum, fieri ſolet uliginoſus, eo magis ſiqs eſt inæquabilis eo deterior, quod fit propter lacunas aquoſus. Hæc, atq; hmõi tria faſtigia agri ad colendum diſpariliter habent momentum.

Quis ſit ager optimus & quis ab eo proximus & quis deinceps. Cap. VIII.

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato uidetur dicere, cum ſcribit optimum agrũ eſſe, qui ſub radice montis ſitus ſit, & ſpectet ad meridianam cœli partem. Subijcit Scrofa. De formæ cultura hoc dico, quæ ſpecie fiant uenuſtiora, ſequi, ut maiore quoq; fructu ſint, ut qui habent arbuſta, ſi ſata ſunt in quincuncem propter ordines, atq; interualla modica. Itaq; maiores noſtri ex aruo æque magno, male conſito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinũ, q̃d quæ ſuo quicq; loco ſunt poſita ea minus loci occupant, et minus officit aliud alij ab ſole, ac luna, & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio comprehendere poſſis, quod putamina ſuo loco quæq; habet natura compoſita, cũ eaſdem ſi fregeris uix ſexquimodio cõcipere poſſis. Praeterea q̃ arbores in ordine ſatæ ſunt, eas æquabiliter ex oĩbus partibus ſol, ac luna coquunt, quo fit, ut uuæ, et oleæ plures na-

ſcantur, ut celerius coquantur, quas res duas ſequuntur altera il la duo, ut plus reddant muſti, & olei, & pretij pluris.

Qualem terrã habeat ſolum fundi perſpiciendum. Cap. IX.

SEQVITVR ſecundum illud, quali terra ſolum ſit fundi, & à qua parte uel maxime bonus, aut nõ bonus appelletur. Refert. n. quæ res in eo ſeri, naſciq; & cuiuſmodi poſſint. Non. n. eadem omnia in eadem agro recte poſſunt. Nam ut alius eſt ad uitem appoſitus, alius ad frumẽtum, ſic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cretæ ad cortyniam dicitur platanus eſſe, quæ folia hyeme non amittat. Itemq; in Cypro, ut Theophraſtus ait una. Item Sybari, qui nunc Thurij dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quæ eſt in oppidi conſpectu. Item contra atq; apud nos fieri ad elephãtinem, ut neq; ficus, neq; uites amittant folia. Propter eandem cauſam multa ſunt biſera, ut uites apud mare Smyrnæ, malus biſera, ut in agro conſentino. Idem oſtẽdit, quod in locis feris plura ferunt, in ijs quæ ſunt culta, meliora. Eadem de cauſa ſunt, quæ nõ poſſunt uiuere niſi in loco aquoſo, aut ẽt ĩ aqua, et id diſcriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines in Aretino, alia in fluminibus, ut in epiro arbores alni, alia in mari, ut ſcribit Theophraſtus, palmas, & ſquillas. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenũ, cum exercitum ducerem, aliquot regiões accessi; ubi nec uitis, nec olea, nec poma naſcerentur, ubi agros ſtercorarent candida foſſicia creta. Vbi ſalem nec foſſicium, nec maritimũ haberent, ſed ex quibuſdam lignis cõbuſtis, carbonibus ſalſis pro eo uterentur. Stolo, Cato quidem inquit, gradatim præponẽs, alium alio, agrum meliorem dicit eſſe in nouem diſcriminibus, quod ſit primus, ubi uineæ poſſunt eſſe bono uino, & multo. Secũdus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi ſalicta. Quartos, ubi oliueta. Quintus, ubi pratũ. Sextus, ubi cãpus frumẽtarius. Septimus, ubi cædua ſylua. Octauus, ubi arbuſtũ. Nonus, ubi glãdaria ſylua. Scrofa, Scio inquit ſcribere illũ, ſed de hoc non conſentiunt oẽs, qđ alij dant primatũ bonis pratis, ut ego quoq;, à quo antiqui prata parata appellarũt. Cæſar Vopiſcus ædilitius, cãm cum ageret apud Cenſores, campos Roſiæ Italiæ dixit eẽ ſumẽ, in quo relicta pertica poſtridie nõ appareret propter herbam.

Quod uitium ſpecies plurimæ ſint. Cap. X.

CONTRA *uineam ſunt, qui putent ſumptu fructus deuorare.* Refert inquam, quod genus uineæ ſit, quod ſunt multæ ſpecies eius, aliæ enim humiles, ac ſine ridicis, ut in Hiſpania, aliæ ſublimes, ut quæ appellantur iugatæ, ut pleræq; in Italia, quarum nomina duo, pedamenta, & iuga, quibus ſtat recta uinea dicuntur pedamenta, quæ tranſuerſa iunguntur iuga, ab eo quoq; uineæ iugatæ. Iugorum genera ferè quatuor, pertica, arundo, reſtes, & uites. Pertica, ut in Falerno, Arundo, ut in Arpino, Reſtes, ut in Brunduſino. Vites, ut in Mediolanenſi agro. Iugationis ſpecies duæ, una directa, ut in agro canuſino, altera compluuiata in longitudinem, & latitudinem iugata, ut in Italia pleræq;. Hæc ubi domo naſcuntur, uineæ non metuunt ſumptū, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primum genus, quod dixi, maxime quærit ſalicta. Secundum, arundineta. Tertium iuncœta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbuſta, ubi traduces poſſint fieri uitium, ut mediolanenſes faciunt in arboribus, quas opulos uocant, canuſini inharundulatione in ficis. Pedamētum item ferè quatuor generum. Vnum robuſtum, quod optimū ſolet afferri in uineam è quercu, ac iunipero, & uocatur ridica. Alterum palus è pertica, melior è dura, quod diuturnior, quē cū in fimum terra uoluit, puter euertitur, & fit ſolum ſummū. Tertium, quod horum inopiæ ſubſidio miſit arūdinetū. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles cum fundo pertuſo, quos cuſpides appellant, quà humor aduentitius tranſire poſſit. Quartum pedamentum eſt natiuū eius generis, ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit, quos traduces, quidam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorū, qua boues iuncti arare poſſint. Ea minus ſumptuoſa uinea, quæ ſine iugo miniſtrat acratophoron uinum. Huius genera duo, unū, in quo terra cubilia præbet uuis, ut in Aſia multis locis, quæ ſæpe uulpibus, et hominibus fit cōmunis, necnon, ſi parit humus mures, huius minor fit uindemia, niſi totas uineas oppleueris muſcipulis, quod in inſula Pādatharia faciunt. Alterum genus uineti, ubi ea modo remouet à terra uitis, quæ oſtenderit ſe affere uuam. Sub eam, ubi naſcit una ſubijciūtur circiter bipedales è ſurculis furcillæ, ne uindemia pereat, & uindemia facta deniq; diſcat pendere in palmam, aut funiculo, aut uinctu, quod antiqui uocabāt cæſtum, ibi dominus

ſimulac

ſimulac uidit occipitium uindemiatoris, furcillas reducit hybernatum in tecta, ut ſine ſumptu earum opera altero anno uti poſſit. Hac *conſuetudine in* Italia *utuntur* Reatini. *Hæc ideo uarietas maxime, quod terra cuiuſmodi ſit, refert. ubi enim natura humida, ibi altius uitis tollenda, quod in partu, & alimonio uinum non ut in calice quærit aquam, ſed ſolem, itaq; ideo (ut arbitror) primum è uinea in arbores aſcendit uitis.*

Quod tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. XI.

TERRA *inquam, cuiuſmodi ſit refert, & ad quam rem bona, aut non bona ſit.* Ea *tribus modis dicitur, cõmuni, proprio, & miſto. Cõmuni, ut cum dicimus orbem terræ, & terram* Ita*liam, aut quã aliam, in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis ſunt in nominando cõprehenſa.* Altero *modo dicit̃ terra proprio noĩe, q̃ nullo alio uocabulo, neq; cognomine adiecto appellatur.* Tertio *modo dicitur terra, quæ eſt miſta in qua ſeri qđ poteſt, & naſci, ut argilloſa, aut lapidoſa, ſic & aliæ, cum in hac ſpecies nõ minus ſint multæ, q̃ in illa cõi ꝓpter admiſtiones, in illa.n. cum ſit diſſimili ui, ac poteſtate, partes permultæ, inquis, lapis, marmor, rudus, arena, ſabulo, argilla, rubrica, puluis, creta. glarea, carbunculus, ideſt, quæ ſole perferuet ita, ut radices ſatorum comburat.* Ab *ijs, quæ proprio nomine dicitur terra, cum eſt admiſta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretoſa, aut glareoſa, & ſic ab alijs generũ diſcriminibus miſta, & uti horũ uarietates, ita genera hæc, ut p̃terea ſubtiliora ſint alia, nam ad minimum in ſingula facies terna, quod alia terra eſt ualde lapidoſa, alia mediocriter, alia propè pura.* Sic *de alijs generibus reliquis, admiſtæ terræ tres gradus aſcendũt eoſdem.* Præterea *hæ ipſæ ternæ ſpecies ternas in ſe habent alias, qđ ꝑtim ſunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres, neq; non hæc diſcrimina ꝑtinent ad fructus uehementer, itaq; periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt, q̃ triticũ. Cõtra in aridiore ordeũ potius, q̃ far, in mediocri utrũq;.* Præterea *ẽt diſcrimina oĩum horum geneꝝ ſubtiliora alia, ut in ſabuloſa terra, ꝙ ibi refert, ſabulo albus ſit, an rubicũdus, quod ſabulo albus ad ſerendos alienus, contra rubicũdior appoſitus.* Sic *magna tria diſcrimina terræ, quod refert utrum ſit macra, an pinguis, an me/*

dioeris, quod ad culturam pinguis fœcundior ad multa, mac[r]a contra. Itaq; in Veijs, ut in Pupinia, neq; arbores prolixas, neq; uites feraces, neq; ſtramenta uidere craſſa poteris, neq; ficum mariſcam, & arbores plerasq;, ac prata retorrida, & muscoſa. Contra in agro pingui, ut in Hetruria, *licet uidere fructuoſas ſegetes, ac reſtibiles, & arbores prolixas, et omnia ſine musco.* In me*diocri aũt terra, ut in* Tyburti, *ꝗ propius accedit, ut non ſit macra, q̃ ut ſit ieiuna, eo ad oẽs res cõmodior, q̃ ſi inclinauerit ad illud, quod deterius. Stolo,* Non *male inquit, quæ ſit idonea terra ad colendũ, an non,* Diophanes *bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa, aut ex ijs, quæ naſcunt̃ ex ea, ex ipſa, ſi ſit terra alba, ſi nigra, ſi leuis, quæ cũ fodiatur, facile frietur, naturaq; nõ ſit cineritia, ne ue uehementer denſa.* Ex *his autem, quæ enata ſunt, fera, ſi ſunt prolixa, atq; ea, quæ ex his naſci debent, earum rerum feracia.* Sed *quod ſequitur tertium illud de modis dice.*

De *modorũ uarietate, quibus metiuntur rura.* Cap. XII.

ILLE Modos, *quibus metirentur rura, alius alios conſtituit.* Nam *in* Hiſpania *ulteriore metiuntur iugis, in campania uerſibus, apud nos in agro* Romano, *ac latino iugeris.* Iugum *uocãt quod iũcti boues uno die exarare poſſint, uerſum dicunt centum pedes quoquouerſum quadratũ.* Iugerũ, *quod quadratos duos actus habeat.* Actus *quadratus, qui & latus eſt pedes centum uiginti, & longus totidem,* Is *modius, ac mina latine appellatur.* Iugeri *pars minima dicitur ſcrupulum, ideſt decem pedes in longitudine, et latitudine quadratum.* Ab *hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubciſiuum eſſe unciam agri, aut ſextantem, aut quid alind, cum ad iugerum puenerunt, id habet ſcrupula ducentaoctogintaocto.* Quantũ *attinet ad antiquos nr̃os, ante bellum punicum pendebant bina iugera, quod à* Romulo *primum diuiſa dicebantur uiritim, quæ quod hæredem ſequerentur, hæredium appellarunt.* Hæc *poſtea à centum centuria, quæ duplicata eſt quadrata in omnes quatuor partes, ut habeat latera longa* II. CCCC. *pedes.* Hæ *porrò quatuor centuriæ cõiunctæ, ut ſint in utranque partem binæ, appellantur in agris diuiſis uiritim publicæ ſaltus.*

De *errore multorum in ſtatuenda uilla.* Cap. XIII.

IN MODO *fundi non animaduerſo lapſi ſunt multi, quod alij uillam minus magnã fecerunt, q̃ modus poſtulauit, alij maiorem, cum utrũque ſit contra rem familiarem, ac fructũ, maiora.n.tecta & ædificamus pluris, & tuemur ſumptu maiore, minora cum ſunt, q̃ poſtulat fundus, fructus ſolent diſperire. Licinius. Dubiũ.n.nõ eſt, quin cella uinaria maior ſit faciũda in eo agro, ubi uineta ſunt ampliora, ut horrea, ſi frumẽtarius ager ẽ.*

De aqua uillæ. Cap.XIIII.

IN VILLA *ædificanda hoc potiſſimum, ut intra ſepta uillæ habeat aquam, ſi non, q̃ proxime. Primum, quæ ibi ſit nata; ſecundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non eſt uiua, ciſternæ faciundæ ſub tectis, et lacus ſub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti poſſit.*

Quo ſit loco potiſſimum uilla ſtatuenda. Cap.XV.

DANDVM *operã, ut potiſſimũ ſub radicibus montis ſyluestris uillã ponas, ubi paſtiones ſint laxæ, ita ut cõtra uentos, qui ſaluberrimi in agro flabũt poſita ſit. Ad exortus æquinoctiales aptiſſima, quod æſtate habeat umbrã, hyeme ſolẽ. Sin cogare ſecundum flumen ædificare, curandũ ne aduerſum eurũ ponas, hyeme .n. fiet uehementer frigida, & æſtate nõ ſalubris. Aduertendum ẽt ſiqua erũt loca paluſtria, & propter eaſdem cãs, & quod areſcunt, & quod in ijs creſcunt aĩalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi cõſequi, & per aera intus in corpus per os, ac nares perueniunt, atq; efficiũt difficiles morbos. Fũdanius, Quid potero inqt facere, ſi iſtiuſmodi mihi fundus hæreditate obuenerit, quo minus peſtilẽtia noceat? Iſtuc uel ego poſſum rñdere inquit Agrius. Vendas quot aſſibus poſſis, aut ſi nequeas, relinquas. At Scrofa uitandum inquit, ne in eas partes ſpectet uilla, ex quibus uẽtus grauior afflare ſoleat, ne ue in conualli caua, & ut potius in ſublimi loco ædifices, q̃ quod pflatur, ſiquod eſt, quod aduerſariũ inferatur, facilius diſcutit. Præterea, qđ ab ſole toto die illuſtratur, ſalubrior eſt, quod & beſtiolæ ſiquæ propè naſcunt, et inferunt, aut efflant, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repẽtini, & fluuij, ac torrentes periculoſi illis, qui in humilibus, ac cauis locis ædificia habent, & repẽtinæ pdonũ manus, quod improuiſos facilius opprimere poſſunt. Ab hoc utroq; ſuperiora loca tutiora.*

Quæ in uilla faciunda ſint membra. Cap. XVI.

IN VILLA *faciunda ſunt ſtabula, ita ut bubilia ſint, ubi hyeme poſſint eſſe caldiora. Fructus ut eſt uinum, & oleum loco plano in cellis, ita ut uaſa uinaria, et olearia potius ſint in locis aridis, q̃ humidis, fructus, ut eſt faba, lentes, ordeũ, & far, & fœnum in tabulatis. Familia ubi uerſetur prouidendum, ſi feſſi opere, uel frigore, aut calore, ubi commodiſſime poſſint ſeſe qeti recipere. Villici proxime ianuã cellam eſſe oportet, eumq; ſcire, qui introeat, aut exeat noctu, quidue ferat, preſertim ſi hoſtiarius eſt nemo. In primis culina uidenda, ut ſit admota, quod ibi hyeme antelucanus temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, & capitur. Faciundum etiam plauſtris, ac cætero inſtrumento omni, quibus cælum pluuium inimicum, in chorte ut ſatis magna ſint tecta, hæc.n. ſi intra clauſum in cõſepto, & ſub dio, furem modo non metuunt, ſed aduerſus tempeſtatem nocẽtẽ nõ reſiſtunt. Chortes in fundo magno duæ aptiores. Vna, ut interius cõpluuiũ, habeat lacum, ubi aqua ſaliat, qui intra ſtilobatas cũ uenit, ſit ſemipiſcina. Boues enim ex aruo æſtate reducti hic bibunt, hic perfunduntur, nec minus è pabulo cum redierunt, anſeres, ſues porci. In chorte exteriore lacum eſſe oportet, ubi macere tur lupinum, item alia, quæ demiſſa in aquam ad uſum aptiora fiant. Chors exterior crebro operta ſtramentis, ac paleis, occulcata pedibus pecudum, ſit miniſtra fundo, ex ea quod euehatur. Secundum uillam duo habere oportet ſterquilinia, aut unũ bifariam diuiſum, alteram enim in partem ferri oportet è uilla nouum fimum, ex altera ueterem tolli in agrum, quod enim infertur recens, minus bonum, id cum flacuit, melius, nec non ſterquilinium melius illud, cuius latera, & ſummum uirgis, & fronde uindicatur ab ſole. Non enim ſuccum, quem quærit terra, ſolem ante exugere oportet. Itaq; periti (qui poſſunt) ut eò aqua influat, eo nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur ſuccus in eo. Quidam & ſellas familiaricas ponunt, Aedificium facere oportet, ſub quod tectum totã fundi ſubijcere poſſis meſſem, quod uocant quidam nubilarium. Id ſecundum arcam faciundum, ubi triturus ſis frumentũ, magnitudine pro modo fundi ex una parte apertum, & id ab area, quo & in triturã proruere facile poſſis, & ſi nubilare cœperit, inde ut rurſus celeriter reijcere. Feneſtras*

habere oportet ex ea parte, unde commodiſſime perflari poſſit. Fundanius, *Fructuoſior inquit eſt certe fundus propter ædificia ſi potius ad antiquorũ diligentiam, q̃ ad bonum luxuriã dirigas ædificationem. Illi.n. faciebant ad fructuum rõnem, hi faciũt ad libidines indomitas.* Itaq; *illorũ uillæ ruſticæ erant maioris, q̃ urbanæ, quæ nunc ſunt pleraq;.* Cõtra, *illic laudabatur uilla, ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam uinariam, & oleariam ad modũ agri aptam, & pauimento procliui in lacum, in quo, ſi contigerit, defluens uinum excipiatur, ne pereat, quod ſæpe, ubi conditũ nouũ uinum, orcæ ut in* Hiſpania *feruore muſti ruptæ, nec nõ & dolia, ut in* Italia. Item *cætera ut eſſent in uilla huiuſcemodi, quæ cultura quæreret, puidebãt.* Nunc *cõtra uillam ſuburbanam q̃maximam, ac politiſſimã habeant, dant operam, ac cum* Metelli, & Luculli *uillis peſſimo publico ædificatis certant, quo elaborant, ut ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentẽ potius, q̃ ut antiqui in quam partem cella uinaria, aut olearia feneſtras hrẽt, cum fructus in ea uinarius quærat, ut dolia aera frigidiorem, item ut olearia caldiorem habeat.* Item *uidere oportet, ſi eſt collis (niſi quid impedit) ubi potiſſimum ponatur uilla.*

De ſeptorum uarietate quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant. Cap. XVII.

NVNC *de ſeptis, quæ tutandi fundi cã, aut partis fiant, dicã.* Earum *tutelarum genera quatuor.* Vnum *naturale, alterũ agreſte, tertium militare, quartum fabrile.* Horum *unũquodq; ſpecies habet plures.* Primum *naturale ſepimentum, quod obſeri ſolet uirgultis, aut ſpinis, quod habet radices uiuæ ſepis, ac uiatoris prætereuntis laſciui non metuit facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed nõ uiuit.* Fit *aut palis ſtatutis crebris, ac uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demiſſis in terram deinceps conſtitutis.* Tertium *militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger, ſed foſſa ita idonea fiat, ut omnẽ aquã, quæ de cœlo uenit, recipere poſſit, aut faſtigiũ habeat, ut exeat è fundo.* Agger *is, q intrinſecus ſit iũctus foſſæ, ita arduus ſit, ut eũ tranſcendere nõ ſit facile.* Hoc *genus ſepis fieri ſecundũ uias publicas ſolet, & ſecundũ amnes.* Ad *uiam ſalariam, & in*

agro cruſtuminio uidere licet locis aliquot coniunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidam uocant muros, ut in agro reatino. Quartum fabrile ſepimentum eſt notiſſimum, maceria. Huius ſpecies ferè quatuor, quod fit è lapide, ut in agro Thuſculano, quod è lateribus coctilibus, ut in agro Gallico. quod è lateribus crudis, ut in agro ſabino, quod ex terra, & lapillis compoſitis in formis, ut in Hiſpania, & agro tarentino,

De finibus prediorum ſine ſeptis. Cap. XVIII.

PRAETEREA ſine ſeptis fines prædij, ſationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familiæ rixentur cum uicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circum pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupreſſos, ut ego babeo in Veſuuio. Alij ulmos, ut multi habēt in Cruſtuminio, quod ibi pullulat maxime. Et ubi eſt campus nulla potior arbor ſeritur, q̄d maxime fructuoſa, quod & ſuſtineat ſepem, ac colit aliquot corbulas uuarum, et frondem iucundiſſimam miniſtrat ouibus, ac bubus, ac uirgas p̄bet ſepibus, & foco, ac furno. Scrofa. Igitur primum hæc, quæ dixi, quatuor uidēda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De commodis aut incommodis uicinarum regionum ſeu proximorum locorum. Cap. XIX.

RELINQVITVR altera pars, quæ extra fundum eſt. Cuius appēdices uehementer pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius ſpecies totidem. Si uicina regio eſt infeſta. Siquo neq; fructus noſtros exportare expediat, neq; inde quæ opus ſunt, apportare. Tertium, ſi uiæ, aut fluuij qua portētur, aut nō ſunt, aut idonei non ſunt. Quartum, ſiquid ita eſt in confinibus fundi, ut noſtris agris proſit, aut noceat, è quis quatuor, quod ē primum, refert infeſta regio ſit, nec ne. Multos. n. agros egregios colere nō expedit, propter latrocinia uicinorꝝ, ut in Sardinia quoſdam prope Celiem, & in Hiſpania propè Luſitaniá. Secundū, quæ uicinitatis inuectos habent idoneos, ut quæ ibi naſcunt, ibi uēdant, & illinc inuectos opportunos ad ea, quæ in fundo opus ſunt, quod propterea ſunt fructuoſa. Multi enim babēt prædia, quibus frumentū, aut uinum, aliud ue quid deſit importādum.

Contra, nõ pauci, quibus aliquid ſit exportandum. Itaq; ſub ur- be colere hortos late expedit, ſicut uiolaria, ac roſaria. Item alia multa, quæ urbs recipit, cũ eadem in longinquo prædio, ubi nõ ſis quò deferri poſſit uenale, nõ expedit colere. item, ſi ea oppida aut uiciniæ, aut ẽt diuitum copioſi agri, ac uillæ, unde non care emere poſſis, quæ opus ſunt in fundum, quibus quæ ſuperſunt ue- nire poſſint. ut quibuſdam pedamenta, aut perticæ, aut arũdo, fructuoſior fit fundus, q̃ ſi longe ſint importanda, nonnunq̃ etiã, q̃ ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaq; in hoc genus coloni po- tius anniuerſarios habent uicinos, qbus imperent medicos, fullo- nes, fabros, q̃ in uilla ſuos habeant, quod nõnunq̃ unius artificis mors tollit fundi fructũ, quam partem latifundij diuites domeſti cæ copiæ mãdare ſolẽt. Si.n. ab fundo lõgius abſunt oppida, aut uici, fabros parent, quos habeãt in uilla, ſic cæteros neceſſarios ar tifices, ne de fundo familia ab ope diſcedat, ac pfeſtis diebus am bulet feriata potius, q̃ opere faciundo agrum fructuoſiorem red- dat. Itaq; iõ Saſernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præ- ter uillicum, & promũ, & unum, quem uillicus legat. Siquis cõ tra exierit, ne impune abeat ſi abierit, ut in uillicũ animaduer- tatur. Quod potius ita præcipiendum fuit, nequis iniuſſu uillici exierit, neq; uillicus iniuſſu domini lõgius, q̃ ut eodem die redie- rit, neq; id crebrius, q̃ opus eſſet fundo. Tertio eundem fundũ fru ctuoſiorem faciũt uecturæ, ſi uiæ ſunt, quà plauſtra agi facile poſ- ſint, aut flumina ꝓpinqua, quà nauigari poſſit, qbus utriſq; re- bus euehi, atq; inuehi ad multa prædia ſcimus. Quarto refert ẽt ad fundi fructus, quemadmodum uicinus in confinio conſitum agrũ habeat, ſi.n. ad limitẽ quercetũ habet, nõ poſſis recte ſecun dum eam ſyluã ſerere oleam. quod uſque eo eſt cõtrariũ naturæ, ut arbores nõ ſolum minus ferant, ſed ẽt fugiant, ut introrſum in fundũ ſe reclinent, ut uitis adſita ad olus facere ſolet, ut quercus, ſi iuglandes magnæ, crebræ, finitimæ, fundi oram faciũt ſterilẽ.

Quibus rebus agri coluntur. Cap. XX.

DE Fundi quatuor partibus, q̃ cum ſolo hærent, & alteris qua tuor, quæ extra fundũ ſunt, & ad culturã ptinent, dixi. Nũc di- cã agri qbus rebus colãtur, quãs res alij diuidũt in duas ptes, in homines, & adminicula hominum, ſine quibus rebus colere nõ poſſunt. Alij in tres ptes, ſcilicet i uocale, et ſemiuocale, et mutũ.

Vocale, in quo ſunt ſerui. Semiuocale, in quo ſunt boues. Mutũ, in quo ſunt plauſtra. Omnes agri coluntur hominibus, ſeruis, aut liberis, aut utriſq;. Liberis, aut cũ ipſi colunt, ut pleriq; pauperculi cum ſua progenie, aut mercenarijs, & conductitijs liberorũ operis, res maiores, ut uindemias, & fœniſicia adminiſtrant ij, quos obæratos noſtri uocitarunt, ut etiam nunc ſunt in Aſia, atq; in Aegypto, & in Illyrico complures. De quibus uniuerſis hoc dico. Grauia loca utilius eſſe mercenarijs colere, q̃ ſeruis, & in ſalubribus quoq; locis opera ruſtica maiora, ut ſunt in cõdendis fructibus uindemiæ, aut meſſis. De his cuiuſmodi eẽ oporteat, Caſſius ſcribit hæc. Operarios parandos eſſe, qui laborẽ ferre poſſint, ne minores annorũ uiginti duorũ, & ad agriculturã dociles. Eam coniecturã fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum è nouitijs requiſito ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia eſſe oportere neq; formidoloſa, neq; animoſa. Qui præſint eſſe oportere, qui litteris, aliqua ſint humanitate imbuti, frugi, ætate maiore, q̃ operarios, quos dixi. Facilius. n. his, q̃ minoribus natu dicto ſunt audientes. Præterea potiſſimũ eos præeſſe oportet, qui periti ſint rerũ ruſticarum, non ſolum. n. debere imperare, ſed etiam facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant eum cum cauſa ſibi præeſſe, quod ſcientia p̃ſtet, & uſu. Neq; illi concedẽdum, ita imperare, ut uerberibus coherceat potius q̃ uerbis. Et (ſi modo id efficere poſſis) neq; eiuſdẽ nationis plures parandos eſſe, ex eo enim potiſſimum ſolere offenſiones domeſticas fieri. Præfectos alacriores faciundum premijs, dandaq; opera, ut habeant peculium, & coniunctas conſeruas, è q̀bus habeant filios, eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaq; propter has cognatiões epiroticæ familiæ ſunt illuſtriores, ac cariores. Ad inijciendam uoluptatem his, præfecturæ honore aliquo habendi ſunt, & de operarijs, qui præſtabunt aliq, communicandum quoque cum ijs, quæ faciũda ſunt opera, quod ita cum fit, minus ſe putant deſpici, atq; aliquo numero haberi à domino. Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibarijs, aut ueſtitu largiore, aut remiſſione operis, cõceſſione ue, ut peculiare aliquid in fundo paſcere liceat, aut huiuſcemodi rerum, alijs, ut quibus q̃d grauius ſit imperatum, aut animaduerſum, qui conſolando eorum reſtituat uoluntatem, ac beneuolentiam in dominum.

De numero familiæ ruſticalis, et quot operis quiſq; ager coli poſſit, & de modo cuiuſq;. Cap.XXI.

FAMILIAM *Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus ſationis ſcribens de oliuetis, & uinetis, ut duas formulas, unam, in qua præcipit quomodo oliuetum agri iugerum ducentoꝝ quadraginta inſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia tredecim habenda, uillicum, uillicā, operarios quinque, bubulcos tres, aſinarium unum, ſubulcum unū, opilionem unum. Alteram formulam ſcribit de uinearū iugeribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, quindecim mancipia, uillicum, uillicam, operarios decem, bubulcum unum, aſinariū unū, ſubulcum unum. Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera octo hominem unum ea debere'eū fodere diebus quadragintaquinque, tāetſi quaternis operis ſingula iugera poſſit, ſed relinq̃re ſe opas tredecim ualetudini, tempeſtati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius. hoꝝ neuter ſatis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato ſi uoluit (ut debuit), ut prò portione ad maiorem fundum, & minorem adderemus, & demeremus. Præterea extra familiā debuit dicere uillicū, & uillicam, neq; .n. ſi minus .CCXL. iugera oliueti colas, non poſſis minus uno uillico habere, nec ſi bis tāto ampliorem fundū, aut eo plus colas, ideo duo uillici, aut tres habendi fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, uel addendi, ad minores, maiores ue modos fundoꝝ, hi quoq; ſi ſimilis ager eſt, ſin eſt ita diſſimilis, ut totus arari non poſſit, ut ſi ſit confragoſus, atq; arduus cliuis minus multi opus ſunt boues, & bubulci. Inycio illud, quod modum, neq; unū, neq; modicū ꝓpoſuit ducentoꝝ quadraginta iugerum. Modicus .n. centuria, et ea ducentoꝝ iugerum, è qua ni ſexta pars ſit ea quadraginta, quæ de ducentis quadraginta demitur, nō uideo quemadmodum ex eius præcepto demam ſextam partē, & de tredecim mancipijs nihilo magis ſi uillicū, & uillicam remouero, quemadmodū ex undecim item ſextā partem demam. Quod aūt ait in centum iugeribus uinearū opus eſſe quindecim mancipia, ſiquis habebit cēturiam, quæ ſit dimidiū uineti, & dimidium oliueti, ſequeť, ut duos uillicos, & duas uillicas habeat, quod eſt deridiculum. Quare alia rōne modus mancipioꝝ generatim eſt animaduertendus, & magis in hoc Saſerna probādus, qui ait ſingula iugera qua/*

ternis operis uno operario ad conficiendum ſatis eẽ. Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in Gallia ſatis fuit, non continuo idem in agro ligustico mõtano. Itaq; de familiæ magnitudine, et reliquo inſtrumento cõmodiſſime ſcies, quantũ pares, ſi tria animaduerteris diligẽter. In uicinitate pdia cuiuſmodi ſint, et qta, & quot, quæq; hominibus colantur. Et quot additis opis, aut demptis melius, aut deterius habeas. Nobis.n.cultum biuium ad culturam dedit natura experientiã, & imitationem. Antiquiſſimi agricolæ tentando pleraq; conſtituerũt, liberi eorũ maximam partem imitando. Nos utrunq; facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus, experientia tentare quædã ſequẽtes non aleã, ſed rõnem aliquam, ut ſi altius repaſtinauerimus, aut minus, q̃ alij, quod momentũ ea res habeat, ut fecerunt ij, in ſarriẽdo iterũ, et tertio, & q inſitiones ficulnas ex uerno tempore in æſtiuũ contulerunt.

Quot iugis boum quiſq; agri modus coli poſſit. Cap. XXII.

DE RELI *qua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur, Saſerna ad iugera ducenta arui boum iuga duo ſatis eẽ ſcribit. Cato in oliuetis ducentorum quadraginta iugerũ boues ternos, ita fit, ut Saſerna dicat uerũ ad centũ iugera, iugum opus eſt, ſi Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad oẽm agrũ conuenire puto, & utrũq; ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior eſt alia. Terram durã boues pſcindere niſi magnis uiribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt uomeres in arno. Quo ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouicij, triplici regula, ſuperioris domini inſtituto, & uicinorũ, & experientia quadam. Quod addit aſinos, q ſtercus uectent, tres, aſinum molarium, in uinea iugerum centum, iugum boum, in hoc genere ſemiuocalium, adijciendum de pecore, ea ſola, q̃ agri colendi cauſa erunt, ut ſolent eſſe pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia quæ ſolent ſe tueri & aſſidua eſſe, poſſint. In eo numero non modo qui prata habent, ut potius oues, q̃ ſues habeant, curant, ſed etiam qui non ſolum pratorum cauſa habent, propter ſtercus.*

De eligendis bubus, & de modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Cap. XXIII.

IGITVR *De omnibus quadrupedibus prima probatio eſt, qui idonei ſint boues, qui arandi cā emuntur, quos rudes, neque minores trimos, neq; maiores quadrimos parandum. Vt uiribus uugnis ſint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem cõficiat; amplis cornibus, & nigris potius, q̃ aliter, ut ſint lata fronte, naribus ſimis, lato pectore, craſſis coxendicibus.* Hos ueteranos, ex *campeſtribus locis, non emendū in dura, ac montana, nec non, ita ſi incidit ut ſit uitandū.* Nouellos *cum quis emerit iuuencos, ſi eoꝶ colla in furcas deſtinata incluſerit, ac dederit cibū, diebus paucis erunt manſueti, & ad domandum proni.* Tum *ita ſubigẽdum, ut minutatim aſſueſaciant, & ut tironẽ cum ueterano adiūgant, imitando.n.facilius domantur.* Et *primum in æquo loco, & ſine aratro, tum eo leni, & principio per arenam, aut molliorem terram.* Quos *ad uecturas, item inſtituendum, ut inania primum ducãt plauſtra, & ſi poſſis, per uicum, aut oppidum, creber crepitus, ac uarietas rerum, conſuetudine celeberrime ad utilitatem adducit.* Neq; *pertinaciter, quem ſceris dextrū in eo manendum.* Quod *ſi alternis ſit ſiniſter, ſit laboranti in alterutra parte reqes.* Vbi *terra leuis, ut in cãpania, ibi non bubus grauibus, ſed uaccis, aut aſinis quod arant, eo facilius ad aratrū leue adduci poſſunt, ad molas, & ad ea, ſiqua ſunt. quæ in fundo conuehuntur.* In *qua re alij aſellis, alij uaccis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas eſt.* Nã *facilius aſellus, q̃ uacca alitur, ſed fructuoſior hæc, in eo agricolæ hoc ſpectandū, quo faſtigio ſit fundus, in cõfragoſo.n.ac difficili ualentiora parandum, et potius ea, quæ per ſe fructum reddere poſſint, cum idẽ operis faciũt.*

De canibus ſine quibus neq; uilla parū tuta ſit. Cap. XXIIII.

CANES *potius cum dignitate, & acres paucos habendum, q̃ multos, quos conſueſacias potius noctu uigilare, & interdiu clauſos dormire, cathena uinctos, ut ſoluti acriores ſiant.* De *indomitis quadrupedibus, & pecore inſtructo, & canibus hoc faciundum, Si prata ſunt in fundo, neq; pecus dominus habet, danda opera, ut pabulo uẽdito, alienum pecus in ſuo fundo paſcat, & ſtabulet.*

De apparatu inſtrumentorum, quæ in fundo uillæ opus ſunt. Cap. XXV.

DE RELIQVO *inſtrumento muto, in quo ſunt corbulæ,*
& dolia, & alia, ſic præcipiendum. Quæ naſa in fundo, ac fie-
ri à domeſticis poterunt, eoꝝ nequid ematur, ferè ſunt, quæ ex ui-
minibus, et materia ruſtica fiũt ut corbes, fiſcinæ, tribula, mallei,
& raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo,
ut funes, reſtes, tegetes. Quæ è fundo ſumi non poterunt, ea ſi
empta erunt potius ad utilitatem, q̄ ob ſpeciem, ſumptu fructũ
nõ extenuabunt, eo magis, ſi inde empta erunt potiſſimum, ubi
ea & bona, & ꝓxime, & uiliſſimo emi poterunt. Cuius inſtru
menti uaria diſcrimina, ac multitudo, agri magnitudine finit̃;
quod plura opus ſunt, ſi fines diſtant late. Itaq; Stolo inq̄t, Pro-
poſita magnitudine fundi, de eo genere Cato ſcribit, Olineti iu-
gera ducenta quadraginta q̄ coleret, cũ ita oportere, ut faceret
uaſa olearia inſtruere, iuga quinq;, quæ membratim enumerat,
ut ex ære ahena, urceos, naſiternam, item alia ſic è ligno, & fer-
ro, ut ploſtra maiora tria, aratra cũ uomeribus ſex, crates ſterco
rarias quatuor. itẽ alia, ſic de ferramentis quæ ſint, et quot opus
ad multitudinem, ut furcas ferreas octo, et ſarcula totidem, dimi
dio minus palas, item alia. Item alterã formulam inſtrumenti
fundi uinarij fecit, in qua ſcribit, ſi ſit ager centũ iugerũ, habere
oportere uaſa torcularia inſtructa trina, dolia cũ operculis culeo
rum octingentoꝝ, acinaria uiginti, frumentaria uiginti. Item
eiuſmodi alia, q̄ minus multa quidẽ alij, ſed tantũ numerũ cul-
leoꝝ ſcripſiſſe puto, ne cogeret̃ quotannis uendere uinũ. Vetera
enim q̄ noua, & eadem alio tp̄e, q̄ alio pluris. Item ſic de ferra-
mentoꝝ uarietate ſcribit permulta, & genere, & multitudine
qua ſint, ut falces, palas, raſtros. Sic alia, quoꝝ nonnulla genera
ſpecies habent plures, ut falces, nam dicuntur ab eodem ſcriptore
uineaticæ opus eſſe ſex, ſcirpiculæ quinq;, ſyluaticæ quinq;, arbo-
rariæ tres, & ruſticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa, Inſtrumẽ-
tum, & ſupellectilem ruſticã omnem oportet habere ſcriptam in
urbe & rure dominũ, uillicum cõtra ea ruri oĩa certo ſuo quæq;
loco ad uillam eſſe poſita. Quæ non poſſunt eſſe ſub claui, q̄ ma-
xime facere, ut ſint in conſpectu, oportet, eo magis ea, quæ in ra-
riore ſunt uſu, ut quibus in uindemia utuntur, ut corbulæ, & ſic
alia, quæ. n. res quotidie uidentur, minus metuunt furem.

Quæ & quo q̄dq; loco maxime expediat ſerere. Cap. XXVI.

SVSCIPIT *Agraſius. Et quoniam habemus illa duo pri/ ma, ex diuiſione quadripartita, de fundo, & de inſtrumēto, quo coli ſolet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum in quit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur utilis ad ali quam rem, duo conſideranda, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat ſerere, alia enim loca appoſita ſunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulū quæ pertinent, in quo eſt ocymum, farrago, uicia, medica, cytiſum, lu pinum. Neq; in pingui terra omnia ſeruntur recte, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigēt ſucco, ut cytiſum, & legumina, præter cicer, hoc enim quoq; le/ gumen, ut cætera, quæ uelluntur è terra non ſubſecantur, quæ qđ ita leguntꝰ, legumina dicta, in pingui rectius, quæ ſuci ſunt ma ioris, ut holus, triticum, ſiligo, linum. Quædam etiam ſerenda non tam propter præſentem fructum, ꝗ in annum proſpicientē, quod ibi ſubiecta, atq; relicta terram faciunt meliorem. Itaq; lu/ pinum, cum nec dum ſiliculam cœpit, & nonnunquam fabalia, ſi ad ſiliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro ſtercore inarare ſolent. Nec minus ea diſcriminā da in conſerūdo, quæ ſunt fructuoſa propter uoluptatem, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominū ui/ ctum, ac ſenſum, delectationemq; non pertinent, neq; ab agri uti litate ſunt diſiuncta. Idoneus locus eligendus, ubi facias ſalictū, & arūdinetum, ſic alia, quæ humidum locum quærunt. Cōtra, ubi ſegetes frumentarias, ibi fabam potiſſimum feras. Item alia, quæ arida loca ſequuntur, ſicut umbroſis locis alta feras, ut cor/ ruda, quod ita petit aſparagus, apricis, ut ibi feras uiolā, et hor/ tos facias, quod ea ſole nutriantur. Sic alia & alio loco ſerūda, ut habeas uimina, unde utendo aliquid facias, ut ſirpeas, uallos, crates. Alio loco ut feras, & colas ſyluam cæduam, alio ubi au/ cupare. Sic ubi cānabim, linum, iuncum, ſpartum, unde nectas bubus paleas, lineas reſtis, funes, quædam loca eadem, alia ad ſe/ rundum idonea. Nam & in recentibus pomarijs deſitis ſemini/ bus, in ordinemq; arbuſculis poſitis primis annis ante, ꝗ radices longius procedere poſſint, alij conſerunt hortos, alij quid aliud. neq; cum conualuerūt arbores, idem faciunt, ne uiolent radices. Stolo. Quod ad hæc pertinet Cato non male quod ſcribit de ſa tionibus, ager Craſſus, & lætus, ſi ſit ſine arboribus, eum agrum*

frumentarium fieri oportere, idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanum, milium, panicum fert.

Olea in quo agro ſerenda ſit, qua pte, quo ordine. C.XXVII.

IN AGRO *Craſſo, & calido oleam conditaneam, radium maiorem, ſalentinam, orchitem, poſeã ſergianam, colminiã, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eam maxime ſerere. Agrũ olineto conſerundo, niſi qui in uẽtum fauonium ſpectet, & ſoli oſtentus ſit, alium bonũ nullum eſſe. Qui ager frigidior, & macrior ſit, ibi oleam licinianam ſeri oportere. Si in loco craſſo, aut caldo poſueris, hoſtum nequam fieri, & ſerendo arborem perire, & muſcum rubrũ moleſtum eſſe. Hoſtum uocant, quod ex uno facto olei reficitur. Factũ dicunt, quod uno tpe conficiunt, quem alij centum ſexaginta aiunt eẽ modiorũ, alij ita minus magnũ, ut ad centumuiginti deſcendat, & exinde, ut uaſa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiũt illud. Quod Cato ait circum fundũ ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus ſit, & materies ſeri oportere. Sed hoc neq; in omnibus fundis opus eſt, neq; in quibus eſt opus, propter frondem maxime, ſine detrimẽto ponũtur ab ſeptẽtrionali plaga, qđ nõ officiũt ſoli. Ille adijcit ab eodẽ ſcriptore. Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorũ ſerunda, & arũdinetũ, id prius bipalio uerti ibi oculos arundinis pedes ternos aliũ ab alio ſeri, ibi quoq; corrudã, unde aſparagi fiant, aptã eſſe utriq; eandẽ ferè culturã, ſalicẽ græcam circũ arundinetum ſeri oportere, uti ſit, qui uitis alligari poſſit.*

Vinea in quo agro ſerenda ſit. Cap. XXVIII.

VINEA *quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruádum. Qui locus optimus uino ſit, & oſtentus ſoli, aminæum minuſculum, & geminum eugeneũ, & helucolum minuſculum ſeri oportere. Qui locus craſſior ſit, aut nebuloſus, ibi aminæum maius, aut murgẽtinum, aut apicium lucanum ſeri. Cæteras uites, & de his miſellas maxime in omne genus agri conuenire.*

Qua cœli pte ridicæ in uinea figi debeant. Cap. XXIX.

IN OMNI *uinea diligenter obſeruant, ut ridica uitis ad ſeptentrionem uerſus tegatur, & ſi cupreſſos uinas pro ridicis inſerunt, alternos ordines imponunt, neq; eas creſcere altius, q̃ ridi-*

cas patiuntur, neq; propter eas adſerunt uites, quod inter ſe hæc inimica. Agrius Fundani uereor inqt, *ne ante æditimus ueniat huc, q̃ hinc ad quartum actũ accedamus, uindemiam .n. expe-cto.* Bono animo es inquit Scrofa, *fiſcinas expediet, ac urnam.*

In quot menſibus & temporibus diuidať annus, & in quibus quid fieri oporteat, ac de agro ſeminata colligi. Cap. XXX.

ET QVO niam tempora duorũ generũ ſunt, unum annale, quod ſol circuitu ſuo finit, alterũ menſtruum, quod luna circũiens comprehendit, prius dicam de ſole. Eius curſus annalis primum ferè circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus in quatuor partes totus, & idẽ ſubtilius ſeſquimenſibus in octo. In quatuor tpa diuiditur, in uer, & æſtatẽ, & autumnũ, & hyemem. Vere ſtatiões quædam fiunt. Terrã rudẽ proſcindere oportet, quæ ſunt ex ea enata, prius q̃ ex ijs, quid ſeminis cadat, ut ſint exradicata. Et ſimul cauis ab ſole percalefactis aptiores fieri ad accipiendum imbrem, & ad opus faciliores, relaxatis, neq; ea minus bis arandũ, ter melius. Aeſtate fieri meſſes oportere. Autũno ſiccis tẽpeſtatibus uindemias, ac ſyluas excoli cõmodiſſime, tunc uel præcidi arbores ſecundũ terrã oportere. Radices aũt prioribus imbribus ut effodiantur, neqd ex his naſci poſſit. Hyeme putari arbores dũtaxat bis tpibus cũ gelu cortices, ex imbribus careant, & glacie.

Quot dies habeat quælibet pars anni, & in quibus ſignis cœli intrent. Cap. XXXI.

DIES primus ueris eſt in aquario, æſtatis in tauro, autumni in leone, hyemis in Scorpione. Cum uniuſcuiuſq; horum quatuor ſignorum dies tertius & uiceſimus, quatuor temporum ſit primus, efficitur, ut uer dies habeat nonagintaunũ, æſtas nonagintaquatuor, autumnus nonagintaduos, hyems octogintaocto. Quæ redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi uerni temporis extant ad ſeptimum Idus Februarij, æſtiui extant ad ſeptimũ Idus Maij, autũnalis extant ad tertium Idus Sextilis, hyberni extant ad tertiũ Idus Nouemb. Subtilius deſcriptis temporibus obſeruanda quædã ſunt, eaq; in partes octo diuiduntur. Primũ ab fauonio ad æqnoctiũ uernum dies quadragintaduo, hinc ad uergiliarũ exortum dies quadragintaquatuor. Ab hoc ad ſolſtitiũ dies quadragintanouem, ĩde ad caniculæ ſignũ dies

uigintinouem. deinde ad æquinoctium autumnale dies ſexagintaſeptem, exinde ad uergiliarum occaſum dies trigintaduo. Ab hoc ad brumã dies quinquagintaſeptem, inde ad fauõium dies quadragintaquinq;.

Quid inter fauonium & æquinoctium uernum fieri oporteat. Cap. XXXII.

IN PRIMO interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut ferãtur, putari in primis, circũ uites ablaqueari, radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi, prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarrire. Seges dicitur, quod aratum ſatum eſt, aruum, quod aratum, nec ſatum eſt. Noualis, ubi ſatum fuit ante, q̃ ſecunda aratione renouetur. Rurſum terram cum primum arant proſcindere appellant, cum iterũ offringere dicunt, qđ prima aratione glebæ grandes ſolent excitari, cũ iteratur offringere uocant. Tertio cũ arãt iacto ſemine, boues lirare dicuntur, ideſt cũ tabellis additis ad uomerem ſimul, & ſatum frumentũ operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quò pluuia aqua delabatur, nõnulli poſtea, q ſegetes nõ tã latas habent (ut in Apulia) id genus prædij, per ſarritores occare ſolent, ſiquæ in porcis grandiores relictæ ſunt glebæ. Qua aratrum uomere lacunam ſtiriam fecit, ſulcus uocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentum porrigit. Sic quoq; exta deis cum dabant, porrigere dicebant.

Quæ inter æquinoctium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. Cap. XXXIII.

SECVNDO interuallo inter uernum æquinoctium, et uergiliarum exortum hæc fieri debent. Segetes runcari, herbam ex ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi, quæ ſuperiore tempore fieri oportuerit de arboribus, & non ſunt abſoluta ante, q̃ gemmas agant, ac floreſcere incipiant, fiant. Quod ſi quæ folia emittere ſolent, aut ante frondere, q̃ florere inceperint, ſtatim ad ferendum idoneæ non ſunt. Oleã ſeri, interputariq; oportet.

Quæ inter uergiliarum exortum & ſolſtitium fieri oporteat. Cap. XXXIIII.

TERTIO

TERTIO *interuallo inter uergiliarum exortum, & ſolſtiti/um hæc fieri debent*. *Vineas nouellas fodere, aut arare, et poſtea occare ideſt comminuere, ne ſit gleba, quod ita occidunt, occare dicunt*. *Vites pampinari, ſed à ſciente, nam id, q̃ putare maius, neq; in arbuſto, ſed in uinea fieri*. *Pampinare eſt ex ſarmento co/les, qui nati ſunt, de ÿs, qui plurimum ualent, primum, ac ſecun/dum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpe/re, ne relictis colibus ſarmẽtum nequeat miniſtrare ſuccum*. *Ideo in uitiario primitus cum exit uitis, tota reſecare ſolet, ut firmio/re ſarmento è terra exeat, atq; in pariendis colibus uires hẽat ma/iores*. *Euincidum enim ſarmentum propter infirmitatem ſterile/ſcit, neq; ex ſe poteſt eÿcere uitem, quam minorem uocant flagel lum, maiorem etiam, unde uuæ naſcuntur, palmam prior littera una mutata declinata à uenti flatu ſimiliter flabellum ac flagel lum, poſterior quo ea uitis immittitur ad uuas pariendas dicta primo uidetur à pariẽdo parilema ex immutatis lr̃is ut in mul/tis dici cœpta palma*. *Ex altera parte caprea dicta, quod pa/rit capreolum*. *Is eſt coliculus uiteus intortus, ut cincinnus, is enim uites ut teneat, ſerpit ad locum capiundum, ex quo à capi/endo capreolus dictus*. *Omnẽ pabulum primum ocymum, farra ginem, uiciam nouiſſime fœnum ſecari*. *Ocymum dictum à græ/co uerbo ὀκύς, quod ualet cito*. *Similiter quoq; ocymũ in hor/to*. *Hoc amplius dictum ocymum quod citat aluum bubus, et iõ ÿs datur, ut purgent, id eſt pabuli ſegete uiride ſectũ anteq̃ ge/rat ſiliquas*. *Cõtra, ex ſegete, ubi ſata admiſta ordeũ et uicia, et legumina pabuli cauſa uiridia, quo far & ferro cæſa, farrago di/cta, aut quod primum in farracia ſegete ſeri cœpta*. *Eo equi, & iumenta cætera uerno tempore purgantur, ac ſaginantur*. *Vicia dicta à uinciẽdo, quod item capreolos habet, ut uitis, quibus ſur ſum uorſum ſerpit, ad ſcapum lupini, aliũ ue calamum ad quẽ ut hæreat, cũ ſolet uincire*. *Si prata irrigua habebis, ſimul ac fœ/num ſuſtuleris, irrigare*. *In poma, quæ inſita erunt, ſiccitatibus aquam addi quotidie à quo quod indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt*.

Quid inter ſolſtitium & caniculam faciundũ ſit. Ca. XXXV.

QVARTO *interuallo inter ſolſtitium, & caniculam ple/riq; meſſem faciunt, quod frumentum dicunt quindecim diebus*

eſſe in uaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere, cum ſit maturum. Arationes *abſoluere, quæ eo fructuoſiores fiunt, quo calidiore terra aratur. Cum proſciderìs, offringi oportet, ideſt iterare, ut frangantur glebæ. Prima enim aratione grandes glebæ ex terra ſcinduntur. Serendum uiciam, lentem, cicerculam, eruiliam, cæteraq́; quæ alij leguminia, alij (ut gallicani quidam) legaria appellant, utraq; dicta à legendo, quod ea non ſecantur, ſed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare, nouellas et tertio, ſi ſunt etiam tum glebæ.*

Quid inter caniculam & æquinoctium autumni fieri oporteat.
Cap. XXXVI.

QVINTO *interuallo inter caniculam, & æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos conſtrui, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari.*

Quæ inter æquinoctium autumnale, & uergiliarũ occaſum fieri debeant. Cap. XXVII.

SEXTO *interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribunt oportere ſerere, uſq; ad diem. XCI. Poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cã coegerit, nõ ſerere, qđ tm̃ intereſit, ut ante brumã ſata, ſeptimo die, quæ à bruma ſata. XL. die uix exeant, neq; ante æquinoctiũ incipi oportere putant, quod ſi minus idoneæ tempeſtates ſint cõſecutæ, putreſcere ſemina ſoleãt. Fabã optime ſeri in uergiliarum occaſu. Vuas aũt legere, & uindemiam facere inter æquinoctiũ autũnale, & uergiliaꝝ occaſum. Dein uites putare incipere, & propagare, et ſerere poma. Hæc aliquot regionibus, ubi maturius frigora fiunt aſperiora, melius uerno tempore.*

Quid inter uergiliaꝝ occaſum & brumã fieri oporteat. C. 38.

SEPTIMO *interuallo inter uergiliarum occaſum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum, quod iam egit radicem. Roſa etiã conditur radicitus in uirgulas palmares, & obruitur, hæc eadem poſtea transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non eſt utile, ideo quod neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluunt, & agrum faciunt minorem. Ab fauonio uſque ad arcturi exortum recte ſerpyllum è ſeminario trãſferri, quod dictum ab eo, quod ſerpit. Foſſas nouas fodere, uete-*

res tergere, uineas, arbuſtumq́; putare, dum in. XV. diebus ante & poſt brumam, ut pleraque ne facias, necnon tum aliquid recte ſeritur, ut ulmi.

Quæ inter brumam & fauonium fieri oporteat. Ca. XXXIX.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium hæc fieri oportet de ſegetibus, ſiqua eſt aqua, deduci, ſin ſiccitates ſunt, & terra teneritudinem habet, ſarrire, uineas, arbuſtaq́; putare. Cum in agris opus fieri non poteſt, quæ ſub tecto poſſunt, tũc cõficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi ſcripta, & poſita habere in uilla oportet, maxime ut uillicus norit.

De lunaribus diebus. Cap. XL.

DIES LVNARES quoq; obſeruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua Luna creſcit ad plenam, & inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad ueniat ad intermeſtruũ, è quo die dicitur luna eẽ extrema, & prima, à quo Athenis eam diem appellant ἕνην, καὶ νέαν τριακάδος, quædam facienda in agris potius creſcẽte luna, q̃ ſeneſcente, quædam contra, ut quæ metas frumenta, & cæduam syluam. Ego iſta etiam inquit Agraſius, non ſolum in ouibus tondẽdis, ſed in meo capillo à patre acceptum ſeruo, ne decrescẽte luna tondens caluefiam. Agrius. Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audiſti inquit octauo ianam lunam & crescentem, & contra ſenescentem, & quæ crescente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianam lunam, q̃ ante. Et ſi quæ ſenescente luna fieri conueniret melius, quanto ſi minus haberet ignis id aſtrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri.

De altera temporum diuiſione coniuncta cum ſole & luna, & habente ſex partes, ſeu gradus. Cap. XLI.

STOLO, Eſt altera inquit temporum diuiſio coniũcta quodammodo cum ſole, & luna; quæ in ſex partita eſt, quod omnis ferè fructus quinto deniq; gradu peruenit ad perfectũ, ac uidet in uilla dolium, ac modium, unde ſexto prodit ad uſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, ſexto promendum.

De præparando agro gradus primus. Cap. XLII.

AT IN *præparando, ſcrobes faciendi, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, ut ſi arbuſtum, aut pomariũ facere uelis.* Ad alia *arandum, aut fodiendum, ut ſi ſegetes inſtituas.* Ad *quædam bipalio uertenda terra, plus, aut minus, aliæ enim radices anguſtius diffundũtur, ut cupreſſi, aliæ latius, ut platani uſque eo (ut* Theophraſtus *ſcribit)* Athenis *in Lycæo, cum ẽt num platanus nouella eẽt, radices triũ, & triginta cubitorũ egiſſe. Quædam ſi bubus, et aratro pſcideris, & iterandũ ante, q̃ ſemẽ iactes. Itẽ pparatio ſiqua fit in pratis, id eſt, ut defendantur à paſtione, qđ ferè obſeruãt à pyro florẽte, ſi irrigua ſunt, ut tẽpeſtiue irrigent.*

De ſtercore & ſterquilinio. Cap. XLIII.

QVAE *Loca in agro ſtercoranda uidendum, & qui, et quo potiſſimum genere facias, nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit* Caſſius *eſſe uolucrum, præter paluſtriũ, ac nantium.* De *biſce præſtare columbinum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram.* Id *ut ſemen aſpergi in agro oportere, non ut de pecore aceruatim poni.* Ego *arbitror præſtare ex auiarijs turdorũ, ac merularum, quod non ſolum ad agrum utile, ſed etiam ad cibum, ita bubus, & ſuibus, ut fiant pingues.* Itaq; *qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus ut in fundo maneat, minoris conducunt, quã ij, quibus id accedit.* Caſſius *ſecundum* Columbinũ *ſcribit eſſe hominis.* Tertio *caprinum, & ouillum, & aſinium.* Minime *bonum equinum, ſed in ſegetes, in prata. n. uel optimum, ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbã. Sterquilinium ſecundũ uillam facere oportet, ut q̃pauciſſimis operis egerat.* In *eo ſi in medio robuſtea aliqua materia ſit depacta, negant ſerpẽtem naſci.*

De ſerendo agro gradus ſecundus, & quatuor ſunt genera ſeminum, & q̃ quo tempore & loco debeant ſeri. Cap. XLIIII.

SATIONIS *autem gradus ſecundus hanc habet naturã, ad quod tempus cuiuſq; ſeminis apta ſit ad ſerendum.* Nã *refert in agro ad quam partem cœli quiſq; locus ſpectet, ſic ad qđ tempus quæq; res facillime creſcat.* Nonne *uidemus alia florere uerno tempore, alia æſtiuo, neq; eadem autumnali, quæ hyberno?*

Itaq; alia ſeruntur, atq; inſeruntur, & metuntur ante, aut poſt q̃ alia, ut complura quæ uere melius, q̃ autumno inſeruntur. Circiter ſolſtitium inſeri ficus ſolet, nec non brumalibus diebus ceraſus. Quare cum ſemina ferè ſint quatuor generum, quæ transferuntur è terra in terram, per ſe à natura, alia ex induſtria, ut faciunt uiuiradices, quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inſeruntur ex arboribus in arbores. De ſingulis rebus uidendum, quo quæq; tempore, locoq; facias. Primum ſemen, qđ eſt principium oriendi, id duplex, unum, quod latet noſtrum ſenſum, alterum quod apertum. Latet, ſi ſunt ſemina in aere, ut ait phyſicus Anaxagoras, & ſi aqua, quæ influit, in agrum inferre ſolet, ut ſcribit Theophraſtus. Illud, quod apparet ad agricolas, id uidendum diligenter, quædam enim ad oriendum ſunt uſque adeo parua, ut ſint obſcura, ut cupreſſi, nõ enim galbuli, qui naſcuntur, tanquam pilæ paruæ corticiæ id ſemen, ſed in his intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, ſine colono, prius q̃ ſata, nata? Secunda, quæ ex his collecta, neq; prius q̃ ſata, nata. Prima ſemina uidere oportet, ne uetuſtate ſint exucta, aut ne ſint admiſta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen uetus tantum ualet in quibuſdam rebus, ut naturam commutet, nam ex ſemine braſſicæ uetere ſato naſci aiunt rapa, & contra ex rapo𝔭 braſſicam. Secunda ſemina uidere oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, uere, & autumno, & caniculæ exortu, neq; omnibus locis, ac generibus idem. In ſicco, & macro loco, & argilloſo, quo minus habet humoris, uernum tempus idoneum, in terra bona, ac pingui, autumno, quod uere multus humor, quam ſationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per ſurculos defertur in terram, ſic in humum demittitur, ut in quibuſdam tamen ſit uidẽdum, ut eo tempore ſit deplantatum, quo oportet. Id enim fit ante, q̃ gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, ut ea deplãtes potius, quàm defringas, quod plantæ ſolum ſtabilius, quo latius, ut radices facilius mittat, ea celeriter ante quàm ſuccus exareſcat, in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores uidendum, ut ſit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præciſum, quas alÿ clauolas, alÿ talcas appellant, ac faciunt circiter

pedales. Quartũ genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliã. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tpe, & quemadmodum obligetur, nõ enim pyrum recipit quercus, neq; enim ſi malus pyrum. Hæc ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, à quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, uno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen cœpit, ſi in pyrum ſyluaticam inſeueris pyrum quamuis bonã, nõ fore pyrum tam iucundum, q̃ ſi in eã, quæ ſyluestris non ſit. In quãcunq; arborem inſeras, ſi eiusdem generis eſt dumtaxat, ut ſit utraq; malus, ita inſerere oportet, referentem ad fructum, meliori genere, ut ſit ſurculus, q̃ eſt, quo ueniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborem inſerendi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore enim, à qua quis uult habere ſurculum, in eam, quàm inſerere uult, ramulum traducit, & in eius ramo p̃ciſo, ac diffiſſo implicat, tũ ramuli locus, qui contingit ex utraq; parte, qua fiſſuram intrat falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cœlum uiſurus eſt, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius autem ramuli, quem inſeret, cacumen ut directum ſit ad cœlum, curat. Poſtero anno cum comprehendit, unde propagatum eſt, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum ſurculorum, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. Cap. XLV.

QVO Tempore quæq; transferas, hæc in primis uidenda, q̃d quæ prius uerno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitiali, ut ficus, quod denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorem. A quo fit, ut in locis frigidis ficeta fieri non poſſint. Aqua recenti inſito inimica. Tenellum enim cito facit putre. Itaque quod inſerit̃ caniculæ ſigno, commodiſſime æſtimatur inſeri, quæ autem natura minus ſunt mollia, uas aliquod ſupra alligãt, unde ſtillet lente aqua, ne prius exareſcat ſurculus, q̃ coaleſcat, cuius ſurculi corticem integrum ſeruandum, & eum ſic exacuendum, ut non denudes medullam, ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla obliniendum, ac libro obligandum, itaq; uitem triduo ante quàm inſerãt, deſecant, ut qui in ea nimius eſt humor defluat ante, q̃ inſeratur, at in qua inſerunt, in ea paulo infra, q̃ inſitum eſt, incidunt, unde humor aduentitius effluere poſſit; cõtra in fico, & malo punica, & ſiqua etiã horũ natura aridiora,

continuo. In aliꝭ tranſlationibus uidendum, ut quod transfer-tur, in cacumen habeat gemmam, ut in ficis. De his primis qua-tuor generibus ſeminum, quædam quod tardiora, ſurculis poti-us utendum, ꝙ ſemine, ut in ficetis faciunt. Fici enim ſemen natu rale intus in ea fico, quam edimus, quæ ſunt minuta grana, è q̃-bus paruis, quod enaſci coliculi uix queunt. Omnia enim minu ta, & arida, ad creſcendum tarda, & quæ laxiora, ea ꝑ̃ fœcun diora, ut fœmina, ꝙ mas, ex proportione in uirgultis item, itaq; ficus, malus punica, & uitis propter fœmineam mollitiẽ ad cre-ſcendum prona. Contra palma, & cupreſſus, & olea in creſcẽdo tarda, in hoc enim humidiora, ꝙ aridiora, quare ex terra potius in ſeminarꝭ ſurculos de ficeto, ꝙ grana de fico expedit obruere, præter ſi aliter nequeas, ut ſiquando quis trans mare ſemina mit tere, aut inde petere uult, tum enim reſticulas per ficos, quas edi mus, maturas perſerunt, & eas cum inaruerint, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obrutæ in ſeminario pariant. Sic gene-ra ficorum, chiæ, ac calcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ. Item cæte ra tranſmarina in Italiam perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cum ſit nucleus, qđ ex eo tardius enaſcebatur colis, ꝙ ex taleis, iõ potius in ſeminarꝭ taleas, quas dixi, ſerimus.

De medica. Cap. XLVI.

DE MEDICA *in primis obſerues, ut ne in terram nimiũ aridam, aut uariam, ſed temperatam ſemen demittas in iugerũ unum, ſi eſt natura temperata terra, ſcribunt opus eſſe medicæ ſeſquimodium, id ſeritur ita, ut ſemen iactatur, quemadmodum ſcilicet cum pabulum, & frumentum ſeritur.*

De cytiſo. Cap. XLVII.

CYTISVM SERITVR *in terra bene ſubacta tanquã ſemen braſſicæ, inde differtur, & in ſeſquipedem ponitur, aut eti am de cytiſo duriore uirgulæ deplantantur, & ita pangitur in ſerendo.*

Quot modꝭ ſeruntur fabæ, triticĩ, hordei, farris. Cap. XLVIII.

SERVN*tur fabæ modꝭ quatuor in iugero, triticĩ.* V. *ordei.* VI. *farris.* X. *Sed nõnullis locis paulo amplius, aut minus, ſi.n.*

locus craſſus, plus, ſi macer, minus. quare obſeruabis, quantum in ea regione cõſuetudo eſt ſerendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ, ut ex eodem ſemine alibi, cum decimo redeat, alibi cum quintodecimo, ut in Hetruria, *et locis aliquot in* Italia. *In* Sybaritano *dicunt etiam cum centeſimo redire ſolitum, in* Syria *ad* Garada, *& in* Africa *ad* byrachium. *itẽ ex modio naſci centum.* Illud *quoq; multum intereſt in rudi terra, an in ea ſeras, q̃ quotãnis obſita ſit, quæ uocatur reſtibilis, an in uer uacto, quæ interdum requierit.* Cui Agrius. *In* Olynthia *quotannis reſtibilia eſſe dicunt, ſed ita ut tertio quoq; anno uberiores ferãt fructus.* Licinius. *Agrũ alternis ãnis relinq oportet, aut paulo leuioribus ſationibus ſerere. i. quæ minus ſugunt terram.*

De nutricationibus gradus tertius, & quæ ſata quoto quoq; die prodeant de terra. Cap. XLIX.

DICETVR *inquit* Agrius *de tertio gradu, de nutricationĩbus, atq; alimonijs eoꝝ.* Licinius. *Quæ nata ſunt inquit, in fundo aleſcunt, adulta concipiunt, prægnãtia cum ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam, ſic alia ſimile ei, à quo profectum eſt, reddunt ſemen.* Itaq; *ſi florem, acerbumue pyrum, aliudue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quod prægnationis diem idem bis habere non poteſt, ut enim mulieres habent ad partum dies certos, ſic arbores, ac fruges.* Primum *plerũq; è terra exit ordeum diebus ſeptem, nec multo poſt triticum.* Legumina *ferè quatriduo, aut quinq; diebus, præter quam faba, ea enim ſerius aliquanto prodit ſeges.* Oſtendit *idem milium, et ſeſima, & cætera ſimiliter æquis ferè diebus, præterquam ſiquid regio, aut tempeſtas uitij attulit, quo minus ita fiat.* Quæ *in ſeminario nata, ſi loca erunt frigidiora, quæ molli natura ſunt per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut ſtramentis, ſi erunt imbres ſecuti, uidendũ necubi aqua conſiſtat, uenenum. n. gelu radicibus tenellis ſub terra, & ſupra, uirgulta, nec eodem tpe æque creſcunt, nã radices autumno, aut hyeme magis ſub terra, q̃ ſupra aleſcunt, quod tectæ terræ tepore propagantur, ſupra terram aere frigidiore ringunt̃, idq; ita eſſe docent ſylueſtria, ad quæ ſator non acceſſit, nã prius radices, q̃ ijs ex quæ ſolent naſci, creſcunt, neq; radices longius procedunt, niſi quo tpe uenit ſol,*

his duplex cā, quod & radicū materiam aliam, q̄ aliam lōgius proijcit natura, & quod alia terra, alia facilius uiam dat.

Ex qbus folijs cognoſci pōt ſolſtitiū æſtiuū confectū eē. Cap. L.

PROPTER *eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quod ex quibuſdam folijs ꝓpter eorum uerſuram, quod ſit anni tempus, dici poſſit, ut olea, & populus alba, et ſalix. Horum enim folia, cum conuerterunt ſe, ſolſtitium dicitur fuiſſe, nec minus admirandum. quod fit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quod ſolis ortum mane ſpectant. & eius iter ita ſequūtur ad occaſum, ut ad eum ſemper ſpectent.*

Quemadmodum ſata ſint tuenda. Cap. LI.

IN SEMINARIO *quæ ſurculis conſita, & eoꝝ mollio ra erūt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea ſumma ītegēda binis tabellis dextra, ac ſiniſtra deligatis, herbæq; elidēdæ, et dū tēneræ ſunt uellēdæ, nā aridæ factæ rixantur, ac celerius rūpuntur q̄ ſequuntur. Contra herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, nō modo non euellenda in nutricatu, ſed ēt non calcanda. Quin ēt pecus à prato ablegandum, & omne iumentū, ac etiā homines, ſolum. n. hominis exitium herbæ, & ſemitæ fundamentum.*

Quæ in ſpica ſunt uocabula, & cauſæ eorum. Cap. LII.

IN SEGETI *bus autem, frumentū, quo culmus extulit Spicam, ea, quæ mutica nō eſt, in ordeo, & tritico tria habet cōtinētia. Granum, glumam, ariſtam, & etiam primitus ſpica cum oritur uaginam. Granum dictum, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta, quæ ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde ut grani theca ſit gluma, & apex ariſta. Ariſta, & granum omnibus ferè notum, gluma paucis, itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in euhemeri libris uerſis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaq; eodem uocabulo appellāt ſici eius, quam edimus, folliculum. Ariſta dicta, quod areſcit prima, granum à gerendo; id enim ſeritur, uti ſpica gerat frumentum, non ut glumam, aut ariſtam gerat, ut uitis ſeritur, non ut pampinū ferat, ſed uuam. Spica autem, quam ruſtici, ut acceperunt antiquitus, uocant ſpicam, & à ſpe uidetur nominata, eam enim*

quod ſperant fore ferunt. Spica mutica dicitur, quæ nō habet ariſtam, Ariſtæ enim quaſi cornua ſunt ſpicarum, quæ primitus cū oriuntur, neq; plane apparent, qua ſublatent herba, ea uocatur uagina, ut in qua latet conditus gladius. Illud autē ſummum in ſpica iam matura, quod eſt minus, q̄ granum uocatur frit, quod in infima ſpica ad culmum ſtramenti ſummum. item minus quàm granum eſt, appellatur urruncum.

De legēdis fructibus gradus quartus, & fœniſicio, & ſicilitione pratorum. Ca.LIII.

VERVM cum de nutricatu conticuiſſet Licinius, nec interrogaretur, credens nihil deſiderari, dic inquit Agrius de fructibus maturis capiendis. Et ille. Primum de pratis ſummiſſis, cum herba creſcere deſijt, & æſtibus areſcit, ſubſecari falcibus debet, & quoad perareſcat, furcillis uerſari, cum paruit, de ea manipulos fieri, ac uehi ad uillam, tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atque addere fœniſiciæ cumulum. Quo facto ſicilienda prata, id eſt falcibus conſectāda, quæ fœniſecæ præterierunt, ac qua ſi tuberoſum reliquerunt campum. A qua ſectione arbitror dictū ſicilire pratum.

De meſſe & quare meſſis ſit appellata, & alijs nonnullis uocabulis. Cap.LIIII.

MESSIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metuntur, maxime in frumento, & ab eo eſſe uocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meſſionis. unum, ut in Vmbria, ubi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum, & manipulum, ut quenq; ſubſecuerint, ponunt in terra, ubi multos eos fecerunt, iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas, & ſtramentum, ſpicas conijciunt in corbem, atq; in aream mittunt. Stramenta relinquunt in ſegete, unde tollātur in acerum. Altero modo metūt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum bacillum, in quo ſit extremo ferrula ferrea. Hæc cum comprehendit faſcem ſpicarum deſecat, & ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, ut poſtea ſubſecentur. Tertio modo metitur, ut ſub urbe Roma, & locis pleriſq;, ut ſtramentum medium ſubſecent, quod manu ſiniſtra ſummum prehendunt, à quo medio meſſem dictam puto. Infra manū ſtramentum, quod terræ hæret, poſtea ſubſecatur. Contra, quod cum

ſpica ſtramentum hæret, corbibus in areã defertur, ibi diſcædit in apto loco palàm, à q̃ nominata põt eſſe palea. Alij ſtramentum à ſtando, ut ſtramen dictum putant. Alij ab ſtratu, quod id ſub/ ſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges, metendum cum in ea iu/ gerum ferè una opera, propemodum in facili agro ſatis eſſe dica/ tur, ut meſſas ſpicas in arcam corbibus deferre debeant.

Arcam qualem eſſe oporteat. Cap. LV.

A R E A M *eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quam perfla/ re poſſit uentus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, po tiſſimum rotũdam, et mediam paulo extumidam (ut ſi pluerit, non conſiſtat aqua, & quambreuiſſimo itinere extra aream de/ fluere poſſit. Omne porrò breuiſſimum in rotũdo è medio ad ex/ tremum) ſolida terra pauita, maxime ſi eſt argilloſa, ne æſtu ri/ moſa, in rimis eius grana obliteſcant, & recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus, & formicis. Itaq; amurca perfundere ſo lent, ea enim herbarum eſt inimica, & formicarum, & talparũ uenenum. Quidam aream ut habeant ſolidam, muniunt lapi/ de, aut etiam faciunt pauimentum. Nõnulli etiam tegũt areas, ut in Bagiennis, quod ibi ſæpe id temporis anni oriuntur nim/ bi, ubi ea retecta, & loca calida propè aream faciũdum, umbra cula, quò ſucædant homines in æſtu tempore meridiano.*

In ſemen quemadmodum ſpicas ſecærni oporteat, & de tritura & ſtipula. Cap. LVI.

Q V A E *Seges grandiſſima, atq; optima fuerit, ſeorſum in are am ſecærni oportet ſpicas, ut ſemen optimum habeat. E ſpicãs in arcam excuti grana, quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tri/ bulo, id fit è tabula lapidibus, aut ferro exaſperata, quo impoſi/ to auriga, aut põdere grandi trăhitur iumentis iunctis, ut diſcu tiat è ſpica grana, aut ex aſſibus dentatis cum orbiculis, quod uo cant ploſtellum pœnicum. In eo quis ſedet, ut agitet, quæ trahãt iumenta, ut in Hiſpania citeriore, & alijs locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto; & ibi agitato perti/ cis, quod ungulis è ſpicà exterunt grana, his tritis, oportet è ter/ ra ſubiactari uallis, aut uentilabris, cum uentus ſpirat lenis, ita fit, ut quod leuiſſimũ eſt in eo, atq; appellat acus; euannat fo/ ras extra aream, ac frumentũ, quod eſt põderoſum, purũ ueniat*

ad corbem meſſi facta, ſpecilegium uenire oportet, aut domi le/gere ſtipulam, aut ſi ſunt ſpicæ raræ, & operæ caræ, compaſci. Summa .n. ſpectanda, ne in ea re ſumptus fructum ſuperet.

De uindemia facienda. Cap. LVII.

IN VINETIS *una cum erit matura, uindemiam ita fie/ri oportet, ut uideas à quo genere uuarum, & à quo loco uineti incipias legere, nam & præcox, & muſella, quam uocant nigrã, multo ante coquitur, quo prior legenda, & quæ pars arbuſti, ac uineæ magis aprica prius debet deſcendere de uite. In uindemi/am diligentius una non ſolum legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendum. Itaq; lectius defertur in forum uinarium, unde in dolium inane ueniat, electa in ſecretam corbulam, unde in ollu/las addatur, & in dolia plena uinaceorum contrudatur, alia, quæ in piſcinam in* Amphoram *picatam deſcendat, alia, quæ in aram, ut in carnarium aſcendat. Quæ calcatæ uuæ erunt, carũ ſcopi cum folliculis ſubijciendi ſub prælum, ut ſiquid reliqui habe ant muſti, exprimatur in eundem lacum. Cum deſijt ſub prælo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rurſus premunt, & rur/ſus, cum expreſſum, circuncifitum appellant, ac ſeorſum, quod ex/preſſum eſt, ſeruant, quod reſipit ferrum, expreſſi acinorum folli/culi in dolia conijciuntur, eoq; aqua additur, ea uocatur lora, qđ lota acina, ac pro uino operarijs datur hyeme.*

De olea legenda. Cap. LVIII.

DE *Olineto, oleam, quam manu tangere poſſis è terra, aut ſca lis, legere oportet potius, q̃ quatere, quod ea, quæ uapulauit, in/areſcit, nec dat tm̃ olei, quæ manu ſtricta, melior, ea, quæ digitis nudis laudabilior, q̃ illa, quæ cũ digitalibus. Durities .n. eorum nõ ſolum ſtringit baccam, ſed ẽt ramos glubit, ac relinqt ad geli cidium retectos, quæ manu tãgi nõ poterunt, ita quati debent, ut arundine potius, q̃ pertica feriantur. Grauior enim plaga, medi cum quærit. Qui quatiet, ne aduerſam cædat, ſæpe .n. ita percuſſa olea ſecũ defert de ramulo ptem, quo facto, fructũ amittũt poſte ri anni, ut hæc nõ minima cã, quod olincta dicant̃ alternis ãnis nõ ferre fructus, aut nõ æque magnos. Olea ut uua p idẽ biuium redit in uillam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliqueſcat, ac non*

ſolum corpus intus ungat, ſed etiam extrinſecus. Itaq; dominũ & ad balneas, & ad gymnaſium ſequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, uti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus quisq; aceruus demittatur per ſerias, ac uaſa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro, & aſpero lapide. Olea lecta ſi nimium diu fuerit in aceruis caldore fraceſcit, & oleum fœtidum fit, itaq; ſi nequeas mature conficere, in aceruis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem, ꝙ ignorant pleriq; licet uidere è torculis olearijs fluere in agros, ac non ſolum denigrare terram, ſed multitudine facere ſterilem, cum is humor modicus, cũ ad multas res, tũ ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborũ radices infundi ſolet, maxime ad oleã, & ubicunq; in agro herba nocet.

De condendis fructibus gradus quintus, & primum de fœno cõdendo. Cap.LIX.

AGRIVS iandudum inquit in uilla ſedens expecto cum claui te Stolo, dum fructus in uillam referas. Ille, en quin adſum, uenio inquit ad limen, fores aperi. primum fœniſiciæ conduntur melius ſub tecto, q̃ in aceruis, quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus utroq; poſito libentius eſt.

De tritico condendo. Cap.LX.

AT TRITICVM condi oportet in granaria ſublimia, quæ perflentur uento ab exortu, ac ſeptẽtriõum regione, ad quæ nulla aura humida è propinquis locis aſpiret, parietes & ſolum opere tectorio marmorato loricãdi, ſi minus ex argilla miſto acere è frumento, & amurca, quod murem, et uermem non patitur eſſe, et grana facit ſolidiora, & firmiora, quidam ipſum triticũ conſpergunt. cũ addant circiter in. M. modiũ quadrantal amurcæ. Item alius aliud afriat, aut aſpergit, ut chalcidicam, aut caricam, cretam, aut absynthium, abſynthijue decoctum. Item huius generis, alia. Quidam granaria habent ſub terris, uti ſpelũcas, quas uocant ſyros, ut in Cappadocia, ac Thracia, alij, ut in Hiſpania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginienſi, & oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternũt, & curant, ne humor, aut aer tãgere poſſit, niſi cum promitur ad uſum, quo enim ſpiritus non

peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet uel annos quinquaginta, millium uero plus annos centum. granaria ſupra terram in agro quidam ſublimia faciunt, ut in Hiſpania *citeriore, & in* Apulia, *ita ut non ſolum à lateribus p feneſtras, ſed etiam ſubtus à ſolo uentus regirare poſſit.*

De faba & leguminibus & uuis condendis. Cap.LXI.

FABA, *& legumina in olearijs uaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruantur. Cato ait, uuam amineam minuſculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodiſſime condi, eadem in ſapa, & muſto recte, quas ſuſpendas opportuniſſimas eē duracinas, & amineas, & ſcantianas.*

De pomis condendis. Cap.LXII.

CONDITIVA *mala ſtruthea, cotonea, ſcātiana, qriniana, orbiculata, & quæ antea muſte a uocabāt, nūc melimela appellant. Hæc oīa in loco arido, & frigido ſupra paleas poſita ſeruari recte putāt. Et iō oporothecas q faciunt ad aquilonem, ut feneſtras babeāt, atq; ut eæ perflent curant, neq; tū ſine foriculis, ne cum humorē amiſerint, pertinaci uento uieta fiant. Ideoq; in ijs, cameras marmorato, & parietes, pauimentaq;, laudabiliter faciunt, quo frigidior locus ſit, in quo qdā ēt tricliniū ſternere ſolent cœnandi cā. Etenim in, quibus luxuria conceſſerit, ut in pinacothecæ faciant, quod ſpectaculum daf ab arte, cur non quod natura datū utāf in uenuſtate diſpoſita pomoꝝ? pſertim, cū id non ſit faciendum, quod qdam fecerunt, ut* Romæ *coempta poma rus intulerint in oporotbecen inſtruendā conuiuij cā. In oporothecæ mala manere putant ſatis commode, alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij ſubſtrata palea, uel ēt floccis. Mala punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenæ. Mala cotonea, ſtruthea in penſilibus iūctis. Cōtra in ſapa cōdita manere pyra antiana, et ſemētina. Sorba qdā diſſecta, et in ſole macerata, ut pyra, & ſorba p ſe ubicūq; ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa cōfecta in ſinape, nuces inglādes in arena, punica mala et in arena iā decerpta, ac matura, ut dixi, et ēt īmatura cū hærent in ſua uirga, ſi demiſeris in ollā ſine fundo, eāq; ſi cōieceris in terrā, et obteres circū ramū, ſic ne extrinſecus ſpiritus afflet, ea non mō integra eximi, ſed ēt maiora, q̄ in arbore unquam pependerint.*

De olea condenda. Cap.LXIII.

OLEAS *eſui optime condi ſcribit Cato orchites, & pauſeas aridas uel uirides in muria, uel in lentiſco contuſas. Orchites nigras ſale ſi ſunt confricatæ dies quinq;, & tum ſale excuſſo, biduũ ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere, eaſdem ſine ſale in defrutum condire.*

De amurca condenda. Cap.LXIIII.

RECTE *amurcã periti agricolæ tam in ollis condunt, q̃ oleum, aut uinum. Eius cõditio, cũ expreſſa olea, quod ſtatim effluxerit de ea, decoquunt̃ duæ partes, ac refrigeratum conditur in uaſa. Sunt itẽ aliæ conditiones, ut ea, in qua adijciunt muſtum.*

De promendis fructibus gradus ſextus. Cap.LXV.

QVOD *nemo condit fructus, niſi ut promat, de eo quoq; uel ſexto gradu animaduertẽda pauca. Promũt cõdita aut ꝑpterea quod ſunt tuenda, aut quod utenda, aut quod uendenda. Ea, q̃ diſſimilia ſunt inter ſe, aliud alio tempore tuendum, et utendũ.*

De promendo frumento tuendi cauſa. Cap.LXVI.

TVENDI *cauſa promendum id frumentum, quod curculiones exeſſe incipiunt, id enim cum prõptũ eſt in ſole ponere oportet aquæ catinos, quod eò conueniunt, ut ipſi ſe necent, curculiones. Sub terra q̃ habent frumentũ in ijs, quos uocãt ſyros, quo cũ periculo introitur recenti aptione, ita ut quibuſdã ſit interclusa aia, aliquanto poſt promere, q̃ aperuerint, oportet. Far, quod in ſpicis condideris per meſſem, & ad uſus cibatus expedire uelis, ꝓmendum hyeme, ut in piſtrino pinſatur, ac torreatur.*

De amurca tuenda & promenda. Cap.LXVII.

AMVRCA *cum ex olea eſt expreſſa, qui eſt humor aquatilis, ac retrimentum conditũ in uas fictile, id quidã ſic ſolent tueri, diebus. XV. ex eo, quod eſt leuiſſimum, ac ſummũ depletur, ut traijciant in alia uaſa, & hoc iiſdem interuallis duodecies. In ſex mẽſibus proximis id faciunt. Cum id nouiſſime faciunt potiſſimum traijciant, cum ſeneſcit luna, tunc decoquunt in ahenis leui ignĩ duas partes quoad regerunt, tum deniq; ad uſum recte ꝓmitur.*

De uino promendo. Cap.LXVIII.

QVOD *muſtum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum feruet, neq; etiam cum proceſſit, niſi prius ſit uinum factũ. Si uetus bibere uelis, quod non ſit ante quàm acceſſerit annus, tum, cum fuerit anniculum, promito. Si uero eſt ex eo genere uuæ, quæ dum matureſcit, coaceſcat, ante uindemiam conſumi, aut uenire oportet. Genera ſunt uini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cũ prompta ſunt, fructuoſiora.*

De olea promenda. Cap.LXIX.

OLEAS *albas, quas condideris nouas, ſic celeriter pomas, niſi condieris, propter amaritudinẽ reſpuit palatum. Item nigras, niſi prius eas ſale maceraris, ut libenter in os recipiantur.*

De nuce & palmula & ficu ſabina promendis. Cap.LXX.

NVCEM *iuglandem, & palmulam, & ficum ſabinã quanto citius promas, iucundiore utare, quod uetuſtate ficus ſit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.*

De uuis & malis & ſorbis penſilibus promendis. Cap.LXXI.

PENSILIA, *ut uuæ, mala, & ſorba, ipſa oſtendunt, quando ad uſum oporteat promi, quod colore mutato, & contractu acinorum, ſi non demiſeris ad edendum, ad abijciendum deſcenſura ſe minitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet. Acerbum enim ſuſpenſum lentius miteſcit. Quod prius domi maturitatem aſſequi uult, quàm nequit in arbore, ut inde promatur ad eſcam.*

De farre promendo. Cap. LXXII.

MESSVM *far promendum hyeme in piſtrino ad torrẽdum, quod ad cibarium expeditum eſſe uelis. Quod ad ſationem tum promendum cum ſegetes maturæ ſunt ad accipiendum. Itẽ quæ pertinent ad ſationem ſuo quoq; tempore promenda. Quæ uendenda, uidendum, quæ quoq; tempore oporteat promi. Alia.n. quo manere non poſſunt, ante q̃ ſe commutent, ut celeriter promas, ac uendas, alia quæ ſeruari poſſunt, ut tum uẽdas, cum caritas eſt*

ritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modo uſuram adyciũt, ſed etiam fructum duplicant, ſi tempore promas. Cum hæc dicæ-ret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flẽs, et rogat, ut ignoſca-mus, quod ſumus retenti, & ut ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba nõ po-tuiſſe, ſed tantũmodo exaudiſſe uocem, perperam feciſſe. Ipſe, cũ patronum domũ ſuſtuliſſet, et pueros dimiſiſſet, ut medicũ req-rerent, ac mature adducerẽt, quod potius illud adminiſtraſſet, q̃ ad nos ueniſſet, æquũ eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi cũ ſeruare nõ potu-iſſet, qn nõ multo poſt animam efflaret, tñ putare ſe feciſſe recte. Id nos moleſte ferẽtes deſcendimus de æde, et de caſu humano ma-gis querentes, q̃ admirantes id Romæ factum, diſcedimus oẽs.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD NIGRVM TVRANNIVM. LIB. II.

IRI MAGNI NOSTRI MA-iores non ſine cauſa præponebant ruſticos ro-manos urbanis, ut ruri enim, qui in uilla ui-uunt ignauiores, q̃ qui in agro uerſantur in aliquo opere faciundo, ſic qui in oppido ſede-rent, q̃ qui rura colerent, deſidioſiores puta-bant. Itaq; ãnum ita diuiſerunt, ut nonis mo-do diebus urbanas res uſurparent, reliquis. ut rura colerent. Quod dum ſeruauerunt inſtitutum, utrũq; conſecuti ſunt, ut & cultura agros fœcundiſſimos haberent, & ipſi ualetudine firmio-res eſſent, ac ne græcorum urbana deſiderarent gymnaſia, quæ nunc uix ſatis ſingula ſunt, nec putant ſe habere uillam, niſi mul-tis uocabulis retineant græcis, quin uocent particulatim loca προ-κοιτῶνα, παλαίςραν, ἀποδυτήριον, περίςυλον, ὀρνιθῶνα, περιςε-ρεῶνα ὀπωροθήκην. Igitur quod nũc intra murum ferè patreſ-familiæ correpſerunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, q̃ in ſegetibus, ac uinetis frumen-tum locamus, qui nobis aduehat, qui ſaturi fiamus, ex Africa,

& Sardinia, & nauibus uindemiã condimus ex inſula Coa, et Chia. Itaq; in qua terra culturam agri docuerunt paſtores progeniem ſuã, qui condiderunt urbem, ibi contra progenies eorũ, propter auaritiam contra leges, ex ſegetibus facit prata, ignorãtes non idem eſſe agriculturam, & paſtionem, alius.n. opilio, et arator, nec ſi poſſit in agro paſci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentũ.n. id, quod in agro natum non creat, ſed tollit dentibus. Contra, bos domitus cã ſit, ut cõmodius naſcatur frumentum in ſegete, & pabulum in nouali. Alia inquam ratio, ac ſcientia coloni, alia paſtoris. Coloni, ut ea, quæ in agricultura naſcant̃, è terra fructum faciant. Contra, paſtoris ut ea, quæ nata ex pecore. Quare, qm̃ inter ſe ſocietas magna, propterea qđ pabulũ in fundo cõpaſcere, q̃ uendere plerũq; magis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus terreſtres aptiſſima eſt, maxime ſi ad id pecus ſit appoſitũ, qui habet p̃dium, habere utrãq; debet diſciplinã & agriculturæ, & pecoris paſcẽdi, & ẽt uillaticæ paſtionis, ex ea.n. quoq; fructus tolli poſſunt non mediocres ex ornithonibus, ac leporarijs, et piſcinis. E quis qm̃ de agricultura librũ Fundaniæ uxori propter eius fundum feci, tibi Niger Turãni noſter, q uehemẽter delectaris pecore, propterea quod te empturientẽ in campos macros ad mercatũm adducũt crebro pedes, quo facilius ſumptibus multa poſcentibus miniſtres, quod eo facilius faciã, qđ et ipſe pecuarias habui grãdes, in Apulia ouiarias, et ĩ Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter, ac ſummatim percurrã, ex ſermonibus noſtris collatis cum ijs, qui pecuarias habuerunt in Epiro magnas, tũ cũ pyratico bello inter Delum, & Siciliã Græciæ claſſibus præeſſem, incipiam hinc.

De origine rei pecuariæ. Cap. I.

CVM Menates diſceſſiſſet, Coſſinius mihi, ignoſce non dimittemus inquit, ante q̃ tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum ſumus interpellati. Quæ tria inquit Murius? An ea, quæ mihi heri dixiſti de paſtoria re? Iſta inquit ille, quæ cœperat hic diſſerere, quæ eſſet origo, quæ dignitas, quæ ars, cum Petam ſeſſum uiſere ueniſſemus, ni medici aduentus nos interrupiſſet. Ego uero inquam dicam dũtaxat, quod eſt ἱςορικὸν, de duabus rebus primis, quæ accepi de origine, ac dignitate. De tertia parte, ubi eſt de arte, Scrofa ſuſcipiet.

ὡς πέρμου πολλὸν ἄμεινον,

Vt ſemigræcis paſtoribꝰ dicam græce. Nam is magiſter eſt Lucilli Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariæ in brutijs habentur. Sed hæc à nobis ita accipietis inquit Scrofa, ut uos, qui eſtis epirotici ⁂ bietate reminc reminiæ. Hæc, quæ ſcitis, proferatis in mediũ. Nemo enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditionem, ut meæ partes eſſent primæ, nõ quo non ego pecuarias in Italia habeam, ſed nõ omnes, qui habent citharã, ſunt citharœdi. Igit' inquam & homines, & pecudes cum ſemper fuiſſe ſit neceſſe, natura (ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putauit Thales Mileſius, & Zeno Cytheius, ſiue contra, principium horum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius, et Ariſtoteles ſtagirites) neceſſe eſt humanæ uitæ à ſumma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatẽ, ut ſcribit Dicæarchus, & ſummum gradum fuiſſe naturalem, cum uiuerent homines ex ijs rebus, quæ inuiolata ultro ferret terra, ex hac uita in ſecundã deſcendiſſe paſtoritiam è feris, atq; agreſtibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaq; colligerent ad uſum, ſic ex animalibus, cum propter eandem utilitatem quæ poſſent ſylueſtria deprehenderent, ac concluderent, & manſueſcerent. In quis primũ non ſine cauſa putant oues aſſumptas, & propter utilitatem, et propter placiditatem, maxime. n. hæ natura quietæ, & aptiſſimæ ad uitam hominum. Ad cibum enim lacte, & caſeum adhibitum, ad corpus ueſtitum, & pelles attulerunt. Tertio deniq; gradu à uita paſtorali ad agriculturã deſcenderunt. In qua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerunt multa, & quò deſcenderãt, ibi proceſſerunt longe, dũ annus peruenirct. Etiã nũc in locis multis genera pecudũ ferarũ ſunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus, ubi greges uidẽtur complures, ut in Samothracæ caprarum, quas latine rotas appellãt. Sunt etiã in Italia circum Fiſcelium, & Tetricam montes multæ. De ſuibus nemini ignotum, niſi qui apros non putant ſues uocari. Boues perferi ẽt nunc ſunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Aſini feri in Phrygia, & Licbaonia. Equi feri in Hiſpaniæ citerioris regionibus aliquot.

De dignitate rei pecuariæ. Cap. II.

ORIgo, quã dixi, et dignitas, quã dicã, de ãtiqs illuſtriſſimus

quiſq; paſtor erat, ut oſtendit græca, & latina lingua, & ueteres poetæ, q alios uocant ϖολυάρνας, alios ϖολυμήλους, alios ϖολυβούτας, ꝙ ipſas pecudes pp caritatẽ aureas babuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſten ſubduxiſſe q̃ritur, ut in Colchide Oeta, ad cuius arietis pellem pfecti regio genere dicũtur argonautæ, ut in Libya ad heſperidas, unde aurea mala, ideſt ſecundum antiquam conſuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim ſua uoce græci appellarunt μῆλα. Nec multo ſecus noſtri ab eadem uoce, ſed ab alia littera bela uocarunt. Non enim me, ſed bee ſonare uidentur oues uocem efferentes, à quo poſt belare dicunt, extrita è littera, ut fit ĩ multis. Quod ſi apud antiquos nõ magnæ dignitatis pecus eſſet, in cœlo deſcribendo aſtrologi nõ appellaſſent eorum uocabulis ſigna, quæ non modo non dubitarunt ponere, ſed etiam ab his principibus. XII. ſigna multi numerant, ut ab ariete, & tauro, cum ea præponerent Apollini, et Herculi, hi. n. dij ea ſequuntur, & appellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de XII. ſignis ſextam partem obtinere pecudum nomina, niſi adiecißent, ut quartam tenerent, capricornum. Præterea à pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari, terraq; ab his regionum notæ? à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, ægeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in Sabinis Canterium montem. Boſphorum unum Thracium, alterum Cimerium? Nonne in terris multa, ut oppidum in Græcia ἵϖϖιον ἄργος. Deniq; Italia à uitulis, ut ſcribit Piſo. Romanorum uero populum à paſtoribus eſſe ortum quis non dicit? quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutricium? qui Romulum, et Rhemũ educauit, non ipſos quoq; fuiſſe paſtores obtinebit, quod parilibus potiſſimum condidere urbem? non idem, quod multa etiã nunc ex uetere inſtituto bubus, & ouibus dicitur. Et quod æs antiquiſſimum, quod conflatum pecore, pecore eſt notatum. Et qđ urbs cũ condita eſt, tauro, et uacca, q eſſent muri, et portæ definitum. Et qđ Po. Ro. cum luſtratur, ſolitaurilibus circumaguntur uerres, aries, taurus. Et quod nomina multa habemus ab utroq; pecore, à maiore, & à minore. A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius, ſic à maiore Equitius, Taurius, cognomina adſignificari, quod dicuntur Anni capræ. Statili Tauri, Pomponij, Vituli. Sic à pecudibus alij multi.

De ſcientia paſtorali in genere. Cap. III.

RELIQVVM *eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendum, quod Scrofa noſter, cui hæc ætas defert rerum ruſticarũ omnium palmam, quo melius poteſt dici, cum conuertiſſent in eum ora omnes. Scrofa igitur inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcendi, ut fructus q̃ poſſunt maximi capiantur ex ea, à quibus ipſa pecunia nominata eſt, nam omnis pecuniæ, pecus fundamẽtum. Ea partes habet nouẽ diſcretas ter ternas, ut ſit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, ſus. Altera de maiori pecore, in quo ſunt item aliæ tres ſpecies natura diſcretæ, boues, aſini, equi. Tertia pars eſt in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ijs capiatur fructus, ſed propter eam aut ex ea ſint ut muli, canes, paſtores. Harũ unaquæq; in ſe generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando neceſſariæ quatuor, alteræ in paſcendo totidem. præterea communis una. Ita fiunt oẽs partes minimum octoginta, & una, & quidem neceſſariæ, nec paruæ. Primum, ut bonum pares pecus, unum ſcire oportet, qua ætate quanq; pecudem parare, habereq́;. Itaq; in bubulo pecore minoris emitis anniculam & ſupra decem annorum, quod à bima, aut trima fructum ferre incipit, neq; longius poſt decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, ſterilis. E quatuor altera pars, eſt cognitio formæ uniuſcuiuſq; pecudis qualis ſit. Magni enim intereſt, cuiuſmodi quæque ſit ad fructum. Ita potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quàm albis, capram amplam, q̃ paruam, ſues procero corpore, capitibus ut ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint ſeminio quærendum. Hoc enim nomine aſini arcadici in Græcia nobilitati, in Italia reatini, uſque eo ut mea memoria aſinus uenierit ſeſtertijs millibus LX. & unæ quadrigæ Romæ conſtiterint quadringentis millibus. Quarta pars eſt de iure in parando, quemadmodum quãq; pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, neceſſe eſt aliquid intercedere. Neq; in omnibus ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio nummorum ad mutationem dominij. In emptione alias ſtipulandum ſtatim eẽ è ualetudinario, alias è ſano pecore, alias è neutro.*

De paſtione. Cap. IIII.

ALTERAE partes quatuor ſunt, cum iam emeris, obſeruandæ, de paſtiõe, de fœtura, de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus locus qui eſt, eius ratio triplex. In qua regione quanq; potiſſimum paſcas, & quando. E quis, ut capras in montoſis potius locis, & fructibus, q̃ in herbidis campis, equas contra. Neq; eadẽ loca æſtiua, & hyberna idonea omnibus ad paſcendum. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Apulia in Samnium æſtiuatũ atq; ad publicanum profitẽtur, ne, ſi inſcriptum pecus pauerint, lege cenſoria committant mulietos, & à campeſtri, ætate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potiſſimum quæq; pecudum paſcatur habenda ratio, nec ſolum q̃d fœno ſatura ſit equa, aut bos, cũ ſues hoc uitent, & q̃rant glandem, ſed quod ordeum, & faba interdũ ſit quibuſdam obijciendum, & dandum bubus lupinũ, & lactarijs medica, et cytiſum. Præterea q̃d ante admiſſurã diebus. XXX. arietibus, ac tauris dat̃ plus cibi, ut uires habeant, fœminis bubus demit̃, q̃d macreſcẽtes melius cõcipe dicunt̃.

De fœtura, & primum de admiſſione. Cap. V.

SECVNDA pars eſt de fœtura. Nũc appello fœturam à cõceptu ad partum, hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primum uidendum de admiſſione, quo quæq; tempore ut ineant facere oporteat. Nam, ut ſuillo pecori à fauonio ad æquinoctiũ uernũ putant aptũ, ſic ouili ab arcturi occaſu uſq; ad aquilæ occaſum. Præterea habenda ratio quanto ante q̃ incipiat admiſſura fieri, mares à fœminis ſecretos habeant, quod ferè in omnibus binis menſibus ante faciunt & armentarij, & opiliones. Altera pars eſt in fœtura, quæ ſint obſeruanda, quod alia alio tempore parere ſolet. Equa enim uentrem fert. XII. menſes, uacca decem, ouis, & capra quinq;, ſus quatuor. In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt uera, quod in Luſitania ad oceanum in ea regiõe, ubi eſt oppidum Oliſyppo monte Tagro, quædam è uẽto certo tempore concipiunt equæ, ut hic gallinæ quoq; ſolent, quarum oua hippenemia appellant. Sed ex his equis, qui nati pulli non plus triennium uiuunt. Quæ nata ſunt matura, & chorda, ut pure, & molliter ſtent, uidendum, & ne obterantur. Dicuntur agni chordi, q̃ poſt tp̃s naſcuntur, & remanſerũt in uoluis intimis, q̃ græci uocãt χορίον, à quo chordi appellati.

De nutricatu. Cap. VI.

TERTIA *res eſt de nutricatu q̃d obſeruari oporteat, in quo quot diebus matris ſugant mammam, & id quo tempore, et ubi & ſi parum habet lactis mater, ut ſubijciat ſub alterius mammã, qui appellantur ſubrumi, ideſt ſub mamma, antiquo enim uocabulo mamma rumis, ut opinor. Ferè ad quatuor menſes à mãma non diſiunguntur agni, hœdi tres, porci duos, è quis, quoniã puri ſunt ad ſacrificium, ut immolentur, olim appellati ſacres, quos appellat Plautus cum ait. Quanti ſunt porci ſacres? ſic boues altiles, ad ſacrificia publica ſaginati dicuntur opimi.*

De ſanitate. Cap. VII.

QVARTA *pars eſt de ſanitate, res multiplex, ac neceſſaria q̃d morboſum pecus, & uitioſum, & q̃n non ualet, ſæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius ſcientiæ genera duo, unum ut in hominem, ad quẽ adhibendi medici, alterum, quo ipſe etiam paſtor diligẽs mederi poſſit. Eius partes ſunt tres, nã animaduertendum, quæ cuiuſq; morbi ſint cauſæ, quæq; ſigna earũ cauſarũ ſint, & quæ quenq; morbum ratio curãdi ſequi debeat. Ferè morborũ cauſæ erunt, quod laborant propter æſtus, aut propter frigora, neç non ẽt propter nimium laborem, aut contra, propter nullam exercitationẽ, aut ſi cum exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum, aut potionem dederis. Signa aũt ſunt, ut eorũ, qui ſiue ex æſtu, ſiue è labore febrẽ habent, adapertum os humido ſpiritu crebro, & corpore calido. Curatio aũt, cũ hic eſt morbus, hæc, pfunditur aqua, & pungitur oleo, & uino tepefacto, & itẽ cibo ſuſtinetur, & inijcitur aliq̃d, ne frigus cædat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficit̃, diminuit̃ ſanguis maxime è capite. Item ad alios morbos aliæ cauſæ, ẽt alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta hr̃e oportet magiſtrũ pecoris. Relinquit̃ nonũ, quod dixi de numero utriuſq; partis cõe. Nam & q̃ parat pecus, neceſſe eſt conſtituat numerũ. Quot greges, & q̃to ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, & iõ fructus diſpereant. Præterea ſcire oportet in grege quot fœminas habeat, q̃ parere poſſint quot arietes, quot utriuſq; gñis ſoboles, quot reijculæ ſint aliẽnãdæ. In alimonijs ſi ſint plures nati, ut q̃dã faciunt, ſequẽdum, ut quoſdam ſubducas, quæ res facere ſolet, ut reliq̃ melius creſcant.*

An nouenæ partes exeãt extra pecoris minoris ac maioris nomẽ. Cap. VIII.

VIDE inquit Atticus, ne te numerus fallat, et ne nouenæ iſtæ
partes nõ exeant extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo
pacto enim erunt in mulis, & paſtoribus nouenæ partes, ubi nec
admiſſuræ, nec fœturæ obſeruãtur? In canibus enim uideo poſſe
dici. Sed do ẽt in hominibus poſſe nouenarium retineri numerũ,
quod in hybernis habent in uillis mulieres, & quidã etiã in æſti-
uis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores reti-
neant, & puerperijs familiam faciant maiorem, & rem pecuariã
fructuoſiorem. Si inquam numerus non eſt adamuſſim, ut nõ eſt,
cum dicimus mille naues iſſe ad Troiam, centumuirale eſſe iudi
cium Romæ, deme (ſi uis) duas res de mulis, admiſſuram, et par
turam. Vactius parturam inquit? proinde ut nõ aliquoties dica
tur Romæ peperiſſe mulam. Cui ego ut ſuccinerem ſubijcio Ma
gonem, & Dionyſium ſcribere mulam, et equam, cũ cõceperint,
duodecimo menſe parere. Quare nõ, ſi hic in Italia cũ pepit mu
la ſit portẽtum, adſentiri oẽs terras. Neq; enim hirũdines, & ci-
coniæ, quæ in Italia pariunt, in oĩbus terris pariunt. Non ſatis
palmas, cariotas in Syria parere, inuectas in Italiã nõ poſſe? Sed
ſcrofa. Si exigere mauis ſine mularũ admiſſura, & fœtura nume
rũ octoginta & unũ, eſt qui expleas duplicẽ iſtam lacunã, quod
extraordinariæ fructuum ſpecies duæ accedunt magnæ, quarum
una eſt tõſura, quod oues, & capras detundẽt, aut uellunt, alte-
ra, q̃ latius patet, de lacte, & caſeo, quam ſcriptores græci ſepa-
ratim τυροποιΐαν appellauerũt ac ſcripſerunt de ea re ꝑmulta.

De pecudibus arietibus & agnis quorum item paſtio fœtura, nutricatus & ſanitas conſiderãda ſunt. Cap. IX.

SED Quoniam nos noſtrũ penſum abſoluimus, ac limitata
eſt pecuaria quæſtio, nunc rurſus uos reddite nobis ò epirotæ de
una quaq; re, ut uideamus, qd paſtores à pergamidæ in Aledo-
ne potis ſint. Atticus, qui tũc Titus Põponius, nunc Quin. Cæci-
lius cum noĩe eodem ego opinor inquit, incipiã primus, qm̃ uos
in me uideo coniecisse oculos, & dicã primigenia pecuariæ. E fe-
ris. n. pecudibus primum dicis oues cõprehenſas ab hominibus, ac
manſuefactas, has primũ oportet bonas emere, quæſita ætate, ſi

neq; uetulæ ſunt, neq; meræ agnæ, quod alteræ iam non dum, alteræ iã nõ poſſunt dare fructum, ſed ea melior ætas quã ſequitur ſpes, q̃ ea, quã mores. De forma, ouem eẽ oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit, & molli, uillis altis, & denſis toto corpore, maxime circũ ceruicem, & collum, uentrem quoq; ut habeat pilosum; itaq; quæ id nõ haberent, maiores nr̃i apicas appellabãt, ac reijciebant; eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare ut ſint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis uidendũ, ut boni ſeminis pecus habeas, id ferè ex duabus rebus poteſt animaduerti, ex forma, et ex progenie. Ex forma, ſi arietes ſint fronte lana ueſtiti bene, intortis cornibus pronis ad roſtrum, rauis oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore, & ſcapulis, et clunibus latis, cauda lata, & lõga, animaduertendũ quoq; lingua ne nigra, aut uaria ſit, quod ferè qui talẽ habent, nigros, aut uarios procreãt agnos. Ex progenie aũt animaduertitur, ſi agnos pcreant formoſos. In emptionibus iure utimur eo, qđ lex præſcripſit, in ea.n. alij plura, alij pauciora excipiunt, qdã.n. pretio facto in ſingulas oues, ut agni chordi duo pro una oue annumerent, etſi cui uetuſtate dentes abſunt, itẽ binæ pro ſingulis, ut prodant, de reliquo antiqua ferè formula utuntur, cũ emptor dixit, tãti ſunt mihi emptæ? & ille rñdet, ſunt, & ex prompſit numos. Emptor ſtipulatur priſca formula ſic, illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, uti pecus ouillũ, quod recte ſanum eſt extra luſcam, ſurdam, minã, ideſt uentre glabro, neq; de pecore morboſo eſſe, habereq; recte licere, hæc ſic recte fieri ſpondes? nec cũ id factum eſt, tñ grex dominum non mutat, niſi ſit æs adnumeratũ. Nec non emptor põt ex empto uenditorẽ damnare, ſi non tradat, cum is nõ ſoluerit numos, ut ille emptorem ſimili iudicio, ſi non reddidit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primum prouidendũ, ut totum annum recte paſcãtur intus, & foris, ſtabula idoneo loco ut ſint, ne uentoſa, q̃ ſpectent magis ad orientem, q̃ ad meridianum tẽpus. ubi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatũ, & procliuum, ut euerri facile poſſit, ac fieri purum. Non.n. ſolum ea uligo lanam corrũpit ouium, ſed ẽt ungulas, ac eas ſcabras fieri cogit. Cũq; aliquot dies ita ſteterint, ſubijcere oportet uirgulta, & alia, quo mollius requieſcant,prioreſq; ſint libentius.n. ita paſcuntur. Faciẽdum quoq; ſepta ſecreta ab alijs, quo enitentes ſecludere poſſis, itẽ quæ

corpore ægro, hæc magis ad uillaticos greges animaduertenda. Contra ille in ſaltibus q̄ paſcuntur, & à tectis abſunt longe, portant ſecum crates, aut retia; quibus cohortes in ſolitudine faciãt, ceteraq; utenſilia. Longe.n. & late in diuerſis locis paſci ſolent, ut multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego uero ſcio inquam, nam mihi greges in Apulia hybernabant, qui in reatinis montibus æſtiuabãt. Cum inter hæc bina loca, ut iugum cõtinet ſirpiculos, ſic colles publicæ diſtantes paſtiones, eæq; ibi, ubi paſcunt̃ in eadem regione, tñ temporibus diſtingunt, ut æſtate quod tum prima luce exeunt in paſtum, propterea qđ tũc herba roſida, meridianæ quæ eſt aridior, iucunditate præſtat. Sole exorto puro propellunt, ut redintegrantes rurſus ad paſtũ alacriores faciant. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcunt, ſub umbriferas rupes, & arbores patulas ſubijciũt, quoad refrigerato aere ueſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum. Ita paſcere pecus oportet, ut auerſo ſole agat, caput enim ouis molle, maxime eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt quoad contenebrauit, iterum enim tũ iucunditas in herba redintegrauit. Hæc ab uergiliarum exortu ad æquinoctiũ autumnale maxime obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt utile duplici de cauſa, quod & caducæ ſpicæ ſaturantur, & obtritis ſtramentis, & ſtercoratione faciunt in annum ſegetes meliores. Reliquæ paſtiones hyberno, ac uerno tempore hoc mutant, quod pruina iã exhalata propellunt in pabulum, & paſcũt diem totũ, ac meridiano tp̄e ſemel agere potum ſatis habent. Quod ad paſtiones attinet, hæc ferè ſunt, qđ ad fœturã, quæ dicã. Arietes, quibus ſis uſurus ad fœturã, bimeſtri tp̄e ante ſecernendum, & largius pabulo explẽdum. Cum redierint ad ſtabula è paſtu, ordeum ſi eſt datum, fiunt firmiores ad laborem ſuſtinendũ. Tempus optimũ ad admittendũ, ab arcturi occaſu ad Aquilæ occaſum, qđ quæ poſtea concipiunt, fiunt uegrãdes, atq; imbecillæ. Ouis prægnãs eſt diebus centum quinquaginta. Itaq; ſit partus exitu autũnali, cum aer eſt modicæ tẽperatus, ac primitus orit̃ herba imbribus primoribus euocata. Quãdiu admiſſura ſit, eadem aqua uti oportet, quod cõmutatio et lanã facit uariam, et uterum corrumpit. Cum oẽs conceperunt, rurſus arietes ſecernẽdi. Ita factis p̄gnãtibus, quod ſunt moleſti obſunt. Neque pati oportet minores q̄ bimas ſaliri, quod neq; natum ex

bis idoneum eſt, necnon ipſæ fiunt ẽt deteriores, & non meliores q̃ trimæ admiſſæ, deterrẽt à ſaliendo fiſcellis è iũco, alia ne qua re, quam alligant ad naturam. Cõmodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cum parere cœperint inijciunt in ea ſtabula, quæ habent ad eã rem ſecluſa. ibiq; nata recentia ad ignẽ prope ponunt, quoad cõualuerint, biduum, aut triduũ retinent, dũ agnoſcant matrem agni, et pabulo ſe ſaturent. Deinde matres cũ grege paſtum prodeunt, retinent agnos, qui, cum reductæ ad ueſperum, aluntur lacte, & rurſus diſcernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane ante q̃ matres in pabulum exeant, ut agni ſaturi fiant lacte. Circiter decem dies cũ præterierunt, palos affigunt, & ad eos alligant libro, aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri delibent aliqd membrorũ. Si ad matris mammam nõ accedit, admouere oportet, & labra agni ungere butyro, aut adipe ſuillo, & olfacere labra lacte. Diebus poſt paucis obijcere his uiciã mollitam, aut herbã tenerã ante q̃ exeant paſtũ, & cũ reuerterũt. Et ſic nutricantur, quoad facti ſunt quadrimeſtres. Interea matres eorũ his tẽporibus nõ mulgent qdam, q melius, omnino ꝑpetuo, quod et lanæ plus ferunt, et agnos plures. Cũ depulſi ſunt agni à matribus, adhibẽda diligentia eſt, ne deſiderio ſeneſcant, itaq; deliniendũ in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore, & æſtu ne qd laborent, curandũ. Cũ obliuione iã lactis nõ deſiderãt matrẽ, tum denique cõpellendũ in gregem ouiũ. Caſtrare oportet agnũ non minorẽ quinq; menſium, neq; ante q̃ calores, aut frigora ſe exegerint. Quos arietes ſubmittere uolũt, potiſſimum eligunt ex matribus, quæ geminos parere ſolent, pleraq; ſimiliter faciẽdum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut ſunt tarentinæ, & altinates pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus uel inſici recte poſſit uel lauari, ac parari. Horũ præſepia, ac ſtabula, ut ſint pura, maiorem adhibeant diligentiam q̃ hirtis, itaq; faciunt lapide ſtrata, ut urina necubi in ſtabulo conſiſtat. His quæcunq; iubentur, ut ſcuntur, ut folia ficulnea, & palea, & uinacea, furfures obijciuntur modicæ, ne parũ, aut nimium ſaturentur, utrunq; enim ad corpus alendum inimicũ, at maxime amicum cythiſum et medicã, nã et pingues facit facillime, et gignit lac. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (ut dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris hẽt, et quæ opus ad medendũ ſecũ portat. Relinquitur de numero, quẽ

faciunt alij maiorem, alij minorem. Nulli enim huius moduli na turales. Illud ferè omnes in Epiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines, in pellitas binos.

De capris hircis & hœdis. Cap. X.

CVI Coſſinius. *Quoniam ſatis balaſti inquit, ò Fauſtule noſter, accipe à me cum homerico Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum breuiter oporteat dicere diſce. Qui caprinũ gregem cõſtituere uult, in eligẽdo animaduertat oportet. Primum ætatem ut eam paret, quæ iã ferre poſſit fructum, & de ijs eã potius. quæ diutius, nouella enim q̃ uetus melior. De forma uidendum, ut ſint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeãt, pilo crebro, niſi ſi glabræ ſunt. Duo enim genera earum, ſub roſtra duas ut mamillas pẽſiles habeant, quod hæ fœcundiores ſunt, ubere ſint grãdiore, ut & lac multũ, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori pilo, & potiſſimum albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi nõ eſt ex collectis comparatus, ſed ex conſuetis unà. De ſeminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus, hoc aliter ouium ſemen tardius eſſe, quo hæ ſint placidiores. Contra caprile mobilius eſſe, de quarũ uelocitate in originũ libro Cato ſcribit hæc, In ſoracti Fiſcelio capræ feræ ſunt, q̃ ſaliũt è ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim quas paſcimus ortæ ſunt ab ouibus feris, ſic capræ, quas alimus, à capris feris ſunt ortæ, à qs propter Italiam Capraſia inſula eſt nominata. De capris qđ meliore ſemine eæ, quæ bis pariant, ex his potiſſimum mares ſolent ſummitti ad admiſſuras, quidam etiam dant operam, ut ex inſula media capras habeant, ꝙ ibi maximi ac pulcherrimi fieri exiſtimãtur hœdi. De emptione aliter atq; de ouibus dico, quod capras ſanas ſanus nemo promittit, nũquã enim ſine febri ſunt, itaq; ſtipulãtur paucis exceptis uerbis, ac Manilius ſcriptũ reliqt ſic. Illas capras hodie recte eẽ, & bibere poſſe, habereq; recte licere, hæc ſpõdes ne? de quibus admirãdum illud, quod ẽt Archelaus ſcribit, non ut reliqua animalia naribus, ſed auribus ſpiritum ducere ſolere. Paſtores curioſiores aliquot hoc dicunt. De alteris quatuor, qđ ẽ de paſtu hoc dico, ſtabulat̃ pecus melius ad hybernos exortus ſi ſpectat, qđ ẽ alſioſũ. Id ut pleraq; lapide, aut teſta ſubſterni oportet, caprile quo minus ſit uliginoſum, ac lutulẽtũ.*

Foris cum eſt pernoctandum, item in eandem partem cœli, quæ ſpectent ſepta oportet ſubſterni uirgultis, ne oblinantur, nec multo aliter tuendum hoc pecus in paſtu, atq; ouillum, quod tamen habet ſua propria quædam, quod potius ſylueſtribus ſaltibus delectantur, q̃ pratis. Studioſe enim de agreſtibus fruticibus paſcuntur, atq; in locis cultis uirgulta carpunt, itaq; à carpendo capræ nominatæ, ob hoc in lege locatiõis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis, quas etiam aſtrologi ita receperunt in cœlum, ut extra limbum duodecim ſignorum excluſerint. Sunt duo hœdi, & capra non longe à tauro. Quod ad fœturam pertinet, deſiſtente autũno exigunt à grege in campos hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum, quæ concepit poſt quartum menſem, reddit tempore uerno. In nutricatu hœdi trimeſtres cũ ſint facti, tum ſubmittuntur, & in grege incipiũt eſſe. Quid dicã de carũ ſanitate, qa nunquam ſunt ſanæ? niſi tñ illud unum, quædam ſcripta habere magiſtros pecoris, quibus remedijs utãtur ad morbos quoſdam earum, ac uulneratum corpus, quod uſu ſæpe uenit his, quod inter ſe cornibus pugnãt, atq; in ſpinoſis locis paſcuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, q̃ in ouillo, quod capræ laſciuæ, & quæ diſpergunt ſe. Contra oues, quæ ſe congregent, & condenſent in locum unum. Itaq; in agro gallico greges plures potius faciunt, q̃ magnos, quod in magnis cito exiſtunt peſtilentiæ, quæ ad perniciem eos perducunt. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas; q̃bus aſſentiri putant id, quod uſu uenit Gaberio equiti romano. Is enim, cum in ſuburbano haberet mille iugerum, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem decem ſibi in dies ſingulos denarios ſingulos dare audiſſet, coegit mille caprarum, ſperans ſe capturum de prædio in dies ſingulos denarium mille. Tãtum enim feſellit, ut breui omnes amiſerit morbo. Cõtra, in Salentinis & in Caſinati ad centenas paſcunt. De maribus, & fœminis idem ferè diſcrimen, ut alij ad denas capras ſingulos parent hircos, ut ego, alij etiam ad XV. ut Menas, nõnulli etiam, ut Murius, ad uiginti.

De ſuillo pecore. Cap. XI.

SED Quis è portu poſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit? tametſi Scrofam potiſſimũ de ea re dicere oportere cogno-

men eius ſignificat. Cui Tremellius, ignorare igitur inquit uideris, cur appeller Scrofa. itaq; ut etiam hi propter te ſciant, cognoſce meam gentem ſuillum cognomen non habere, nec me eſſe ab atauis eius cognominis ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa. qui quæſtor cũ eſſet Licinio Nerua prætore in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dum prætor rediret, hoſtes arbitrati occaſionem ſe habere uictoriæ, impreſſionem facere cœperũt in caſtra. Auus, cum hortaretur milites, ut caperent arma, ac exirent cõtra dixit celeriter ſe illos (ut Scrofa porcos) diſiecturum, idq; fecit, nã eo ꝓlio hoſtes ita fudit, ac fugauit, ut eo Nerua ꝑtor imꝑator ſit appellatus, et auus cognomẽ inuenerit, ut diceref Scrofa, itaq; proauos, ac ſuperiores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps ꝑtorius in gente noſtra. Nec tñ diffugio, quin dicam quæ ſciã de ſuillo pecore. Agri.n. culturæ ab initio fui ſtudioſus, nec de pecore ſuillo mihi minor cura eſt, q̃ uobis magnis pecuarijs. Cui.n. ea res non eſt cõis? Quis enim noſtrum fundum colit, quin ſues habeat, et qui nõ audierit patres noſtros dicere, ignauum, & ſumptuoſum eẽ, qui ſucadiam in carnario ſuſpenderit potius ab laniario q̃ ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem uult habere idoneũ, eligere oportet primum bona ætate, ſecũdo bona forma. Ea eſt, cũ amplitudine membroꝝ, præterquam pedibus, & capite, unicoloris potius q̃ uarij. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendũ, tum utiq; ſint ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues.n. animaduertuntur à facie, & progenie, et regiõe cœli. A facie, ſi formoſi ſint uerres, & ſcrofæ. A progenie, ſi multos porcos pariunt. A regione, ſi potius ex his locis, ubi naſcunť ampli, q̃ exiles. Parari, & emi ſolent ſic, illaſce ſues ſanas eſſe, habereq; recte licere, noxijsq; præſtari, neq; de pecore morboſo eſſe, ſpondes ne? Quidam adijciunt ꝑfunctas eſſe à febri, et à foria. In paſtu locus huic pecori aptus uliginoſus, quod delectatur nõ ſolum aqua, ſed etiam luto. Itaque ob eam rem aiunt lupos, cum ſint nacti ſues, trahere uſq; ad aq̃, quod dentes feruorem carnis ferre nequeãt. Hoc aũt pecus alitur maxime glande, deinde faba, & ordo, & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundũ ſaporem. Paſtum exigunt æſtate mane, & ante q̃ æſtus incipiat, ſubigunt in umbroſum locum, maxime ubi aqua ſit. Poſt meridiẽ rurſus lenito feruore paſcunt. Hyberno tẽpore non prius exigunt

paſtum, quàm pruina euanuit, ac colliquefacta eſt glacies. Ad
fœturam uerres duobus menſibus ante ſecernendi. Optimum ad
admiſſuram tempus à fauonio ad æquinoctium uernũ, ita enim
contingit, ut æſtate pariat, quatuor enim mẽſes eſt prægnans, et
tunc parit, cum pabulo abũdat terra, neq; minores admittẽdæ
quàm anniculæ. Melius uiginti menſes expectare, ut bimæ pari/
ant. Cum cœperint id facere dicũtur uſque ad ſeptimum annum
recte. Admiſſuras cum faciunt, prodigunt in lutoſos limites, ac lu
ſtra, ut uolutentur in luto, quæ eſt illorum requies, ut lauatio ho
mini. Cum omnes conceperunt, rurſus ſegregant uerres. Verres
octo menſium incipit ſalire, pmanetq;, ut id recte facere poſſit, uſq;
ad quartum annum, deinde caſtratur, ſaginaturq; quoad perue/
niat ad lanium. Hic enim conciliator ſuillæ carnis, datur popu/
lo. Sus græce dicitur ὗς olim θύτης ab illo uerbo dictus, quod
dicitur θύειν, quod eſt immolare. Ab ſuillo enim pecoris gene/
re immolãdi initium primum ſumptum uidetur, cuius ueſtigia,
quod initijs Cereris porci immolantur, & quod initijs pacis fœ/
dus cum feritur, porcus occiditur, et quod nuptiarum initio anti
qui reges, ac ſublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali
noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Pri/
ſci quoq; latini, etiam græci in italia idem factitaſſe uident. Nã
& noſtræ mulieres maxime nutrices naturam qua fœminæ ſunt,
in uirginibus appellant porcam, & græci χοῖρον ſignifican/
tes eſſe dignum inſigni nuptiarum, ſuillum pecus donatũ ab na/
tura dicunt ad epulandum, itaque ijs animam datam pro ſale,
qui ſeruaret carnem. E quis ſuccidias galli optimas & maximas
facere conſueuerunt. Optimarum ſignum, quod etiam nũc quot/
annis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & tania
cæ, & petaſiones. De magnitudine gallicarum ſuccidiarum Ca
to ſcribit his uerbis. In italia in ſcrobes terna, atq; quaterna mi
lia aulia ſuccidia. Vere ſus uſqueadeo pinguitudine creſcere ſo/
let, ut ſe ipſa ſtans ſuſtinere nõ poſſit, neq; progredi uſquã, itaq;
eas ſiquis quo traijcere uelit, in ploſtrum imponit. In Hiſpania
ulteriore in Luſitania cum ſus eſſet occiſus, Attilius hiſpanienſis
minime mendax, et multarum rerũ peritus in doctrina dicebat.
L. Volũnio ſenatori miſſam offulã cum duabus coſtis q̃ pẽderet
tres et uiginti pondo, eiusq; ſuis à cute ad os pedẽ & tres digitos
fuiſſe. Cui ego. Nõ minus res admirãda q̃ quæ nunc eſt dicta,

in Arcadia ſcio eē ſpectatam ſuem, quæ præ pinguitudine carnis non modo ſurgere non poſſet, ſed etiam ut in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet, & peperiſſet mures. Hoc etiam in iuuenca factum accepi. Sus ad fœturam q̄ ſit fœcunda animaduertunt ferè ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat.
In nutricatu, quam porculationem appellabant, binis menſibus porcos ſinunt cum matribus, ſed eos, cum iam paſci poſſunt, ſecernunt. Porci, qui nati ſunt hyeme, fiunt exiles propter frigora, & quod matres aſpernantur, propter exiguitatem lactis, quod dentibus ſauciātur propterea mammæ, ſcrofam in ſua quæq; hara ſuos ut alat oportet porcos, quo alienos aſpernatur, & ideo ſi conturbati ſunt in fœtura, fit deterius. Natura diuiſus eſt eius annus bifariam, quod bis parit in āno, quaternis menſibus fert uentrē, binis nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulo, ea altitudine abs terra, ne dum exilire uelit p̄gnans, abortet. Altitudinis modus ſit, ut ſubulcus facile deſpicere poſſit, ne quis porcellus à matre opprimatur, et ut facile purgare poſſit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limē inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, tranſilire poſſint. Quotieſcunque haras ſubulcus purgat, toties ſingulas arenam inycere oportet, aut quid item quod exugat humorem, & cum pepererit, largiore cibatu ſuſtentare, quo facilius lac ſuppeditare poſſit, in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſolent, & hoc quoq; conduplicant, ut ſit mane, & ueſperi, ſi alia, quæ obijciant, nō habuerint. Cum porci depulſi ſunt à mamma à quibuſdam delici appellātur, neq; iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificia idonei dicuntur primum. Itaq; apud Plautum in menæchmis, cum inſanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, quanti hic porci ſunt ſacres? Si fundus miniſtrat, dari ſolent uinacea, ac ſcopi ex uuis. Amiſſo nomine lactantis, dicuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam frendere poſſint, ideſt frangere. Porcus enim græcum nomē eſt antiquum, ſed obſcuratum, quod nunc eum uocant χοῖρον. In eorum potu ſcrofæ bis die ut bibāt, curant, lactis cauſa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat, ſi minus pariat, fructuariam idoneam non eſſe, ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur,

quod ſus

quod ſus Aeneæ Lauini triginta porcos pepererit albos, itaque quod portenderit factum, triginta annis, ut Lauinienſes conderent oppidum Albam. Huius ſuis, ac porcorum etiam nunc ueſtigia apparent. Iam ne ſimulachra eorum æneа etiam nunc in publico poſita, & corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur? Nutricare octonos porcos paruulos primo poſſunt. incremento facto à peritis dimidia pars remoueri ſolet, quod neq; mater ſola poteſt ſufferre lac, neque cõgenerati aleſcendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus ſinũt exire paſtum in propinquum locum uillæ, ut crebro reditu lacte alere poſſit porcos. Cum creuerũt, cupiunt ſequi matrem, tum domi ſecernunt à matribus, ac ſeorſum paſcunt, ut deſiderium ferre poſſint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere omnia ut faciant ad bucinam. Primo cum incluſerunt, cum bucinatum eſt, aperiunt, ut exire poſſint in eũ locum, ubi ordeum fuſum in longitudine. Sic enim minus diſperit, quàm ſi in aceruos poſitum, & plures facilius accedũt, ideo ad. XII. conuenire dicuntur, ut ſylueſtri loco diſperſi ne diſpereant. Caſtrãtur uerres commodiſſime anniculi, utiq; ne minores, quàm ſemeſtres, quo facto nomen mutant, atq; è uerribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum unum modo exempli cauſa dicam. Porcis Lactentibus ſi Scrofa lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dare oportet (crudum enim ſoluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De numero in centum ſues, decem uerres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demũt. Greges maiores inæquabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciũt, ita ut ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, alij etiam maiorem faciunt. Minor grex, q̃ maior minus ſumptuoſus, ꝙ comites ſubulcus pauciores quærit. Itaq; gregis numerũ paſtor ab ſua utilitate cõſtituit, nõ ut quot uerres habeat, id enim à natura ſumẽdũ, hæc hic.

De bubus & uacis. Cap. XII.

AT QVINTVS *Lucienus ſenator homo quamuis humanus, & iocoſus introiens familiaris omnium noſtrum, ſic epirotice inquit,* χαίρετε, *&* Varronem *noſtrum inquit* ποιμένα

λαῶν. Scroſam enim mane ſalutaui, cum alius eũ ſalutaſſet, ali-
us conuitiatus eſſet, qui tam ſerò ueniſſet ad conſtitutum. Vide-
bo iam uos inquit, balathrones, & huc afferam meum corium,
& flagra. Tu uero Muri ueni mihi aduocatus, dum aſſes ſoluo
palilibus, ſi poſtea à me repetant, ut teſtimonium perhibere poſ-
ſis. Vaccius Murio, Narra iſti inquit eadẽ, qui ſermones ſint ha-
biti, & quid reliqui ſit, ut ad partes paratus ueniat. Nos interea
ſecundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem meæ
partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quã
acceperim ſciẽtiam, ut ſiquis quid ignorat, diſcat, ſiquis ſcit, ubi
nunc labar obſeruet. Menas. Vide quid agas inquam Vacci.
Nam bos in pecuaria, maxima debet eſſe auctoritate, preſertim
in Italia, quæ à bubus nòmen habere ſit exiſtimata. Græcia.n.
antiqua (ut ſcribit Timæus) tauros uocabat ἰταλούς. à quoꝝ
multitudine, & pulchritudine, & fœtu uitulorum Italiam dixe-
runt. Alij ſcripſerunt, quod è Sicilia Hercules perſecutus ſit eo no-
bilem taurũ, qui diceretur Italus. Hic ſocius hominum in ruſti-
co opere, & Cereris miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtine-
ri noluerunt, ut capite ſanxerint, ſiquis occidiſſet. Qua in re te-
ſtis Attica, teſtis Peloponneſus. Nã ab hoc pecore Athenis Buzy-
ges nobilitatus argis ὀνόγυρος. Noui inquit Menas maieſtatem
boum, & ab his dici pleraq; magna, ut βούσυκον, βούπεινα,
βούλιμον, βοῶπιν. Vuam quoq; bumammam. Præterea
hunc ſcio eſſe, in quem potiſſimum Iupiter ſe conuertit, cũ expor-
tauit per mare è Phœnicæ amans Europam. Hunc eſſe, qui filios
Neptuni à Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo ĩfantes grex boum
obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto naſci dulciſſimas apes mellis
matres, à quo eas græci βουγόνας appellant, & hinc Plautiũ
locutum eſſe latine. Cum Hirtium prætorem renunciatũ Romã
in Senatum ſcriptum habere. Sed bono animo es, non minus ſa-
tisfaciam tibi, ꝗ̃ qui bugoniam ſcribit. Primum in bubulo genere
ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, ſecunda iu-
uencorum, tertia boum nouelloꝝ, quarta uetuloꝝ. Diſcernuntur
in prima uitulus, & uitula, in ſecunda iuuencus & iuuenca, in
tertia, & quarta taurus, et uacca. Quæ ſterilis eſt uacca, tau-
ra appellatur. Quæ prægnans, horda. Ab eo in faſtis dies hordi-
cidia nominantur, quod tunc hordæ boues immolãtur. Qui gre-
gem armentorũ emere uult, obſeruare debet primum, ut ſint hæ

pecudes ætatē potius ad fructus ferēdos integræ, ꝗ̃ iam expertæ. Vt ſint bene compoſitæ, ut integris membris, oblōgæ, amplæ, ni-grantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, piloſis auribus, compreſſis malis, ſubſimiſue, gibberi ſpina leuiter re-miſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſſis, ac lon-gis, à collo palearibus demiſſis, corpore amplo bene coſtato, latis humeris, bonis clunibus, coda ꝓfuſa uſq; ad calces, ut habeat in-feriorem partem frequentibus pilis ſubcriſpam, compactis cruri-bus potius breuioribus, ꝗ̃ longis, rectis genibus, eminulis diſtanti-bus inter ſe, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui diſplodan-tur, nec cuius ungulæ diuaricent, & cuius ungues ſint leues, & pares, coriū attactu non aſperū, ac durum, colore potiſſimum ni-gro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto albo. Molliſſimus.n. hic; ut duriſſimus primus. De medijs duobus prior ꝗ̃ poſterior melior utriq; pluris ꝗ̃ nigri, et albi. Neq; non præterea ut mares feminis boni ſint, quoꝝ, & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, ut reſpondeant ad parentum ſpeciem, & præterea quibus regioni-bus nati ſunt, refert. Boni.n. generis in Italia, pleriq; gallici ad opus. Contra iugatorij liguſtici. Trāſmarini epirotici non ſolum meliores totius Græciæ, ſed ēt Italiæ, tametſi qdā de italicis, quos propter amplitudinem p̄ſtare dicunt, ad uictimas faciunt, atq; ad deoꝝ ſeruant ſupplicia. Qui ſine dubio ad res diuinas ꝓpter dignitatem amplitudinis, & coloris præponendi. Quod eo ma-gis fit, quod albi in Italia nō tam frequentes ꝗ̃ qui in Thracia ubi alio colore pauci. Eos cum emimus domitos, ſtipulamur ſic. Illoſæ boues ſanos eſſe, noxiſq; præſtari? Cum emimus indomi-tos ſic. Illoſæ iuuencos ſanos recte, deq; pecore ſano eſſe, noxiſq; præſtari ſpondes ne? Paulo uerboſius hæc, qui Manilij actiones ſequunt̃ lanij, q ad cultrum bouē emunt, & qui ad altaria, ho-ſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta cōmodiſ-ſime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa Hyeme cum hy-bernant, ſecundum mare, æſtu abiguntur in montes frōdoſos. Pro-pter fœturā hæc obſeruare ſoleo ante admiſſuram, menſem unū, ne cibo et potione ſe impleant, quod exiſtimant̃ facilius macræ cō-cipere. Cōtra, tauros duobus mēſibus ante admiſſurā, herba, & palea, ac fœno facio pleniores, et à fœminis ſecerno. Hēo tauros totidē quot Atticus, ad mīices ſeptuagita, duos, unū ānicul ū, al-teꝝ bimū. Hoc ſecūdū aſtri exortū facio, qđ græci uocāt λύραν,

ſidem noſtri. Tum deniq; tauros in gregē redigo. Mas an fœmi/ na ſit cōcepta, ſignificat de ſcenſu taurus cum iniit, ſiquidē ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit, ſi fœmina in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, uos uideritis, qui Ariſtotelem legitis. Non minores opor tet inire bimas, ut trimæ pariāt, eo melius ſi quadrimæ. Pleraq; pariunt in decem annos, quædem etiam in plures. Maxime ido/ neum tempus ad concipiendum à delphini exortu uſq; ad dies. XL. aut paulo plus. Quæ enim ita conceperint, temperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt pgnan tes. De quibus admirandum ſcriptum inueni, exemptis teſticu/ lis, ſi ſtatim admiſerit, concipere. Eas paſci oportet in locis uiridi bus, & aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feri/ antur, aut cōcurrant. Itaq; quod eas æſtate tabani concitare ſolent, & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſo lent includere ſeptis. His ſubſterni oportet frōdem, aliudue quid in cubilia, quo mollius conquieſcant. Aeſtate ad aquam appel/ lendum bis, hyeme ſemel. Cum parere cœperint, ſecundum ſtabu la pabulum ſeruari oportet integrum quod egredientes deguſta re poſſint, faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt ſe, frigidus locus ne ſit, algor .n. eas, et famis macreſcere cogit. In alimonijs armenticium pecus ſic contuendum, lactētes cum ma/ tribus ne cubent, obterūtur .n. ad eas mane adigi oportet, et cū redierint è paſtu. Cū creuerint uituli, leuandæ mrēs, pabuli uiri/ do obijciendo in præſepijs. Item bis, ut ferè in oībus ſtabulis, lapi des ſubſternēdi, aut quid item, ne ungulæ putreſcāt. Ab æquino/ ctio autumnali unà paſcuntur cum matribus. Caſtrare non opor tet ante bimatum, quod difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autem poſtea caſtrantur, duri, & inutiles fiunt. Item, ut re liquis gregibus pecuarijs, delectus quot annis habendus, & reij/ culæ reijciundæ, quod locum occupant earū, quæ ferre poſſunt fru ctus. Siqua amiſit uitulum, ei oportet ſupponere eos, quibus non ſatis lactis præbent matres. Semeſtribus uitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & ut bi/ bant mane, & ueſperi curant. De ſanitate ſunt complura, quæ ex cripta de Magonis libris, armētarium meum crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris & uacis ſic habendus, ut in ſexa ginta, unus ſit auniculus, alter bimus. Quidam habent aut ma/ iorem, aut minorem numerum gregum. Nam apud eum duo

Tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerũ gregum alius aliũ facit. Quidam centenarium modicum putant eſſe, ut ego, Atti/cus centumuiginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

De *aſinis.* Cap. XIII.

AT *Murius, qui dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediſſet, Ego inquit, de aſinis potiſſimum dicam, quod ſum reatinus, ubi optimi, et maximi ſiunt, è quo ſeminio ego hic procreaui pullos, & ipſis* Arcadibus *uendidi aliquoties.* Igitur *aſinorum gregem qui facere uult bonum, primum uidendum, ut mares, fœminasq; bona ætate ſumat, utiq; ut quamdiutiſſime fructum ferre poſſit, firmos, omnibus ptibus honeſtos, corpore amplo, ſeminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt* Peloponnenſes, *cũ potiſſimum eos ex* Arcadia *emebant, in* Italia *ex agro reatino.* Non *enim ſi murenæ optimæ flutæ ſunt in Sicilia &* Helops *ad* Rhodõ, *continuo hi piſces omni mari ſimiles naſcuntur.* Horum *genera duo.* Vnum *ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia ſunt greges multi.* Alterum *manſuetum, ut ſunt in* Italia *omnes.* Ad *ſeminationẽ onagrus idoneus, quod è fero fit mã/ſuetus facile, & è manſueto ferus nunquam. Quod ſimiles parentum gignuntur, eligendi, & mas, & fœmina cum dignitate ut ſint.* In *mercando item (ut cæteræ pecudes) emptionibus, & tra/ditionibus dominium mutant, & de ſanitate, ac noxa ſolet ca/ueri.* Commode *paſcuntur farre, & furfuribus ordeacæis.* Admit/*tuntur ante ſolſtitium, ut eodem tempore alternis annis pariãt.* Duodecimo *enim menſe conceptum ſemen reddunt.* Prægnantes *opere leuant.* Venter *enim labore, nationem reddit deteriorem.* Marem *non diſiungunt ab opere, quod remiſſione laboris fit de/terior.* In *paſtu eadem ferè obſeruãt, quæ in equis.* Secundũ *par/tum pullos anno non remouent à matre.* Proximo *ãno noctibus patiuntur eſſe cum his, & leuiter capiſtris, aliaue qua re habent uinctos.* Tertio *anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſq; eos uult habere in uſu.* Relinquitur *de numero, quorum greges non ſanè ſiunt niſi ij, qui onera portent, ideo quod plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, ubi quid uehendum eſt, aut etiam ad arandum, ubi leuis eſt terra, ut in campania.* Gre*ges ſiunt ferè mercatorum, ut eorũ, qui è* Brunduſio, *aut* Apulia

aſellis doſſuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; frumentum, aut quid aliud.

De equis & equabus. Cap. XIIII.

LVCIENVS, *Ego quoq; adueniens aperiam carceres inqt, & equos emittere incipiam, nec ſolũ mares, quos admiſſarios habeo, ut Atticus ſingulos in fœminas denas, è quis fœminas Cõmodius* Equiculus *uir fortiſſimus etiam patre militari iuxta ac mares habere ſolebat. Horum equorum, & equarum greges qui habere uoluerunt, ut habent aliqui in* Peloponneſo, *& in* Apulia, *primum oportet ſpectare ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne ſint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoſcitur equorum, & ferè omnium, qui ungulas indiuiſas habent, & etiam cornutarum, quod equus triginta menſium primum dentes medios dicitur amittere, duos ſuperiores, et totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eijciunt & totidem proximos eorũ, quos amiſerunt, & incipiunt naſci quos uocant columellares, Quinto anno incipiente item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tum renaſcentes eis, Sexto anno impleri. Septimo omnes habere ſolent renatos, & completos. His maiores qui ſunt, intelligi negant poſſe, præterquam cũ dentes ſunt facti brochi, & ſupercilia cana, & ſub ea lacunæ, ex obſeruatu dicunt eum equum habere annos ſexdecim. Forma eſſe oportet magnitudine modica, quod nec uaſtos, nec minutos decet eſſe. Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad admiſſurã quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formoſos, nulla parte corporis inter ſe non congruente. Vnde qualis futurus ſit equus, è pullo conijectari poteſt, ſi caput habet non magnum, nec membris confuſis, ſi eſt oculis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa ſubtenuibus ſetis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum, & plenum, humeris latis, uentre modico, lumbis deorſum uerſum preſſis, ſcapulis latis, ſpina maxime duplici, ſin minus nõ extenta, coda ampla ſubcriſpa, cruribus, rectis, et æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrſus ſpectãtibus, ungulis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti poſſint, quod qui huiuſcemodi ſit, & cũ eſt æger, ad medendum eſt appoſitus,*

corpore multo. De ſtirpe magni intereſt, quia ſint, quæ genera ſunt multa. itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicũtur. In Græcia theſſalici equi, à terra appuli, ab Roſea Roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt, ſi cũ gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliaue qua re, quo potior ſit, ſi cum flumen traijciendum eſt, gregi in primis prægreditur, nec reſpectat alios. Emptio æquina ſimilis ferè ac boum, & aſinorum, quod eiſdem rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij actionibus ſunt perſcripta. Equinum pecus paſcendum in pratis potiſſimum herba. In ſtabulis, ac præſepibus arido fœno. Cum pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admiſſiõis facere oportet, ab æquinoctio uerno, ad ſolſtitium, ut partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mẽſe die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, ferè uitioſa, atq; inutilia exiſtũt. Admittere oportet, cum tempus anni uenerit, bis die mane, & ueſpere. Peroriga enim appellatur quiſquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neq; equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eijciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quod ſe defendunt, Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcyllæ medium conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem, tum ea re naturam equæ, cum mẽſes ferunt, tangunt, contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametſi incredibile, quod uſu uenit memoriæ mandandum. Cũ equus matrem ut ſaliret adduci non poſſet, & eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet. & coegiſſet matrem inire, cum deſcendenti uelum dempſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eũ, ac mordicus interfecit. Cum conceperint equæ, uidendum ne aut laborent pluſculũ, aut ne frigidis locis ſint, quod algor maxime prægnantibus obeſt. Itaque in ſtabulis ab humore prohibere oportet humum, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interijcere longurios, qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Prægnantem neque implere cibo, neque eſurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnans fiat. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulis prodigendum. Ne ungulas cõburat ſtercus, cauendum. Quinquemeſtribus pullis factis, cum redacti ſunt in ſtabulum, obijciendum farinam ordeaceam mollitam cum furfuribus, & ſiquid aliud terra natum libenter edent.

Anniculis iam factis dandum ordeum, & furfures, uſque quoad erunt lactantes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. *Eosq́; cum ſtent cum matribus, interdum tractãdum, ne cũ ſint diſiuncti, exterreantur.* Eademq́; cauſa ibi frenos ſuſpendendum, ut oculis conſueſcant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere conſueuerint, interdum imponere his puerum bis, aut ter pronum in uentrẽ, poſtea iam ſedẽtem, hæc facere cum ſit trimus, tũ enim maxime creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum, & ſex mẽſes equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum, à quo tempore farrago dari ſolet. Hæc enim purgatio maxime neceſſaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati alium ullũ cibum guſtare. Ab undecimo uſq; ad quartum decimum dãdum ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. Ab eo tempore mediocriter exercendum, & cum ſudauerit, oleo perungendum. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi quod alij ſunt idonei ad rem militarem, alij ad uecturam, alij ad admiſſurã, alij ad curſuram, alij ad prædam, num item ſunt ſpectandi ad quæ habendi? Itaque peritus belli alios eligit, atq; alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac deſultor. Neque idem, qui uectarios facere uult, neque eodem modo parantur ad ephippium, ut ad prædam, quod ut ad rem militarem, quod ibi ad caſtra habere uolũt acres. Sic contra in uijs habere malunt placidos, propter quod diſcrimẽ maxime inſtitutum, ut caſtrentur equi. Demptis enim teſticulis fiũt quietiores, & ideo quod ſemine carent, ij canterij appellati, ut in ſuibus maiales, i gallis gallinaceus capi. De medicinis uel plurima ſunt in equis et ſigna morbo℞, et genera curationum, quæ paſtorem ſcripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potiſſimũ medici pecorum ἱππιατροὶ appellati.

De mulis & hinnis. Cap. XV.

CUM hæc loqueremur uenit à Menate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe, & rem diuinam paratam, ſi uellent, uenirẽt illuc, & ipſi pro ſe ſacrificarent. Ego uero inquam, uos ire non patiar ante, quam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus. Breuis oratio de iſtis inquit Murius, nam

*muli, & hinni bigeneri, atq; inſititij, non ſuopte genere ab radi-
cibus. Ex equa enim, & aſino fit mulus. Contra ex equo, et aſina
hinnus. Vterq; eorum ad uſum utilis, partu, fructus neuter. Pul-
lum aſininum à partu recentem ſubijciunt equæ, cuius lacte am-
pliores fiunt, quod id lac quam aſininum, ac alia omnia dicunt
eſſe melius. Præterea educant cũ paleis, fœno, ordeo, Matri ſup-
poſiticiæ quoq; inſeruiunt, quo equa ad miniſterium lactis cibum
pullo pbere poſſit. Hic ita eductus ab initio, poteſt admitti, neq;
enim eum aſpernantur propter conſuetudinem equinam. Hunc
minorem ſi admiſeris, & ipſe citius ſeneſcit, & quæ ex eo concipi-
untur fiunt deteriora. Qui non habent cum aſinum, quem ſup-
poſuerunt equæ, & aſinum admiſſarium habere uolunt, de aſi-
nis quem ampliſſimum, formoſiſſimũq; poſſunt, eligunt, quiq; ſe-
minio natus ſit bono, arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti
ſumus, reatino, ubi tricenis, ac quadrigenis millibus HS admiſſa-
rij aliquot uenierunt. Quos emimus item ut equos ſtipulamur
in emendo, ac facimus in accipiendo, idem qđ dictum eſt in eqs.
Hos paſcimus præcipue fœno, atq; ordeo, & id ante admiſſurã
largius facimus, ut cibo ſuffundamus uires ad fœturam. Eodem
tempore, quo equos adducentes, ijdemq; ut ineant equas perori-
gas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam nutrican-
tes educamus. Hi, ſi in paluſtribus locis, atq; uliginoſis nati, ha-
bent ungulas molles. Iidem ſi exacti ſunt æſtiuo tempore in mon-
tes, quod fit in agro reatino, duriſſimis ungulis fiunt. In grege
mulorum parando, ſpectanda ætas, & forma. Alterum ut uectu-
ris ſufferre labores poſſint, alterũ ut oculos aſpectu delectare que-
ant. Hiſce enim binis coniũctis omnia uehicula in uijs ducunt.
Hæc me reatino auctore pbares mi Attice, niſi tu ipſe domi equa-
rum greges haberes, ac mulorum greges uendidiſſes. Hinnus, q
appellatur ex equo, et aſina, minor eſt, q̃ mulus corpore, plerũq;
rubicundior, auribus ut æquis, iubam, et caudam ſimilem aſini.
Item in uẽtre eſt (ut equus) menſes duodecim. Hoſce itẽ ut equu-
los & educant, & alunt, et ætatem eoꝝ ex dentibus cognoſcũt.*

De canibus. Cap. XVI.

RELINQVITVR *inquit Atticus, de quadrupedibus,
quod ad canes attinet, maxime ad nos, q pecus paſcimus lanare.*

Canis enim ita cuſtos pecoris, ut eius, qui eo comite indiget ad ſe defendēdum. In quo genere ſunt maxime oues, deinde capræ. Has enim lupus captare ſolet, cui opponimus canes defenſores. In ſuillo pecore tamen ſunt, quæ ſe uindicent ſues, uerres, maiales, ſcrofæ propè enim hæc apris, qui in ſyluis ſæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum ſciam mulorum gregem cum paſceretur, eoq; ueniſſet lupus, ultro mulos circum fluxiſſe, & ungulis cædendo eum occidiſſe? & tauros ſolere diuerſos aſſiſtere clunibus continuatos, & cornibus facile propulſare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, unum uenaticum, & pertinet ad feras beſtias, ac ſylueſtres, alterum, quod cuſtodiæ cauſa paratur, & pertinet ad paſtorem, dicam & de eo ad formam artis expoſitam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod catuli, & uetuli neque ſibi, neque ouibus ſunt præſidio, & feris beſtijs nonnunquam prædæ. Facie debent eſſe formoſi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut rauis, naribus congruentibus, labris ſubnigris, aut rubicundis, neque reſimis ſuperioribus, neque pendulis ſubtus, mēto ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dētibus dextra, & ſiniſtra paulo eminulis ſuperioribus, directis potius, quàm brochis, & acutis, quos habent labro tectos, capitibus, & auriculis magnis, ac flaccis, craſſis ceruicibus, ac collo, internodijs articulorum lōgis, cruribus rectis, ac potius uarijs, quàm uacijs, pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei diſplodantur, digitis diſcretis, unguibus duris, ac curuis, talo nec ut corneo, nec nimium duro, ſed ut fermentato, ac molli, à fœminibus ſummis corpore ſuppreſſo, ſpina neque eminula, neque curua, cauda craſſa, latratu graui, hiatu magno, colore potiſſimum albo, quod in tenebris ſpecie leonina. Præterea fœminas uolunt eſſe mammoſas æqualibus papillis. Item uidendum, ut boni ſeminij ſint. Itaque à regionibus appellantur lacones, epirotici, ſalentini. Videndum ne à uenatoribus, aut lanijs canes emas. Alteri, quod ad pecus ſequendum inertes, alteri ſi uiderint leporem, aut ceruum, quod eum potius quàm oues ſequenť. Quare aut à paſtoribus empta melior, quæ oues ſequi conſueuit, aut ſine ulla conſuetudine, quæ fuerit, canis enim facilius quid aſſueſcit, eaq; firmior cōſuetudo, quæ fit ad paſtores, quàm quæ ad pecudes. Publius Aufidius Pontianus amiterninus, cum greges ouium emiſſet in Vmbria ultima, quibus

gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent, paſtores, ut deduxerunt in metapontinos ſaltus, & Heracleæ emporium, inde cum domum rediſſent, qui ad locum deduxerant, è deſyderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte, cum dierum multorum uia intereſſet, ſibi ex agris cibaria quæſierunt, atque in Vmbriam ad paſtores redierunt, neque eorum quiſquam fecerat, q̃d in agricultura Saſerna præcepit, Qui uellet ſe à cane ſectari, uti ranam obijciat coctam. Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem, quod cognati maxime inter ſe ſunt præſidio. Sequitur quartum de emptione, id fit alterius, quod à priore domino ſecundo traditum eſt. De ſanitate, & noxa ſtipulationes fiunt eædem, quæ in pecore, niſi quod hic utiliter exceptum eſt. Alij pretium faciunt in ſingula capita canum. Alij ut catuli ſequantur matrem. Alij ut bini catuli unius canis numerum obtineant, ut ſolent bini agni unius ouis. Plerique ut accedant canes, qui conſueuerunt eſſe unà. Cibatus canis propior hominis, quàm ouis. Paſcitur enim è culina, & oſſibus non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeant cibaria prouidendum. Fames enim hos ad quærendum cibum ducet, ſi non præbebitur, & à pecore abducet. Niſi ſi (ut putant quidam) etiam illuc peruenerint, prouerbium ut tollunt antiquum, βουλιμιᾶ κύων aperiant, de Actæone, atque in dominum afferant dẽtes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, ut non potius eum in lacte des intritum, quod eo conſueti cibo uti, à pecore non cito deſciſcunt. Morticinæ ouis non patiuntur ueſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineant. Dant etiam ius ex oſſibus, & ea ipſa oſſa contuſa, dentes enim facit firmiores, et os magis patulum. Propterea q̃ uehementius diducũtur malæ, acrioresq́; fiunt propter medullarum ſaporem. Cibum capere conſueſcunt interdiu, ubi paſcuntur, ueſperi, ubi ſtabulantur. De fœtura, principium admittendi faciunt ueris principio, tunc enim dicunt catulire, id eſt oſtendere ſe uelle maritari. Quæ cum admiſſæ, pariunt circiter ſolſtitio, prægnantes enim ſolent eẽ ternos menſes. In fœtura dandum potius ordeaceos quàm triticeos panes, magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu ſecũdum partum ſi plures ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quàm pauciſſimos reliqueris, tam optimi in alendo fiũt propter copiam lactis.

Subſternitur eis acus, aut quid, item aliud, quod molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus uiginti uidere incipiunt. Duobus menſibus primis à partu non diſiungũtur à matre, ſed minutatim deſueſiunt. Educunt eos plures in unum locum, & irritãt ad pugnandum quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant ſegniores. Conſuefaciunt quoque ut poſſint alligari primum leuibus numellis, quas ſi abrodere conantur, ne id conſueſcant facere, uerberibus deterrere ſolẽt. Pluuijs diebus cubilia ſubſternenda fronde, aut pabulo duabus de cauſis, ut ne oblinãtur, aut perfrigeſcant. Quidam eos caſtrant, quod eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri, quidam nucibus græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quod muſcæ, & ricini, & pulices ſoleant (ſi hoc unguine non ſis uſus) ea exulcerare, & ne uulnerentur à beſtijs, imponuntur his collaria, quæ uocantur mellum, id eſt cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod ſi lupus, alius ue quis his uulneratus eſt, reliquos quoque canes facit, qui id non habent, ut ſint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine ſolet parari. Ferè modicum eſſe putant, ut ſinguli ſequantur ſingulos opiliones, de quo numero alius alium modum conſtituit. Quod ſi ſunt regiones ubi beſtiæ ſint multæ, debent eſſe plures, quod accidit ijs, qui per calles ſylueſtres longinquos ſolent comitari in æſtiua, et hyberna. Villatico uero gregi in fundum ſatis eſſe duos, & id marem, & fœminã. Ita enim ſunt aſſiduiores, quod cum altero idem fit acrior, & ſi alter ideſinenter æger eſt, ne ſine cane grex ſit. Cum circũſpiceret Atticus nequid præteriſſet, hoc ſilentium inquam uocat aliũ ad partes.

De paſtoribus. Cap. XVII.

RELIQVVM *enim eſt in hoc actu quot, & quod genus ſint habendi paſtores. Coſſinius ad maiores pecudes ætate ſuperiores, ad minores ẽt pueros, & utroq; horũ firmiores, q in collibus uerſantur, q̃ eos, q in fundo, & quotidie ad uillã redeũt. Itaq; in ſaltibus licet uidere iuuentutẽ, et eã ferè armatã, cũ in fundis non modo pueri, ſed etiam puellæ paſcant. Qui paſcunt in ſaltibus,*

greges cogère oportet, in paſtione diem totum eſſe, paſcere communiter. Contra, pernoctare ad ſuum queq; gregem, eſſe omnes ſub uno magiſtro pecoris, eum eſſe maiorem natu potius q̃ alios, & peritiorem q̃ reliquos, quod iis, qui ætate, & ſcientia p̃ſtant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamẽ oportet ætate præſtare, ut ne propter ſenectutem minus ſuſtinere poſſit labores. Neq;.n. ſenes, neq; pueri collium difficultatem, aut montium arduitatẽ, atq; aſperitatem facile ferunt, quod patiendum illis, qui greges ſequuntur, preſertim armentitios, ac caprinos, qbus rupes, ac ſylue ad pabulandum cordi. Formæ hominum legendæ, ut ſint firmæ, ac ueloces, mobiles, expeditis membris, qui non ſolum pecus ſequi poſſint, ſed etiã à beſtiis, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta poſſint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neq; baſculus, neq; turdulus idonei, galli appoſiti, ſed maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum ſex ferè res perficiunt, ſi hæreditatem iuſtam adiit, ſi, ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit, aut ſi in iure ceſſit cui potuit cedere, & id ubi oportuit, aut ſi uſucepit, aut ſi è præda ſub corona emit. Tumue cũ in bonis ſectioneue cuius publicæ uenit. In horum emptione ſolet accedere peculium, aut ſi excipi & ſtipulatio, intercedere ſanum eum eſſe, furtis, noxiſq; ſolutum. Aut ſi mancipio non datur, dupla p̃mitti, aut ſi ita pacti, ſimpla. Cibus eorum debet eſſe interdiu ſeparatim uniuſcuiuſq; gregis. Veſpertinus in cœna, qui ſunt ſub uno magiſtro, cõmunis. Magiſtrũ prouidere oportet, ut omnia ſequantur inſtrumenta, quæ pecori, & paſtoribus opus ſunt, maxime ad uictum hominum, & ad medicinam pecudum. Ad quã rem habent iumenta doſſuaria domini, alii equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorſo ferre poſſit. Quod ad feturam humanam pertinet paſtorum, qui in fundo perpetuo manent, facile eſt, quod habeant conſeruam in uilla, nec hac uenus paſtoralis longius quid quærit. Qui autem ſunt in ſaltibus, & ſylueſtribus locis paſcunt, & non uilla, ſed caſis repentinos imbres uitãt, his mulieres adiungere, quæ ſequãtur greges, ac cibaria paſtoribus expediant, eoſq; aſſiduiores faciant, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres firmas eſſe oportet, non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus non cedant uiris (ut in illyrico paſſim uidere licet, quæ uel paſcere pecus, uel ad focum afferre ligna, ac cibum cõco

quere, uel ad caſas inſtrumentum ſeruare poſſint. De nutricatu *hoc dico, eaſdem ferè & nutrices, & matres.* Tremellius, *ſimul aſpicit ad me, & ut te audiui dicere inquit, cum in Lyburniam ueniſſes, te uidiſſe matresfamilias eorũ, afferre ligna, & ſimul pueros quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quæ oſtẽderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eẽ luridas, mucidas, & contemnendas.* Cui ego, Certe inq̃. Nam in Illyrico hoc am*plius, prægnantem ſæpe, cum uenit pariendi tempus, nõ longe ab opere diſcedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non pepe*riſſe. ſed inueniſſe putes. Necnon etiam hoc quas uirgines ibi ap*pellant, nõnunquam annorum uiginti, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, ut ſuccumberent quibus uellent, & in*comitatas ut uagari liceret, & filios haberent è quibus uellent.* Quæ ad ualetudinem pertinẽt hominum, ac pecoris, ut ſine me*dico curari poſſint, magiſtrũ ſcripta habere oportet. Is enim ſinè litteris idoneus nõ eſt, ꝙ rationes dominicas pecuarias conficere, nec quicquam recte poteſt.* De numero paſtorum alij angu*ſtius alij laxius conſtituere ſolent.* Ego in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui, Atticus in centenas. In gregibus oui*um, ſed magnis quos miliarios faciunt quidam, facilius de ſumma hominũ detrahere poſſunt, quàm de minoribus, ut ſunt Attici.* Tremellius. *Septingenarij. n. mei, ut opinor, tu octingenarios habuiſti. Nec tamen non ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines, utiq; uterq; horũ ut ſecum habeat equas domitas ſingulas in ijs regionibus, in quibus ſtabularij ſolent equas abigere, ut in Apulia, & in Lucanis accidit ſæpe.*

De lacte, caſeo, & lana. Cap. XVIII.

QVONIAM *promiſſa abſoluimus, eamus inquit.* Sed inq̃ *ſiquid adieceritis de extraordinario pecudum fructu, & de lacte in eo, & tonſura lanæ, Eſt enim lac omnium rerum, quas cibi cã capimus, liquentium maxime alibile, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget eſt equinũ, tum aſininũ; deinde bubulum tum caprinum. Sed horũ ſunt diſcrimina quædam, & à paſtionibus, & à pecudũ natura, & à mulctu. A paſtionibus, quod fit ab ordeo, & ſtipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude paſta, id alibile. Ad perpurgandum, id quod à*

uiridi paſcuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ eadẽ ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet. A pecudum natura, quod lac melius eſt à ualentibus, & ab ijs, quæ nondum ueteres ſunt, q̃ ſi eſt contra. A mulgendo, atq; ortu optimum eſt id, quod neque emunctum longe abeſt à mulſo, neque à partu continuo eſt ſumptum. Ex hoc lacte caſei qui fiunt maximi cibi ſunt bubuli, et qui difficillime tranſeant ſumpti. Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deijciantur, caprini. Eſt etiam diſcrimen, utrũ caſei molles, ac recentes ſint, an aridi, & ueteres. Cum molles ſunt, magis alibiles, in corpore nõ reſides, ueteres & aridi cõtra. Caſeum facere incipiunt à uergilijs uernis exortis ad æſtiuas uergilias. Mulgent uere ad caſeum faciundum mane, alijs temporibus, meridianis horis, tametſi propter loca, & pabulum diſparile, nõ uſquequaq; idem fit. Lactis duobus congijs addunt coagulum magnitudine oleæ, ut coeat, quod melius leporinum, et hædinũ q̃ agninum. Alij pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum, & aſpergunt item alijs aliquot rebus, quod græci appellant alij ὀπὸν, alij δρακόντιον. Non negarim inquam ideo apud diuæ Rumiæ ſacellum à paſtoribus ſatam ficum. Ibi enim ſolent ſacrificare lacte pro uino, & pro lactentibus, mammæ enim rumis, ſiue Rumæ, ut ante dicebant, à rumi, & inde dicuntur ſubrumi agni, lactentes, à lacte. Quin aſpergi ſolent ſales, melior foſſilis q̃ marinus. De tonſura ouium primum animaduerto ante q̃ incipiã facere, num ſcabiem, aut ulcera habeant, ut, ſi opus eſt, ante curentur, q̃ tondeantur. Tonſuræ tempus inter æquinoctiũ uernum, & ſolſtitium cũ ſudare cœperint oues, à quo ſudore recens lana tonſa ſuccida eſt appellata. Tõſas recentes eodem die perungunt oleo, et uino, nõ nemo admiſta cera alba, & adipe ſuillo. Et ſi ea tecta ſolet eſſe, quã habuit pellem iniectã, eã intrinſecus eadem re pungunt, et tegunt rurſus. Siqua in tõſura plagã accepit, eum locũ obliniunt pice liqda. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam meſſem, in alijs locis ante fœniſicia. Quidam has in anno bis tõdent, ut in Hiſpania citeriore, ac ſemeſtres faciunt tõſuras, duplicẽ impendũt operã, quod ſic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidã bis ſecant prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tõdere ſolẽt, ne flocci intereãt. Dies ad eã rẽ ſumunt ſereni, et ijs id faciũt ferè à quarta ad decimam horam, qm̃ ſole calidiore tonſa, ex ſudore eius lana fit mollior, et põderoſior, et colore

meliore. Quam demptam, & conglobatam alij uellera, alij uelumia appellant, ex quorum uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulſuram q̃ tonſuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt, ante triduo ieiunas habent, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonſores in Italia primum ueniſſe ex Sicilia dicuntur poſt Romam conditam anno quadringenteſimoquinquageſimoquarto, ut ſcriptũ in publico ardeæ in litteris extat, eosq; adduxiſſe Publium Ticinium Menam. Olim tõſores nõ fuiſſe ad ſignificant antiquorum ſtatuæ, quod pleræq; habent capillum, et barbam magnam. Suſcipit Coſſinius. Vt fructum ouis è lana ad ueſtimentum, ſic capra pilos miniſtrat ad uſum nauticum, et ad bellica tormenta, & fabrilia uaſa. Neq; non quædam natiões harum pellibus ſunt ueſtitæ, ut ĩ Getulia, & Sardinia. Cuius uſum apud antiquos quoq; græcos fuiſſe apparet, quod in tragœdijs ſenes ab hac pelle uocantur διφθερίαι, & in comœdijs, qui in ruſtico opere morantur, ut apud Cæcilium in hypobolimæo habet adoleſcens, apud Terentium in heautontimorumeno ſenex. Tondentur, quod magnis uillis ſunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cætera eius generis ferri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc, Neque ab hoc, quod mutaret Coſſinius, & ſimul Vituli libertus in urbem ueniens ex hortis diuertitur ad nos, et ego ad te miſſus inquit ibam, domum rogatum, ne diem feſtum faceres breuiorem, & mature uenires. Itaq; diſcedimus ego, et Scrofa in hortos ad Vitulum Nigrum Turannium. Mox illi partim domum, partim ad Lenatem.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD Q. PINNIVM DE VILLATICIS PASTIONIBVS LIBER TERTIVS ET VLTIMVS.

VM DVAE VITAE TRADItæ ſint hominum, ruſtica, et urbana. Q. Pinni, dubium non eſt, quin hæ nõ ſolum loco diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant, antiquior enim multo ruſtica, quod fuit tempus, cum rura colerẽt homines, neq; urbem haberent. Etenim uetuſtiſſimum oppidum cum ſit traditum græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit, in agro romano Roma, quam Romulus rex. Nã in hoc nunc deniq; eſt, ut dici poſſit, non cum Ennius ſcripſit,

Septingenti ſunt paulo plus, aut minus anni,
Auguſto augurio poſtquam inclyta condita Roma eſt.

Thebæ, quæ ante cataclyſmon Ogygi cõditæ dicuntur, eæ tamẽ circiter duo millia annorum & centum ſunt. Quod tempus ſi referas ad illud principiũ, quo agri coli ſunt cœpti, atq; in caſis, et tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid eſſet ſciebãt, immani annorum numero urbanis agricolæ præſtant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunq̃ non fuerunt in terris, q coli poſſint. Neq; ſolum antiquior cultura agri, ſed etiam melior. Itaq; non ſine cauſa maiores noſtri ex urbe in agris redigebant ſuos ciues, quod & in pace à ruſticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec ſine cauſa terram eandem appellabant matrem, & cererem, et q eã colerent, piam et utilẽ agere uitã, credebant, atq; eos ſolos reliquias eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneum eſt, qđ initia uocantur potiſſimum ea, quæ Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoq; nomen Thebæ indicant antiquiorem eſſe agrum, quod ab agri genere non à conditore ei nomen eſt impoſitum. Nam lingua priſca & in Græcia æoles Bœotij ſine afflatu uocãt æolis Thebas, & in Sabinis quò è Græcia uenerunt Pelaſgi, etiã nunc ita dicunt. Cuius ueſtigium in agro ſabino uia ſalaria non

longe à Reate milliarius cliuus appellantur Thebæ, Cum agri culturam primo propter paupertatem maxime indiſcretam haberent, quod à paſtoribus, qui erant orti in eodem agro & ſerebant, & paſcebant, q poſtea creuerunt, peculia diuiſerunt, ac factum ut dicerentur alij agricolæ, alij paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta, qđ altera eſt uillatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem aut cõductos, aut emptos habent ſaltus. Altera uillatica, quod humilis uidetur, à quibuſdam adiecta ad agriculturam cum eſſet paſtio neq; explicata tota ſeparatim, quod ſciam ab ullo. Itaque cum putarem eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis paſtionibus, tres libros inſtitui. E quis duos ſcripſi, primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria ad Turannium Nigrum. Qui reliquus eſt tertius de uillaticis fructibus in hoc ad te mitto, quod uiſus ſum debere pro noſtra uicinitate, & amore ſcribere potiſſimum ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parũ putaſſes eẽ, ni tuis quoq; literis exornati parietes eſſent. Ego quoq;, quo ornatior ea eẽ poſſet fructu ꝙ factu, quoad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de uilla perfecta habuiſſemus. De quibus exponendis, initium capiam hinc.

De uillis & earum uaria ſpecie. Cap. I.

COMITIIS ædilicijs cum ſole caldo ego, atq; Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, et candidato, cui ſtudebamus, uellemus eſſe praſtò, cum domum rediret, Axius mihi, dum diribẽtur inquit, ſuffragia, uis potius uillæ publicæ utamur umbra, ꝙ priuati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis? Opinor inquam non ſolum quod dicitur, Malum conſilium conſultori eẽ peſſimum, ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui conſulitur, bonum habendum, itaque imus, uenimus in uillam. Ibi Appium Claudiũ augurem ſedentem inuenimus in ſubſellijs, ut conſuli, ſiquid uſus popoſciſſet, eſſet praſtò. Sedebat ad ſiniſtram eius Cornelius Merula conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo reatinus, ad dexterã Minutius Pica, & M. Petro

nius Paſſer. Ad quē cum acceſſiſſemus, Axius Appio ſubridens, recipis nos inquit, in tuum ornithona, ubi ſedes inter aues? Ille, Ego uero inquit te, preſertim cuius aues hoſpitales etiam nūc ru ctor, quas mihi appoſuiſti paucis ante diebus in uilla reatina ad lacum Velini eūti de controuerſijs Interamnatium, & reatinoꝝ cognituro. Sed non hæc inquit uilla, quāquam ædificarint maio res noſtri, frugalior, & melior eſt, quā tua illa perpolita in Rea tino. Nuncubi hic uides citrum, aut aurum? num miniū, aut ar monium? num aliquod emblema, aut lithoſtrotum? quæ illic om nia contra. Et cum hæc ſit communis uniuerſi populi, illa ſolius tua. Hæc quò ſuccedant è campo ciues, et reliqui omnes, illa quò eque, & aſini. Præterea cum ad remp. adminiſtrandam hæc ſit utilis, ubi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, ubi arma oſtendant, ubi cenſores cenſu admittant populum. Tua in quit Axius, hæc in campo martio extremo utilis, & non delitijs ſumptuoſior, quàm omnes omnium reatinæ, tum & oblita tabu lis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. At meam ueſtigium ubi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphyli uidebis, ſed crebrum ſatoris, & paſtoris, & cum uilla non ſit ſine fundo magno, & eo polito cul tura, tua iſta neq; agrum habet ullum, neq; bouem, nec equam. Deniq; quid tua habet ſimile uillæ illius, quam tuus auus, & p auus habebat? Nec. n. hæc ut illa fœniſicia uidet arida in tabu lato, nec uindemiam in cella, neq; ī granario meſſem. Nā quod extra urbem eſt ædificiū, nihilo magis, ideo eſt uilla, q̄ eorum ædi ficia, qui habitant extra portam flumentanā, aut in æmilianis. Appius ſubridens, Quoniam ego ignoro inquit, quid ſit uilla, uelim me doceas, ne labar in imprudentiam, quod uolo emere à M. Scio in hoſtienſi, uillam. Quod ſi ea ædificia uillæ non ſunt, quæ aſinum tuū, quem mihi quadraginta millibus emptū oſten debas apud te, non habēt, metuo ne pro uilla emam oſtiæ in lito re ſeianas ædes. Quod ædificiū hic me Lucius Merula impulit, ut cuperem hr̄e, cum diceret nullam ſe accepiſſe uillam, qua ma gis delectatus eſſet, cū apud eum dies aliquot fuiſſet. Nec tñ ibi ſe uidiſſe tabulam pictam, neq; ſignū æneum, aut marmoreum ul lū, nihilo magis torcula uaſa uindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapeta. Axius reſpicit Merulā, & qd igitur inqt eſt iſta uil la? ſi nec urbana habet ornamenta, neq; ruſtica mēbra. Cui ille. Nō minus uilla tua erit uilla ad angulū Velini, quā neq; pictor

neq; tector uidit unquam, quam illa in roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe uillam eã, quæ eſſet ſimplex ruſtica, q̃ eam, in qua eſſet utrunq; & ruſticã ſaliæt, & urbana, & rogaſſet quid ex his rebus colligeret. Quid inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in roſea probandus ſit, et quod ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, recte uilla appellatur. Hæc quoq; ſimuli de cauſa debet uocari uilla, in qua propter paſtiões fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an ne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes naſcuntur, q̃ ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, q̃ hic apros miliarios emis? Qui minus ego. inquit Axius iſtas habere poſſum in reatina uilla. Niſi ſi apud Seium Siculum fit mel corſicum in reatino, & hic aprum glans cum paſcit emptitia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſſe ad te fieri inquit ſeianas paſtiones non negauit Merula, ego non eſſe ipſe uidi. Duo enim genera cum ſint paſtionum. Vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt, alterum uillaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera, quæ in uilla ſolent paſci, de quibus & pœnus Mago, & Caſſius Dionyſius, & alij quid ſeparatim, ac diſperſim in libris reliquerunt, quos Seius legiſſe uidetur, & ideo ex his paſtionibus ex una uilla maiores fructus capere, q̃ alij faciunt ex toto fundo. Certe inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anſerum, gallinarum, columbarũ, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, aprorum, & cæteræ uenationis, ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, q̃ apparuit Varroni, & me abſente patrono, hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus quinquagenamillia è uilla capere dicebat. Axio admiranti, certe noſti inquam materteræ meæ fundum in Sabinis, qui eſt ad quartum & uiceſimum lapidem uia ſalaria à Roma. Quidni inquit? ubi æſtate diem meridie diuidere ſoleã, cum eo Reate ex urbe, aut cum inde uenio hyeme noctu ponere caſtra. Atque in hac uilla qui eſt ornithõ, ex eo uno quinquemillia ſcio ueniſſe turdorum denarijs ternis, ut ſexagintamillia ea pars uillæ reddiderit eo anno, bis tantum quam tuus fundus ducentorum iugerum Reate reddit. Quid ſexagintamillia inquit Axius? LX. LX. derides? ſexaginta inquam. Sed ut ad hunc bo-

lium peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicu/ius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, q̃ tunc innumerabiles, excandefaciebant annonam macelli. Reliquis annis omnibus ſi hanc expectabis ſummam ſpero non tibi decoquet non ornithon. Neq; hoc accedit his moribus, niſi raro, ne decipiaris. Quotus enim quiſq; eſt annus, quo non uideas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam. Sed propter luxuriam inquit, quodãmodo epulum quotidianum eſt intra ianuas Romæ. Nonne itẽ. L. Albutius homo (ut ſcitis) apprime doctus, cuius luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundũ ſuum paſtionibus ſemper uinci à uilla? agrum enim minus dena millia reddere, uillã plus uicena. Idem ſecundum mare quo loco uellet, ſi paraſſet uillam, ſe ſupra centum millia è uilla recepturum, Age non. M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, è piſcinis eius quadraginta millibus ſextertijs uendidit piſces? Axius, Merula inquit recipe me quæſo diſcipulum uillaticæ paſtionis. Ille. Quin ſimulac promiſeris minerual, incipiã inquit. Axius. Ego uero non recuſo, uel hodie, & ex iſta paſtione crebro. Appius. Credo ſimulac primum ex iſto uillatico pecore mortui erunt anſeres, aut pauones. Cui ille. Quid enim intereſt utrum morticinas editis uolucres, an piſces? quos niſi mortuos eſtis nunquam? Sed oro te inqt, induce me in uiam diſciplinæ uillaticæ paſtionis, ac uim, formãq; eius exponere Merula non grauare.

Quæ in uilla circũue eã ali uel paſci poſſint. Cap. II.

PRIMVM inquit dominum ſcientem eſſe oportet eorũ animalium, quæ in uilla, circum ue eam ali, ac paſci poſſunt, ita ut domino ſint fructui, ac delectationi. Eius diſciplinæ genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinæ. Nunc ornithonas dicam omnium alitum, quæ intra parietes uillæ ſolent paſci. Leporaria te accipere uolo, non ea, quæ tritaui noſtri dicebant, ubi ſoliti lepores ſint, ſed omnia ſepta affixa uillæ quæ ſunt, & habent incluſa animalia, quæ paſcãtur. Similiter piſcinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut ſalſa incluſos habent piſces ad uillam. Harum ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt. In prima parte ut ſint, quæ terra modo ſunt contenta, ut ſunt pauones, turtures, turdi. Altera ſpecies eorum ſunt, quæ non ſunt contenta terra ſo/

lum,ſed etiam aquam requirunt,ut ſunt anſeres, querquedulæ, anates.Sic alterum genus illud uenaticum duas habet diuerſas ſpecies. Vnam,in qua eſt aper,caprea,lepus. Altera item extra uillam,quæ ſunt,ut apes,cochleæ,glires. Tertij generis aquatilis item ſpecies duæ,partim ꝙ habent piſces in aqua dulci, partim ꝙ in marina.De his ſex partibus adhuc iſta tria genera artificum comparanda aucupes,uenatores,piſcatores, ut ab his emēda,quæ tuorum ſeruorū diligentia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare,ſaginareq́;,in macellum ut perueniant. Neq; non etiam quædam aſſumenda in uillam ſine retibus aucupis,uenatoris,piſcatoris,ut glires coclea,& gallinæ.Earum rerum cultura inſtituta prima,ea,quæ in uilla habentur,non ſolum augures Romani ad auſpicia primum pararunt pullos,ſed etiam patresfamiliæ rure.Secunda,quæ macerie ad uillam uenationis cā cluduntur,& propter aluearia. Apes enim ſubter ſubgrundas ab initio uillatico uſæ tecto.Tertia piſcinæ dulces fieri cœptæ,& è fluminibus captos recipere ad ſe piſces.Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus,ſupiores,quos frugalitas antiqua,inferiores,quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum noſtroꝝ erat,in quo eſſent auiaria,duo dūtaxat,in plano cohors in qua paſcebantur gallinæ,& earum fructus erant oua,& pulli. Alter ſublimis, in quo erant colūbæ in turribus,aut ſumma uilla.Cōtra nūc auiaria ſunt nomine mutato,quod uocantur ornithones,quæ palatum ſuaue domini parauit,ut tecta maiora habeāt,q̃ tum habebant totæ uillæ, in quibus ſtabulentur turdi,ac pauones.Sic in ſecunda parte,ac leporario pater tuus Axi præterquam lepuſculum è uenatione uidit nunquam. Neq; enim erat magnum id ſeptum,quod nunc ut habeant multos apros,ac capras,complura iugera macerijs concludunt. Non tum inquit mihi,cum emiſti fundum thuſculanum à M. Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte qs habet piſcinam,niſi dulcem,& in ea dūtaxat ſcaros,ac mugiles piſces? Quis contra nunc rhynton nō dicit, ſua nihil intereſſe,utrū his piſcibus ſtagnum habeat plenum an ranis? Non Philippus cum ad Minidium hoſpitem caſſini diuertiſſet,& ei è uicino flumine lupum piſcem formoſum appoſuiſſet, atq; ille guſtaſſet & expuiſſet,dixit,Peream ni piſcem putaui eſſe? Sic noſtra ætas inquam,luxuriam propagauit leporaria, ac piſcinas protulit ad

mare, & in eas pelagios greges piſcium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & Lucius Murena? Quis enim ꝓpter nobilitatem ignorat piſcinas Philippi, Hortenſij, & Lucullorum? Quare unde uelis me incipere Axi dic.

De auibus in genere. Cap. III.

ILLE, ego uero inquit (ut aiunt poſt principia in caſtris) .i. ab his potius incipiendum temporibus, q̃ ſuperioribus, quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, q̃ è gallinis. Atq; adeo nõ diſſimulabo, quod uolo de ornithone primum, quod lucrifecerũt hoc nomen turdi, ſexaginta enim millia ſircellina excandere mè fecerunt cupiditate. Merula, Duo ſunt inquit ornithonis genera. Vnum delectationis cauſa, ut Varro hic fecit noſter ſub caſino, quod amatores inuenit multos. Alterum fructus cauſa, quo genere macellarij, & in urbe quidam habent loca clauſa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit eſſe Lucullus coniunctum auiarium, quod fecit in Thuſculano, ut in eodẽ tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, ubi delicate cœnitaret, & alios uideret in mazonomo poſitos coctos, alios uolitare circa feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tãtum in eo oculos delectant intra feneſtras aues uolitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.

De turdis. Cap. IIII.

SED quod te malle arbitror Axi dicam, de hoc ornithõe, quod fructus cauſa faciunt, unde nõnulli ſumuntur pingues turdi. Igitur teſtudo (ut periſtylum tectum tegulis, aut rete) ſit magna, in qua millia aliquot turdorum, ac merularum includere poſſint. Quidam cum eo adijciunt p̃ter eas aues, alias quoq;, q̃ pingues ueneunt care, ut milliariæ, ac coturnices. In hoc tectũ aq̃ uenire oportet ꝑ fiſtulã, & eã potius per canales anguſtas ſerpere, quæ facile extergeri poſſint. Si .n. late ibi aqua diffuſa, & inq̃nat̃ facilius, & bibit̃ inutilius, et ex eis caduca, q̃ abũdat, & exit ꝑ fiſtulam, facit, ut luto aues laborẽt. Oſtium hr̃e humile, & anguſtũ, & potiſſimũ eius generis. qđ cochleam appellant, ut ſolet eſſe in cauea, in qua tauri pugnare ſolẽt. Feneſtras raras, ꝑ quas nõ uideãtur extrinſecus arbores, aut aues, qđ earum aſpectus, ac deſi-

in periſtylo habuit exhedra concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiam Thuſculanum magnum ædificium Luculli. Cui ego, cum habeã ſub oppido caſſino flumen, quod per uillam flu-at liquidum, & altũ, marginibus lapideis, latum pedes. LVII. & è uilla in uillã pontibus trãſeatur, longũ pedes. DCCCCL. directum ab inſula ad Muſeũ, quæ eſt à Vinio fluuio, ubi conflu it alter amnis ad ſummum flumen, ubi eſt Muſeum, circũ huius ripas ambulatio eſt ſub diuo, pedes lata denos. Ab hac ambula-tione in agrũ uerſus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra & ſiniſtra macerijs altis concluſus. Inter quas locus, qui eſt orni-thonis, patet in latitudinẽ ped. XLVIII. deformatus ad tabulæ litterariæ ſpeciem cũ capitulo, forma quæ eſt quadrata, patet in longitudinem ped. LXXII. qua ad capitulũ rotundus eſt pedes XXVII. Ad hæc, ita ut in margine quaſi infimo tabulæ deſcri-pta ſit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media ſunt ca-ueæ, qua iter in areã eſt. In limine in lateribus dextra, et ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis intermedijs arbuſcu-lis humilibus ordinatæ, cũ à ſumma macerie ad epiſtylium tecta porticus ſit rete canabina, et ab epiſtylio ad ſtilobatẽ hæ ſunt aui bus omne genus oppletæ, qbus cibus adminiſtratur per rete, & aqua riuulo tenui affluit, ſecundũ ſtilobatis interiorẽ partẽ dex-tra, ac ſiniſtra ad ſummã aream quadratã, è medio diuerſæ duæ non latæ, ſed oblõgæ ſunt piſcinæ ad porticus uerſus. Inter eas pi ſcinas tantũmodo acceſſus ſemita in tholum, qui eſt ultra rotun dus colũnatus, ut eſt in æde Catuli, ſi pro parietibus feceris colũ-nas. Extra eas colũnas eſt ſylua manu ſata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota ſepta macerijs altis. Intra tholi co lumnas exteriores lapideas, et totidẽ interiores ex abiete tenues, locus eſt pedes qnque latus. Inter colũnas exteriores pro pariete reticuli è neruis ſunt, ut pſpici in ſylua poſſit, et quæ ibi ſunt, neq; auis ea trãſire. Intra interiores colũnas pro pariete rete auiariũ eſt obiectũ. Inter has, et exteriores gradatim ſunt ſtructa (ut θεα-τρίδιον) auium mutulis crebris in oĩbus columnis impoſitis ſe-dilia auiũ. Intra rete aues ſunt omne genus, maxime cantrices, ut luſciniolæ, ac merulæ, qbus aqua miniſtratur per canaliculũ, cibus obijcit ſub rete. Subter columnarũ ſtilobatem eſt lapis à ſa lere pedẽ, & dodrantẽ altus, ipſum ſalere ad duos ped. altum à ſtagno, latum ad quinq;, ut in culcitas, & columnellas conuiuæ

pedibus circumire poſſint. In ſumo intra falere eſt ſtagnum cum margine pedali, & inſula in medio parua. Circum falere, & natatilia ſunt excauata anatum ſtabula. In inſula eſt columnella, in qua intus axis, qui pro menſa ſuſtinet rotam radiatam, ita ut ad extremum ubi orbile ſolet eſſe acutum, tabula cauata ſit, ut tympanum in latitudinem duo pedes, & ſemipedem, in altitudinem palmum. Hæc ab uno puero, qui miniſtrat ita uertitur, ut omnia unà ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & ad moueantur ad oẽs conuiuas. Ex ſuggeſto faleris, ubi ſolent eſſe πδὶ τὰ ϛϛάσματα, *prodeunt anates in ſtagnum, ac nant, è quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piſcinas, ac piſciculi ultro, ac citro cõmeant, cum & aqua calida, et frigida ex orbe ligneo, mẽſaq;, quam dixi, in primis radijs eẽ epiſtomijs uerſis ad unũquẽq; factum, ſic ut fluat in conuiuam. Intrinſecus ſub tholo ſtella lucifer interdiu, noctu heſperus, ita circumeunt ad infimum hemiſpherium, ac mouentur, ut indicent quot ſint horæ. In eodem hemiſperio medio circũ cardinem eſt orbis uentorum octo, ut Athenis in horologio, quod fecit Cypreſtes. Ibiq; eminens radius à cardine ad orbem, ita mouetur, ut eum tangat uentum, qui flet, ut intus ſcire poſſis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos Athletæ comitiorũ unà cum id fieri non miraremur propter ſtudia ſuffragatorum, & tamen ſcire uellemus, quid eſſet, uenit ad nos Pantulæius Parra. Narrat ad tabulam, cum decumberet, quendam deprehenſum teſſerulas conijcientem in loculum, cum ad conſulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quod eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus.*

De pauonibus. Cap. V.

AXIVS DE *Pauone inquit libere licet dicas, quoniam diſceſſit Fircellius, qui ſecus ſiquid diceres de his gentilitatis cauſa fortaſſe ante eum, duceret ſerram. Cui Merula de pauonibus noſtra memoria inquit, greges haberi cœpti, & uenire magno. Ex his. M. Aufidius Lurco ſupra ſexagena millia nummum in anno dicitur capere. Hi aliquanto pauciores eſſe debent mares, q̃ fœminæ, ſi ad fructum ſpectes, ſi ad delectationem contra, formoſior enim mas Pauonum greges agreſtes tranſmarini eſſe dicuntur in inſulis, Sami in luco Iunonis. Item in Planaſia inſula M. Piſonis. Hi ad greges conſtituendos parãtur bona ætate, et bona for-*

ma. Huic enim natura, formæ è uolucribus dedit palmam. Ad admiſſuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Paſcuntur omne genus obiecto frumēto, maxime ordeo. Itaq; Seius his dat in menſes ſingulos, ordei ſingulos modios, ita ut in fœtura det uberius, ante q̄ ſalire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosq́;, cum creuerint, qnquagenis denarijs uendit, ut nulla ouis hunc aſſequatur fructū. Præterea oua emit, ac ſupponit gallinis, ex qbus ex his excuſſos pullos refert in id tectū, in quo pauones habet, quod magnū pro multitudine pauonū fieri debet, & habere cubilia diſcreta, tectorio leuata. quo neq; ſerpens, neq; beſtia ulla accœdere poſſit. Præterea locum hr̄e ante ſe, quò paſtum exeant diebus apricis. Vtrūq; locum purum eſſe uolunt hæ uolucres. Itaque paſtorem earum cum batillo circumire oportet, ac ſtercus tollere, ac conſeruare, quod & ad agriculturā idoneum eſt, & ad ſubſtramen pullorum. Primus hos. Q. Hortenſius augurali adyciali, cœna poſuiſſe dicitur, quod potius factum tū luxurioſi, q̄ ſeueri boni uiri laudabant. Quem cito ſecuti multi extulerunt eorum pretia, ita ut oua eorum denarijs ueneant quinis, ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſextertia ut reddat, ut quidam Albutius aiebat, ſi in ſingulos ternos exigeret pullos, perfici ſexagena poſſe.

De columbis. Cap. VI.

INTEREA *uenit apparitor* Appij *à conſule, & augures ait citari. Ille foras exit è uilla. At in uillam intro inuolant columbæ, de quibus* Merula, Axi Si unq̄ περιστεροτροφεῖον *conſtituiſſes, has tuas eſſe putares, quāuis feræ eſſent. Duo enim genera earū in* περιστεροτροφείῳ *eē ſolent. Vnū agreſte, ut alij dicunt ſaxatile, quod habetur ī turribus, ac columinibus uillæ, à quo appellatæ columbæ, quæ propter timorē naturalem ſumma loca in tectis captāt. Quo fit, ut maxime agreſtes ſequāt turres, in quas ex agro euolāt ſuapte ſponte, ac remeāt. Alterū genus colūbarū eſt clemētius, qđ cibo domeſtico contentū intra limina ianuæ ſolet paſci. Hoc genus maxime eſt colore albo. Illud alterū agreſte ſine albo, uario. Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellū tertiū genus fructus cā, atq; incœdūt in locū unū, qđ alij uocāt* περιστερῶνα, *alij* περιστεροτροφεῖον, *in q̄ uno ſæpe, uel qnq; millia ſunt incluſæ* περιστερὼν *fit, ut teſtudo magna camera tectus, uno oſtio āguſto*

fenestris punicanis, aut latioribus, reticulatis utrinq;, ut locus oīs ſit illuſtris, ne ue ſerpens, aliud ue quod animal maleficū introire queat. Intrinſecus quamleuiſſimo marmorato toti parietes, ac camerae oblinuntur, & extrinſecus circum feneſtras, ne mus, aut lacerta qua, adrepere ad columbaria poſſit. Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordine crebra. Ordines quamplurimi poſſunt à terra uſq; ad cameram. Columbaria ſingula eſſe oportet, ut hos habeant, quo introire, & exire poſſint. Intus ternorū palmorum ex omnibus partibus. Sub ordines ſingulos tabulae fictae, ut ſint bipalmes, quo utātur ue ſtibulo, ac prodeant. Aquam puram eē oportet, quae influat, unde & bibere, & ubi ſe lauare poſſint. Permundae ſunt enim hae uolucres. Itaq; paſtorem columbaria quotquot menſibus crebrò oportet euerrere. Eſt enim quod eum inquinat locum appoſitum ad agriculturam, ita ut hoc optimū eſſe ſcripſerint aliquot, ſiue ſi columbā quid offenderit, ut medeatur, ſiqua perierit, ut efferatur. Siqui pulli idonei ſunt ad uendendū, promat. Itē quae foetae ſunt, ut certum locum diſcluſum ab alijs rete habeant, quo tranſferantur, è quo foras euocare poſſint matres. Quod quidem faciunt duabus de cauſis. Vna ſi faſtidiunt aut incluſae conſeneſcunt, quo libero aere cum exierint in agros redintegrentur. Altera de cauſa propter illicium. Ipſae enim propter pullos, quos habent, utiq; redeunt, niſi à coruo occiſae, aut ab accipitre interceptae. Quos columbarij interficere ſolent, duabus uirgis uiſcatis defixis in terram inter ſe curuatis, cū inter eas poſuerint obligatum animal, quod intercipere ſoleant accipitres, q ita decipiuntur, cum ſe obleuerint uiſco. Columbas redire ſolere ad locū licet aīaduertere, quod multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atq; ad locū redeunt, quae niſi reuerterentur, non emitterent. Et cibus apponitur circū parietes in canalibus, quas extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectātur milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item feras has in turribus, ac ſummis uillis, q habent agreſtes columbas, quoad poſſunt imittunt in πύργος ἐξώνας aetate bona, parātq; ut nec pullos, neq; uetulas, totidēq; mares quot foeminas habeāt. Nihil columbis foecūdius. Itaq; diebus quadragenis cōcipit, et parit, et incubat, et educat, & hoc ferè totū annū faciunt. Tantūmodo interuallū faciunt à bruma ad aequnoctiū uernū. Pulli naſcuntur bini, qui ſimul ac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariunt.

Qui ſaginare ſolent pullos columbinos, quo pluris uendant, ſe-cludunt eos, cum iam pluma ſunt tecti. Deinde manducato can-dido farciunt pane, hyeme hoc bis, æſtate ter, mane, meridie, ue-ſperi, hyeme demunt cibum medium. Qui iam pinnas habere in cipiunt, in nido relinquunt illiſis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti poſſint, obijciunt. Eo enim totum diem ſe, & pullos pa ſcunt. *Qui ita educant, celerius pinguiores quàm alij fiunt, & candidiores, parentes eorum* Romæ, *ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula uulgo ueneunt ducenis nu-mis, nec non eximia ſingulis millibus numum, quas nuper cum mercator tanti emere uellet à.L. Axio equite Romano, minoris quadringentis denarijs daturum negauit. Axius, Si poſſem in-quit, emere* περιστερῶνα *factum, quemadmodum in ædibus cũ habere uellem, fictilia columbaria, iam iJſſem emptum, & miſiſ-ſem ad uillam. Quaſi uero inquit Pica, non in urbe quoq; ſint multi, columbaria qui in tegulis habent.* An *tibi non uident ha bere* περιστερῶνας, *cum aliquot ſupra centum millium ſeſterti-um habeant inſtrumentum? è quis alicuius totum emas cenſeo, et ante q̃ ædifices rure, magnum condiſcas hic in urbe quotidie lu-crum ex aſſe ſemiſſem condere in loculos.*

De turturibus. Cap. VIII.

AXIVS, *tu Merula deinceps perge. Ille, Turturibus inqt, locum conſtituendum proinde magnum, ac multitudinem alere uelis. Eumq; item, ut de columbis dictum eſt, ut habeat oſtium, ac feneſtras, & aquam puram, ac parietes, & cameras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in or dine, ſupra quos tegeticulæ cannabinæ ſint impoſitæ. Infimũ or-dinem oportet abeſſe a terra nõ minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à ſummo ad cameram ad ſemipedem, æque late mu-tili à pariete extare poſſunt, in qbus dies, noctesq; paſcuntur. Ci-batui quod ſit obijciunt triticũ ſiccum in centenos uicenos turtu-res ferè ſemodiũ, quotidie euerrẽtes eorũ ſtabula, à ſtercore ne of-fendantur, quod item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſaginã-dum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem. Etenim matres eorũ tunc optimæ ſunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaq; eorum fructus id temporis maxime conſiſtit.*

De gallinis. Cap. VIII.

AXIVS. Eho, *quæ requiro à farctura aſſanda, membra de palumbis, & gallinis dic ſodes* Merula, *tum de reliquis, ſiquid idoneum fuerit, rõcinari licebit.* Ille. *Igitur ſunt, gallinæ quæ uocantur, generum trium, uillaticæ, & ruſticæ, & africanæ,* Gallinæ *uillaticæ ſunt, quas deinceps rure habent in uillis.* De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον *inſtituere uolunt, iidem adhibita ſcientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime factitauerunt deliaci)* hæc quinq; *animaduertant* oportet. De emptione, *cuiuſmodi, & quammultas parent.* De fœtura, *quemadmodum admittant, et pariant.* De ouis, *quemadmodum incubent, & excudant.* De pullis *quemadmodum, & à quibus educentur.* Hiſce appendix *adijcitur, pars qnta quemadmodum ſaginẽtur.* E quis tribus generibus proprio noĩe *uocantur fœminæ, quæ ſunt uillaticæ,* gallinæ, *mares* galli, *capi ſemimares, quod ſunt caſtrati.* Gallos *caſtrãt ut ſint capi, candenti ferro inurentes calcaria ad infima crura uſque dum rumpantur, at quod extat ulcus, obliniunt figlina creta.* Qui *ſpectat, ut* ὀρνιθοβοσκεῖον *perfectum habeat, ſint licet ei tria genera, parãda, maxime uillaticas gallinas oportet, è qs in parando eligat fœcundas, pleruną; rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta ampla.* Hæ *enim ad partiones ſunt aptiores.* Gallos *ſalaces, q animaduertunt ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui, acuto, oculis, rauis, aut nigris, palea rubra ſubalbicãti, collo uario, aut aureolo, fœminibus piloſis, cruribus breuibus, unguibus lõgis, caudis magnis et frequẽtibus pinnis.* Itẽ *q elati ſunt, ac uociferant ſæpe in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo pertimeſcant, ſed ẽt pro gallinis propugnent.* Nec tñ *ſequendum in ſeminio legendo tànagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui ſine dubio ſunt pulchri, & ad præliandũ inter ſe maxime idonei, ſed ad partus ſunt ſteriliores.* Si ducẽtas alere uelis, *locus ſeptus attribuendus, in quo duæ caueæ cõiunctæ magnæ cõſtituendæ, quæ ſpectent ad exorientẽ uerſus, utræq; in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine* paulo humiliores. Vtriſq; *feneſtræ latitudine tripedali, & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumen pbeant multum neq; per eas quicquã ire intro poſſit, qđ nocere ſolet gallinis.* Inter

duas oſtium ſit, qua gallinarius curator earum ire poſſit. In caueis crebræ perticæ traiectæ ſint, ut oẽs ſuſtinere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earum, ante ſit (ut dixi) ueſtibulum ſeptum, in quo diurno tpe eſſe poſſint, atq; in puluere uolutari. Præterea ſit cella grandis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia poſita ſint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut affixa firmiter. Motus enim cũ incubant nocet. In cubilibus, cum parturient, acus ſubſternendum, cũ pepererint, tollere ſubſtramen, & recens aliud ſubijcere, quod pulices, & cætera naſcĩ ſolent, quæ gallinam conquieſcere non patiũtur, ob quã rem oua aut inæquabiliter matureſcũt, aut conſeneſcunt. Quæ uelis incubet, negant plus uigintiq́q; oportere oua incubare, q̃uis propter fœcunditatem pepererit plura. Optimum eẽ partum æquinoctio uerno, ad autũnale, itaq; quæ ante, aut poſtea nata ſunt, & ẽt prima eo tpe, non ſupponẽda, & ea, quæ ſubijcias, potius è uetulis, q̃ è pullaſtris, & quibus ſubijcias roſtra aut ungues non habeant acutos, quæ debẽt potius in concipiendo occupatæ eſſe q̃ in cubãdo. Appoſitiſſimæ ad partum ſunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina ſubijcies, cum iã decem dies pauonina fouere cœpit, tum deniq; gallinacea ſubijcere, ut unà excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ternoueni. Eas includere oportet, ut diem, & noctem incubent, præterq̃ mane & ueſpere dum cibus, ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpoſitis aliquot, ac uertere oua, ut æquabiliter concaleſiãt. Oua plena ſint, atq; utilia, necne, animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquã, quod inane natat, plenum deſidit. Qui (ut hoc intelligant) cõcutiunt, errare, quod in eis uitales uenas confundũt. In ijs idem aiunt, cum ad lumen ſuſtuleris, quod perlucet, id eſſe ob inane. Qui hæc nolũt diutius ſeruare, pfricãt ſale minuto, aut muria, atq; ita ſinũt tres aut q̃tuor horas, eaq; abluta cõdũt in furfures aut acus. In ſupponendo oua obſeruant, ut ſint numero ĩparia. Oua, q̃ incubãtur, ſi habeant in ſe ſemẽ pulli, curator quatriduò poſtq̃ incubari cœperint, intelligere põt, ſi contra lumen tenuit, & purũ uniuſmodi eſſe aĩaduerterit, putant eijciendũ, & aliud ſubijciendũ. Excuſos pullos ſubducendũ ex ſingulis nidis, et ſubijciendũ ei, quæ habeat paucos. Ab eaq; ſi reliqua ſint oua pauciora, tollẽda, et ſubijciẽda alijs, q̃ non dũ excuderint, et minus ha-

bent triginta pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciẽdum. Obijciendum pullis diebus quindecim primis mane ſubiecto pul/ uere (ne roſtris noceat terra dura) polentam miſtam cum naſtur cij ſemine, & aqua aliquanto ante facta intrita, & ne tũ deniq; in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibẽdum. Quando de clu/ nibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe.n. propter eos cõſeneſcunt. Circum caueas eorum incẽdẽdũ cornu ceruinum, ne qua ſerpens accedat, qua/ rum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigendi in ſolem, & ſterquilinium, ut ſe uolutare poſſint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum, ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum æſtate, tũ utiq; cum tempeſtas eſt, molle, atq; apricum eligi debet intẽto ſu/ pra rete, quod prohibeat eas extra ſepta uolare, & in eas inuola re extrinſecus accipitrem, aut quid aliud. Euitare item caldorẽ, & frigus oportet, quod utrunq; his aduerſum. Cum iam pinnas habebunt, conſuefaciendum, ut unam aut duas gallinas ſecten/ tur. Cæteræ ut potius ad pariendum ſint expeditæ q̃ in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipe ſecundũ nouam lunã, quod ferè q̃ ante, pleraq; nõ ſuccedunt. Diebus ferè uiginti excudunt. De qbus uillaticis (qm̃ uel nimiũ dictum) breuitate reliqua com penſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in urbe raræ, nec ferè manſuetæ ſine cauea uidentur Romæ, ſimiles facie non his uillaticis gallinis no ſtris, ſed Africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cum pſitacis, ac merulis albis item alijs id ge/ nus rebus inuſitatis. Neq; ferè in uillis oua, ac pullos faciunt, ſed in ſyluis. Ab his gallinis dicit̃ inſula Gallinaria appellata, quæ eſt in mari thuſco ſecundum Italiam contra montes Liguſticos, uintimillium albingaunium, alij ab his uillaticis inuectis à nau tis ibi feris factis procreatis. Gallinæ africanæ ſunt grãdes, uariæ, gibberæ, quas μελεαγρίδας appellant græci. Hæ nouiſſimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter faſtidium ho minum. Veneunt propter penuriam magno. De tribus generi/ bus, gallinæ ſaginantur maxime uillaticæ. Eas includunt in locũ tepidum, & anguſtum, & tenebroſum, quod motus earum, & lux pinguitudini inimica, electis ad hanc rem maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falsò, quod antiqui ut thetinthelim dicebãt, ſic medicam melicam uocabãt. Hæ primo dicebantur quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ,

quæq; ex

quæq; ex his generatæ poſtea propter ſimilitudinẽ. Amplas oẽs *ex his, euulſis ex alis pinnis, et cauda farciunt turundis ordeaceis partim admiſtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dul/ci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibusdam ſignis, ut prior ſit concoctus, q̃ ſecundum dent. Dato cibo, tum perpurgãt caput nequos habeant pedes, rurſus eas concludunt.* Hoc *faciunt uſque ad dies uigintiquinq;. Tum deniq; pingues fiunt. Quidã ex tri/ticeo pane intrito in aquam miſto uino bono, & odorato farci/unt, ita ut diebus uiginti pingues reddant, ac teneras.* Si *in far/ciẽdo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione pro portio/ne, ſic ut decem primis proceſſit, in poſterioribus, ut diminuat ea/dem ratione, ut uigeſimus dies, & primus ſit par.* Eodem modo *palumbes farciunt, ac reddunt pingues.*

De anſeribus. Cap. IX.

TRANSI *inquit Axius nunc in illud genus, quod uos phi/logræci uocatis* ἀμφίβιον, *quod non eſt ulla uilla, ac terra cõ/tentum, ſed requirit piſcinas, quas, quia ibi anſeres aluntur, noĩe* χηνοβοσκεῖον *appellatis.* Horum *greges Scipio. Metellus, &* M. *Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius inquit, ita gre ges comparauit anſerum, ut hos quinq; gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi.* Hi *ſunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de ſagina. Primum iubebat ſeruum in legẽdo obſeruare, ut eẽnt ampli, & albi, quod plerunq; pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterũ genus uarium, quod ferum uocatur, nec cum his libenter congregatur, nec æque fit manſuetus. Anſeribus ad admittendũ tempus aptiſſimum eſt à bruma, ad pariendum, & incubandũ à* Cal. *Martij uſq; ad ſolſtitium. Saliunt ferè in aqua, dũ ſe mer/gunt in flumen, aut piſcinam. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariunt, faciũdum haras quadratas circũ binos pedes, & ſemipedem. Eis ſubſternendum palea.* Notandũ *earum oua aliquo ſigno, quod aliena non excudunt. Ad incubã dum ſupponunt plerunq; nouem, aut undecim. Qui hoc minus ſeptem, qui hoc plus quindecim. Incubat tempeſtatibus dies tri/ginta, tepidioribus uigintiquinque. Cum excudit, quinq; diebus primis patiuntur eſſe cũ matre. Deinde quotidie ſerenũ cum eſt, producunt in prata, in piſcinas, aut paludes, hisq; faciunt haras ſupra terrã aut ſubtus, in quis non includãt plus uicenos pullos.*

Eaſq; cellas prouident ne habeant in ſolo humorem, ſed habeãt molle ſubſtramen è palea, alia ue qua re, né ue eò accedere poſſint muſtellæ, aliæ ue beſtiæ, quæ noceant. Anſeres *paſcunt in humidis locis, ubi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat, ſeruntq; his herbam, quæ uocatur ſeris, quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, fit uiridis.* Folia *eius decerpentes dant, ne ſi comederint, ubi naſcitur, aut obterẽdo perdant, aut ipſi cruditate pereant.* Voraces *enim ſunt natura.* Quo *temperãdum ijs, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderint, quam educere uelint è terra, obrumpunt collum.* Perimbecillum *enim id, ut caput molle.* Si *hæc herba non eſt, dãdum ordeum, aut frumentum aliud.* Cum *eſt tempus farraginis, dãdum ut in ſatu ſeris dixi.* Cum *incubant, ordeum bis intritum in aqua apponendum.* Pullis *primum biduo polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis naſturtium uiride conſectum minutatim ex aqua in uas aliquod.* Cũ *autem ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, ut dixi, uictui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farraginẽ, herbam ue teneram aliquã conciſam.* Ad *ſaginãdum eligũt pullos circiter ſexquimenſe qui nati ſint, eos includunt in ſaginario, ibiq; polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibum, ita ut perinde ſe ſaturent.* Secundum *cibum large ut bibãt faciunt poteſtatẽ.* Sic *curati circiter duobus menſibus fiunt pingues quotcũq; ſumpſerunt.* Locus *ſolet purgari, quod ipſi amãt locum purum, neq; ipſi ullum, ubi fuerint, relinquunt purum.*

De anatibus. Cap. X.

QVI *autem uolunt greges anatũ hre, & conſtituere* νηοσσοτροφεῖον, *primum locũ, quis eſt facultas, eligere oportet paluſtrem, quod eo maxime delectãtur, ſi id non, potiſſimum ibi, ubi ſit naturalis aut lacus, aut ſtagnum, aut manufacta piſcina, quò gradatim deſcendere poſſint.* Septũ *altum eẽ oportet, ubi uerſentur, ad pedes.* XV. *ut uidiſtis ad uillã* Sei, *quod uno oſtio claudatur, circũ totũ parietem intrinſecus crepido lata, in qua ſecundũ parietem ſint tecta cubilia, ante ea ueſtibulũ exæquatũ tectorio opere teſtaceo.* In *eo ꝑpetua canalis in quã et cibus ponit, et immittitur aqua, ſic.n. cibum capiunt.* Omnes *parietes tectorio leuigantur, né feles, alia ue quæ beſtia introire ad nocendũ poſſit, id ſeptum totum rete grãdibus maculis integitur, ne eò inuolare*

aquila poſſit neue ex ea euolare anas. Pabulum his datur triticum, ordeũ, uinacei, uuæ, nõnunquã ẽt ex aqua cammari, et quædã huiuſmodi aquatilia. Quæ in eo ſepto erunt piſcinæ, in eas aquã large influere oportet, ut ſemper recens ſit. Sunt itẽ non diſſimilia alia genera, ut querquedulæ, phalarides, ſic pdices, quæ, ut Archelaus ſcribit, uoce maris audita, concipiunt. Quæ ut ſuperiores, neq; propter fœcunditatem, neq; propter ſuauitatem ſaginãtur, ſed ſic paſcendo fiunt pingues. Quod ad uillaticarum paſtionum primum actum pertinere ſum ratus, dixi.

De leporibus. Cap. XI.

INTEREA redit Appius, & percunctanti, nos ab illo, et ille à nobis quid eſſet dictum, ac factũ, Appius ſequitur inquit, actus ſecũdi generis, affictitius ad uillã qui ſolet eẽ, ac nomine ãtiquo à parte quadã leporarium appellatum. Nam neque ſolum lepores in eo includũtur ſylua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiam cerui, aut capreæ in iugeribus multis Q. Fuluius leporarium dicitur habere in Tarquinienſi ſeptum, iugerum. XL. in quo ſunt incluſa non ſolum ea, quæ dixi, ſed etiam oues feræ, etiã hoc maius hic in ſtatonenſi, & quidã in locis alijs. In Gallia uero tranſalpina. T. Pompeius tantum ſeptum uenationis, ut circiter trigintamillia paſſuum locum incluſum habeat. Præterea in eodem conſepto habere ſolet, de animalibus coclearia, atq; aluearia, atq; etiã dolia, ubi habeat glires concluſos. Sed horũ omniũ cuſtodia incrementum, et paſtio aperta, præterquam de apibus. Quis enim ignorat ſepta è macerijs, ita eſſe oportere in leporario, ut tectorio tecta ſint, & ſint alta. Alterũ ne feles, aut meles, alia ue quæ beſtia intrare poſſit, alterum ne lupus trãſilire. Ibiq; eſſe latebras, ubi iterdiu lepores deliteſcant in uirgultis, atq; herbis, & arbores patulis ramis, quæ aqlæ impediãt conatus. Quis itẽ neſcit, paucos ſi lepores mares in fœminas intromiſerit, breui tempore fore ut impleatur? tanta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor enim modo ſi intromiſeris in leporarium, breui ſolet repleri. Fit enim ſæpe cum habent catulos recentes, alios ĩ uẽtre habere reperiãtur. Itaq; de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint ſiquis uelit ſcire, inſpicere oportere foramina naturæ, quod ſine dubio alius habet alio plura. Hos quoq; nuper inſtitutum ut ſaginarent pleraq;, cum exceptos è leporario cõcludãt in

caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eorum ergo tria genera ferè ſunt. Vnum Italicum hoc noſtrũ pedibus primis humilibus poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, uentre albo, auribus lõgis, qui lepus dicitur cum prægnans ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina, & Macedonia fiunt permagni. In Hiſpania, et in Italia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti candidi ſunt. Hi raro pferuntur Romam. Tertij generis eſt, quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes eſſet. Ego arbitror à græco uocabulo antiquo, quod eo Aeoles Bœotij leporem appellabant. Cuniculi dicti ab eo, quod ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant, ubi lateãt in agris. Horum omnium tria genera, ſi poſſis, in leporario habere oportet, duo enim utiq; te habere puto, & quod in Hiſpania annis ita fuiſti multis, ut inde te cuniculos perſecutos credam.

De apris. Cap. XII.

APROS *quidem hr̃e poſſe in leporario, nec magno negotio tibi eſt, captiuos, & ciccures, qui ibi nati ſint, & pingues ſolere fieri ſcis inq̃ Axi. Nam quẽ fundum in Thuſculano emit hic Varro, à M. Piſone uidiſti ad bucinam inflatam certo tp̃e apros, & capreas cõuenire ad pabulum cũ è ſuperiore loco è paleſtra effunderetur apris glans, capreis uicia aut q̃d alind. Ego uero inq̃t ille apud Q. Hortenſiũ cum in agro laurenti eſſem, ibi iſtuc magis* τραγικῶς *fieri uidi. Nã ſylua erat (ut dicebat) ſupra quinquaginta iugerũ maceria ſepta, q̃d non leporariũ, ſed* θηριοτροφεῖον *appellabat. Ibi erat locus excelſus, ubi triclinio poſito cœnabamus. Quintus Orphea uocari iuſſit, qui cũ eò ueniſſet cum ſtola, et cithara, & cãtare eẽt iuſſus, bucinã inflauit, ubi tanta circũfluxit nos ceruoꝝ, aproꝝ, & cæterarũ quadrupedũ multitudo, ut nõ minus formoſum mihi uiſum ſit ſpectaculum, q̃ in circo maximo ædilium non ſine africanis beſtijs cum fiunt uenationes.*

De cochleis. Cap. XIII.

AXIVS *tuas partes (inquit) ſubleuauit Appius ò Merula noſter. Quod ad uenationẽ pertinet, breuiter ſecundus tranſactus*

eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum eſt, neq; enim magnum emolumentum eſſe poteſt. Non *iſtuc tam ſimplex eſt inquit* Appius, *q̃ tu putas ô* Axi *noſter. Nã & idoneus ſub dio ſumendus eſt locus coclearijs, quem totum circũ aqua claudas, ne quas ibi poſueris ad partum, non liberos earum, ſed ipſas quæras.* Aqua *inquam cludendæ, ne fugitiuarius ſit parandus locus.* Is *melior, quem & non coquit ſol, & tangit ros.* Qui *ſi naturalis non eſt, ut ferè non ſunt in aprico loco, neq; habeas in opaco, ubi facias, ut ſunt ſub rupibus, ac mõtibus, quorum alluant radices lacus, ac fluuij, manufacere oportet roſidum, q fit, ſi adduxeris fiſtulam, & in eam papillas impoſueris tenues, quæ eructent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac late diſſipet.* Paruus *his cibus opus eſt, & is ſine adminiſtratore.* Et *hũc dum ſerpit, non ſolum in area reperit, ſed etiam ſi riuus non prohibet in parietes ſtantes inuenit.* Deniq; *ipſæ exgruminãtes ad propalam uitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia interijciant, & aſpergant furfures non multos.* Itaq; *cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; neſcit.* Genera *coclearum ſunt plura, ut minutæ albulæ, quæ afferuntur è reatino, & maxime quæ de illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur.* Non *quod in his regionibus quibuſdam locis, eæ magnitudinibus non ſint diſpariles, nam & ualde amplæ ſunt, quædã ex* Africa, *quæ uocantur ſolitanæ, ita ut earum calices quadrantes octoginta capere poſſint, & ſic in alijs regionibus eædẽ inter ſe collatæ & minores ſunt, & maiores.* Hæ *in fœtura pariunt innumerabilia.* Earum *ſemen minutum, ac teſta molli, diuturnitate obdureſcit, magnis inſulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris.* Has *quoq; ſaginare ſolent ita, ut ollam cũ foraminibus incruſtent ſapa, & farre, ubi paſcantur, quæ foramina habeat, ut intrare aer poſſit.* Viuax *enim earum natura.*

De gliribus. Cap. XIIII.

GLIRARIVM *autem diſſimili ratione habetur, qđ non aqua, ſed maceria locus ſepitur.* Tota *lepide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſſit.* In *eo arbuſculas eſſe oportet, quæ ferant glandem, quæ, cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glãdem, & caſtaneã, unde ſaturi fiant.* Facere *his caueas oportet laxiores, ubi pullos parere poſſint.* Aquã

oportet eſſe tenuem, quod ea non utuntur multum, & aridũ locum quærunt. Hi ſaginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habẽt multi, quæ figuli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum ſemitas faciunt, & cauum, ubi cibum conſtituant. In hoc dolium addunt glandẽ, aut nuces iuglandes, aut caſtaneã. Quibus ĩ tenebris, cũ cumulatim poſitũ ẽ ĩ dolijs, fiũt pingues.

De apibus. Cap. XV.

APPIVS, *Igitur relinquitur, inquit, de paſtione uillaticæ tertius actus de piſcinis. Quid tertius inquit Axius? An quia tu ſolitus es in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere ꝑpter parſimoniam, nos mel negligemus? Appius nobis, uerum dicit inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus ſororibus eſſem relictus, quarum alteram ſine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate me ceſſa primum, et primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cum interea nihilominus penè quotidie in conuiuio omnibus darem mulſum. Præterea meum erat non tuum, eas nouiſſe uolucres, quibus natura plurimum ingenij, atq; artis tribuit, itaq; eas melius me noſce, q̃ te, ut ſcias, de incredibili earum auium natura audi, Merula, ut cætera facit,* ἱστορικῶς, *quæ ſequi meliturgi ſoleant, demonſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaq; Archelaus in epigrammate ait eas eſſe.*

βοὸς φθινομένης πεποιημένα τέκνα. Idem.
ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ, μόσχων δὲ μέλισσαι.
ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις· μόσχοι δὲ μελισσῶν.

Hæ apes nõ ſunt ſolitaria natura, ut aquilæ, ſed ut hoĩes. Quod ſi hoc faciunt ẽt graculi, at non idem quod hic, ſocietas operis, & ædificioꝝ, quod illic non eſt. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere diſcunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria.n. hæ cibus, domus, opus, neq; idem quod cibus cera, neq; quod ea mel, nec quod mel domus, nã in fauo cella ex angulis totidem, quot habet ipſa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον *fieri in orbi rotũdo oſtendunt) ut plurimum loci includant. Foris paſcũtur, intus fauos melle faciunt, quod dulciſſimum q̃dem eſt & dijs, & hominibus acceptũ, quod fauus uenit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in ſecundã menſam adminiſtratur. Hæ ut hominũ ciuitates, quod hic eſt & rex, & imperiũ, et ſocietas, q̃d ſequunt̃*

omnia pura. Itaq; nulla harũ aſſidit in loco inquinato, aut eo, qui male oleat, neq; ẽt in eo, qui bona olet unguẽta, itaq; his unctus qui acceſſerit, pungunt. Non ut muſcæ liguriunt, q̃d nemo has uidet (ut illas) in carne, aut ſanguine, aut adipe. Ideo modo conſidunt, in quo eſt ſapor dulcis, minime malefica, quod nullius opus uellicans facit deterius. Neq; ignaua, ut non ei, q eius opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neq; tñ neſcia ſuæ imbecillitatis, quæ cum cã muſarum eſſe dicantur uolucres, q & ſiquando diſſipatæ ſunt, cymbalis, & plauſibus, numero reducunt in locum unũ. Et ut his dijs Helicona, atq; olympon attribuerunt hoies, ſic his floridos, & incultos natura attribuit montes. Regem ſuũ ſequuntur quocũq; it, & feſſum ſubleuant, et ſi nequit uolare, ſubcollãt, quod eũ ſeruare uolunt. Neq; ipſæ ſunt inſicientes, nec nõ oderũt inertes. Itaq; impetẽtes à ſe eijciunt fucos, quod hi neq; adiuuãt, & conſumunt mel. Quos uocificantes plures perſequunt. Etiam paucæ extra oſtium aluei obthurant oĩa, qua uenit inter fauos ſpiritus, quã ἐριθάκην *appellant græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atq; alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mittunt. Hiq; duces conficiunt quædã ad uocem ut imitatione tubæ, tũ id faciunt, cũ inter ſe ſigna pacis, ac belli habeant. Sed ò Merula Axius noſter ne, dũ hæc audit, phyſicã addiſcat, quod de fructu nihil dixi, nũc curſu lampada tibi trado. Merula, de fructu inqt, hoc dico, q̃d fortaſſe an tibi ſatis ſit Axi, autho rem habeo nõ ſolum, qui aluearia ſua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed ẽt hunc Varronẽ noſtrũ, quẽ audiui dicẽtem, duos milites ſe habuiſſe in Hiſpania fratres ucianios ex agro faliſco locupletes, qbus cũ à patre relicta eſſet parua uilla, et agellus nõ ſanè maior iugero uno, hos circũ uillam totã aluearium feciſſe, et hortũ habuiſſe, ac reliquũ thymo, et cythiſo obſeuiſſe, et apiaſtro, q̃d alij* μελίφυλλον, *alij* μελισσόφυλλον, *qdã* μέλινον *appellãt. Hos nunq̃ minus, ut peræque ducerent dena millia ſextertia ex melle recipere eſſe ſolitos, tum eos & uelle expectare, ut ſuo potius tpe mercatorem admitterẽt, quã celerius alieno. Dic igitur inqt Merula, ubi et cuiuſmodi facere me oporteat aluearium, ut magnos capiã fructus. Ille.* μελιτῶνας *ita facere oportet, quos alij* μελιτροφεῖα *appellãt, eãdẽ rẽ qdã mellaria. Primũ ſecundũ uillã, potiſſimũ ubi nõ reſonẽt imagines. Hic.n. ſonus harum fugæ cauſam exiſtimatur eſſe. Præterea procerũ eſſe*

oportet aere temperato, neq; æſtate feruido, neq; hyeme non apri co, ut ſpectet potiſſimum ad hybernos ortus, quæ propè ſe loca ha beat ea ubi pabulum ſit frequens, & aqua pura. Si pabulũ na turale non eſt, ea oportet dominum ſerere, quæ maxime ſequun tur apes, ea ſunt, roſa, ſerpyllũ, apiaſtrũ, papauer, faba, lens, pi ſum, ozymũ, cyperũ, medica, & maxime cythiſum, qđ ualẽtibus utiliſſimum eſt. Et enim ab æquinoctio uerno florere incipit, & permanet ad alterum equinoctiũ autumni. Sed ut hoc aptiſſimũ ad ſanitatem apiũ, ſic ad mellificium thymum. Propter hoc ficu lum mel fert palmã, qđ ibi thymũ bonum, et frequens eſt. Itaque qdã thymum contundũt in pila, & diluunt in aqua tepida, ea cõſpergunt oĩa ſeminaria conſita apium cã. Quod ad locũ pti net, hoc genus potiſſimũ eligendum iuxta uillam, non quod nõ in uillæ porticu quoq; quidam (quo tutius eſſent) aluearia collo carint. Aluos ubi ſint, alij faciunt ex uiminibus rotundas, alij è li gno, ac corticibus. alij ex arbore caua, alij fictiles, alij ẽt ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, ſed ita uti cum parum ſit qua compleant, eas coanguſtent, ne in uaſto loco & inani deſpõdeant animũ. Hæc oĩa uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo medias uidentur facere anguſtiſſimas, ut figurã imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus, & extra ne aſperitate abſterreantur, eaſq; aluos, ita collocant in mutilis parietis, ut ne agitentur, ne'ue inter ſe contingant. Cũ in ordinẽ ſint poſitæ, ſic interuallo interpoſito, alterum, & tertiũ ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, q̃ addi quar tum. Media aluo, in qua introeãt apes, faciunt foramina parua dextra, ac ſiniſtra. Ad extrema, qua mellarij fauum eximere poſ ſint. opercula imponũt aluis. Optimæ ſiunt corticæ; deterrimæ fi ctiles, qđ & frigore hyeme, et æſtate calore uehementiſſime cõmo uentur. Verno tpe, & æſtiuo ferè ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas, & à ſpurcitijs purgare aluũ, & uer miculos eijcere. Præterea ut animaduertat, ne reguli plures exi ſtant inutiles. n. ſiunt propter ſeditiones, et, ut quidã dicunt, tria genera cũ ſint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut ſcribit Menecrates) duo niger, & uarius, q ita melior, ut expediat mel lario cũ duo ſunt eadẽ aluo, interficere nigrũ, quẽ ſcit cũ altero rege eſſe ſeditioſum, et corrũpere aluum, quod fuget, aut cũ mul titudine fuget. De reliqs apibus optima eſt parua, uaria, rotun

da.Fur,qui uocatur ab alijs fucus,alter eſt,lato uentre. Veſpa, quæ ſimilitudinem habet apis,neq; ſocia eſt operũ, & nocere ſolet morſu,quam apes à ſe ſecernunt. Eæ differunt inter ſe,quæ feræ,& cicures ſunt.Nunc feras dico,quæ in ſylueſtribus locis paſcitant,cicures,quæ in cultis.Sylueſtres minores ſunt magnitudine,& piloſæ,ſed opifices magis.In emendo emptorē uidere oportet ualeant,an ſint ægræ. Sanitatis ſigna,ſi ſunt frequentes in examine,& ſi nitidæ,& ſi opus,quod faciunt,eſt æquabile, ac leue.Minus ualentium ſigna,ſi ſunt piloſæ,& horridæ, ut puluerulentæ,niſi opificij eas urget tempus.Tũ enim propter laborem aſperantur,& macæſcunt.Si transferēdæ ſunt alui in alium locum,id facere diligenter oportet,& tempora, qbus id potiſſimum facias,animaduertendũ,& loca,quò transferas, idonea ꝓuidendum.Tempora,ut uerno potius q̃ hyberno,ꝙ hyeme difficulter conſueſcunt,quò ſunt tranſlatæ manere,itaq; fugiunt plerunq;. Si è bono loco tranſtuleris eò,ubi idonea pabulatio non eſt,fugitiuæ fiunt.Nec ſi ex aluo in aluum in eodem loco traijcias,negligenter faciendũ.Sed & ea aluus in qua tranſituræ ſunt apes,apiaſtro perfricãda,ꝙ illicium hoc illis,& faui melliti itus ponendi,à faucibus non longe,ne ſi nõ animaduerterint inopiã eſcæ habuiſſe dicãtur.At cũ ſunt apes morbidæ ꝓpter primores uernos paſtus,q ex floribus nucis græcæ,& cornu fiunt,cæliacas fieri dicunt̃,atq; urina pota reficit. De his ꝓpolim uocant,è quo faciunt ad foramen introitus protectũ in aluum maxime æſtate. Quam rem etiã noĩe eodē medici utunt̃ in emplaſtris. Propter quam rem ēt carius in ſacra uia,q̃ mel uenit.Erythacen uocant, quo fauos extremos inter ſe cõglutinant,qđ eſt aliud melius ꝓpoli,itaq; in hoc uim eſſe illiciendi.Quo circa examen ubi uolũt cõſidere,eũ ramum,aliam'ue quã rem obliniũt hoc, admiſto apiaſtro.Fauus eſt,quē fingunt multicauatũ è cera,cũ ſingula caua ſena latera habeãt,quot ſingulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferunt̃ ad quatuor res faciendas propolim, erythacen, fauum, mel,ex iiſdem oĩbus rebus carpere dicunt̃ ſimplex miniſteriũ, qđ è malo punico,& aſparago cibũ carpant ſolum, ex olea arbore ceram,è fico mel,ſed non bonum. Duplex miniſterium præberi, ut è faba,apiaſtro,cucurbita,braſſica cerã,& cibum. Nec nõ aliter duplex,quod fit è malo,& pyro ſylueſtri,cerã,& mel. Item aliter duplex,ꝙ è papauere ceram,et mel. Triplex miniſterium

quoq; fieri uti ex nuce græca, & è lapſana cibū, mel, cerā. Itē ex
alijs floribus ita carpere, ut alia ad ſingulas res ſumant, alia ad
plures. Nec non ēt aliud diſcrimen ſequanť in carptura, aut eas
ſequať, ut in melle, qđ ex alia re faciunt liqdum mel, ut ex ſiſeris
flore, ex alia cōtra, ſpiſſum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fi
co mel inſuaue, è cythiſo bonū, è thymo optimum. Cibi ꝑs quoq;
potio, & ea his aqua liqda, unde bibant, eſſe oportet, eamq; pro
pinquā, quæ præterfluat, aut in aliquē locum influat, ita ut nè
altitudine deſcendat duos, aut tres digitos, in qua aqua iaceant
teſtæ, aut lapilli, ita ut extent paulū, ubi aſſidere, & bibere poſ/
ſint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua ſit pura, quod ad
mellificiū bonum uehementer ꝓdeſt. Quod nō oīs tempeſtas ad
paſtū prodire lōgius patitur, præparādus his cibus, ne tū melle
ſolo coganť uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igiť ficorū
pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijs ſex,
quas coctas in offas propè apponūt. Alij aquā mulſam in uaſcu/
lis propè ut ſit curāt. In quā addunt lanā purpureā, per quā ſu/
gant uno tpe, ne potu nimiū impleātur, aut ne incidāt in aquā.
Singula uaſa ponūt ad aluos ſingulas, & hac ſuppleť. Alij fi
cum, & uuā paſſam cum pinſerunt, affundunt ſapa, atq; ex eo fa
ctas offas apponūt. Id tempeſtatibus, & hyeme cū in pabulum
ꝓcedere nō poſſunt. Cū examē exiturū eſt, qđ fieri ſolet, cū adna/
tæ proſpere ſunt multæ, ac ꝓgeniē ueteres emittere uolūt in colo
niā, ut olim crebro Sabini factitarunt propter multitudinē libe/
rorū, duo ſolent præire ſigna. Vnū, qđ ſuperioribus diebus maxi/
me ueſpertinis multæ ante foramen (ut uuæ) aliæ ex alijs pēdent
cōglobatæ. Alteꝝ, ꝙ cum iā euolaturæ ſunt, aut ēt inceperunt,
conſonāt uehementer, ꝑinde ut milites faciunt, cū caſtra mouēt,
quæ primo tum exierunt in conſpectu uolitant, reliquas quæ non
dum congregatæ ſunt expectantes, dum conueniāt. Cum à mella
rio id fecaſſe ſunt animaduerſæ, iaciundo in eas puluerem, & cir/
cum tinniendo ære, ꝑterritas quò uoluerit ꝑducet. Nō lōge inde
ramum, uel qd aliud oblinunt erithace, atq; apiaſtro, cæteriſq;
rebus, quibus delectanť. Vbi cōſederunt, afferunt aluū propè eiſ
dē illicijs illitā intus, et ꝓpè appoſita, fumo leui circūdato cogūt
eas intrare. Vt in nouā coloniā cū introierint, ꝑmaneāt adeo libē
ter, ut ēt ſi proximā poſueris illam aluū, unde exierunt, tū nouo
domicilio potius ſint cōtentæ. Quod ad paſtiones ꝑtinere ſum ra

tus, q̃m dixi, nunc iã cuius cã adhibetur ea cura, de fructu dicã.

De apium fructu. Cap. XVI.

EXIMENDORVM fauorum ſignũ ſumunt ex ipſis, cum plenas aluos habent, & cũ illos geminauerint, ex apibus coniecturã capiunt ſi intus faciunt bombum, & cum intro eunt, ac foras, trepidant, & ſi operculа alui cũ remota ſint, fauoꝝ foramina obducta uident̃ mellis membranis. Cum ſunt repleti melle, in eximendo quidã dicunt oportere nouẽ partes tollere, decimã relinquere. Quod ſi oẽ eximas, fore ut diſcedant. Alij hoc plus relinquunt, q̃ dixi, ut in aratis q faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, ſic in aluis, ſi nõ quotannis eximas, aut nõ quoq; multum, & magis bis aſſiduas habeas apes, et magis fructuoſas. Eximendoꝝ fauorum primum tempus eſſe putãt uergiliarũ exortu. Secundum æſtate exacta, ante q̃ totus exoriat̃ arcturus. Tertium poſt uergiliarum occaſum, & ita ſi fœcunda ſit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquat̃, ſi uero aluus non ſit fertilis ubi quid eximat̃, exẽptio cũ eſt maior, neq; uniuerſam, neq; palã facere oportet, ne deficiant animum. Fauorum, qui eximuntur, ſiqua pars mellis nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præſecatur. Prouidendum ne infirmiores à ualentioribus opprimãtur. Eo enim minuitur fructus. Itaq; imbecilliores ſecretas ſubijciunt ſub alterum regem. Quæ crebrius inter ſe pugnabũt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto non modo deſiſtunt pugna, ſed ẽt conferciunt ſe lingentes, eo magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quo propter odorem auidius applicant ſe, atq; obſtupeſcunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigãdum, & propè fumus apponẽdus bene olentiũ herbarũ maxime apiaſtri, & thymi. Prouidendũ uehemẽter ne ꝓpter æſtũ, aut ꝓpter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut frigore ſubito ante q̃ ipſæ ꝓuiderint (id forè quod accidit raro, ut decipiantur) & imbris guttis uberius offenſæ iacent ꝓſtratæ, & afflictæ, colligendũ eas in uas aliquod, et reponendum in tecto loco, ac tepido ꝓno ad meridiẽ q̃maxime tẽpeſtate bona, et uas ipm cinere facto è ſilaneis lignis infricãdũ paulo plus caldo q̃ tepidiore. Deinde concutiendũ leuiter, ut manu nõ tangas & ponẽdæ in ſole. Quæ.n. ſic cõaliatæ conualuerũt, reſtituunt ſe,

ac reuiuiſcunt, ut ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundum ſecundum aluos, ut reconciliatæ ad ſuum quæq; opus & domicilium redeant.

De piſcinis. Cap. XVII.

INTEREA redit ad nos Pauo, & ſi uultis inquit ancoras tollere, latis tabulis ſortitio fit tribuum, accepti ſunt à præcone renunciari quem quæq; tribus fecerint ædilem. Appius confeſtim ſurgit, ut ibidē candidato ſuo gratularetur, ac deſcēderet in hortos. Merula, Tertium actum de paſtionibus uillaticis poſtea inquit tibi reddam Axi. Conſurgentibus illis, Axius mihi, reſpectantibus nobis, ꝗ & candidatum noſtrum uenturū ſciebamus, Non labores inquit hoc loco diſceſſiſſe Merulam. Reliqua enim ferè mihi ſunt nota. Quod cum piſcinarum genera ſint duo, dulcium, & ſalſarum, alterum apud plebem, & ſine fructu, ubi lymphæ aquā piſcinis noſtris uillaticis miniſtrant. Illæ autem maritimæ piſcinæ nobilium, quibus Neptūnus, ut aquā, ſic & piſces miniſtrat, magis ad oculos ptinent, q̄ ad ueſicam, & potius marſupium domini exinaniunt, q̄ replent. Primum.n. ædificant magno, ſecūdo implentur magno, tertio aluntur magno. C. Hirrius circum piſcinas ſuas, ex ædificijs duodenamillia ſextertia capiebat. Eam oēm mercedem eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Non mirum. Vno tpe enim memini hunc Cæſari ſex millia murenarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſextertio uillam ueniſſe. Quare noſtra piſcina ac mediterranea plebeia recte dicit dulcis, & illa amara. Quis enim noſtrum non una contentus eſt hac piſcina? Quis contra, maritimas non ex piſcinis ſingulis plures coniunctas habet? Nam ut Pauſias, et cæteri pictores eiuſdem generis loculatas magnas habēt arculas, ubi diuerſi colores ſint diſcreti, ſic hi loculatas habent piſcinas, ubi diſpares diſcluſos habeant piſces, quos perinde ut ſacri ſint, ac ſanctiores quàm illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi Varro ad tibicinem græcum gregatim ueniſſe dicebas ad extremum litus, atq; arā, ꝗ eos capere auderet nemo, cū eodem tpe inſulas ludinorum ibi corroſas uidiſſes. Sic hos piſces nemo cocus in ius uocare audet. Qu. Hortenſius familiaris noſter, cum piſcinas haberet magna pecunia ædificatas ad baulos, ita ſæpe cū eo ad uillā fui, ut illum ſciā ſemp in cœnā piſces puteolos mittere

emptum ſolitum. Neq; ſatis erat eum nõ paſci piſcinis, niſi eos ip ſe paſceret ultro. Ac maiorem curam ſibi haberet, ne eius eſurirẽt mulli, q̃ ego habeo, ne mei in roſea eſuriant aſini, & qdẽ utraq; re, & cibo, & potione, cum nõ paulo ſumptuoſius, q̃ ego his mi niſtret uictum. Ego enim uno ſeruulo, ordeo nõ multo, aqua do meſtica, meos multinumos alo aſinos. Hortenſius primum q mi niſtrarent piſcatores habebat complures, qui piſciculos minutos aggerebant frequenter, ut à maioribus abſumerentur. Præterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conijciebat, cum mare turba retur, uti per tempeſtatẽ ſuis piſcibus è macello cetarioꝝ uti è ma ri obſonium præberet, cum neq; euerriculo illi in litus educere poſ ſent uiuam ſaginã plebeiæ cœnæ piſces. Celerius uoluntate Hor tenſij ex equili educeres rhedarios, ut tibi haberes, mulos, quàm è piſcina barbatum mullum. At inquit ille, non minor cura eius erat de ægrotis piſcibus, q̃ de minus ualentibus ſeruis. Itaq; mi nus laborabat, ne ſeruus æger, q̃ aquam frigidam biberent ſui pi ſces. Etenim hac incuria laborare aiebat. M. Lucullum, & piſci nas eius deſpiciebat, q̃ æſtuaria idonea non haberet, ac in reſi dem aquam, & locis peſtilentibus habitarent piſces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus, poſtea quam perfodiſſet montem, ac maritima flumina immiſiſſet in piſcinas, quæ reciprocæ fluerent, ipſe Neptuno non cederet de piſcatu, factum eſſe enim ut amatos piſces ſuos uideatur propter æſtus eduxiſſe in loca frigidiora, ut appuli ſolent pecuarij facere, q̃ propter calores in montes ſabinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, ut archite cto permiſerit, ut ſuam pecuniam conſumeret, dummodo perdu ceret ſpecus è piſcinis in mare, obiectaculo quo æſtus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Nos hæc. At ſtrepitus à dex tra, & eccum recta candidatus noſter deſignatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capitoliũ proſequimur, ille inde eun do ſuam domum, nos noſtram. Opinionis noſtræ ſermonẽ de pa ſtione uillatica ſummatim hunc, quem expoſui, habeto.

FINIS.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA CAPITA LIB. I.

Præcepta, quæ ſequantur, qui ruſticari uelint. Cap. I.
Qualiter diſpoſitus fundus maxime probet. Cap. II.
Quæ præcipue reſpiciendo agro ante quàm ematur, notanda ſunt. Cap. III.
De ſalubritate regionum. Cap. IIII.
De aqua. Cap. V.
De poſitione uillæ. Cap. VI.
De diuiſione mẽbrorũ uillæ & primũ de granarijs. Cap. VII.
De torcularibus. Cap. VIII.
De cortinalibus & apothecis uini. Cap. IX.
Quæ circa uillã facienda ſunt. Cap. X.
De officijs patrisfamilias. Cap. XI.
De pecore, & pecorum magiſtris. Cap. XII.
Qualis corpaturæ mãcipia, cuiq; opi cõtribuẽda ſunt. C. XIII

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Terrã nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoret. Cap. I.
Quot ſunt genera terreni. Cap. II.
Quæ cura adhibẽda ſit bubus ab opa diſiunctis. Cap. III.
Quo anni tpe campi arãdi ſint, & quõ. Cap. IIII.
Exilis terra quomodo ſtercoretur. Cap. V.
De generibus ſeminum. Cap. VI.
De generibus leguminum. Cap. VII.
Quod ſit ſeminandi tempus. Cap. VIII.
Quot ſeminũ modios iugerũ poſtulet, et medicinæ ſeminũ. C. 9.
Quod ſolum cuiq; legumini cõueniat. Cap. X.
De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena fœno græco, eruo, & cicera. Cap. XI.
Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. Cap. XII.
Pro modo cuiuſq; agri quot opæ deſignent. Cap. XIII
Quæ legumina arvis nocẽat, quæq; proſint. Cap. XIIII.
De generibus ſtercoris. Cap. XV.
Quibus temporibus agri ſtercorãdi ſunt. Cap. XVI.
Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. XVII.

Quemadmodum ſacta prata colantur. Cap. XVIII.
Quẽadmodũ ſuccisum fœnũ tractari, et cõdi debeat. Ca. XIX.
De area conſtituenda. Cap. XX.
De meſſe facienda, & de tritura. Cap. XXI.
Quæ p ferias liceat agricolæ, et quæ nõ liceat facere. Ca. XXII.

CAPITA LIBRI TERTII.

Quod genus uitis cõueniat cuiq; ſolo & ſtatui cœli. Cap. I.
Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conferendæ ſunt. Cap. II.
Nihil magis ruſticis cõuenire, q̃ uitem colere. Cap. III.
Quæ obſeruare decet, q uineas inſtituit. Cap. IIII.
Quali ſolo, & qũo uitiarium faciundũ ſit. Cap. V.
Qualis et ex qbus partibus uitis malleolus legẽdus ſit. Ca. VI.
Quomodo fœcũditatẽ uitis explores. Cap. VII.
Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. Cap. VIII.
Quomodo amineas feraces facias. Cap. IX.
Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. Cap. X.
Quæ ſpectãdæ qualitates i eo ſolo, qđ uineæ deſtinaueris. c. XI.
Quæ Iulius græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. XII.
Quomodo terra paſtinetur. Cap. XIII.
Quot modis uitis ponet̃, aut in puincijs, aut in Italia. C. 14.
Meliorẽ eſſe poſitionẽ paſtinato ſolo q̃ nouali. Cap. XV.
Quæ mẽſura paſtinãdi ſoli abũde ſit uineis. Cap. XVI.
Quemadmodũ, & quo tpe uitis ſerenda ſit. Cap. XVII.
Quæ obſeruare debet qui uitem ponit. Cap. XVIII.
Quàm longus debet eſſe malleolus. Cap. XIX.
Quo genera uitium ponenda ſint. Cap. XX.
Vtrũ diſtinctis generibus uitiũ horti cõſerendi ſint. Cap. XXI.

CAPITA QVARTI LIBRI.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticiis ſeminibus. Cap. I.
Non oportere uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. Cap. II.
Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. Cap. III.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam, uſq; ab imo ſolo re/ ctam calamo applicari oportere. Cap. IIII.
A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandũ ne her/ bæ naſcantur, & uiniradices ad unam materiam redigen/ dos. Cap. V.
De pãpinatione malleolis, & uiniradicibus facienda. Cap. VI.
Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciũ/ tur. Cap. VII.
Per autumnum ablaqueandã eſſe uineã. Cap. VIII.
Quemadmodũ ablaqueata uinea puteť. Cap. IX.
Quod ſit optimum tempus putandi. Cap. X.
Quomodo malleolus reſecandus ſit. Cap. XI.
Quemadmodũ pedanda ſit uinea, & de canterio. Cap. XII.
Quomodo uitis alliganda ſit. Cap. XIII.
Malleolis iugũ imponendum, & quàm alte canterius alleuan/ dus ſit. Cap. XIIII.
Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagi/ nes faciendæ ſint. Cap. XV.
Quo tempore uiniradix transferenda ſit. Cap. XVI.
Quomodo iugum faciendum ſit. Cap. XVII.
Quomodo in hortulos uineæ diuidẽdæ ſint. Cap. XVIII.
De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandũ. Cap. XIX.
De cura, & mõ alligandarũ uitium. Cap. XX.
Nouella uinea quomodo putãda ſit. Cap. XXI.
Quẽadmodũ ueteranæ uineæ reſtituãtur. Cap. XXII.
Quemadmodũ eædem putentur. Cap. XXIII.
Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. Cap. XXIIII.
De figura falcis uineaticæ. Cap. XXV.
De cura adminiculandæ, iugãdæq; uineæ. Cap. XXVI.
Quæ bonus uinitor in cõſtituta iam uinea uitare, aut ſequi de/ beat. Cap. XXVII.
Quõ pãpinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. Cap. 28.
De inſerendis uitibus, & inſitione tuẽda. Cap. XXIX.
De rõne pedaminũ, uiminũ, et de ſalicto. Cap. XXX.
De geniſta. Cap. XXXI.
De arundinetis. Cap. XXXII.
De caſtaneis, & caſtanetis. Cap. XXXIII.
CAPITA

CAPITA QVINTI LIBRI.

Quemadmodũ datas formas agroꝝ metiri debeas. Cap. I.
De uarijs agroꝝ formis, & eoꝝ dimenſionibus. Cap. II.
Inter uites pãgendas quot pedes relinquẽdi ſint. Cap. III.
De cultura prouincialium uinearum. Cap. IIII.
Repetitio eoꝝ q̃ dicta ſunt ꝑ ſingula genera. Cap. V.
De ulmarijs faciendis. Cap. VI.
De arbuſto gallico. Cap. VII.
De generibus olearum. Cap. VIII.
De ſeminarijs oliuarum faciendis. Cap. IX.
De arboribus pomiferis. Cap. X.
De inſitione arborum. Cap. XI.
De cythiſo. Cap. XII.

CAPITA SEXTI LIBRI.

De bubus parandis, atq; emendis, earũq; forma. Cap. I.
De bubus domandis. Cap. II.
De boum cura, & cibarijs. Cap. III.
De uitijs boum, & medicinis. Cap. IIII.
Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia ad/ hibenda. Cap. V.
Quod remedium adhibeč boui cruditate laborãti. Cap. VI.
Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. Cap. VII.
De uitioſis incrementis linguæ. Cap. VIII.
De febre boum. Cap. IX.
De tuſſi boum. Cap. X.
Suppurationis remedia. Cap. XI.
Claudicanti boui, quod remediũ adhibeatur. Cap. XII.
Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. XIII.
Ad exulcerationẽ pulmonis, & palati tumorẽ. Ca. XIIII.
Ad talũ, ſeu ungulã læſam remedia. Cap. XV.
Ad conuulſos armos, et cornua præfracta. Cap. XVI.
Ad ictus ſerpentis, & noxioꝝ animalium. Cap. XVII.
Remedia ad hauſtam hirudinem. Ca. XVIII.
De machina faciẽda, qua clauſa iumenta curentur. Cap. XIX.

De tauri forma. Cap. XX.
De forma uaccæ. Cap. XXI.
Quot annis delectus faciendus. Cap. XXII.
De conſeptis, & ſtabulis faciendis. Cap. XXIII.
Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. XXIIII.
Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. XXV.
De caſtrandis uitulis. Cap. XXVI.
De equis. Cap. XXVII.
De ætate admiſſarij, & qs pullus generetur. Cap. XXVIII.
De indole, & forma equi. Cap. XXIX.
De cura, & medicina equorum. Cap. XXX.
Ad tuſſim. Cap. XXXI.
Ad intertriginem, & ſcabiem. Cap. XXXII.
Ad muſcas, & oculorum dolores. Cap. XXXIII.
Ad faſtidia ciborum, & labē peſtiferā remedia. Ca. XXXIIII.
De equarum rabie. Cap. XXXV.
De mulis. Cap. XXXVI.
Ad temperandā ſæuitiā admiſſarij in libidinē furētis. Cap. 37.
De medicinis eorum. Ca. XXXVIII.

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De aſello. Cap. I.
De ouibus emendis, tuendiſq;. Cap. II.
De arietibus eligendis. Cap. III.
De ouibus tectis. Cap. IIII.
Medicinæ pecoris ouilli. Cap. V.
De caprino pecore. Cap. VI.
De medicina caprarum. Cap. VII.
Caſei faciendi ratio. Cap VIII.
De ſuibus, & eorum medicinis. Cap. IX.
De medicina ſuum. Cap. X.
De caſtratione ſuum. Cap. XI.
De canibus. Cap. XII.
De morbis, & medicinis canum. Cap. XIII.

CAPITA OCTAVI LIBRI.

De uillaticis paſtionibus. Cap. I.
De gallinaꝶ gñibus, gallis cohortalibus parādis. Cap. II.

De gallinarijs conſtituendis. Cap. III.
De cibarijs gallinarum. Cap. IIII.
De ſeruandis, & ſupponendis ouis. Cap. V.
De ouis. Cap. VI.
De gallinis farciendis. Cap. VII.
De palūbis, et colūbis farciendis, et colūbarijs cōſtituēdis. Ca. 8.
De alendis turturibus. Cap. IX.
De turdis educandis. Cap. X.
De pauonibus educandis. Cap. XI.
De numidicarū, & ruſticarū gallinaꝝ educatione. Cap. XII.
De auibus, quas græci ἀμφίβια, & latini du/ plicis uitæ appellant. Cap. XIII.
De anſeribus educandis, et anſerario conſtituendo. Ca. XIIII.
De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. Cap. XV.
De piſcinis, & piſcibus alendis. Cap. XVI.
De poſitione piſcinæ. Cap. XVII.

CAPITA NONI LIBRI.

De uiuarijs faciendis, et includēdis pecudibus feris. Cap. I.
De apibus. Cap. II.
Quot genera ſint apū, & quod ex ijs optimū. Cap. III.
Quales paſtiones, et q ſitus paſtionū apium eſſe debeat. Cap. 4.
De ſedibus apum eligendis. Cap. V.
De uaſis alueorum probandis. Cap. VI.
Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. VII.
De comparandis apibus, & quemadmodum ſyl/ ueſtria examina capiantur. Cap. VIII.
Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. Cap. IX.
Quæ ſit forma regis apum. Cap. X.
Quomodo apum paucitas emendetur. Cap. XI.
De condēdo examine, et eius fuga inhibēda. Cap. XII.
Remedia apum laborantium morbo. Cap. XIII.
Quid quoq; tempore faciant apes, & quid earum cu/ rator facere debet. Cap. XIIII.
De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. Cap. XV.
De cera facienda. Cap. XVI.

LIBER DECIMVS CARMINA CONTINET DE CVLTV HORTORVM.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. Cap. I.
Quid quoq; menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. Cap. II.
Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. Cap. III.

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. Cap. I.
Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria. Cap. II.
Diſtributio inſtrumenti, et ſuppellectilis. Cap. III.
Quæ & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. Cap. IIII.
Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Ca. V.
Quomodo muria dura fiat. Cap. VI
Quæ ꝑ quatuor anni tp̃a herbæ, & q̃uo cõdiant̃. Cap. VII.
Oxygala quomodo fiat. Cap VIII.
Conditura lactucæ. Cap. IX.
Cæpæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq; pomorum compoſitio. Cap. X.
De mella facienda, qua in conditutis utunt̃. Cap. XI.
De aqua mulſa facienda. Cap. XII.
De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. Cap. XIII.
De malis, & pyris in ſole ſiccandis. Cap. XIIII.
De ficis aridis. Cap. XV.
De uuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis. Cap. XVI.
De aceto ficulneo faciendo. Cap. XVII.
Quæ præparanda ſint uindemiæ. Cap. XVIII.
De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. Cap. XIX.
De ſapa, & defruto coquendis. Cap. XX.

De defruto, quod adijcitur in uinũ ad uetuſtatẽ. Cap. XXI.
Picis liqdæ alterũ medicamen, quo muſtũ cõdias. Cap. XXII.
De picæ, qua utunť Allobroges *ad conditurã uini picati.* C.23.
De picæ nemeturica ad condituras. Cap. XXIIII.
De aqua ſalſa, uel muria ad uina cõdienda. Cap. XXV.
Remedia aceſcentis uini. Cap. XXVI.
De uino dulci faciendo. Cap. XXVII.
De alijs ſalubribus cõditurarũ generibus. Cap. XXVIII.
Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. Cap. XXIX.
Optima uini curatio, & remedia lãguentis uini. Cap. XXX.
Si quod aĩal in muſtũ ceciderit, et interierit, remedia. C.XXXI.
Vinum ex marrubio. Cap. XXXII.
Vinum ſcylliten. Cap. XXXIII.
De aceto ſcyllitico. Cap. XXXIIII.
Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo fiat. Cap. XXXV.
De muſto tortiuo. Cap. XXXVI.
Vinum ſimile græco facere. Cap. XXXVII.
Vinum myrtiten quomodo facias. Ca. XXXVIII.
Paſſum quemadmodum fiat. Cap. XXXIX.
Lora optima quomodo fiat. Cap. XL.
Muſtum lixiuum quomodo fiat. Cap. XLI.
De conditura cydoniorum. Cap. XLII.
De caſeo condendo. Cap. XLIII.
Vuæ ollares quemadmodũ cõponantur, et ſeruentur. Cap. 44.
Mala granata quemadmodũ ſeruentur. Cap. XLV.
Mala orbiculata, ſextiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur. Cap. XLVI.
De conditura inulæ. Cap. XLVII.
Sampſa quemadmodum fiat. Cap. XLVIII.
De epityro. Cap. XLIX.
Nigræ oliuæ conditura. Cap. L.
Sirapa quomodo fiat. Cap. LI.
Oleum quemadmodum fiat. Cap. LII.
De oleo gleucino. Cap. LIII.
Oleum ad unguenta quẽadmodũ facias. Cap. LIIII.
De ſalſura ſuillæ carnis. Cap. LV.

Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. LVI.
Sinapim quemadmodum facias. Cap. LVII.
Oleris atri, & ſiſeris radicem quemadmodũ cõdias. Cap. 58.
Moretum, oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. Cap. LIX.

CAPITA LIBRI DE ARBORIBVS.

De uitiario faciendo. Cap. I.
Qualia ſemina, et quando legas. Cap. II.
Quẽadmodũ ſemina eligas, & de habitu terræ. Cap. III.
De generibus uinearum. Cap. IIII.
Quemadmodum uites coli debeant. Cap. V.
De reſecanda uinea uetere & propaganda. Cap. VI.
De propagatione. Cap. VII.
De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. Cap. 8.
Vt una complura genera acinorum habeat. Cap. IX.
Vindemiam quomodo putes. Cap. X.
De pampinatione. Cap. XI.
De foſſura. Cap. XII.
Ne rubigo uineam uexet. Cap. XIII.
Ne formica uitem aſcendat. Cap. XIIII.
Ne ſorices, aut uolucra uitem lædant. Cap. XV.
De arbuſtis. Cap. XVI.
De olinetis. Cap. XVII.
De pomario conſtituendo. Cap. XVIII.
De ſcrobibus faciendis. Cap. XIX.
Quomodo ſemina legas. Cap. XX.
Quando ficus ſerenda ſit. Cap. XXI.
De nuce ſerenda. Cap. XXII.
De malo punica ſerenda. Cap. XXIII.
De pyro. Cap. XXIIII.
De malis ſerendis. Cap. XXV.
De inſitione arborum. Cap. XXVI.
Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſint. Cap. XXVII.
De cythiſo. Cap. XXVIII.
De ſalice, & geneſta, & arundine. Cap. XXIX.
De uiola, & roſa. Cap. XXX.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

ſAEPENVMERO CIVITATIS *noſtræ principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatẽ, modo cœli permulta iã tempora noxiam frugibus intemperiẽ, quoſdam etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigantes, quod exiſtiment ubertate nimia prioris æui defatigatum, & effœtum ſolum neqre priſtina benignitate præbere mortalibus alimẽta. Quas ego cauſas Publi Siluine procul à ueritate abeſſe certũ habeo, quod neq; fas eſt exiſtimare humi naturã, quã primus ille mundi genitor ppetua fœcũditate donauit, quaſi quodã morbo ſterilitate affectam, neq; prudentis eſt credere tellurem, quæ diuinam, & æternã iuuentam ſortita cõmunis omnium parens dicta ſit, qa & cuncta peperit ſemper, et deinceps paritura ſit, uelut hoiem conſenuiſſe. Nec poſthæc reor intempantia cœli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere uitio, q rem ruſticam peſſimo cuiq; ſeruoꝝ uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maioꝝ noſtroꝝ optimus quiſq; optime tractauerit. Atqui ego ſatis mirari nõ poſſum qd ita dicendi cupidi ſeligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam, menſurarũ, & numeroꝝ modum rimantes placitæ diſciplinæ cõſectentur magiſtrũ, uocis, & cantus modulatorẽ, nec minus corporis geſticulatorẽ ſcrupuloſiſſimæ requirant ſaltationis, ac muſicæ rõnis ſtudioſi. Iamq; q ædificare uelint, fabros & architectos aduocent, q nauigia mari cõcredere, gubernandi peritos, q bella moliri, armoꝝ, & militiæ gnaros, et ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit, cõſultiſſimũ rectorem adhibeat. Deniq; animi ſibi quiſq; formatorem, præceptoremq; uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione pxima, & quaſi conſanguinea ſapiẽtiæ eſt, tam diſcentibus egeat, q̃ magiſtris. Adhuc.n. ſcholas Rhetorum, et (ut dixi) geometraꝝ, muſicorumq;, uel quod magis mirandũ eſt, cõtemptiſſimorũ uitioꝝ officinas guloſius cõdiendi cibos, et luxurioſius fercula ſtruẽdi, capitumq;, & capilloꝝ concinnatores nõ ſolum eẽ audiui, ſed.*

& ipſe uidi Agricolationis neq; doctores qui ſe profiterentᷣ, neq; diſcipulos cognoui. Cum ēt ſi prædictarum artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet reſpu. Nam ſine ludicris artibus, atq; etiam ſine cauſidicis olim ſatis fœlices fue re, futuræq; ſunt urbes. At ſine agricultoribus nec conſiſtere morta les, nec ali poſſe manifeſtum eſt, quo magis prodigij ſimile eſt, qđ accidit, ut res corporibus noſtris, uitæq; utilitati maxime conueni ens minimam uſq; in hoc tempus conſumationē haberet, idq; ſper neretᷣ genus amplificandi, retinendiq; patrimonij, quod omni cri mine caret. Nā cætera diuerſa, & quaſi repugnãtia diſſident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cœpiſſe p̄dam ex militia, q̄ no bis nihil ſine ſanguine, et cladibus alienis affert. An bellū poſis, maris, et negociationis alea ſit optabilior, ut rupto naturæ fœde re terreſtre animal homo, uentoꝝ, & maris obiectus iræ, ſe flucti bus audeat credere, ſemperq; ritu uolucrū, longinqui litoris pere grinus. ignotū pererret orbē? An fœneratio probabilior ſit ēt his inuiſa, qbus ſuccurrere uideṫ? Sed ne caninum quidē (ſicut dixe re ueteres) ſtudium p̄ſtantius locupletiſſimum quenq; adlatrãdi, & cōtra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis ēt conceſſum intra mœnia, & in ipſo foro latrociniū? An honeſtius duxerim mercenarij ſalutatoris mendaciſſimum aucu pium circūuolitãtis limina potētioꝝ, ſomniumq; regis ſui rumo ribus augurantis, neq;. n. roganti quid agatur intus rn̄dere ſerui dignantur. An putem fortunatius à cathenato repulſum ianito re ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoq; famula tu per dedecus, faſcium decus, & imperiū profuſo tn̄ patrimonio mercari? Nā nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis repēditur honor, q̄ ſi & ipſa, & eoꝝ ſimilia bonis fugienda ſunt, ſupereſt (ut dixi) unū genus liberale, & ingenuū rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius p̄cepta ſi uel temere ab indoctis, dum tn̄ agroꝝ poſſeſſoribus, antiquo more adminiſtrarentur, mi nus iacturæ paterenṫ res ruſticæ. Nam induſtria dominoꝝ cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret. Nec quoꝝ cōmodū age retur, tota uita uellent imprudentes negocij ſui conſpici, eoq; di ſcendi cupidiores agricolationē pernoſcerent. Nunc & ipſi p̄dia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritiſſi mum quenq; uillicū facere, uel ſi neſcium, certe quenq; uigoris ex perrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundum lo

*cuples mercatus eſt, è turba pediſſequorum, lecticariorumq; defe-
ctiſſimum annis, & uiribus in agrum relegat (cum iſtud opus
non ſolum ſcientiam, ſed & uiridem ætatem cum robore corpo-
ris ad labores ſufferendos deſideret) ſine mediaꝝ facultatũ domi-
nus ex mercenarijs aliquem iam recuſantem quotidianum illud
tributum, qui uectigalis eſſe non poſſit, ignarum rei, cui præfutu
rus eſt, magiſtrum fieri iubet. Quæ cum animaduertam ſæpe me-
cum retractans, ac recogitans, q̃ turpi conſenſu deſerta exoleue-
rit diſciplina ruris, uereor, ne flagitioſa, & quodammodo puden
da, ingenuis aut inhoneſta ſit. Verum cum plurimis monimẽtis
ſcriptorum admonear apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam
ruſticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obſeſſi conſulis, et ex
ercitus liberator, ab aratro uocatus ad dictaturam uenerit, ac rur
ſus faſcibus depoſitis, quos feſtinantius uictor reddiderat, q̃ ſum-
pſerat imperator, ad eoſdem iuuencos, & quatuor iugerum aui-
tum hærediolum redierit. Itemq;. C. Fabritius, & Curius Den-
tatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis ac
cepta, quæ uiritim diuidebantur captiui agri, ſeptem iugera, nõ
minus induſtriæ coluerit, q̃ fortiter armis quæſierat. Et ne ſingu-
los intempeſtiue nunc perſequar, cum tot alios Romani generis
intuear memorabiles duces hoc ſemꝑ duplici ſtudio floruiſſe, uel
defendendi, uel colendi, patrios, quæſitos'ue fines) intelligo luxu-
riæ, & delitijs noſtris priſtinum morem, uirilemq; uitam diſplicu
iſſe. Omnes enim (ſicut. M. Varro iam temporibus auoꝝ cõque-
ſtus eſt) patres familiæ falce, & aratro relictis intra murum cor-
repſimus, & in circis potius, ac theatris, q̃ in ſegetibus, & uine-
tis manus mouemus, attonitiq; miramur geſtus effœminatorũ,
quod à natura ſexum uiris denegatum muliebri motu mentian-
tur, decipiantq; oculos ſpectantiũ. Mox deinde ut apti ueniamus
ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis excoquimus, &
exucto ſudore ſitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietati-
bus, dies ludo, uel ſomno conſumimus. Ac noſmetipſos ducimus
fortunatos, quod nec orientem ſolem uidemus, nec occidentem,
itaq; iſtam uitam ſocordem perſequitur ualetudo. Nam ſic iuue-
num corpora fluxa, & reſoluta ſunt, ut nihil mors mutatura ui-
deat. At mehercule uera illa Romuli proles aſſiduis uenatibus,
nec minus agreſtibus operibus exercitata, firmiſſimis præualuit
corporibus, ac militiã belli, cum res poſtulauit, facile ſuſtinuit du-*

rata pacis laboribus, ſemperq; ruſticam plebem præpoſuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra conſepta morarentur, q̃ qui foris terram molirentur, ignauiores habitos, ſic eos, qui ſub umbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, q̃ qui rura colerent ad miniſtrarent'ue opera colonorum ſegniores uiſos. Nundinarum & conuentus manifeſtum eſt propterea uſurpatos, ut nonis tantũmodo diebus urbanæ res agerentur, reliqs adminiſtrarent̃ ruſticæ, illis.n.temporibus (ut ante iã diximus) proceres ciuitatis in agris morabantur, & cũ conſilium publicũ deſiderabatur, à uillis arceſſebant̃ in ſenatum. Ex quo q eos euocabant, uiatores nominati ſunt. isq; mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendo rũ agrorum ſtudio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quãquã inter ferrũ, & ignes, hoſticisq; incurſionibus uaſtatæ fruges, largius tñ condidere, q̃ nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaq; in hoc Latio & ſaturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem ſuã docuerant, ibi nũc ad haſtã locamus, ut nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehat̃ frumentum, ne fame laboremus, & uindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus beticis, gallicisq;. Nec mirũ cum ſit publicæ cõcepta, & cõfirmata iam uulgaris exiſtimatio rẽ ruſticã ſordidum opus, & id eſſe negotium, quod nullo egeat magiſterio præcepto'ue. At ego, cũ aut magnitudinẽ totius rei quaſi quandã uaſtitatẽ corporis, aut partiũ eius uelut ſingulorum membrorum numerum recenſeo, uereor, ne ſupremus ante me dies occupet, q̃ uniuerſam diſciplinã ruris poſſim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectũ uolet profiteri, ſit oportet rerũ naturæ ſagaciſſimus, declinationũ mundi nõ ignarus, ut exploratũ habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, qd repugnet, ſyderum ortus, & occaſus memoria repetat, ne imbribus, uentisq; iminentibus opa inchoet, laboremq; fruſtret̃. Cœli, & anni præſentis mores intueatur, neq; enim ſemper eundẽ uelut ex præſcripto habitũ gerunt, nec oĩbus ãnis eodem uultu uenit æſtas, aut hyems, nec pluuium ſemper eſt uer, aut humidus autũnus. Quæ prenoſcere ſine lumine animi, & ſine exqſitiſſimis diſciplinis non quẽquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ uarietas, et cuiuſq; ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum eſt diſcernere. Contẽplatio uero cunctarũ in ea diſciplina partium qñ cuiq; contingit, ut & ſegetum, arationumq; perciperet uſum, et uarias, diſſimillimasq;

terrarum ſpecies pernoſceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, eſt laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius rñdet, quibuſdam (ſicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcũditate uel robuſtiſſimum ſolũ uincunt. In Aſia, Myſiaq; denſa, & glutinoſa terra maxime exuberat, atq; in his ipſis habere cognitũ qd recuſet collis, qd campeſtris poſitio, qd cultus, quid ſylueſter ager, quid humidus, et graminoſus, quid ſiccus, et ſpurcus, rõne quoq; diſpicere, & in arboribus, uinetiſq;, quoꝝ infinita ſunt genera, cõſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conſeruandiſq;, qm̃ & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſciẽtia, nec ea tñ ſimplex. Quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulũ armentum, aliud pecus ouillum, & in eoipſo diſſimilem rõnem poſtulat tarentinum, atq; hirtũ, aliud caprinũ, & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutũ, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris uero, & ſubulci diuerſa profeſſio, diuerſæ paſtiones, nec eundẽ glabræ ſues, denſæq; cœli ſtatũ, nec eandem educationẽ, cultũ'ue quærunt. Et ut à pecoribus recedam, quoꝝ in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, qs tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationum? tot pomorũ, holerũq; cultus exercere? tot generibus ficoꝝ, ſicut roſarijs impẽderet curã, cum à pleriſq; ẽt maiora negligantur? quanquã & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata, & ſalicta, geniſtæq;, & arundines quãuis tenuem nihilo minus aliquã deſiderant induſtriã. Poſt hanc tam multarũ, tamq; multiplicium reꝝ prædicationem non me pterit, ſi quem deſideramus agricolã quemq; deſcribimus, exegero à pcipibus agreſtiũ operũ, tardatum iri ſtudia diſcentium, qui tã uariæ, tamq; uaſtæ ſcientiæ deſperatione cõterriti nolent experiri, quod ſe aſſeq poſſe diffident. Verũtñ quod i oratore iã M. Tullius rectiſſime dixit, par eſt eos, qui generi humano res utiliſſimas conquirere, & perpẽſas, exploratasq; memoriæ tradere concupierint, cuncta tentare. Nec ſi uel illa pſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium, et inertiã deuolui, ſed qd ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summum .n. culmen affectantes ſatis honeſte uel in ſecundo faſtigio cõſpiciemur.

An latiæ muſæ non ſolos adytis ſuis Accium, & Virgiliũ recepe-re, ſed eorꝫ & proximis, & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſe-des? Nec Brutum, aut Cœlium, Pollionem'ue cum Meſſala, & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nã neq; ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni, Platoniq;, nec parens eloquẽtiæ deus ille Mæonius uaſtiſſimus flu-minibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne mino-ris qdem famæ opifices p tot iã ſecula uidemus laborẽ ſuũ deſti-tuiſſe, qui Protogenẽ, Appellemq; cũ Parraſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis olympij, Mineruæq; phidiacæ ſequentis æta-tis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippũ, Praxitelem, Po-licletũ, qd efficere, aut quouſq; pgredi poſſent. Sed in omni gene-re ſcientiæ, & ſummis admiratio, ueneratioq;, et inferioribus me-rita laus contingit. Accedit huc qđ ille, quẽ nos perfectum eẽ uo-lumus agricolã, ſiquidẽ artis cõſumatæ non ſit, & in uniuerſa re-rũ natura ſagacitatem Democriti, uel Pythagoræ nõ fuerit con-ſecutus, & in motibus aſtrorꝫ, uentorꝫq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, et in pecoris cultu doctrinã Chironis, ac Melãpodis, et in agrorꝫ, ſoliq; molitione Triptolemi, aut Ariſtei prudẽtiam, multũ tñ profecerit, ſi uſu Tremellios, Saſernasq;, & Stolones no-ſtros æquauerit. Poteſt. n. nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nã illud procul uero eſt, quod pleriq; crediderunt, facillimam eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem. De cuius uniuerſitate nihil attinet plura nũc diſſe-rere, quãdoquidem cũctæ ptes eius deſtinatis aliquot uolumini-bus explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cũ præfatus fuero q̃ reor ad uniuerſam diſciplinam maxime ptinere.

Præcepta, quæ ſequantur qui ruſticari uelint. Cap. I.

QVI ſtudium agricolationi dederit, antiqſſima ſciat hæc ſibi aduocãda, prudentiã rei, facultatem impendẽdi, uoluntatẽ agẽ-di. Nã is demum cultiſſimũ rus habebit (ut ait Tremellius) q & colerẽ ſciet, et poterit, et uolet, neq;. n. ſcire, aut uelle, cui q̃ ſatis fue-rit ſine ſumptibus, quos exigunt opa. Nec rurſus faciendi, aut im-pẽdẽdi uolũtas pfuerit ſine arte, qa caput ẽ in omni negotio noſ-ſe, qd agẽdũ ſit, maximeq; ĩ agricultura, ĩ qua uolũtas, facultaſ-q; citra ſcientiã ſæpe magnã dominis afferunt iacturã, cũ impru-denter facta opa fruſtrãtur ipenſas. Itaq; diligens paterfamilias,

*cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris au
gendæ, maxime curabit, ut et ætatis ſuæ prudẽtiſſimos agricolas
de quaq; re conſulat, et commentarios antiquorꝝ ſedulo ſcruteť,
atq; æſtimet qd eorꝝ quiſq; ſenſerit, quid præceperit. An uniuerſa
quæ maiores prodiderunt, huius temporis culturæ reſpondeant,
an aliqua diſſonent. Multos enim iam memorabiles authores cõ
peri perſuaſum habere longo æui ſitu qualitatem cœli, ſtatumq;
mutari, eorumq; conſultiſſimum aſtrologiæ profeſſorem Hippar-
chum prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerẽ-
tur, idq; etiam nõ ſpernẽdus author rei ruſticæ Saſerna uidetur
adcredidiſſe. Nam eo libro, quem de agricultura ſcriptum reli-
quit, mutatum cœli ſtatum ſic colligit, quod quæ regiones antea
propter hyemis aſſiduam uiolentiam nullam ſtirpem uitis, aut
oleæ depoſitã cuſtodire potuerint, nunc mitigato iam, & intepe
ſcẽte priſtino frigore largiſſimus oliuitatibus, liberiq; uindemys
exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera rõ eſt, litteris aſtrologiæ cõ
cedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agrorꝝ cultori præcepta
ruſticationis, quæ cũ plurima tradiderint Pœni ſcriptores, mul-
ta tñ ab his falsò prodita coarguunt noſtri coloni, ſicut Tremel-
lius, qui querens id ipſum tñ excuſat, ꝙ Italiæ, & Africæ ſolum,
cœlumq; diuerſæ naturæ nequeat eoſdẽ prouentus hr̃e. Quæcun-
q; ſunt aũt, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorꝝ temporũ cum
priſcis diſcrepent, nõ deterrere debẽt à lectione diſcentem. Nam
multo plura reperiunť apud ueteres, quæ nobis probanda ſint,
q̃ quæ repudianda. Magna quippe eſt græcorꝝ turba de ruſticis
rebus p̃cipiens, cuius princeps celeberrimus uates non minimũ
profeſſioni noſtræ contulit Heſiodus bœotius. Magis deinde eã
iuuere fontibus orti ſapientiæ Democritus Abderites, Socraticus
Xenophon, Tarentinus Architas, peripatetici magiſter, ac diſci-
pulus Ariſtoteles cũ Theophraſto. Siculi quoq; non mediocri cu-
ra negotiũ iſtud proſecuti ſunt Hieron, & Epicharmus diſcipu-
lus, Philometor, et Attalus, Athenæ uero ſcriptorꝝ frequentiam
pepererunt, è qs probatiſſimi authores Chæreas, Ariſtãdros, Am
philochus, Euphrõ, Chreſtus Euphrõ is, nõ, ut multi putãt, Am
phipolites, q & ipſe laudabilis habeť agricola, ſed indigena ſo-
li attici. Inſulæ quoq; curã iſtã celebrauerunt, ut teſtis eſt Rhodi
us, Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Tha
ſij. Vnius quoq; de ſeptem Biantis illius populares Mænãder,*

Diodorus in primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudẽtiã. Nec *his ceſſere Mileſij* Bacchius, *et* Mnaſſeas, Antigonus *Cymæus* Pergamenus, Apollonius, Dion *colophonius*, Hegeſias *maronites.* Nã *qdem* Diophanes *bithynius uticenſem totũ* Dionyſiũ *Pœni* Magonis *interpretẽ ꝑ multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circũſcripſit.* Et *alij tñ obſcuriores, quoꝝ patrias non accepimus, aliquod ſtipendiũ noſtro ſtudio contulerunt.* Hi *ſunt* Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec *minori fide ꝑ uirili ꝑte tributũ nobis intulerũt* Lyſimachus, *et* Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, *perſis,* Theophilus. Et *ut agricolationẽ* Romana *tandẽ ciuitate donemus (nã adhuc iſtis authoribus græcæ gẽtis fuit) iã nunc.* M. *Catonẽ Cenſoriũ illũ memoremus, q eã latine loqui primus inſtituit.* Poſt *hũc duos Saſernas patrẽ, & filiũ, q eã diligentius erudierũt, ac deinde Scrofam* Tremelliũ, *qui eam eloquentẽ reddidit, et.* M. Terentiũ, *q expoliuit, mox* Virgiliũ, *q carmine quoq; potentẽ fecit.* Nec *poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur* Iulij Higinij. Verũtamen, *ut Carthaginienſem* Magonẽ *ruſticationis parentẽ maxime ueneremur.* Nã *huius octo, & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in latinũ ſermonẽ cõuerſa ſunt.* Non *minorẽ tñ laudem meruerunt noſtroꝝ tẽpoꝝ uiri* Cornelius *Celſus, et* Iulius *Atticus.* Quippe Cornelius *totũ corpus diſciplinæ qnq; libris cõplexus ẽ.* Hic *de una ſpecie culturæ ꝑtinentis ad uites ſingularem librũ edidit.* Cuius *uelut diſcipulus duo uolumina ſimiliũ pͤceptoꝝ de uineis* Iulius *Græcinus compoſita facetius, et eruditius poſteritati tradẽda curauit.* Hos *igit̃* Publi *Siluine prius q̃ cũ agricolatiõe contrahas, aduocato in conſiliũ, nec tñ ſic mente diſpoſitus uelut ſummã totius rei ſententijs eoꝝ conſecuturus, qppe eiuſmodi ſcriptoꝝ monimenta magis inſtruunt, q̃ faciunt artificẽ.* Vſus, *et experientia dominantur in artibus, neq; eſt ulla diſciplina, in qua nõ peccãdo diſcatur, nã ubi qd perperã adminiſtratum ceſſerit improſpere, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectam uiã docẽtis magiſterium.* Quare *noſtra præcepta non cõſumare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt, nec ſtatim quiſquã compos agricolationis erit his perlectis rõnibus, niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit.* Ideoq; *hæc uelut adminicula ſtudioſis ꝓmittimus, non profutura ꝑ ſe ſola, ſed cũ alijs.* Ac *ne iſta qdem præſidia, ut*

diximus, nõ aſſiduus labor, et experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tm̃ pollent, q̃tum uel una præſentia domini, quæ niſi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cum abeſt impator, cuncta ceſſant officia, maximeq; reor hoc ſignificãtem pœnũ Magonẽ ſuoꝝ ſcriptoꝝ primordium talibus auſpicatum ſententijs. Qui agrũ parabit, domum uendat, ne malit urbanum, q̃ ruſticum larem colere, cui magis cordi fuerit urbanũ domiciliũ, ruſtico prædio nõ erit opus, qđ ego præceptũ, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniam pleroſq; noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodiſſimum eſſe putem, quo ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua ne dicam tranſmarina rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt uiui cedunt ſuis, quoniam qdem & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ commiſerunt, ſub expectatione ſucceſſoꝝ rapinis magis, q̃ culturæ ſtudent.

Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. Cap. II.

CENSEO *igitur in propinquo agrum mercari, quò et ſi equẽter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturum, q̃ ſit uenturus, denũciet. Sub hoc. n. metu cũ familia uillicus erit in officio. Quicquid uero dabit occaſionis ruri moret, q̃ non ſit mora ſegnis, nec umbratilis, nã diligentẽ patremfamilias decet agri ſui particulas oẽs, & omni tp̃e anni frequentius circumire, quo prudentius naturam ſoli ſiue in frondibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus cõtempletur, nec ignoret quicqd in eo recte fieri poterit, nam illud uetus eſt, et Catonis, agrũ peſſime mulctari, cuius dñs, qd in eo faciendũ ſit, nõ docet, ſed audit uillicũ, quapropter uel à maioribus traditũ poſſidenti, uel empturo fundũ præcipua cura ſit ſcire, qđ maxime regionis genus ꝓbetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilẽ. Quod ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrũ habebimus ſalubri cœlo, uberi gleba, ꝑte cãpeſtri, ꝑte alia collibus uel ad orientẽ, uel ad meridiẽ molliter deuexis, terreniſq;, alijs cultis atq; alijs ſylueſtribus, et aſpris, nec ꝓcul à mari, aut nauigabili flumine, quò deportari fructus, et ꝑ qđ merces inuehi poſſint. Cãpus ĩ prata, et arua, ſalictaq;, et arũdineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegetibus ſeruiant, q̃ tñ*

modicæ ſiccis, ac pinguibus campis melius, q̃ præpitibus locis pro-ueniunt. Ideoq; etiam celſiores agri frumentarij planicies habe-re, & quammolliſſime deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni, alij deinde colles oliuetis, uinetisq́;, & earum futuris pe-damentis ueſtiantur, materiam, lapidemq́; ſi neceſſitas ædifican-di coegerit, nec minus pecudibus paſcua præbere poſſint. Tum riuos decurrentis in prata, & hortos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſaliẽ-tes demittant, nec abſint greges armentorum, cæterorumq́; qua-drupedum culta & dumeta paſcentium, ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis, et rara paucis cõtingit. Proxima eſt huic quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non pauciſſima.

Quæ præcipue reſpiciendo agro, ante quàm ematur, notanda ſunt. Cap. III.

PORCIVS *quidem Cato cenſebat in emendo agro præci-pue duo eſſe conſideranda, ſalubritatem cœli, & ubertatem lo-ci, quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incole-re, mente eſſe captum, atq; eum ad agnatos, & gentiles deducen-dum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſte-rilis ſoli, nec rurſus peſtilẽti quamuis feraciſſimo pinguiq́; agro, cum incertum ſit an dominũ ſinat ad fructus peruenire. Nam ubi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fru-ctuum, ſed & uitam colonorum eſſe dubiam, uel potius mor-tem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat il-la non minus intuenda, uiam, aquam, uicinum. Multum con-ferre agris iter commodum, primum, quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit, ſi uexationẽ uiæ non reformidet, deinde ad uehenda, & exportanda utenſi-lia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impen-ſas rerum inuectarum, quia minoris apportentur eò, quò facili ni-ſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq;, qui ſecuturi patremfamilias ſint, non ægre iter pedibus in-gredi, de bonitate aquæ ita omnibus clarum eſt, ut pluribus nõ ſit differendum. Quis enim dubitet eam maxime probatam ha-beri, ſine qua nemo noſtrum uel proſperæ, uel aduerſæ ualetudi-nis uitam proroget? de uicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnũquam mors, aliæq́; nobiſcum diuerſæ cauſæ mutãt.*

Et ideo

Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam, qui tamen multũ uidentur errare, nam quemadmodum ſapientis eſt fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt ipſum ſibi malam facere fortunam, quod facit, qui nequam uicinum ſuis nummis parat, cum, à primis cunabulis (ſi modo liberis parentibus eſt oriũdus) audiſſe potuerit

μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolum de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris, adeo quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum ſedes ſuas profugerint, niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiiſſe relicto patrio ſolo, Achæos dico, et Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos, &, ut primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, q̃ quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos, niſi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis eſſe conterminus, aut Auentini montis incola, Palatinis ullum gaudium finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, q̃ præſentium meminiſſe, ne uicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatũ ſeminarium, nec pedamenti quicq̃ adnexum uineæ, nec etiã pecudes negligentius paſci ſinit. Iure igitur (q̃tũ mea fert opinio) M. Porcius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primis futurũ agricolam præmonuit, ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod ſapiens unus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronunciauit μέτρον ἄριστον, Adhibēdum modum, menſuramq; rebus, idq; ut non ſolum aliud acturis, ſed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uelit, nam huc pertinet præclara noſtri poetæ ſententia.

Laudato ingentia rura. Exiguum colito.

Quod uir eruditiſſimus (ut mea fert opinio) traditum uetus præceptum numeris ſignauit, quippe acutiſſimam gentem Pœnos dixiſſe cõuenit. Imbecilliorem agrum, q̃ agricolam eſſe debere, qm̃ cum ſit colluctandum cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, q̃ anguſtus eximie. Ideoq; poſt reges exactos liciniana illa

ſeptena iugera, quæ plebis tr. uiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, q̃ nũc nobis præbent ampliſſima ueruacta, tanta quidem Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, ꝓſpero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutem deferente populo premij nomine qnquaginta ſoli iugera ſupra conſularem triumphalemq́; fortunã putauit eſſe. Repudiatoq́; publico munere populari, hac plebeia menſura cõtentus fuit. Mox ẽt cum agrorum uaſtitatem uictoriæ noſtræ, & internitiones hoſtium feciſſent, criminoſum tñ ſenatori fuit, ſupra qnquaginta iugera poſſediſſe. Suaq́; lege C. Licinius damnatus eſt, qđ agri modum, quẽ in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, imodicæ poſſidendi libidine trãſcendiſſet, nec magis qa ſuperbũ uidebatur tm̃ loci detinere, q̃ quia flagitioſum quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poſſidendo deſerere. Modus ergo, qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur, tantum enim obtinendum eſt, q̃to eſt opus; ut emiſſe uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipſi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui poſſidẽt fines gentium, quos ne circumire quoq; ualent, ſed proculcandos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu ciuium, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuiq; moderata uoluntas, facultasq́;. Neq; enim ſatis eſt, ut iã prius dixi, poſſidere uelle, ſi colere non poſſis.

De ſalubritate regionum. Cap. IIII.

SEQVITVR *deinceps cæſonianum præceptum, quo fertur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inſpectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas oſtendit, quæ mox retractantibus facilius apparẽt. Inſpectionis quoq; uelut formula nobis a maioribus tradita eſt. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus terræ diſſeremus. In uniuerſum tamen quaſi teſtificandum, atq; ſæpius prædicandum habeo, quod primo iam punico bello dux inclytiſſimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, cum ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi uel ſaluberrimus ſit, parandum, quod Attilius ætatis ſuæ agricolis maiore cum auctoritate ſuadebat ꝑitus uſu. Nam pupiniæ peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe*

ciun loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cum ſit ſapientis non ubiq; emere, nec aut ubertatis illecebris, aut delitiarū concinnitate decipi, ſic uere induſtrij patrisfamilias eſt quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuoſum, atq; utile, quoniam et grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur peſtifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc autem conſequemur, ſi ueriſſimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti.

Ventos, & uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusq;, habitusq; locorum.
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Nec contenti tamen auctoritate uel priorum, uel præſentium colonorum noſtra prætermiſerimus exempla, nouaq;, quæ temptauerimus, experimenta. Quod etſi per partes nonnunquam dānoſum eſt, in ſumma tū fit compendioſum, quod nullus ager ſine profectu colitur, ſimul attentando poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maxime præſtare poſſit, ea res etiam feraciſſimos agros utiliores reddit. Itaq; nuſquam experimentorū uarietas omittenda eſt. Longeq; etiam in pingui ſolo magis audendum, qm̄ nec laborem, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus, & quomodo colatur, tū uilla qualiter ædificetur, & q̄ utiliter, diſponatur. Multos. n. deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtantiſſimos uiros. L. Lucullū, & Q. Scæuolam, quorū alter maiores, alter minus amplas, q̄ poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cum utrūq; ſit cōtra rē familiarem. Diffuſiora. n. cōſepta non ſolum pluris ædificamus, ſed etiam impenſis maioribus tuemur, at minora cum ſunt, q̄ poſtulat fundus, dilabitur fructus, nam & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facile uitiātur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias, incommoda ſunt tecta, quibus inferātur. Pro portione etiam facultatum, quāoptime paterfamilias debet habitare, ut & libentius rus ueniat, & degat in eo. Iucūdius utiq; uiro ſi ēt matrona comitabit̃, cuius ut ſexus, ita animus eſt delicatior, q̄obrē amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cū uiro. Eleganter igit̃ ædificet agricola, nec ſit tamen ædificator, atq; areæ idem tantū complectatur, quod ait Cato, q̄tum ne uilla fundum quærat, ne'ue fundus uillam, cuius uniuerſum ſitum qualem oporteat eſſe, nūc explicabimus, quod inchoatur ædificium, ſicut ſalubri regione,

ita ſaluberrima parte regionis debet conſtitui, nam circunfuſus aer, atq; corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offen ſarum. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitijs minus concaleſcunt, ſed frigoribus hyemis intolerabiliter horrẽt, ſicut Thebas *ferũt* Bœo*tias. Sunt quæ tepent hyeme, ſed æſtate ſæuiſſime candent, ut affirmant euboicam* Calcidem. *Petatur igitur aer calore, & frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quod neq; depreſſus hyeme pruinis torpet, aut torret æſtate uaporibus, neq; elatus in ſumma montium perexiguis uẽtorum motibus, aut pluuijs omni tempore anni ſæuit.* H*æc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululum intumeſcente, ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.*

De aqua. *Caput.*V.

SIT *Autem uel intra uillam, uel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ non ſit hauſtus profundi, nõ amari ſaporis, aut ſalſi, hæc quoq; ſi deficient, & ſpes arctior aquæ manantis coegerit, uaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæq; pecoribus inſtruantur, colligendæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati corporis ẽ accommodatiſſima, ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectã ciſternã deducatur, huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in guarceno campaniæ.* Tertia *putealis, uel collina, uel quæ non infima ualle reperitur.* Deterrima *paluſtris, quæ pigro lapſu repit.* Peſtilens, *quæ in palude ſemper conſiſtit.* Hic *idem tamen humor q̃uis nocentis naturæ, temporibus tamen hyemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cœleſtis aqua maxime ſalubris intelligitur, quod etiam uenenati liquoris eluit perniciem, ſed hanc potui ꝓbatiſſimam diximus. Cæterum ad æſtuum temperãdos calores, & amœnitatem locorũ, plurimum conferunt ſalientes riui, quos (ſi conditio loci patietur) qualeſcunq;, dummodo dulces, utique perducendos in uillam cenſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editiorq; ſitus ripæ permittet ſuperponere uillam profluenti, cauendum tñ erit, ut à tergo potius, q̃ præ ſe flumen habeat, et ut ædificij frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis uentis, & amiciſſimis aduerſa, cum pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent, quæ niſi ui maiore*

inſpirantiũ uentoꝝ ſubmouentur, pecudibus, hominibusq; con/
ferunt peſtem. Optime aũt ſalubribus, ut dixi locis ad oriẽtem,
uel ad meridiem, grauibus ad ſeptentrionem uilla conuertitur,
eademq; ſemp mare recte conſpiat, cum pulſatur, ac fluctu reſper/
gitur, nunquam ex ripa, ſed paulum ſummota à litore. Nã præ/
ſtat à mari longo potius interuallo, q̃ breui refugiſſe, quia media
ſunt ſpatia grauioris halitus, nec paludem quidem uicinam eſſe
oportet ædificijs, nec iunctam militarem uiã, quod illa caloribus
noxium uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit aïalia, q̃
in nos denſiſſimis examinibus inuolant. Tum ẽt natricum, ſerpẽ
tiũq; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno, & fermentata col/
luuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci mor/
bi, quoꝝ cauſas ne medici quidem perſpicere queunt, ſed & anni
toto tpe ſitus, atq; humor inſtrumẽtum ruſticum, ſuppellectilẽq;,
& inconditos, conditosq; fructus corrumpit. Hæc aũt prætereun
tium uiatoꝝ populationibus, & aſſiduis diuertentium hoſpitijs
infeſtat rem familiarem propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incõ
moda, uillamq; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, & edi/
tiore ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem dire/
cta ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, temperatumq; libramen/
tum uentoꝝ hyemalium, & æſtiuoꝝ tenet, quantoq; fuerit ædifi/
cij ſolum pronius orienti, tanto et æſtate liberius capere pflatus,
& hyemis pcellis minus infeſtari, et matutino regelari ortu pote
rit, ut concreti rores liqueſcant, qm̃ ferè peſtilens habet̃, quod eſt
remotum, ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, qbus ſi caret nulla
alia uis põt nocturnas pruinas, et quodcunq; rubiginis, aut ſpur
citiæ reſedit, ſiccare, atq; detergere, hæc aũt cum hominibus affe/
runt pniciem, tum & armentis, & uirentibus, eorũq; fructibus.
Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemp ab
iferiore pte auſpicet̃, qa cũ ex depreſſiore loco fuerint orſa funda
menta, non ſolum ſuperficiem ſuã facile ſuſtinebunt, ſed & p ful/
tura, & ſubſtructione fungent̃ aduerſus ea, quæ mox ſi forte uil/
lam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabunt̃, qp/
pe ab imo pſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum
ſuperpoſita incumbent, at ſi ſumma pars cliui fundata, ppriam
molem ſuſceperit, qcqd ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit,
rimioſumq;. Nã nouũ cum ueteri adſtruitur, rimoſoq; recens, ædifi
ciũ quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, et quod prius extructum

immmebit cedenti paulatim degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cum primum ſtatim fun/damenta iaciuntur, euitandum eſt.

De poſitione uillæ. Cap. VI.

MODVS aũt, membrorumq; numerus aptetur uniuerſo con/ſepto, & diuidaẽ in tres partes, urbanã, ruſticam, et fructuariã. Vrbana rurſus in hyberna, & æſtiua ſic digeraẽ, ut ſpectent hye malis tpis cubicula brumalem orientẽ, cœnationes æquinoctialẽ occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiẽ æquinoctia lem, ſed cœnationes eiuſdem tpis proſpectent hybernũ oriẽtem, Balnearia occidenti æſtiuo aduertanẽ, ut ſint poſt meridiẽ, & uſq; in ueſperũ illuſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut & hyeme plurimũ ſolis, & æſtate minimũ reci/piant. At in ruſtica parte magna, & alta culina poneẽ, ut et cõ tignatio careat incendij periculo, et in ea cõmode familiares omni tpe anni morari queãt. Optime ſolutis ſeruis cellæ meridiẽ æqno ctialẽ ſpectãtes fient, uinctis q̃ſaluberrimũ ſubterranẽũ ergaſtulũ, plurimis ſitq; id anguſtis illuſtratũ feneſtris, atq; à terra ſic edi/tis, ne manu cõtingi poſſint. Pecudibus fiant ſtabula, quæ neq; fri gore, neq; calore infeſtenẽ, domitis armẽtis duplicia bubilia ſint, hyberna, atq; æſtiua. Cæteris aũt pecoribus, quæ intra uillã eſſe cõuenit ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis circũ/ſepta, ut illic p hyemem, hic per æſtatem ſine uiolentia ferarũ cõ/quieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinenẽ, neqs humor influere poſſit, & ut quiſq; q ibi cõceptus fuerit, q̃celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietũ corrũpantur, nec ungulæ pecudũ. La/ta bubilia eẽ oportebit ped. X. uel minime nouẽ, quæ menſura et ad procũbendũ pecori, & iugario ad circũeundũ laxa miniſte/ria pbeat. Nõ altius edita eẽ pſepia cõuenit, q̃ ut bos, aut iumẽ/tum ſine incõmodo ſtans ueſci poſſit. Villico iuxta ianuã fiat ha/bitatio, ut intrantiũ, exeuntiumq; cõſpectum habeat. Procurato/ri ſupra ianuã ob eaſdem cãs, & is tñ uillicũ obſeruet ex uicino. Sitq; utriq; proximum horreũ, quò conferatur oẽ ruſticũ inſtru/mentũ, & intra id ipſum clauſus locus, quò ferramenta condan tur. Bubulcis, paſtoribusq; cellæ ponanẽ iuxta ſua pecora, ut ad eoꝝ curã ſit opportunus excurſus. Omnes tñ q̃proxime alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuerſas ptes circũeũtis ſedulitas diſtendaẽ, et ut inter ſe diligẽtiæ, et negligẽtiæ cuiuſq; teſtes ſint.

De diuiſione membroꝝ uillæ & primũ de granarijs. Ca.VII.

PARS aũt fructuaria diuidiť in cellã oleariã, torculariã, cellã uinariã, defrutariã, fœnilia, paleariaq́;, et apothecas, et horrea, ut ex ijs, q̃ ſunt in plano, cuſtodiã recipiãt humida rerꝝ tãq̃ uini, aut olei uenaliũ. Siccæ aũt res cõgerãť tabulatis, ut frumẽta, fœnũ, frondes, paleæ, cæteraq́; pabula, ſed granaria, ut dixi ſcalis adeanť, & modicis feneſtellis aqlonibus inſpirenť. Nã ea cœli poſitio maxime frigida, et minime humida eſt, q̃ utraq́; pernitatem cõditis frumẽtis afferunt. Eadẽ rõ eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, q̃ ſummota ꝑcul eſſe debet à balneis, furno, ſterqlinio, reliquisq́; inmundicijs tetrũ odorem ſpirãtibus, nec minus à ciſternis, aquis'ue ſalientibus, ex qbus q extrahiť humor, uinũ corrũpit. Neq́; me ꝑterit ſedẽ frumẽtis optimã quibuſdã uideri horreũ camera contectũ, cuius ſolũ terrenũ prius, q̃ cõſternať ꝑfoſſum, & amurca recenti nõ ſalſa madefactu, uelut ſigninum opus pauiculis cõdenſanť. Tum deinde cũ exaruit ſimili modo pauimẽta teſtacea, q̃ pro aqua receperint amurcã miſtam calci, & arenæ ſupſternunť, & magna ui pauiculis inculcanť, atq́; expoliunť, omnesq́; parietũ, et ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis fibulanť. Nã ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, et latebras ſubterraneis aĩalibus. Sed & lacubus diſtinguť granaria, ut ſeparatim quæq́; legumina ponanť. Parietes oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, uel ſi ea nõ ſunt, oleæ folia. Deinde cũ ꝑdictum tectoriũ inaruit, rurſus amurca reſpgiť, qua ſiccata, frumẽtũ iferť. Ea res ab noxa curculionũ, & ſimiliũ aĩaliũ cõmodiſſime uť conditas fruges defendere, q̃ niſi diligẽter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs cõſumunť. Sed id genus horrei, qđ ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, q̃uis granũ robuſtiſſimũ corrũpit ſitu, q ſi nullus adſit, poſſunt ẽt defoſſa frumẽta ſeruari, ſicut trãſmarinis qbuſdã ꝓuincijs, ubi puteoꝝ in modũ, quos appellant Syros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit. Sed nos in nr̃is regionibus, q̃ redũdant uligine, magis illã poſitionẽ penſilis horrei, & hanc curã pauimentorũ, & parietum probamus, qm̃ (ut retuli) ſic emunita ſola, et latera horreoꝝ ꝓhibent curculionem, qđ genus exitij cũ incidit, multi opinanť arceri poſſe, ſi excſæ fruges in horreo uentilenť, et quaſi refrigerenť. Id autẽ falſiſſimum eſt, neq́; enim hoc facto expel/

luntur animalia, ſed immiſcentur totis acervis, qui ſi maneăt im/ moti, ſummis tantum partibus infeſtantur, qm̃ infra menſuram palmi non naſcit̃ curculio, longeq; præſtat id ſolum, quod iã ui/ tiatum eſt, q̃ totum periculo ſubijcere, nam cum exiget uſus, facile eſt eo ſublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti, ſed hæc, & ſi extrinſecus, non tñ intempeſtiue uideor hoc loco retuliſſe.

De torcularibus. Cap. VIII.

TORCVLARIA præcipue, cellæq; oleariæ calidæ eſſe debent, quia cõmodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi congelat̃, fraceſcet, ſed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cœli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus, aut flammis, qm̃ fumo, & fuligine ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignes, lucernamq; adhibere, cum premetur olea.

De cortinalibus & apothecis uini. Cap. IX.

CORTINALE ubi defrutum fiat nec anguſtum, nec ob/ ſcurum ſit, ut ſine incõmodo miniſter, q ſapam decoquet, uerſari poſſit. Fumarium quoq;, quo materia (ſi nõ ſit iãpridem cæſa) feſti nato ſiceet̃, in parte ruſticæ uillæ fieri põt iunctum ruſticis balne/ is, nã eas quoq; refert eſſe, in qbus familia, ſed tm̃ ferijs lauetur. Neq;.n. corporis robori conuenit frequens uſus earum. Apothe/ cæ recte ſupponentur his locis, unde plerunq; fumus earũ exorit̃, qm̃ uina celerius ueteſcunt, quæ fumi quodam tenore præco/ quem maturitatẽ trahunt. Propter qđ & aliud tabulatum eẽ de bebit, quo admoueant̃, ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint. Quod ad uillæ ptinet ſitũ, ptiũq; eius diſpoſitionẽ, ſatis dictũ ẽ.

Quæ circa uillam facienda ſunt. Cap. X.

CIRCA Villam deinceps hæc eſſe oportebit, furnũ, & piſtri/ num, q̃tum futurus numerus colonorũ poſtulauerit. Piſcinas mi/ nimũ duas, alterã, quæ anſeribus, ac pecoribus ſeruiat, alterã, in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atq; alia, quæ ſunt uſibus noſtris apta maceremus. Sterqlinia quoq; duo ſint, unũ, quod noua pur gamẽta recipiat, et in annũ cõſeruet, alterum, ex quo uetera ue/ hantur, ſed utrũq; more piſcinarũ deuexum leni clino, & extru-

ctum, pauitumq; ſolo, ne humorem tranſmittant. Plurimũ enim refert non aſſiccato ſucco fimum uires continere, & aſſiduo macerari liquore, ut ſiqua interiecta ſint ſtramentis, aut paleis, ſpinarum, uel graminum ſemina intereant, nec in agrum exportata, ſegetes herbidas reddant. Ideoq; periti ruſtici quicquid ouilibus, ſtabuliſq; conuerſum ꝓgeſſerunt, ſuperpoſitis uirgis tegũt, nec areſcere uentis ſinunt, aut ſolis in curſu patiunt̃ exuri. Area, ſi competit, ita conſtituenda eſt, ut uel à domino, uel certe à procuratore deſpici poſſit. Eaq; optima eſt ſilice conſtrata, quod et celeriter frumenta deteruntur, non cedente ſolo pulſibus ungularũ tribularumq;, & eadem euentilata mundiora ſunt, lapilliſq; carent, & glebulis, quas per trituram ferè terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximeq; in Italia ꝓpter inconſtantiam cœli, quo collata ſemitrita frumenta protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in tranſmarinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoq;, & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in ꝓpinquo, atq; in ea parte, quò poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis balineorumq;, et oleis expreſſa amurcæ ſanies influere, nam eiuſmodi quoq; lætatur alimentis, & olus, & arbor.

De officijs patrisfamilias. Cap. XI.

HIS *Omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua cura dñi reqrit̃, cum in cæteris rebus, tũ maxime in hominibus. Atq; hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cũ colonis, facilemq; ſe præbeat, & auarius opus exigat, q̃ penſiones, qm̃ & minus id offendit, & tñ in uniuerſum magis prodeſt. Nã ubi ſedulò colitur ager, plerunq; compendium, nunquam (niſi ſi cœli maior uis, aut prædonis inceſſit) detrimentum affert, eoq; remiſſiõem colonus petere nõ audet. Sed nec dñs in unaquaq; re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarũ, ut lignis, et cæteris paruis acceſſiõibus exigẽdis, quarum cura maiorem moleſtiam, q̃ impenſam ruſticis affert. Nec ſanè eſt uindicãdũ nobis qcquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum, qm̃ uel optima nomina non appellãdo, fieri mala fœnerator Alphius dixiſſe ueriſſime fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterẽ conſularem, uirumq; opulẽtiſſimum. L. Voluſium aſſeuerantem*

audiui feliciſſimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio rem malam eſſe frequentem locationem fundi, peiorem tñ urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, q̃ per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litẽ reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut p domeſticos colere non expedierit, quod tñ non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtan̄t. Cæterũ cum mediocris adeſt, & ſalubritas, & terræ bonitas, nunq̃ nõ ex agro plus ſua cuiq; cura reddidit, q̃ coloni, nunq̃ non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel committi, uel foueri nihil dubium eſt, cum liceat aut cauere, ne talis præficiat̄ negotio, aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In longinqs tñ fundis, in quos non eſt facilis excurſus patrisfamilias, cum oẽ genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, q̃ ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipue frumẽtarium, quem minime (ſicut uineas, aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maxime uexant ſerui, qui boues elocant, eoſdemq;, & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram uertunt, longeq; plus imputant ſeminis iacti, q̃ quod ſeuerint. Sed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, ut recte proueniat, idq; cum in aream contulerunt, per triturã quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab aliĳs furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt, ita fit, ut & actor, & familia peccent, et ager ſæpius infametur, quare talis generis prædium, ſi (ut dixi) domini præſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.

De Pecore, & pecorum magiſtris. Cap. XII.

PROXIMA eſt cura de ſeruis, cui quenq; officio præponere conueniat, quoſq;, & qualibus operibus deſtinare. Igit̄ præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt, inſtituamus, ne ex eo quidem ordine, q urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors, et ſomniculoſum genus id mancipioꝝ otiĳs, campo circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetũ, nunq̃ non eaſdem ineptias ſomniat, quas cũ in agriculturã tranſtulit,

*non tantum in ipſo ſeruo, quantum in uniuerſa re detrimenti do-
minus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus,
& inſpectus experimentis. Si tñ is non erit, de ijs præficiatur, qui
ſeruitutem laborioſam tolerauerunt. Iamq; is tranſcenderit æta-
tem primæ iuuentæ, nec dum ſenectutis attigerit, illa ne et aucto
ritatem detrahat ad imperiũ, cum maiores dedignentur parere
adoleſcentulo. Hæc ne laborioſiſſimo ſuccũbat operi. Mediæ igit̃
ſit ætatis, & firmi roboris, peritus rerũ ruſticarum, aut certe ma-
xime curæ, quo celerius addiſcat. Nã non eſt noſtri negotij alteꝝ
imperare, et alterum docere, neq; enim recte opus exigere ualet,
qui quid, aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto, diſcit. Poteſt ẽt
illitteratus, dũmodo tenaciſſimæ ſit memoriæ, rem ſatis commode
adminiſtrare. Eiuſmodi uillicũ Cornelius Celſus ait, ſæpius nũ-
mos domino, q̃ librum afferre, quia neſcius litterarũ, uel ipſe mi
nus poſſit rationes confingere, uel per alium propter conſcientiã
fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier aſſi-
gnanda eſt, quæ contineat eum, et in quibuſdam rebus tamẽ ad
iuuet. Idemq; actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum dome-
ſtico, multoq; minus cum extero habeat. Nonnunquam tñ eum,
quem aſſidue ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis co
gnouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignet̃ adhibere. Sa-
crificia niſi ex præcepto domini ne fecerit. Aruſpices, ſagasq;, quæ
utraq; genera uana ſupſtitione rudes animos ad impenſas, ac de
inceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit, neq; urbem, neq; ul-
las nundinas nouerit, niſi emendæ, uẽdendæ ue pertinentis ad ſe
rei cã. Villicus enim (qđ ait Cato) ambulator eſſe non debet, nec
egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquam culturã, & hoc ſi ita
in uicino eſt, ut cito remeare poſſit. Semitas, nouosq; limites in
agro, fieri ne patiat̃, ne ue hoſpitẽ niſi amicũ, familiaremq; do-
mini neceſſarium receperit, ut ab his arcendus, ita exhortandus
eſt ad inſtrumentoꝝ, ferramentoꝝq; curam, ut duplicia, q̃ nume-
rus ſeruoꝝ exigit, refecta, & repoſita cuſtodiat, nequid à uicino
petendum ſit, quia plus in operis ſeruoꝝ, q̃ in pretio rerum eiuſ-
modi conſumitur. Cultam, ueſtitamq; familiam magis utiliter,
quàm delicate habeat, munitamq; diligenter à uento, frigore,
pluuiaq;, quæ cũcta prohibentur pellibus manicatis, centonibus
cõfectis, uel ſagis cucullis, id ſi fiat, nullus dies tã intolerabilis ẽ,
quo non ſub diuo moliri aliquid poſſit. Nec tm̃ operis agreſtis ſit*

artifex,ſed & animi,quantum ſeruile patit ingenium, uirtutibus inſtructus,ut neq; remiſſe,neq; crudeliter imperet.Sempercq; aliquos ex melioribus foueat,parcat tñ etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius ſeueritatem,q̃ crudelitatem deteſtentur. Id contingere poterit,ſi maluerit cuſtodire ſubiectos,ne peccent, q̃ negligentia ſua cõmittere,ut puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior uel nequiſſimi hominis cuſtodia, q̃ operis exactio, ut iuſta reddant,ut uillicus ſemp ſe repræſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorꝝ officiorꝝ ſedulo munia ſua exequentur, & cæteri poſt fatigationem operis quieti,ac ſomno potius,q̃ delitijs operã dabunt. Iam illa uetera,ſed optimi moris,quæ nũc exoleuerũt, utinam poſſint obtineri,ne conſeruo miniſtro quoquam niſi in re domini utatur,ne cibum niſi in conſpectu familiæ capiat,ne'ue alium,q̃ q cæteris præbet,ſic enim curabit,ut & panis diligẽter confiat,& reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines niſi à ſe miſſum,progredi ſinat. Sed nec ipſe mittat niſi magna neceſſitate cogente. Ne'ue negotietur ſibi,pecuniamq; domini aut animalibus,aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc.n. negociatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exiget, rem pro nũmis oſtendit. In uniuerſum tñ hoc maxime obtinendum ab eo eſt,ne quid ſe putet ſcire,quod neſciat,quæratq; ſemp addiſcere, quod ignorat. Nam cum multum prodeſt perite quid facere, tum plus obeſt pperam feciſſe. Vnum enim,ac ſolum dominatur in ruſticatione,quicquid exigit rõ culturæ ſemel facere,quippe cum emendat uel imprudentia,uel negligentia iam res ipſa decoxit. Nec in tm̃ poſtmodum exuberat,ut & rem amiſſam reſtituat,et quæſtum temporꝝ præteritorꝝ reſarciat. In cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruanda ſunt,quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos, qui modo non incommode ſe geſſiſſent,ſæpius quàm urbanos,familiariusq; alloquerer,& cum comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer,et plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio,ut quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem,& p hoc cognoſcam cuiuſq; ingenium quale,quamq; ſit prudens. Tum etiã libentius eos id opus aggredi uideo,de quo ſe cum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant,nam illa ſolẽnia ſunt omnibus circũſpectis,ut ergaſtuli mancipia recognoſcant. Vt explo

rent, an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæq; ſint, num uillicus aut alligauerit quempiam dño neſci ente, aut reuinxerit, nam utrunque maxime ſeruare debet, ut & quem paterfamilias tali pœna mulctauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat, & quem ipſe ſua ſponte uin/xerit ante, quam ſciat dominus, non reſoluat, tantoq; curioſior inquiſitio patriſfamilias debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in ueſtiarijs, aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quã/to & pluribus ſubiecti, ut uillicis, operum magiſtris, ut ergaſtula rijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus ſæuitia, atque auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaque diligens dominus, *cum & ab ipſis, tum et abſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant.* Atq; *ipſe panis, potioniſque bonitatem guſtu ſuo exploret, ueſtem, manicas, pedumq;, teg/mina recognoſcat. Sæpe etiam q̃rendi poteſtatem faciat de ijs, q̃ aut crudeliter eos, aut fraudulenter infeſtent.* Nos *quidem aliq̃ñ iuſte dolentes, tam uindicamus, q̃ animaduertimus in eos, qui ſe/ditionibus familiam concitant, qui calumniãtur magiſtros ſuos, ac rurſus premio proſequimur eos, qui ſtrenue, atque induſtrie ſe gerunt.* F*œminis quoq; fœcundioribus, quarum in ſobole certus numerus honorari debet, otium nonnũquam, & libertatem de/dimus, cum complures natos educaſſent, nam cui tres erant filij, uacatio, cui plures, libertas quoq; contingebat.* H*æc enim iuſti/cia, & cura patriſfamilias multum confert augendo patrimo/nio. Sed & illa meminerit, cum è ciuitate remeauerit, deos pena tes adorare, deinde, ſi tempeſtiuum erit, confeſtim, ſi minus, po/ſtero die fines oculis perluſtrare, & oẽs partes agri reuiſere, atq; æſtimare, nũquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſe/rit.* Num *aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint, tum etiam pecus, & familiam recenſeat, fundiq; inſtrumentum, & ſuppelle ctilem, quæ cuncta ſi per plures annos facere inſtituerit, bene mo/ratam diſciplinam, cum ſenectus aduenerit, obtinebit.* Nec erit *ulla eius ætas annis ita confecta, ut ſpernatur à ſeruis.*

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi contribuenda ſunt. Cap. XIII.

DICENDVM *Etiam eſt, quibus operibus, quemq; habitũ corporis, aut animi contribuendum putemus.* M*agiſtros pecoris*

bus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos, ea res utraque
plusq̃ corporis ſtatura, roburq́; confert huic negotio, qm̃ id mini
ſterium cuſtodiæ diligentis, & artis officium eſt. Bubulco q̃uis ne
ceſſaria, non tñ ſatis eſt indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, &
habitus metuendum pecudibus efficit. Sed temperet uires clemē/
tia, qm̃ terribilior debet eſſe, q̃ ſæuior, ut & obſequantur eius im
perys, & diutius perennent boues non confecti uexatione ſimul
operum, uerberumq́;. Sed quæ ſint magiſtrorum munia, quæq́; bu/
bulcorum, ſuo loco repetam. Nũc ammonuiſſe ſatis eſt, nihil in his,
in illis plurimum referre uires, & procęritatem. Nam lõgiſſimũ
quenq; aratorem (ſicut dixi) faciemus, & propter id, quod paulo
ante retuli, & quod in re ruſtica nullo minus opere fatigat̃ pro/
lixior, quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur, mediaſtinus
qualiſcunq; ſtatus põt eſſe, dũmodo perpetiendo labori ſit idone/
us. Vineæ nõ ſic altos, quemadmodum latos, & lacertoſos uiros
exigunt, nã is habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſq́; earum
culturis magis aptus. Minus in hoc officio, q̃ in cæteris agricola/
tio frugalitatem reqrit, quia & in turba, et ſub monitore uinitor
opus facere debet. Ac plerũq; uelocior animus eſt improborum ho/
minum, q̃ deſyderat huius operis conditio, non ſolum enim fort
tē, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrũ poſtulat. Ideoq́; uineta plu
rimum per alligatos excolunt̃. Nihil tñ eiuſdem agilitatis homo
frugi non melius q̃ nequam faciet. Hoc interpoſui, nequis exiſti/
met in ea me opinione uerſari, qua malim per noxios, q̃ per inno
centes rura colere. Sed & illud cenſeo ne cõfundant̃ opera fami
liæ, ſic ut oẽs omnia exequant̃. Nam id minime conducit agrico
læ, ſeu quia nemo ſuũ proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu qa,
cum enixus eſt non ſuo, ſed cõmuni officio proficit, ideoq́; labori
multũ ſe ſubtrahit, nec tñ uiritim malefactum deprehenditur, qđ
ſit à multis, propter quod ſeparandi ſunt aratores à uinitoribus,
& uinitores ab aratoribus, ijq́; à mediaſtinis. Claſſes ẽt non ma/
iores, q̃ denum hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt
antiqui, & maxime probauerũt, quod is numeri modus in opere
cõmodiſſime cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam
multitudo confunderet. Itaq; ſi latior eſt ager, in regiones dedu/
cendæ ſunt eæ claſſes, diuidundumq; ita opus, ut neq; ſinguli, bi/
niuè ſint, qm̃ diſperſi non facile cuſtodiunt̃. Nec tñ ſupra decem,
ne rurſus ubi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non

exiſtiment. Hæc ordinatio non ſolum concitat æmulationem, ſed & deprehendit ignauos. Nã cum certamine opus excitetur, tum in ceſſantes animaduerſio iuſta, et ſine q̃rela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maxime prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de uia, de uicino, de aqua, ſitu uillæ, fundi modo, colonorũ, & ſeruorũ generibus, officiorũ, operũq; diſtributione, tempeſtiue per hæc ad ipſum iam terræ cultum perue nimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſeremus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

Terram nec seneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. Cap. I.

q VAERIS EX ME Publi Siluine, q̃d *ego ſine cunctatiõe nõ recuſo docere, cur priore libro ueterum opinionem ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti ſunt, à principio confeſtim repulerim, falſamq; ſentẽtiam repudiauerim cenſentium longo æui ſitu, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, et effœtam humum conſenuiſſe. Nec te ignoro cum & aliorum illuſtriũ ſcriptorum, tum præcipue Tremellij authoritatem uereri, qui cum plurima ruſticarum rerum præcepta ſimul eleganter, & ſcite memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priſcorũ de ſimili materia diſſerẽtium, falsò credidit parentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem. Quod ipſe quoq; conſiterer, ſi in totũ nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cum deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cũ oĩno nullũ conceptum edere ualet. Itaq; tranſactis iuuentæ temporibus, ẽt ſi longa uita ſupereſt, partus tñ annis denegatus, non reſtituitur. At è contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cũ ẽ repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugũ cã terræ uetuſtas, ſi modo cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere, aut repubeſcere poteſt, ſed ne laſſitudo q̃dem*

ſoli minuit agricolæ fructum, neq; enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt inquis, quod aſſeuerat Tremellius intacta, & ſylueſtria loca, cum primum cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori colonorum? Videt ſine dubio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet, neq; enim idcirco rudis, & modo ex ſylueſtri habitu in aruũ transducta fœcũdior haberi terra debet, quod ſit requietior, & iunior, ſed quod multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura p generabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis, educandisq; frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, et aratris radices herbarum, ferroq; ſuccisa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis, & arboribus delapſa folia ſuperiacebantur, mox conuerſa uomeribus, & inferiori ſolo, quod plerũq; eſt exilius permiſta, atq; abſumpta ſunt, ſequitur, ut deſtituta priſtinis alimẽtis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum percipere, ſi frequenti, & tempeſtiua, & modica ſtercoratione terra refoueatur, de cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti iam nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur, quod ſolum maxime probetur. Cap. II.

CALLIDISSIMI *ruſticarum rerum Siluine genera terreni tria eſſe dixerunt, campeſtre, collinum, montanum. Campũ non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exigue prona. Collem clementer, & molliter aſſurgentem. Montem non ſublimem, & aſperum, ſed nemoroſum, & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuunt, ſoli pinguis, uel macri, ſoluti, uel ſpiſſi, humidi, uel ſicci, quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus, & alternatæ plurimas efficiũt agrorum uarietates, eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neq;.n. artis officium eſt per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, euagari, ſed ingredi per genera quæ poſſunt, & cogitatione mentis, & ambitu uerborum facile copulari. Recurrẽdum eſt igitur ad qualitatum inter*

tum inter ſe diſſidentium, quaſi quaſdā coniūctiones, quas græci
συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium comparationes to
lerabiliter dixerimus. Atq; etiam ſignificandum eſt ex omnibus,
quæ terra progeneret, plura campo magis, q̄ colle, plura pingui
ſolo, q̄ macro lætari. De ſiccaneis, & riguis nō comperimus utra
numero uincant, cum utiq; penè infinita ſint, quæ ſiccis, quæq; hu
midis locis gaudent, ſed ex his nihil non melius reſoluta humo,
quàm denſa prouenit, quod noſter quoq; Virgilius cum, et alias
fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit.
Et cui putre ſolum, nanq; hoc imitamur arando.
Neq; enim aliud eſt colere, q̄ reſoluere, & frementare terram,
ideoq; maximos quæſtus ager præbet, idē pinguis, ac putris, q̄a
cum plurimum reddat, minimum poſcit, & quod poſtulat, exi-
guo labore, atq; impenſa conficitur. Præſtantiſſimum igitur tale
ſolum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter denſum,
quod impenſam coloni, laboremq; magno fœtu remunerat. Ter-
tia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt.
Hanc primam Cato eē dicebat, qui maxime reditum pratorum
cæteris anteponebat, ſed nos de agitatione terræ nunc loq̄mur,
non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, q̄ quod eſt ſiccū pa-
riter, & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum
ne tractatum quidem gratiam refert, nec relictum pratis, uel pa-
ſcuis abunde ſufficit. Itaq; hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colo-
no eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille
mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen
græcis camœnis habemus fidem clamitantibus. λιμῷ δ᾽ οἴκτι
ϛον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris
ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti, et
ſylueſtris, de ſylueſtri regione in aruorum formam redigenda pri
us dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, q̄ colere. Incul
tum igitur locum conſideremus, ſiccus, an humidus, nemoroſus
arboribus, an lapidibus confragoſus, iunco'ne ſit, an gramine
ueſtitus, ac filictis, alijs'ue frutetis īpeditus, ſi humidus erit, abū-
dantia uliginis, ante ſiccetur foſſis, eaꝝ duo genera cognouimus
cæcarum, & patentium, ſpiſſis atq; cretoſis regionibus apertæ re
linquunt, at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quæ-
dam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum
competant, ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte, de-

cliuesq;, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles face-
re conueniet, nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis uici-
antur, & ſuperioris ſoli lapſibus replent̃. Opertæ rurſus obcæca-
ri debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis qui cum
parte dimidia lapides minutos, uel nudam glareā receperint,
æquētur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa. Vel ſi nec lapis erit,
nec glarea, ſarmentis connexus uelut funis informabit̃ in eā craſ-
ſitudinem, quam ſolum foſſæ poſſit anguſte, quaſi accōmodatam,
coarctatamq; capere. Tum pimum contendet̃, ut ſuper calcatis
cupreſſinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs frondibus terra
contegat̃, in principio, atq; exitu foſſæ more ponticuloꝝ binis ſa-
xis tantūmodo pilarum uice, conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis,
ut eiuſmodi conſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludat̃ humoris
illapſu, atq; exitu. Nemoroſi, frutetoſiq; tractus duplex cura eſt,
uel extirpandis radicitus arboribus, & remouendis, uel (ſi raræ
ſint) tm̃ ſuccidendis, incendendisq;, & inarandis, at ſaxoſum faci-
lę eſt expedire lectione lapidum, quoꝝ ſi magna eſt abundantia,
uelut quibuſdam ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ,
ut reliquæ emundent̃, uel ī altitudinem ſulco depreſſo lapides ob-
ruendi, quod tn̄ ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum uilitas.
Iunci, & graminis pnicies repaſtinatio eſt, filicis frequens extir-
patio, quæ uel aratro fieri poteſt, qm̄ intra biennium ſæpius con-
uulſæ moriunt̃, celerius ēt ſi eodem tpe ſtercores, & lupino, uel
faba conſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nāq; cō-
ſtat filicem ſationibus, & ſtercoratione facilius interimi. Veꝝ &
ſi ſubinde naſcentem falce decidas, quod uel puerile opus eſt, in-
tra prædictum tempus uiuacitas eius abſumit̃. Sed iā expediēdi
rudis agri rōnem ſequit̃ cultorum noualium cura, de qua mox
quid cenſeam profitebor, ſi quæ ante diſcenda ſunt aruoꝝ ſtudio
ſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſticis rebus ſcripſe-
runt, memoria repeto, quaſi cōfeſſa, nec dubia ſigna pinguis, ac
frumentoꝝ fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli ꝑpriam, her-
barum, & arboꝝ prouentum, nigrum colorem, uel cinereum. De
ceteris ambigo, de colore ſatis admirari nō poſſum cum alios, tū
Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed uniuerſæ natu-
ræ prudentem uirum, ſic & ſententia, & uiſu deerraſſe, ut oculis
eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum nō occurrerēt, qbus
ferè contribuunt̃ prædicti colores. Nullum enim temere uidemus

locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, niſi forte in eo fallor ipſe, quod non putē aut in ſolo limoſæ paludis, & uliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalinarū gigni poſſe læta frumenta, ſed eſt maniſeſtior hic antiquorū error, q̃ ut pluribus argumentis conuincendus ſit, non ergo color tanq̃ certus auctor, teſtis eſt bonitatis aruorū. Et ideo frumētarius ager, ideſt pinguis magis, alijs qualitatibus æſtimādus eſt. Nam ut fortiſſimæ pecudes diuerſos, ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos, & uarios colores ſortitæ ſunt. Itaq; conſiderandum erit, ut ſolum, quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tñ id parum ē, ſi dulcedine caret, quod utrunq; ſatis expedita nobis rōne contingit diſcere, nam perexigua conſpergit̃ aqua gleba, manuq; ſubigit̃, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhæreſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, ut ait Virgilius. Eademq; illiſa humo non diſſipat̃, ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalē ſuccum, & pinguitudinem. Sed & ſi uelis ſcrobibus egeſtam humū recondere, et recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit eē eam pinguē, cum defuerit exilem, cum æquauerit, mediocrem, quāquam iſta, quæ nunc retuli, nō tam uera poſſunt uideri, q̃ ſi ſit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoq; ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maxime diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili uaſe madefactæ dulci aqua permiſceantur, ac more feculenti uini diligenter colatæ guſtu explorent̃. Nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli, ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifoliū, ebulum, rubi, pruni ſylueſtres, & alia complura, quæ ēt indagatoribus aquarum nota, non niſi dulcibus terræ uenis educant̃. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne ſit. Frumentis aūt ſat erit, ſi æque bona ſuberit bipedanea humus, arboribus altitudo quatuor pedū abūde ē. Hæc cū ita explorauerimus, agrū ſationibus faciūdis expediemus. Is aūt nō minimū exuberat, ſi curioſe, et ſcite ſubigit̃, quare antiquiſſimi ferè oēs formam huius operis conſcripſere, quā uelut ſata legemq; in proſcindēdis agris ſequant̃ agricolæ. Igitur in opere boues arcte iūctos habere con-

uenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus inſidat. Hoc *enim genus iuncturæ maxime probatũ eſt.* N*am illud, quod in quibuſdam prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatũ eſt ab omnibus, qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neq; immerito, plus enim queunt pecudes collo, & pectore conari, q̃ cornibus.* A*tq; hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur, at illo retractis, & reſupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ ſummam partem leui admodum uomere ſauciant.* E*t ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent alte perfoſſam nonalium terram reſcindere, quod cum ſit omnibus uirentibus plurimum confert, nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum, arborumq; fœtus grandeſcunt.* E*t in hoc igitur à* C*elſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis uomeribus, & dentalibus terrã ſubigere, quo minoris formæ bubus adminiſtrari id poſſit, ignorans plus eſſe reditus in ubertate frugũ, q̃ impendij, ſi maiora mercemur armenta, p̃ſertim in* I*talia, ubi arbuſtis, atq; oleis conſitus ager altius reſolui, ac ſubigi deſyderat, ut & ſummæ radices uitium, olearumq; uomeribus reſcindãtur, quæ ſi maneant, frugibus obſint, & īferiores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris alimẽtum.* P*oteſt tñ illa* C*elſi ratio* N*umidiæ, et ægypto conuenire, ubi plerunq; arboribus uiduum ſolum frumentis ſeminatur.* A*tq; eiuſmodi terram pinguibus arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, q̃uis leuiſſimo dente moueri ſatis eſt.* B*ubulcum aũt per proſciſſum ingredi oportet, alternisq; uerſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto, plenoq; ſulcare, ſed ita necubi crudum ſolum, & immotum relinquat, quod agricolæ ſcannum uocant.* B*oues, cũ ad arborem uenerint, fortiter retinere, ac retardare, ne in radicẽ maiore niſu uomis īpactus colla cõmoueat, ne'ue aut cornu bos ad ſtipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet.* V*oce potius, q̃ uerberibus terreat ultimaq; ſint opus recuſantibus remedia, plagæ.* N*unq̃ ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectãtem calcitroſumq; eum reddit, nonnunq̃ tñ admoneat flagello, ſed nec in media parte uerſuræ conſiſtat, detq; requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur.* S*ulcum aũt ducere longiorẽ, q̃ pedum centum uiginti, contrarium pecori eſt.*

quĩ plus æquio fatigatur, ubi hunc modum exceſſit. Cum uentũ
erit ad uerſurã, in priorem partẽ iugũ ꝓpellat et boues inhibeat;
ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aſſi/
due refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt.
Nec minus dolabra, ꝗ uomere bubulcus utatur; & præfractas
ſtirpes, ſummasq; radices, quibus ager arbuſto conſitus implicat̃;
omnes refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. Cap. III.

BOVES Cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos confricet; ma/
nibusq; comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur cor/
pori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxiũ.
Colla ſubigat, merumq; faucibus (ſi æſtuauerint) infundat. Satis
autem eſt ſingulis binos ſextarios præbere. Sed ante ad præſepia
boues religari non expedit, ꝗ ſudare, atq; anhelare deſierint, cũ
deinde tempeſtiue potuerint ueſci, non multum, nec uniuerſum
cibũ, ſed ꝑtibus, et paulatim ꝓbere conuenit. Quẽ cũ aſſumpſe/
rint ad aquã duci oportet, ſibiloq; allectari quo libẽtius bibãt, tũ
demũ reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubul
ci dixiſſe abũde ẽ, ſequit̃, ut tꝑa quoq; ſubigẽdi arui ꝓſpiamus.

Quo anni tꝑe campi arandi ſint, & quomodo. Ca. IIII.

PINGVES campi, qui diutius continent aquã, proſcinden/
di ſunt anni tempore iam incaleſcente, cum omnes, herbas edide
rint, neq; adhuc earũ ſemina maturuerint, ſed tam frequẽtibus,
denſisq; ſulcis arandi ſunt, ut uix dignoſcatur in utram partem
uomer actus ſit, quĩ ſic omnes radices herbarum perruptæ necan/
tur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum
in puluerem, ut uel nullam, uel exiguam deſyderet occationem,
tũ ſeminauerimus, nam ueteres Romani dixerunt male ſubactũ
agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit, eum porrò an recte aret̃,
frequenter explorare debet agricola. Nec tñ uiſu, qui fallit̃ non
nunquam, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerũetiam tactu,
qui minus decipit̃, cum ſolidi rigoris admota pertica trãſuerſis
ſulcis inſerit̃, ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manife
ſtum eſt totũ ſolum deinceps eſſe motum, ſin aũt ſubeunti durior
aliqua pars obſtitit, crudum ueruactũ eſſe demonſtrat. Hoc cum
ſæpius bubulci fieri uident, non cõmittunt ſcamna facere. Igitur

*uliginoſi campi proſcindi debent poſt idus menſis Aprilis. Quo
tpe cum arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitiũ, quod ẽ no
no uel octauo Calendaꝝ iuliarum, iteratos eſſe oportebit, ac de-
inde circa Septembris Calen. tertiatos, cum id tempus ab æſtino
ſolſtitio cõuenit inter peritos rei ruſticæ non eſſe arandum, niſi ſi
magnis (ut fit nonnunq̃) ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis
pluuijs terra ꝑmaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quo
minus menſe Iulio ueruacta ſubigant᷑, ſed quandocunq; arabi-
tur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractet᷑, ne'ue exiguis nimbis
ſemimadidus, quã terrã ruſtici uariã, carioſamq; appellant, ea ẽ
cũ poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorẽ partem glebarũ
madefacit, inferiorẽ nõ attingit. Nã q̃ limoſa uerſant᷑ arua, toto
anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſemẽti, aut occatio
ni, aut ſationi. At rurſus, q̃ uariæ ſubacta ſunt, cõtinuo triennio
ſterilitate afficiunt᷑. Medium igit᷑ temperamentũ maxime ſequa
mur in arãdis agris, ut neq; ſucco careant, nec abũdent uligine.
Quippe nimius humor (ut dixi) limoſos, lutoſoſq; reddit, at quæ
ſiccitatibus aruerunt, expediri ꝓbe non poſſunt, nã uel reſpuitur
duritia ſoli dens aratri, uel ſiqua parte penetrauit, non minute
diffindit humũ, ſed uaſtos cæſpites cõuellit, q̃bus obiacentibus im
peditũ aruum minus recte põt iterari, quia ponderibus glebaꝝ,
ſicut aliquibus obſtãtibus fundamẽtis uomis à ſulco repellit᷑, quo
euenit, ut in iteratione quoq; ſcamna fiant, & boues iniquitate
opis maxime mulctent᷑. Accedit huc, quod omnis humus q̃uis læ
tiſſima, tñ inferiorem partem ieiuniorẽ habet, eamq; attrahunt
excitatæ maiores glebæ. Quo euenit, ut infœcũdior materia mi-
ſta pinguiori ſegetem minus uberem reddat, tum ẽt ratio ruſtici
aggrauat᷑ exiguo profectu operis. Iuſta. n. fieri nequeunt, cũ in-
duruit ager. Itaq; ſiccitatibus cenſeo, quod iam proſciſſum ẽ, ite-
rare, pluuiamq; opiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturã
præbeat. Sed iugerũ talis agri quatuor operis expedit᷑, nã cõmo
de proſcindit᷑ duabus, una iterat᷑, tertiatur dodrante, in lirã ſta
tim redigitur quadrãte operæ. Liras aũt ruſtici uocant eaſdẽ por
cas, cum ſic aratũ eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius
cumulus ſiccam ſedẽ frumentis p̃beat. Colles pinguis ſoli peracta
ſatione trimeſtri, menſe Martio, ſi uero tepor cœli, ſiccitaſq; regio
nis ſuadebit, Februario, ſtatim ꝓſcindẽdi ſunt. Deĩde de Aprili
medio uſq; in ſolſtitiũ iterãdi tertiãdiq;. Septẽbri, circa æquoctiũ,*

ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri, ſed in arando maxime eſt obſeruandum, ſemp ut trãſuerſus mons ſulcetur. Nam hac rõne difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum cõmodiſſime ſic minuit. Paulũ tñ quotieſcunq; iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranq; partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terrã moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur, ultima in parte menſis Auguſti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratusq; ſementi circa æquinoctiũ. Expeditior aũt labor eiuſmodi ſolo ẽ, eo quod pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa Septembres Calendas, qm̃ ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet. Itaq; optime inter Calendas, & idus Septembris aratur, ac ſubinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poſſit, neq; in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis terra quomodo ſtercoretur. Cap. V.

PRIVS tamen, q̃ exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet, nã eo quaſi pabulo gliſcit. In cãpo rarius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris inſtar quinq; modiorũ diſponentur, atq; in plano pedes iterualli quoquo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit, ſed id nobis decreſcente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum aũt deſyderat, quod ſpiſſius ſtercorat̃, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Diſiectũ deinde ꝓtinus fimũ inarari, & obrui cõuenit, ne ſolis halitu uires amittat, et ut pmiſta humus ꝓdicto alimento pingueſcat. Itaq; cũ in agro diſponent̃ acerui ſtercoris, nõ debet maior modus eorũ diſſipari, q̃ quem bubulci eodem die poſſint obruere.

De generibus ſeminum. Cap. VI.

QVONIAM Sementi terram docuimus præparare, nũc ſeminũ genera perſequemur. Prima, et utiliſſima ſunt hominibus frumenta, triticũ, & ſemen adoreũ. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maxime ſerendum eſt, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore ꝓſtet. Secunda cõditio eſt habenda ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua, põdere deficitur.

Tertium erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſſimus. Nã ubi propter aquas, aliam'ue cãm matura ſatio eſt omiſſa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſiquos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei aũt plerunq; uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum candoris nitidi. Far, quod uocatur uẽnuculum rutilum, atq; alterum candidum, ſed utrunq; maioris ponderis, q̃ cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur haliaſtrum, idq; pondere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei ꝓpterea cuſtodienda ſunt agricolis, quod raro quiſquam ager ita ſitus eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniente parte aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticũ aũt ſicco loco melius coaleſcit. Adoreũ minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. Cap. VII.

LEGVMINVM genera cum ſint complura, maxime grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſelus, cicer, cannabis, milium, panicũ, ſeſama, lupinũ, linum ẽt, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item pabulorum optima ſunt medica, & fœnum græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo, ſed de his prius diſſeremus, q̃ noſtra cã ſeminantur, memores antiquiſſimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouiſſime, tepidis celerius, calidis ocyſſime metamur. Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. Cap. VIII.

PLACET noſtro poetæ adoreũ, atq; ẽt triticũ non ante ſeminare, q̃ occiderint uergiliæ, qđ ipſum numeris ſic ediſſerit.

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaq; farra
Exercebis humum, ſoliſq; inſtabis ariſtis,
Ante tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur aũt altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calendas Octobris, propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu uergiliarũ, qui fit ante diem. IX. Calen. Nouemb. ad brumæ tpa. Sic.n. ſeruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, q̃ conficiatur bruma, totidemq; poſt eam confectam neq; arent, neq; uitem, aut ar-

boreum putent. Nos quoq; non ambigimus in agro temperato, et minime humido ſementem ſic ſieri debere. Cæterum locis uliginoſis, atq; exilibus, aut frigidis, aut ēt opacis plerunq; citra Calen. Octobris ſeminare cōuenire, dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices frumentorum, q̄ hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infeſtent. Sed q̄uis tempeſtiue ſementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebroſq; ſulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & oēm humorem in colliquias, atq; inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres auctores præcepiſſe, ne ſeminarent agri, niſi cū terra pluuijs permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiue competat, magis conducere agricolæ nō dubito. Sed ſi (quod euenit nonnunq̄) ſeri ſunt imbres, q̄uis ſitienti ſolo recte ſemen cōmittitur, idq; ēt in quibuſdam ꝓuincijs, ubi ſtatus cœli talis eſt, uſurpatur. Nam quod ſicco ſolo ingeſtum, & inoccatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in borreo non corrumpit. Atq; ubi uenit imber, multoꝝ dierum ſementis uno die ſurgit. Tremellius qdem aſſeuerat, prius q̄ impluerit, ab auibus, aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idq; ēt ſæpius nos experti, uerum adhuc eſſe comperimus. Magis apte tamen in eiuſmodi agris adoreum, q̄ triticum ſerit, quoniam folliculum, quo continet, firmū & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. Cap. IX.

IVGERVM *agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, medioceris quinq; poſtulat. Adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum, ſi mediocre, decem deſyderat. Nam q̄uis de menſura minus auctoribus conuenit, hanc tn̄ uideri cōmodiſſimam docuit noſter uſus, quem ſiquis ſequi recuſat, utatur præceptis eoꝝ, qui uberem campum in ſingula iugera tritici quinq;, & adorei octo modıjs obſerere ꝑcipiunt. Atq; hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent. Nobis ne iſtam qdem quā ꝑdiximus, menſurā ſemꝑ placet ſeruari, quod eam uariat aut loci, aut tp̄is, aut cœli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentū ſeritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autūno, aut ēt ingruente hyeme frumenta iacimus. Nā prima ſemētis rarius ſerere ꝑmittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat. Cœli,*

cum aut pluuium, aut ſiccum eſt. Nam illud idem, quod prima ſementis, hoc quoq; ultima deſyderat. Omne aũt frumentum maxime campo patente, & ad ſolem prono, apricoq;, & ſoluto lætatur. Collis.n. quãuis granum robuſtius aliquanto, minus tñ tritici reddit. Denſa, cretoſaq;, & uliginoſa humus, ſiliginem, & far adoreum nõ incõmode alit. Ordeum niſi ſolutũ, & ſiccum locum non patitur. Atq; illa uiribus annorũ requietum, agitatũq; alternis, & q̃ lætiſſimũ uolunt aruũ. Hoc nullam mediocritatẽ poſtulat, nã uel pĩguiſſima uel macerrima humo iacit. Illa poſt continuos imbres ſi neceſſitas exigat, q̃uis adhuc limoſo, & madẽte ſolo ſparſeris, iniuriã ſuſtinent. Hoc ſi lutoſo cõmiſeris, emorit. Siliginis, aũt uel tritici, ſi mediocriter cretoſus, uliginoſus'ue ager eſt, ẽt paulo plus, q̃ ut prius iam dixi, quinq; modijs ad ſationem opus eſt, at ſi ſiccus, et reſolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis eſt, quatuor, qm̃ & ẽ contrario macer tantũdẽ ſeminis poſcit. Nã niſi rare conſeritur, uanã, & minutã ſpicam facit, at ubi ex uno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiã ex rara ſegete denſam facit. Inter cætera quoq; nõ ignorare debemus quintam partem ſeminis amplius occupare agrũ conſitum arbuſto, q̃ uacuum, & apertũ. Atq; adhuc de ſatione autũnali loqmur, hanc enim potiſſimã ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceſſitas, trimeſtrem uocãt agricolæ. Ea locis p̃gelidis, ac niuoſis, ubi æſtas eſt humida, & ſine uaporibus recte cõmittitur. Cæteris admodũ raro rñdet, quam tñ ipſam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernũ conueniet peragere. Si uero locorũ, et cœli cõditio patiet, q̃to maturius ſeuerimus, tanto cõmodius proueniet. Neq; enim eſt ullũ (ſicut multi crediderunt) natura trimeſtre ſemen, quippe idem iactũ autũno melius reſpondet. Sed ſunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ ſuſtinent ueris tepores, ut ſiligo, & ordeũ galathicũ, & halicaſtrũ, granumq; fabæ marſicæ. Nã cætera robuſta frumenta ſemp ante hyemem ſeri debent in regionibus tẽperatis. Solet aũt ſalſam nonnunq̃, & amarã uliginem uomere terra, quæ q̃uis matura iam ſata manãte noxio humore corrũpit; & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminũ areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, ut ſuo tpe uitijs eiuſmodi medeamur, nã ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetẽ enecat, ibi columbinũ ſtercus, uel ſi id nõ eſt, folia cupreſſi cõuenit ſpargi, et inarari. Sed antiquiſſimũ eſt oẽm inde humorem facto ſulco, de-

ducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle *hyænæ ſatoriā trimodiā ueſtiunt, atq; ita ex ea, cum paulū immoratа ſunt ſemina iaciunt*, non dubitantes *prouentura, quæ ſic ſata ſint.* Quædā ēt *ſubterraneæ peſtes adultas ſegetes radicibus ſubſectis enecāt.* Id *ne fiat remedio eſt aquæ miſtus ſuccus herbæ, quā ruſtici ſedum appellant, nā* hoc *medicamine una nocte ſemina macerata iaciuntur.* Quidā *cucumeris anguinei humorē expreſſum, & eiuſdē tritam radicem diluunt aqua, ſimiliq; rōne madefacta ſemina terræ mandant.* Alij *hac eadē aqua, uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent.* Illud *deinceps præcipiēdum habeo, ut demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſulamus.* Nā *quod ait* Celſus, *ubi mediocris eſt fructus,* optimam quanq; *ſpica* lege*re* oportet, *ſeparatimq; ex ea ſemen* reponere. *Cum rurſus amplior meſſis* prouenerit, *quicquid* exteretur, *capiſterio expurgādum* erit, *& ſemper* quod propter *magnitudinem,* ac pondus *in imo ſubſederit,* ad *ſemen reſeruādum.* Nā id plurimum *prodeſt,* quia *quāuis celerius* locis *humidis,* tamen etiam *ſiccis frumenta* degenerant, *niſi cura* talis *adhibeatur, neq; enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri nō robuſtum.* Quod *uero* protinus *exile natum ſit, nūquam robur accipere manifeſtum eſt.* Ideoq; Virgilius *cum & alia, tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit.*

Vidi ego *lecta diu, & multo ſpectata labore*
Degenerare *tamen, ni uis humana quotannis*
Maxima *quæq; manu legeret, ſic omnia fatis*
In *peius ruere,* ac retro *ſublapſa referri.*

Granū *aūt rutilū ſi cū diffiſſum eſt, eūdē colorē interiorē* habet, *integrū eē nō dubitamus.* Quod *extrinſecus albidū, intus ēt conſpicit̄ candidū,* leue, ac *uanū intelligi* debet, *nec nos tanq̄ optabilis agricolis fallat filigo.* Nā hoc *tritici uitiū eſt,* et *q̄uis cādore p̄ſtet, pōdere tn̄ uincit̄.* Verū in *humido ſtatu cœli recte p̄uenit,* et *iō locis manātibus magis apta ē.* Nec *tn̄ ea lōge nobis, aut magna difficultate regrenda eſt, nā oē triticū ſolo uliginoſo poſt tertiā ſationē cōuertit̄ in filiginē.* Proximus *ē his frumētis uſus ordei, qđ ruſtici hexaſticū, quidā ēt cantherinū appellant, qm̄ & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius q̄ triticū,* et *hoīem ſalubrius q̄ malū triticū paſcit.* Nec *aliud in egenis rebus magis inopiā defendit.* Seritur *ſoluta, ſiccaq; terra,* et *uel prævalida, uel exili, qa*

conſtat arua ſegetibus eius macœſcere, propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud cõmittitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo, ſi gracili maturius. Iugerũ quinq; modij occupabunt. Idq; ubi paulum maturuerit, feſtinantius, q̃ ullum aliud frumentum demetendũ erit. Nam & fragili culmo, & nulla ueſtitum palea granum eius celeriter decidit, uſdemq; de cauſis facilius terit̃, q̃ cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare, ſi minus ſtercore ſaturare, et oẽ uirus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare, alterũ quoq; genus ordei eſt, quod alij diſtichũ, galathicum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeo ut tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Serit̃ quã piguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tñ reſpondet, ſi clementia hyemis pmittit, cum ſeminat̃ circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum, & milium ponenda ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim. Nam multis regionibus cibarijs eoꝝ coloni ſuſtinent̃. Leuem, ſolutamq; humum deſyderant. Nec in ſabuloſo ſolo ſed in arena quoq; proueniunt modo humido cœlo, uel riguo ſolo, nam ſiccũ, cretoſumq; reformidant. Ante uer ſeri non poſſunt, qm̃ teporibus maxime lætant̃, ultima tamen parte Martij menſis cõmodiſſime terræ committunt̃. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant, quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut herbis liberent̃. Ea cũ ſpicas ediderunt, prius q̃ ſemina hient æſtibus, manu carpunt̃, & ſuſpenſa in ſole cum aſſiccata fuerint, recondunt̃. Atq; ita repoſita perennant diutius, q̃ cætera. Panis ex milio conficit̃, qui ante q̃ refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoq;, pultem, q̃uis in copia, maxime cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. Cap. X.

QVONIAM de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod & minimũ operarũ abſumit, & uiliſſime emit̃, & maxime ex ijs, q̃ ſerunt̃, iuuat agrũ. Nã uineis iã emaciatis, et aruis optimũ ſtercus præbet, ac uel effœto ſolo prouenit, uel repoſitũ in granario pa-

*ſtitur æuum. Boues per hyemem coctum, maceratumq; probe alit.
Famem quoq; ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commode
propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atq; id ſolum omnium legu
minum non deſyderat requiem in horreo, ſiue Septembri menſe
ante æquinoctium, ſeu protinus à Calendis Octobris crudis no/
ualibus ingeras. Et qualitercũq; obruas, ſuſtinet coloni negligẽ/
tiam. Teporem tamen autumni deſyderat, ut celeriter confirme/
tur. Nam ſi non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur.
Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus per/
uenit, optime reponis, qm̃ ſi humor inuaſit, uermes gignit, qui ſi
mulatq; oſcilla lupinorum adederunt, reliqua pars enaſci nõ po
teſt. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipue. Nã
cretam reformidat, limoſoq; non exit agro. Iugerum decem mo/
dij occupant. Ab hoc recte phaſelus terræ mandabitur, uel in uer
uacto, uel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius quatu/
or modijs iugerum obſeritur. Similis quoq; ratio eſt piſi, quod tñ
facilem, & ſolutam terram deſyderat, tepidumq; locum, & cœ/
lum frequentis humoris. Eadem menſura iugerum, uel modio
minus, q̃ phaſelum licet obſerere primo tempore ſementis ab æq
noctio autumnali. Fabæ pinguiſſimus locus, uel ſtercoratus deſti
natẽ, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperiore pte ſuc
cum accipit, prius tñ iaciemus ſemina, deinde proſcindemus ter
ram, proſciſſamq; in liram reuocabimus, occabimusq;, quo altius
largiore humo contegatẽ. Nã id plurimum refert, ut radices ena
toꝝ ſeminum penitus dimerſæ ſint. Sin autem proximæ meſſis, oc
cupandum erit reſtibile, defectis ſtramentis, quatuor & uiginti
uehes ſtercoris in iugerum diſponemus, diſſipabimusq;. Et ſimili
ter cum ſemẽ crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatũq;
occabimus, quãuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari
fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uin/
dicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt ẽt
qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fungi, qđ ſic ego
interpretor, ut exiſtimem non ſatiõibus eius pingueſcere humũ,
ſed minus hanc, q̃ cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam cer
tum habeo frumentis utiliorem agrum eẽ, qui nihil, quam q iſtã
ſiliquam pximo anno tulerit. Iugerum agri (ut Tremellio) qua/
tuor (ut nobis uidetẽ) fabæ ſex occupãt modij, ſi ſolum pingue ſit,
ſi mediocre, paulo amplius. Eaq; nec macrum nec nebuloſum lo/*

ɾum patitur. Denſa tamen humo ſæpe cōmode reſpondet. Media
ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimūcialis ſatio di
citur. Tempeſtiua, frequentius, nonnunquam tū ſera, melior eſt.
Poſt brumam parum recte ſerit, peſſime uere, q̄uis ſit etiā trime-
ſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur, quinta parte amplius, q̄
matura, ſed exiguas paleas nec multā ſiliquā facit. Veteres itaq;
ruſticos plerūq; dicentes audio, malle ſe matura fabalia, q̄ fructū
trimeſtris. Sed quocunq; tempore anni ſeret, opera danda erit,
ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima
luna ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod græci
ἀποκαυσιν uocant. Si minus quartadecima utiq; adhuc creſcē
te lumine ſpargatur, ēt ſi confeſtim totum ſemen operiri non po-
terit. Nihil .n. nocebit ei nocturnis roribus, alijśue ex cauſis, dū
à pecore, & auibus uindicet. Priſcis aūt ruſticis, nec minus Vir-
gilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit.

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatam comperimus, cū ad maturitatē pducta
ſit minus à curculione infeſtari. Sed & illud qđ deinceps dicturi
ſumus experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucē.
Deinde cum in area exaruerit, confeſtim prius q̄ luna incremen-
tum capiat, excuſſam, refrigeratamq́; in granarium conferto. Sic
condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus
ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſſime ſic
poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema par
te areæ collocetur, quem per longiſſimum eius, mediumq́; ſpaciū
tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcil
liśue cotūdant. Deinde cum ad alterā partem areæ peruenerint
in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iace-
bunt, ſuperq́; ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutien
tur. Ac duriſſimæ quidem acus reiectæ, ſeperatæq; erunt à cuden-
tibus, minutæ uero quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſe
cernent. Nam cum aceruus paleis, graniſq́; miſtus in unū fue-
rit congeſtus, paulatim ex eo uentilabris per longius ſpatium ia-
ctet, quo pacto, palea quæ leuior eſt, citra decidet, faba, quæ lon-
gius emittet, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabit.
Lentem ſementi media, creſcente luna uſq; in duodecimam, ſolo
tenui, & reſoluto, uel pingui, & ſicco maxime loco, ſeri cōuenit,

nam in flore facile luxuria & humore corrumpiť, quæ ut celeri/
ter ꝓdeat, & ingrandeſcat, ante q̈ ſeratur, fimo arido permiſce
ri debet, & cum ita quatuor, aut quinq; diebus requieuerit ſpar
gi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam
ſementim, ſeriorem alteram menſe Feb. Iugerũ *agri paulo plus,*
q̈ modius occupat. Ea *ne curculionibus abſumať (nam etiã dum*
eſt in ſiliqua eſtur) curandum erit, ut cum extrita ſit, in aquã de/
mittatur, & ab inani, quæ ꝓtinus innatat, ſeparetur ſolida, tũ
in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergať, defrice
turq́;, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata reconda/
tur, ſi maior eſt modus, in horreo, ſi minor, in uaſis olearijs, ſalſa/
mentarijsq́;, quæ repleta cũ ſtatim gypſata ſunt, quandocunq; in
uſus prompſerimus, integram lentẽ repiemus. Poteſt *tamen etiã*
citra iſtam medicatiõem cineri miſta cõmode ſeruari. Lini *ſemẽ,*
niſi magnus eſt eius in ea regione, quã colis, prouentus, & p̃ciũ
proritat, ferendũ nõ eſt, agris enim p̃cipue noxium eſt, itaq; pin/
guiſſimum locũ, & modice humidum poſcit. Seritur à Calendis
Octobris *in ortum aquilæ qui eſt.* VII. Idus Decembris, Iugerũ
agri octo modijs obſeriť. Nonnullis *placet macro ſolo quamſpiſiſ*
ſimum ſemen eius cõmitti, quo tenue linum proueniat. Idem ẽt
ſi læto ſolo ſerať, menſe Februario, *decem modios in iugerum ia/*
ci oportere dicunt. Seſama, *quæ rigantur maturius, quæ carent hu/*
more, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octobris,
putre ſolũ, quod campani pullũ uocant, plerũq; deſyderant, nõ
deterius tñ etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo ꝓue/
niunt, tantumq́; ſeminis, q̈tum milium panicũq́; interdum etiã
duobus ſextarijs amplius in iugerũ ſpargiť. Sed *hoc quidẽ ſemẽ*
ciliciæ, ſyriæq; regionibus ipſe uidi menſe Iunio, Julioq; *conſeri, et*
per autumnum cũ ꝑmaturuerit, tolli. Cicercula, *quæ piſo eſt ſimi/*
lis, menſe Ianuario, *aut* Februario *ſeri debet læto loco, cælo hu/*
mido. Quibuſdam *tñ* Italiæ *locis ante* Calen. Nouemb. *ſeritur.*
Tres *modij iugerũ implent.* Nec *ullũ legumen minus agro no/*
cet, ſed raro reſpondet, qm̃ nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſti/
net, quæ utraq; incõmoda ferè eo tp̃e anni ſunt, quo defloreſcit,
Cicer, *quod arietinũ uocať, itemq; alterius generis, qđ punicum*
ſeri menſe Martio *toto põt, cælo humido, loco quãlætiſſimo.* Nã
ẽt id terram lædit, atq; ideo improbatur à callidioribus agrico/
lis, quod tñ ſi ſeri debeat pridie macerandũ erit, ut celerius ena/

ſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq; & riguum, uel planum, atq; humidum, & alte ſubactum depoſcit. In quadratum pedem ſerũtur grana ſex eius ſeminis arcturo exoriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calendarum Martij. Nec tamen uſq; in æquinoctium uernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbe ſerẽ. Ab his leguminibus ratio eſt habenda napoꝝ, raporumq;, nam utraq; ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolum, uerum etiã boues paſcunt, præcipue in gallia, ubi hiberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet, ſolum putre, & ſolutum res utraq; deſyderat, nec denſa naſcit humo. Sed rapa campis, & locis humidis lætant. Napus deuexam amat, & ſiccam, tenuiq; propiorẽ terram. Itaq; glareoſis, ſabuloſisq; aruis melior exit, lociq; ꝓprietas utriuſq; ſemen commutat. Nanq; in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrũq; recte ab ſolſtitio ſerit, ſiccis ultima parte mẽſis Auguſti, uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri uel raſtri, largoq; ſtercore ſatiatum poſtulãt. Nam id plurimum refert, non ſolum ꝗ melius ea ꝓueniunt, ſed ꝗ etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs rapoꝝ ſeminis obſerendum eſt, quarta parte amplius napis ſpargendũ, qa non in uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt. Atq; hæc hominum cauſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudũ.

De genere pabulorum, et de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. Cap. XI.

PABVLORVM genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoq; ordeaceam, & auenam, fœnum græcũ, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum cõſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quod cum ſemel ſeritur, decem annis durat, quod per annum deinde recte quater, interdum etiam ſexies demetitur, quod agrũ ſtercorat, quod omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quod ægro tanti pecori remediũ eſt, ꝗ iugerũ eius toto anno tribus equis abũde ſufficit.

Seritur, ut deinceps praecipiemus. Locum, in quo medicam proxi mo uere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Feb. diligenter ite rato, & lapides omnes egerito, glebasq; offringito. Poſtea circa Martium menſem tertiato, & occato. Cum ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denum, longas pedum quin quagenũ facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poſſit. Aditusq; utraq; parte rũcantibus pateat, deinde uetus ſtercus iniicito, atq; ita menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cya thi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; la tum, quod ubi feceris ligneis raſtris (id enim multum confert) ſta tim iacta ſemina obruantur, nam celerrime ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius face re oportebit, cum iam ſeminum aliquã partem eiecerit. Poſteaq̃ uoles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, et iumentis praebeas. Sed inter initia parcius dum conſueſcant, ne nouitas pabuli no ceat. Inflat enim, et multum creat ſanguinem. Cũ ſecueris aũt, ſaepius eã rigato. Paucos deinde poſt dies, ubi coeperit fruticare, omnes alterius generis herbas erunc ato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciae autem duae ſa tiones ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa aequinoctium autum nale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iugerũ. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, uel etiam ſerius iacimus ſemini pro generando. Vtraq; ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius pro ſciſſa, idq; genus praecipue non amat rores, cum ſeritur. Itaq; poſt ſecundam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cum iã omnis humor ſole uento'ue deterſus eſt, neque amplius proyci debet, q̃ qd eodem die poſſit operiri. Nã ſi nox inceſſit, quãtulocunq; humo re prius q̃ obruatur corrumpitur. Obſeruandũ erit, ne ante quin tam & uigeſimam lunam terrae mandetur. Aliter ſatae fere lima cem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima, cum cantheri ni ordei. X. modijs iugerum obſeritur circa aequinoctium autum nale, ſed impendentibus pluuijs, ut conſita, rigataq; imbribus ce leriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam, nam fri goribus cũ alia pabula defecerũt, ea bubus, caeterisq; pecudibus

optime deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſq; in menſem Maium ſufficit, quod ſi etiam ſemen uoles ex ea percipere, à Calen. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendẽda eſt, ut ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum græcum (quod ſiliquam uocãt ruſtici) duo tempora ſationum habet, quorum alterum eſt Sptẽbris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus, quibus uicia circa æquinoctium, alterum aũt menſis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cũ in meſſem ſeminatur, ſed hac rõne iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus, utraq; cruda terra non incõmode fit, daturq; opa, ut ſpiſſe aret̃, nec tñ alte, nã ſi plus quatuor digitis adobrutũ eſt ſemen eius, non facile prodit, propter qđ nonnulli prius q̃ ſerant, minimis aratris proſcindunt, atq; ita iaciunt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruum aũt lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerũq; corrumpit̃. Poteſt & autũno ſeri, nec minus poſt brumam, Ianuarij parte nouiſſima, uel toto Februario, dum ante Calẽ. Martias, quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini cõuenire, quod eo tpe ſatum pecori ſit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat, quinq; modijs iugerum obſerit̃. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua macerat̃, dum lenteſcat. Atq; ita miſta paleis ſubtritis pecori prebet̃. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim, eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certe nihilo differt à cicercula, colore tantũ diſcernit̃. Nam eſt obſoletior, et nigro propior, ſeritur primo uel altero ſulco menſe Martio, ità ut poſtulat ſoli lætitia, quod eadẽ quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiã duobus, ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. Cap. XII.

QVONIAM quando quicq; ſerendum ſit perſecuti ſumus. nunc queadmodũ quotq; operis ſingula eoꝝ, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura ẽ ſarritionis, de qua nõ cõuenit inter auctores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur,

aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora incæſſerint poſt ſarritiōem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiue runcari, & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodē modo, neq; yſdem temporibus uſquequaq; fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primum ſarritionem pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poſſint, quod ipſum ante hyemem fieri oportere, deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis, & paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terram ꝑmoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hyemalem ſarritionem comperimus, dūtaxat ubi & ſiccitas cœli, et tepores permittunt. Sed nec iſtud ubiq; fieri cenſemus, uerum incolarum conſuetudine uti. Sunt.n. regionum propria munera, ſicut Aegypti, & Africæ, qbus agricola poſt ſementem, ante meſſem, ſegetem non attingit, quoniā cœli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine iacto; ſiue qa rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In ÿs autem locis, ubi deſyderatur ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cœli ſtatus ꝑmittit, quàm cum ſata ſulcos contexerint. Triticumq́; & adoreum, cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis à terra extiterint, recte ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam unam radicem habet, quæ ſiue ferro ſuccisa eſt, ſeu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes, quæ uel humidæ moueri poſſunt, melius tñ ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtant rubigine, hordeum uero niſi ſicciſſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quod & manibus, cum maturuerit ducta ſecernat à cætera rūcatione. & internatæ herbæ fœno reſeruent. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus ē, qui inter cæteras dotes eius leguminis hāc quoq; enumerat, quod ſublata faba fœnum ex eodē loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidet peſſimi agricolæ cōmittere, ut ſatis herba ꝑueniat. Frugibus.n. plurimum detrahit, ſi relinquit runcatio. Neq;.n. eſt ruſtici prudētis magis pabulis ſtudere pecudū, q̄ cibis hominū, cum præſertim liceat illa quoq; cultu pratoꝝ conſequi, adeoq; fabam ſarriendā cenſeo, ut exiſtimem debere ēt ter ſarriri.

nam ſic cultam comperimus non ſolum multiplicare fructū, ſed exiguam portionem in ualuulis habere. Freſaeq; *eius & expurgatae modium penè tam plenum eſſe, q̄ integrae, cum uix minuatur menſura detractis putaminibus, atq; in totum (ſicut ante iā diximus) hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumam confectam, menſe* Ianuario *ſi gelicidia nō ſint, ea porrò ſic debet fieri, ne radices ſatoꝝ lædāť, et ut potius adobruantur, cumuliſq; exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat. id prima ſarritione feciſſe proderit, ſecunda oberit, quia cum pullulare deſijt frumentum, putreſcit ſi adobrutū eſt.* Nihil itaq; *amplius in iteratione, q̄ remoliri terra debet æqualiter, eamque tranſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti, ante, q̄ ſeges in articulum eat, qm̄ ſerius ſarrita corrumpiť inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus.* Subiungēda de*inde eſt ſarritioni runcatio, curādumq; ne florentem ſegetem tangamus, ſed aut antea, aut mox cū defloruerit.* Omne aūt frumē*tum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici ſemine eſt, ſpicā à tertio ad quartum nodū emittit, & cum totā edidit octo diebus defloreſcit, ac deinde grādeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit.* Rurſus *quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, lenticula, diebus quadraginta florent, ſimulq; grandeſcunt.*

Pro modo cuiuſq; agri quot opæ deſignenť. Cap. XIII.

ET VT IAM *percenſeamus quot operis in areā perducantur ea, quæ terræ credidimus.* Tritici *modij quatuor uel quinque bubulcoꝝ operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primum, & unam cum iteꝝ ſarriuntur, runcatoris unam, meſſoris unam & dimidiā, in totum ſumma operarum decem, et dimidia.* Siliginis *modij quinq; totidem operas deſyderant.* Seſami *modij nouem, uel decem, totidem opas, quot tritici modij quinq; poſtulant.* Hordei *modij quinq; bulbulci operas tres exigunt, occatoriam unā, ſarritoriā unam & dimidiam, meſſoriā unam, ſumma operarū ſex & dimidia.* Fabæ *modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcoꝝ detinent, at in reſtibili unā.* Occanť *ſexquiopera.* Sarriunť *ſeſquiopera, iterum ſarriuntur una opera, et tertio una, metunť una, ſumma fit operarū octo, uel ſeptem.* Viciæ *mody ſex, uel ſeptē, in ueruacto bubulcoꝝ duas ope*

ras uolunt, in reſtibili unam, item occantur una opera metuntur una, ſumma fit operarum quatuor, uel trium. Erui modij quinq; totidem operis conſerunt, occant una, item ſingulis ſarriuntur, runcant, metunturq;, cuncta ſex operas occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem totidem operis obruunt, metuntur una. Phaſeoli modij quatuor obruunt totidem operis, occantur una, metuntur una. Cicera, uel cicercula modij quatuor opas bubulcoꝝ tres poſtulant, occantur opera una, rũcant una, uellunt una. Sũma fit ſex oparũ. Lentis ſexqmodius totidẽ opas deſyderat, occat una, ſarritur duabus, runcatur una, uellit una. Summa fit operarum octo. Lupini modij decem obruunt una, occantur una, metũtur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq; panici bubulcoꝝ opas occupant quatuor, occant operis tribus, ſarriunt tribus, quot operis carpantur incertum eſt. Ciceris modij tres operis totidem ſeminantur, occant duabus, ſarriuntur una, runcant una, uelluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conſerunt, occantur opis tribus, rũcant una, uellunt tribus. Summa fit undecim operarũ. Seſami ſextarij ſex tribus iugis à proſciſſione colunt, occant operis quatuor, ſarriunt quatuor, & ſarriunt iterum duabus, metunt duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis ſerit, ut ſupra docuimus, ſed incertum eſt quantam impenſam, curamq; deſyderet. At medica obruit non aratro, ſed; ut dixi, ligneis raſtellis. Iugerũ agri eius occatur duabus, ſarritur una, metitur una. Hac conſumatiõe operarum colligitur, poſſe agrum ducentoꝝ iugerum ſubigi duobus iugis boum, totidemq; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tñ uacet arboribus, at ſi ſit arbuſtum eundem modum Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli, quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugum boum tritici centũ uigintiqnq; modijs totidẽq; leguminum, ut ſit in aſſem autũnalis ſatio modioꝝ ducentorum qnquaginta, et poſt hanc nihilo minus cõſerat trimeſtriũ modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probat. Semina, quæ quarto ſulco ſerunt, in iugeribus uigintiqnq; deſyderãt bubulcorum operas. CXV. nã proſcindit is agri modus (q̃uis duriſſimi) qnquaginta operis, iteratur quinq;, & uiginti, tertiatur, & conſerit quadraginta. Cætera legumina occupant opas. LX. ideſt menſes duos. Pluuiales quoq;, & feriarum computant, quibus non aratur, dies quinq;, & quadraginta, item peracta ſementi,

quibus requieſcunt, dies. XXX. *Sic in aſſe fiunt octo menſes, & dies decẽ. Supſunt tñ de anno tres reliqui menſes, & dies qnque, & uiginti, quos abſumamus, aut in ſatione trimeſtrium, aut in uecturis fœni, & pabuloꝝ, & ſtercoꝝ, aliorumq; utenſilium.*

Quæ legumina aruis noceant, quæq; proſint. Cap. XIIII.

SED EX *ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem* Saſerna *putat alijs ſtercorari, & iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; ẽt de pabulari uicia, ſi tñ eam uiridem deſectã confeſtim aratrum ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius, q̃ inareſcat, uomis reſcindat, atq; obruat. Id enim cedit pro ſtercore, nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent, uimq; terræ abſument. Quod etiam in faba, cæteriſq; leguminibus, qbus terra gliſcere uidet, ueriſimile eſt accidere, ut niſi protinus ſublata meſſe eoꝝ proſcindat, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturũ ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uellunt. Tremellius obeſſe maxime ait ſolo uirus ciceris, & lini, alterum qa ſit ſalſæ, alterũ qa ſit feruidæ naturæ. Quod etiã* Virgilius *ſignificat dicendo.*

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin et ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut ẽt milio, & panico, ſed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, et abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri cõmittuntur, uerũetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento, quare ſi eſt, ut uidet, agricolis utiliſſimum, diligẽtius de eo dicendum exiſtimo, cum priſcis auctoribus quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. Cap. XV.

TRIA *Igit ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, cæteræq; uolucres edunt, exceptis tñ paluſtribus, aut nantibus, ut anatis, & anſeris, nam id noxium quoq; eſt. Maxime tñ colum-*

binum probamus, quod modicæ ſparſum terram fermentare com
perimus. Secundum deinde quod homines faciunt, ſi & alijs uil
læ purgamentis immiſceatur, quũ per ſe naturæ eſt feruentioris, &
icirco terram perurit. Aptior eſt tñ ſurculis hominis urina, quã
ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi uitibus, aut pomorũ arbo
ribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat, nec ſolũ ea res
maiorem facit prouentum, ſed ẽt ſaporem, & odorem uini, pomo
rumq; reddit meliorem. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalem nõ ha
bet, permiſta huic cõmode frugiferas arbores, & præcipue oleas
rigare. Nam per ſe quoq; adhibita multum iuuat. Sed uſus utri/
uſq; maxime per hyemem eſt, & adhuc uere ante æſtiuos uapo/
res, dum ẽt uites, & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locũ obti
net pecudum ſtercus, atq; in eo quoq; diſcrimen eſt, nam optimũ
exiſtimatur, quod aſinus facit, quũ id animal lentiſſime mãdit, iõq;
facilius concoquit, & bene confectũ, atq; idoneũ protinus aruo fi
mum reddit. Poſt hæc, quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinũ
eſt, mox cæterorũ iumentorũ, armentorumq;. Deterrimum ex om/
nibus ſuillũ habetur. Quinctiã ſatis, pfuit cineris uſus, et fauillæ.
Frutex uero lupini ſuccaſus optimi ſtercoris uim pbet. Nec igno/
ro quoddã eſſe ruris genus, in quo neq; pecora, neq; auis haberi
poſſint, attamen inertis eſt ruſtici eo quoq; loco deficí ſtercore. Li/
cet enim quãlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congeſta
colligere. Licet filicem ſine iniuria uicini, etiam cũ officio decide/
re, & pmiſcere cum purgamentis cortis. Licet depreſſa foſſa, qua/
lem ſtercori reponẽdo primo uolumine fieri pcepimus, cinerem,
cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq;, quæ euerruntur, in unũ
congerere, ſed eodẽ medio loco robuſtam materiẽ defigere conue/
nit, nãq; ea res ſerpentũ noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc
ubi uiduus pecudibus ager, nã ubi greges quadrupedũ uerſantur,
quædã quotidie, ut culina, & caſeale, qdã pluuijs diebus, ut bu/
bilia, et ouilia debent emundari. At ſi tm̃ frumentarius ager ẽ,
nihil refert genera ſtercoris ſeparari ſin aũt ſurculo, & ſegetibus,
atq; etiam pratis fundus eſt diſpoſitus generatim quoq; reponen
dum eſt, ſicut caprarum, & auium. Reliqua deinde in prædictũ
locũ concauum congerenda, & aſſiduo humore ſatiãda ſunt, ut
herbarum ſemina culmis, cæteriſq; rebus immiſta putreſcant.
Aeſtiuis deinde menſibus nõ aliter, ac ſi repaſtines, totũ ſterqui/
liniũ raſtris pmiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis.

idoneum. Parũ aũt diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes triœnis diebus minus, q̃ ſingulas, itẽq; maiores denas uehes ſtercoris efficiunt, totidemq; ſinguli boĩes, q non ſolum ea purgamenta, q̃ ipſi corporibus edunt, ſed & q̃ colluuies cortis, & ædificij quotidie gignit, cõtrahere, & congerere poſſunt. Illud quoq; præcipiendũ habeo, ſtercus omne, quod tẽpeſtiue repoſitũ anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autẽ uetuſtius ſit, minus prodeſſe, q̃ñ minus ualeat. Itaq; pratis quã recentiſſimum debere inijci, quod plus herbarũ progeneret, idq; menſe Februario luna creſcente fieri oportere, nã ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat, de cætero uſus ſtercoris qualis in quaq; re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſeq̃mur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. Cap. XVI.

INTERIM Qui frumentis arua præparare uolet, ſi autũno ſementem facturus eſt, menſe Septembri, ſi uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos Luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi quatuor & uiginti uehes ſtercoris teneant, &, ut paulo prius dixi, nõ antea diſſipet cumulos, q̃ erit ſaturus. Si tñ aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercoratiõem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, ante q̃ ſarrias more ſeminantis ex auiarijs puluerem ſtercoris p ſegetem ſpargere. Si & is nõ erit, caprinum manu iacere, atq; ita terrã ſarculis permiſcere, ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, q non ſtercoret̃, ita peruri ſi nimium ſtercoret̃; magisq; conducere agricolæ frequenter id potius, q̃ immodice facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiã, ſiccus minorẽ deſyderet, alter quod aſſiduis humoribus rigens hoc adhibito regelat̃, alter quod p ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torret̃, propter quod nec deeſſe ei talem materiã, nec ſupereſſe oportet. Si tñ nullum genus ſtercoris ſuppetet ei multum proderit feciſſe, quod. M. Columellam patruum meum doctiſſimum, & diligentiſſimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret, cretoſis, ac nimium denſis, ſabulum, atq; ita non ſolũ ſegetes lætas excitaret, uerũetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quod ſaporem uini corrumperet, melio

temq; cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberãdis, congeſtitiã, uel de uepribus, uel deniq; aliam quãlibet arceſſitam, & aduectam humum. Iam uero (ut ego reor) ſi deficiat omnibus rebus agricola, lupini certe præſidium expeditiſſimum nõ deeſſe, quod cum exili loco circa idus Septembris ſparſerit, & inarauerit, idq; tempeſtiue uomere, uel ligone ſucciderit, uim optime ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet, cũ ſecundum florem, rubricoſis, cum tertium egerit. Illic dum tenerum eſt conuertit, ut celeriter ipſum putreſcat, pmiſceaturq; gracili ſolo. Hic iam robuſtius, quod ſolidiores glebas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. XVII.

ATQVE *Hæc arator exequi poterit, ſi non ſolum, quæ retuli, genera pabulorum prouiderit, uerũetiam copiã fœni, quo melius armẽta tueat, ſine quibus terram cõmode moliri difficile ẽ, & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui ueteres* R*omani primas in agricolatione tribuerunt.* Nomen *quoq; inderũt ab eo, quod protinus eſſet paratum, nec magnũ laborem deſyderaret. M. quidẽ Porcius & illa cõmemorauit, quod nec tempeſtatibus affligeret, ut aliæ partes ruris, minimiq; ſumptus egens, per oẽs annos pberet reditum, neq; eũ ſimplicem, cũ ẽt in pabulo nõ minus redderet, q̃ in fœno. Eius igit animaduertimus duo genera, quorũ alterum eſt ſiccaneum, alterũ riguum. Læto, pinguiq; campo nõ deſyderat influens riuus, meliusq; habet fœnum, qđ ſuapte natura ſuccoſo gignit ſolo, q̃ quod irrigatum aquis elicitur, quæ tñ ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat, nã & in denſa, & reſoluta humo quãuis exili, pratum fieri poteſt, cũ facultas irrigandi dat. Ac nec cãpus concauæ poſitionis eſſe, neq; collis prærupti debet, ille ne collectã diutius cõtineat aquã, hic ne ſtatim præcipitem fundat. Poteſt tñ mediocriter accliuis, ſi aut pinguis eſt, aut riguus ager, pratũ fieri. At planicies maxime talis probat, quæ exigue prona nõ patit diutius imbres, aut influentes riuos immorari, aut ſiqs eã ſupuenit humor, lente ꝑrepit. Itaq; ſi palus in aliqua pte ſubſidẽs reſtagnat, ſulcis deriuãda ẽ. Quippe aquarũ abũdantia, atq; penuria graminibus æque eſt exitio.*

Quemadmodum facta prata colantur. Cap. XVIII.

CVLTVS autem pratorum magis curæ, ꝗ laboris eſt. Primum ne ſtirpes, aut ſpinas, ualidioriſq; incrementi herbas ineſſe patiamur, atq; alias ante hyemē, & per autumnū extirpemus, ut rubos, uirgulta, iūcos, alias per uer euellamus, ut intuba, ac ſolſtitiales ſpinas, ac neq; ſuem uelimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat, & cæſpites excitet, neq; pecora maiora, niſi cum ſiccaſſimum ſolū eſt, quoniā demergunt ungulas, et atterunt, ſcindūtq; radices herbarū. Tum deinde macriora, & pendula loca mēſe Februario luna creſcente fimo inuāda ſunt. Omneſq; lapides, et ſiqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittiq; pro natura locorū, aut tēporius, aut ſerius. Sūt etiam quædā prata ſitu uetuſtatis obducta ueteri, uel craſſo muſco, qbus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore, quorū neutrum tantū prodeſt, quātum ſi cinerem ſæpius ingeras, ea res muſcum enecat. Attamē pigriora ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſſimum de integro locū exarare. Sed hoc ſi prata cœpimus, facere debemus. Sin autē noua fuerint inſtituenda, uel antiqua renouanda (nā multa ſunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam frumenti cauſa exarare, qa talis ager poſt lōgam deſidiā lætas ſegetes affert. Igitur eū locum, quē prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conſeremus, inſequente deinde anno, frumento, tertio diligēter arabimus, omneſq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohibuerit. Deinde uiciam permiſta ſeminibus fœni ſeremus, tum glebas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumoſq;, quos ad ueſuram plerunq; tractæ faciunt crates, diſſipabimus ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poſſit offendere. Sed eam uiciam non conuenit ante deſecare, quàm permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit. Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere, & deſectam herbam religare, & exportare, deinde locum rigare, ſi fuerit facultas aquæ, ſi tamen terra denſior eſt, nam in reſoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum, prius ꝗ conſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum, quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatiſq; radicibus gramina non patitur coaleſcere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris

adhuc & ſubſidentibus pratis immittere, ſed quoties herba proſi lucerit falcibus deſecare. Nam pecudes (ut ante iam dixi) molli ſolo infigunt ungulas, atq; interruptas non ſinunt herbarum radices ſerpere, & cõdenſare. Altero tamẽ anno minora pecora poſt fœniſicia pmittemus admitti, ſi modo ſiccitas, et conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum ſolidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes, ſed in totum curandum eſt, ut ſecundum Fauonij exortum, menſe Februario, circa Idus immiſſis ſeminibus fœni, macriora loca, & utiq; celſiora ſtercorentur, nam editior cliuus præbet etiam ſubiectis alimentum, cum ſuperueniẽs imber, aut manu riuus perductus, ſuccum ſtercoris in inferiorem partẽ ſecum trahit, atq; ideo ferè prudentes agricolæ etiã in aratis collem magis, q̃ uallem ſtercorant, quoniã, ut dixi, pluuiæ ſemper omnem pinguiorẽ materiam in ima deducunt.

Queadmodũ ſuccíſum fœnũ tractari, & cõdi debeat. C. XIX.

FOENVM autem demetitur optime, ante q̃ inareſcat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccando, ut neq; peraridum, neq; rurſus uiride colligatur, alterum quod omnẽ ſuccum, ſi amiſit, ſtramenti uicem obtinet, alterum quod ſi nimium retinuit, in tabulato putreſcit, ac ſæpe cum concaluit, ignem creat, & incendium, nonnunquam etiam cum fœnum cecidimus, imber oppreſſit, quod ſi permaduit, inutile eſt udum mouere, meliusq; patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari, tunc demum conuertemus, & utrũq; ſiccatum coartabimus in ſtriam, atq; ita manipulos uinciemus, nec omnino cunctabimur, quo minus ſub tectum congeratur, uel ſi non competit, ut, aut in uillam fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas extrui cõueniet, easq; ipſas in anguſtiſſimos uertices exacui. Sic.n. cõmodiſſime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam ſi non ſint, non alienum tamen eſt prædictas metas facere, ut ſiquis humor herbis ineſt, exudet, atq; excoquatur in acervis, propter quod prudentes agricolæ, quamuis iam illatum tecto, non ante componunt, q̃ per paucos dies temere congeſtum, in ſe concoqui, & deferueſcere patiãtur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſſis, quã, ut recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

De Area conſtituenda. Cap. XX.

AREA *quoq; ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, ꝑmiſtiſq́; paleis cũ amurca, quæ ſalem non accepit extergeat̃, nam ea res à populatione murium, formicarumq́; frumenta defendit, tum æquata paniculis, uel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, areamq; demeſſa faba, & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus leguminа proculcant̃, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabreſcit, & fit idonea frumentis area.*

De meſſe facienda, & de tritura. Cap. XXI.

SED CVM *matura fuerit ſeges, ante q̃ torreatur uaporibus æſtiui ſyderis, qui ſunt uaſtiſſimi ꝑ ortum caniculæ celeriter demetatur. Nam diſpendioſa eſt cunctatio, primum quod auibus p̄dam, cæteriſq́; animalibus præbet, deinde quod grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus, et ariſtis celeriter decidunt, ſi uero procellæ uẽtoꝝ, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit. propter quæ recraſtinari nõ debet, ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, ante q̃ ex toto grana indureſcant, cũ rubicundũ colorẽ traxerunt, meſſis facienda eſt, ut potius in area, & in aceruo, q̃ in agro grandeſcant frumẽta, cõſtat. n. ſi tempeſtiue deciſa ſint, poſtea capere incrementum. Sunt aũt metẽdi genera cõplura, multi falcibus uericulatis, atq; ijs, uel roſtratis, uel denticulatis medium culmũ ſecant, multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legunt, idq́; in rara ſegete facillimum, in denſa difficillimum eſt. Quod ſi falcibus ſeges cũ parte culmi demeſſa ſit ꝓtinus in aceruum, uel in nubilariũ congerit̃, & ſubinde opportunius ſolibus torrefacta ꝓterit̃, ſin aũt ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt in horreũ cõferri, et deinde ꝑ hyemem, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus, at ſi cõpetit, ut in area terat̃ frumentũ, nihil dubium eſt, quin equis melius, q̃ bubus ea res conficiat̃, et ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulã, & trahã poſſis, quæ res utraq; culmos facillime cõminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tundũtur, uanniſq; expurgant̃. At ubi paleis immiſta ſunt frumenta, uento ſeparent̃, ad eam rem fauonius habet̃ eximius, q̃ lenis, æqua-*

liſq; æſtiuis menſibus perflat, quem tamen operiri lenti eſt agricolæ, quia dum expectatur, ſæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta ſic ſunt aggeranda, ut omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus undiq; ſilebit aura, uannis expurgent', ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem, pura deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari debent, nam quanto ſunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur, ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatiſq; eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoq; non alia cura eſt, q̃ reliquorum frumentoꝝ, nam ea quoq; uel ſtatim abſumunt', uel recõdunt'. Atq; hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum ꝑcipiendorum ſeminum, quæ terræ crediderat.

Quæ ꝑ ferias liceat agricolæ, & q̃ nõ liceat facere. Ca. XXII.

SED CVM tam otij, q̃ negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerunt, nos quoq; monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim (ut ait poeta) quæ feſtis exercere diebus.

Fas, & iura ſinunt, riuos deducere nulla
Relligio uetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,
Ballantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquã pontifices negent ſegetẽ ferijs ſepiri debere. Vetãt quoq; lanarum cã lauari oues, niſi ꝓpter medicinam. Virgilius, q̃d liceat ferijs flumine abluere gregem præcepit, & icirco adiecit fluuio merſare ſalubri. Sunt enim uitia, quoꝝ cã pecus utile ſit lauare. Ferijs aũt ritus maioꝝ etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, uineam cõductam colere, piſcinas, lacus, foſſas ueteres tergere, & purgar̃, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeum facere, arbores ferendi cã, collo, uel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere nõ permittit', nec apportata ferere, neq; terrã ap̃ire, neq; arborẽ collucare, ſed ne ſementẽ q̃dem adminiſtrare, niſi prius Catulo feceris, nec fœnum ſecare, aut uincire, aut uehere. Ac ne uindemiã q̃dem cogi per religiones pontificũ ferijs licet, nec oues tondere, niſi ſi Catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas,

itemq́; oliuas conditui legere licet. Pellibus oues ueſtiri non licet. In horto qcquid olerũ cauſa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuũ ſepelire non licet. M. Porcius Cato, mulis, equis, aſinis nullas eſſe ferias dixit. Idemq́; boues permittit coniungere lignorũ, et frumẽtorũ aduehẽdorũ cã, nos apud põtifices legimus ferijs tm̃ denicalibus mulos iungere nõ licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quoſdã cum ſolẽnia feſtorũ percenſuerim, deſyderaturos luſtrationum, cæterorumq́; ſacrificiorũ, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis uſurpatum, nec ego abnuo docẽdi curã, ſed differo in eum librum, quem componere in animo eſt, cũ agri colationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim p̃ſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequẽte, quæ de uineis, arbuſtisq́; prodidere ueteres auctores, quæq́; ipſe mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus uitis conueniat cuiq́; ſolo, & ſtatui cœli. Cap. I.

HACTENVS ARVORVM CVLtus, ut ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos. P. Siluine de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, et multiformes ſunt, qppe uarij generis (ſicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſponte ſua ueniũt, multæ etiam noſtra manu ſatæ procedunt, ſed quæ non ope humana gignuntur, ſylueſtres, ac feræ, ſui cuiuſq; ingenij ſemina gerunt. At quibus labor adhibet̃, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igit̃ prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta p̃bet. Idq́; tripartito diuidit̃. Nã ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea, uel frutex, ut palma campeſtris, uel tertium quiddam quod nec arborem, nec fruticem proprie dixerim, ut eſt uitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure p̃ponimus non tm̃ fructus dulcedine, ſed etiã facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tñ glaciali, uel perferuida, curæ mortalium rñdet. Tamq́;

ſelix campis, q̃ collibus prouenit, & in denſa non minus, q̃ in reſoluta, ſæpe etiam gracili, atq; pingui terra, ſiccaq́;, & uliginoſa. Tum ſola maxime utranq; patit̃ intemperiẽ cœli, uel ſub axe frigido, æſtiuo, pcelloſoq́;. Refert tñ cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis ſtatu colere cenſeas, neq;.n.oĩ cœlo, ſolo'ue cultus idem, neq; eſt idem ſtirpis eius genus, quodq́; præcipuũ eſt ex omnibus non facile dictu ẽ, cum ſuum cuiq; regioni magis, aut minus aptum eſſe doceat uſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas, pruináq́; ſine noxa perfert, cœliq́; ſiccitatem, uentoſq́; patitur, pingui, & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam, macro feracem, terræ denſæ uehementem, multaq́; materia frondentem, reſoluto, & læto ſolo rari ſarmenti, humido loco ſciet nõ recte mandari fructus teneri, & amplioris acini, ſed calloſi, et anguſti, frequentiſq́; uinacei, ſicco recte contribui diuerſæ quoq; naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci plus poſſe qualitatem cœli frigidam, uel calidam, ſiccam, uel roſidã, grandinoſam, uentoſamq́;, uel placidam, ſerenã, uel nebuloſam. Frigidæq́; aut nebuloſæ duorum generum uites aptabit, ſeu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem, ſeu firmi, duriq́; acini, quarum inter caligines uuæ defloreſcunt, & mox gelicidijs, ac pruinis, ut aliæ caloribus miteſcunt, uentoſo quoq;, et tumultuoſo ſtatu cœli fidentes eaſdem tenaces, ac duri acini committet, rurſus calido uberioreſq́; teneriores concredet, ſicco deſtinabit eas, quæ pluuijs, aut continuis roribus putreſcunt, roſcido, quæ ſiccitatibus laborãt, grãdinoſo, quæ folijs duris, latiſq́; ſunt, quo melius protegant fructum, nam placida, et ſerena regio nullam non recipit, commodiſſime tamen eam, cuius uel uuæ, uel acini celeriter decidunt. At ſi uoto eſt eligendus uineis locus, & ſtatus cœli, ſicut cenſet ueriſſime Celſus, optimum eſt, ſolum, nec denſum nimis, nec reſolutum, ſoluto tamen ꝓpius, nec exile, nec lætiſſimum, proximum tamen uberi nec campeſtre, nec præceps ſimile tamen edito campo, nec ſiccum, nec uliginoſum, modice tamen roſidum, quod fontibus non in ſummo, non in profundo terræ ſcaturiat, ſed ut uicinum radicibus humorem ſubminiſtret, eumq; nec amarum, nec ſalſum, nec ſaporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam ſcabra rubigine coerceat, ſi modo credimus Virgilio dicenti.

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara
Frugibus infelix, ea nec manſueſcit arando.
Nec baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

Cœlum porro neq; glaciale, uinea (ſicut prædixi) nec rurſus æſtuo ſum deſyderat. Calido tñ potius q̃ frigido lætatur, imbribus magis, q̃ ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco, q̃ nimis pluuio ẽ amicior, perflatu modico, leniq; gaudet, procellis obnoxia eſt. Atque hæc maximè probabilis eſt cœli, & ſoli qualitas.

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. Cap. II.

VITIS *autem uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponit̃. Ad eſcam non expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditum fructum mercãtibus uelut pomum uendere, quæ cum talis eſt conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumaſti, dactyliq;, & rhodiæ, libycæ quoq; & ceraunicæ, nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerũetiam quæ ſpecie commendari poſſint, conſeri debent, ut ſtephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarũ uuæ temporibus hyemis durabiles uaſis condũtur, ut uenuculæ, ut, nuper in hos uſus exploratæ, numiſianæ. At ubi uino conſulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia, quod alterum ad reditus coloni, alterum ad diuturnitatem ſtirpis plurimum confert. Sed ea tum præcipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpõdet, & primo quoq; tẽpore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit, quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facile propulſat, eademq; nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit, talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda ſi modo is locus habetur, in quo guſtus nobilis, pretioſusq; fluit, nam ſi ſordidus, aut uilis eſt, feraciſſimam quãq; ſerere conducit, ut multiplicatiõe frugum reditus augeatur. Ferè autem omni ſtatu locorum campeſtria largius uinum, ſed iucundius afferunt collina, quæ tamẽ ipſa modico ſtatu cœli magis exuberãt aquiloni prona, ſed ſunt generoſiora ſub auſtro, nec dubium quin ſit ea, nonnullarum uitiũ natura, ut pro locorum ſitu bonitate uini modo uincat, modo ſuperetur. Solæ tradũtur amineæ excepto cœli ſtatu nimis frigido, ubicumq; ſint etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ, magis, aut minus probi guſtus uina p̃bere, et cæteras omnes ſapore præcedere.*

Eæ, cum

*Eæ, cum ſint unius nominis, non unam ſpeciẽ gerunt. Duas ger/
manas cognouimus, quarum minor ocyus, et melius defloreſcit,
habilis arbori, nec non iugo, illa pinguem terram, hæc mediocrẽ
deſyderat, longeq́; præcedit maiorem, quia & imbres, & uentos
fortius patitur, nam maior celeriter in flore corrumpitur, & ma/
gis in iugis, q̃ in arboribus, ideoq́; non eſt uineis apta, uix etiam
arbuſto, niſi p̃pingui, et uuida terra, nã nec mediocri ualet, mul
toq́; minus in exili, prolixarum frequẽtia materiarum, foliorũq́;,
& uuarum, & acinorum magnitudine dignoſcitur, internodijs
quoq; rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu non uin/
citur, & hæ quidem utræq; amineæ. Verũ & aliæ duæ geminæ,
quæ ab eo ꝙ duplices uuas exigunt, gemellæ uocantur, auſterio/
ris uini, ſed æque perennis. Earum minor uulgo notiſſima, qppe
campaniæ celeberrimos ueſuuij colles, ſurrentinosq́; ueſtit. Hila/
ris inter æſtiuos fauonij flatus, auſtris affligit̃. Cæteris itaq; par
tibus Italiæ non tam uineis, q̃ arbuſto eſt idonea, cum prædictis
regionibus cõmodiſſime iugum ſuſtineat materiã, fructumq́;, niſi
quod duplicem non abſimilem minori germanæ ægerit, ſicut ma/
ior gemina minori germanæ, quæ tamen minor hoc melior eſt,
quod fœcundior etiam mediocri ſolo, nam illam niſi præpingui
terræ, non reſpondere iam dictum eſt. Lanatam quoq; amineam
quidam maxime probant, quæ hoc uocabulum nõ ideo uſurpat,
ꝙ ſola ex omnibus amineis, uerum ꝙ præcipue caneſcit lanugi/
ne. Sanè boni uini, ſed leuioris, q̃ ſuperiores, crebram quoq; mate
riam fundit, atq; ideo propter pampini denſitatem ſæpe parum
recte defloreſcit, eademq́; maturo fructu celeriter putreſcit. Super
hunc numerum, quem retulimus, ſingularis habet̃ aminea, ma/
iori geminæ non diſſimilis, primũ ſpecie pampini, & trunci, ſed
uini ſapore aliquanto inferior, quãuis generoſiſſimus ſit, p̃xime
præferenda etiam proprijs uirtutibus, nam & feracior eſt, & flo/
re melius exuitur, ſpiſſasq́;, & albidas uuas, ac tumidioris acinĩ
gerit, gracili aruo non deficit. Atq; ideo inter uberrimas uites
numeratur. Nomentanæ uini nobilitate ſubſequuntur amineas,
fœcunditate uero etiam præueniunt, quippe cum ſe frequẽter im
pleant, & id, quod ediderunt, optime tueãtur. Sed earum quoq;
feracior eſt minor, cuius & folium parcius ſcinditur, & materia
non ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur,
eædemq́; fæciniæ, ꝙ plus q̃ cæteræ fecis afferunt. Id tñ incommo/*

dum repenſant uuarum multitudine, quas & in iugo, ſed & in
arbore melius exhibent. Ventos, & imbres ualenter ſufferunt, &
celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incommo-
di patientes, præter caloris, nam quia minuti acini, et duræ cutis
uuas habent, æſtibus contrahuntur. Pingui aruo maxime gau-
dent, ꝙ ubertatem aliquam natura gracilibus, & exilibus uuis
præbere ualet. Frigidum ac roſidum ſolum, & cœlum cõmodiſſi
me ſuſtinent, eugeniæ dum ſunt in albano colle, nam mutato lo-
co uix nomini ſuo reſpondent, nec minus allobrogicæ, quarũ ui-
ni iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres
apianæ commendantur, omnes feraces, iugoq́;, & arboribus ſatis
idoneæ, generoſior tamen una, quæ nudis folijs eſt, nam duæ la-
natæ quãuis frondibus, & palmitum pari facie fluxuræ, quali-
tate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem uetuſta-
tis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis
fructus. Ideoq́; frigidis locis aptiſſimæ uini dulcis, ſed capiti ner-
uis, uenisq́; non aptæ, niſi mature lectæ, pluuijs, uentisq́;, & api-
bus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc ex popu-
lationem cognominantur. Atq; hæ pretioſi guſtus celeberrimæ.
Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ uites prouentu, & ubertate
commendari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarum mino-
rem cocolubem uocant hiſpani, longe omnium primis utræq; p-
ximiæ. Nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonita-
tem aliquam per annos uenit. Iam uero ipſæ fœcunditate præ-
ſtant omnibus, quas ante retuli, tum etiam patientia, quippe tur
bines, imbresq́; fortiſſime ſuſtinent, & commode fluunt, nec defici
unt macro ſolo. Frigora melius, q̃ humores ſuſtinent, humores cõ
modius, q̃ ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtant. Viſulæ de-
inde ab his, & minor argitis terræ mediocritate lætantur, nam
in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues, & uacuæ
fructu ueniunt. Amiciores iugo, q̃ arboribus ſed argitis etiam in
ſublimibus fertilis uaſtis materijs, & uuis exuberat, humillimis
tabulatis aptior. Viſula breuem materiam & latum folium exi-
git, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem
tuetur, qui tñ niſi primo quoq; tempore maturi legantur, ad ter-
ram decidunt, humoribus etiam priuſquam defluãt putreſcunt.
Sunt & heluolæ, quas nõnulli uarias appellant, neq; purpureæ,
neq; nigræ ab heluo (niſi fallor) colore uocitatæ, melior eſt nigri-

*or abundantia uini, ſed hæc ſapore pretioſior, color acinorum in
neutra conſpicitur æqualis, utraq; candidi muſti alterna uice an
norum plus, aut minus afferunt, melius arborem, ſed & iugum
cõmode ueſtiunt, mediocri quoq; ſolo fœcũdæ, ſicut ꝑtiæ minor,
& maior, ſed eæ generoſitate uini magis cõmendantur, & frequẽ
tibus materijs frondent, & cito matureſcunt. Albuelis utilior, ut
ait Celſus, in colle, ꝗ in campo, in arbore, ꝗ in iugo, in ſumma ar
bore ꝗ in ima, ferax & materiæ frequentis, & uuæ, nam quæ græ
culæ uites ſunt, ut mareoticæ, thaſiæ, pſythiæ, ſophortiæ, ſicut ha/
bent probabilem guſtum, ita noſtris regionibus & raritate uua/
rum, & acinorum exiguitate minus fluunt, inerticula tamẽ ni
gra, ꝗ quidã græci amethyſton appellant, poteſt in ſecũda quaſi
tribu eſſe, ꝙ & boni uini eſt, & innoxia, unde etiã, nomen tra/
xit, ꝙ iners habetur in tentandis neruis, ꝗuis guſtu nõ ſit hebes.
Tertium gradũ facit earum Celſus, quæ fœcunditate ſola cõmen
dãtur, ut tres heluenariæ, quarũ duæ maiores nequaꝗ minori bo/
nitate, & abundantia muſti pares habent, earum altera, quã gal
liarũ incolæ emarcum uocant, mediocris uini, & altera, quã lon
gam appellant, eãdemq; auaram ſordidi, nec tam largi ꝗ ex nu
mero uuarũ, quarũ prima ſpecie promittit. Minima & optima è
tribus facillime folio dignoſcitur, nã rotundiſſimũ omniũ id ge/
rit, atq; eſt laudabilis, ꝙ ſiccitates maxime ꝑfert, ꝙ frigora ſuſti/
net, dum tñ ſine imbribus ſit, ꝙ nõnullis locis etiã uinum eius in
uetuſtatem diffundit, ꝙ præcipue ſola acerrimum quoq; ſolũ fer
tilitate ſua cõmendat, at ſpionia dapſilis muſto, & amplitudine
magis uuarũ, ꝗ numero fertilis, ut oleginia, ut murgentina, ea/
dẽq; põpeiana, ut numiſiana, ut uenucula eadẽq; ſcirpula, atq;
ſticula, ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut oĩum, quas co
gnouimus copioſiſſima arcelaca maior, à multis argitis falſo exi/
ſtimata. Nã has nuper mihi cognitas ꝑgulanã dico, & irtiolã,
fereolamq; non facile aſſeuerem quo gradu habendæ ſint, qđ etſi
ſatis fœcundas ſcio, nondum tñ de bonitate uini, quod afferũt iu/
dicare potui, unam etiam præcoquem uitem nobis ante hoc tem
pus incognitam græca cõſuetudine dracontion uocitari comperi
mus, quæ fœcunditate iucũditatéue arcelatæ, baſiliceq; & bitu
ricæ comparari poſſit, generoſitate uini amineæ. Multa ꝑterea
ſunt gña uitiũ, quarum nec numerũ, nec appellatiões cũ certa fide
referre poſſumus. Neq; n. ut ait poeta, numero cõprehẽder refert.*

Quem qui ſcire uelit, libyci uelit æquoris idem
Diſcere q̃ multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq; penè ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant, q̃ dam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, ſicut ſupradiximus, etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci nõ poſſint, ideoq; in hac ipſa Italia, ne dicam in tam diffuſo terrarum orbe uicinæ etiam nationes nominibus earum diſcrepant, uariantq; uocabula, quare prudẽtis magiſtri eſt, eiuſmodi nomenclationis aucupio quò potiri nequeat, ſtudioſos nõ demorari, ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum. M. Cato, nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento ꝓbatum, atq; ubi multa inuitabunt regionis cõmoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus inqt Iulius græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet feracitatem, potius ſequemur, quæ non eadem portione uincitur precio, q̃ uincit abundantia, ſed de hac ſententia q̃q̃ & ipſe paulo ante id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicã. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter feraces, et precioſæ fluxuræ poſſint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, q̃ uitem colere. Cap. III.

NVNC *Prius, q̃ de ſatione uitium diſſeram, nõ alienum puto uelut quoddam fundamentum iacere diſputatiõi futuræ, ut ante perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamilias uinearum cultus, et enim penè adhuc ſuperuacuũ de his conſerendis præcipere, dũ prius eſt, q̃d nondũ conceditur, an omnino ſint habendæ, idq; adeo plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris, atq; optabiliorẽ pratorum poſſeſſionem, paſcuorumq;, uel ſiluæ ceduæ iudicent, nam de arbuſto etiam inter auctores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio maxime, probante, ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus, interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, uberrimum eẽ reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorũ, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera uinearum ſexcenas urnas uini præbuiſſe, id enim maxi-*

me aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum Varro, nec una regione prouenire ſolitum, uerum & in fauētino agro, & in gallico, qui nunc pyceno contribuitur, ijs certe temporibus, nomentana regio celeberrima fama, illuſtris, & præcipue, quā poſſidet Seneca uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunq; compertum eſt, nam illa uidentur prodigialiter in noſtris ceretanis accidiſſe, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorū millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra bienniū ſeptenos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & paſcua, & ſyluæ, ſi centenos ſextertios in ſingula iugera efficiant, optime domino cōſulere uideant, nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto reſpōderint, uix meminiſſe poſſumus, cur ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit uitio Grecinus, primū quod in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peſſimi generis pleriq; uineta conſerunt, deinde ſata non ita enutriunt, ut ante conualeſcant, ac profiliant, q̄ retorreſcant, ſed & ſi forte adoleuerint, negligenter colunt. Iā illud à principio nihil referre cenſent, quem locū conſerant, imo ēt ſeligunt deterrimam partem agroꝶ, tāquam ſola ſit huic ſtirpi maxime terra idonea, quæ nihil aliud ferre poſſit, ſed ne ponendi quidem rōnem, aut perſpiciunt, aut perſpectā exequunt, tum etiam dotem .i. inſtrumētum raro uineis præparant, cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamilias ſemper exhauriat. Fructum uero pleriq; ūberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi planè in diem uiuant, ſic imperant uitibus, & eas ita multis palmitibus onerant, ut poſteritati non conſulant. Hæc omnia uel certe plurima ex his cum cōmiſerint, quiduis malunt, q̄ ſuam culpam confiteri, queruntur q; nō reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdiderunt, at ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas, uel quadragenas certe, ſed ut Grecinus minimum computās, licet inquit amphoras uicenas, percipient ex ſingulis iugeribus, omnis iſtos, qui fœnū ſuum, & olera amplexantur, incremento patrimonij facile ſuperabunt, nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolatiōis maxime rei familiari condu-

cere. Nam ut ampliſſimas impenſas uineæ poſcant, non tñ excæ/ dunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus qdem parui æris, uel de lapide noxium poſſe cõparari putat, ſed ego plurimoꝝ opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eẽ cenſeo, isq; licet ſit emptus ſex uel potius ſextertÿs octomillibus, cum ipſum ſolum ſeptem iugerum totidem millibus numorum partum, uineasq; cum ſua dote.i.cum pedamẽtis, & uiminibus binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. Fit tum in aſſem cõſumatum pretium ſextertiorum. XXIX. millium, huc accedũt ſemiſſes uſurarũ ſextertia tria millia, & quadringenti octuaginta numi biẽnÿ tpis, quo uelut infantia uinearum ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis & uſurarum. XXXII. millium qua/ dringẽtoꝝ. LXXX. numoꝝ, quod quaſi nomen ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſticus cũ uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum prædictã uſuram ſemiſſium dominus conſtituat, pci/ pere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta ſex tertios numos, qua cõputatione uincit tñ reditus. VII. iugerum ſecundũ opinionem Græcini, uſuram triginta duoꝝ milliũ qua/ dringentoꝝ octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis ſint uineæ, tñ ſi cultæ ſingulos utiq; culleos uini, ſingula earũ iu/ gera peræquabũt, utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneãt (qđ minimum pretium eſt annonæ) cõſumant tñ ſeptem cullei ſex tertia duo millia & centum numos, ea porrò ſumma excedit uſu ram ſemiſſium, atq; hic calculus, quem poſuimus, Græcini ratio/ nem continet, ſed nos extirpanda uineta cenſemus, quoꝝ ſingu/ la iugera minus, ꝗ ternos culleos præbent, & adhuc tñ ſic cõpu/ tauimus, quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximan/ tur, cum ſola ea res oẽm impenſam terreni ꝓtio ſuo liberet, ſi mo/ do non prouincialis, ſed italicus ager eſt, neq; id cuiꝗ dubium eẽ debet, cum & noſtrã, et Iulÿ attici rõnẽ diſpexerit. Nos iam.n.ui cena millia malleoloꝝ per uineæ iugeꝝ inter ordines pangimus. Ille minus quatuor millibus depõit, cuius ut uincat rõ:, nullus tñ uel iniquiſſimus locus non maiorem quæſtum reddet, ꝗ accepe rit impenſam. Sit qdem, ut cultoris negligentia ſex millia ſemi/ num intereant, reliqua tñ decem millia tribus millibus numorũ libenter, et cum lucro redemptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia, ꝗti conſtare iugerum uinearum præ diximus, quanꝗ noſtra cura in tm̃ iam proceſſit, ut non inuiti ſe/

ſtertijs ſexcẽtis nũmis, ſingula millia uiniradicis à me ruſticą mer cẽntur, ſed uix iſtud alius præſtiterit, nã nec quiſq̃ nobis facile crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiam uini, q̃tam tu Siluine noniſti. Mediocre itaq; uulgatumq́; pretium uiniradicis poſui, quo celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtrã ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem uinearũ, quas cum dominus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. Cap. IIII.

CVI Vineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, q̃ ſuæ credere uelit, ne'ue mercetur uiniradicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciatq́; uitiarium, ex quo poſſit agrum uineis ueſtire; nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferũtur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, q̃ uernacula, eoq́; uelut alienigena reformidant mutatam cœli, lociq́; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum, probatumq́; genus ſurculi depoſuerit, quáobrem biennij ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod utiq; tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper (ut dixi) plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accurate locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximã diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi, quam cum peregerit, non minore cura uitem conſerat, &, cum ſeuerit, ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat. Id enim quaſi caput, et columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius, an ſegnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, q̃ in otio tractare. Igitur unũquodq; eorum, quæ propoſui, ſuo iam perſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciundum ſit. Cap. V.

VITIARIVM neq; ieiuna terra, neq; uliginoſa faciẽdum eſt, ſuccoſa tñ, & mediocri potius, q̃ pingui, tametſi ferè oẽs auctores huic rei lætiſſimum locũ deſtinauerunt, quod ego minime reor eſſe pro agricola, nã depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, q̃uis celeriter comprehendant, atq; proſiliant, tamen cum ſint uiniradices

facta, prius q̃ transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudẽtis *autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, q̃ ex meliore in deteriorem transferre.* Propter quod *mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni, maliq́; poſita eſt. Siue enim poſt modum neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo cõmittere, non magnam ſentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem tranſlata ſunt, ſiue lætior ager conſerendus eſt, longe celerius in ubertate coaleſcunt.* R*urſus tenuiſſimo ſolo uitiariũ facere minime rõnis eſt, qm̃ malleolo℞ pars maior deperit, & q̃ ſupereſt tarde fit idonea trãſlationi.* Ergo *mediocris & modicæ ſiccus ager uitiario eſt aptiſſimus, isq́; bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cum in duos pedes, & ſemiſſem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatijs, per quæ ſemina excolãtur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent ſexceteni malleoli pangendi ſunt.* Is *numerus cõſumat per totũ iugerũ ſeminum millia quatuor et uiginti.* Ve℞ *hanc curã p̃uenit inquiſitio, & electio malleolo℞, nam, ut ſæpe iã retuli, quaſi fundamẽtum eſt, p̃dictæ rei, probatiſſimum genus ſtirpis deponere.*

Q*ualis, et ex q̃bus p̃tibus uitis malleolus legendus ſit.* Cap. VI.

SED *Electio dupliciter facienda eſt, non. n. ſolum fœcundã eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, ut ex his partibus trunci ſumanť, quæ et genitales ſunt, & maxime fertiles.* Vitis *autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eo æſtimari, q̃ uuas complures exigit, poteſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulæ uuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur, ſed ſi per unumquẽq; pampinum maior numerus uuarum dependet, ſi ex ſingulis gemmis cõpluribus materijs cum fructu germinat, ſi deniq; etiã è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, ſi etiam nepotum fructu grauida eſt, ea ſine dubitatiõe ferax deſtinari debet legendo malleolo.* Malleolus *aũt nouellus eſt palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq́; à ſimilitudine rei, q̃ in ea parte, quæ deciditur ex uetere ſarmẽto prominens utrinq; malleoli ſpeciẽ p̃bet.* Hunc *ex fœcũdiſſima ſtirpe legendũ cenſemus omni tp̃e, quo uineæ putantur, ac ſuper terrã gemmis tribus uel quatuor extãti*

bus diligenter obruendum loco modicæ humido non uliginoſo, dum tamen antiquiſſimum ſit conſyderare, ne uitis, ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinis ingrandeſcat, ne aut p̃coquis aut ſeræ maturitatis fructum afferat, nam illa uolucribus, hæc etiam tempeſtatibus hyemis infeſtat. Tale porrò genus nō unà comprobatur uindemia, poteſt.n. uel anni prouentu, uel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcūda uitis ſemel exhuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorū ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate, nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquiſitio, id enim tempus ferè uirentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάςασιν uocant ſtudioſi rerum cœleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. Cap. VII.

SED *certum habeo Publi Siluine iam dudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda uitis, quā nos tā accurate deſcribimus, ac ne de ijs aliqua ſignificet, quæ uulgo nō habentur feraciſſimæ, plurimi nāq; bituricam, multi ſpioniam, quidā baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoq; hæc genera nō fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt.n. largiſſimi uini, ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, q̃ nec minus uberes fructus p̃dictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certe nō ꝑaul ab eo guſtu, cui noſtræ ſentētiæ ſcio penè omniū agricolarū diuerſam eſſe opiniōem, quæ de amineis inueterata longo iā tp̃e conualuit, tanquā naturali, & ingenita ſterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita com pluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonoꝝ dānata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit, quare nō intempeſtiuum eſt nos ad ea p̃uerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.*

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. Cap. VIII.

IGITVR *Si rerum naturam Publi Siluine uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcundi-*

tatis eam dixiſſe uirentibus, atq; hominibus, cæteriſq; animalibus; nec ſic alijs nationibus, regionibus ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera denegaret, quibuſdã gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptus, & Aphris; quibus gemini partus familiares, ac pene ſolennes ſunt, ſed & Italici generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas curiatiæ familiæ trigeminorũ matres. Germaniã decorauit altiſſimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes nõ in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanũ fuiſſe ciuem Næuium Pollionẽ pede longiorem q̃ quenquam longiſſimum, & nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ circenſium ludorum iudeæ gentis hominem procæriorem celſiſſimo germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis meuania eſt, liguria paruis. Sed & meuaniæ bos humilis, & liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tñ in hac terra uaſtitate belluas progenerari quis neget? cũ intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiã, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tñ appulos, campanoſq; agros opimis defici ſegetibus. Tmolon, & Corycon florere croco, Iudæam & Arabiã pretioſis odoribus illuſtrẽ haberi, ſed nec noſtrã ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cũ pluribus locis urbis, iam caſiã frondentẽ conſpicimus, iam turcam plantã, florenteſq; hortos myrrha, & croco. His tamen exemplis nimirũ admonemur curæ mortaliũ obſequẽtiſſimam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges adhibito ſtudio colonorũ ferre didicerit, quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiariſq; et uernaculus eſt huius ſoli. Neq;.n. dubiũ eſt maſſici, ſurrentiniq;, & albani, atq; cæcubi agri uites omniũ, quas terra ſuſtinet, in nobilitatè uini principes eſſe.

Quomodo amineas feraces facias. Cap. IX.

FOECVNDITAS *ab his forſan deſideratur, ſed & hæc adiuuari põt cultoris induſtria. Nã ſi, ut paulo ante retuli, benigniſſima rerũ omniũ parẽs natura quaſq; gentes, atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tñ cæteras nõ in uniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret. Cur eam dubitemus etiã in uitibus prædictam legem ſeruaſſe, ut q̃uis earũ genus aliquod præcipue fœ*

cundum eſſe uoluerit, tanq̃ bituricum, aut baſilicum, non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne pauciſſimæ quidẽ uites fœcundæ, tanq̃ in italicis hominibus albanæ illæ ſorores reperiri poſſint. Id *aũt cum ſit uериſimile, tum etiam uerum eſſe nos docuit experimentũ, cum & in ardeatino agro, quem multis tẽporibus ipſi ante poſſedimus, & in carſeolano, itemq; in albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habuerimus numero quidẽ perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo ſingulæ ternas urnas præberent, in pergulis aũt ſingulæ denas amphoras peræquarent.* Nec *incredibilis debet in amineis hæc fœcũditas uideri, nam queadmodũ* Terentius Varro, & *ante eũ.* M. *Cato poſſent affirmare, ſexcentenas urnas priſcis cultoribus ſingula uineaꝝ iugera fudiſſe, ſi fœcũditas amineis defuiſſet? quas plerũq; ſolas antiqui nouerant, niſi putamus ea, quæ nuper, ac modo planè longinquis regionibus accerſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, biturici generis, aut baſilici uineta eos coluiſſe, cum uetuſtiſſimas quaſq; uineas adhuc exiſtimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulo ante poſſediſſe me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feraciſſimos eligat poſſet is pariter generoſas uineas, et uberes efficere.* Nihil.n. *dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe uoluerit.* Vnde *etiam paſtor ille in* Bucolicis *ait.*

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos Noram.

Vnde ſacrorũ certaminum ſtudioſi perniciſſimarum quadrigarũ ſemina diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum uictoriaꝝ concipiunt propagata ſobole generoſi armẽti, nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarũ, ita feraciſſimarum aminearum ſeminibus electis largæ uindemiæ ſpem capiamus, neq; eſt, quod tẽporis tarditas quenq̃ deterreat, nã quicquid moræ eſt, in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterũ *cum fœcunditas uitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximũ numerũ perducitur, eius rei teſtimoniũ tu præcipue* Publi Siluine *perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uineaꝝ intra tẽpus bienniꝫ ex una ꝓcoque uite, quã in cæretano tuo poſſides, inſitione facta, cõſumata.* Quem *nam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundẽ temporis interſeri poſſe duorum iugerũ malleolis, cũ ſint ipſa duo iugera unius uitis ꝓgenies?* Quare *ſi, ut dixi, laborẽ, & curã uelimus adhibere, facile prædicta rõne,*

tam feraces aminei generis uineas cõſtituemus, q̃ bituria, aut baſilia, tantum retulerit, ut in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cœli, lociq́;, et ipſius uitis habitum obſeruemus, qm̃ plerunq; degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aeris q̈litas repugnẽt, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de uineis in uineas transferemus, magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, q̃ ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus tum maxime prædictum naturaliter lætatur tepore potius, q̃ frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, ut ex macro, aut mediocri trãsducatur in melius, nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciem terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atq; hæc de cura eligẽdi malleoli generatim præcepimus, nũc illud proprie ſpecialiter, ut non ſolum ex fœcundiſſima uite, ſed etiam è uitis parte feraciſſima ſemina eligantur.

Ex qua uitis parte ſemina eligenda ſunt. Cap. X.

FERACISSIMA autem ſemina ſunt, non ut ueteres auctores tradiderunt, extrema pars eius, quod caput uitis appellãt, ideſt ultimum, & productiſſimum flagellum, nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus uuarum, qui plerunq; conſpicitur in productiſſimo ſarmento, quæ res nos decipere non debet. Id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate, quia reliquas trũci partes humor omnis, & alimentum, qđ à ſolo miniſtratur, tranſcurrit, dum ad ultimum perueniat, naturali enim ſpiritu omne alimentum uirentis, quaſi quædam anima per medullam trũci uelutí per ſiphonem, quem diabeten uocant mechanici, trahit̃ in ſummum. Quò cum peruenerit, ibi conſiſtit, atq; conſumitur. Vnde etiam materiæ uehementiſſimæ reperiunt̃ aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus, ſed & eæ ſtirpes, quæ è duro citant̃, duplici ex cã probatæ ſunt, quod à fœtu uacant, quodq́; ex proximo terræ integro, atq; illibato ſucco alunt̃, & illæ fertiles, ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quicquid (ut ſupra dixi) ad eas alimenti ꝑuenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ, qa tranſcurrit hinc ꝑte aliqua interceptus, illinc à ſe tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellũ quaſi fœcundum obſeruari, etiã ſi plurimum afferat, ſiqdem loci ubertate in fructum cogitur, ſed id

ſarmentum, quod media uite ſitum, non importuna quidem parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatem ſuam oſtendit. Hic ſurculus tranſlatus rarius degenerat, cum ex deteriore ſtatu meliorem ſortitur, ſiue enim paſtinato deponitur, ſiue trunco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, q̃ prius, cum eſſet in egeno. Itaq; cuſtodiemus, ut à prædictis locis, quos humeros ruſtici uocant, ſemina legamus, tamen quæ attuliſſe fructum antea animaduerterimus, nam ſi fœtu uacua ſint, quamuis laudabilem partẽ uitis, nihil cenſemus ad feracitatem conferre malleolo, quare uitioſiſſima eſt eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credũt, quot uuas ſarmentum habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium uocant. Hæc autem opinio, quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam ſeriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea, quæ paulo ante retulimus? Immo quis non imprudentiſſimum quenq;, & eum, qui nihil alind operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaq; ex hac conſuetudine ueniunt imprudẽtiſſimi ad rem maxime neceſſariã, deinde etiam infirmiſſimi, nam & inutiliſſimus quiſq;, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam ſiquam ſcientiam eligendi malleoli habet, eã propter infirmitatem diſſimulat, aut ſeponit, & ut numerum, quẽ uillicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe administrat, unumq; eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum, cum tamen & ut ſciat, & quod ſcit exequatur, hoc ſolum præceptum à magiſtris accepit, ne pampinariam uirgam deplãtet, cætera omnia ut ſeminibus contribuat, nos autem primum rõnem ſecuti, nunc etiam longi temporis experimentum, nõ alind ſemẽ eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit, nam illud quidem, quod loco ſterili lætũ robuſtumq; ſine fœtu ꝓceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi uim poſſidet. Id proculdubio uerum eſſe ratio nos admonet, ſi modo ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſq; membri, ſic et frugiferarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam uelut aurigã, rectricemq; membrorum animam, ſenſuſq; iniectos ad ea diſcernẽda, quæ tactu, naribus, auribuſq;, & oculis indagantur, pedes

ad greſſum compoſitos, brachia ad cõplexũ, ac ne per omnes ui/ ces miniſteriorũ uagetur inſolenter oratio, nihil aures agere ua/ lent, quod eſt oculorum, nihil oculi, quod aurium, nec generãdi quidem data eſt facultas manibus, aut plantis, ſed quod homi/ nibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi uentre protexit, ut di uina præditus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſe cretis corporis in arcano, atq; operto ſacra illa ſpũs elementa, cũ terrenis primordijs miſceret, atq; hanc animantis machinæ ſpẽm effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater, ac parens primũ ra/ dices uelut fundamenta quædã iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſte/ ret. Truncũ deinde ſuperpoſuit uelut quãdam ſtaturã corporis, & habitus. Mox ramis diffudit quaſi brachijs. Tum caules, et pã pinos eliciut, uelut palmas, eorũq; alios fructu donauit, alios frõ de ſola ueſtiuit ad protegẽdos, tutandosq; partus. Ex his igitur, ut ſupra diximus, ſi non ipſa membra genitalia cõceptu, atq; fœ tu grauida, ſed tanq̃ tegmina, & umbracula eorum, quæ fructi bus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet non uindemiæ labora bimus. Quid ergo eſt cur quãuis non ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum, quaſi ſterilis damnatur à nobis? Modo enim diſputatio noſtra colligebat uni cuiq; corporis parti propriũ eẽ attributum officium, quod ſcilicet ei conuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus eſt, fœ/ cunditatis uis, adſit, etiã ſi interim ceſſet à partu, nec ego abnue rim in hoc me inſtitiſſe argumentari, ſed & illud maxime profi/ teor palmitem, quãuis frugifera parte enatum, ſi fructũ nõ attu lerit, ne uim quidem fœcunditatis habere, nec hoc illi ſentẽtiæ re pugnat. Nam & homines quoſdã non poſſe generare, quamuis omniũ membrorũ numero cõſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredi/ bile, ſi genitali loco uirga nata fructu careat, cariturã quoq; fœ/ tu. Itaq; ut ad conſuetudinem agricolarũ reuertar, eiuſmodi ſur culos, qui nihil attulerint, ſpadones appellant, quod nõ facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit non eligendi malleolos quamuis probabi li parte uitis enatos, ſi fructum non tuliſſent, quanquam & hos ſciam non in totum ſterilitate affectos, nã confiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis acquire/ re fœcunditatẽ, & ideo in reſecem ſubmitti, ut ꝑgenerare poſſit.

Verum eiuſmodi partum comperimus, non tam ipſius reſecis, q̃ materni eſſe muneris, nam quia inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructũ ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura, atq; intempeſtiua planta direpta trunco uel terræ, uel etiã ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coitum quidẽ, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendi ſeminibus adhibere curam, uti fructuoſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti ſimus ſingulis uuis, maximeq; probemus eos, qui numeroſiſſimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre ſobolem propagãtem, quæ geminos enixa ſit, & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quaſi ſemper ſit parentum fœcunditati proles reſponſura, & nos ſequamur in uitibus hanc ipſam rationem, tanto quidem magis, quod compertum habeamus naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamuis diligenter probata ſemina, idq; nobis poeta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo.

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

quod nõ tm̃ de ſeminibus leguminũ, ſed in totam agricolatiõis rationem dictum eſſe intelligẽdum eſt. Si modo longi tpis obſeruatione cõperimus, quod certe cõperimus, cum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terrã depoſitũ à fœcũditate materna ſic degenerare, ut interdũ ſingulis, nonnunq̃ etiã binis uuis minus afferat. Inq̃tum aũt cenſemus defecturos eos, q binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint, cũ ẽt feraciſſimi tranſlationẽ ſæpe reformident, itaq; huius rõnis demonſtratorẽ magis eſſe me, q̃ inuentorẽ libenter pfiteor, neq existimet fraudari maiores noſtros laude merita, nã idipſum cenſuiſſe eos non dubium eſt, q̃uis nullo alio ſit ſcripto proditum, exceptis quæ retulimus metris Virgilij. Et hic tamẽ ut de ſeminibus leguminũ præcipiatur. Cur. n. aut è duro natam uirgam, aut etiã ex fœcũdo

malleolo, quem ipſi probaſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi
nihil intereſſe ducebant, ex quo loco ſemina legerentur? Nũc, qa
uim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant, ic
circo pampinarium, & ſagittam uelut inutiles ad deponendum
prudentiſſime damnauerunt. Quod ſi ita eſt, nihil dubiũ ẽ mul/
to magis ab his improbatum eſſe etiam illum palmitem, qui fru
gifero loco natus, fructum non attuliſſet. Nam, ſi ſagittam, ideſt
ſuperiorem partem malleoli, uituperandam cenſebant, cum eſſet
eadem pars ſurculi frugiferi, quãto magis uel ex optima uitis pte
natum flagellum, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa de/
clarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id tranſla/
tũ, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutumq; materno alimento, fru
giferum, quod in ipſa matre neq̃ fuiſſet. Atq; hæc & forſitan plu
ribus dicta ſunt, q̃ exigebat ratio ueritatis, minus tamẽ multis,
q̃ poſtulabat praue detorta, & inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. Cap. XI.

NVNC ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo:
Sequitur hanc eligendi malleoli curam, paſtinatiõis officiũ, ſi ta/
men ante de qualitate ſoli cõſtiterit, nam eam quoq; plurimum
& bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubiũ eſt, ac pri/
us q̃ ipſum perſpiciamus, illud antiquiſſimum cenſemus, rudem
potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, q̃ ubi fuerit ſeges, aut ar
buſtum, nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes
auctores conſtitit, peſſima eſſe ſi referere uelimus, quod & inferi/
us ſolũ plurimis radicibus ſit impeditum, ac uelut irretitum, &
adhuc non amiſerit uirus, & cariem illam uetuſtatis, quibus he/
betata quaſi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob cãm
ſylueſtris ager præcipue eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut ar
boribus obſeſſus eſt, facile extricat, quod ſuapte natura quæcunq;
gignuntur, non penitus nec in profundum radices agunt, ſed per
ſummum terræ diſpergunt, atq; deducunt, q̃bus ferro reciſis, atq;
extirpatis, parum, quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effode
re, & in fermentum congerere, atq; componere, ſi tamẽ rudis ter
ra non ſit, proximũ eſt uacuum arboribus aruum, ſi nec hoc eſt,
rariſſimum arbuſtum, uel olinetum quod non fuerit maritum,
uineis

uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis uineæ, nã
ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ uitis extirpari
debet, deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id nõ ſit, alterius ge-
neris quãrecentiſſimo ſtercorari, atq; ita conuerti, & diligentiſſi-
me refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atq; comburi. Tunc
rurſus uel ſtercore uetuſto, quia non gignit herbas, uel de uepri-
bus egeſta humo paſtinatum large cõtegi. At ubi pura noualia
arboribus ſunt libera, conſyderandum eſt, ante q̃ paſtinemus, ſur-
cularis, nec ne ſit terra, idq; facillime exploratˀ p ſtirpes, quæ ſua
ſponte proueniunt. Neq; enim eſt ullum tãdiu uiduum ſolum uir-
gultis, ut non aliquos ſurculos progeneret tanq̃ pyros ſylueſtres,
& prunos, uel rubos certe. Nã hæc quãuis genera ſpinarum ſint,
ſolent tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitˀ
ſi non retorrida, & ſcabra, ſed leuia, & nitida, & prolixa, fœcũ-
daq; uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularẽ. Sed hoc
in totũ ad illud, quod uineis præcipue eſt idoneum, proprie con-
ſyderandum, ut prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modice reſolu-
ta, quam diximus pullam uocitari, nec quia ſola ea, ſed quia ſit
habilis maxime uinetis. Quis enim uel mediocris agricola neſci-
at etiam duriſſimũ tophum, uel carbunculum, ſimulatq; ſunt cõ-
fracti, et in ſummo regeſti tempeſtatibus, gelu ue, nec minus æſti-
uis putreſcere caloribus, ac reſolui, eoq; pulcherrime radices ui-
tium p æſtatem refrigerare, ſuccumq; retinere, quæ res alendo ſur-
culo ſunt accõmodatiſſimæ. Simili quoq; de cauſa probari ſolutã
glareã, calculoſumq; agrũ, & mobilem lapidẽ, ſi tñ hæc pingui
glebæ permiſta ſunt, nam eadem ieiuna maxime culpantur. Eſt
aũt (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſi-
tum eſt modicum terrenũ, quia frigidus, & tenax humoris p or-
tum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus
Tremellium præcipue montium ima, quæ à uerticibus defluẽtem
humum receperint, uel ẽt ualles, quæ fluminum alluuie, et inun-
dationibus concreuerint, aptas eſſe uineis aſſeuerat, me non diſ-
ſentiente. Cretoſa humus utilis habetˀ uiti, nam per ſe ipſa creta,
qua utuntˀ figuli, quamq; nõnulli argillam uocant, inimiciſſima
eſt, nec minus ieiunus ſabulo, & qcquid, ut ait Iulius Atticus,
retorridũ ſurculũ facit. Id aũt ſolum uel uliginoſum eſt, uel ſal-
ſum, uel amarũ, et uel ſiticuloſum, et peraridum. Nigrũ tñ, et ru-
tilum ſabulonem, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerunt

antiqui, nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendẽdũ radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cum tenuit, uerum eſt in opere difficilior, quod neq; humentem fodere poſſis, quod ſit glutinoſiſſima, nec nimium ſiccam, quia ul tra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. XII.

SED ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, nõ intem peſtiue cõmemorabimus Iulij Græcini conſcriptam uelut formu lam, ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis. Idem.n. Græci nus ſic ait. Eſſe aliquam terram calidam, uel frigidam, humidã, uel ſiccam, raram, uel denſam, leuem, aut grauem, pinguẽ, aut macram, ſed neq; nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, qm̃ uelut ſtupentes, & congela tas radices nimio frigore moueri non ſinat, neq; humidum, qm̃ cum ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iu ſto maiorem, qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſic citatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere. Per denſam humum cœ leſtes aquas non ſorbere, nec facile perflari, facillime perrumpi, et præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpiũ penetret, eademq; ue lut cõclauſa, et coarctata ſemina comprimere, atq; ſtrangulare. Raram ſupra modum uelut per infundibulum tranſmittere im bres, & ſole, ac uento penitus ſiccari, atq; exareſcere. Grauẽ ter ram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla ſuſtineri, pinguiſ ſimam, & lætiſſimã luxuria, macrã, ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt inquit inter has tã diuerſas inæqualitates magno tẽpe ramento, qđ in corporibus quoq; noſtris deſyderatur, quorũ bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, denſi, et rari, certo, & quaſi examinato modo cõtinet̃. Nec tñ hoc temperamentum in terra, quæ uineis deſtinet̃, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alterã partem propenſius, ut calidior terra ſit, q̃ frigi dior, ſiccior q̃ humidior, rarior q̃ denſior, & ſiqua ſunt his ſimi lia, ad quæ contemplationem ſuam dirigat, qui uineas inſtituet. quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cum ſuffragat̃ etiã ſta tus cœli, cuius regionem, quam ſpectare debeant uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum, mox deinde me

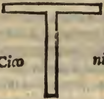
ridiem, tum occaſum, Tremellio Scrofa præcipuam poſitionẽ meridianam cenſente, Virgilio de induſtria occaſum ſic repudiãte.
Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.
Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimum uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen non infeſtabuntur auſtris, euriſq; uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruẽtibus prouincijs, ut Aegypto, et Numidia, uni ſeptẽtrioni rectius opponentur, q̃bus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. Cap. XIII.

EIVS *autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum ẽt prouincialibus tradenda eſt, qm̃ in longinquis, & remotis ferè regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minime uſurpaẽ, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunq; conſerũtur. Scrobibus uineta ſic ponunẽ. Quibus uitem mos ẽ ſcrobibus deponere ferè ꝑ tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinẽ cauato ſolo q̃tum latitudo ferramenti patiẽ, malleolos utrinq; iuſta latera foſſarũ conſternunt, & aduerſis ſcrobiũ frõtibus curuatos erigũt, duabusq; gẽmis ſupra terrã eminere paſſi repoſita humo cætera coæquãt, q̃ faciũt in eadẽ linea itermiſſis totidẽ pedũ ſcãnis, dũ pagant ordinẽ. Tũ deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos ẽ uineas colẽti, uel aratro, uel bidente, pſequentes ordinẽ inſiſtũt. Et ſi foſſore tm̃ terra uerſetur, minimum eſt quinq; pedum interordiniũ, ſeptem maximum, ſin bubus, & aratro, minimũ eſt ſeptem pedũ, ſatis amplum decem. Nonnulli tñ omnem uitem p denos pedes in quincuncem diſponunt, ut more noualiũ terra trãſuerſis, aduerſiſq; ſulcis proſcindaẽ. Id genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi lætiſſimo ſolo uitis amplo incremẽto conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tñ parte paſtinatiõem imitari ſtudent, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenũ pedum latitudinis ſulcos dirigunt, fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum uitem, uel malleolum diſponũt.*

Aratrius quidam dupondio & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinq; faciunt, deinde ter tanto amplius ſpatium crudũ relinquunt, atq; ita ſequentem ſulcum infodiunt, quod cum p dẽfinitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quam recentiſſimos palmites nouellos erigunt, confitis compluribus inter ordinaria ſemina melleolis, quos poſteaquã conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus ꝓpagent, atq; ordinent uineã paribus interuallis, ſed eæ, quas retulimus, uinearum ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpandæ, aut repudiandæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rõnem tradere. Ac primũ ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſylueſtri loco, quẽ uineis deſtinauerimus, oĩs frutex, atq; arbor erui, & ſummoueri debet, ne poſtea foſſorẽ moretur, ne'ue iam paſtinatum ſolum iacentibus molibus imprimatur, et exportantium ramos, atq; trũcos ingreſſu proculcet. Neq; enim parum refert ſuſpenſiſſimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſſit, ueſtigio quoq; inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quãcunq; in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenero uelut nutritio ſinu recipiat, & cœleſtes admittat imbres, eosq; alendis ſeminibus diſpenſet, ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus alte duos pedes, et ſemiſſem infodiendus eſt, accliuis regio tres. Præruptior uero collis uel in quatuor pedes uertendus, qm̃ cum à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtũ, niſi multo editiorem ripam, q̃ in plano feceris. Rurſus depreſſis uallibus minus alte duobus pedibus deponi uineam nõ placet. Nam præſtat non conſerere, q̃ in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro rauennate) plus, q̃ ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium eſt, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatã paſtinationis altitudinẽ. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, et poſt tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit, tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt, obtinendumq; ut eadẽ latitudo in imo reddatur, q̃ cœpta eſt in ſummo, opus eſt autem

periito, ac uigilãte exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcumq; ua/cuari, ac totum ſpatium crudi ſoli cum emota iam terra committi, ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum, ſummis glebis obtegatur, ſed huic operi exigendo quaſi quandã machinam commenti maiores noſtri, regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.

Cico nia

Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, utrũ eam pronam, an rectam ponas, nos itaq; huic machinæ quaſdã partes adiecimus, quæ contendentium litem, diſputationemq; dirimerent, nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem græcæ literæ. X. decuſſauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculũ normata inſiſteret, deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ fabrilem libellam ſuppoſuimus.

Ciconiæ orga num compoſitum.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem domini, et conductoris ſine iniuria deducit, nã ſtella, quã diximus græcæ litteræ faciem obtinere, pariter imæ foſſæ ſolum metiť, atq; perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur, quippe prædictæ uirgulæ ſuppoſita libella alterutrum oſtẽdit, nec patiť exactorẽ operis decipi, ſic pmenſum, & perlibratũ opus in ſimilitudinẽ ueruacti ſemp procedit, tm̃q; ſpatij linea pmota occupatur, q̃tũ effoſſus ſulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus pparandi ſoli probatiſſimũ ẽ.

Quot modis uitis ponať aut in puincijs, aut in Italia. C.xiiij.

SEQVITVR *opus uineæ cõſerendæ, q̃ uel uere, uel autũno tempeſtiue deponiť. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris, & uliginoſa planicies, rurſus autũno ſi ſicca, ſi calida eſt aeris qualitas, ſi exilis, atq; aridus campus, ſi macer, prœruptus'ue collis, uernæq; poſitiõis dies ferè quadraginta ſunt ab idibus februarijs uſq; in æquoctiũ, rurſus autũnalis ab idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autẽ duo genera malleoli, uel uiuiradicis, qđ utrũq; ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli, neq; enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habent faciendæ uiuiradicis, hanc ſationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerunt, cum plurimis dotibus p̃ſtet uiuiradix, nam minus interit, cum & calorem, & frigus, et cæteras tempeſtates, ppter firmitatẽ facilius ſuſtineat, deinde adoleſcit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; fit tẽpeſtiua edendis fructibus, tum ẽt nihil dubium eſt ſæpius tranſlatum, poteſt tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conſeri ſoluta & facili terra, cæterum denſa, & grauis utiq; uitem deſyderat.*

Meliorem eſſe poſitionẽ paſtinato ſolo, q̃ nouali. Cap. XV.

SERITVR *ergo prius in emundata, inoccataq;, et æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſſis, mediocri, ſeritis, in pingui uero ſeptenum pedum ſpatia danda ſunt, quo largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur, hæc in quincuncem uinearum metatio expeditiſſima rõne conficitur, quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur, eaq; ſic denotata per repaſtinatum inten-*

ditur, & iuxta purpuram calamus defigiť, atq; ita paribus ſpa-
tys ordines diriguntur, quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequi
tur, ſcrobemq; alternis omiſſis per ordinem ſpatys à calamo ad ꝓ
ximum calamū non minus altum q̃ duos pedes & ſemiſſem pla
nis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præci-
pitibus ēt in tres pedes, in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis ui
uiradices ita deponūtur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuer-
ſum ſternanť, & cōtrarys frontibus foſſarum ad calamos erigan
tur. Satoris aūt officium eſt primum q̃recentiſſimam, et ſi fieri poſ
ſit, eodē momento, quo ſerere uelit, de ſeminario transferre plan-
tam diligenter exemptam & integram, deinde eam uelut uete-
ranam uitem totam ex putare, & ad unam materiā firmiſſimā
redigere, nodosq;, & cicatrices alleuare, ſiquæ ēt radices (qđ ma-
xime cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas ampu
tare, ſic deinde curuatam deponere, ne duarū uitium radices im-
plicentur, id enim uitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa
latera foſſarum diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli non exce-
dant quinquelibrale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) &
aquas hyemis, & uapores æſtatis propulſare radicibus, quem ſe-
cutus Virgil. tutari ſemina, & muniri ſic p̃cipit, aut lapidē bibu
lū, aut ſqualletes infode cōchas, et paulopoſt. Iamq; repti

Qui ſaxo ſuper, atq; ingentis pondere teſtæ
Vrgerent, hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca ſiti ſindit canis æſtifer arua.

idemq; pœnus auctor probat uinacea permiſta ſtercori depoſitis
ſeminibus in ſcrobē uires mouere, quod illa prouocent, & eliciāt
nouas radiculas, hoc per hyemem frigentē, & humidā ſcrobibus
inferre calorē tempeſtiuū, ac ꝑ æſtatem uirentibus alimentum, et
humorem præbere. Si uero ſolum, cui uitis cōmittitur, uideť exi-
le, lōgius accerſitam pinguem humū ſcrobibus inferre cenſet, qđ
an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinādi ſoli abunde ſit uineis. Cap. XVI.

EXIGVE humidum paſtinatum ſationi conuenit, melius tñ
uel arido, q̃ lutoſo ſemen cōmittitur, idq; cum ſupra ſummā ſcro-
bem compluribus internodys productū eſt, quod de cacumine ſu
pereſt, duabus gemmis tm̃ ſupra terram relictis amputať, et in-
geſta humo ſcrobis cōpleť. Coæquato deinceps paſtinato, malleo

*lus ordinarijs uitibus interſerendus eſt, cumq; ſat erit medio ſpa/
tio, quod uacat inter uites per imam lineā depangere. Sic.n.me
lius & ipſe cōualeſcet, & ordinarijs ſeminibus modicæ uacuū ſo
lum ad culturam præbebit iter. In eadē deinde linea, in qua ui/
uiradix obtinebit ordinē ſuū, præſidij cā quorum ex numero pro
pagare poſſit in locum demortuæ uitis, qnq; malleoli pangendi
ſunt, per ſpatiū pedis, iſq; pes à medio interordinio ſumit̃, ut ab
utraq; parte paribus interuallis diſtent, tali cōſitiōi Iulius Atti
cus abunde putat eſſe malleolorum ſexdecim millia. Nos tñ plus
quatuor millibus cōſerimus, qa negligentia cultoꝝ magna pars
deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.*

Quemadmodū, & quo tp̃e uitis ſerenda ſit. Cap. XVII.

DE *poſitione ſurculi nō minima diſputatio fuit inter auctores.
Quidā totum flagellū ſicut erat matri detractū crediderunt ſa/
tioni cōuenire, idq; per gēmas qnas, uel etiā ſenas partiti cōplu/
res taleolas terræ mandauerunt. Qđ ego minime ꝓbo, magiſq;
aſſentior his auctoribus, qui negauerunt eſſe idoneā frugibus ſu/
periorem partē materiæ, ſolamq; eā, quæ eſt iuncta cū uetere ſar/
mento, ꝓbauerunt. Cæteꝝ oēm ſagittam repudiauerūt. Sagittā
ruſtici uocant nouiſſimā partem ſurculi, ſiue qa longius receſſit
à matre, & quaſi emicuit, atq; ꝓſiluit, ſeu qa cacumine attenua
ta prædicti teli ſpēm gerit. Hanc ergo prudētiſſimi agricolæ ne/
gauerunt cōſeri debere, nec tñ ſententiæ ſuæ rōnem nobis prodide/
runt, uidelicet q̄ ipſis in re ruſtica multū callētibus prōpta erat,
& ante oculos penè expoſita. Omnis.n.fœcūdus pāpinus intra
qntam, aut ſextam gemmā fructu exuberat, reliqua parte q̄uis
lōgiſſima uel ceſſat, uel per exiguos oſtendit racemos, quā ob cau
ſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus
aūt ſic ab iiſdem pangebat̃, ut nouello ſarmento pars aliqua ue
teris hæreret, ſed hanc poſitionē dānauit uſus, nā qcqd ex uetere
materia relictū erat, depreſſum, atq; obrutū celeriter humore pu/
treſcebat, ꝓximaſq; radices teneras, & uix dū ꝓrumpentes uitio
ſuo enecabat, qđ cū acciderat ſupior pars ſeminis retorreſcebat.
Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis nr̃æ celeberrimi
auctores patrē, atq; filiū Saſernā ſecuti, qcqd reſidui fuit ex uete
re palma per ipſam cōmiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſe
cuerunt, atq; ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.*

Quæ obſeruare debet, qui uitem ponit. Cap. XVIII.

SED *Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinū
effugiat, prædictum ſemen demerſit.* P*aſtinum uocant agricolæ
ferramentum bifurcum, quo ſemina pāguntur, unde etiā repaſti
natæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur.* H*æc enim ꝓ/
pria appellatio reſtibilis uineti erat, nunc antiquitatis imprudēs
cōſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur, repaſtinatum
uocat, ſed ad ꝓpoſitum, uitioſa eſt (ut mea fert opinio)* I*ulij Atti
ci ſatio, quæ contortis capitibus malleolū recipit, eiusq́ rei uitan/
dæ non una ratio eſt.* P*rimum, quod nulla ſtirps ante q̃ depona/
tur, uexata, & infracta melius prouenit, q̃ quæ integra, & in/
uiolata ſine iniuria depoſita eſt, deinde quicquid recuruum, et
ſurſum uerſus ſpectās, demerſum eſt, cum tempeſtiuum eximitur,
in modum hami repugnat obluctanti foſſori, & uelut uncus in/
fixus ſolo ante q̃ extrahatur, prærumpitur, nā fragilis eſt ea par/
te materia qua torta & recuruata cum deponeretur, cœperat ui
tium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amit/
tit.* S*ed ut incommoda iſta prætereā, certe illud, qđ eſt inimiciſſi/
mum, diſſimulare nequeo, nam pauloante cum de ſumma parte
ſarmenti diſputarem, quam ſagittam dixeram uocitari, colligebā
fore intra quintam, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ uete
ri ſarmento fructus medij.* H*anc ergo fœcundam partem conſu/
mit, qui cōtorquet malleolū, qm̃ et ea pars, quæ duplicatur, tres
gemmas, uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij
oculi penitus in terrā deprimantur, merſiq́ nō materias, ſed radi/
ces creant, ita euenit, ut quod in ſalicto cōſerendo uitaueramus,
id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quē neceſſe eſt facere lōgiorē,
ſi uolumus detortū depangere, nec dubiū, qn gēmæ cacumini ꝓ
ximæ, q̃ ſunt in fœcūdæ, in eo relinquant̃, ex qbus pāpini pullu
lant uel ſteriles, uel certe minus feraces, quos ruſtici uocāt racema
rios.* Q*uid qđ plurimū intereſt, ut malleolus, q deponit̃ ea pte,
qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricē ducat, nā
ſi id factum nō eſt, uelut per fiſtulā, ita per apertam uitis medul/
lam nimius humor trahitur, ideōq́ truncū cauat, unde formicis,
alijsq́ animalibus, quæ putrefaciūt crura uitium, latebræ præben
tur.* H*oc aūt euenit retortis ſeminibus.* C*um. n. per exemptiōem
imæ partes eoꝝ perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponūtur, atq́*

irrepētibus aquis, prædictisq́; animalibus celeriter ſeneſcunt, qua rè pāgendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cū conſertum eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facile cōtinetur, ac deprimitur, idq́; ſarmentum ſic depreſſum citius coa leſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt, æque mittit, quæ cum excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa, q̄ reflexa, & reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm longus debet eſſe malleolus. Cap. XIX.

LONGITVDO, *quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt, ſeu raras longior, attamen nec maior pede, nec dodrante minor eē debet, hic ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus, ille ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat, ſed hæc in plano, nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerinius etiam trigemmem, qui eſt paulo minor dodrante, longior utiq; ſemipede, isq́; non ab eo trigemmis dictus eſt, quod oīno triū oculoꝝ ē, cum ferè circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quod his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemq́; gemmas habet, ſuper cætera illud quoq; ſiue malleolū, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum uentum, ſolemq́; uitare, qui uterq; nō incōmode arcet obiectu ueſtis, aut cuiuſlibet dēſi tegminis. Verūtamen p̄ſtat eligere ſationi ſilentis uel certe placidi ſpiritus diem, nam ſol umbraculis facile depellit, ſed illud etiam, quod non dum tradidimus, ante q̄ diſputationi clauſulā imponamus, dicendum eſt, an plurium generum uites habendæ ſint, eæq́; ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, et miſtæ cateruatim, prius differemus de eo, quod primum propoſuimus.*

Quot genera uitium ponenda ſint. Cap. XX.

PRVDENTIS *igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipue ꝓbauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumq́; quā maximum eius ſemꝑ augere, ſed ꝓuidentis eſt, diuerſa*

quoq; genera deponere, neq; enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus, ſiue enim ſiccus eſt, id, quod humore proficit, contriſtatur, ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet, ſeu frigidus, & pruinoſus, quod non eſt patiens uredinis, ſeu feruens, quod uaporem non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod uineas offendat, igitur ſi unum genus ſeuerimus, cũ id acciderit, quod ei noxium ẽ, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint, at ſi uarij generis uineta ſeuerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat. Nec tñ ea cauſa nos debet compellere ad multas uitiũ uarietates, ſed qđ iudicauerimus eximium genus, id quãtæ multitudinis poſſumus, efficiamus, quod deinde proximum à primo, tum quod eſt tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarum quoddã contenti ſimus tetartæo. Satis eſt enim per quatuor, uel ſummum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri. De altero, quod mox propoſueram, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ uites, deponendæq; ſint in proprios hortos, ſemitis, ac decumanis diſtinguẽdæ, nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquam eorũ, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Eſt enim omnium ruſticorum operum difficillimũ, quia & ſummam diligentiam legendis deſyderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis, in quo maxima plerũq; felicitate, & prudentia opus eſt, ſed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem cõmortalis naturæ conſeq nequeamus. Iſtud tñ ſi ætas ſuppetat, et ſcientia, facultaſq; cum uoluntate congruant, nõ ægerrime perficiemus, quãuis non omnino minimo ætatis ſpatio perſeuerãdum ſit, ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur, neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium, nam uites, quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trũci, flagellorum'ue dignoſci nequeunt, maturo fructu, folijſq; declarantur, quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamilias exhiberi poſſe non affirmauerim, nam credidiſſe uillico, uel etiam uinitori ſecordis eſt, cum quod longe ſit facilius, adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit, ut nigri uini ſtirpe careant, quamuis color unæ poſſit uel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitiũ horti cõſerendi ſint. Ca.XXI.

ILLA *Tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrime quod ꝓpoſuimus efficiendi, ſi ſint ueteranæ uineæ, ut ſeparatorum ſurculorum cuiuſque generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos millia malleolorum ex inſitis percepturos, atq; ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito. Eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt, & ut à lenioribus incipiam, primũ quod ad oẽm rationem uitæ non ſolum agricolationis, ſed cuiuſq; diſciplinæ, prudentem delectant impenſius ea, quæ proprys generibus diſtinguuntur, q̃ quæ paſſim uelut abiecta, & quodam aceruo confuſa ſunt. Deinde quod uel alieniſſimus ruſticæ uitæ, ſi in agrũ tempeſtiue conſitum ueniat, ſumma cũ uoluptate naturæ benignitatẽ miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ÿs heluolæ rñdent, illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ baſilicæ'ue conueniant, qbus alma tellus annua uice (uelut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera inter q̃ fauente libero fœtis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micantis, undiq; uerſicoloribus pomis grauidus colluceat autũnus, ſed hæc q̃uis plurimũ delectent, utilitas tñ uincit uoluptatem. Nã & paterfamilias libentius ad ſpectaculũ rei ſuæ quãto eſt ea luculentior deſcẽdit, & quod de ſacro numine poeta dicit. Et quocunq; deus circum caput egit honeſtum.*

Verum quocunq; domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in deſcriptis ẽt uitibus cõtingere põt, illa, quæ ſunt maxime ſpectanda, ꝓſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcũt, nec ad maturitatem ſimul ꝑueniunt. Quam ob cãm, qui ſeparata generibus uineta nõ habet, patiat̃ alterũ incommodũ neceſſe eſt, ut aut ſerũ fructum cũ præcoq; eleuet, quæ res mox acorem faciat, aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat uindemiã ꝑcoquẽ, quæ plerũq; populationibus uolucrũ, pluuÿsq;, aut uẽtis laceſſita dilabit̃. Si uero interiectibus carpere cuiuſq; generis fructũ caueat, primũ neceſſe eſt, ut uindemiatoꝶ aleam ſubeat, neq; .n. ſingulis totidẽ antiſtites dare põt, q obſeruent, quiq́; ꝑcipiant, ne acerbæ uuæ cũ maturis demetant̃, deinde ẽt quarum uitiũ maturitas cõpetit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore

corrumpitur, confuſusq; in unum multarũ ſapor, uetuſtatis impatiens fit, atq; ideo neceſſitas cogit agricolã muſti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, ſi uenditio uel in annum, uel in æſtatem certe differri poſſit. Iam illa generũ ſeparatio ſummam cõmoditatem habet, qđ uinitor ſuam cuiq; facilius putatione reddet, cũ ſciat cuius notæ ſit hortus, quẽ deputet, idq; in uineis nõ cõſemineis obſeruari difficile eſt, quia maior pars putationis ꝑ id tempus adminiſtratur, quo uitis neq; folium notabile gerit, ac multũ intereſt plures'ne, an pauciores materias ꝓ natura cuiuſq; ſtirpis uinitor ſummittat, prolixis'ue flagellis incitet, an anguſta putatione uitẽ coerceat. Quin ẽt quam cœli partem ſpectat genus quodq; uineti plurimũ refert, neq;.n. omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætat͛, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut alij meridiano axe cõualeſcant, q̃a rigore uitiant͛, alij ſeptentrionem deſyderent, q̃a cõtriſtent͛ æſtu, quidam temperamento lætent͛ orientis, uel occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, et poſitiõe locoꝶ, qui genera ꝑ hortos ſeparat. Illã quoq; non exiguã ſequit͛ utilitatem, quod & laborem uindemiæ minorẽ patit͛, & ſumptum. Nã & quæ matureſcere incipiunt, tẽpeſtiue legunt͛, & quæ nondum maturitatem ceperũt uuæ, ſine diſpendio differunt͛. Nec pariter uetus, atq; tẽpeſtiuus fructus ꝑcipitat uindemiam, cogitq; plures op̃as q̃tocunq; pretio cõducere. Iã & illud magnæ dotis ẽ poſſe guſtum cuiuſq; generis non miſtũ, ſed uere merũ condere, ac ſeparatim reponere ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus, quæ genera cũ ſic diuiſa ſunt, q̃a nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, ꝓ potus tñ nobilitant͛, neq; enim poſt annos quindecim, uel paulo plures dep̃hendi põt ignobilitas in guſtu, q̃m ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatem ſortit͛, ut uetuſtate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere inſtituimus, utiliſſima eſt generũ diſpoſitio, quam ſi tñ obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ notæ non alias conſeras uites, q̃ quæ ſaporem conſimilem, fructumq; maturitatis eiuſdem præbeant. Potes iã (ſi te cura pomoꝶ tangit) ultimis ordinibus in ea uineti ſine, q̃ ſubiacet ſeptẽtrionibus, ne cũ increuerint, obumbrent, cacumina ficoꝶ, pirorum'ue, et maloꝶ depangere, quæ uel inſeras interpoſito biẽnij ſpatio, uel, ſi generoſa ſint, adulta trãsferas. Hæc de poſitiõe uineaꝶ. Supeſt pars antiquiſſima, ut præcipiamus ẽt cultus earum, de quibus ſequẽti uolumine pluribus diſſeremus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. Cap.I.

c VM DE VINEIS *conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine cõpluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdam repertos eẽ ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, unum tamen, atq; alterum reprehendiſſent, quippe ſeminibus uineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam, quam Celſus, & Atticus prodiderant, ſingulasq; uiuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint iidem illi auctores minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinem ueſtire pedamenta, quæ utraq; ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius propoſui prius refellam) ſi contenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tam humili menſura uitem poſituri? Dicet aliquis, ut ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat, nec duritie ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Iſtud quidẽ contingere poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimant ſemina in regeſto, quod eſt fermentatum, plus dupondio ſemiſſe, nam ſemper in plano refuſius egeſta humus tumidior eſt, q̃ gradus ſoli crudi, nec ſanè poſitio ſeminum ſibi altum cubile ſubſterni deſyderat. Verum abunde eſt ſemipedaneam conſitis reſolutã uitibus terram ſubiicere, quæ uelut hoſpitali, atq; etiam materno ſinu recipiat incrementa uirẽtium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, ubi cum ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici ſubiicimus. Verior igitur cauſa eſt depreſſius paſtinandi, qm̃ iugata uineta melius conſurgunt altioribus demiſſa ſcrobibus, nam bipedanei uix ẽt prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu uitis plerũq; iuxta terram coercetur. Cumq; iugo deſtinatur, altiore fundamento ſtabiliẽda*

ſit, & ſi modo ſcandit excelſius, plus alimenti, terræq; deſyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum proſunt agricolarũ ſtudio præcipua cõmoda humilis poſitiõis, quod & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigant multo ſoli preſſa põdere, fiãtq; uberiora, quæ leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam utraq; iſta Iulij Attici ratio conuincit exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo ualidiorem, fertilioremq; ſtirpem reddit, quod non facerent, ſi nõ laborarent altius demerſa ſemina. Quid quod repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta, laxaq; uelut fermento quodam intumeſcit? cũ deinde non longiſſimã cœpit uetuſtatẽ, condenſata ſubſidit, ac uelut innatantes radices uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc aũt minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittit. Nã quod in profundo ſemina frigore laborare dicũtur, nos quoq; nõ diffitemur. Sed nõ eſt dupõdij, & dodrãtis altitudo, q̃ iſtud efficere poſſit, cũ p̃ſertim, qđ paulo ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ uitis ſatio tñ effugiat p̃dictum incõmodũ.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. Cap. II.

ALTERVM illud, quod minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue.n. caput ipſum demortuum eſt, duo uiduant ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rõnem cultoris onerãt. Siue uiuit, & ut ſæpe uenit uel nigri eſt generis, uel parũ fertilis non in uno, ſed in pluribus pedamẽtis fructus claudicat, quãquã etiam generoſæ ſtirpis uitẽ ſic in duos palos diuiſam rerũ ruſticarũ prudentiores exiſtimãt minus fertilem fore, q̃a cratem factura ſit. Et icirco ueteres uineas mergis propagare potius, q̃ totas ſternere idẽ ipſe Atticus p̃cipit, quod mergi mox facile radicantur, ita ut quæq; uitis ſuis radicibus tanq̃ proprijs fundamentis innitat. Hæc aũt, quæ toto proſtrata corpore cũ inferius ſolum quaſi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter ſe cõnexis angit, nec aliter q̃ ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, q̃ unico periclitari, nec id uelut cõpendium conſectari, quod in utranq; partẽ longe maius afferre poſſit diſpendiũ. Sed iã prioris libri diſputatio repetit à nobis ꝓmiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem uineæ, niſi magna, & aſſidua cultura adiuuetur celeriter interire. Cap. III.

IN OMNI *genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) plerique noua opera fortius auſpicãtur, quàm tuẽtur perfecta. Nam quidam, ut inquit ab incohato domos extruunt, nec peredificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenue fabricant nauigia, nec conſumata proinde inſtruunt armamentis, miniſtriſq;, quoſdam emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparãdis mancipijs, ſed ijſdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia, quæ in amicos cõtulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nõnulli nuptijs, uotiſq; quæſitos auare nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur, ſcilicet plerunq; ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas ante quàm pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituunt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primũ reditum certiſſimum exiſtimantes impẽdere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia defererent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poſſidere pulchrum eſſe ducunt.* Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, *ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum uel maxime uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate conſumitur, peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella uero, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formanda, quod niſi fecerimus, oĩs impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiuſq; rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine bene poſitam uineam, boniq; generis, & bono cultore nunquàm non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe, idq; non ſolum ratione, ſed etiam exemplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum Paridiũ quendam Veterenſem uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum*

habuiſſe

habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdē fundi percipere ſolitum. Minorē deinde filiā nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri, nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid coniicit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, q̃ antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. Cap. IIII.

ET NOS *igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus, quarum cōſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quā priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternat, & ad frōtem eius ab imo uſq; recta materies erigatur, calamoq; applicetur. Id enim præcipue obſeruandū eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius dirigantur, nam uitis ſupina, & uelut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nā dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunq; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo uſq; ab imo ſcrobis ſolo rectū adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummū perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis ſuper extātibus terrā coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerem redigere. Sic.n. malleoli, & uiniradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorē ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.*

A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum, ne herbæ naſcantur. Cap. V.

NVMERVS *autē uertendi ſoli bidentibus (ut uerū fatear) definiendus nō eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionē conueniat. Sed qm̃ impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calendis Martijs uſq; in Octobres, trigeſimo quoq; die nouella uineta confodere, oēſq; herbas, & p̃cipue gramina extirpare, q̃ niſi manu eliguntur, & in ſummū reijciuntur,*

quantulacunq; parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, et uitium ſemi
na ita perurunt, ut ſcabra, atq; retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis & uiuiradicibus facienda. Ca. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimũ eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pampinatione ſuperuacua detrahant, nec patiamur pluſquam in unam materiam uires, & omne alimentum conferre, primo tamen bini pampini ſummittuntur, ut ſit alter ſubſidio, ſi alter forte deciderit. Cũ deinde paulum induruere uirgæ, tum deteriores ſingulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ ſunt, procellis uentoq; decutiantur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum claiculis ſuis quaſi quibuſdam manibus adminicula cõprehendant. Hoc ſi operarũ penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipſum pampinare cẽſemus, at certe in ordinarijs uitibus utiq; obtinendũ eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris pſpiciemus. Sed ut ſingulis materijs ſeruiant, quarũ incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, p quod prorepãt in tm̃, ut ſequentis anni iugum exuperent, & in fructũ curuari poſſint. Ad quam menſurã cum increuerint cacumina infringenda ſunt, ut potius craſſitudine cõualeſcant, q̃ ſuperuacua longitudine attenuentur. Idem tñ ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſq; in tres pedes, & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſupra germinauerit, intactũ relinqui oportebit, magis enim conueniet proximo autũno falce deputari ſuperiorem partem, q̃ æſtiuo tpe pampinari, qm̃ ex eo loco, unde nepotẽ ademeris, confeſtim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. Cap. VII.

OMNIS autem pampinatiõis ea eſt tempeſtiuitas, dũ adeo teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi uehementius induruerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi, quod utrunq; uitandum eſt, alterum quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris, alterum quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxiũ eſt. Neq;.n. eatenus plaga

*conſiſtit,qua ueſtigium fecit acies,ſed æſtiuis caloribus falcæ uul/
nus penitus impreſſum,latius inareſcit ita,ut non minimã par/
tem de ipſo matris corpore enecat. Atq; ideo ſi iam caulibus duris
falcem adhibere neceſſe eſt,ĳ paululum ab ipſa matre recidẽdi,et
uelut reſeces relinquẽdi ſunt,qui caloris excipiant iniuriam, cate
nus qua naſcuntur à latere palmitis. Vltra.n.nõ ſerpit uaporis
uiolentia. In malleolo ſimilis rõ eſt pampinandi,& in longitudi
nem eliciendi materiã;ſi eo uelimus adminiculo uti,quod ego ſæ
pe feci,ſed ſi ꝓpoſitũ eſt utiq; recidere,ut bino potius utamur, cũ
ad unum pãpinũ iã redegeris,et ipſe exceſſerit pedalem longitu/
dinem decacuminare cõueniet,ut in ceruicem potius cõfirmetur,
& ſit robuſtior. Atq; hæc poſitoꝝ ſeminum prima cultura eſt.*

Per autumnum ablaqueandã eſſe uineam. Cap. VIII.

SEQVENS *deinde tempus(ut prodidit Celſus, & Atticus,
quos in re ruſtica maxime noſtra ætas probauit)ampliorẽ curam
depoſcit,nam poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant,
uitis ablaqueanda eſt,quod opus adopertas oſtendit æſtiuas ra/
diculas,easq; prudens agricola ferro decidit. Nã ſi paſſus eſt con/
ualeſcere inferiores deficiunt,atq; euenit,ut uinea ſumma parte
terreni radices agat,q̃ & frigore infeſtent, & caloribus maiorẽ
in modum æſtuent,ac uehementer ſitire matrem in ortu caniculæ
cogant. Quare qcqd intra ſeſquipedẽ natum eſt,cũ ablaq̃aueris
recidendũ eſt. Sed huius non eadẽ rõ eſt,amputandi,quæ tradi/
tur in ſuperiori parte uitis. Nã minime adleuanda plaga eſt, mi
nimeq; applicandũ ferramentũ ipſi matri,qm̃ ſi iuxta truncũ ra/
dicẽ præcideris,aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis,
quæ ex pluuĳs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ
cõgelationibus noua uulnera puret,& ad medullã penetrabit,
quod ne fiat,recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio con
ueniet,atq; ita radiculas præcidere,quæ ſic ademptæ nõ ampli/
us pullulant,& à cætera noxa truncũ defendũt.* Hoc ope cõſu/
*mato,ſi eſt hyems in ea regione placida,patens uitis relinquenda
eſt,ſin uiolẽtior, id facere nos probibet,ante Idus Decẽbris ꝑdi/
cti lacuſculi æquandi ſunt. Si uero ẽt prægelida frigore regionis
eius ſuſpecta erũt,aliqd fimi,uel,ſi eſt cõmodius,colũbini ſterco
ris,aut in hunc uſum ꝑparatæ ueteris urinæ ſenos ſeſtarios,ante
q̃ uitẽ adobruas,radicibus ſupfundes. Sed ablaqueare oibus au/*

tumnis oportebit primo quinquēnio, dum uitis conualeſcat, ubi uero truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tā celeriter radiculæ in ueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. Cap. IX.

ABLA queationem deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterum auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio nō debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi trāſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtem ſuperincidentem aquā contineat. Sed nec ad eā partem, qua eſt gemma, uerum ad poſteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa, q̄ in germen delacbrymet. Nāq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimum tempus putandi. Cap. X.

PVTANDI autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernū, ante q̄ ſurculus progemmet, quoniā humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc aūt ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq; anguſta putatione coercenda ſemina uidētur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utique uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuāda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus q̄ uni materiæ ſeruiant, quam ut educauerint autumno, uel uere, ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſupiore parte omiſerat, liberāda cenſemus, atq; ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatricæ uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti auctores primitias uitis reſecare cenſuerūt. Sed nec utiq; uerno omnibus regionibus melior putatio eſt, nam ubi cœlū frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uero aprica loca ſunt, molleſq; hyemes, optima, & maxime naturalis eſt autūnalis, quo tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum frōde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. Cap. XI.

HOC *facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſueris, cen-ſeo, nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, qđ aciem reformident, quod fru-ſtra* Virgilius, *&* Saſerna, Stolonesq́; *&* Catones *timuerunt, q non ſolum in eo errabant, quod primi anni capillamenta ſemi-num intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cum uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet, nos autem magiſter artiũ docuit uſus, primi anni malleolorum formare incrementa, nec pa ti uitem ſuperuacuis frõdibus luxuriantem ſylueſcere, nec rurſus in tantum coercere, quantum antiqui praecipiebant, ut totam ſu-perficiem amputemus, nam id quidem maxime contrariũ eſt.* Pri mum quod cum ad terram deciderís, *ſemina* (*uelut intolerabili affecta uulnere*) *pleraq; intereunt, &* nonnulla ẽt, *quae pertinaci ter uixerunt, minus fœcundas materias afferunt, ſiquidem è duro quae pullulant, omniũ confeſſione, pampinaria ſæpiſſime fructu carent.* Media igitur ratio *ſequenda eſt, ut neq; ſolo tenus malleo lum recidamus, nec rurſus in longiorem materiã prouocemus, ſed annotato ſuperioris anni polliciae ſupra ipſam cõmiſſuram ueteris ſarmenti unã, uel duas gemmas relinquemus, ex qbus germinet.*

Quemadmodum pedanda ſit uinea, & de canterio. Cap. XII.

PVTATIONEM *ſequitur iam pedandae uineae cura, neq; hic annus nõ dum uehementem palum, aut ridicam deſyderat.* Notatum *eſt enim à me plerunq; teneram uineam melius admĩ niculo modico, q̃ uehementi palo adquieſcere.* Itaq; *aut ueteres* (*ne nouae radicem agant*) *arundines binas ſingulis uitibus ap-plicabimus, aut ſi regionis conditio pmittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulae tranſuerſae perticae in imam partem ordinis, quod genus iugi canterium uocant ruſtici, plu-rimum id refert eſſe quod paulum infra curuationem uitis prore-pens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius ſe fundat, q̃ in edita, uentosq́; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio, idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe ui-nea corroboret in pedationem.*

Quomodo uitis alliganda ſit. Cap. XIII.

DEINDE *ſequitur alligator, cuius officium eſt, ut rectam ui tem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut qui buſdam placuit auctoribus, obſeruare debebit, q̄ adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi forte curuus eſt) ſequendū pu tet, nam ea res uncam uitē facit, ſiue (ut* Attico, *& nõnullis alijs agricolis uiſum eſt) inter uitem & palum ſpatium relinquet, qđ nec mihi diſpliœt.* Recta *arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita p̄ crebra retinacula in iugum perducenda, uinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert, nā dum nouella uinea eſt, q̄molliſſimo nectēda eſt, quia ſi uiminibus ſalicis, aut ulmi li gaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit, optima eſt ergo geniſta, uel paludibus deſectus iuncus, aut ulua, nō peſſime tñ in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoq; folia.*

Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alle uandus ſit. Cap. XIIII.

SED *& malleolorũ ſimilis cura agenda eſt, ut ad unā, aut du as gemmas deputatis autumno, uel uere prius q̄ germinent, iu gētur.* Is, *ut dixi, canterius propius à terra, q̄ uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt.* Neq;.n. *editior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur.* Inſequit̃ *deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqua liter, & minutim ſoli terga conuertat, hanc planam foſſurā ma xime nos probamus, nam illa, quam in* Hiſpania *hybernā appel lant, cum terra uitibus detrahit̃, & in media ſpatia interordi niorum confertur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceſſit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, et ad inferio res peruenit radiculas, & hybernos tranſmiſit imbres.* Numerus *autem foſſionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una mi nus, nam utiq; frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremē to ſuo uites inumbrent, nec patiātur herbam ſubcreſcere.* Pampi *nationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prioris, adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum ē, nec plus q̄ in unū flagellum eſt ſubmittenda, tanto qdem magis, quod tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.*

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. Cap. XV.

SED *cum annicula, menſiumq; ſex ad uindemiam perducta ẽ, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti, uel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus, nã plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri, nec mox uineã, tum ſubſeri, cum fructus capiẽdus eſt. Mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta ſuum adminiculum uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſummerſa perduciť ad uacantem palum. Tum ex arcu uehementer citat materiã, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugum euocať. Sequente deinde anno inſecať ſupior pars curuaturæ, uſq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellũ in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali. Bima deinde præciditť proxime palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt, & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim alte circũfoditur, et ſcrobiculo facto ad imũ ſolum præciditť, adobruiturq;, ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectũ progerminet. Tẽpus aũt non aliud magis idoneum eſt hunc mergũ amputandi, q̃ ab idibus Octob. in idus Nouembr. ut hybernis menſibus ſuas radices confirmet, nam ſi uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubito deſtitutus langueſcit.*

Quo tempore uiniradix transferenda ſit. Cap. XVI.

EADEM *ratio eſt in transferẽdo malleolo, nam in ſecundo autumno, ſi cœli, & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt idus Octobris exẽptus cõſeriť, ſin autem aliqua terræ, uel aeris repugnat iniuria, tẽpeſtiuitas eius in proximum uer differť, neq; diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat, et ordinaria ſemina infeſtet, quæ q̃to celerius liberata ſunt conſortio uiniradicum, tanto facilius cõualeſcunt, at in ſeminario licet trimã, atq; ẽt quadrimam uitem reſectam, uel anguſte putatam cuſtodire, q̃m nõ cõſuliť uindemiæ, cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea. i. tertio autũno uehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedãda eſt, idq; nõ ut libet, aut fortuito faciendũ, nã ſiue ꝓpe truncũ defigiť palus, pedali tamen ſpatio recedendũ eſt, ne aut*

premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circũfodiat, iſq; palus ſic ponendus eſt, ut frigorũ, & aquilonum excipiat uiolentiã, uitemq; ꝑtegat, ſiue medio interordinio pan/ getur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quo facilius & iugum, & fructũ ſuſtineat. Nã q̃to propius truncus cum ridica ſtatuitur, etiã leuiter defixa ſtabilior eſt, qm̃ contingẽs uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statu minibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq; uel ſaligneis perticis, uel cõpluribus quaſi faſciculis arundinum cõnectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ, nã binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erunt, niſi ſi tñ gracili/ tas uitis alicuius anguſtiorem putationẽ deſiderabit, cuius unus palmes, atq; idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. Cap. XVII.

PERTICAE iugum firmius faciunt, minusq; operoſum, arundines pluribus operis iugantur, qm̃ & pluribus locis nectũ tur, eaq; inter ſe conuerſis cacuminibus uincienda ſunt, ut æqua/ lis craſſitudo totius iugi ſit, nam ſi cacumina in unum cõpetunt, imbecillitas eius partis granata pondere iam maturum fructum proſternit, et canibus, feriſq; reddit obnoxium. At cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatũ eſt, ferè quinquennij præbet uſum. Neq;.n. eſt alia ratio putatio/ nis, aut cæteræ culturæ, q̃ quæ primi biennij, nam & autumna/ lis ablaqueatio ſedulo faciẽda, nec minus uacantibus palis pro pagines applicandæ. Hoc enim opus nunquam intermittẽdum eſt, quin omnibus inſtauretur annis, neq; enim ea, quæ ſerũtur à nobis, immortalia eſſe poſſunt, attamen æternitati eorum ſic con ſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus, nec ad occi/ dionem uniuerſum genus perduci patiamur cõplurium annorũ negligentia, quinetiam crebræ foſſiones dandæ, quamuis poſſit una detrahi culturæ prioris anni, pampinationes quoq; ſæpe ad hibendæ, neq; enim ſatis eſt ſemel, aut iterum tota æſtate uiti de/ trabere frondem ſuperuacuam. Præcipue autem decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint, item ſi oculi ſin/ guli ſub iugo binos pampinos emiſerint, q̃uis largos fructus oſtẽ/ dant, detrahendi ſunt eis ſinguli palmites, quo lætior, quæ ſuper eſt materia conſurgat, & reliquum melius educet fructum. Poſt

quadrageſimum et alterum menſem perfecta uindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, ut ſubmiſſis pluribus flagellis uitis in ſtellam diuidatur, ſed putatoris officiū eſt pedali ferè ſpatio circa iugū uitem cōpeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur ad eā menſuram, quæ terram nō poſſit cōtingere ſed modus ꝓ uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, ꝗ quibus uitis ſufficere queat. Ferè autem prædicta ætas læto ſolo, truncoq; tres materias, raro quatuor deſiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent. Nihil.n. refert iugum in ſtellam decuſſari, atq; diduci, niſi & palmites adiungentur, quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi ſimplici ordine fuere contenti, uerum ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramēto uelut ancboris quibuſdam diſtinetur, tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undiq; ſubnixa, quam quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtypatur. Poteſt tamen, ſi uel parum late diſpoſita uinea, uel parū fructuoſe, cœlumq; non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe, nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pēdens plurima præſidia deſiderat, ibi quaſi quadrato circūfirmanda eſt agmine, calidis uero, & ſiccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes undiq; pampini iungantur & condenſati cameræ more, terram ſitiētem obumbrent. Contra pluuijs frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituēdi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq; ſalubriorem habet, foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidēdæ ſint. Cap. XVIII.

SED Quando *uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguātur, uel (ut qbuſdā placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud cōmodum, quod plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum ēt oculos, & ueſtigia dn̄i (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq;*

æſtimationem in exigendis operibus præbet, neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiã ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis conciſa fatigationem ueluti minuit, & ſtimulat eos, qui opa moliuntur & ad feſtinandum inuitat, nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodeſt uires, & prouentum cuiuſque partis uinearum noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, aut minus colenda ſit. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamẽtaq; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, perquã uel fructus, uel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. Cap. XIX.

DE PO ſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humillimam eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptẽ, quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda eſt, neq; enim hæc prima conſtitutio uinearum eẽ debet, ſed per annorum longam ſeriẽ ad hanc altitudinem uitis perducenda eſt. Cæterum quãto humidius eſt ſolum, & cœlum, placidioresq; uenti, tanto eſt altius attollẽdum iugum, nã lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructusq; ſummotus à terra minus putreſcit, & hoc uno modo pflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multumq; ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt, rurſus exilis terra, & accliuis, torrensq; æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit, at ſi cuncta cõpetunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamẽ dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium. Cap. XX.

PEDATAM uineam, iugatamq; ſeqtur alligatoris cura, cui antiquiſſimũ eẽ debet, ut ſupra dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ pſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem configuret, id non ſolum ad ſpeciẽ plurimũ refert, ſed ad ubertatẽ, et ad firmitatẽ, perpetuitatemq;, nã rectus truncus ſimilẽ ſui medullã gerit, p quã uelut quodã itinere ſine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimẽta meant, et ad ſummum pueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, nõ æqualiter aliganẽ, inbibentibus nodis, et ipſo flexu incurſum terreni humo

ris ueluti ſalebris, retardante, quare cum ad ſummum palũ recta
uitis extenta eſt, capiſtro conſtringiť, ne fœtu grauata ſubſidat,
curueť q;. Tũ ex eo loco quod proximũ iugo ligatum eſt, brachia
diſponuntur in diuerſas partes, palmæq; ſuperpoſitæ deorſum uer
ſus curuanť. A uinculo itaq; id quod iugo depẽdet, fructu imple
tur, rurſusq; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Qui
dam eam partem, quã nos præcipitamus, ſupra iugũ porrigũt,
& crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probã/
dos puto, nam dependẽtibus palmitibus, neq; pluuiæ, neq; prui/
næ, grandines'ue tm̃ nocent, q̃tum religatis, & quaſi tempeſtati
bus oppoſitis, ijdem tñ palmites prius q̃ fructus miteſcant, uari/
antibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus rori/
bus queant putreſcere, aut uentis, feriſq; deuaſtenť, iuxta decu/
manũ, atq; ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne p̃tereũ/
tium incurſu lædanť, et hac qdẽ rõne tẽpeſtiua uitis ad iugũ ꝑ/
duciť, nã q̃ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gẽmas recidẽda ẽ,
quo uehementiorẽ fundat materiã, q̃ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda ſit. Cap. XXI.

QVINQVENNIS uineæ nõ alia eſt putatio, q̃ ut figu/
retur, quemadmodum ſupra inſtituimus ne'ue ſupuagetur. Sed
ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſ'que
brachijs, quæ duramenta qdam uocant, diuidať in totidem par/
tes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum
ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris. Cum aliquot deinde an
nis, quaſi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinq debe
ant, incertum eſt, nã loci lætitia plures, exilitas pauciores deſyde/
rat, ſiquidem luxurioſa uitis niſi fructu cõpeſciť, male defloreſcit,
& in materiã, frondemq; effundiť, infirma rurſus, cũ onerata eſt,
affligitur. Itaq; pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iunge/
re flagella, nec tñ numeroſius onerare, q̃ ut una uitis octo ſeruiat
palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plures poſtulabit.
Iam enim pergulæ magis, q̃ uineæ figuram obtinet, q̃ ſupra hunc
modum materijs diſtẽditur, nec debemus committere, ut brachia
pleniora trunco ſint, uerũ aſſidue, cum è lateribus eorum flagel/
la licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta,
ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur,
quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur, ſin aliqua earum

uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis ãno ſequenti reuocari debeat, in polliccm tõdeať; quem quidã cuſtodem, alij reſecem, nõnulli præſidiariũ appellãt, ideſt ſarmentum gemmarum duarum, uel trium, ex quo cũ proſpere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſupra uetuſti brachij, amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pulleſcit, atque hæc rõ bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteraneæ uineæ reſtituantur. Cap. XXII.

SI VERO aliter formatas accepcrimus uineas, & multorũ annoꝝ negligentia ſuperueneri iugum, conſyderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quæ excedunt prædictam menſuram, nã ſi duoꝝ pedum, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti, ſi autem plus trunco eſt applicitus, is à uite ſummoueť, et in medio ſpatio duoꝝ duraminũ ad lineam pangiť, tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, ut in quartũ, aut ẽt in quintũ ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituenť. Mergis nãq; (qui nobis maxime placent) ꝓpagata celerrime prouenit. Hoc tñ ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies trunci, at ſi robuſta, et integra, minorẽ operã deſyderat, quippe hyberno tpe ablaqueata fimo ſatiať, anguſteq; deputať, & inter quartum, ac tertiũ pedẽ à terra uiridiſſima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulnerať, frequentibus deinde foſſuris terra permiſceť, ut incitari uitis poſſit, et ab ea maxime parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunq; aũt germen de cicatrice procedit, quod ſiue longius proſilierit, in flagellũ ſumittiť, ſiue breuius, in pollicem, ſiue admodum exiguum, in furunculũ. Is ex quolibet uel minimo capillamento fieri põt, nã ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepſit ẽ duro, dũmodo ad maturitatem pueniat, ſequente uere ſi non abnodatus, neq; abraſus eſt, uehementem fundit materiã, quæ cũ conualuit, et quaſi brachiũ fecit, licet tũc ſuperuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquã iugo ſubijcere. Multi ſequentes cõpendium temporis, tales uineas ſupra quartum pedem detrũcant, nihil reformidantes eiuſmodi reſectionem, qm̃ ferè plurimarum ſtirpium natura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulaſcãt. Sed hæc qdem ratio minime nobis placet, ſiqdem uaſtior plaga

niſi habeat ſuperpoſitam ualentem materiam, qua poſſit inoleſcere, ſolis halitu torretur, mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen *cum eſt utiq; uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut ſupiecta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules tranſmittat, qui poſſint uel ſua maritare ſtatumina, uel ſiqua ſunt uidua in propinquo propaginibus ueſtire.* Hæc *autē ita fieri debebunt, ſi uineæ altius poſitæ, nec in ſummo labantes radices habebunt, & ſi boni generis erunt, nāq; aliter incaſſum depēdit opera, qm̄ degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium, atq; ſumma parte terræ uix adhærebunt, & deficient ante q̄ conualeſcant.* Altera *ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & referenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit, cuius cum uitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus.* Loci *porrò uitia ſunt, quæ ferè ad internitionē uineta perducunt macies, & ſterilitas, terra ſalſa, uel amara, uligo, præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiā tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ uitem non alit.* Cæterum *ſi uacat ijs, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quā priore libro præcepimus.* Illa *rurſus mali generis uineta, quæ quāuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fructu carent, ut diximus, emēdantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eā diſputationem peruenerimus.*

Quemadmodum eædem putentur. Cap. XXIII.

NVNC, *quoniam parum uidemur de putatione uinearū locuti, maxime neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur.* Placet *ergo ſi mitis, ac temperata pmittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia ſecundū* Idus Octobris *auſpicari putationem, cum tñ æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatē ceperint, nā ſiccitas ſeriorem putationem facit, ſin autē cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis uiolentiam denūciat, in* Idus Feb. *hanc curā differemus.* Atq; *id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus.* Nam *ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quāque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autum-*

no, quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quãto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. Cap. XXIIII.

QVANDO cunq; igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipue cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui conſulat, deinde, ut in annum ſequentem quamlætiſſimas iam hinc eligat materias. Tum etiam, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quatuor diuiſa partes, totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoq; poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, qbus cicatrices inuruntur. Itaq; una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborãtem matrem feruoribus æſtiuis opacẽt, nec patiantur ante maturitatem fructũ inareſcere. Orientis, atq; occidentis haud ſanè magna eſt in putatione differentia, quoniã ſolem pari horarum numero ſub utroq; axe uitis accipit. Modus itaq; materiarum is erit, quem dictabit humi, atq; ipſius ſtirpis lætitia. Hæc in uniuerſum, illa per partes cuſtodienda ſunt. Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdã fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explãtanda, ferroq; alleuanda eſt, ut hybernas aquas reſpuat. Nã præſtat ex uulnere ſobolem repulleſcentem uellere, quã nodoſam, & ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricẽ ducit, illo cauatur, atque putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ipſa, truncúq; circũſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut ueruca ſimilis furũculus relinquatᷣ, niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uero trũci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue ani-

malibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis eſt, Dolabella
cõueniet expurgare, quicquid emortuum eſt. Deinde falce eradi
uino tenus, ut à uiridi, codicæ ducat cicatricem, neque eſt diffici-
le, mox alleuatas plagas terra, quã prius amurca madeſceris, li
nire, nã & teredinem, formicamq́; prohibet. Solem etiã, & plu-
uias arcet eiuſmodi litura, ꝓpter quæ celerius coaleſcit, & fru-
ctum uiridem conſeruat. Cortex quoq; aridus, fiſſusq́; per ſumma
trunci depẽdens corpore tenus delibrandus eſt, qđ & melius ui
tis quaſi ſordibus liberata cõualeſcit, et minus uino fecis affert.
Iam uero muſcus, qui more compedis crura uitium deuincta cõ
primit, ſituq; & ueterno macerat, ferro diſtringendus, & eradẽ
dus eſt. Atq; hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capi-
te ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro ui-
tis accipit, obliquæ, rotundæq́; fieri debent, nã citius cõualeſcũt,
& quãdiu cicatricem nõ obduxerint, cõmodius aquã fundunt.
Tranſuerſæ plus humoris & excipiunt, & cõtinent. Eam culpã
maxime uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, cõtor-
ta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella, et fructuaria recta ſum
mittito. Brachia tenera, & uiridia ſeruato. Arida, et uetera fal
ce amputato. Vngues cuſtodũ ãnotinos reſecato. In quatuor fer-
mè pedes ſupra terrã uitem elatam totidem brachijs componito;
quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes, tum uel unum fla
gellũ, ſi macrior uitis erit, uel duo, ſi plenior, brachio cuiq; ſum-
mittito, eaq́; iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe opor-
tebit, ne in eadem linea, unoq́; latere brachij eſſe duas materias,
plures ue patiamur. Nãq; id maxime uitem infeſtat, ubi nõ om-
nis pars brachij pari uice laborat, atque æqua portione ſuccum
proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit, ut ea ue
na, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vo
catur etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius prore-
pere, & icirco eum prædicto uocabulo ruſtici appellant, quod
inter duo brachia, et qua ſe diuidit uitis, enatus uelut fauces obſi
det, atq; utrinſq; duramenti alimenta præripit. Hũc ergo tanq̃
æmulũ diligenter ijdem amputant, & abnodãt, priusq̃ corrobo
retur. Si tñ ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id
quod imbecillius eſt tollitur, & ipſe focaneus ſummittit̃. Reciſo
.n. brachio, æqualiter utriq; ꝑti uires mater ſumminiſtrat. Igit̃
caput uitis pẽdens infra iugum cõſtituito, unde ſe pandant qua-

tuor (ut dixi) brachia, in quibus quotãnis uitis renouetur, amputatis ueteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus, quarũ delectus ſcite faciendus eſt. Nã ubi magna materiarum facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt ab trunco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nam illæ minimũ uindemiæ conferunt, cum exiguũ fructũ præbent, ſimiles ſaliœt pãpinarijs, hæ uitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerãt, & uſq; in alterum, ac tertium palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendunt. Quare medio in brachio cõmodiſſime palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam, nõnulli fructus auidius eliciunt extrema, & media flagella ſummittẽdo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando, quod faciendũ, niſi permittentibus ſoli, & trunci uiribus minime cenſeo. Nã ita ſe induunt uuis, ut nequeãt maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atq; ipſius trunci lætitia nõ adſit. Subſidiarius, idemq; cuſtos in pollicẽ reſecari non debet, cũ palmæ, ex qbus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At ſi longius, q̃ ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum cõpluuia perrẽpſerit, cuſtodem ualidum, & quãmaximum iuxta truncum duorũ articulo℞, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachiũ, ut ſic reciſa uitis, ac renouata intra iugũ cõtineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maxime ſunt obſeruanda. Primũ, ne reſupina cœlum, ſed prona potius plaga terram ſpectet. Sic.n. & gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur, deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio, nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodq; ẽt uſurpari uitioſiſſime animaduerto, maxime uitãdũ eſt. Nã dum ſeruiunt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id aũt plurimum officit, quoniam ſecũdum plagam poſita gemma pruinis, & frigore tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq; reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam ante diximus) ſuperlachrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nõ erit, circũſpiciendus eſt ſurunculus, qui quamuis anguſtiſſime præciſus in modum uerucæ

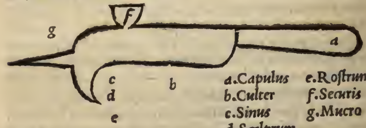
proximo

proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fru
ctuarium remittamus, ſi neq; is reperiatur, ſauciāda ferro eſt, atq;
exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere.
Iam uero ipſos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauicu/
lis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in ijs reciden/
dis alia conditio eſt, atq; alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nā
quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata fal/
ce abnodatur, atq; eraditur, quo celerius obducat cicatricē. Rurſus
qcqd è tenero ꝓceſſit, ſicut nepos paricus detondetur, qm̄ ferè cō/
iunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce
deſtringatur. Preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota
tollitur, aut conuulneratur, propter quod palmes, quē mox in ger
minatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit, tum ēt
magis obnoxius uentis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice proreпſe
rit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini mo/
dum difficile eſt imponere. Pleriq; tñ in tātum prouocant, ut incur/
uata, & præcipitata per iugum nequeat terrā contingere. Nos
ſubtilius diſpicienda illa cenſemus, primum uitis habitum, nam
ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet. Deinde ſoli quoq; pin/
guitudinem, quæ niſi adeſt, quāuis ualidiſſimam uitem celeriter
necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmi/
tes non menſura, uerum gemmarum numero æſtimantur, nā ubi
maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet eouſq; materiam produce
re, dum penè terram contingat, nihilo minus enim paucis fron/
deſcet pāpinis. At ubi ſpiſſa internodia, frequenteſq; oculi ſunt,
quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus uireſcat, & nume/
roſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſario maxi/
me eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut cō/
ſyderet uinitor ꝓximi anni magna, necne fuerit uindemia. Nā
poſt largos fructus parcendum eſt uitibus, & ideo anguſte putā/
dum, poſt exiguos, imperādum. Super cætera illud ēt cenſemus.
ut duris, tenuiſſimiſq;, & acutiſſimis ferramentis totū iſtud opus
exequamur, obtuſa.n. & hebes, & mollis falx putatorem mora/
tur, eoq; minus operis efficit, & plus laboris affert uinitori. Nam
ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, qđ
euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum
etiam plagæ aſperæ, atque inæquales, uites lacerant. Neq; enim
uno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerunq; fit, ut

quod præcidi debeat, perfringatur, et ſic uitis laniata, ſcabrataq; putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, ut prolixet aciem ferramenti, & quantum poſſit, nouaculæ ſimilem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

De figura falcis uineaticæ. Cap.XXV.

EST *autem ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut capulo par proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quæ flectitur, ſinus. Quæ à flexu procurrit, ſcalprũ. Quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur. Cui ſuperpoſita ſemiformis lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiuſq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæq; ſuis muneribus fungitur, ſi modo uinitor gnarus eſt. Nã cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro utitur, cum autem retrahere, ſinu, cum adleuare, ſcalpro, cum incauare, roſtro, cum ictu cædere, ſecuri, cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior aũt pars operis in uineam ductim potius, q̃ cæſim facienda eſt. Nã ea plaga, quæ ſic efficitur, uno ueſtigio alleuat᷑. Prius enim putator applicat ferrum, atq; ita quæ deſtinauit præcidit. Qui cæſim uitem petit ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio eſt, quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.*

a.Capulus e.Roſtrum
b.Culter f.Securis
c.Sinus g.Mucro
d.Scalprum

De cura adminiculandæ, iugandæq; uineæ. Cap.XXVI.

HIS *peractis, ſequitur (ut ante iã diximus) adminiculandæ, iugandæq; uineæ cura, cui ſtabiliẽdæ melior eſt ridica palo, neq; ea qualibet, nã eſt præcipua cuneis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac*

ſi qua ſunt ſimilia robora. Tertiã obtinet locum pedamen teres,
idq́; maxime probat̃ ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Recte ẽt
faciunt ad eam rem ſylueſtres pinus, atq; ẽt ſambuci probabilis
uſus. Tamen in his hæc, eorumq́; ſimilia pedamenta poſt putatio
nem retractanda ſunt, parteſq́; eoꝶ putres dedolandæ. Atq; alia
conuertenda, quæ ſyncæritatem habent, alia ſummouenda, quæ
uel carioſa, uel iuſto breuiora ſunt, eorumq; in uicem idonea repo
nenda, iacentia ſtatuenda, declinata corrigenda. Iugo ſi nõ erit
opus noua ſartura, recentia uincula inferant̃. Si reſtituendũ ui/
debitur ante q̃ uitis palo appliceť, perticis, uel arundinibus cõne
ctatur, ac tum demum (ſicut in nouella præcepimus) uitẽ iuxta
caput, infraq́; brachia colligemus cum ridica, idq́; facere nõ opor
tebit omnibus annis eodẽ loco, ne uinculũ incidat, et truncũ ſtrã
gulet. Brachia deinde ſub ſtella quadripartito locabimus, tene/
roſq́; palmites ſuper iugum ligabimus nihil repugnantes natu/
ræ, ſed ut quiſquis obſequet̃, leniter curuabit̃, ne deflexu frãgat̃
ne'ue iam tumentes gemmæ detergeant̃. Atq; ubi duæ materiæ ꝑ
unam partem iugi mittentur, media ꝑtica interueniat, directæq́;
palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut merſæ cacu/
minibus in terram deſpiciant. Id ut ſcite fiat, meminerit alliga/
tor, ne retorqueat ſarmentum, ſed tantum inflexum deuinciat, et
ut omnis materia, quæ nihil poteſt præcipitari, iugo ſuperpona/
tur, ut potius innixa perticæ, q̃ è uinculo pendeat. Sæpe enim no
taui per imprudentiam ruſticos ſubijcere iugo palmam, et ita col
ligare, ut ſolo uimine ſuppendeat. Quæ uinea, cum accipit pam
pini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſeq̃ de/
beat. Cap. XXVII.

SIC deinde ordinata uincta feſtinabimus emũdare, ſarmẽtiſq́;
& calametis liberare. Quæ ſicco tñ ſolo legenda ſunt, ne lutoſa
humus inculcata maiorẽ foſſori laborẽ præbeat, qui protinus ad/
huc ſilentibus uineis inducendus eſt. Nã ſi palmis incipientibus,
progẽmantibuſq́; foſſorem immiſeris, magnã partem uindemiæ
decuſſeris. Igitur ante q̃ gemment per diuortium ueris, atq; hye/
mis quam altiſſime fodiendæ uineæ ſunt, quo lætius, atq; hilarius
pullulent. Eæq; ubi ſe frõdibus, et uuis ueſtierint, teneris caulibus
nec dũ adultis modus adhibẽdus eſt. Idemq́; uinitor, q̃ ante fer/

ro, nunc manu decutiet, umbrasq; cõpeſcet, ac ſuperuacuos pāpinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inſcite facere, ſiquidem uel magis pampinatio, q̃ putatio uitibus conſulit. Nam illa q̃uis multũ iuuat, ſauciat tñ, & reſecat. Hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſequentis expeditiorẽ putationẽ facit. Tũ etiam uitem minus cicatricoſam reddit, quoniam id, ex quo uiride, & tenerum decerptum eſt, celeriter cõſaneſcit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius cõualeſcunt, & uuæ cõmodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis eſt, ac maxime callẽtis uinitoris æſtimare, ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materias ſummittere, nec orbos tñ detrahere palmites, uerũ etiã frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit, ſiquidẽ euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, q̃bus binos detrahere oportet, quo cõmodius ſingulos alumnos educent. Eſt.n. ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu uitis ſe induerit, q̃ ut perferre eum poſſit. Itaq; non ſolum frõdem ſuperuacuã debet decerpere, quod ſemper faciendum eſt, uerum interdũ partem aliquã fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. Idq; faciet uarijs de cauſis pãpinator induſtrius, etiam ſi nõ erit maior fructus, q̃ ut matureſcere queat. Si autem continuus ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata uitis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ materiæ conſulendum, Nam cacumina flagellorum cõfringere luxuriæ comprimendæ cauſa uel è dura parte, aut à trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad renouandam uitem unus, atq; alter ſeruandus eſt. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare, atq; eos, qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem occupãt, palmites detergere, cuiſlibet uel pueri eſt officium.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat.
Cap. XXVIII.

TEMPVS autem pampinationis ante, q̃ florem uitis oſtendat, maxime eſt eligendum, ſed & poſtea licet eandem repetere. Medium igitur eoꝝ dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubeſcentem uero, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foſſiõibus implere, nã fit uberior pulueratiõibus. Nec infitior pleroſq; ante me ru

ſticarum rerũ magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe, ex quibus Græcinus, qui ſic refert, põt uideri ſatis eſſe conſtitutam uineã ter fodere. Celſus quoq;, et Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales, unum, quo germinet, alterum, quo floreat, tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cẽſent foſſionibus concitari. Nõ enim natura, quod uult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris. Atq; hæc colendarum uinearum curã finitur uindemia.

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda. Cap. XXIX.

REDEO nũc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus uitium inſerendarum, tuendarumq; inſitionum p̃cepta. Tempus inſerendi Iulius Atticus tradidit ex Calen. Nouembribus in Calendas Iunias quoad poſſe cuſtodiri ſurculũ, ſine germine affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmenti ſilentis facultas. Id porrò in alijs ſtirpiũ generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè concęſſerim. In uitibus nimis temere tot menſium ruſticis inſitionem p̃miſſam diſſimulare, nõ eſt fidei meæ, non quod ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere. Sed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat, uerũ quid certa ratione plerũq; proueniat, diſcentibus præcipere debemus. Etenim ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medet̃, poſſum aliquatenus conniuere. Cum uero uaſtitas operis etiam diligentiſſimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. Eſt enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uineam. Quæ res, quãuis minus lædat uitem, merito tñ fieri prohibetur, q̃d frigoribus omnis ſurculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet. Atq; idem Atticus non probibet eodẽ ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, et cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaq; ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ plagam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno uitem inſerere, quia non diſſimilis ẽ eius aeris qualitas uernæ, ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorandis, quã quæ

tradita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generoſos, & fœcundos, & quammaturiſſimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, ſilentemq; à uentis eligat. Tum cõſyderet ſurculum teretem, ſolidiq; corporis, nec fungoſæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs, nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod inferaſ, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaq; ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt, ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quam ut tempeſtates, & uẽtos, et imbres inmobilis pati poſſit. Inſeritur autem uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra. Sed illa frequentior, & pene omnibus agricolis cognita inſitio, hæc rarior, & paucis uſurpata. De ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerũq; ſupra terrã, nonnũq; tñ & infra, quo loco magis ſolida eſt, atq; enodis, cum iuxta terrã inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus, at cũ editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto liniẽ, atq; ſuperpoſito muſco ligaẽ, quod & calores, & pluuias arceat, temperaẽ ita ſurculus, ut calamo nõ abſimilis, coagmentet fiſſurã, ſub qua nodus in uite deſyderaẽ, qui quaſi alliget eam fiſſurã, nec rimam patiaẽ ultra procedere. Is nodus etiam ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tñ eũ prius, q̃ uitis findatur, cõueniet, ne cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet. Calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari, æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis, eaq; raſura ita deducitur, ut medullam cõtingat uno latere, atq; altero paulo ultra corticem diſtringatur, figureturq; in ſpeciẽ cunei, ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere alterò ſit tenuior, atq; altero plenior, perq; tenuiorẽ ptẽ inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinq; contingat fiſſuram, nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco tranſluceat, nequit coaleſcere, uinculi genus ad inſitionem non unum eſt, alij uiminibus obſtringunt, nonnulli circundant libro fiſſurã, plurimi ligãt iunco, quod eſt aptiſſimum, nam uimen, cum inaruit, penetrat, & inſecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cũ circũuenere truncum, adactis arũdineis cuneolis arctantur, ſed antiquiſſimũ eſt, et ante hæc ablaqueari uitem, radicesq; ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui trũcum, iſq; cũ comprehendit, aliã rurſus exigit curam, nam ſæpius pam-

*pinandus eſt, cum germinat, frequentiusq́; detrahendæ ſunt ſo-
boles, quæ à lateribus, radicibusq́; prorepunt, tum quod ex inſito
profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactet, aut
explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orban-
dus eſt, niſi ſi propter penuriã, & caluitium loci ſumitur in ꝓpa-
gines. Autumnus deinde falcẽ maturis palmitibus admouet, ſed
putationis inſitis cuſtodit̃ ea ratio, ut ubi nulla deſyderatur pro-
pago, unus ſurculus euocetur in iugum, alter ita recidat̃, ut ad-
æquetur plaga trunco, ſic tñ nequid radatur è duro. Pampinan-
dum non aliter eſt, q̃ in nouella uiti radicæ, putandum uero ſic,
ut uſq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trun-
cũ ducat cicatricem. Atq; hæc per fiſſuram inſitarum ẽ ordinatio,
illa ſic per terebrationem, primum ex uicino fructuoſiſſimã opor-
tet conſyderare uitem, ex qua (uelut traducem inhærentem ma-
tri) palmitem attrahas, & per foramen tranſmittas, hæc enim
tutior, & certior eſt inſitio, quoniam & ſi proximo uere non com-
prehendit, ſequente certe, cum increuit, coniungi cogitur, et mox
à matre reciditur, atq; ita ſuꝑficies inſitæ uitis uſq; ad receptũ ſur-
culum obtruncatur. Huius traducis ſi non eſt facultas, tum detra-
ctum uiti quamrecentiſſimum eligitur ſarmentum, & leuiter cir-
cumraſum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq;
ita luto circumlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni generis
uiti ſeruiat, quod quidem non fit in traduce, qui à materno ſuſti-
netur ubere, dum inoleſcat, ſed aliud eſt ferramentum, quo prio-
res uitem perforabant, aliud, quod ipſe uſu nunc magis aptũ cõ-
peri, nam antiqua terebra, quã ſolam ueteres agricolæ nouerãt,
ſcobem faciebat, perurebatq́; eam partem, quam perforauerat,
deuſta porrò raro reuireſcebat, uel cũ priore coaleſcebat, in eaq́;
nec inſitus ſurculus comprehendebat, tum etiam ſcobis nũquam
ſic eximebatur, ut non inhæreret foramini, ea porrò interuentu
ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applicari.* Nos *tere-
bram, quam gallicam dicimus, ad hanc inſitionem commenti lõ-
ge habiliorem, utilioremq́; comperimus, nam ſic excauat trun-
cum, ne foramen inurat, quippe non ſcobem, ſed ramẽta facit, q-
bus exemptis, plaga leuis relinquit̃, quæ facilius omni ꝑte ſeden-
tem ſurculum contingat, nulla interueniente lanugine, quã exci-
tabat antiqua terebra. Igit̃ ſecundũ uernum æquinoctiũ perfe-
ctam uitiũ inſitionem habeto, locisq; aridis, & ſiccis nigram ui-*

tem inſerito humidis albā, neq; eſt ulla eius ꝓpagādi neceſſitas, ſi mō tā mediocris eſt craſſitudo trunci, ut incrementū inſiti plagā poſſit cōtegere, & niſi tñ uacuus locus demortui capitis uitē repoſcit, qđ cū ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitˀ, alter eductus ad iugū in fructum ſummittitur, neq; inutile ex ea uite, quā merſeris, enaſcentes in arcu ꝓpaginis pāpinos educare, quos poſſis mox, ſi ita cōpetet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminū, & de ſalicto. Cap. XXX.

QVONIAM cōſtituendis, colēdisq; uineis, quæ uidebantˀ utiliter præcipi poſſe, differuimus, pedaminū, iugorūq; & uiminum ꝑſpiciendoꝝ tradenda rō eſt. Hæc.n.quaſi quædā dotes uineis ante præparantˀ, qbus ſi deficitur agricola, cām faciendi uineta non habet, cū oia, quæ ſunt neceſſaria extra fundū quærenda ſint, nec emptionis tm̄ (ſicut ait Atticus) pretium onerat ruſtici rōnem, ſed eſt etiā cōparatio moleſtiſſima. Cōuehenda ſunt.n. tpe iniquiſſimo hyberni, quare ſalices uiminales, atq; arundineta, uulgaresq; ſyluæ, uel cōſulto cōſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt. Viminaliū (ut Atticus putat) ſingula iugera, ſufficere pñt qnis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ, arūdineti ſingula iugera, uigenis iugādis, caſtaneti ingeꝝ, totidē palādis quot arūdineti iugādis. Salicem uel riguus ager, uel uliginoſus optime, nec incōmode tñ alit planus, et pinguis, atq; is debet cōuerti bipalio (ita.n. p̄cipiunt ueteres) in duos pedes et ſemiſſem paſtinare ſalicto deſtinatū ſolū, nec refert cuius generis uimen ſeras, dū ſit lentiſſimū. Putant tñ tria eſſe genera p̄cipuæ ſalicis, græcæ, galli æ, ſabinæ, quāplurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris eſt, gallica obſoleti purpurei, ēt tenuiſſimi uiminis. Amerina ſalix gracilē uirgam, & rutilā gerit. Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntˀ. Perticæ cacuminū modicæ plenitudinis, q̄ tñ dipondiarū orbiculi craſſitudinē nō excedant, optime pangūtur, eouſq; dū ad ſolidum demittantˀ. Taleæ ſexqpedales terreno īmerſæ paululū obruuntˀ, riguus locus ſpatia laxiora deſiderat, eaq; ſenum pedū ꝑ qncuncē recte faciūt, ſiccaneus ſpiſſiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colentibus ea, qnū pedū interordinia eſſe abunde eſt, ut tñ in ipſa linea cōſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina. Satio eſt eoꝝ prius, q̄ germinent, dum ſilent uirgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet,

nã roſidas ſi reciderīs, par̃ pſpere proueniũt, ideo pluuij dies in exputanda ſalicæ uitantur. Fodienda *ſunt primo triennio ſalicta crebrius, ut nouella uineta, cũ deinde cõualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt, nã quãuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quar̃ in loco ex ꝓpinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur qcquid intercidit. Anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanq̃ uitis ali poſſit.*

De geniſta. Cap. XXXI.

PER ARIDA *loca, q̃ genus id uirgultor̃ nõ recipiunt, geniſtam poſtulant, eius cũ ſit ſatis firmũ, tum ẽt lentiſſimũ eſt uinculum. Seritur aũt ſemine, qđ cum eſt natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tp̃s exceſſit, oĩbus annis more ſegetis iuxta terrã demeti põt. Cætera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorẽ operã, ſed in egeno tñ neceſſariam exigunt. Perticalis ferè ſalix eundẽ agrũ, quẽ uiminalis, deſiderat, melior tñ riguo puenit, atq; ea taleis conſeritur, & cum germinauit ad unã perticã ſummittit̃, crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus q̃ uinea pampinatur, ut in longitudinẽ ramor̃ potius, q̃ in latitudinem euocetur. Sic culta quarto demum anno cæditur, nam quæ uinculis præparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea diſponatur, ſi tñ ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.*

De arundinetis. Cap. XXXII.

ARVNDO *minus alte paſtinat̃, melius tñ bipalio ſeritur, ea cum ſit uiuaciſſima, nec recuſet ullum locum, pſperius reſoluto, q̃ denſo, humido, q̃ ſicco, uallibus, q̃ cliuis, fluminũ ripis, & limitibus, ac uepretis cõmodius, q̃ medijs agris deponitur. Seritur bulbus radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto pſternitur corpe. Bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturã perticã præbet. Talea, & tota arundo ſerius prædicto tpe euenit, ſed ſiue recisa in dupondiũ & ſemiſſem talea, ſiue totæ arundines pſtratæ deponantur, extent ear̃ cacumina oportet, qđ ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt. Sed cultus arũdinetis primo triennio non alius eſt, q̃ cæteris, cum deinde conſenuit, repaſtinandũ eſt. Ea eſt aũt ſenectus, cũ uel exaruit ſitu, et*

inertia plurimum annoꝶ, uel ita denſatū eſt, ut gracilis, & cānæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc poteſt interradi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtratiōem uocāt, quæ tñ reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra q̄d aut tollendum ſit, aut relinquendum. Tolerabilius tamen arundo caſtratur ante q̄ cædit̃, quatenus calami uelut indices demōſtrant, quid eruendum ſit. Tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius q̄ oculi arūdinum egerminent, cæditur deinde poſt brumam, nam uſq; in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cum obriguit hyberno frigore. Fodiendum quoties & uineta, ſed & macies eius, cinere, uel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum pleriq; incendunt arundinetum.

De caſtaneis, & caſtanetis. Cap. XXXIII.

CASTANEA *roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis. Eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur, atq; in palum formata ferè uſq; in alterā cæſionē perennat. Ea pullam terram, et reſolutā deſyderat, ſabulonē humidū, uel refractū toſum nō reſpuit, opaco, & ſeptētrionali cliuo lætat̃, ſpiſſum ſolum, & rubricoſum reformidat. Seritur ab Nouembri menſe p totam hyemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupondij, & ſemiſſis. Nuces in ordinem ſemipedalibus, ordines aūt quinum pedum ſpatijs dirimuntur. In altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, q ubi nucibus ſunt conſiti, prius q̄ complanent̃, breues arūdines ab latere caſtanearum panguntur, ut per hos ſationis indices tutius fodi, & runcari poſſint. Simulatq; ſemina ſtillauerint, & iā bima transferri queunt, interuellunt̃, ac bini pedes arbuſculis uacui relinquūt̃, ne denſitas plātas enicet. Spiſſius aūt ſemen propter uarios caſus deponit̃, nā interdū prius q̄ enaſcat̃, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquaꝶ abundantia putreſcit, et interdū ſubterraneis animalibus ſicuti muribus, & talpis infeſtat̃, propter quæ ſæpe nouella caſtaneta caluescunt, atq; ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagat̃, q̄ exempta reſeritur. Hæc. n. uelut immota ſua ſede uehemēter germinat, at quæ radicitus exempta, & depoſita eſt, biennio reformidat, ꝑpter quod compertum eſt cōmodius nucibus, q̄ uiuiradicibus eiuſmodi ſyl/*

uas inſtitui. Spatia huiuſce ſationis, quæ ſupra ſcripta ſunt, capi/ta caſtanearum recipiunt. MM.DCCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula pbebunt ſtaminũ duo/dena millia. Etenim taleæ propius ſtirpẽ receſæ quadrifidas ple/runq; , ac deinde ſecũdæ taleæ eiuſdẽ arboris bifidas ridicas ſumministrant, qd genus fiſſilis adminiculi manet diutius, q̃ teres palus. Cultus eiuſdẽ eſt foſſionis, poſitiõisq; , q uineæ. Supputari debet bima, quinetiã trima, nã bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitet eius pceritas. Poteſt ẽt quercus ſimili rõne ſeri, uerum biennio tardius, q̃ caſtanea decidit, propter quod rõ poſtulat tp̃s potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſiq; montes, atq; ea genera terræ, q̃ ſupra diximus, glandẽ magis, q̃ caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis uinearũq; inſtrumentis, q̃tũ reor, nõ inutiliter, et abũde diſſerui, mox agricolarũ prouincialium uineaticos, nec minus noſtratis, et gallici arbuſti cultus traditurus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agroꝝ metiri debeas. Cap.I.

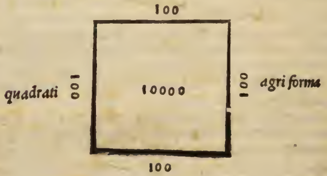
P RIORIBVS *Libris, quos ad te de conſtituendis, colendisq; uineis Siluine ſcripſerã, nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſyderarent, neq; inficior aliquã me præteriſſe, quamuis inquirentem ſedulo, quæ noſtri ſeculi cultores, quæq; ueteres litterarum monimentis prodiderunt. Sed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor, non aſſeueraueram, quæ uaſtitas eius ſciẽtiæ cõtineret, cuncta me dicturum, ſed plurima. Nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat. Neq; enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari cõſumata ſit ingenio, quapropter ut in magna ſylua boni uenatoris eſt indagãnter feras q̃plurimas capere, nec cuiquã culpæ fuit nõ oẽs cepiſſe, ita nobis ſatis, abundeq; eſt, tam diffuſæ materiæ, quã ſuſcepimus, maximã partẽ tradidiſſe, qppe cum in ea uelut omiſſa deſyderentur, quæ non ſunt propria noſtræ profeſſionis, ut proxime*

tum de cōmetiendis agris rōnem. M. Trebellius noſter à me req
reret, uicinum adeo atq; coniunctum eſſe cenſebat demonſtranti
quemadmodum agrum paſtinaremus, praecipere ēt paſtinatum
quemadmodum metiri debeamus, quod ego nō agricolæ, ſed mē
ſoris officium eſſe dicebā, cū preſertim ne architecti quidē, quibus
neceſſe eſt menſuraꝝ noſſe rōnem, dignentur conſumatorum ædifi
cioꝝ, quæ ipſi diſpoſuerint, modum cōprehendere, ſed aliud exiſti
ment profeſſioni ſuæ cōuenire, aliud eoꝝ, qui iam extructa meti
untur, & impoſito calculo perfecti operis rōnem computant, quo
magis ueniam tribuendā eſſe noſtræ diſciplinæ cenſeo, ſi eatenus
progredit̃, ut dicat, qua quidq; rōne faciendum, non quantū id
ſit, quod effecerit. Verum qm̃ familiariter à nobis tu quoq; Silui
ne p̄cepta menſurarum deſyderas, obſequar uoluntati tuæ, cū eo,
ne dubites id opus geometrarum magis eſſe q̃ ruſticoꝝ; deſq; ue
niā, ſiquid in eo fuerit erratum, cuius ſcientiam mihi non uindi
co. Sed ut ad rem redeā, modus omnis areæ pedali menſura com
prehendit̃, qui digitoꝝ eſt. XVI. Pes multiplicatus in paſſus, &
actus, & climata, & iugera, & ſtadia, centuriasq;, mox etiā in
maiora ſpatia p̄cedit. Paſſus pedes habet quinq;. Actus minimus
(ut ait. M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet
pedes CXX. Clima quoquouerſus ped. eſt. LX. Actus quadratus
undiq; finitur pedibus. CXX. hoc duplicatum facit iugerum; &
ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri uſurpauit. Sed hūc actū
prouinciæ Bæticæ ruſtici agnam uocant, ijdemq; triginta pedum
latitudinem, & CLXXX. longitudinē, porcam dicunt. At Gal
li candetum appellant, in areis urbanis ſpatium centum pedum,
in agreſtibus autem pedum CL. quod aratores candetum nomi
nant, ſemiiugerum quoq; arepennem uocant. Ergo (ut dixi) duo
actus iugerum efficiunt longitudine pedum. CCXL. latitudine
pedum CXX. q̃ utræq; ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratoꝝ
faciunt pedū uigintioctomillia & octingentos, ſtadiū deinde ha
bet paſſus. CXXV. i. pedes. DCXXV. q̃ octies multiplicata efficit
mille paſſus, ſic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc
dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerum modum, olim
autem ab centum iugeribus uocabatur centuria, ſed mox dupli
cata nomen retinuit, ſicuti tribus dictæ primū à partibus populi
tripartito diuiſi, quæ tn̄ nunc multiplicatæ priſtinum nomē poſſi
dent. Hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri ſu

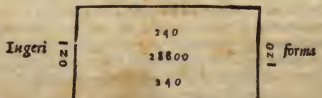
mus, breuiter præfari oportuit. Nunc ueniamus ad propoſitum. Iugeri partes nõ omnes poſuimus, ſed eas, quæ cadunt in æſtimationem facti operis, nã minores perſequi ſuperuacuum fuit, p qui bus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorũ pedũ uigintioctomillia & octingentos, qui pedes efficiunt ſcrupula. CCLXXXVIII. Vt aũt à minima parte, ideſt ab dimidio ſcrupulo incipiã. Pars qngenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit qnquaginta. i. iugeri dimidium ſcrupulum. Pars ducenteſimaoctuageſimaoctaua, pedes centum, hoc eſt ſcrupulũ. Pars centeſimaquadrageſimaquarta, pedes. CC. hoc eſt ſcrupula duo. Pars ſeptuageſimaſecunda, pedes. CCCC. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. Pars q̃drageſimaoctaua, pedes. DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducentos, hoc eſt ſemuncia, in qua ſunt ſcrupula. XII. Pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia, in qua ſunt ſcrupula. XXIIII. Pars ſexta, pedes quatuormillia & octingẽtos, hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcrupula. XLVIII. Pars quarta pedes ſeptem millia & ducentos, hoc eſt quadrãs, in quo ſunt ſcrupula. LXXII. Pars tertia pedes nouẽmillia & ſexcentos, hoc eſt triẽs, in quo ſunt ſcrupula. XCVI. Pars tertia et una duodecima, pedes duodecimmillia, hoc eſt qncunx, in quo ſunt ſcrupula. CXX. Pars dimidia pedes quatuordecimmillia & q̃dringentos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula. CXLIIII. Pars dimidia et unaduodecima, pedes ſexdecimmillia et octingẽtos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupula. CLXVIII. Partes duætertiæ, pedes de ẽnouẽmillia et ducẽtos, hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula. CXCII. Partes treſquartæ, pedes unũ & uigintimillia et ſexcentos, hoc eſt dodrans, in quo ſunt ſcrupula. CCXVI. Pars dimidia & tertia, pedes uigintiquatuormillia, hoc eſt dextãs, in quo ſunt ſcrupula. CCXL. Partes duætertiæ & una quarta, pedes uigintiſexmillia et quadrisgentos, hoc eſt deunx, in quo ſunt ſcrupula. CCLXIIII. Iugerũ pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc eſt as, in quo ſunt ſcrupula. CCLXXXVIII. Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes. CCXL. in latitudinẽ pedes. CXX. expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium, ſed quoniã diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationem, cuiuſq; generis ſpecies ſubiiciemus, quibus quaſi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. Cap. II.

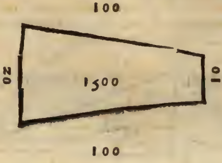
OMNIS *ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nõnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati mẽſura facillima eſt, nam cum ſit undiq; pedum totidẽ multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum, tanq̃ eſt locus quoquouerſus. C. pedum, ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorũ, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*

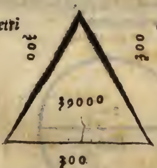
AT *ſi longior fuerit, q̃ latior, ut exempli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis.* CCXL. *latitudinis pedes.* CXX. *ita, ut paulo ante dixi, latitudinis pedes cũ lõgitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni quadrageni fiũt uigintioctomillia & octingenti. Dicemus iugerũ agri tot pedes quadratos hr̃e. Similiterq; fiet de oĩbus agris, quoꝝ lõgitudo maior ſit latitudine.*

Sin autem cuneatus ager fuerit, ut puta lõgus pedes centum, latus ex una parte pedes. XX. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; ſumma pedes. XXX. Huius dimidia pars eſt, quindecim, quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemũcia, & ſcrupula tria.

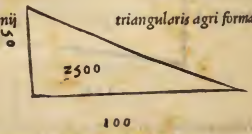

At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam ſequeris. Eſto ager triangulus pedum quoquouerſus tricentorum. Hunc numerum in ſe multiplicato, fiunt pedes nonagintamillia. Huius ſummæ partem tertiam ſumito, ideſt trigintamillia. Item ſumito partem decumã, ideſt nouẽmillia. Vtrãq; ſummam componito, fiunt pedes trigintanouemmillia. Dicemus hanc ſummam pedum quadratorum eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum, & trientem, & ſicilicum.

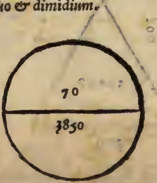
Sed ſi triãgulus diſparibus fuerit lateribus ager, tanquã in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomilliaquingeni, quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.

Orthogonij triangularis agri forma

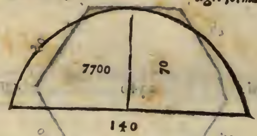
Si rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in ſe multiplicato ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuormillia & nongenti. Hanc ſummam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintriamillia nongenti. Huius ſummæ quartãdecimam ſubduco ſcilicet pedes triamilliaocttingenti & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſextuciam, ſcrupula duo & dimidium.

Rotundi agri forma

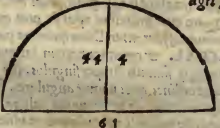
Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes CXL. curuaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouem millia & octingenti. Hæc undecies multiplicata fiunt centum ſeptem millia & octingenti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptẽ millia & ſeptingenti, hos pedes eſſe dicimus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinque.

Semicircularis agri forma

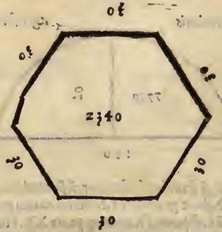
Si autem minus, q̃ ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur. Eſto Arcus, cuius baſis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes. IIII. Latitudinem cũ baſi pono. Fit utrunq; pedes XX. Hoc duco quater fiunt LXXX. horũ pars dimidia eſt. XL. Itẽ ſexdecim pedũ, qui ſunt baſis pars dimidia. VIII. His octo in ſe multiplicati fiunt. LXIIII. Quartamdecimã partem duco, ea efficit pedes IIII. paulo amplius, hos adÿcies ad quadraginta. Fit utraque ſumma pedes. XLIIII. hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidium ſcrupulũ q̃nta & uigeſima parte minus.

Minor ſemicirculo agri forma

Si fuerit ſex angulorum quadratos pedes, ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquouerſus lineis pedum XXX. Latus unũ in ſe multi

plico tricies triceni ſiunt DCCCC. Huius ſummæ tertiam partẽ ſtatuo CCC. eiuſdem partem decumam. XC. Fiunt. CCCXC. Hoc ſexies ducendum eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duomillia tricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

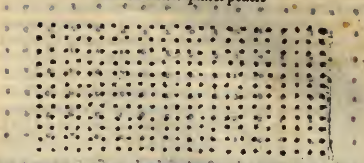

Hexagoni agri forma

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. Cap. III.

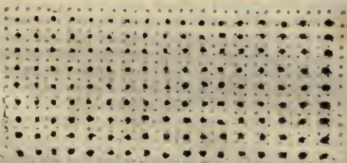
HIS igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorum nunc omnes perſequi ſpecies, & longum, & arduum eſt. Duas ẽt nunc formulas præpoſitis adijciam, quibus frequenter utuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager lõgus pedes milleducẽtos, latus pe. CXX. In eo uites diſponendæ ſunt ita, ut quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedũ ſpatia inter ſemina deſyderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt. CCXL. & quintam partem latitudinis, hoc eſt XXIIII. his utriſq; ſummis ſemper ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorumquadragintaunius, altera uigintiquinque. Has ſummas ſic multiplicato quinquies et uicies ducenique quadrageni ſinguli, ſiunt ſex millia & uigintiquinque. Totidẽ dices opus eſſe ſeminibus.

Semina inter quinos pedes.

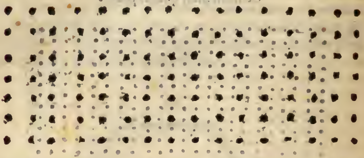
*Similiter inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt.*CC. *& ſextam latitudinis* CXX.*ideſt* XX.*His ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe.* Fiunt CCI. *&* XXI.*Has ſummas inter ſe multiplicabis uicies, & ſemel ducentos & unũ, atq; ita efficies quatuor milliaducentos & uigintiunũ.Totidẽ ſeminibus opus eẽ dices.*

Semina inter ſenos pedes.

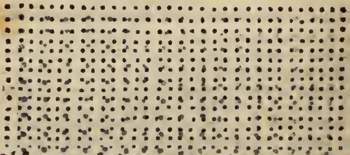
Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, et adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſumabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Deniq; quotcunq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partē lōgitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adiicies. Hæc cum ita ſint, ſequitur iugerum agri, qui habet pedes. CCXL. lōgitudinis, & latitudinis pedes CXX. recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina LXXXI. per latitudinem inter quinos pedes ſemina. XXV. Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.

Senima inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina. LXI. latitudinis. XXXI. q numeri efficiunt in iugero uites milleoctingētas & nonagintaunā, uel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinē per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina. LXI. latitudinis. XXV. quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina XLIX. & rurſus per latitudinem ſemina XXV. qui numeri duo inter

ſe multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinque. At ſi per ſenos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium eſt, quin longitudini dandæ ſint. XLI. uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerũ DCCCLXI. Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinq;, ꝑ latitudinem. XVIII. qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt. DCXXX. Totidem dicemus ſemina ꝑparãda. At ſi inter octonos pedes uinea cõſeret, ordo per longitudinem recipiet ſemina XXXI. ꝑ latitudinem aũt. XVI. qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt. CCCCXCVI. At ſi inter nouenos pedes ordo in lõgitudinẽ recipiet ſemina uigintiſeptem, & in latitudinẽ quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt. CCCLXXVIII. At ſi inter denos pedes, ordo lõgitudinis recipiet ſemina. XXV. latitudinis. XIII. hi numeri ĩ ſe multiplicati faciũt. CCCXXV. & ne in ĩfinitũ ꝓcedat diſputatio noſtra, eadẽ portione, ut cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorũ, numeriſq; ſeminum dixiſſe abunde ſit, nunc ad ordinẽ redeo.

De cultura prouincialium uinearum. Cap. IIII.

VINEARVM *prouincialium plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maxime probantur, uelut arbuſculæ, breui crure ſine adminiculo per ſe ſtãtes, deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur, eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arũdinibus circũuinctæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyroſq; flectũtur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt cõditio ſtratarum uitiũ, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio, nã uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponũtur, quoniam paſtinationis expertes ſunt exterarum gentium agricolæ, quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt, nãq; hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam paſtinando. Itaq; campania, quoniã uicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorẽ operam deſyderat, ſicubi autẽ denſior ager prouincialis ruſtici maiorẽ poſcit impenſam, quod nos paſtinãdo efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.*

Repetitio eoꝝ, quæ dicta ſunt, per ſingula genera. Cap. V.

SED ut ſingula earum, quæ propoſui, uinearum genera perſe quar, prædictum ordinem repetam. Vitis, quæ ſine adminicu/ lo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponē da eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis tem/ peratis in quibus æſtas non eſt perferuida, ante annum fiant, q̃ uinea conſeratur. Soli tamen ante bonitas exploranda eſt, nam ſi ieiuno, atq; exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſa tionis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quàm uinea conſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinemq; defoſſus tripedaneus abunde eſt, latitudine tamen bipedanea, uel ſi qua/ ternum pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, cōmodius ha bemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus, non am plius tamen q̃ in tres pedes altitudinis depreſſis. Cæterum quatu or angulis ſemina applicabuntur, ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipien/ dum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda, ſiue bidentibus anguſtio/ ra, ſed neq; ſpatioſiora, q̃ decem pedum, neq; contractiora, q̃ qua tuor. Multi tamen ordines ita diſponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut, ut plurimum, ternos inter ſemina relinquant. Trāſuerſa rurſus laxiora ſpatia faciant, per quæ uel foſſor, uel ara tor incedat. Sationis autem cura non alia debet eſſe, q̃ quæ tra/ dita eſt à me tertio uolumine. Vnum tamen huic conſitioni Ma/ go Carthaginiēſis adijcit, ut ſemina ita deponantur, ne ꝓtinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed dimidia ferè pars eius ſequente biennio paulatim adæquet. Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri utiliter nō negauerim, ſed ubi aut uliginoſa regio eſt, aut cœli ſtatus imbrifer, minime faci/ undum cenſeo. Nam conſiſtēs in ſemiplenis ſcrobibus nimius hu/ mor ante q̃ conualeſcant, ſemina necat. Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita, & cum ſemina comprehē derint, ſtatim poſt æquinoctiū autumnale debere diligenter, atq; alte ablaqueari, & reciſis radiculis, ſi quas in ſummo ſolo citaue/ rint, poſt paucos dies adobrui, ſic enim utrunq; incommodum ui tabitur, ut neque radices in ſuperiorem partem euocentur, neque immodicis pluuijs parum ualida uexentur ſemina. Vbi uero iam

corroborauerint, nihil dubium eſt, quin cœleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaque locis, quibus clementia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter auctores non conuenit. Alij malleolo ꝑtinus conſeri uineam melius exiſtimãt, alij uiuiradice, de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus uoluminibus profeſſus ſum. Et nũc tamen hoc adijcio, eſſe quoſdã agros, in quibus non æque bene tranſlata ſeminã, quàm immota reſpõdeant, ſed iſtud rariſſime accidere. Notandum itaq; & diligenter explorandum eſſe & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet. Depoſitam ergo ſtirpem, id eſt malleolum, uel uiuiradicẽ formare ſic conuenit, ut uitis ſine pedamine conſiſtat. Hoc autem protinus effici nõ poteſt. Nam niſi adminiculum tenere uiti, atq; infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit. itaque poſito ſemini arundo adnectitur, quæ uelut infantiã eius tueatur, atq; educet, producatq; in tantam ſtaturam, quantam ꝑmittit agricola. Ea porro non debet eẽ ſublimis, nam uſq; in ſexquipedem coercenda eſt. Cum deinde robur accipit, etiã ſine adiumento conſiſtere ualens, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit, nam duæ ſpecies huius quoq; culturæ ſunt, alij capitatas uineas, alij brachiatas magis ꝓbant. Quibus cordi eſt in brachia uitem componere, conuenit ut à ſumma parte, qua deciſa nouella uitis eſt, quicquid iuxta cicatricem citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis menſuræ diuidere, ita ut oẽm partem cœli ſingula aſpiciant, ſed hæc brachia non ſtatim primo anno tam procera ſummittuntur, ne oneretur exilitas uitis, ſed compluribus putationibus in prædictam menſuram educuntur, deinde ex brachijs, quaſi quædam cornua prominentia relinqui oportet, atq; ita totam uitem omni parte in orbem diffundi. Putationis autem ratio eadem eſt, quæ in iugatis uitibus, uno tñ differt, quod pro materijs longioribus pollices quaternum, aut quinum gemmarum relinquunt, pro cuſtodibus autem bigemmes reſeces fiunt. In ea deinde uinea, quã capitatam diximus, iuxta ipſam matrem uſq; ad corpus ſarmentũ detrahitur, una aut altera tantũmodo gemma relicta, quæ ipſi trunco adhæret, hæc aũt riguis, aut pinguiſſimis locis fieri tutò põt, cum uires terræ, & fructũ, et materias ualent ꝓbere. Maxime aũt aratris excolunt, qui ſic formatas uineas habent, & eam rõnem ſequuntur detrahendi uiti-

bus brachia, quod ipſa capita ſine ulla extãtia neq; aratro, neq; bubus obnoxia ſunt, nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur, ſæpe etiã & ſtiua, dum ſedulus arator uomere perſtringere ordinem, & q̃ proximam partem uitium excolere ſtudet; atq; hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante, q̃ gemment, adhibetur. Cũ deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidẽtibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit pertingere. Mox ubi materias uitis exigit, inſequitur pampinator, et ſuperuacuos deterget fructuoſosq; palmites ſubmittit, qui cum induruerũt, uelut in coronam religantur. Hoc duabus ex cauſis fit, una, ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniaq; alimenta pampini abſumãt, altera ut religata uitis rurſus aditum bubulco, foſſoriq; in excolẽda ſe præbeat. Pampinãdi aũt modus is erit, ut opacis locis, humidisq;, et frigidis æſtate uitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poſſit, et ne ſitu putreſcat. Locis aũt ſiccis, calidisq;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ contegantur, etſi parum pampinoſa uitis eſt, aduectis frõdibus, & interdum ſtramentis fructus muniatur. M. quidẽ Columella patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſſimus agricola Bæticæ ꝓuinciæ ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, qm̃ plerũq; dicti ſyderis tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtãtur euro, quem incolæ uulturnum appellant, ut niſi tegminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus uratur, atq; hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura eſt. Nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſſi. arundinũ ſtaminibus per orbem cõnectitur, ferè eandẽ curam exigit, quã iugata. Nõnullos tñ in uineis characatis animaduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere. Deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, galli candoſoccos uocant, eosq; adobruunt ſimplici ex cauſa, quod exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis, itaq; poſt uindemiam uelut inutilia ſarmenta decidunt, & à ſtirpe ſummouent. Nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint p̃ciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellã quis uineam inſtituere uelit, ꝓ uiniradicæ ponere, quoniam quidem partes ſarmẽtoꝝ, quæ fuerant obrutæ, ſatis multas

*habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim cõprehendãt.
Superest reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolentiſſi
mo cœli ſtatu ſuſcipi non debet, nam et difficilem laborẽ colonis
exhibet, nec unq̃ generoſi ſaporis uinum præbet, atq; ubi regiõis
conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus mal/
leolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unã materiã reuoca/
tur, eaq; primo anno cõpeſcitur in duas gẽmas, ſequente deinde,
cum palmites profudit, unus ſummittitur, cæteri decutiuntur, at
ille, qui ſummiſſus eſt, cum fructũ edidit, in eã longitudinem de/
putatur, uti iacens nõ excedat interordiniũ ſpatiũ, nec magna eſt
putationis differentia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quod
iacenti uiti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoq; an/
guſtius in modum furunculoꝝ relinqui, ſed poſt putatiõem, quã
utiq; autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota defle/
ctatur in alterum interordinium, atq; ita pars ea, quæ fuerat oc/
cupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta eſt, eãdem uitem
recipit, ut altera quoq; pars excoli poſſit. De pampinatione talis
uineæ parum inter auctores conuenit, alij negant eſſe nudandã
uitem, quo melius cõtra iniuriam uentoꝝ, ferarumq; fructũ ab/
ſcondat, alijs placet parcius pampinari, ut & uitis nõ in totũ ſu/
peruacuis frondibus oneretur, & tñ fructum ueſtire, aut prote/
gere poſſit, quæ ratio mihi quoq; cõmodior uidetur.*

De ulmarijs faciendis. Cap. V.

SED IAM *de uineis ſatis diximus, nunc de arboribus præ/
cipiendum eſt. Qui uolet frequens, & diſpoſitum arbuſtum pa/
ribus ſpatijs, fructuoſumq; habere, operam dabit, ne emortuis ar
boribus rareſcat, ac primam quanq; ſenio, aut tempeſtate affli/
ctam ſummoueat, & inuicem nouellam ſobolem ſubſtituat.* Id
*autem facile conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum
habuerit, quod, & quomodo, & qualis generis faciendũ ſit, non
pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo eſſe genera conuenit,
gallicum, & uernaculum, illud atinia, hoc noſtras dicitur. Ati/
niam ulmum Tremellius Scrofa non ferre ſameram (quod eſt ſe/
men eius arboris) falsò eſt opinatus, nã rariorẽ ſine dubio creat,
& idcirco pleriſq; & ſterilis uidetur, ſeminibus inter frondem,
quam prima germinatione edit, latentibus.* I*taq; nemo iam ſe/
rit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. Eſt autem ulmus longe lætior, &*

procerior, quam noſtras, frondemq́; iucundiorem bubus præbet, qua cum aſſidue pecus alueris, & poſtea generis alterius frondē dare inſtitueris, faſtidium bubus affert. Itaq; ſi fieri poterit, totū agrum genere uno atiniæ ulmi conſeremus. Si minus, dabimus operam, ut in ordinibus diſponendis pari numero uernaculas, et atinias alternemus, ita ſemper miſta frōde utemur, et quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibarioꝝ conficient. Sed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, poſt etiā fraxinus. Opulus, quia raram, neq; idoneam frondem pecori p̄bet, à pleriſq; repudiata eſt. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratiſſima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, uel mōtoſis, quibus minus lætatur ulmus, recte ſeritur. Vlmus, quod & uitem commodiſſime patitur, & iucundiſſimum pabulum bubus affert, uariiſq́; generibus ſoli prouenit, à pleriſq; ſeritur. Itaq; cui arbuſtum nouum inſtituere cordi eſt, ſeminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea rōne, quam deinceps ſubſcripſimus, nam opuli melius cacuminibus in arbuſto protinus deponuntur. Igitur pingui ſolo, & modice humido bipalio terram paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam; uerno tempore in aream componemus. Sameram deinde; quæ iam rubicundi coloris erit, & cōpluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen ſuccum, & lentorem habeat, iniiciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, atq; in cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus, ſtramentiſq́; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur. Vbi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus, idq; leuiter, & curioſe faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breueſq; radiculæ ulmoꝝ conuellantur, atq; ipſas qdē areas ita anguſte compoſitas habebimus, ut qui rūcaturi ſunt, medias partes earum facile manu contingant, nā ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erūt, noxam capient. Aeſtate deinde prius q̄ ſol oriatur, aut ad ueſperum, ſeminaria cōſpergi potius, q̄ rigari debent, & cū ternum pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res poſtmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud ſeminarium transferemus) oportebit nō maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere. Deinde radices in nodum ſi breues, uel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, &

oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circumcalcari. Poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi, quod in atinia ulmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur è ſamera. Sed hæc ulmus autumni tēpore melius, q̃ uere diſponit, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biēnio, ferri reformidat ictum, tertio demum anno acuta falce abradit, atq; ubi trāſlationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſq; in uernum tempus ante, q̃ radix ulmi in eximendo delibretur, recte ſeritur, igitur in reſoluta terra ternum pedum quoquouerſus faciendi ſcrobes, at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi, ſed deinde in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut earū rami ad orientem, & in occidentem dirigātur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quod ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil ſeritur intra uiginti arbores diſponantur. Cum deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, et tabulata inſtituenda ſunt. Hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncoſq; prominentes, eoſq; uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur. Hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atque ita formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior, nam demiſſum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet. Sed quacunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet.

Poſt deinde ſi ulmus exiguum incrementum recipit, uerno tempore ante quàm librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen uti ſupra eū trūco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpem poſt annum præcidi, & alleuari oportet, quod ſi nullum ramulum arbor idoneū habuerit, ſat erit nouem pedes à terra relinqui, et ſuperiorem partem detrūcari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint, ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborem præcidi, ſi minus, ſerra deſecari, et plagā falce alleuari oportebit, eamq; plagā luto paleato cōtegi, ne ſole, aut pluuijs infeſtetur. Poſt annū, aut biennium, cū enati ramuli recte cōualuerint, ſuperuacuos deputari, et idoneos in ordinem ſummitti cōueniet.

Quæ ulmus à poſitione bene prouenerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari, at ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro amputētur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cū deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum aūt nouellam ſic formare cōuenict, loco pingui octo pedes à terra, ſine ramo relinquēdi, uel in aruo gracili ſeptē pedes, ſupra quod ſpatium deinde per circuitū in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aſſignent̃, mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne yſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint, in eadenq; rōne uſq; in cacumen ordinanda erit arbor, atq; in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquunt̃, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe trūcus lædatur, aut delibret̃, nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudat̃, uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cū talem cicatricem nō facile cortex cōprehendat. Arboris aūt perpetua cultura eſt, non ſolum ante diligenter eadē diſponere, ſed ēt truncum circūfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbra uiti noceat. Cū deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta, ꝓpter ramū uulnerabit̃ ita, ut excauet̃ uſq; in medullā, qua fit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit, uitem quoq; ante ꝙ̄ ex toto arbor præualeſcat, conſerere cōuenit, at ſi teneram ulmū maritaueris, nouam ſuſſeret, ſi uetuſtam uitem applicueris, coniugem necabit, ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uiteſq; cōuenit. Sed arboris maritandæ cā ſcrobis uiniradici fieri debet, latus pedes duos, altus leui terra, totidem pedū, graui, dupondio, & dodrante, lōgus pedes ſex, aut minimū quinq;. Abſit aūt hic ab arbore ne minus ſexquipedali ſpatio, nā ſi radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprebēdet, & cū tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res ꝑmittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceret̃. Circa uernum deinde æquinoctium binæ uites quo celerius ulmū ueſtiant, pedem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ cauēdumq; ne aut ſeptētrionalibus uentis, aut rorulentæ, ſed ſiccæ ferant̃. Hanc obſeruationē nō ſolum in uitiū poſitione, ſed in ulmoꝝ, cæterarumq; arborum præcipio, & uti cū de ſeminario eximunt̃, rubrica notet̃ una pars, quæ nos admoneat,

ne aliter arbores conſtituamus, q̃ quemadmodum in ſeminario ſteterint. Plurimum enim refert, ut eam partem cœli ſpectẽt, cui ab tenero conſueuerunt. Melius autem locis apricis, ubi cœli ſtatus, neq; prægelidus, neq; nimium pluuius eſt, autumni tpe, & arbores, & uites poſt æquinoctium deponuntur. Sed eæ ita conſerẽdæ ſunt, ut ſummam terram, quæ aratro ſubacta ſit, ſemipedẽ alte ſubſternamus, radiceſq; omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (ut ego exiſtimo) ſi minus, terra ſubacta operiamus, et circũcalcemus ipſum ſeminis codicem. Vites in ultimo ſcrobe deponi oportet, materiaſq; earum per ſcrobẽ porrigi, deinde ad arborem erigi, atq; ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autẽ feruidis ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt, locis frigidis à meridie, tẽperato ſtatu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem, uel umbrã patiãtur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſoſq; coles in modũ coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarũ ualidiſſimam ſequente anno caput uitis faciamus. Me aũt longius docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoq; tẽpore falcem uitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſylueſcere, ſed eam quoq;, quæ primo ſummittetur, materiã ferro coercendam cenſeo uſq; in alterã, uel tertiã gemmã, quo robuſtiores palmites agat, qui cum primũ tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponetur, omnibus annis alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. Iamq; uiti cõſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur, pleriq; ima tabulata materijs frequentant uberiorem fructum, et magis facilem cultum ſequentes. At qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbores uitem ꝓmouẽt, ut quæq; materiæ ſe deuectæ in celſiſſimũ quenq; ramũ extẽdunt, ſic ut ſumma uitis ſummam arborẽ ſequatur, ideſt, ut duo palmites extremi trunco arboris applicenť, qui cacumen eius ſpectent, & prout quiſque ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores, uitiſq; nouella tribus toris ad arborẽ religetur, uno, qui eſt in crure arboris à terra quatuor pedibus diſtãs, altero, qui ſumma parte uitem capit, tertio, qui mediã uitem cõplectitur. Torum imũ imponi tum oportet, cũ uires uiti adimit, interdũ.n. neceſſarius habetur, cum aut arbor ſine ramis trũcata

eſt aut uitis pualens in luxuriam euagatur. Cætera putatiõis rõ *talis eſt, ut ueteres palmites, quibus pximi anni fructus pepẽdit, omnes recidantur, noui circũciſis undiq; capreolis, & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati cõmittantur, & ſi læta uitis eſt, ultimi potius palmites per cacumina ramoꝝ præcipitentur, ſi gracilis, trunco proximis, ſi mediocris, medijs, quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimiũ, uitemq; exhaurit, atq; attenuat.* Maxime aũt pdeſt *uitibus, omnibus annis reſolui, nam & cõmodius enodantur, & refrigerãtur, cum alio loco alligatæ ſunt, minusq; læduntur, ac melius conualeſcũt.* Atq; *ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; non conſtringi, ne ſarmentum uimine præcidatur.* Quodſi *ita lõge tabulatum eſt, uti materia parum cõmode in id perduci poſſit, palmitem ipſum uiti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus.* Hoc ideo fieri *præcipimus, quià quæ pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur, at quæ uinculo adnexa ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet.* Sed *ipſorum palmitum duo genera ſunt, alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frõdem ſine fructu affert, pampinarium uocant, alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod, quia protinus creat, fructuariũ appellant, cuius ut ſemper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, ut quicquid intra uinculum eſt, materias exigat.* Cum *deinde annis, & robore uitis cõualuit, traduces in proximam quãq; arborem mittẽdæ, easq; poſt bienniũ amputare, ſimulatq; alias teneriores tranſmittere conuenit, nam uetuſtate uitem fatigant, nõnunquam etiam cum arborem totam uitis cõprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquã eius deflexã terræ immergere, et rurſus ad eandem arborẽ duas, uel tres propagines excitare, quo pluribus uitibus circumuenta celerius ueſtiatur.* Viti *nouellæ pampinarium dimitti nõ oportet, niſi neceſſario loco natus eſt, ut uiduum ramum maritet, ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt, & pleriq; ad tertiam gemmam reſecti optime ſubmittuntur, nam in ſequenti anno materias fundũt.* Quiſquis *aũt pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus eſt, modo ut aliquã gemmam habuerit, extolli non oportet, qm̃ proximo anno uel ualidiorem materiã ex una creabit.* Præcipites *palmites dicuntur, qui de hor/*

notinis uirgis enati in duro alligantur, hi plurimum fructus affe
runt, ſed plurimũ matri nocent. Itaq; niſi extremis ramis, aut ſi
uitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitẽ non opor
tet. Quod ſi tñ id genus colis ꝑpter fructum ſummittere quis ue/
lit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet, nam &
poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiã citabit, & præci
pitata minus uirium in ſe trahet, quãuis fructu exuberet. Præci/
pitem uero plus anno pati nõ oportet. Alterum eſt genus palmi
tis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum dependet,
(materiam uocamus) ea & fructum, & noua flagella bene pro/
creat, et iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur, tñ utraq;
materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, ſupra do
cui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia uelut in furca de medio
naſcitur, eũm colem deterrimum eſſe cõperi, quod neq; fructum
ferat, & utraq; brachia inter quæ natus eſt, attenuet, itaq; tollen
dus eſt. Pleriq; uitem ualidam, & luxurioſam falsò crediderunt
feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur, nam ex
pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde
cooperit, peius defloret, nebulasq́;, & rores diutius continet, om/
nemq́; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cen/
ſeo, & traducibus diſpergere, atq; diradiare, cæterosq́; uinearios
coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias re/
linquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut denſum arbu
ſtum cõmendabile fructu, & decore eſt, ſic ubi uetuſtate rareſcit,
pariter inutile, & inuenuſtũ eſt. Quod ne fiat diligentis patris/
familias eſt primam quãq; arborem ſenio defectam tollere, ut in
eius locum nouellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradicæ
frequentare (ea & ſi ſit facultas) quàm (quod eſt longe melius) ex
proximo propagare, cuius utriuſq; ratio conſimilis eſt ei, quã tra
didimus. Atq; hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De Arbuſto gallico. Cap. VII.

EST & alterum genus arbuſti gallici, quod uocatur rumpoti/
num. Id deſyderat arborẽ humilem, nec frondoſam. Cui rei ma/
xime uidet̃ idonea opulus. Ea eſt arbor corno ſimilis, quinetiam
cornus, & carpinus, et ornus, nonnunq̃ et ſalix à pleriſq; in hoc
ipſum diſponit̃. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbores dif
ficiliter cõprehendũt, ponenda nõ eſt, qa uini ſaporem infeſtat.

Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacumineť, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita cōſtitutum rompotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis ſiccis, et cliuoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Pleruncq; aūt ea arbor in tres ramos diuiditur, qbus ſingulis ab utraq; parte cōplura brachia ſummittūtur, tum oēs penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abradūtur. arboribus rompotinis ſi frumentum non inſeritur, in utrāq; partem uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alterā uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione atq; in arbuſto italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligētia curetur, atq; in ramus deducatur, ut noui traduces oibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & ueteres deciđantur. Si tradux traducem nō cōtingit, media uirga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pōdere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc aūt genus arbuſti, cæteraq; omnes arbores quanto altius arantur, & circunfodiuntur maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamilias facere cultus docet.

De generibus olearum. Cap. VIII.

OMNIS *tamen arboris cultus ſimplicior, ꝙ uinearum eſt, lōgeq; ex omnibus ſtirpibus minorē impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum eſt, nam quamuis nō continuis annis, ſed ferè altero quoq; fructū afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, uix ullam impēſam poſcit, ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat, neglecta cōpluribus annis non ut uinea deficit, eoq; ipſo tēpore aliquid etiam interim patrifamilias præſtat, & cum adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiā nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearū, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo peruenerūt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex qbus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regia, quæ potius eſcæ ꝙ oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrūpitur. Orcbis quoq;, & radius melius ad eſcā, ꝙ in liquorē ſtringitur. Oleum optimū licinia dat, plurimū ſergia, omniſq; olea,*

& maior

& maior ferè ad eſcã, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaque æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neq; depſſa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota puincia Bætica uidemus. Hãc arborem plerią; exiſtimant ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis recte ualet. Optime uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus pbabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, cõmode recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt ẽt ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam & ſi non emorit̃ in eiuſmodi ſolo, nunquã tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumẽtario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam excĩſa radices noxias olineto relinquit, quarum uirus enecat oleã. Hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De ſeminarijs oliuarum faciendis. Cap. IX.

SEMINARIVM *olineto præparetur cœlo libero, terreno modice ualido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tñ reſoluto.* Id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos cõprehenſos manus poſſit circũuenire, hoc eſt manubrij craſſitudine feraciſſimos arboribus adimito, & ex his quamrecentiſſimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, q̃ q̃ ſerra preciderit, lædas. Hoc autem facile contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſeſquipedales ſerra præcidantur, atq; earum plagæ utraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terrã & cacumine cœlum ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas

partes miſto fimo cũ cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis alte ſuperueniat. Sed binis indici bus ex utraq; parte humantur. Hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo cõnexi, ne facile ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſoꝝ ignorantiã, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminariũ colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædant. Quidam melius exiſtimãt ex radicũ oculis ſilueſtriũ olearũ hortulos excolere, & chorda ſimili rõne diſponere, ſed utrũq; debet poſt uernũ æquinoctiũ fieri, & quã frequentiſſime ſeminarium primo anno ſarriri, poſtero, & ſequẽtibus, cum iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminariũ conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt, ſic exculta quinquennio arbuſculæ habiles tranſlationi ſunt. Plantæ aũt in olineto diſponuntur optime ſiccis, minimeq; uliginoſis agris per autũnum, lætis, & humidis uerno tpe pauloante q̃ germinent. Atq; ipſis ſcrobes quaternum pedum præparantur anno ante, uel ſi tempus non largitur, prius q̃ deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut eos ignis putres faciat, quos ſole, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet pingui, & frumentario ſolo ſexagenum pedum in alteram partem, atq; in alterã quadragenũ, macro, nec idoneo ſegetibus quidem, & uicenum pedum. Sed in fauonium dirigi ordines cõuenit, ut æſtiuo proflatu refrigerẽtur. Ipſæ aũt arbuſculæ hoc modo poſſunt transferri, ante q̃ explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem ſpectat, ut eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum ſuo ceſpite planta eruatur. Qui ceſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos uirgarum inter ſe connexos facere oportet, eoſq; pilæ quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut conſtricta terra uelut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima leuiter pilam cõmouere, & ſuppoſitis uirgis alligare, atque plantã transferre. Quæ ante q̃ deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imũ fodere bidentibus, deinde terrã aratro ſubactam (ſi tamẽ pinguior erit ſumma humus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, et ſi conſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis hauriẽda eſt ante, q̃

demittantur arbores. Deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea miſta pingui ſolo, depoſitiſq; ſeminibus latera ſcrobis circumcidenda, & aliquid ſtercoris interponendum. Quod ſi cũ ea terra planta non cõuenit, tum optimũ eſt omni fronde priuare trũcum, atq; leuatis plagis, ſimoq;, & cinere oblitis in ſcrobem, uel ſulcum deponere. Truncus aũt aptior tranſlatiõi eſt, qui brachij craſſitudinem habet. Poterit. n. longe maioris incrementi, & robuſtioris transferri, quem ita cõuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodũ ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet. Si tñ incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus cõſtituetur, ut ſit innoxius ab iniuria pecorꝫ. Atq; ẽt rigandæ ſunt plantæ, cũ ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ, ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat. Deinde arãdo ne coxam bos, aliam'ue partẽ corporis offendat. Optimũ eſt ẽt cõſtitutas plantas circũmunire caueis, deinde conſtitutum iã, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neq; enim olea continuo biennio uberat. Cũ ſubiectus ager conſitus nõ eſt, arbor coliculum agit, cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circũfodiri. Nã poſt ſolſtitiũ cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborꝫ penetret. Poſt æquinoctiũ autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitent̃, quæ limoſam aquã ad codicẽ deducãt. Omnis deinde ſoboles, quæ ex imo ſtirpe nata eſt, quotãnis extirpãda eſt, ac tertio quoq; ſimo uel pabulandæ ſunt oleæ. Atq; eadem rõne ſtercorabit̃ oliuetum, qua in ſecundo libro ꝓpoſui, tñ ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantũmodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis congius. Stercus autũno debet inijci, ut pmiſtum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualẽtibus infundẽda eſt, nã p hyemẽ ſi uermes, atq; alia ſuberũt aĩalia, hoc medicamento necant̃. Plerunq; ẽt locis ſiccis, & humidis arbores muſco infeſtant̃, quem niſi ferramento reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiã cõpluribus interpoſitis annis oliuetum putandũ ẽ, nã ueteris ꝓuerbij meminiſſe cõuenit. Eum, q aret oliuetũ, rogare

fructum, qui ſtercoret, exorare, qui cædat cogere. Quod tamē ſatis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam q̄uis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem taleā oleaſtri demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior extet. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cū ſuilla, uel noſtra urina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruat. Nā maximæ arbori, ni tantūdem aquæ miſceatur, urna abūde erit. Solent ēt uitia ſoli fructū oleæ necare, cui rei ſic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minuſ'ue circūdabimus, ſed minima arbor modicū poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodum dicemus. Nonnunquam etiam in olea unus ramus cæteris aliq̄to eſt lætior, quem niſi recideris, tota arbor cōtriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. Cap. X.

LOCVM pomarij, prius q̄ ſemina feras, circūmunire macerijs oportet uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſolum pecori, ſed et homini tranſitum negare ualeat, quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus præroſa ſunt, in perpetuū ſemina incrementum capere nequeunt. Generatim autem diſponere arbores utile eſt, maxime etiam ne imbecilla à ualentiore p̄matur, quia nec uiribus, nec magnitudine par eſt, impariq; ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ uitibus apta eſt, etiam arboribus eſt utilis. Ante annum, q̄ ſeminare uoles, ſcrobem fodito, ita ſole, pluuijs'ue macerabitur, & quod poſitum eſt, cito comprehendet. At ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbores ſerere uoles, minimum ante duos menſes ſcrobes fodito, poſtea ſtramentis incenſis calefacito, quos ſi latiores, patentioreſq; feceris, lætiores, uberioreſq; fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imū ſummo patentius eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minuſq; æſtate uaporis per anguſtum os penetret etiā ut cliuoſis locis terra, quæ in eū congeſta eſt, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, ut cū creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant, nam ſi ſpiſſe poſueris, nec infra ſerere

quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erunt, niſi interuulſeris. Itaque inter ordines quadragenos pedes, minimumq́; tricenos relinquere conuenit. Semina lege craſſa, non minus, ꝗ manubrium bidẽtis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter cõprehendent. Si ex ueteribus ramis ſumes, de ijs quoq;, qui quotãnis bonos, & uberes fructus afferũt, eligito, ac illos magis, qui ſunt contra ſolem, ꝗ qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed ante ꝗ arbuſculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant conſtitutæ, poſtea manus admoueto, ut de cliuo, & ſicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas, aut tres arbuſculas uoles conſtituere, curato, ne inter ſeſe contingant, qm̃ mutuo contactu aut computreſcent, aut uermibus interibunt. Cum ſemina depones, dextra, ſiniſtraq́; uſq; in imum ſcrobem faſciculos ſarmẽtorum brachij craſſitudinis demittito, ita ut ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquã radicibus ſumminiſtrare poſſis. Arbores, ac ſemina cum radicibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas, et Idus Octobris. Primo uere ante ꝗ germinent, arbores, deponito, ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imũ ſcrobem lentiſci taleam inuerſo cacumine demittito. Ficum frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito cõualeſcit ſi ſcrobes amplos, patentesq́; feceris. Ficoꝝ genera, & ſi ſapore, atq; habitu diſtant, uno modo, ſed pro differentia agri, ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, ut ante pluuiã fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerito. At ſi uoles ficum, quãuis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prioremúe fructum decutito, iterum alterum edet, quẽ in hyemem differet. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Ac ſemper conueniet, ſimulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, et farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ ſunt autem præcipue liuianæ, africanæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem græcam ſerito circa Calen. Febr. quæ prima gemmaſcit. Agrum durum, calidum, ſiccum deſyderat, nam in locis diuerſis

*nucem ſi depoſueris, plerunq; putreſcit. Ante q̃ nucem deponas,
in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis
fructum, cũ adoleuerit, præbebit, et interim melius, atq; celerius
frondebit. Ternas nuces in trigonũ ſtatuito, ut nux à nuce mini/
me palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Omnis aũt nux
unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis
ſolũ radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & ex ſum
mo duum ramorũ ambas radices emittit. Nucem gręcã, & auel
lanam, tarentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſti/
naueris nuces ſerere, in eo terrã minutam ꝓ modo ſemipedis po/
nito, ibiq; ſemen ferulę repangito, cũ ferula fuerit enata, eam fin
dito, & in medulla eius ſine putamine nucem gręcã, aut auella
nam abſcondito, & ita adobruito, hoc ante Calen. Mar. facito,
uel ẽt inter Nonas, & Idus Mar. Eodẽ tpe iuglandem, & pi/
neã, et caſtaneam ſerere oportet. Malũ punicũ ab eodẽ tpe uſq;
in Calen. Aprilis recte ſeritur, quod ſi acidum, aut minus dulcẽ
fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & huma/
no, urinaq; uetere radices rigato, ea res & fertilem arborem red/
det, & primis annis fructum uinoſum, & poſt qnquenniũ dul/
cem, & apirenum facit. Nos exiguũ admodum laſeris uino dilui
mus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus, ea res emenda
bit acorem malorũ. Mala punica ne in arbore rumpantur, reme/
dio ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborem, ad radicem ipſam col/
locaueris. At ſi iam arborẽ, ſatam habueris, ſcillã ſecundũ radi/
cem arboris ſerito. Alio modo cum iam matura mala fuerint, an/
te q̃ rumpantur, ramulos, qbus dependent, intorqueto, eodẽ mo/
do ſeruabuntur incorrupta etiã toto anno. Pyrũ autumno ante
brumam ſerito, ita ut minime dies. XXV. ad brumam ſuperſint,
quę ut ſit ferax, cũ adoleuerit, alte eam ablaqueato, & iuxta ip
ſam radicem truncum findito, & fiſſurã cuneo tedę pineę adigi/
to, & ibi relinquito, deinde abſumpta ablaqueatione, cinerẽ ſu
pra terram iniicito. Curandum eſt aũt, ut quã generoſiſſimis py/
ris pomaria cõſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſegnina, tarẽ
tina, quę ſyria dicũtur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana,
neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolę
mia, mulſa, pręcocia, uenerea, & quędã alia, quorũ enumeratio
nunc longa eſt. Pręterea malorũ genera exquirenda maxime ſcã/
diana, matiana, orbiculata, ſextiana, peluſiana, amerina, ſyri/*

*ca, melimela, cydonia, quorũ genera tria ſunt ſtruthia, chryſome
liana, muſtea. Quæ omnia nõ ſolum uoluptatem, ſed etiam ſalu
britatem afferunt. Sorbi quoq;, & armeniaca, atq; perſica non mi
nima eſt gratia. Et mala, ſorba, pruna poſt mediã meſſem uſq; in
Idus Feb. ſerito. Mororũ ab Idibus Feb. uſq; ad æquinoctiũ uer
num ſatio eſt. Siliquam græcam, quã quidam κεράτιον uocãt, et
perſicum ante brumã per autumnum ſerito. Amygdala ſi parũ fe
raxerit, forata arbore lapidem adijcito, & ita librum arboris in
oleſcere ſinito. Omnium aũt generum ramos, circa Cal. Mar. in
hortis ſubacta, & ſtercorata terra ſupra puluinos arearũ diſpo
nere conuenit. Danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habẽt,
ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina re
digantur, & cum autumnus inceſſerit, ante q̃ frigus cacumina
adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craſſis arundini
bus, quæ ab una parte nodos integros habeãt, uelut pileis indue
re, atq; ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri.
Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere
in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tute utrunq; facere poteris.*

De inſitione arborum. Cap. XI.

OMNIS *ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi nõ eſt ei, cui in
ſeritur, corticæ diſſimilis. Si uero etiam ſimilem fructum, et eodẽ
tempore affert, ſine ſcrupulo egregie inſeritur. Tria genera porrò
inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo reſecta, et fiſſa arbor
reſectos ſurculos accipit, alterum, quo reſecta inter librum, & ma
teriam ſemina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt,
tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui deli
bratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut
quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tẽpore opti
me uſurpatur, quarum inſitionum rationem cum tradiderimus,
à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gẽ
mas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa
æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſe
rere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto, ut ſit
tenera, & ferax, nodiſq; crebris, & cũ primũ germina tumebũt
de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabũt, & integri erũt,
eos legito craſſitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel tri
furci. Arborẽ, quã inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea pte,*

qua maxime nitida, et ſine cicatrice eſt, dabiſq; operã, ne librum lædas. Cum deinde truncum reciderís, acuto ferramento plagam leuato. Deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeum inter corticẽ et materiam ne minus digitos tres, ſed conſyderate demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius ptis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris, cuneũ uellito, ſtatimq; ſurculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, et materiã feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent. Supra deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quoſdam tñ magis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra facere, inſectaſq; ptes tenui ſcalpello leuare, atq; ita ſurculos aptare. Si puſillã arborẽ inſerere uoles, imam abſcindito, ita ut ſeſquipede è terra extet, & cũ deinde præcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcalpello permodice ſindito, ita ut fiſſura digitoꝝ trium ſit in ea. Deinde cuneum, quo diducatur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte deraſos demittito, ſic ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, et arborem, ut ſupradixi, alligato. Deinde terrã circa arborem adaggerato uſq; ad ipſum inſitum. Ea res à uento, & calore maxime tuebit᷑. Hoc tertiũ genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arboꝝ idoneum eſt, ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humidũ, ſuccoſumq;, & ualidum librum habent, ſicut ficus, nam & lactis plurimum mittit, & corticem robuſtũ habet, optime itaq; inſeritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inſerere uoles, nouellos, & nitidos ramos eligito. In yſdemq; obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; ſpem germinis habebit. Eam duobus digitis quadratis circũſignato, ut gemma media ſit, & ita acuto ſcalpello circũcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas. Poſtea item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum ramum eligito, & eiuſdẽ ſpatij corticẽ circũcidito, & materiã delibrato. Deinde in eã partem, quã nudaueris, præparatũ emplaſtrũ aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, caueto q; ne lædas ipſum germen. Deinde cõmiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto,

ut gemma libera uinculo non urgeatur. Arboris aũt inſitæ ſobo-lem, & ramos ſuperiores præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut necui magis, q̃ inſito ſeruiat. Poſt. XXI. diẽ ſoluito emplaſtrum, & hoc genere optime etiam inſeritur olea. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus diſpu-tauimus, itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam ratio nem terebratiõis, ſed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo ante uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint corticæ, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſerũtur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris ra tionem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſe-ri. Quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab ar-bore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eã con tingere. In ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligẽtiãq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, cum iam ſa-tis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur niti diſſimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita am putatis cæteris ramulis, ea tãtum cacumina, quæ inſerere uoles, relinque. Tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediã cuneo finde. Cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneumq; exime, di ligenterq; ramulos colliga, nequa ui reuellantur. Sic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea, & tum demum quarto an-no, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in oẽm arborẽ inſeres. At pri-us q̃ finẽ libri faciamus, qñ fere ſpecies ſurculorũ omnium pſecuti ſumus, prioribus libris, de cythiſo dicere nunc tempeſtiuum eſt.

De Cythiſo. Cap. XII.

CYTHISVM *in agro eſſe q̃plurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimũ præ-bet ouis, tum etiam quod octo menſibus uiridi eo pabulo uti, &*

& poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, q̃uis macerri-mo, celeriter comprehendit, omnem iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, po-ſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abũdan-tia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno cir-ca idus Octobr. uel uere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibiq́; uelut ocymi ſemen cythiſi autũno ſerito, plan-tas deinde uere diſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſo-rum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus, ſimul atq; nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis põdo. XV. bubus pondo uicena, cæteriſq; pecoribus pro portione uiri-um. Poteſt etiam ante Septembrem ſatis commode ramis cythi-ſus ſeri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Ari-dum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, pri-usq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucisq; horis, dum flaceſcat, in ſole habeto, deinde in umbra exiccato, & ita condito. Hacte-nus de arboribus præcepiſſe abũde eſt, reddituro pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

CIO QVOSDAM PVBLI Silvine prudentes agricolas pecoris abnuiſſe curam, gregariorumq́; paſtorum uelut inimicã profeſſionis ſuæ diſciplinam conſtãtiſſime repudiaſſe. Neq; inficior id eos aliqua rationẽ feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum, cum ille quammaxime ſubacto, & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoq́;, ille fructũ è terra ſperet, hic è pecore. Ideoq; arator abominetur, at contra paſtor optet herbarum prouentum. Sed in his tam diſcordantibus uotis eſt tamen quædam ſocietas, atque coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunq; domeſticis pecudibus magis, q̃ alienis depaſcere ex uſu ſit, & copioſa ſtercoratione, q̃ contingit è gregibus, terreſtres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio eſt, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita armentorum adiumento iuuetur, unde etiam iumenta nomen à re traxere, quod noſtrum laborem uel onera ſubuectando, uel arando iuuarent. Itaq; ſicut ueteres Romani præcepẽrũt, ipſe quoq; cenſeo tam pecorum, q̃ agrorum cultum pernoſcere. Nam in ruſticatione uel antiquiſſima eſt ratio paſcendi, eademq́; quæſtuoſiſſima, propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore, quoniam id ſolum ueteres poſſederunt, & adhuc apud quaſdam gentes unum hoc uſurpatur diuitiarum genus, & nunc apud noſtros quidẽ colonos alia res uberior nulla eſt, ut etiam. M. Cato credidit, qui conſulenti quã partẽ rei ruſticæ exercendo celeriter locupletari poſſet, reſpondit, ſi bene paſceret. Rurſusq́; interroganti quid deinde faciendo ſatis uberes fructus percepturus eſſet, affirmauit ſi mediocriter paſceret. Cæterum de tam ſapiente uiro piget dicere, quod eum quidã auctores memorant, quid nam quærenti cuidam tertium in agricolatione queſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſi quis uel male paſceret, cũ preſertim maius diſpendium ſequatur inertem, & inſcium paſtorem, quàm prudentem, diligentemq́; compendiũ. De ſecundo

tamen reſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem nos quoq; hanc partem rei ruſticæ Siluine q̃ta ualuimus induſtria, maiorũ ſecuti pꝛæcepta, poſteritati mãdauimus. Igit̃ cum ſint duo genera quadrupedum, quoꝝ alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum, alterũ uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cã, ut ouem, capellam, ſuem, canem, de eo genere primum dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps, nec dubiũ, quin (ut ait Varro) *cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim aũt in* Italia, *quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe credit̃, quod olim græci tauros* ἰταλοὺς *uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus cõdendis mas, & fœmina aratro terminũ ſignauerunt, uel ut pecus, qđ itẽ* Athenis Cereris, et Triptolemi *fertur miniſter, qđ inter fulgentiſſima ſydera particeps cœli, qđ deinde laborioſiſſimus adhuc hois ſocius in agricultura, cuius tãta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, q̃ ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.*

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. Cap. I.

QVAE *in emendis bubus ſequenda, queq; uitanda ſint, non ex facili dixerim, cũ pecudes pro regionis, cœliq; ſtatu & habitũ corporis, & ingeniũ animi, & pili colorem gerant. Aliæ formæ ſunt aſiaticis, aliæ gallicis, epiroticis aliæ, nec tñ diuerſitas ꝓuinciaꝝ, ſed ipſa quoq;* Italiæ *partibus ſuis diſcrepat.* Cãpania *plerunq; boues progenerat albos, & exiles, labori tñ, & culturæ patrij ſoli non inhabiles.* Vmbria *uaſtos, & albos, eademq; rubros, nec minus probabiles animis, q̃ corporibus.* Hetruria, *&* Latiũ *compactos, ſed ad opera fortes.* Apenninus *duriſſimos, oẽmq; difficultatẽ tolerantes, nec ab aſpectu decoros. Quæ cũ tam uaria, & diuerſa ſint, tñ quædam quaſi cõmunia, & certa precepta in emendis iuuencis arator ſeq debet, eaq;* Mago Carthaginienſis *ita ꝓdidit, ut nos deinceps memorabimus. Parãdi ſunt boues nouelli, quadrati, grãdibus mẽbris, cornibus proceris, ac nigrantibus, et robuſtis, frõte lata, et criſpa, hirtis auribus, oculis, et labiis nigris, naribus reſimis, patuliſq;, ceruice lõga, et toroſa, palearibus ãplis, et penè ad genua ꝓmiſſis, pectore magno, armis uaſtis, capaci, et tãq̃ iplẽte utero, laterib⁹ porrectis, lũbis latis, dorſo*

recto, planoq; uel etiam ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis, ac rectis, ſed breuioribus potius, q̃ lõgis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis lõgiſſimis, et ſetoſis, piloſiſq;, corpore denſo, breuiq;, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis mol liſſimo.

De bubus domandis. Cap. II.

TALIS *notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, conſue ſcere, manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitu ra labor eorum, & minus ſit periculi. Verum neq; ante tertium, neq; poſt quintum annum iuuencos domari placet, q͞n illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura. Eos aũt, qui de grege feri cõ prebenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omniũ ſpatioſum ſta bulum præparet̃, ubi domitor facile uerſari, & unde egredi ſine periculo poſſit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut cam/ pus, aut uia late patens, ut cũ producentur iuuenci, liberũ babe ant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamq; capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq; tranſuerſi aſſeres in modum iugoꝝ à terra ſeptẽ pedibus elati configant̃, ad quos religari poſſint iuuenci. Diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberũ à tempeſtatibus, & à religio/ nibus, matutinũ eligito, canabiniſq; funibus cornua iuuencoꝝ li gato, ſed iaculi, quibus copulant̃, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædant̃. Cum deinde buculos com/ prebẽderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguũ laxamenti babeant, diſtentq; inter ſe aliquãto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. Si nimis aſperi erunt, pa/ tere unũ diem, noctemq; deſæuiant, ſimulatq; iras conſiderint, manu producant̃, ita ut & aliquis ante, & à tergo complures, qui ſequant̃, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſali gnea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eoꝝ coerceat. Sin aũt placidi, & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alliga ueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſite, ac ſine pauore ambulare. Cum domũ perduxeris, ar/ cte ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint. Tum demũ ad alligatos boues, neq; à poſteriore parte, neq; à latere, ſed ad/ uerſus placide, & cũ quadã uocis adulatione uenito, ut accęden tem conſueſcant aſpicere. Deinde nares perfricato, ut hominẽ di·*

ſtant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant, uentri quoq;, et ſub fœmina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodũ paueſcant, & ut ricini, qui plerunq; fœminibus inhærent, eximã tur. Itaq; cum ſit, à latere domitor, ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatum ſale defricato, libraleſq; offas in præſulſæ adipis liqua/mine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cor nu faucibus infundito, nam per hæc blandimenta triduo ferè mã ſueſcunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, et te monis uice trahitur. Interdum & pondus aliquod iniungitur; ut maiore niſu laboris exploretur patientia. Poſt eiuſmodi experi menta uacuo ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cũ one/ribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituan tur, ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatẽ operis reformident, ne ue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ contundant. Quemadmodũ aũt bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine. Curandum ne in domitura bos calce, aut cor nu quenq̃ contingat, nam niſi hæc caueantur, nunq̃ eiuſmodi ui tia, quãuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præ/cipimus, ſi ueteranum pecus non aderit, nã ſi aderit, expeditior, tutiorq; ratio domandi eſt, quã nos in noſtris agris ſequimur. Nã ubi plauſtro, aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bu/bus ualentiſſimum, eundemq; placidiſſimum cum indomito iun gimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem pducat. Si uero non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac ma chinatione conſequemur, ut etiam contumaces boues grauiſſima opera non recuſent. Nã ubi piger iuuencus medius inter duos ue teranos iungitur, aratroq; iniuncto terram moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas. Siue enim efferatur proſilit, duo rum arbitrio inhibetur, ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur, ſeu conatur decumbere, à ualẽtioribus ſubleuatus tra hitur, propter quæ undiq; neceſſitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſimis uerberibus perducitur. Eſt etiã poſt domituram mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco, cũ non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandum, nam qui ſtimulis, aut ignibus, aliſq; tormentis id uitium eximi melius iudicãt, ue ræ rationis ignari ſunt, quoniam peruicax contumacia plerunq;

ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt citra corporis uexatio
nem fame potius, & ſiti cubitorem bouem emendare. Nam cũ ue
hementius afficiunt naturalia deſyderia, q̃ plagæ. Itaq; ſi bos de
cubuit, utiliſſimum eſt ſic pedes eius uinculis obligari, ne aut inſi
ſtere, aut progredi, aut paſci poſſit. Quo facto inedia, & ſiti cõ/
pulſus deponit ignauiam, quæ tamen rariſſima eſt in pecore uer/
naculo, lõgeq; omnis bos indigena melior eſt, q̃ peregrinus, nam
neq; aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infeſta/
tur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus
locis, in montana, & aſpera ꝑductus eſt, uel ex montanis in cã/
peſtria. Itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere,
curandum eſt, ut ex ſimilibus, patrijs locis traducantur. Item cu
ſtodiẽdum eſt, ne in corporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar
cum ualentiore iungatur, nam utraq; res inferiori celeriter affert
exitium, mores huius pecudis ꝓbabiles habentur, qui ſunt ꝓpio/
res placidis, q̃ concitatis, ſed non inertes, qui ſunt uerentes plaga/
rum, & acclamationum, ſed fiducia uirium, nec auditu, nec ui/
ſu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidoloſi,
multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti, nã hi melius con
coquunt, ideoq; robora corporum citra maciem cõſeruant, qui ex
commodo, q̃ qui feſtinanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubul/
ci pinguem, q̃ exilem bouem reddere. Habilis enim, & modica
corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruiſq;, & muſculis ro/
buſta, nõ adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mole, nec labore ope
ris degrauetur. Sed quoniam quæ ſequenda ſunt in emendis, do/
mandiſq; bobus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. Cap. III.

BOVES *calore ſub diuo, frigoribus intra tectũ manere opor/*
tet, itaq; hybernæ ſtabulationi eorum præparanda ſunt ſtramen
ta, quæ mẽſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ meſſis præciſa,
in aceruum extrui debent. Hoꝝ defectio cũ pecori, tum agro eſt
utilis. Liberantur arua ſentibus, qui æſtiuo tp̃e per caniculæ or/
tum reciſi, plerunq; radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſu/
biecti plurimum ſtercoris efficiunt. Hæc cum ita curauerimus, tũ
& omne genus pabuli ꝑparabimus, dabimuſq; operã, ne penu/
ria cibi macreſcat pecus. Boues aũt recte paſcendi nõ una rõ eſt,
nã ſi ubertas regiõis uiride pabulũ ſumminiſtrat, nemo dubitat,

quin id genus cibi cæteris præponendum ſit, quod tamen niſi ri/guis, aut roſidis locis nõ contingit. Itaq; in ijs ipſis uel maximũ commodum eſt, quod ſufficit una opera duobus iugis, quæ eodẽ die alterna temporum uice uel arant, uel paſcuntur. Siccioribus agris ad præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditiõe regio/num cibi præbentur. Eosq; nemo dubitat, quin optimi ſint, uicia in faſcem ligata, & cicercula, itemq; pratenſe fœnum. Minus cõ/mode tuemur armentum paleis, quæ ubiq; & quibuſdam regio/nibus ſolæ præſidio ſunt. Ea probantur maxime ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico. Sed iumentis iuſtam operam redden tibus, ordeum præter has præbetur. Bubus autem pro tẽporibus anni pabula diſpenſantur. Ianuario menſe ſingulis freſi, et aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis dare cõuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ ſemodios, & ſup hæc affatim paleas, licet etiam ſi ſit leguminum inopia & eluta, & ſiccata uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miſcere. Nec dubium eſt, quin ea longe melius cum ſuis folliculis ante, ꝙ eluantur, præberi poſſint. Nam & cibi, & uini uires habent, ni/tidumq;, & hilare, & corpulentum pecus faciunt. Si grano abſti nemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti ſuffi cit, uel fœni pondo triginta, uel ſi non, modius uiridis laureæ, et ilignea frondis, ſed his ſi regionis copia permuttat, glans adijci/tur, quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit. Poteſt etiam ſi ꝓ uentus uilitatem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi. Mẽſe Februa rio plerunq; eadem cibaria ſufficiunt. Martio, et Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur. Sat autem erit pon/do quadragena ſingulis dari. Ab idibus tamẽ mẽſis Aprilis uſq; in Idus Iunias uiride pabulum recte ſecatur. Poteſt etiam in Ca len. Iulias frigidioribus locis idẽ præſtari. A quo tempore in Ca/lendas Nouembres tota æſtate, & deinde autumno ſatient fron/de, quæ tñ non ante eſt utilis, ꝙ cum maturuerit uel imbribus, uel aſſiduis roribus, probaturq; maxime ulmea, poſt fraxinea, & ab hac populnea, ultimæ ſunt ilignea, & quernea, & laurea, ſed poſt æſtatem neceſſarie deficientibus cæteris, Poſſunt etiam & fo/lia ficulnea probe dari, ſi ſit eorum copia, aut ſtringere arbores expediat. Ilignea tamen uel melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet, nam id quoq; uti iuniperus reſpuit à pe/core pp aculeos. Nouembri mẽſe, ac Decembri per ſementẽ ꝗtum

appetit bos,

appetit bos, tantum præbendum eſt. Plerunq; tamen ſufficiũt ſinguli modij glãdis, & paleæ ad ſatietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi ſextarij. VII. permiſti paleis, uel ciceruIæ ſimiliter conſperſæ ſextarij. XII. miſti paleis, uel ſinguli modij uinaceorum, ſi ijs, ut ſupra dixi, large paleæ adijciantur. Vel ſi nihil horum eſt, per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. Cap. IIII.

SED *non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuent diligentia, ut ſalubri ſint corpore, uireſq; conſeruent. Quæ utraq; cuſtodiuntur large dato per triduum medicamento, quod cõponitur pari põdere triti lupini, cupreſſiq;, & cum aqua, nocte una ſub diuo habito, idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æſtatis, autumni, hyemis. Sæpe etiam lãgor, & nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudũ ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas ulpici, uel allij cum uino cõteras, & in naribus infundas, neq; hæc tantum remedia ſalubritatem faciunt. Multi & largo ſale miſcent pabula, quidam marrubiũ dederunt cum oleo, & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij ſabinam herbam, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamenta potãda præbent. Multi caulibus uitis albæ, et ualuulis erui bubus medentur, nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent. Eſt etiam remedio, cum dulci uino tritum ſerpyllum, & conciſa, & in aqua macerata ſcylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulſiſq; uitijs, recreant uires, maxime tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas, quæ protinus dari non poteſt, ſed primo cibi aſperguntur, deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.*

Quæ ſint, quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. V.

NVLLO *autem tempore, & minime æſtate utile eſt boues in curſum concitari, nam ea res aut ciet aluum, aut mouet febrẽ. Cauendum quoq; eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina perrepat, nam hoc, quod decidit, immiſſum pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit ſus ægra, peſtilentiã facere ualet, quæ cum*

*in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cœli ſtatus, & in plu-
res partes diſtributo pecore lõginquæ regiones petendæ ſunt, atq;
ita ſegregãdi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui contagio-
ne cæteros labefaciat. Itaq; cũ ablegabuntur, in ea loca perducẽ
di ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus, ne aduentu ſuo ẽt illis
tabem afferant. Euincendi ſunt aũt q̃uis peſtiferi morbi, & exq-
ſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœni
culi ſeminibus miſcendæ, & cũ defruti, ac moliti tritici farina,
candentiq; aqua conſpergẽdæ, eoq; medicamine ſaliuandũ ægro
tum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus,
ac tantũdem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cũ ui-
ni ueteris ſextarijs tribus, & ita p nares infundiť. Sed ipſum me
dicamentum põderis ſex unciæ diuiſum, portiõe æqua per triduũ
cum uino dediſſe ſat erit. Præſens ẽt remedium cognouimus ra-
diculæ, quam paſtores conſiliginem uocant. Ea in marſis monti-
bus plurima naſcitur, omniq; pecori maxime eſt ſalutaris. Leua
manu effodiť ante ſolis ortum, ſic enim lecta maiorem uim credi
tur habere. Vſus eius traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ
latiſſima circũſcribiť, ita ut manante ſanguine tanq̃ o litteræ du
ctus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore pte
auriculæ cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadẽ ſu-
bula tranſuiť, & facto foramini prædicta radicula inſeriť, quã
cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi nõ poſſit.
In eam deinde auriculam oĩs uis morbi, peſtilẽsq; uirus elicitur,
donec pars, quæ ſubula circũſcripta eſt, demortua excidat, et mi
nimæ partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiã ui-
ſci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda,
ſi gregatim pecora laborant, illa deinceps, ſi ſingula.*

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. Cap. VI.

CRVDITATIS *ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſoni-
tus, faſtidia cibi, neruorũ intẽtio, hebetes oculi. Propter q̃ bos neq;
rumi:hat, neq; lingua ſe deterget. Remedio erunt aquæ calidæ
duo cõgij, & mox triginta braſſicæ caules modice cocti, et ex ace
to dati, ſed uno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidã clauſum in
tra tecta, cõtinent, ne paſci poſſit, tum lentiſci, oleaſtriq; cacumi-
num pondo. IIII. & libra mellis una trita pmiſcent aquæ con-
gio, quã nocte una ſub dio habent, atq; ita faucibus infundunt.*

deinde interpoſita hora maceratierui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent. Hoc per triduũ fieri, *dum omnis cauſa langoris diſcutiaẽ.* Nam ſi neglecta cruditas eſt, & *inflatio uentris, & inteſtinoꝝ maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoq; ſtare non patiẽ, ſæpe decumbere, et agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximã clunibus partem caudæ uinculo uehementer obſtringere, uiniq; ſextariũ cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatũ per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, ungulas circũſecare, & uncta manu per anum inſerta fimũ extrahere, rurſusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conterunẽ, & cũ dodrante aquæ calidæ danẽ. Vbi nec medicina proceſſit, myrti, ſyluẽſtris foliorum duæ libræ deligantur, totidemq; ſextarij calidæ aquæ miſti per uas ligneũ faucibus infunduntur. Atq; ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agiẽ pecus eouſq;, dum anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis uini, tres unciæ pinſiti allij permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cæpis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.*

Quo remedio ſedaẽ dolor uẽtris, et inteſtinoꝝ pecoris. C. VII.

VENTRIS *quoq; & inteſtinoꝝ dolor ſedaẽ uiſu nantium, & maxime anatis, quã ſi cõſpexerit, cui inteſtinũ dolet, celeriter tormẽto liberaẽ. Eadem anas maiore profectũ mulos, & equum genus cõſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequiẽ torminum uitium, quoꝝ ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris pluuies. Remedia ſunt cupreſſini qndecim coni, totidẽq; gallæ, et utrorũq; ponderũ uetuſtiſſimus caſeus, ꝗbus in unũ tunſis admiſcenẽ auſteri uini quatuor ſextarij, q pari mẽſura p qua triduũ diſpenſat danẽ, nec deſint lentiſci, myrtiq;, & oleaſtri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inutilẽ reddit, q̃ cum accident, prohibẽdus erit bos potione p triduum, primoq; die cibo abſtinẽdus. Sed mox cacumia oleaſtri, et arũdinis itẽ baca lẽtiſci, et myrti dãdæ, nec ptãs aquæ, niſi quã parciſſime faciẽda eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium librã, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus ſextarijs,*

atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut ſupra diximus obijciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita cõterunt, et cum totidem ſextarijs uini auſteri, potandũ medicamentum præbent, omniq; alio humore probibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod ſi neq; uentris reſtiterit citata proluuies, neq; inteſtinorum, ac uentris dolor, cibosq; reſpuet, et prægrauato capite, ſi ſæpius, q̃ conſueuit, lachrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, uſq; ad oſſa frons media uratur, aureſq; ferro ſcindantur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De *uitioſis incrementis linguæ.* Cap. VIII.

SOLENT *etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidat. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neq; ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit alliũ pinſitum cum oleo p nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem ptem allio tunſo, & halleculа linire. Sed hæc bis ſolũ faſtidiũ tollunt.*

De *febre boum.* Cap. IX.

FEBRICITANTI *boui cõuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinẽ ieiuno ſub cauda emitti, atq; interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq; eſcam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quãq; frõdem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam, quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lachrymæ, grauatũ caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodã impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.*

De *tuſſi boum.* Cap. X.

RECENS tuſſis optime ſaluiato farina ordeacea diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina concîſa, & bis admiſta freſa faba. Lentes quoq; ualuulis exemptæ, et minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq; ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus, nã id medicamentũ teritur, & cũ lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati daẽ, ac poſtea aqua hyſſopi p cornu infundiẽ. Porri ẽt ſuccum oleo, uel ipſa fibra cũ ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligẽter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoq; datæ uetuſtiſſimã tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cũ torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. Cap. XI.

SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, q̃ medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atq; linamentis picæ liq̃da, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis põderibus incocta picæ liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. Cap. XII.

SANGVIS dimiſſus in pedes claudicationem affert, quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. Tactus aũt feruorẽ demõſtrat, nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatiõe aſſidua diſcutitur, uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atq; aceto imbuta applicãtur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut ſicce ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabiẽ, ac primo ferro circũciſus, & expurgatus, deinde pannis, aceto, & ſale, et oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, et ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea muniẽ.

Mediam ungulam ab inferiore parte nõ expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorũ claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesq́;, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritũ, conſperſumq́; aqua mulſa imponẽdũ, ſpongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atq; melle litæ recte genibus applicant̃, ac faſceis circundant̃. Quod ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentũ, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponit̃, & cũ maturuerit ſuppuratio, reſcindit̃ ferro, eaq́; emiſſa, ut ſupra docuimus, linamentis curat̃. Poſſunt ẽt (ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix, aut ſcylla cũ ſale, uel ſanguinalis herba, quã πολύγονον græci appellãt, uel marrubium ferro recluſa ſanare. Ferè aũt omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur, uetus uritur, & ſupra uſtum butyrum, uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. XIII.

SCABIES *extenuat̃ trito allio defricto, eodemq́; remedio curatur rabioſæ canis, uel lupi morſus, q̃ tñ & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamẽto, æque bene ſanat̃. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, et ſulfur conterunt̃, admiſtaq́; amurca cũ oleo, aqua, aceto incoquũt̃, deinde tepefactis ſciſſum alumẽ tritum ſpargit̃. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt, nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cũ pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, q̃ ſi bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt. Quæ qm̃ pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cũ ab ope boues redierint, adhuc æſtuantes, anhelantesq́; uino aſpergant̃, & offæ adipis faucibus eorũ inferantur. Quod ſi prædictum uitium inhæſerit, proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem, idq́; optime fit ſub dio ſole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiſcent, eoq́; medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.*

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. Cap. XIIII.

EST etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur, inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſupra docuimus, pſorate auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cũ uini ſextario potãdus datur diebus cõpluribus. Interdũ & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq; ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur. Ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur, præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſſimũ eſt remedium ſanguis de aure emiſſus, aut ſi id factum non erit, herba, quæ uocatur auia, cum ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, conſyderabimus quam in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinẽ detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur eẽ ampliſſima ſarmento prius uerberatur. deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quod ſi ceruix in neutram partem deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, quàm bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tendũtur, & inde nata durities iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & uetere oleo æquis ponderibus compoſitũ, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidẽ tumenti ceruici herbam, quæ uocatᷣ auia, ut ſupra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt, nã facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen rõ eſt cuſtodiendi, ne naſcantᷣ, néue colla calueſcant, q̃ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta

eſt, itaq; cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius q̃ diſiungantur, colla conſpergi oportet, deinde cum id fic/cum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. Cap. XV.

SI TALVM, aut ungulam uomer læſerit, picem duram, et axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exẽpta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcauerit, aut acuta teſta, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circũcidit̃, & ita inuritur ut ſupra præcipi. deindeſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curat̃. Item ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam græci τιθύμαλλον uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina. Deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tñ claudicabunt armenta, ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pedes, & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diuiſa eſt bouis ungula, uetere axungia defricetur.

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. Cap. XVI.

SAEPE etiam bos uel grauitate longi laboris, uel in proſcindendo duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctãdo conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt, ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro, ſi leuũ, in dextro, ſi uehementius utrunq; uitiauit, item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atq; aceto, & oleo imbuta ſuperponunt̃, ligatiſq; per triduum eadem infunduntur. Quarto demum, axungia pari pondere cum pice liq̃da, cortici pineo leuigato lita imponitur, & ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricat̃. Solent ẽt neglecta ulcera ſcatere uermibus q ſi mane pfundunt̃ aqua frigida, rigore cõtracti decidunt, uel ſi hac rõne nõ pñt eximi, marrubiũ, aut porrũ conterit̃, & admiſto ſale imponit̃, id celerrime necat p̃dicta aĩalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibẽda ſunt linamẽta cũ pice, et oleo, ueteréq; axũgia, et extra uulnera eodẽ medicamẽto circũliniẽda ne infeſtent̃ à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederũt, uermes creãt.

Ad ictus ſerpentis, et noxiorum animalium. Cap. XVII.

EST *etiam mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorũ animalium noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Musq; araneus, quem græci* σκυτάλην *appellant, quamuis exiguis dentibus non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocãt perſonatam, trita, & cum ſale impoſita. Plus ẽt eiuſdem radix contuſa prodeſt, uel ſymonianum trifolium, quod inuenitur confragoſis locis, efficaciſſimum tradit, odoris grauis, neq; abſimilis bitumini, & icirco græci eam* ἀσφάλτιον *appellant, noſtri aũt propter figuram uocant acutum trifolium, nam longis, & hirſutis folijs uiret, caulemq; robuſtiorem facit, q̃ pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino miſtus infunditur faucibus, atq; ipſa folia, cũ ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur, uel ſi hanc herbam uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicesq; cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cõmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt ẽt præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidẽ uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſumq; ſuccum faucibus ĩfundas. Itemq; cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemq; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quã intulit, ſuo corpore luit, nam animal ipſum oleo merſum necatur, et cum ĩputruit, conteritur eoq; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorq; oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciẽ cõmouet. Vel ſi ante q̃ tumor diſcutiatur, in ſuppurationem cõuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari, quæ cũ ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur, ea res innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum uitia plerunq; melle ſanant, nam ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur,*

& imponitur, ſiue albũ in oculo eſt, montanus ſal, biſpanus, uel ammoniacus, uel etiam cappadocus minute tritus, & immiſtus melli uitiũ extenuat, facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata. Facit et radix, quã græci σίλφιον uocãt, uulgus aũt noſtra cõſuetudine laſerpitium appellat, huius quã/tocunq; ponderi decẽ partes ſalis ammoniaci adijciũtur, eaq; pa/riter trita oculo ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa; & cũ oleo lentiſci inuncta uitiũ expurgat. Epiphorã ſupprimit polenta cõſperſa mulſa aqua, et in ſupalia, genaſq; impoſita, paſtinacæq; agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cũ melle cõlinita oculorum ſedant dolorem, ſed quotieſcunq; mel, aliuſue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus picæ liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur, nam & ad dulcedinem mellis, alio/rumq; medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. Cap. XVIII.

MAGNAM etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua; ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremẽto ſuo trãſitum cibis præcludit, ſi tam difficili loco eſt, ut manu detrahi nõ poſſit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidũ oleum infundito, nam eo cõtactu animal confeſtim decidit. Põt etiã per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumũ emittit; & cõceptum nidorem fiſtula uſq; ad hirudinẽ per/fert, iſq; nidor depellit hærentem, ſi tñ uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur. Has medicinas quamuis bubus adhiberi præcepimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa, iumenta curent. Cap. XIX.

SED & machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouesq; curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat. Eſt aũt talis machinæ forma, roboreis axibus cõpingitur ſolum, quod habet in lõgitudinem pedes nouẽ, & in latitudinem pars prior du/pondium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes. Huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur. Ex ijs aũt ipſis quatuor, cũ in angulis ſunt affixi omnes trãſuerſis ſex temonibus inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ la/

tior eſt, uelut in caueam quadrupes poſſit indui, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis. Primis aũt duobus ſtatu minibus imponitur firmum iugũ, ad quod iumenta capiſtrãtur, uel boum cornua religantur, ubi poſſunt ẽt numelli fabricari, ut inſerto capite deſcẽdẽtibus per foramina regulis ceruix teneat, cæterum corpus laqueatum, & diſtentum temonibus obligatur. Sicq; immotũ animal medentis arbitrio eſt expoſitum. Hæc ipſa machina communis erit omnium maiorũ quadrupedum.

De tauri forma. Cap. XX.

QVONIAM de bubus ſatis præcepimus, opportune de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maxime membris ampliſſimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo, cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis, neq;.n. alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi ꝙ huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulo ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. Cap. XXI.

VACCAE quoq; probantur altiſſimæ formæ, longæq;, maximis uteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris, & patentibus cornibus, uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis ampliſſimis, ungulis modicis, & cruribus. Cætera quoq; ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipue ut ſint nouellæ, quoniam, cum exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſtea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. Cap. XXII.

SED & curandum eſt omnibus annis in hoc æque atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur, nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegãdæ, uel aratro domandæ, qm̃ laboris, & operis non minus q̃ iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima,

& aprica hyberna deſyderat, æſtate, opacißima nemorum, ac montium alta magis q̃ plana paſcua, nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, q̃ lapidoſis locis durātur ungulæ, nec tam fluuios, riuosq; deſyderant, q̃ lacus manufactos, quoniā fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq; facile ſub dio hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis. Cap. XXIII.

SED laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat. Stabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incōmoda tamen etiam ſabuloſa, illa, quod imbres reſpuant, hæc, quod celeriter ſorbeant, tranſmittantq;, ſed utraq; deuexa ſint, ut humorē effundant, ſpectentq; ad meridiem, ut facile ſicentur, & frigidis uentis non ſint obnoxia. Leuis aūt cura paſcui eſt, nam ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incēditur, ea res et teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem ſurrecturum in altitudinem compeſcit, ipſis uero corporibus affert ſalubritatē iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrūt, cū paſtorali ſigno quaſi receptui canitur, nā id quoq; ſemp crepuſculo fieri debet, ut ad ſonum buccinæ pecus, ſiquod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat. Sic enim recognoſci grex poterit, numerusq; cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularū caſtra manſerint, ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus p nemora uagātur, liberosq; egreſſus, redituſq; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. XXIIII.

EX HIS, Qui quadrimis minores ſunt, maioresq; q̃ duodecim annorum, prohibentur admiſſura, illi, quoniam quaſi puerili ætate ſeminādis armentis parū habētur idonei, hi, q a ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerūq; permittendæ, ut eo tēpe conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant, nā decē menſibus uentrem perferūt, neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſpōte marem patiuntur, atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia cō gruunt deſyderia, q̄m nimietate uerni pabuli pecudes exhila

ratæ laſciuiunt, quod ſi aut fœmina recuſat, aut nõ appetit taurus, eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus, ſed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas, & tauris adijcitur, quo fortius ineant, unumq; marem quindecim uacas ſufficere abunde eſt, qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehendere licet, quem ſexum generauerit, qm̃ ſi parte dextra deſiluit, marem ſeminaſſe manifeſtum eſt, ſi leua fœminam, id tamen uerum eſſe non aliter apparet, q̃ ubi poſt unum coitum forda non admittit taurum, quod & ipſum raro accidit, nam q̃uis plena fœtu non expletur libidine, adeo ultra naturæ terminos etiã in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ, ſed non dubium eſt, ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari. at ubi penuria eſt, alternis ſummitti, quod maxime in operarijs fieri placet, ut & uituli ãnui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri grauetur onere, quæ cum partũ edidit, niſi cibis fulta eſt, q̃uis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum. Itaq; & fœtæ cythiſus uiridis, & torrefactũ ordeum, maceratumq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto, torrido, mollitoq; milio, & per unam noctem lacte macerato ſaluiatur, melius etiam in hos uſus altinæ uaccæ probãtur, quas eius regionis incolæ cenas appellant, eæ ſunt humilis ſtaturæ lactis abundantesq;, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberibus, uel ſi hoc præſidiũ nõ adeſt faba freſa, & uinum recte tolerat, idq; præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. XXV.

SOLENT autem uitulis nocere lumbrici, qui fere naſcuntur cruditatibus; itaq; moderandũ eſt, ut bene concoquant, aut ſi iã tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur, põt etiam cum arida fico, & eruo cõteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatũ demitti, facit idẽ axungiæ pars una tribus ꝑtibus hyſſopi ꝑmiſta. Marrubij quoq; ſuccus & porri, ualet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulis. Cap. XXVI.

CASTRARE *uitulos* Mago *cenſet, dũ adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula cõprimere teſticulos, & paulatim cõfringere, idq; optimũ genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere, nã ubi iam induruit, melius bimus, q̃ anniculus caſtratur, idq; facere uel autumno* Luna decreſcente *præcipit, uitulumq; ad machinã* deligare. Deinde *prius q̃ ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere teſtium neruos, quos græci* κρεμαςῆρας *ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur, nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuẽcus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate formaq; ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quam tamẽ ipſam non protinus amittit.* Nam *ſi patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari, ſed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat, uerũ uulnera eius ſarmentitio cinere cum argẽti ſpuma linenda ſunt, abſtinẽduſq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus.* Sequenti *triduo uelut æger cacumini bus arborum, & defecto uiridi pabulo oblectandus, ꝓhibẽduſq; multa potione.* Placet *etiã pice liquida, & cinere, cũ exiguo oleo ulcera ipſa poſt triduũ linire, quo et celerius cicatricẽ ducant, nec à muſcis infeſtentur.* Hactenus *de bubus dixiſſe abunde eſt.*

De Equis. *Cap.* XXVII.

QVIBVS *cordi eſt educatio generis equini, maxime cõuenit ꝓuidere authorem induſtriũ, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria p̃nt alijs pecoribus adhiberi. Sũmã ſedulitatẽ, et largam ſatietatẽ deſyderat equinum pecus, qđ ipſum tripartito diuidit.* Eſt.n. *generoſa materies, q̃ circo, ſacriſq; certaminibus equos ꝓbet, eſt mularis, q̃ pretio fœtus ſui cõparatur generoſo, eſt et uulgaris, q̃ mediocres fœminas, mareſq; ꝓgenerat.* Vt *quæq; eſt p̃ſtãtior, ita ubere campo paſcit.* Gregibus *aũt ſpatioſa, et paluſtria, necnõ montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unq̃ ſiccanea, uacua ue magis, q̃ ſtirpibus impedita, freqũter mollibus potius q̃ ꝓceris herbis abundantia.* Vulgaribus *eqs paſſim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tpa ſeruãtur.* Generoſis *circa uernũ æquinoctiũ mares iungentur, ut eodẽ tpe, quo*

conceperint, iam lætis, & herbidis campis poſt anni meſſem par- uo cũ labore fœtum educent, nã menſe duodecimo partum edũt. Maxime itaq; curandũ eſt prædicto tpe anni, ut tam fœminis, q̃ admiſſarijs deſyderantibus, coeundi fiat ptãs, qm̃ id præcipue armentum ſi ꝓhibeas, libidinis extimulatur furijs, unde ẽt uene- no inditum eſt nomẽ ἱπποµανες, quod equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorẽ accendat. Nec dubium, qn aliquot regiõibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut ẽt ſi marẽ nõ habeant aſſidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ uenerẽ (cohor- talium more auiũ) uento cõcipiant. Quæ .n. poeta licẽtius dicit.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ,
Illas ducit amor trans gargara, transq; ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq; leues auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notiſſimum etiã in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrẽ pertuliſſe, fœtũq; educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quod triennio prius q̃ adoleſcat, morte abſumitur, quare, ut dixi, dabimus ope- ram, ne circa æquinoctium uernũ equæ deſyderijs naturalibus an- gantur. Equos aũt pretioſos reliquo tpe anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeant, cupidine ſolicitati noxã cõtrahãt. Itaq; uel in lõginqua paſcua marẽ placet ablegari, uel ad præſepia contineri, eoq; tpe, quo uo- catur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquante uere ordeo, eruoq; ſaginãdus, ut ueneri ſuperſit, q̃toq; fortior inie- rit, firmiora ſemina ꝓbeat futuræ ſtirpi. Quidam ẽt ꝓcipiunt eo- dem ritu, quo mulos, admiſſariũ ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. Verũtamen nec minus, q̃ quindecim

SI SANIS *eſt macies, celerius torrefacto tritico, q̃ ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum cõſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum q̃ hominum defricanda ſunt, ac ſæpe plus ꝓdeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, q̃ ſi largiſſime cibos præbeas. Multum autẽ refert robur corporis, ac pedum ſeruare, quod utrunq; cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut ſtabulẽtur ſicco loco, ne humore madeſcant ungulæ, quod facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus cõſtrata aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus & paleæ ſuperiecta. Plerunq; iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tẽpore urinam non fecerint, uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim biberint, uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimulata ſunt. Laſſitudini quies remedio ẽ, ita ut in fauces oleũ, uel adeps uino miſta infundatur. Frigori fomenta adhibent̃, caputq; ſpina, & tepenti adipe uel uino liniunt̃. Si urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt, nam oleum immiſtum uino ſuper ilia, & renes infunditur, & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyriũ tenue indit̃ foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inſeritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibent̃, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorem indicant lachrymæ, quæ profluunt, aureſq; flaccidæ, & ceruix cũ capite aggrauata, et in terrã ſubmiſſa. Tum reſcindit̃ uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq; abſtinet̃ primo die. In poſtero aũt potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq; aqua iterum datur, parumq; ordei cum uitiæ libris ijs, ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq; medicina tumentibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinem demiſerit, medio ferè in utroq; crure uenæ ſoluant̃, & thuris polline cũ eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linuntur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motũ faſcijs obliget̃. Poſtero quoq; die ex ijſdem ſanguis detrahat̃, eodemq; modo curetur, ordeoq; abſtineat̃ exiguo fœno dato. Poſt triduum deinde uſq; in diem*

ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathoꝝ miſtus cum olei hemi- na faucibus per cornu infundat. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulauerit, in piſcinam demitti eum conue- niet, ita ut natet, ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iu- ſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta inſerit aluo, & obſeſſi natura- les exitus adaperiunt, exemptoq; ſtercore poſita cunila bubula, & herba pedicularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atq; ita facta collyria ſubijciuntur, quæ uentrem mouent, bilemq; oẽm deducunt. Quidã myrrhæ tritæ quadrantem cũ hemina ui- ni faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alij ma- rina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent ẽt uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quoꝝ ſigna ſunt, ſi iumenta cum dolore crebro uolutant, ſi admouent caput utero, ſi caudã ſæpi- us iactant. Pñs medicina eſt ita, ut ſupra ſcriptũ eſt, inſerere ma- num, et fimum eximere, deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tritã cũ ſextario aceti fau- cibus infundere, nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſſim. Cap. XXXI.

OMNI autem imbecillo pecori alte ſubſternendum eſt, quo mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minuteq; mollita. Quæ cum ita facta ſunt, ſe- ſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcet, & fau- cibus infundit, ſimiliſq; medicina triduo adhibet, ac uiridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus aũt tuſſis diſcutitur porri ſucco triũ cyathoꝝ cum olei hemi- na faucibus infuſo, iiſdemq;, ut ſupra monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid ſcabies occupat aceto, et alumine de- fricantur. Nonnunquam, ſi hæc pmanent, paribus ponderibus p miſtis nitro, & ſciſſo alumine, cũ aceto linuntur. Papulæ feruen tiſſimo ſole uſq; eo ſtrigile raduntur, quoad eliciat ſanguis, tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq;, et pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. Cap. XXXII.

INTERTRIGO bis i die ſubluit aqua calida. Mox deco- cto, ac trito ſale cũ adipe defricat, dũ ſanici uis emanat. Scabies

atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut ſupra diximus obijciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita cōterunt, et cum totidem ſextarijs uini auſteri, potandū medicamentum præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod ſi neq; uentris reſtiterit citata proluuies, neq; inteſtinorum, ac uentris dolor, cibosq; reſpuet, et prægrauato capite, ſi ſæpius, q̃ conſueuit, lacbrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, uſq; ad oſſa frons media urātur, aureſq; ferro ſcindantur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De uitioſis incrementis linguæ. Cap. VIII.

SOLENT etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidat. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neq; ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos nō appetet, proderit alliū pinſitum cum oleo ꝑ nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem ꝑtem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc bis ſolū faſtidiū tollunt.

De febre boum. Cap. IX.

FEBRICITANTI boui cōuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinē ieiuno ſub cauda emitti, atq; interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq; eſcam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quāq; frōdem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam, quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacbrymæ, grauatū caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodā impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſſi boum. Cap. X.

RECENS tuſſis optime ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & bis admiſta freſa faba. Lentes quoq; ualuulis exemptæ, et minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq; ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus, nã id medicamentũ teritur, & cũ lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati dat̃, ac poſtea aqua hyſſopi p cornu infundit̃. Porri ẽt ſuccum oleo, uel ipſa fibra cũ ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligẽter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoq; datæ uetuſtiſſimã tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine ualuulis cũ torrefacto ordeo molitum, & ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. Cap. XI.

SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, q̃ medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atq; linamentis pice liq̃da, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi colligari ea pars non poteſt, lamina candenti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis põderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. Cap. XII.

SANGVIS dimiſſus in pedes claudicationem affert, quod cum accidit, ſtatim ungula inſpicitur. Tactus aũt feruorẽ demõſtrat, nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatiõe aſſidua diſcutitur, uel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale, atq; aceto imbuta applicãtur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut ſicce ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppurauerit, tarde procurabit̃, ac primo ferro circũciſus, & expurgatus, deinde pannis, aceto, & ſale, et oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad uiuum reſecatur, et ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munit̃.

Mediam ungulam ab inferiore parte nõ expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorũ claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesq́;, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritũ, conſperſumq́; aqua mulſa imponẽdũ, ſpongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atq; melle litæ recte genibus applicant̃, ac faſcijs circundant̃. Quod ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentũ, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponit̃, & cũ maturuerit ſuppuratio, reſcindit̃ ferro, eaq́; emiſſa, ut ſupra docuimus, linamentis curat̃. Poſſunt ẽt (ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix, aut ſcylla cũ ſale, uel ſanguinalis herba, quã πολύγονον græci appellãt, uel marrubium ferro recluſa ſanare. Ferè aũt omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur, uetus uritur, & ſupra uſtum butyrum, uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad *ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem.* Cap. XIII.

SCABIES *extenuat̃ trito allio defricto, eodemq́; remedio curatur rabioſæ canis, uel lupi morſus, q̃ tñ & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamẽto, æque bene ſanat̃. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, et ſulfur conterunt̃, admiſtaq́; amurca cũ oleo, aqua, aceto incoquũt̃, deinde tepefactis ſciſſum alumẽ tritum ſpargit̃. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt, nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cũ pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci à coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, q̃ ſi bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt. Quæ qm̃ pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cũ ab ope boues redierint, adhuc æſtuantes, anhelantesq́; uino aſpergant̃, & offæ adipis faucibus eorũ inferantur. Quod ſi prædictum uitium inhæſerit, proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multoq́; oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem, idq́; optime fit ſub dio ſole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiſcent, eoq́; medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.*

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem Cap. XIIII.

EST *etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur, inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cũ uini ſextario potãdus datur diebus cõpluribus. Interdũ & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq; ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur.* Ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur, præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſſimũ eſt remedium ſanguis de aure emiſſus, aut ſi id factum non erit, herba, quæ uocatur auia, cum ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, conſyderabimus quam in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinẽ detrahemus. Ea porro uena, quæ in aure uidetur eẽ ampliſſima ſarmento prius uerberatur. deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quod ſi ceruix in neutram partem deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduum, quàm bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tendũtur, & inde nata durities iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & uetere oleo æquis ponderibus compoſitũ, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidẽ tumenti ceruici herbam, quæ uocat. auia, ut ſupra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt, nã facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen rõ eſt cuſtodiendi, ne naſcant., néue colla calueſcant, q̃ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta

eſt,itaq; cum id accidit,ueteri lateri later conteritur,eoq; intrito prius q̃ disiungantur,colla conſpergi oportet,deinde cum id fic/ cum erit,ſubinde oleo imbui.

Ad talum,ſeu ungulam læſam remedia. Cap.XV.

SI TALVM, aut ungulam uomer læſerit,picem duram,et axungiam cum ſulfure,& lana ſuccida inuolutam candente fer ro ſupra uulnus inurito.Quod idem remedium optime facit exẽ pta ſtirpe,ſi forte ſurculum calcauerit,aut acuta teſta,uel lapi/ de ungulam pertuderit,quæ tamen ſi altius uulnerata eſt,lati/ us ferro circuncidiť,& ita inuritur ut ſupra præcipi.deinde ſpar tea calceata per triduum ſuffuſo aceto curať.Item ſi uomer crus ſauciarit,marina lactuca,quam græci τιθύμαλλον uocant,ad miſto ſale imponitur.Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina.Deinde faſce ſarmentorum incenſo,cum iam ignis in fauil lam recidit,feruentibus cineribus cogitur inſiſtere,ac picæ liqui/ da cum oleo,uel axungia cornua eius linuntur.Minus tñ clau/ dicabunt armenta,ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pe des,& deinde ſuffragines,coronæ,ac diſcrimen ipſum,quo diui ſa eſt bouis ungula,uetere axungia defricætur.

Ad conuulſos armos,& cornua præfracta. Cap.XVI.

SAEPE etiam bos uel grauitate longi laboris,uel in proſcin/ dendo duriori ſolo,aut obuiæ radici obluctãdo conuellit armos. Quod cum accidit,è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt, ſi dextrum armum læſit,in ſiniſtro,ſi leuũ,in dextro,ſi uehemen tius utrunq; uitiauit,item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluen tur.Præfractis cornibus linteola ſale,atq; aceto,& oleo imbuta ſuperponunť,ligatiſq; per triduum eadem infunduntur.Quar/ to demum,axungia pari pondere cum picæ liq̃da,corticis pineo leuigato lita imponitur,& ad ultimum cum iam cicatricem du cunt,fuligo infricať.Solent ẽt neglecta ulcera ſcatere uermibus q̃ ſi mane pfunduť aqua frigida,rigore cõtracti decidunt,uel ſi hac rõne nõ pñt eximi,marrubiũ,aut porrũ conteriť,& admi/ ſto ſale imponiť,id celerrime necat p̃dicta aĩalia.Sed expurga/ tis ulceribus,confeſtim adhibẽda ſunt linamẽta cũ picæ,et oleo, uetereq; axũgia,et extra uulnera eodẽ medicamẽto circũliniẽda ne infeſtenť à muſcis,quæ ubi ulceribus inſederũt,uermes creãt.

Ad ictus ſerpentis, et noxiorum animalium. Cap. XVII.

EST *etiam mortifer iis ſerpentis ictus, eſt & magnorũ animalium noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſq; araneus, quem græci* σκυτάλην *appellant, quamuis exiguis dentibus non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocãt perſonatam, trita, & cum ſale impoſita. Plus ẽt eiuſdem radix contuſa prodeſt, uel ſymonianum trifolium, quod inuenitur confragoſis locis, efficaciſſimum tradit̃, odoris grauis, neq; abſimilis bitumini, & idcirco græci eam* ἀσφάλτιον *appellant, noſtri aũt propter figuram uocant acutum trifolium, nam longis, & hirſutis folijs uiret, caulemq; robuſtiorem facit, q̃ pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino miſtus infunditur faucibus, atq; ipſa folia, cũ ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur, uel ſi hanc herbam uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicesq; cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale cõmiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt ẽt præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidẽ uini, & duobus ſextarijs olei, expreſſumq; ſuccum faucibus ĩfundas. Itemq; cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemq; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quã intulit, ſuo corpore luit, nam animal ipſum oleo merſum necatur, et cum ĩputruit, conteritur eoq; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorq; oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciẽ cõmouet. Vel ſi ante q̃ tumor diſcutiatur, in ſuppurationem cõuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem reſecare, & quicquid uitioſi eſt inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari, quæ cũ ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur, ea res innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorum uitia plerunq; melle ſanant̃, nam ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farina conſpergitur,*

& imponitur, ſiue albũ in oculo eſt, montanus ſal, hiſpanus, uel ammoniacus, uel etiam cappadocus minute tritus, & immiſtus melli uitiũ extenuat, facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata. Facit et radix, quã græci σ'λφιον uocãt, uulgus aũt noſtra cõſuetudine laſerpitium appellat, huius quãtocunq; ponderi decẽ partes ſalis ammoniaci adijciũtur, eaq; pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, uel eadem radix contuſa; & cũ oleo lentiſci inuncta uitiũ expurgat. Epiphorã ſupprimit polenta cõſperſa mulſa aqua, et in ſupalia, genasq; impoſita, paſtinacæq; agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cũ melle cõlinita oculorum ſedant dolorem, ſed quotieſcunq; mel, alius'ue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur, nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. Cap. XVIII.

MAGNAM etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua, ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremẽto ſuo trãſitum cibis præcludit, ſi tam difficili loco eſt, ut manu detrahi nõ poſſit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidũ oleum infundito, nam eo cõtactu animal confeſtim decidit. Põt etiã per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumũ emittit, & cõceptum nidorem fiſtula uſq; ad hirudinẽ perfert, isq; nidor depellit hærentem, ſi tñ uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur. Has medicinas quamuis bubus adhiberi præcepimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa, iumenta curent. Cap. XIX.

SED & machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouesq; curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat. Eſt aũt talis machinæ forma, roboreis axibus cõpingitur ſolum, quod habet in lõgitudinem pedes nouẽ, & in latitudinem pars prior duspondium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes. Huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur. Ex ijs aũt ipſis quatuor, cũ in angulis ſunt affixi omnes trãſuerſis ſex temonibus inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ la-

tior eſt, uelut in caueam quadrupes poſſit indui, nec exire alia parte probibentibus aduerſis axiculis. Primis aūt duobus ſtatu minibus imponitur firmum iugū, ad quod iumenta capiſtrātur, uel boum cornua religantur, ubi poſſunt ēt numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendētibus per foramina regulis ceruix teneatꝰ, cæterum corpus laqueatum, & diſtentum temonibus obligatur. Sicq; immotū animal medentis arbitrio eſt expoſitum. Hæc ipſa machina communis erit omnium maiorū quadrupedum.

De tauri forma. Cap. XX.

QVONIAM *de bubus ſatis præcepimus, opportune de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maxime membris ampliſſimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo, cætera ferè eadem omnia in bis obſeruabimus, quæ in bubus eligendis, neq; enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi ꝙ huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulo ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.*

De forma uaccæ. Cap. XXI.

VACCAE *quoq; probantur altiſſimæ formæ, longæq;, maximis uteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris, & patentibus cornibus, uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus, & caudis ampliſſimis, ungulis modicis, & cruribus. Cætera quoq; ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipue ut ſint nouellæ, quoniam, cum exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſtea mulctra probiberi.*

Quotannis delectus faciendus. Cap. XXII.

SED *& curandum eſt omnibus annis in boc æque atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus babeatur, nam & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegādæ, uel aratro domandæ, qm̄ laboris, & operis non minus ꝙ iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima,*

& aprica hyberna deſyderat, æſtate, opaciſſima nemorũ, ac montium alta magis q̃ plana paſcua, nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, q̃ lapidoſis locis durãtur ungulæ, nec tam fluuios, riuosq; deſyderant, q̃ lacus manufactos, quoniã fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq; facile ſub dio hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis. Cap. XXIII.

SED laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat. Stabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incõmoda tamen etiam ſabuloſa, illa, quod imbres reſpuant, hæc, quod celeriter ſorbeant, tranſmittantq;, ſed utraq; deuexa ſint, ut humorẽ effundant, ſpectentq; ad meridiem, ut facile ſiccentur, & frigidis uentis non ſint obnoxia. Leuis aũt cura paſcui eſt, nam ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incẽditur, ea res et teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem ſurrecturum in altitudinem compeſcit, ipſis uero corporibus affert ſalubritatẽ iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt, cũ paſtorali ſigno quaſi receptui canitur, nã id quoq; ſemp crepuſculo fieri debet, ut ad ſonum buccinæ pecus, ſiquod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat. Sic enim recognoſci grex poterit, numerusq; cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint, ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus p nemora uagãtur, liberosq; egreſſus, reditusq; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. Cap. XXIIII.

EX HIS, Qui quadrimis minores ſunt, maioresq; q̃ duodecim annorũ, prohibentur admiſſura, illi, quoniam quaſi puerili ætate ſeminãdis armentis parũ habẽtur idonei, hi, q a ſenio ſunt effeti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerũq; permittendæ, ut eo tpe conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant, nã decẽ menſibus uentrem perferũt, neq; ex imperio magiſtri, ſed ſua ſpõte marem patiuntur, atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia cõgruunt deſyderia, qm̃ nimietate uerni pabuli pecudes exhila

rate laſciuiunt, quod ſi aut fœmina recuſat, aut nõ appetit taurus, eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus, ſed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas, & tauris adijcitur, quo fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis ſufficere abunde eſt, qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehendere licet, quem ſexum generauerit, qñ ſi parte dextra deſiliuit, marem ſeminaſſe manifeſtum eſt, ſi leua fœminam, id tamen uerum eſſe non aliter apparet, q̃ ubi poſt unum coitum forda non admittit taurum, quod & ipſum raro accidit, nam q̃uis plena fœtu non expletur libidine, adeo ultra naturæ terminos etiã in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ, ſed non dubium eſt, ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari. at ubi penuria eſt, alternis ſummitti, quod maxime in operarijs fieri placet, ut & uituli ãnui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri grauetur onere, quæ cum partũ edidit, niſi cibis fulta eſt, q̃uis bona nutrix labore fatigata nato ſubtrahit alimentum. Itaq; & fœtæ cythiſus uiridis, & torrefactũ ordeum, maceratumq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto, torrido, mollitoq; milio, & per unam noctem lacte macerato ſaluiatur, melius etiam in hos uſus altinæ uaccæ probãtur, quas eius regionis incolæ cœuas appellant, eæ ſunt humilis ſtaturæ lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberibus, uel ſi hoc præſidiũ nõ adeſt faba freſa, & uinum recte tolerat, idq; præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. XXV.

SOLENT autem uitulis nocere lumbrici, qui ferè naſcuntur cruditatibus, itaq; moderandũ eſt, ut bene concoquant, aut ſi iã tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur, põt etiam cum arida fico, & eruo cõteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatũ demitti, facit idẽ axungiæ pars una tribus ptibus hyſſopi pmiſtà. Marrubij quoq; ſuccus & porri, ualet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulis. Cap. XXVI.

CASTRARE *uitulos Mago cenſet, dũ adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula cõprimere teſticulos, & paulatim cõfringere, idq; optimũ genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere, nã ubi iam induruit, melius bimus, q̃ anniculus caſtratur, idq; facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulumq; ad machinã deligare. Deinde prius q̃ ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere teſtium neruos, quos græci* κρεμαςῆρας *ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur, nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuẽcus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate formaq; ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quam tamẽ ipſam non protinus amittit. Nam ſi patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari, ſed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat, uerũ uulnera eius ſarmentitio cinere cum argẽti ſpuma linenda ſunt, abſtinẽduſq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborum, & defecto uiridi pabulo oblectandus, p̃hibẽduſq; multa potione. Placet etiã picæ liquida, & cinere, cũ exiguo oleo ulcera ipſa poſt triduũ linire, quo et celerius cicatricẽ ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus dixiſſe abunde eſt.*

De Equis. *Cap.* XXVII.

QVIBVS *cordi eſt educatio generis equini, maxime cõuenit p̃uidere authorem induſtriũ, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria p̃nt aliis pecoribus adhiberi. Sũmã ſedulitatẽ, et largam ſatietatẽ deſyderat equinum pecus, qd̃ ipſum tripartito diuidit. Eſt.n. generoſa materies, q̃ circo, ſacriſq; certaminibus equos p̃bet, eſt mularis, q̃ pretio fœtus ſui cõparatur generoſo, eſt et uulgaris, q̃ mediocres fœminas, mareſq; p̃generat. Vt quæq; eſt p̃ſtãtior, ita ubere campo paſcit. Gregibus aũt ſpatioſa, et paluſtria, necnõ montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unq̃ ſiccanea, uacua'ue magis, q̃ ſtirpibus impedita, frequẽter mollibus potius q̃ p̃ceris herbis abundantia. Vulgaribus eqs paſſim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tp̃a ſeruãtur. Generoſis circa uernũ æquinoctiũ mares iungentur, ut codẽ tp̃e, quo*

conceperint, iam lætis, & herbidis campis poſt anni meſſem par uo cũ labore fœtum educent, nã menſe duodecimo partum edũt. Maxime itaq; curandũ eſt prædicto tpe anni, ut tam fœminis, ĝ admiſſarijs deſyderantibus, coeundi fiat ptãs, qm̃ id præcipue armentum ſi ꝓhibeas, libidinis extimulatur furijs, unde ẽt ueneno inditum eſt nomẽ ἱππομανὲς, quod equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorẽ accendat. Nec dubium, qn aliquot regiõibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut ẽtſi marẽnõ habeant aſſidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ uenerẽ (cohortalium more auiũ) uento cõcipiant. Quæ.n. poeta licẽtius dicit.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis æquarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ,
Illas ducit amor trans gargara, transq; ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oſſibus, illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq; leues auras, & ſæpe ſine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; ſolis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notiſſimum etiã in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu uentrẽ pertuliſſe, fœtũq; educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quod triennio prius ĝ adoleſcat, morte abſumitur, quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernũ equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos aũt pretioſos reliquo tpe anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeant, cupidine ſolicitati noxã cõtrahãt. Itaq; uel in lõginqua paſcua marẽ placet ablegari, uel ad præſepia contineri, eoq; tpe, quo uocatur à fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquante uere ordeo, eruoq; ſaginãdus, ut ueneri ſuperſit, q̃toq; fortior inierit, firmiora ſemina ꝑbeat futuræ ſtirpi. Quidam ẽt p̃cipiunt eodem ritu, quo mulos, admiſſariũ ſaginare, ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. Verũtamen nec minus, ĝ quindecim

nec rurſus plures, q̃ uiginti, unus debet implere. Iſq; admiſſura
poteſt trimus adhiberi & uſq; ad annos uiginti plerunq; idone
us eſſe. Quod ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfrica-
tur deterſis ſpongia feminæ locis, & admota naribus equi. Rur-
ſus ſi equa marem non patitur, detrita ſcylla naturalia eius lini-
tur, quæ res accendit libidinem. Nonnunquam ignobilis quoque
uulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam ubi admotus fere tenea
uit obſequium, fœmina abducitur, & iam patientiori generoſi-
or equus imponitur. Inde maior prægnantibus adhibenda cura
eſt, largoq; paſcuo firmandæ. Quod ſi frigore hyemis herbæ deſi
cerint, tecto contineantur, ac neq; opere, neq; curſu exerceantur,
neq; frigori committant, nec in anguſto clauſo'ue, ne aliæ alia
rum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abi
gunt. Quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, re-
medio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, dataq; p cor-
nu. Sin autem proſpere ceſſit, minime manu contingendus pul-
lus erit, nam læditur etiam leuiſſimo contactu, tantum cura ad-
hibebitur, ut et amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut
frigus adhuc ĩfirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat.
Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne ſtercore
ungulas adurat. Mox cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in q̃
bus mater eſt, dimittendus, ne deſyderio partus ſui laboret equa.
Nam id præcipue genus pecudis amore natorum, niſi fiat pote-
ſtas, noxam trahit. Vulgari fœminæ ſolẽne eſt omnibus ãnis pa
rere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus
lacte materno laboribus certaminum preparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. Cap. XXVIII.

M A R E M *putant minorem trimo non eſſe idoneum admiſ-*
ſuræ, poſſe uero uſq; ad uigeſimum annum progenerare, fœmi-
nam bimam recte concipere, ut poſt tertium annum enixa fœtũ
educet, eamq; poſt decimum non eſſe utilem, quod ex annoſa ma-
tre tarda ſit, atque iners proles. Quæ ſiue ut fœmina, ſiue ut
maſculus concipiatur, noſtri arbitrij fore Democritus affirmat,
qui præcipit, ut cum progenerari marem uelimus, ſiniſtrum teſti
culum admiſſarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cũ
fœminam, dextrum, idemq; in omnibus penè pecudibus facien-
dum cenſet.

De indole,

De indole, & forma equi. Cap. XXIX.

CVM uero natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, nouæq; rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate, interdũ, & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione trãſilit, pontem, flumenq; tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta. Corporis uero forma cõſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq;, nec longa, denſa iuba, et per dextram partem profuſa, lato, & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis, & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus, & exiguis, latis lumbis, & ſubſidentibus, cauda lõga, & ſetoſa, criſpaq;, mollibus, atq; altis, rectiſq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, fœminibus toroſis, ac numeroſis, duris ungulis & altis, & concauis, rotundiſq;, quibus coronæ mediocres ſuppoſitæ ſunt, ſic uniuerſum corpus compoſitum, ut ſit grande, ſublime erectum, ab aſpectu quoq; agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſſimi, nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, et ad certamina laborum patientiſſimi, equus bimus ad uſum domeſticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen ut poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur, nam dum bimus et ſex menſium eſt, medij dentes ſupiores, & inferiores cadunt, cũ quartum agit annum, ijs, qui canini appellãtur, deiectis, alios affert, intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit, nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animum, & mores, corpuſq;, & ætatẽ pertinent, dixiſſe ſatis habeo, nunc ſequitur curam recte, & minus ualentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. Cap. XXX.

SI SANIS *eſt macies, celerius torrefacto tritico, ꝗ ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum cõſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum ꝗ hominum defricanda ſunt, ac ſæpe plus ꝓdeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, ꝗ ſi largiſſime cibos præbeas. Multum autẽ refert robur corporis, ac pedum ſeruare, quod utrunq; cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut ſtabulẽtur ſicco loco, ne humore madeſcant ungulæ, quod facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus cõſtrata aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus & paleæ ſuperiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & æſtu, nonnunquam & frigore, & cum ſuo tẽpore urinam non fecerint, uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim biberint, uel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimulata ſunt.*

Laſſitudini quies remedio ẽ, ita ut in fauces oleũ, uel adeps uino miſta infundatur. Frigori fomenta adhibenť, caputq; ſpina, & tepenti adipe uel uino liniunť. Si urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt, nam oleum immiſtum uino ſuper ilia, & renes infunditur, & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyriũ tenue indiť foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inſeritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibenť, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorem indicant lachrymæ, quæ profluunt, aureſq; flaccidæ, & ceruix cũ capite aggrauata, et in terrã ſubmiſſa. Tum reſcindiť uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq; abſtineť primo die. In poſtero aũt potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq; aqua iterum datur, parumq; ordei cum uitiæ libris ijs, ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq; medicina tumentibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinem demiſerit, medio ferè in utroq; crure uenæ ſoluanť, & thuris polline cũ eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linuntur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motũ faſcijs obligeť. Poſtero quoq; die ex yſdem ſanguis detrahať, eodemq; modo curetur, ordeoq; abſtineať exiguo fœno dato. Poſt triduum deinde uſq; in diem

ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathoꝝ miſtus cum olei hemi-na faucibus per cornu infundatᷓ. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulauerit, in piſcinam demitti eum conueniet, ita ut natet, ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta inſeritᷓ aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntᷓ, exemptoq; ſtercore poſita cunila bubula, & herba pedicularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atq; ita facta collyria ſubijciuntur, quæ uentrem mouent, bilemq; oẽm deducunt. Quidã myrrhæ tritæ quadrantem cũ hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent ẽt uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quoꝝ ſigna ſunt, ſi iumenta cum dolore crebro uolutantᷓ, ſi admouent caput utero, ſi caudã ſæpius iactant. Pñs medicina eſt ita, ut ſupra ſcriptũ eſt, inſerere manum, et fimum eximere, deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tritã cũ ſextario aceti faucibus infundere, nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſſim. Cap. XXXI.

OMNI *autem imbecillo pecori alte ſubſternendum eſt, quo mollius cubet.* Recens *tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente, & a ualuulis ſeparata, minuteq; mollita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetᷓ, & faucibus infunditᷓ, ſimiliſq; medicina triduo adhibetᷓ, ac uiridibus herbis, cacuminibuſq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus aũt tuſſis diſcutitur porri ſucco triũ cyathoꝝ cum olei hemina faucibus infuſo, uiſdemq;, ut ſupra monuimus, cibis præbitis.* Impetigines, *& quicquid ſcabies occupat aceto, et alumine defricantur.* Nonnunquam, *ſi hæc pmanent, paribus ponderibus p miſtis nitro, & ſciſſo alumine, cũ aceto linuntur.* Papulæ *feruentiſſimo ſole uſq; eo ſtrigile raduntur, quoad eliciatᷓ ſanguis, tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq;, et pix liquida cum alumine.* Et *eo medicamine prædicta uitia curantur.*

Ad intertriginem, & ſcabiem. Cap. XXXII.

INTERTRIGO *bis i die ſubluitᷓ aqua calida.* Mox *decocto, ac trito ſale cũ adipe defricatᷓ, dũ ſaniei uis emanat.* Scabies

mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur. Quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole, uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod i lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipue tñ huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli. Sed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs. Propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq; ueteri commiſta pari pondere incoquuntur, atq; ea compoſitione curant, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſq; ad uiuum reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, q̃ expurgant, & replent uulnera æque. Quæ cũ expleta ſunt, ut celerius cicatricem, & pilũ ducant, maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad *muſcas, & oculorum dolores.* Cap. XXXIII.

MVSCAS *quoq; uulnera infeſtantes ſummouebimus pice, et oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur, uel cum foſſili ſale trita ſepiæ teſta, uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis, cum melle attico, uel ſi id non eſt, utiq; thymino celeriter leuatur.* Nonnunquam *etiam per nares profluuium ſanguinis periculum attulit.* Idq; re*preſſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.*

Ad *faſtidia cibo*ꝶ, *& labẽ peſtiferam remedia.* Ca. XXXIIII.

INTERDVM *& faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remedium eſt genus ſeminis, quod git appellat. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atq; ita faucibus infunduntur.* Et *nauſea diſcutitur, etiam ſi caput alij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, q̃ frigido ferramento reſeratur, et expreſſa, poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur. Quod cum acidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt, nam ſi maioris etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit, & pecudem expurgat.*

De equarum rabie. Cap. XXXV.

RARA *quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiant᷑. Et per hũc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cũ per paſcua ueluti extimulatæ concurſant, ſubinde ut circũſpicientes requirere, ac deſyderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demũ ſpeculatæ deformitatem ſuam priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.*

De Mulis. Cap. XXXVI.

IN EDVCANDO *genere mularum antiquiſſimũ eſt diligẽter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminã, & marem, quorũ ſi alter non eſt idoneus, labat ẽt quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quouſq; ampliſſimæ, atq; pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimã laboris eligere, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non ſolum corporis bona, ſed & ingenij conferat. Nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum ẽt concepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix eduntur, natiſq; inhæret plus ſocordiæ paternæ, q̃ uigoris materni. Verũtamen ut equæ dictos in uſus minore cura reperiunt᷑, ita maior eſt labor eligendi maris, quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. Nam ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, q̃ fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam cõtempti ab aſpectu, pretioſiſſimorum feminum feraces ſunt. Nõnunq̃ aliqui generoſitatem ſuam natis exhibẽt, ſed hebetes uoluptate, rariſſime ſolicitantur ad uenerem. Huiuſcemodi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debent generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu oblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.*

Ad temperandam ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. Cap. XXXVII.

EST & *alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem.* Nam & *ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, ceruicibus, dorſisq; fœminarũ imprimit morſus.* Quod *ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiam labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur.* Nec tñ *aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurent.* Mula autẽ *non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, item q; onagro, & equa generat.* Quidam *uero non diſſimulandi auctores, ut* Marcus Varro, *& ante eũ* Dionyſius, *ac* Mago *prodiderunt, mularum fœtus regionibus* Africæ *adeo non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earum, q̃ ſint nobis equarum.* Neq; *tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, q̃ quod ſeminabit aſinus, quãquã poſſit huic aliquatenus comparari, qđ progenerat onager, niſi & indomitum, & ſeruitio contumax ſylueſtri more, ſtrigoſum, patris pferret habitum.* Itaq; *eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, q̃ filijs utilior eſt.* Nam *ubi aſina, & onagro natus admittit equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatemq; auitã refert.* Qui *ex equo, & aſina concepti generantur, quãuis à patre nomen traxerint, quod hinni uocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt.* Itaq; *cõmodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior.* Verũtamen *ab aſpectu non aliter probari debet, q̃ ut ſit amplißimi corporis, ceruice ualida, robuſtis, ac latis coſtis, pectore muſculoſo, & uaſto, fœminibus lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri, uel maculoſi, nam murinus cum ſit in aſino uulgaris, tum etiam non optime reſpondet in mula.* Neq; *nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, cõſpicimus, nam quemadmodũ arietum, quæ ſunt in linguis, & palatis maculæ, plerũq; in uelleribus agnorũ deprehendũtur, ita ſi diſcolo-*

res pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit. Nã interdum etiam citra prædicta ſigna diſſimiles ſui mulas fingit, quod accidere non aliter reor, q̃ ut auitus color primordij̃ ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellum, cum eſt à partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. Ea optime tenebris fallitur. Nam obſcuro loco partu eius amoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere cõdiſcit. Interdum etiam, quãuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero conuerſatus equis, familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed non oportet minorem, q̃ trimum admitti. Atq; id ipſum ſi concedatur, uere fieri conueniet, cum & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam ẽt ſaliuãdus erit. Nec tñ teneræ fœminæ committetur, nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, et iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ, neq; is tamen inire finitur. Sed, ſi iam eſt equa ueneris patiens, confeſtim abacto uiliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex utraq; parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad qua capiſtrata imo cliuo conſtituit̃ equa, ut & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſ:i tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi p̃beat, quæ cum ex aſino conceptum edidit, partum ſequẽti anno uacua nutrit. Id enim utilius eſt, q̃ quod quidam faciunt, ut & fœtam nihilo minus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſitq; poſtmodum longis itineribus habilis, nam clitellis aptior mulus, illa quidem agilior. Sed uterq; ſexus & uiã recte graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. Cap. XXXVIII.

MEDICINAS huius pecoris plerunq; iam in alijs generibus edocui, propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cruda braſſica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum ſextario uini, atq; olei thuris ſemũcia, marrubij ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur, uel gari optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. Admiſceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis uitellis. Fœmina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita ut in equis emittitur. Vel ſi eſt herba, quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædicto uitio medeť. Macies & lãgor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemũciam triti ſulfuris, ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tuſſi, doloriq; uentris eadem iſta æque medentur. Ad maciem nulla res tantum quantum medica poteſt. Ea herba uiridis, nec tarde tamen arida fœni uice ſaginat iumenta. Verum modice danda, ne nimio ſanguine ſtrãguleť pecus. Laſſæ et æſtuanti mulæ, adeps in fauces demittitur, merumq; in os ſuffundiť. Cætera exequemur i mulis, ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq; continent.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De Aſello. Cap. I.

d

E MINORE *pecore dicturus P. Siluine, principium tenebit minor* Arcadiæ, *uilis hic, uulgariſq; aſellus, cuius pleriq; ruſticarũ rerum authores in emendis, tuendiſq; iumentis præcipuam rõnem uolunt eẽ, nec iniuria.* Nam ẽt eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt, exiguo & qualicunq; pabulo cõtentus. *Quippe uel folijs, ſpiniſq;, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſcæ ſarmento℞.* Paleis uero, *quibus penè oẽs regiones abundant, ẽt gliſcit.* Tum imprudentis *cuſtodis negligentiam fortiſſime ſuſtinet, plagarũ, & penuriæ tolerantiſſimus, propter q̃ tardius deſicit, q̃ ullum aliud armentũ.* Nã laboris, *& famis maxime patiens, raro morbis afficit̃.* Huius *animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opa ſupra portionem reſpondent, tũ et facilem terrã qualis in* Bætica, *totaq́; Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere uehicula trahat.* Sæpe ẽt, *ut celeberrimus poeta memorat,* Tardi *coſtas agitator aſelli.*

Vilibus *aut onerat pomis, lapidemq́; reuertens*
Incuſſum, *aut atræ maſſam picis urbe reportat.*

Iam *uero molarum, & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor.* Quare *omne rus tanquam maxime neceſſariũ deſyderat aſellum, qui, ut dixi, pleraq; utenſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commode poteſt.* Qualis *autẽ ſpecies eius uel cura probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt.*

De Ouibus emendis, tuendiſq;. Cap. II.

POST *maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas.* Nã *id præcipue nos cõtra frigoris uiolentiam protegit, corporibuſq; noſtris liberaliora præbet uelamina.* Tum ẽt *caſei, lactiſq; abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed ẽt elegantium menſas, iucũdis et*

numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq́; plurimi γαλακτοπόται *dicuntur igitur id pecus, q̃uis molliſſimũ ſit, ut ait prudentiſſime Celſus, ualetudinis tutiſſimæ eſt, minimeq́; peſtilentia laborat. Verũtamen eligendum eſt ad naturam loci, quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiã in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait.*

Nec uero terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis & campeſtris ſitus proceras oues tolerat, gracilis & collinus quadratas, ſylueſtris & montoſus exiguas, pratis planisq́; noualibus tectum pecus cõmodiſſime paſcitur. Idq́; non ſolũ generibus, ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximiỳ milesias, calabras, appulasq́; noſtri exiſtimabant, earumq́; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur, earumq́; præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris ſtabulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiã eſt utiliſſimus, quod ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus, quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos uocant ἐρυθρούς. *Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere, nam cum in municipium gaditanũ ex uicino Africæ miri coloris ſylueſtres ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerariỳs deportarentur. M. Columella patruus meus acris uir ingeniỳ, atq; illuſtris agricola quoſdã mercatus in agros tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, q deinde & ipſi tarentinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris arietes p generauerunt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt, maternam mollitiem, paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; ſpeciem, quæ fuerit in beſtỳs, p nepotum gradus mitigata feritate, rediſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle, & hirſutum, ſed in utroq; uel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, ſi candor lanæ maxime placet, nunquam candidiſſimos mares legeris, quoniam ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo, uel pullo nunquam generatur albus.*

De arietibus eligendis. Cap.III.

ITAQVE *non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uellere candido ueſtitur, ſed etiam ſi palatum, atq; lingua concolor lanæ eſt. Nã cum hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ ſunt, pulla uel etiam uaria naſcitur proles, idq; inter cætera eximie talibus numeris ſignificauit. idem qui ſupra,*

Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum. *Vna, eademq; ratio eſt in erythræis, & nigris arietibus, quorum ſimiliter (ut iam dixi) neutra pars eẽ debet diſcolor lanæ, multoq; minus ipſa uniuerſitas tergoris maculis uariet. Ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat, quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerunq; natis inhærent. Habitus aũt maxime probatur, cum eſt altus, atq; procerus, uentre promiſſo, atq; lanato, cauda longiſſima, denſiq; uelleris, fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus, nõ quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. Intorta potius q̃ ſurrecta, et patula cornua. Quibuſdam tñ regionibus, ubi cœli ſtatus uuidus, uentoſusq; eſt, capros, et arietes optauerimus uel ampliſſimis cornibus qđ ea porrecta, altaq; maximã partẽ capitis à tempeſtate defendant. Itaq; ſi plerunq; eſt atrocior hyems, hoc genus eligemus, ſi clementior, mutilum probabimus marem, qm̃ eſt illud incõmodum in cornuto, quod cum ſentiat ſe uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, et fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (q̃uis ſolus admiſſuræ nõ ſufficit) uiolentiſſime pſequitur, nec ab alio tempeſtiuum patit̃ iniri gregem, niſi cũ eſt fatigatus libidine. Mutilus autẽ, cum ſe tanq̃ exarmatũ intelligat, nec ad rixam prõptus eſt, & in uenere mitior. Itaq; capri uel arietis petulci ſæuitiam, paſtores hac aſtutia repellunt, menſuræ pedalis robuſtã tabulam cõfigunt aculeis, & aduerſum fronti cornibus religant. Ea res ferũ prohibet à rixa, cũ ſtimulatũ ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus aũt ſyracuſanus, qui pecudũ medicinas diligentiſſime cõſcripſit, affirmat pugnacem arietẽ mitigari terebra ſecundũ auriculas foratis cornibus, qua curuant̃ in flexu. Eius quadrupedis ætas ad ꝑgeneran*

dum optima eſt trima, nec tñ inhabilis uſq; in annos octo. Fœ-mina poſt bimatum maritari debet, iuueniſq; habetur qnquennis. Fatiſcit poſt ãnum ſeptimum. Igiť ut dixi, mercaberis oues intonſas, uariam, & canam comam improbabis, quod ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilẽ repudiabis. Eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri, nam uitandus eſt glaber, & exiguus; atq; hæc ferè cõmunia ſunt, in comparandis ouibus. Illa ẽt tuendis humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, q̃ in latitudinem porrecta, ut ſimul hyeme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. Ea poni debent contra medium diem, nanq; id pecus, quãuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus æſtiui uaporis. Itaque co hors clauſa ſublimi maceria præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eã tutus exitus æſtiuãdi. Deturq; opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quam aridiſſimis filicibus, uel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius, & mollius incubent fœta. Sint quala mundiſſima, nequa eas ualetudo, quæ præcipue cuſtodienda eſt, infeſteť uligine. Omni autem pecudi larga ꝑbenda ſunt alimenta, nam uel exiguus numerus, cum pabulo ſatiať, plus domino reddit, q̃ maximus grex, ſi ſenſerit penuriam. Sequeris autem noualia non ſolũ herbida, ſed quæ plerunq; uidua ſunt ſpinis utamurq; ſæpius auctoritate diuini carminis.

Si tibi lanitium curæ eſt, primum aſpera ſylua,
Lappæq;, tribuliq; abſint.

Quoniã ea res, ut ait idẽ, ſcabras oues reddit, cum tonſis illotus adhæſit ſudor, et hirſuti ſecuerunt corpora uepres. Tum ẽt quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concreſcit, tãto magis obnoxia eſt rubis, qbus uelut hamis inuncata à paſcentiũ tergoribus auelliť. Molle uero pecus ẽt uelamen, quo protegiť, amittit, atq; id non paruo ſumptu reparať. Inter auctores ferè cõſtat primũ eſſe admiſſuræ tpſ uernum parilibus ſi ſit ouis matura, ſin uero fœta circa Iuliũ menſem. Prius tñ haud dubie ꝓbabilius, ut meſſem uindemia, fructum deinde uineaticũ fœtura pecoris excipiat, et totius autũni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtiã frigoꝝ atq; hyemis ieiuniũ, confirmeť. Nã melior eſt autumnalis uerno, ſicut ait uerıſſime Celſus, quia magis ad rem ꝑtinet, ut ante æſtiuum q̃ hybernum ſolſtitium cõualeſcat, ſoluſq;

ex omnibus animalibus bruma commode naſcitur. At ſi res exigit, ut plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles uir callidiſſimus rerum naturæ præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſcatnius, & eum ſpectans admittatur pecus. At ſi fœminæ generandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admiſſarij dexter, uel etiam ſiniſter uinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt fœturam deinde longinquæ regiõis paſcua petiturus opilio, ferè omnẽ ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ. Villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, & ijs ſummotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in uicinia urbis quandoq; oportebit, nã uernaculum pecus peregrino longe eſt utilius, nec committi debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat, cũ præſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum uitioſarumq; ouium locum totidem uel etiam plura capita ſubſtituere, qm̃ ſæpe frigorum atq; hyemis ſæuitia, paſtorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, non ſummouerat. Quo magis etiam propter hos caſus, niſi ualidiſſima, q̃ non cõprehendatur hyeme, no uaq; progenie repleatur numerus. Quod qui faciet ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, ne'ue ei, quæ exceſſit annos octo, ꝓlem ſubmittat. Neutra enim ætas ad educandum eſt idonea, tũ etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerunq; congeneratum parentis ſenium refert, nam uel ſterile, uel imbecillum eſt. Partus uero incipientis pecoris non ſecus, q̃ obſtetricum more cuſtodiri debet. Neq; enim aliter hoc animal, q̃ muliebris ſexus enititur, ſæpiusq; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu. Quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel integrum conceptum, cum trãſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat, uel ferro diuiſum citra matris perniciem partum educat, quod græci uocant ἐμβρυουλκος. Agnus autem, cum eſt editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preſſis humectare papillis, ut condiſcat maternum trahere alimentum. Sed prius q̃ hoc fiat, exiguum emulgendum eſt, quod paſtores coloſtram uo

cant. Ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno, q biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut & ea partum ſuum foueat, & illematrem agnoſcere condiſcat. Mox deinde quandiu non laſciuit, obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur. Poſteā luxuriantem uirgea cū cōparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione maceſcat. Cauendumq; eſt, ut tenerior ſeparet̃ à ualidioribus, quia robuſtus angit imbecillum, ſatisq; eſt mane prius q̃ grex procedat in paſcua. Deinde etiam crepuſculo redeūtibus ſaturis ouibus admiſcere agnos, qui cum firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cythiſo, uel medica, tum etiam furfuribus, aut ſi permittit annona, farina ordei, uel erui. Deinde, ubi cōualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ cōtiguis matres admouendæ ſunt, & à ſepto emittendi agni, ut cōdiſcāt foris paſci. De genere pabuli, ut & ante diximus, & nunc eoꝶ, quæ omiſſa ſunt, meminerimus, iucundiſſimas herbas eſſe, q̃ aratro proſciſſis aruis naſcantur, deinde quæ pratis uligine carentibus, paluſtres ſylueſtreſq; minime idoneas haberi. Nec tamē ulla ſunt tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat uſu continuo, niſi pecudū faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale, quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum cum è paſtu redierint oues, lambūt, atq; eo ſapore cupidinem bibendi, paſcendiq; concipiunt. At cōtra penuriæ hyemis ſuccurritur obiectis intra tectū per præſepia cibis. Aluntur autem commodiſſime repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frōdibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur. Nam id mollius, & ob hoc iucundius eſt, q̃ maturum. Cythiſo quoq; & ſatiua uicia pulcherrime paſcuntur, neceſſariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ, nam per ſe ordeū, uel freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſumptuoſior eſt, q̃ ut ſuburbanis regionibus exiguo pretio poſſit præberi, ſed ſi uilitas ꝑmittit, haud dubie ſunt optima. De tꝑibus aūt paſcēdi, & ad aquā ducendi per æſtatem non aliter ſentio, q̃ ut prodidit Maro.

Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna ꝑducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus deinde iam mitigato uapore cõpellantur ad aquam, & per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum

Solis ad occaſum, cum frigidus aera ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, et in eã partem progrediatur, poſt meridiem in orientem. Siquidẽ plurimum refert, ut paſcentium capita ſint obuerſa ſoli, qui plerũq; nocet animalibus oriente prædicto ſydere. Hyeme, & uere matutinis tẽporibus intra ſepta contineãtur, dũ dies aruis gelicidia detrahat. Nam pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uentremq; pluit, quare ẽt frigidis, humidiſq; tpibus ãni ſemel tm̃ ei poteſtas aquæ facienda eſt. Tum qui ſequitur gregẽ circũſpectus, ac uigilans (id quod omnibus, & omnium quadrupedum cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderatur, idemq; duci propior q̃ domino, & in cogendis, recipiendiſq́; ouibus adclamatione, ac baculo minetur, nec unquam telum emittat in eas, neq; ab his longius recedat, nec aut recubet, aut cõſidat, nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex qdem cuſtodis officium, ſublimẽ, celſiſſimamq́; oculorum ueluti ſpeculam, deſyderat, ut neq; tardiores, & grauidas, dum cunctãtur, neq; agiles, & fœtas, dum procurrunt, ſeparari à cæteris ſinat, ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem decipiat, ſed hæc communia ferè ſunt in omni pecore ouillo. Nunc, quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. Cap. IIII.

GRAECVM *pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, niſi cum domini præſentia eſt, uix expedit haberi, ſiquidẽ & curam, & cibum maiorem deſyderat, nam cum ſit uniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinũ eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multoq; minus auaritiam nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerũq; domi alitur, & eſt auidiſſimũ cibi, cui ſi detrahitur fraude uillici, clades ſeqtur gregẽ. Singula capita per hyemem recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei, uel freſæ cum ſuis*

ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor ſextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, uel uiridē medicam, cythiſum'ue, tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminū paleas adfatim. Minimus agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi poteſt, nam & qui ſummoueri debent, pauciſſimos poſt dies q̃ editi ſunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera. Quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquā ſubtrahi ſummiſſis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmet, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui. Quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, ut & ſuis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, q̃ in hirtis maſculos enutrire oportet. Nam prius q̃ fœminas inire poſſint mares caſtrati, cū bimatum expleuerint, enecantur, & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, q̃ alia uellera mercātibus traduntur. Liberis autem campis, & omni ſurculo, ruboq; uacantibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſupra dixi, & lana carpatur, & tegumen. Nec tamen ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorē domeſticam poſtulat, nam ſæpius detergenda, & refrigeranda ē, ſæpius eius lana diducenda, uinoq;, & oleo inſuccanda, nonnūquam etiam tota eſt eluenda, ſi diei permittit apricitas, idq; ter anno fieri ſat eſt. Stabula uero frequenter euerrenda, & purganda, humorq; omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodiſſime ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia conſternuntur, ut grex ſupercubet, nec tantū cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoq; ſerpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu.
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber. *Quare, ut idem iubet.*
Cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemq; minas, & ſibila, colla tumentem
Deijce. *Vel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, mulie-bres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua, quorum odor maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtem conſiſtere. Tonſuræ*

certum

certum tempus anni per omnes regiones ſeruari non poteſt, quoniam nec ubiq; tarde, nec celeriter æſtas ingruit, & eſt modus optimus cōſyderare tempeſtates, quibus ouis, neq; frigus, ſi lanam detraxeris, neq; æſtum, ſi non dum detonderis, ſentiat. Verumreā quandocunq; detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine. Succus excocti lupini, ueteriſq; uini fex, & amurca pari menſura miſcētur, eoq; liquamine tonſa ouis imbuitur, atq; ubi per triduū delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die ſi eſt uicinia maris, ad litus deducta merſatur, ſi minus eſt, cœleſtis aqua ſub dio ſalibus in hunc uſum durata, paulum decoquitur, eaq; grex perluitur. Hoc modo curatum pecus toto anno ſcabrum fieri nō poſſe Celſus affirmat. Nec dubium eſt, quin etiam ob eam rem lana quoq; mollior, atq; prolixior renaſcatur.

Medicina pecoris ouilli. Cap. V.

ET QVONIAM recenſuimus cultum, curamq; recte ualentium, nunc quemadmodū uitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendum ſit, præcipiemus, quāquam pars hæc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus, quia cum ſit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorū differentiæ poſſunt inueniri, quæ tamen quantulæcūq; ſint, non obmittentur à nobis. Si ægrotat uniuerſum pecus, ut et ante præcepimus, & nunc (quod remur eē maxime ſalutare) iterum adſeueramus in hoc caſu, quod eſt remedium præſentiſſimū pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatum cœli, curemuſq;, ſi ex calore, & æſtu concepta peſtis inuaſit, ut opaca rura, ſi inuaſit frigore, ut eligātur aprica. Sed modicæ, ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totum pigre, ac ſegniter agere. Nam quemadmodum feſſas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes excitare, nec pati ueterno cōſeneſcere, atq; extingui. Cum deinde grex ad locū fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuaẗ, nā particulatim facilius q̄ uniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibeẗ paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ

ſuperiore exordio perænſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ
laborabũt, illa, ſi ſingulæ. Oues frequentius, q̃ ullum aliud aĩal
infeſtantur ſcabie, quæ ferè naſcitur, ſicut noſter memorat poeta.

Cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu.

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti me/
dicaminis nõ adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine nõ
abluas, ſi tonſum gregẽ patiaris ſylueſtribus rubis, ac ſpinis sau/
ciari, ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterũt.
Præcipue tñ exiguitas cibi maciẽ, macies autẽ ſcabiem facit. Hæc
ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur, uitioſum locum pecudes, aut
morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori ad/
fricant, parietibus'ue detergent, quod ubi aliquam facientem ui
deris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam ſubeſt
aſpera cutis, & uelut quædam prurigo. Cui primo quoq; tempo
re occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem
celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue oues contagione ue/
xent. Sunt aũt complura medicamina, quæ icirco enumerabi/
mus, non qa cunctis uti neceſſe ſit, ſed qm̃ nonnullis regionibus
quædã reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum reme/
dio ſit. Facit aũt cõmode primum ea compoſitio, quã paulo an/
te demõſtrauimus, ſi ad fecem, et amurcam, ſuccumq; decocti lu
pini miſceas portione æqua detritũ albũ elleborum. Poteſt ẽt ſca
briciem tollere ſuccus uiridis cicutæ, quæ uerno tpe, cum iam cau
lem nec adhuc ſemina facit, deciſa contundit, atq; expreſſus hu/
mor eius fictili uaſe reconditur, duabus urnis liquoris, admiſto ſa
lis tortidi ſemodio. Quod ubi factũ eſt, oblitum uas in ſterqlinio
defodit, ac toto anno fimi uapore concoctũ, mox pronit, tepe/
factumq; medicamentum linit ſcabræ parti, quæ prius aſpera te/
ſta, uel pumice defricta reduleratur. Eidem remedio eſt amurca
duabus partibus decocta, item uetus hominis urina teſtis cãden
tibus inuſta. Quidam tamen hanc ipſam ſubiectis ignibus quin
ta parte minuunt, admiſcentq; pari menſura ſuccum uiridis ci/
cutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſin
gulos ſextarios infundunt. Facit etiam ſulfuris triti, & picis liq/
dæ modus æqualis igne lento coactus. Sed georgicum carmẽ aſ
firmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam.

Quam ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum

Vlceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.

Itaq; reſerandum eſt, & ulcera medicamentis curandũ. Subijcit deinde æque prudẽter ſebriciātibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere, nã plurimum id quidem

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter

Ima ferire pedis ſalientem ſanguine uenam.

Nos ẽt ſub oculis & de auribus ſanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infeſtant ouem, ſiue cũ ſubluuies, atq; intertrigo in ipſo diſcrimine ungulæ naſcit̃, ſeu cum idem locus tuberculũ habet, cuius media ferè parte canino ſimilis extat pilus, eiq; ſub eſt uermiculus. Subluuies & intertrigo picæ per ſe liquida, uel alumine & ſulfure, atq; aceto miſtis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius q̃ grana faciat, cũ alumine pinſito, ſupfuſoq; aceto, uel æris ærugine infricata, uel combuſta galla cum auſtero uino leuigata, & ſuperpoſita. Tuberculum, cui ſubeſt uermiculus, ferro quamcautiſſime circũſecari oportet, ne, dum amputatur, ẽt quod infra eſt animal uulneremus. Id enim cum ſauciat̃, uenenatam ſaniem mittit, qua reſperſum uulnus ita inſanabile facit, ut totus pes amputandus ſit, cũ tuberculum diligenter circũcideris, candens ſeuum uulneri per ardentem tedã inſtillato. Ouem pulmonariã ſimiliter ut ſuem curari cõuenit, inſerta per auriculam, quã ueterinarij conſiliginem uocant. De ea iã diximus, cũ maioris pecoris medicinã tradidimus. Sed is morbus æſtate plerũq; concipit̃, ſi defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Celſo placet, ſi eſt in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſſit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ triũ heminarũ inſtar per ſiniſtram narẽ corniculo infundere, atq; axũgiæ ſextãtem faucibus inſerere. Eſt ẽt inſanabilis ſacer ignis, quã puſulam uocant paſtores, ea niſi cõpeſcit̃ intra primam pecudẽ, quæ tali malo correpta eſt, uniuerſum gregem cõtagione proſternit, ſic quidem quod nec medicamentorũ, nec ferri remedia patit̃. Nam penè ad oẽm tactum excandeſcit. Sola tamen ea fomenta nõ aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantum ualet, ut & blandiatur igneam ſæuitiã, differens magis occidionem gregis, quã prohibens. Sed ægyptiæ gentis auctor memorabilis Dolus Mendeſius, cuius cõmenta, quæ appellant̃ græcè ὑπομνήματα ſub nomine Democriti falſò produnt̃, cenſet propter hãc ſæpius, ac diligẽter

ouium terga perſpicere, ut ſi forte ſit in aliqua tale uitium depre henſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamurq; ſuper obrutam meiere totum gregē, quod eo facto, morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tēpore non minima pernicies potiōe depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunelæ bubulæ, uel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſanturq;, donec ſternuat ouis. Fracta pecudum nō aliter, q̃ hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo, atq; uino inſuccatis, & mox circūdatis ferulis colligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto uentre diſtēditur, contrahiturq;, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandæq; regiones, q̄d in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cēſemus. Agnis quoq; ſuccurrendum eſt uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis, qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cœleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atq; ea potio febricitantibus danda. Multi lacte caprino iiſdem medētur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam mentigo, quam paſtores oſtiginem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint, quod minime committi oportet. Sed cum id factum eſt, uelut ignis ſacer, os, atque labra fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus, & ſal æquis ponderibus contrita, nam ea miſtura palatum, atq; linguam totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem, duabus ueteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atque palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt, neq; enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. Cap. VI.

ET QVONIAM *de ouiarico ſatis dictũ eſt, ad caprinũ pecus nunc reuertar. Id aũt genus dumeta potius, q̃ campeſtrem ſitum deſyderat, aſperiſq; et locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. Nã nec rubos auerſatur, nec uepribus offendit, & arbuſculis, frutetiſq; maxime gaudet. Ea sũt arbutus, atq; alaternus, cytiſiſq; agreſtis, nec minus iligneí, querneiq; frutices, qui in altitudinem nõ proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ collo dependẽt, optimus habet, ampliſſimi corporis, cruribus craſſis, plena et breui ceruice, flaccidis et p̃grauãtibus auribus, exiguo capite, nigro dẽſoq; & nitido, atq; lõgiſſimo pilo. Nã & ipſe tondetur. Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.*

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos cõſeneſcit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauſtus eſt. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur ſimillima hirco, quem deſcripſimus, ſi etiam eſt uberis maximi, & lactis abundantiſſimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cœli ſtatu, nam in procelloſo, atq; imbrifero cornuta ſemper, nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit, quoniam cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, q̃ centum capitum ſub uno clauſo nõ expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode ſtabulentur. Atq; ubi capræ primum comparantur, melius eſt unum gregem totum, q̃ ex pluribus particulatim mercari, ut nec in paſtiõe ſeparatim laciniæ diducantur, et in caprili maiore concordia quietæ conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit, nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaq; niſi põt affatim præberi, non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primum ſyluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uero caprile uel natura li ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligenſq; paſtor quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutumue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles,

frequenter duos, nõnunquam trigeminos. Peſſima eſt fœtura cũ matres bimæ, ternos bœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educãtur, niſi quod magis bœdoꝝ laſciuia compeſcenda, & arctius cobibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, uel cythiſus, aut edera præbenda, uel ẽt cacumina lentiſci, aliæq́; tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ uidentur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur, cætera mercantibus tradunt̃. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) ſubmitti bœdum non oportet. Neq; enim educare, niſi trima debet. Sed anniculæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tãdiu admittenda, dum poſſit eſſe uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quod aſſiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientiſſimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunque ut antecedat gregem. Quare eum eſſe maxime ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat, ſed placide, ac lente pabulet̃, ut & largi ſit uberis, & non ſtrigoſiſſimi corporis.

De medicina caprarum. Cap. VII.

ALIA *nanq; genera pecorum, cum peſtilentia uexantur, prius morbo, & langoribus macreſcunt, ſolæ capellæ quãuis opimæ, atque bilares ſubito concidunt, uelut aliqua ruina gregatim ꝓſternantur. Id accidere maxime ſolet ubertate pabuli. Quamobrem ſtatim cum unam, uel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahẽdus. Nec tota die paſcendæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta claudendæ. Sin alius langor infeſtat, pabulo medicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamq́; potandam pecori præbemus. Quod ſi ea res ægritudinẽ non depellit, uendenda ſunt pecora, uel ſi neque id contingere poteſt, ferro necanda, ſallendaq́;. Mox interpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare, nec tamen ante, q̃ peſtilens tempus anni, ſiue id fuit, byemis uertatur æſtate, ſiue autumni, uere mutetur. Cum uero ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ*

etiam ouibus, adhibebimus. Nam cum diſtendetur aqua cutis, quod uitium græci uocant ὑδέρωπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum tranſmittet humorem, tum factum uulnus piœ liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecundæ non reſponderint, defruti ſextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. Cap. VIII.

CASEI quoq; faciendi non erit omittenda cura utiq; longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quam celerrime uendendus eſt, dum adhuc uiridis ſuccũ retinet, ſi pingui, & opimo, longiorem patit. cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero, & quàm recentiſſimo, nam requietum, uel miſtum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quãuis poſſit & agreſtis cardui flore conduci, et ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, qđ emittit arbor, ſi eius uirentem ſauncies corticem. Verũ optimus caſeus eſt, qui exiguum medicaminis habet. Minimum aũt coagulum recipit ſinũ lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, qn ficũ ramulis glaciatus caſeus iucũdiſſime ſapiat. Sed mulctra, cũ eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe, nec tñ admouenda eſt flammis, ut quibuſdam placet, ſed haud procul igne cõſtituenda, & confeſtim cum concreuit, liquor in fiſcellas, aut in calathos, uel formas tranſferendus eſt. Nam maxime refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſpõte pigro humore defluere, ſed cũ paulo ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerũ. Deinde ut formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit uitiari, quãs mundiſſimis tabulis componitur, & aſpergitur tritis ſalibus, ut exudet acidum liquorẽ. Atq; ubi duratus eſt, uehementius p̃mitur, ut conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur, rurſusq; ponderibus condenſat. Hoc cum per dies nouẽ factum eſt, aqua dulci eluit. & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus cõtingat, et ut modicæ ſicetur. Deinde quo

tenerior permaneat, clauſo neq; uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neq; fiſtuloſus, neq; ſalſus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum ſolet accidere, ſi parũ preſſus, ſecundum, ſi nimio ſale imbutus, tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiam trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura cõficit, quippe fiſcellis exemptus in ſalem, muriamq; demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli ante q̃ pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſup eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum transmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidam uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum cõtritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunque uelis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris, condimento. Illa uero notiſſima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manu preſſum, nanq; is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & feruente aqua perfuſus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus, atq; ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De Suibus, & eorum medicinis. Cap. IX.

IN OMNI genere quadrupedũ ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, q̃ matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidem corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, q̃ qui longi, aut rotundi ſunt, uentre promiſſo, clunibus uaſtis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, amplæ, & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. Maximeq; quod ad rem pertinet, quamſalaciſſimos oportet eſſe mares, q & ab anniculа ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant, poſſunt tamen ẽt ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probãtur longiſſimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamduriſſimæ, denſæq;, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. Si temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam priſtinale album poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edendos idonea ferè uſque in annos ſeptem, quæ quanto fœcundior eſt celerius ſeneſcit. Annicula non improbe concipit,

ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoq; menſibus fœta, quinto parere, cum iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum deſierint uberibus ali, ſtipula paſcãtur, cæteriſq; leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit lõginquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt. Sic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriuſq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cum primum ineunt ſemeſtres, aut cum ſæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi caſtrantur, ut poſſint pingueſcere. Fœminis quoque uuluæ ferro exulcerant, & cicatricibus claudunt, ne ſint genitales. Quod facile non intelligo, quæ ratio cõpellat, niſi penuria cibi, nã ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnẽ porroſitum ruris pecus hoc uſurpat, nam & montibus, & campis cõmode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, q̃ ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferiſq; ſylueſtribus, ut ſunt albæ ſpinæ, græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; achrades pyri. Hæc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac penè toto ãno gregem ſaturant. At ubi penuria eſt arborum, terrenum pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludem rimentur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratiſſimum, quin etiam ut aquis abuti poſſint, nanq; & id feciſſe maxime per æſtatem profuit, & dulces eruiſſe radiculas aquatilis ſyluæ, tanquam ſcyrpi, iunciq;, & degeneris arũdinis, quam uulgus cannam uocat. Nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cum eſt graminoſus, & pluribus generibus pomoꝝ conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum, multiformes nuces, ac ficum præbeat, nec tamen propter hæc parcẽ borreis, nam ſæpe de manu dandum eſt, cum foris deſiat pabulum, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoq;, & ſimilium leguminum, cum uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, et utique uere, dum adhuc lactant. Viridia pabula ſuibus plerũq; nocent, itaq; mane priuſquam procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinendæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur, nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debẽt, ſed per porticus

haræ faciēdæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur, nam præcipue ſues cateruatim, atq; inconditæ, cum ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus tranſilire ſepta queat, nam contegi non debet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerum porcorum recenſeat, & ſi quem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem uigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, ut uniuſcuiuſq; partum conſyderet. Semper obſeruet enitentem claudatq;, ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq;, & quales ſint nati, & curet maxime ne quis ſub nutrice aliena educetur, nam facillime porci ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æque alieno, ac ſuo prebet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium eſt, ut unamquanq; cum ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eandem notam ſcrofæ, & porcis imponat, & ſiue per litteras, ſiue per alias formas unumquenq; fœtum cum matre diſtinguat, nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſſimum eſt haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſſit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atq; eæ, quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligēs autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſæpius haras, nam quamuis prædictum animal in pabulationem ſpurcæ uerſetur, mundiſſimum tamē cubile deſyderat. Hic fere cultus eſt ſuilli pecoris recte ualentis.

De medicina ſuum. Cap. X.

SEQVITVR ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferunt, ac per

paſcua ſubito cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, & uerti/gine correptæ concidunt. Earum notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſſis uenam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamq; ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro re/ſcindi, detractoq; ſanguine colligari ſaligneo libro, uel ẽt ulmeo. Quod cum fecerimus uno, aut altero die ſub tecto pecudem cõti nebimus, & aquã modicæ calidã quantã uolent, farinæq; ordea/ceæ ſingulos ſextarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cũ profluxerit, ſale trito cum farina triticea cõ/fricari totum os cõueniet. Quidam præſentius putant eſſe reme/dium, cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. De inde fiſſas taleas ferularũ lineo funiculo religant, & ita collo ſu/ſpendunt, ut ſtrumæ ferulis cõtingantur. Nauſeãtibus quoq; ſalu taris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ cõ/miſto, ieiuniſq; prius q̃ in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, pro ductumq; in paſcua medio campo procumbat, & quodam ueter no preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. Quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atq; uno die abſtinetur potione, & pabulo. Poſtridie radix anguinei cucumeris trita, & commiſta cum aqua datur ſitientibus, quam cum pecudes biberunt, nauſea correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulſa cicer/cula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maxime eſt inimica, qua/re non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum caniculæ detineri, quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiem, atq; diſtentã pa/bulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit, nec ulla re magis gau det, quàm riuis, atq; cœnoſo lacu uolutari. Quod ſi locorum ſi/tus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta, & large canali/bus immiſſa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur pulmonariæ fiunt. Iſq; morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine, de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſu/mus. Solet etiã uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cũ

ſiccitas magna prouenit, & , ut Buccolicon loquitur poema,
Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma.
Nam pecus inſatiabile eſt. Sues enim, dũ dulcedinem pabuli con ſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, et ruſco, repleãturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueãtur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcat.

De caſtratione ſuum. Cap. XI.

CASTRATIONIS aũt in hoc pecore duo tẽpora ſeruãtur, ueris, & autumni, & eius adminiſtrandæ duplex ratio. Prima illa, quam iam tradidimus, cũ duobus uulneribus impreſſis per unamquãq; plagam ſinguli exprimuntur teſticuli, altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, q̃ tamen non omittam. Cum uirilem partem unã ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ interuenit duobus mẽbris genitalibus, reſcindito, atq; uncis digitis alterũ quoq; teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remediis, quæ prius docuimus. Illud aũt, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, nõ reticendum putaui. Sunt quædã ſcrofæ, quæ mãdunt fœtus ſuos, quod cum fit, nõ habetur prodigiũ, nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſime famis ſunt, ita ut aliquãdo, ſi indigeant pabuli, nõ tantum alienam (ſi liceat) ſobolẽ, ſed etiã ſuã cõſumant. De armentis, cæteriſq; pecudibus, et magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi, foriſq; curantur, atq; obſeruantur (niſi fallor) ſatis accurate diſſerui.

De canibus. Cap. XII.

NVNC, ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar, quãquam canis falſo dicitur mutus cuſtos. Nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiam, uel furem prædicat, q̃ iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri põt uigilantior? qs deniq; ultor, aut uindex cõſtantior? Quare uel in primis hoc aĩal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillã, et fructus, familiamq;, & pecora cuſtodit. Eius aũt parandi, tuendiq; triplex ratio eſt, nãq; unum genus aduerſus hominũ inſidias eligitur, & id uillã, quæq; iuncta ſunt uillæ cuſtodit, at alterum ꝓ

pellendis iniurijs hominum, ac ferarum, & id obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. Tertium uenandi gratia comparatur, idq; nō ſolum nihil agricolam iuuat, ſed & auocat, deſideq; ab opere ſuo reddit. De uillatico igitur, & paſtorali dicendum eſt, nam uenaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligēdus eſt ampliſſimi corporis, uaſti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conſpectu terreat, & tamen nōnunquam, ne uiſus quidem horribili fremitu ſuo fuget inſidiātem. Sit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in paſtorali, niger in uillatico, nam uarius in neutro eſt laudabilis, paſtor album probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnoque opus interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, uel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominū maleficijs opponitur, ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger cōſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter umbræ ſimilitudinem, quāobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiātē. Probatur quadratus potius, q̄ longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propenſ dentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo uilloſoq; pectore, latis armis, cruribus craſſis & hirtis, cauda breui, ueſtigiorum articulis & unguibus ampliſſimis, qui græce δράκας appellantur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipue laudandus. Mores autem neq; mitiſſimi, neq; rurſus truces, atq; crudeles, quod illi furem quoq; adulantur, hi etiā domeſticos inuadunt. Satis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nōnunquā etiam conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debent in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aſſidui, & circumſpecti magis, q̄ temerarij. Nam illi niſi quod certum compererunt, non indicant, hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc icirco memorāda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cū emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint. Plus enim cominus, & in gradu, quam eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent, nam ſemper circa ſepta, & intra ædificium conſiſtere, immo ne longius quidē recedere debent, ſatisq; pulchre funguntur offi-

cio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conter/
rent, nec patiuntur propius accedere, uel ſi conſtantius appro/
pinquantem uiolenter inuadunt. Primum eſt enim non adten/
tari, ſecundum eſt laceſſitum fortiter, & perſeueranter uindica/
ri. Atq; haec de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecua/
rius canis neq; tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, q̃ qui damas,
ceruosq;, & uelociſſima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut
grauis, q̃ uillae, horreiq; cuſtos, ſed & robuſtus nihilo minus, &
aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, &
ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cum & lupi re/
pellere inſidias, et raptorem ferũ conſequi fugientem, praedamq;
excutere, atq; auferre debeat. Quare ſtatus eius longior, produ/
ctiorq; ad bos caſus magis habilis eſt, q̃ breuis, aut etiam quadra/
tus, quoniam (ut dixi) nonnunquam neceſſitas exigit celeritate
beſtiam conſectandam. Caeteri artus ſimiles membris uillatici ca/
nis aeque probantur. Cibaria ferè eadem ſunt utriq; generi prae
benda. Nam ſi tam laxa rura ſunt, ut ſuſtineant pecorũ greges,
omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina, cum ſero cõmode
paſcit. Sin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo, uel
triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctae fabae,
ſed tepido, nã feruẽs rabiẽ creat. Huic quadrupedi neq; foeminae
neq; mari, niſi poſt annum permittenda uenus eſt, quae ſi teneris
conceditur, carpit & corpus & uires, animosq; degenerat. Pri/
mus effoetae partus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec recte
nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares
iuueniliter uſq; in annos decem progenerant. Poſt id tempus in/
eundis foeminis non uidentur habiles, quoniam ſeniorum pigra
ſoboles exiſtit. Foeminae cõcipiunt uſq; in annos nouem, nec ſunt
utiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corrobo/
rentur, emitti non oportet niſi ad matrem luſus, ac laſciuiae cau/
ſa, poſtea & cathenis per diem continendi, & noctibus ſoluẽdi,
nec unquam eos, quorũ generoſam uolumus indolem cõſeruare,
patiemur alienae nutricis uberibus educari, quoniam ſemper &
lac & ſpiritus maternus, longe magis ingenij atq; incremẽta cor
poris auget. Quod ſi effoeta lacte deficit, caprinum maxime cõ/
ueniet praeberi catulis, dum fiant menſium quatuor. Nominibus
autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſq; uo/
catus exaudiat, nec tamen breuioribus, q̃ quae duabus ſyllabis

enunſtientur, ſicuti græcum eſt σκύλαξ, *latinum ferox, græcum* λάκων *latinum celer, uel fœmina, ut ſunt græca* σπουδή. ἄλκη ῥώμη, *latina, lupa, cerua, tigris.* Catulorum *caudas poſt diem quadrageſimũ, q̃ ſint editi, ſic caſtrare conueniet, neruus eſt, q per articulos ſpinæ prorepit, uſq; ad ultimam partem caudæ. Is mordicus comprehenſus, et aliquatenus eductus abrumpit, quo facto neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, et (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur, letifer morbus, huic generi.*

De morbis, & medicinis canum. Cap. XIII.

FERE *autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant, quod ne fiat amaris nucibus cõtritis liniendæ ſunt. Quod ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctã picem liquidam ſuillæ adipi miſtam uulneribus ſtillari conueniet. Hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt, nã manu non ſunt uellendi, ne ut ante prædixeram, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt. Sume cyminum tritum pari pondere, cũ ueratro, aquaq; miſtum, et inlitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccũ, uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſeſami tantundem conterito, & cũ pice liquida permiſceto, uitioſamq; partem linito. Quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. Eadẽ peſtis, ſi fuerit uehemẽtior, cedrino liquore aboletur, reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore, mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrum, piſciumq;, & ſyluestrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.*

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De uillaticis paſtionibus. Cap. I.

VAE FERE *conſumabant publi Siluine ruris exercendi, colendiq; ſcientiam, quæq; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptẽ memorauimus libris. Hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit, nec quia proximam propriamq; ruſtici curant deſyderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeant adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, q̃ urbanis proſint, quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ non minimam colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore macerrimis uineis, & omni ſurculo, atq; aruo medeantur, & eiſdem familiarem focum, menſamq; pretioſis dapibus opulẽtent, poſtremo uenditorum animalium pretio uillæ reditum augent, quare de hoc quoq; genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. In uilla eſt, quod appellant græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερῶνας, atq; etiam cum datur littoris facultas ἰχθυοτροφεῖα ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, ut latine potius loquamur, ſicut auium cohortaliũ ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. Rurſus circa uillam ponuntur μελισσῶνας. καὶ χηνοτροφεῖα quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrant, quæ nos ſimiliter appellamus apũ cubilia, apiaria, uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis, piſciniſq; lætantur, auiaria, uel etiam pecudum ſylueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.*

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. Cap. II.

PRIVS *igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcũtur, ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda. Gallinarum uero plerunq; agricolæ cura ſolennis eſt. Earũ genera ſunt uel cohortaliũ, uel ruſticarum, uel africanæ.*

Cohortalis

Cohortalis eſt auis, quæ uulgo per omnes ferè uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non diſſimilis uillaticæ per aucupem decipit. Eaq́; plurima eſt in inſula, quam nautæ in liguſtico mari ſitam producto nomine alitis, gallinariam uocitauerũt. Africana eſt, quã pleriq; numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quod rutilam galeam, & criſtã capite gerit, quæ utraq; ſunt ĩn meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ ꝓpriæ appellantur gallinæ, mares aũt galli, ſemimares, capi, qui hoc noĩe uocantur, cum ſint caſtrati, libidinis abolendæ cauſa, nec tamen id patiuntur amiſſis genitalibus, ſed ferro candẽte calcaribus inuſtis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis nõ ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quã pleriq; græcorum, & præcipue celebrauere Deliaci. Sed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipue tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicũ, et medicũ, qđ ab impitò uulgo litera mutata melicum appellatur. Nobis noſtrum uernaculum maxime placet omiſſo tamen illo ſtudio græcorum, qui ferociſſimum quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. Nos enim cenſemus inſtituere uectigal induſtrÿ patriſfamilías, nõ rixoſarum auium laniſtæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. Igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſyderet oportet primum ꝙ multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices. Deinde qualiter eas tueri, & paſcere, mox quibus anni temporibus earum partus excipere, tum demum ut incubent, & excludant efficere. Poſtremo ut commode pulli educẽtur operam dare. His enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curã diſpendant, dum tamen anus ſedula, uel puer adhibeatur cuſtos uagãtium, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues nõ expedit. Eæ ſint rubicundæ, uel fuſcæ plumæ, nigriſq́; pẽnis, ac ſi fieri poterit, oẽs huius, & ab hoc proximi coloris eligantur, ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facile reperiuntur, atq; etiam cõſpicuæ, propter quod inſignæ candoris ab accipitribus, & aquilis ſæpius abripiũtur.

*Sint ergo matrices ꝓbi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pecto-
roſæ, magnis capitibus, rectis, rutiliſq́; criſtulis, albis auribus, &
ſub hac ſpecie quamampliſſimæ, nec paribus ungulis, generoſiſſi-
maq́; creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus
emineant tranſuerſa calcaria. Nam quæ hoc uirile gerit, inſigne,
contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq́;
fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Galli
naceos mares niſi ſalaciſſimos habere nō expedit, atq; in his quoq;
ſicut in fœminis, idem color, idemq́; numerus unguium, ſtatus al
tior quæritur. Sublimes, ſanguineæq́;, nec obliquæ criſtæ, rauidi,
uel nigrantes oculi, breuia, & adunca roſtra, maximæ, candidiſ
ſimæq́; aures, paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ
dependent, iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruі-
ceſq́; in humeros diffuſæ, tum lata, et muſculoſa pectora, lacertos
æquæ ſimiles brachijs, alæ tum proceriſſimæ, caudæ duplici ordi-
ne ſingulis utrinq; ꝓminētibus pinnis inflexæ, quinetiā uaſta fœ
mina, & frequenter horrentibus plumis hirta, robuſta crura, nec
lōga, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores aūt q̃uis
nō ad pugnā, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maxime tn̄
generoſi probātur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, et ad ſæpius ca
nendum prompti, nec qui facile terreantur, nam interdum reſiſte
re debent, & protegere coniugalem gregem, quin attollentē mi-
nas ſerpentem, uel aliud noxium animal interficere. Talibus aūt
maribus quinæ ſingulis fœminæ cōparantur. Nam Rhodij gene
ris, aut medici ꝓpter grauitatem, neq; patres nimis ſalaces, nec
fœcūdæ matres, quæ tn̄ ternæ ſingulis maritantur, & cum pauca
oua poſuerunt, inertes ad incubandum, multoq́; magis ad exclu-
dendum, raro fœtus ſuos educant. Itaq; quibus cordi eſt ea gene
ra propter corporū ſpeciem poſſidere, cum exceperunt oua gene-
roſarū, uulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nu-
triuntur. Tanagrici plerunq; rhodijs, & medicis amplitudine pa
res, non multum moribus à uernaculis diſtant, ſicut & chalcidi-
ci. Omnium tamen horum generū nothi ſunt optimi pulli, quos
conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt, nam & pa
ternam ſpeciem gerunt, et ſalacitatem fœcūditatemq; uernaculā
retinent. Pumiles aues, niſi quem humilitas earum delectat, nec
propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimium pro-
bo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis ma-*

rem. Nã plerunq; cæteros infeſtat, & non patitur inire fœminas, cum ipſe pluribus ſufficere non queat. Impedienda eſt itaq; pro-caritas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur, eaq; quaſi compede cohibentur feri mores. Sed, ut ppo-ſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.

De gallinarijs conſtituendis. Cap. III.

GALLINARIA conſtitui debent parte uillæ, quæ hybernum ſpectat orientem. Iuncta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad auẽ perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipue ſalutaris. Totius autem officinæ, ideſt ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti ſit obuerſa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem, & quoquouerſus pedes ſeptem, in ea ſinguli dextro, leuoq; pariete aditus ad utranq; cellam iaciundi ſunt, iuncti parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tam lõgus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utrãq; cellam. Eæq; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, q̃ media ſublimitas. Diuidantur tabulatis, quæ ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeãt, quoniam ipſa ſingulos occupant. Vtraq; tabulata gallinis ſeruire debent, & ea paruis ab oriente ſingulis illuminari feneſtellis, quæ & ipſæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortem, nec minus ueſpertinum introitum. Sed curãdum erit, ut ſemper noctibus claudantur, quo tutius aues maneant. Intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur, & eæ clatris muniantur, ne poſſint noxia irrepere animalia, ſic tamen, ut illuſtria ſint loca, quo cõmodius habitent. Auiariusq; ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus, nam etiam in ijs ipſis locis ita craſſos parietes ædificare conuenit, ut exciſa per ordinem gallinarũ cubilia recipiãt, in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli. Hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt, q̃ illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos ſuperimponãt. Siue aũt parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut q̃lis uimineis, ꝑponẽda erunt ueſtibula, per q̃ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cã perueniant. Neq; .n. debent ipſis nidis inuolare

& ij

ne dum adſiliunt, pedibus oua cõfringant. Aſcenſus deinde aui/bus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modi/cis aſſerculis, qui paulum formatis gradibus aſperant̃, ne ſint ad uolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiẽ nocturnam. Maxime autem curabimus, ut & hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliãtur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber ac/ceſſum, & æque noxiæ prohibeãtur peſtes. Tabulatis inſiſtere dor/mientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cũ pe/dibus uncis adhæſit, podagram creat. Ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilien/tem uolucrem nõ recipiat. Conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induntur, ita ut à tabulato pedalis altitudi/nis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtẽt. Hæc erit cohor/talis officinæ diſpoſitio. Cæterum cohors ipſa, per quam uagant̃, non tam ſtercore, q̃ uligine careat, nã plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi uno loco, quam bibant, eamq; mundiſſimam. Nam ſtercoroſa pituitam concitat. Puram tamen ſeruare nõ poſ/ſis, niſi clauſam uaſis in hunc uſum fabricatis. Sunt autem, q aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt. Hi ſuperpoſitis operculis clau/duntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis p ſpa/tia palmaria modicis forãtur cauis, ita ut auium capita poſſint admittere. Nam niſi operculis muniantur, quantulũcunq; aquæ uel ciborum ineſt, pedibus euertitur. Sunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant, quod fieri nõ oportet. Nam ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. Cap. IIII.

CIBARIA *gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum ẽt milium, aut panicũ. Sed hæc ubi uilitas annonæ permittit, ubi uero ea eſt carior, excreta tritici minuta cõmode dantur. Nã per ſe id frumentum, ẽt qbus locis uiliſſimum eſt, nõ utiliter præbet̃, quia obeſt auibus. Poteſt ẽt lolium decoctum obijci, nec minus furfures modice à farina ex creti, qui ſi nihil habent farris, nõ ſunt idonei, nec tñ appetunt̃. Ieiunis cythiſi folia, ſeminaq; maxime probantur, & ſunt huic*

generi gratiſſima. Neq; eſt ulla regio, in qua non poſſit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quãuis tolerabiliter paſcant, dari non debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit. Nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planè poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri. Attamen quæcunq; dabitur eſca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in ueſperum declinante bis diuidenda eſt, ut & mane non protinus à cubili latius euagentur, & ante crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinã redeant, poſſitq; numerus capitum ſæpius recognoſci, nã uolatile pecus facile paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiã puluis, & cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus eſt, ut ſit, quo aues ſe perfundant. Nam his rebus plumam, pinnasq; emundant, ſi modo credimus Epheſio Heracleto, *qui ait ſues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari.* Gallina *poſt primam emitti, et ante horam diei undecimam claudi debet, cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit.* Nec *tamen alius clauſæ, niſi quod ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura. nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum uagis terni, uel bini præbeãtur.* Habere *etiam clauſam oportet amplum ueſtibulum, quò prodeat, & ubi apricetur.* Idq; *ſit retibus munitum, ne aquila, uel accipiter inuolet. Quas impenſas, & curas niſi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit adhiberi.* Antiquiſſima *eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides paſtoris, qui niſi eã domino ſeruat, nullus ornithonis quæſtus uincet impẽſas. De tutela ſatis dictum eſt, nunc reliquum ordinem proſequemur.*

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. Cap. V.

CONFECTA *bruma parere ferè id genus auium cõſueuit. Atq; earum, quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus, circa* Calendas Ianuarias *oua edere incipiunt, frigidis autẽ regionibus eodẽ menſe poſt* Idus. *Sed cibis idoneis fœcunditas earũ elicienda eſt, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad ſatietatem ordeũ ſemicoctum, nã & maius facit ouorũ incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cytiſi folijs, ac ſemine eiuſdẽ, quæ utraq; maxime putãtur augere*

fœcunditatem auium. Modus autem cibariorum ſit, ut dixi, ua/
gis binorum cyathorum ordei, aliquid tamē admiſcendum erit
cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autem debebit
eſſe cuſtodi, cum parturient aues, ut habeāt quàmmundiſſimis pa/
leis conſtrata cubilia, eaq; ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta
quamrecentiſſima reponat, nam pulicibus, alijsq; ſimilibus ani/
malibus replentur, quæ ſecum affert auis, cum ad idem cubile re/
uertitur. Aſſiduus aūt debet eſſe cuſtos, & ſpeculari parientes,
quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uo
ce acuta. Obſeruare itaq;, dum edant oua, & confeſtim circūire
oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligantur, notēturq; quæ
quoq; die ſint edita, ut quamrecentiſſima ſupponantur glocienti/
bus. Sic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare.
Cætera uel reponantur, uel ære mutentur. Aptiſſima porrò ſunt
ad excludendum recentiſſima quæque. Poſſunt tñ etiam requieta
ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, q̃ dierum decem. Ferè aūt, cum
primū partum conſumauerint gallinæ, incubare cupiunt ab Idi
bus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendum eſt, qm̃
quidem nouellæ magis edendis, q̃ excubandis ouis utiliores ſunt.
Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Ve
teranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius
id fecerint, moresq; earum maxime pernoſci, quoniam aliæ meli/
us excubant, aliæ editos pullos cōmodius educant. At è cōtrario
quædam & ſua, & aliena oua comminuunt, atq; conſumunt, qđ
facientem protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum,
aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ
ſit melior nutrix, transferri debent, ſed primo quoq; die, dū ma/
ter ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere nō poteſt.
Verūtamen ſeruare oportet modum, neq; enim debet maior eſſe,
q̃ triginta capitum. Negant enim hoc ampliorem gregem poſſe
ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubijciuntur, impar ob/
ſeruatur, nec ſemper idem. Nam primo tempore, ideſt menſe Ia/
nuario quindecim, nec unquā plura ſubijci debēt, Martio XIX.
nec his pauciora, unū & uiginti Aprili, tota deinde æſtate uſq;
in Calend. Octobris totidem. Poſtea ſuperuacua eſt huius rei cu/
ra, quod frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Pleriq; ta/
men etiā ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationē, quod
ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habent, iuſtū tamen

non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis pretijs ueneunt, nec plerunq; intereunt, pbanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponūtur oua, cōſyderari debet, ut luna creſcente à decima uſq; ad quintādecimā id fiat. Nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt cōmodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excluduntur pulli, luna creſcat, diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem uolucrū conformantur. Ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. At pauonino, & anſerino paulo amplius ter nouenis, quæ ſiquādo fuerint ſupponēda gallinis, prius eas incubare decē diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demū ſui generis quatuor oua, nec plura q̃ quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima, nā ex puſillis aues minutæ naſcūtur. Cum deinde quis uolet quam plurimos mares excludi, longiſſima quæq;, & acutiſſima oua ſubijciet, & rurſus cum fœminas, quamrotundiſſima. Supponēdi autem conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrant eiuſmodi. Primum quā ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur. Deinde ante q̃ conſternant ea, diligenter emundant, paleasq;, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure, & bitumine, atq; ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſiliētibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis ſubijciunt, q̃ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq; ſemiformes interimūtur ante, q̃ toti partibus ſuis cōſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alueolum ligneū conferat, deinde uniuerſum leniter in præparatum nidū trāsfundat. Incubantibus aūt gallinis iuxta ponēdus eſt cibus, ut ſaturæ ſtudioſius nidis immorentˀ, ne'ue longius euagatæ refrigerēt oua, quæ q̃uis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tñ, cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu uerſare, ut æqualiter calore concepto facile animentur. Quin ēt ſiqua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remoueat, idq; cū fecerit, die undeuigeſimo aīaduertat, an pulli roſtellis oua pculerint, & auſculteˀ ſi pipiant. Nā ſæpe ꝑpter craſſitudinem putaminū erumpere nō queunt. Itaq; hærētes pullos manu eximere oportebit, et mr̃i fouēdos ſubijcere,

idq; non amplius triduo facere, nam poſt unum & uigeſimum diem ſilentia oua carent animalibus, eaq; remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autē nō oportet ſingulos, ut quiſq; natus ſit, tollere, ſed uno die in cubili ſinere cum matre, & aqua, ciboq; abſtinere, dum omnes excludant. Poſtero die, cum grex fuerit effectus, hoc modo deponitur. Cribro uiciario, uel ēt loliario, qui iam fuerit in uſu, pulli ſuperponantur, deinde pulegij ſurculis fumigentur, ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrime teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto, uel adoreo farre uino reſperſo modice alendi. Nam maxime cruditas uitanda eſt, et ob hoc tertia die cauea cum matre continendi ſunt, priuſq; q̄ emittantur ad recentem cibum, ſinguli tentandi, neqd heſterni habeant in gutture, nam ſi uacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtineriq; debent, dum cōcoquant. Longius autem non eſt permittendum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à ſerpentibus adflent, quarum odor tam peſtilens eſt, ut interimat uniuerſos. Id uitatur ſæpius incenſo cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo, quorum omnium ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandū erit, ut tepide habeantur, nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent. Optimumq; eſt infra officinam clauſos haberi cū matre, & poſt quadrageſimum diem poteſtatem uagādi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulæq; ſub cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia p̄cludant. Quod quamuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat. Itaq; pinna pertunditur, & iter digeſtis cibis præbetur. Sed etiam ualidioribus factis, atque ipſis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundiſſimis uaſis, & quampuriſſimam præbebimus aquam, nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, et emundata ſtercore liberabimus. Quod ſi tamen peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas oleo faucibus inferant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, et tādiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vua quoque, quam græci ἀγρίαν ςαφύλην uocant, cum cibo miſta prodeſt. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia medio-

criter laborantibus adhibentur, nam ſi pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcinduntur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur, atq; ita paulum triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maxime naſcitur cum frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cum per æſtatem conſiſtens in cohortibus aqua potatur. Item cum ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, qbus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eosq; ut faſtidiant efficit uua labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur eſurientibus, eiusq; ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidium creat. Mox quoq; ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda. Seruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cũ fructus earũ ceſſat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres, id eſt quæ trimatum exceſſerunt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipue quæ oua uel ſua, uel aliena conſumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atq; etiam calcare cœperunt. Item ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem nõ eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos, quãdiu fœminam implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cum parere deſinent aues, id eſt ab Idibus Nouẽbris, pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & . naceæ præbenda, quæ ſatis commode paſcunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis. Cap. VI.

OVORVM *quoq; longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ, quæ commode ſeruanẽ per hyemem, ſi paleis obruas, æſtate ſi furfuribus. Quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt, deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt, nõ nulli ſolida, multi etiam freſa faba coaggerant. Alij ſalibus integris adoperiũt. Alij muria tepefacta durant. Sed omnis ſal quẽadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriã quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.*

De gallinis farciendis. Cap. VII.

PINGVEM *quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægre contingit, præcipiẽdum putaui. Locus ad hanc rem deſyderatur calidus maxime, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pẽdeant aues, ſed ita coarctatæ, ne uerſari poſſint. Verum habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quo caput exeratur, alterum, quo cauda, clunesq;, ut & cibos capere poſſint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autem mundiſſima palea, uel molle fœnum, ideſt cordum, nã ſi dure cubant, non facile pingueſcunt. Pluma omnis è capite, & ſub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina quæ cum eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formantur offæ, quibus aues ſaginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conſueſcant. Nam cruditas uitanda ẽ maxime, tantumq; præbendum, quantum digerere poſſint. neq; ante recens admouenda eſt, q̃ tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ remanſiſſe. Cum deinde ſatiata ẽ auis, paululum depoſita cauea dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt, q̃d eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc enim ferè communis eſt cura farcientium. Nam illi, qui uolunt non ſolum opimas, ſed etiam teneras aues efficere, mulſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergunt, & ita farciunt. Nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miſcent, madefactoq; triticeo pane obeſant auem, quæ prima luna (quoniam id quoq; cuſtodiendum eſt) ſaginari cœpta, uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint, ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſimam lunam ſuperueniat. Antiquiſſimum eſt autẽ maximã quanq; auem lautioribus epulis deſtinare. Sic enim digna merces ſequitur operam, & impenſam.*

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis. Cap. VIII.

HAC EADEM *rõne palumbos, colũbosq; cellares pinguiſſimos facere contingit. Neq; eſt tñ in columbis farciendis tantus*

reditus, quantus in educandis. Nam ẽt horum poſſeſſio non abhorret à cura boni ruſtici. Sed id genus minore tutela paſcitť lõginquis regionibus, ubi liber egreſſus auibus permittitur, qm̃ uel ſummis turribus, uel editiſſimis ædificijs aſſignatas ſedes frequẽtant patentibus feneſtris, per quas ad requirẽdos cibos euolitãt. Duobus tñ, aut tribus mẽſibus accæptant condititia cibaria, cæteris ſe ipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, qm̃ intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs. Itaq; clauſæ intra tectum paſci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido ſed in edito fieri tabulatum oportet, qđ aſpiciat hybernum meridiem Eiusq; parietes, ne iã dicta iteremus, ut in ornithone præcæpimus, cõtinuis cubilibus excauenť. Vel ſi ita non cõpetit, paxillis adactis tabulæ ſuperponanť, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiant, præpoſitis ueſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus aũt locus, & ipſæ columbarũ cellæ poliri debent albo tectorio, qm̃ eo colore præcipue delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa feneſtram, et ea ſit ita poſita, ut maiore parte hyberni diei ſolẽ admittat, habeatq; appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas. Nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. Nam cum paulum circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreanť, & ad fœtus ſuos uegetiores redeunt, ꝓpter quos ne lõgius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeať, ſimilia eſſe debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, et cupientes lauari, propter anguſtias non recipiãt. Nã id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Cõmodiſſima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus ẽt gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet, nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaq; tam faſtidioſa eſt, ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat, quod frequenter in his regiõibus, ubi liberos habẽt egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat uetus eſt Democriti præ-

ceptum. Genus accipitris tinunculum uocant ruſtici qui ferè in
ædificijs nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur,
ſtipantiaq́; opercula ſuperponuntur, & gypſo lyta uaſa in angu
lis columbarij ſuſpendunt, quæ res auibus amorem loci ſic conci
liat, ne unquam deſerant. Seligendæ uero ſunt ad educationem
*neq; uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maxim*ι*. Curan/*
dumq́; ſi fieri poſſit, ut pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunq̃
ſeparentur. Nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus.
Sin aliter, certe nec alieni generis coniungãtur, ut alexãdrinæ,
& campanæ. Minus enim impares ſuas diligunt, & iō nec mul
tum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color non ſemꝑ, nec om
nibus idem probatus eſt, atq; ideo qui ſit optimus, non facile di/
ctu eſt. Albus, qui ubiq; uulgo conſpicitur, à quibuſdam non ni/
mium laudatur, nec tñ uitari debet in ijs, quæ clauſo continen/
tur, nam in uagis maxime eſt improbandus, quod eum facillime
ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longe minor
ſit, q̃ eſt gallinarum, maiorem tñ refert quæſtum, nam & octies
anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & pretijs eorum domini
complent arcam, ſicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat,
qui prodidit ēt illis ſeuerioribus ſuis temporibus, paria ſingula,
millibus ſingulis ſextertioꝝ ſolita uenire. Nam noſtri pudet ſecu
li, ſi credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus numum
binas aues mercentur. Quanquam uel hos magis tolerabiles pu/
tem, qui oblectamenta delitiarum poſſidendi habendiq; cã gra/
ui ære, & argento penſent, q̃ illos, qui ponticum phaſim, & ſcy/
thica ſtagna mæotidis eluant. Iam nunc gangeticas, & ægypti
as aues temulenter eructant. Poteſt tamē etiam in hoc auiario,
ſicut dictum eſt, ſagina exerceri, nam ſiquæ ſteriles, aut ſordidi co
loris interueniunt, ſimiliter ut gallinæ farciuntur. Pulli uero fa/
cilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius q̃ ſubuolent,
paucas ſubtrahas pinnas, et obteras crura, ut uno loco quieſcãt,
præbeasq́; copioſum cibum parientibus, quo & ſe, & eos abun/
dantius alant. Quidam leniter obligant crura, quoniã ſi fran/
gantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent, ſed nihil iſta res
pinguitudinis efficit, nam dum uincula exerere conantur, nõ con
quieſcunt, & hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciũt. Fra
cta crura nõ plus q̃ bidui, aut ſummum tridui dolorem afferũt,
& ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. Cap. IX.

TVRTVRVM *educatio ſuperuacua ē, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ deſtinatur, eaq; leuiore cura, q̄ cæteræ aues ſaginatᷓ. Verum non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. Et tñ, quia maior eſt turdi copia, p̄tium turturum minuitur. Rurſus æſtate uel ſua ſponte, dūmodo ſit facultas cibi, pingueſcit. Nihil enim aliud, q̄ obijcitur eſca, ſed præcipue milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus craſſeſcant, uerum ꝙ ſemine huius maxime delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, ſicut etiā palumbos, celerius opimant, q̄ cæteri cibi. Receptacula non tanq̄ columbis loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiūtur, ſed ad lineam mutili per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare, quoniam ſi id faciant, corpori detrahunt. In his autem aſſidue paſcuntur milio, aut tritico, ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. Satiatq; ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures. Aqua ſemper recens, & quammundiſſima uaſculis qualibus columbis, atq; gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundētur, ne ſtercus urat pedes, qđ tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum, arborumq;, ſicut & omnium auium, preterquam nantium. Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea, q̄ nouella. Itaq; circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities, eligitur.*

De turdis educandis. Cap. X.

TVRDIS *maior opera, & impenſa præbetur, qui omni quidem rure, ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clauſi plurimi deſpōdent, quod faciunt etiam cum eodem momento tēporis à rete in auiaria coniecti ſunt. Itaq; ne id accidat, ueterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuoꝝ, mœſtitiamq; eorum mitigent inter uolando. Sic enim cōſueſcent & aquam, & cibos appetere feri, ſi māſuetos id facere uiderint. Locum æque munitum, & apricū, q̄ columbi deſyderant, ſed in eo trāſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantᷓ, quibus inſidāt, cum ſatiati cibo requieſcere*

uolunt. Eæ perticæ nõ altius à terra debent ſubleuari, q̃ hoïs ſtatura patiat̃, ut à ſtante contingi poſſint. Cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent, quo mundiores permaneant. Semper aũt arida ficus diligenter pinſita, & permiſta polline, præberi debet, tam large quidem, ut ſuperſit. Hanc quidã mandunt, & ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, q mandant, & ab ijs ipſis aliquantũ propter iucunditatẽ conſumit̃. Multi uarietatem ciboꝝ, ne unum faſtidiant, præbendã putãt. Ea eſt cũ obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina. item oleaſtri, & hederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetuntur, quæ in auiarijs quoq; deſidentium detergent faſtidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, qđ maxime expedit, nam largiore cibo celerius pingueſcit, ſemp tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſſima eſca. Nã illa, quæ ſupra diximus, pulmentarioꝝ uice dantur. Vaſa quibus recens, et munda præbeatur aqua, non diſſimilia ſint gallinarijs. Hac impenſa, curaq; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nũc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia, propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atq; ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibant̃, ferè perſecuti ſumus. Nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. Cap. XI.

PAVONVM Educatio magis urbani patriſfamiliæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undiq; uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiant̃. Harum aũt decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. Itaq; genus alitum nemoroſis, & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facillime continet̃. Nam qm̃ nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum ẽt quia furis, ac noxioꝝ animalium rapinæ metus non eſt, ſine cuſtode tutò uagatur, maioremq; pabuli partem ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquã ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt. Nec curator aliud facere debet, q̃ ut diei certo tẽpore ſigno dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrẽtibus

obijdat, ut nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recogno ſcatur. Sed huius poſſeſſionis rara'q; conditio eſt, quare mediterra neis locis maior adhibenda cura eſt, eaq; ſic adminiſtret. Herbi dus ſylueſtriſq; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur, & in quarto duæ cellæ, ut ſit altera cuſtodis habitatio, atq; altera ſtabulum pauonum. Sub porticibus deinde per ordinem ſiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia columbarij tectis ſuperponuntur. Ea ſepta diſtinguũtur uelut clatris intercurrẽtibus calamis, ita ut ab utroq; latere ſingulos aditus habeant. Stabulum aũt carere debet uligine, cuius in ſolo per ordinem figunt breues paxilli, eorũq; partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis perticis inducuntur. Hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponuntur, ut auem recipiant adſilientem. Sed iccirco ſunt exemptiles, ut cũ res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum cõuerrentibus ſtabulum præbeant. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat. Siquidem tenerior ætas aut ſterilis, aut parum fœcunda eſt. Maſculus pauo gallinaceã ſalacitatem habet, atq; ideo quinq; fœminas deſyderat. Nam ſi unam, uel alteram fœtam ſæpius compreſſit, uix dum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriuſq; ſexus accendenda uenus eſt. Maxime facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoq; die, nec tamen excedas modum ſex cyathoꝝ in ſingulas aues. Hæc cibaria non omnibus promiſcue ſpargẽda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſuerum, portione ſeruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui. Quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſque ſepta cũ fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcit̃, nã etiam in hoc genere pugnaces inueniunt̃ maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos, niſi ſint hac rõne ſeparati. Ferè aũt locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cũ fauonij ſpirare cœperũt. Id eſt tp̃s ab idibus Februarijs ante Martiũ mẽſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cum ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gẽmantibus pinnis ꝑtegit, idq; cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tẽpus cõfeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne

alibi q̃ in ſtabulo fœtus edant, ſæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda ſunt, nã in promptu gerunt oua, qbus iam partus ap propinquat. Itaq; includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant. Maximeq; temporibus ijs, qbus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandum eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiant. Nam ferè pauones, cum ad nocturnã requiem uenerunt, prædictis perticis inſiſtentes enitunt oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatã ſeruant integritatẽ. Quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ ſtabula circũeunda erunt, & iacẽtia oua colligenda, quæ q̃to recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto cõmodius excludunt. Idq; fieri maxime patrisfamilias rationi cõducit, nã fœminæ pauones, quæ nõ incubant, ter anno ferè partus edunt, at quæ fouent oua, totũ tẽpus fœcunditatis aut excludendis, aut ẽt educandis pullis cõſumũt. Primus eſt partus quinq; ferè ouoꝝ. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duoꝝ, neq; eſt quod cõmittat, ut rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos qdem fœtus cõmode nutriunt, ſed ueteres maxime quæq; gallinæ uernaculi generis eligant. Eæq; nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, ſintq; ex his quinq; pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahant, & totidẽ recentia eiuſdem generis ſupponant, ut trigeſima luna, q̃ ẽ ferè noua, cũ pauoninis excludant. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem, ſæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uerſare manu, idq; quo diligentius faciat, una pars ouoꝝ notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem p̃parari, quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius q̃ terna pauonina, & ſena generis ſui fouere. Cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad unã cõgregari, donec quinq; & uiginti capitũ grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die nõ amoueantur, poſtero die cũ educatrice transferant in caueã, primisq; diebus alant ordeaceo farre uino reſp̃ſo, nec minus ex quolibet frumẽto cocta pulticula, et refrigerata. Poſt paucos deinde dies huic cibo adijciundũ erit cõciſum porrũ tarentinũ, & caſeus mollis

uehementer

*uehementer expreſſus, nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt.
Locuſtæ quoq; pedibus ademptis utiles cibandis pullis habent̃,
atq; ijs paſci debent uſq; ad ſextum menſem poſtmodum ſatis eſt
ordeum de manu præbere. Poſſunt aũt poſt quintum, & trigeſi/
mum diem q̃ nati ſunt, etiam in agro ſatis tutò educi, ſequiturq́;
grex uelut matrem gallinam ſingultientem. Ea cauea clauſa fer
tur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea galli/
na cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad ſatieta/
tatem paſti ſunt, reducuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nu/
tricis ſingultus. Satis autem conuenit inter auctores non debere
alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco pa/
ſci. Nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos dili
gere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ uidelicet, quod
nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint. Vitia quæ gallina
ceo generi nocere ſolent, eadem has aues infeſtant. Sed nec reme/
dia traduntur alia, q̃ quæ gallinaceis adhibentur, nam & pitui
ta, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, ijſdem remedijs, q̃ præ
poſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſe/
runt, in ſtabulo cum ceteris ad nocturnam requiem debent inclu
di. Sed erit curandum, ne humi maneant, nam qui ſic cubitant,
tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.*

De numidicarũ, & ruſticarũ gallinarũ educatione. Ca. XII.

NVMIDICARVM *eadem eſt ferè, quæ pauonũ educa/
tio. Cæterum ſylueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellant̃, in ſerui/
tute nõ fœtant, & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad
ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.*

De auibus, quas græci ἀμφίβια, *latini duplicis uitæ appel/
lant.* Cap. XIII.

VENIO *nunc ad eas aues, quas græci uocant* ἀμφίβια, *q̃a
non tñ terreſtria, ſed aquatilia quoq; deſyderãt pabula, nec ma
gis humo, q̃ ſtagno conſueuerunt. Eiuſq; generis anſer præcipue
ruſticis gratus eſt, quod nec maximam curã poſcit, & ſolertiorem
cuſtodiã præbet, quã canis, nã clangore prodit inſidiantẽ, ſicut
ẽt memoria tradidit in obſidione capitolij, cum aduẽtu Gallo℞
uociferatus eſt, canibus ſilentibus. Is aũt non ubiq; haberi põt,
ut exiſtimat uériſſime Celſus, q ſic ait. Anſer neq; ſine aqua, nec*

ſine multa herba facile ſuſtinetur, neq; utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus eſt, herbæq; copia, nec nimis iuxta ſatæ fruges, id quoq; genus nutriendum eſt. Quod etiam nos facere cenſemus, non qa magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris. Attamen præſtat ex ſe pullos, atq; plumam, quam non ut in ouibus lanam ſemel demetere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet. Atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, ſingulisq; maribus ternas fœminas deſtinare. Nam propter grauitatem plures inire non poſſunt. Quinetiã intra cohortem, ut protecti ſint ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario cõſtituendo. Ca. XIIII.

QVI VERO greges nantium poſſidere ſtudet, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt, ſi fuerint ordinata rõne tali. Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur alta nouẽ pedum, maceria porticibusq; circũdata ita, ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis. Sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel ẽt laterculis extruũtur, quas ſingulas ſatis eſt habere quoquo uerſus pedes ternos, & aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, et extra uillam. Deinde non longe ab ædificio, ſi eſt ſtagnum, uel flumen, alia non quæratur aqua. Sin aliter, lacus piſcinaq; manu fiant, ut ſint quibus inurinare poſſint aues. Nam ſine iſto præſidio non magis, q̃ ſine terreno recte uiuere queunt. Paluſtris quoque ſed herbidus ager deſtinetur, atq; alia pabula conſerantur, ut uicia trifolium, fœnum græcum, ſed pp̃ue genus intubi, quod σέριν græci appellant. Lactucæ quoq; in hunc uſum ſemina uel maxime ſerẽda ſunt, qm̃ & molliſſimum eſt olus, & libentiſſime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utiliſſima eſt eſca. Hæc cũ præparata ſunt, curandum eſt, ut mares, fœminæq; quamampliſſimi corporis, & albi coloris eligantur. Nam eſt aliud genus uariũ, qđ à fero mitigatum domeſticum factũ eſt. Id neq; æque fœcundum eſt, nec tam pretioſum, propter quod minime nutriendũ eſt. Anſeribus admittendis tempus aptiſſimum eſt à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandũ à Calen. Martij uſq; ad ſolſtitiũ, qđ ſit ultima parte menſis Iunij. Ineunt aũt non, ut priores aues, de

quibus diximus, inſiſtentes humi, nam ferè in flumine, aut piſcinis id faciunt. Singulæq; ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quã quod ipſæ ſuos foueãt. Nam & à gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur. Pariunt aũt ſingulis fœtibus oua, primo quina, ſequenti quaterna, nouiſſimo terna, quem partum nonnulli permittunt ipſis matribus educare, quia reliquo tpe anni uacaturæ ſunt à fœtu. Minime autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum uidebuntur ſedem quærere, comprimendæ ſunt, atq; tentandæ. Nam ſi appropinquat partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt in prima parte locorũ genitalium. Quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; ut fœtum edant. Idq; ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, qm̃ una quæq; recurrit eodem, ubi primo peperit. Sed nouiſſimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandĩ erunt uniuſcuiuſq; partus, ut ſuis matribus ſubijciant̃, quoniam negat̃ anſer aliena excudere oua, niſi ſubiecta ſua quoq; habuerit. Supponunt̃ autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina, plurima quinq;, pauciſſima tria. Ipſis aũt anſeribus pauciſſima. VII. plurima XV. Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciant̃ radices urticarum, quo quaſi remedio medicant̃, ne noceri poſſit excuſſis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint. Pullis aũt formandis, excudendiſq; triginta diebus opus eſt, cũ ſunt frigora, nam tepidis quinque & uiginti ſatis eſt. Sæpius tñ anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dum exiguus eſt. Decem primis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre, poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas. Cauendumq; eſt, ne aut aculeis urticæ compungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed ante conciſis intubis, uel lactucæ folijs ſaturetur. Nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuũ, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat. Milium quoq;, aut etiam triticum miſtum cũ aqua recte præbetur, atque ubi ſe paulum confirmauit, in gregẽ coæqualium compellitur, & ordeo alitur, quod & matricibus pbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quã uicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitãt, ſicciſſimas eſſe oportet, ſubſtrataſq; habere paleas, uel ſi eæ non ſunt, gratiſſimum quodq; fœnũ. Cætera eadem, quæ in alijs

generibus pullo℞ ſeruanda ſunt, ne coluber, ne uipa, felesq́, aut etiam muſtella poſſit aſpirare, quæ ferè pernicies ad internetionē proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patianť matrices ſæpius nidum relinquere, dein de pullis excluſis primis quinq; diebus polentam, uel maceratū far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli ēt uiride naſturtium cō/ſectum minutatim cū aqua præbent, eaq; eis eſt eſca iucundiſſi/ma. Mox ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſq; de/ſtinatur, q̄m tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptiſſi/ma, & eſt facilis harum auium ſagina. Nam præter polentam, et pollinem ter die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt, dummodo lar/ge bibendi poteſtas fiat ne uagandi facultas detur. Sintq; calido & tenebroſo loco, quæ res ad creādas adipes multum conferūt. Hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & ea propter etiam tenerrima pullities ſæpe. XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. Cap. XV.

NEOSSOTROPHII cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt, nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phaleri/des ſimilesq́ uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur. Locus planus eligitur, isq́ munitur ſublimiter pedum quindecim macœ/ria, deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus conte/gitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio le/uigatur extra, intraq́, ne feles, aut uipera perrepat. Media dein/de parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, ſpatiumq́ longitudini datur, & latitudini quantū loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpanť uiolentia reſtagnātis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternūtur, eaq́ nō in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquā è litore deſcendatur in aquā. Solum aūt ſtagni per circuitum, qđ ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac te/ctorio muniendum eſt, ne poſſit herbas euomere, præbeatq́ nanti/bus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe de/bet, ut colocaſijs conſeratur, alijsq́ familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula. Sunt. n. quibus cordi eſt uel in ſyluulis tamaricū aut ſirpo℞ frutetis immorari, nec ob hāc tñ cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitū ua/

ęt, ut ſine impedimento, cũ apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate cõcertent. Nam queadmodum deſyderant eſſe ubi irrepant, & ubi deliteſcentibus fluuiaticis aĩalibus inſidient̃, ita offendunt̃, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacũ. Deinde p uicenos undiq; pedes gramine ripę ueſtiant̃. Sintq; poſt hunc agri modũ circa maceriã, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratũ cubilia, qbus nidificent aues, eaq; cõtegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui nõ excedãt altitudinẽ parietum. Statim deinde ppetuus canaliculus humi depreſſus cõſtruat̃, p quem quotidie miſti cũ aqua cibi decurrãt, ſic.n. pabulat̃ id genus auium. Gratiſſima eſt et eſca terreſtris leguminis panicũ, & milium, nec nõ, & ordeum, ſed ubi copia eſt, ẽt glans, ac uinacea prębeant̃. Aquatilibus aũt cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſiqua ſunt incrementi parui fluuiorũ animalia. Tempora concubitus, eademq; cęteri ſylueſtres alites obſeruant Martij, ſequentiſq; menſis; p quos feſtucę, ſurculiq; in auiarijs paſſim ſpargẽdi ſunt, ut colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant. Sed antiquiſſimum eſt, cũ qs νηοσσοτροφεῖον cõſtituere uolet, ut predictarũ auium circa paludes, in qbus plerunq; fętant, oua colligat, et cohortalibus gallinis ſubijciat. Sic.n. excluſi, educatiq; pulli deponũt ingenia ſylueſtria, clauſiq; uiuarijs haud dubitãter pgenerãt. Nã ſi mõ captas aues, q̃ cõſueuere libero uictu, cuſtodię tradere uelis, parere cũctant̃ in ſeruitute. Sed de tutela nantiũ uolucrũ ſatis dictũ eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. Cap. XVI.

VERVM *opportune, dum meminimus aquatilium aĩaliũ, ad curam peruenimus piſcium, quorũ reditum quãuis alieniſſimũ agricultoribus putem (quid.n. tam contrarium excogitare queam, q̃ terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt, adeo quidem, ut ẽt dulcibus aquis marinos clauderent piſces, atq; eadem cura mugilem, ſcaurumq; nutrirẽt, qua nũc murena, & lupus educat̃. Magni enim ęſtimabat uetus illa Romuli, et Numę ruſtica progenies, ſi urbanę uitę cõparetur uillatica, nulla parte copiarum defici. Quamobrẽ nõ ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerãt, frequentabant, ſed ẽt quos rerũ natura lacus fecerat, cõuectis marinis ſeminibus replebãt. Inde uelinus, inde ẽt ſabatinus, et itẽ uulſinen*

ſis, & ciminus lupos, auratasq́; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia
piſcium genera dulcis undæ tolerantia, mox iſtam curam ſequēs
ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptūnumq́;
clauſerunt. Et iam cum auorum memoria circūfertur. M. Philippi
(uelut urbaniſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum, atq;
dictum. Nā is forte caſſini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſi/
tumq́; è uicino flumine lupum deguſtaſſet, atq; expuiſſet, impro
bum factum dicto proſecutus. Peream inquit, *niſi piſcem putaui.*
Hoc igitur periurium multorum *ſubtiliorem fecit gulam, doctaq́;,*
& erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum niſi quē Ty/
byeris aduerſo torrente defatigaſſet. Itaq; Terentius Varro, Nul
lus eſt inquit hoc ſeculo nebulo, ac rhynthon, qui non iam dicat,
nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequēs ha/
beat uiuarium. Attamē iiſdem temporibus, *quibus hanc memo*
rabat. Varro *luxuriem, maxime laudabat ſeueritas* Catonis, *qui*
nihilominus & ipſe tutor Luculli *grandi ære ſeſtertium millium*
quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Iam enim cele/
bres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria,
quorum ſtudioſiſſimi, uelut ante deuictarum gentium Numanti/
nus, & Iſauricus, *ita* Sergius Orata, et Licinius Murena *capto*
rum piſcium lætabantur uocabulis. Sed qm̄ *ſic mores obcallucre,*
non ut hæc uſitata, uerum ut maxime laudabilia, & honeſta iu
dicarentur. Nos quoq;, *ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri caſtiga/*
tores, hunc etiam quæſtum uillaticum patrisfamilias demonſtra
bimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter
exilitatem ſoli, quæ plerunq; litori uicina eſt, fructus terræ perci/
pere non poterit, ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei
quaſi primordium eſt, naturam loci contemplari, quo piſcinas fa
cere conſtitueris. Non enim *omnibus litoribus omne genus piſci/*
um haberi poteſt. Limoſa *regio planum educat piſcem, uelut ſo/*
leā, rhombum, paſſerem. Eadem *quoq; maxime idonea eſt cōchy*
liis, muricibus, & oſtreis, purpurarumq́; tum concharū pectun/
culis, balanis, uel ſphōdilis. At *arenoſi gurgites planos quidem*
non peſſime, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac denti/
ces, punicasq́;, & indigenas, umbras ue uerum conchyliis minus
apti. Rurſus *optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui*
ſcilicet, quod in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti ſunt, ut meru/
læ, turdiq;, nec minus mel anuri. Atq; *ut litorum, ſic et fretorum*

differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces decipiant. Nō enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut belops, qui pamphilio ꝓfun do, nec alio paſcitur, ut athlantico faber, qui & in noſtro gadiū municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eumq́; priſca cō ſuetudine Zeum appellamus, ut Scaurus, qui totius Aſiæ, Graeciæq́; litoribus Siciliæ tenus frequentiſſimus exit, nunquā in ligu ſticum, nec per Gallias enauit ad hibericū mare. Itaq; ne ſi capti quidem ꝑferantur in noſtra uiuaria, diuturni queant poſſideri. Sola ex ꝑtioſis piſcibus murena, quāuis tharſenſis, carpathiúq́; pe lagi, quod eſt ultimum uernacula, quouis hoſpes freto peregrinū mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. Cap. XVII.

STAGNVM cenſemus eximie optimum, quod ſic poſitū eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptū ſinat remanere ueterē. Nāq; id ſimillimum eſt pelago, quod agitatum uentis aſſidue renouat̃, nec concaleſcere poteſt, quū gelidum ab imo fluctū reuoluit in partē ſuperiorem. Id aūt ſtagnū uel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio, uel in litore con ſtruitur opere ſignino. Sed utcunq; fabricatum eſt, ſi ſemꝑ influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. Eorumq́; alios ſimplices, & rectos, quò ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis ſpatioſos, i qbus murenæ deliteſcāt. Quāquam nōnullis cōmiſceri eas cū alterius notæ piſcibus nō placet, qa ſi rabie uexant̃, qđ huic generi uelut canino ſolet accidere, ſæuiſſime ꝑſequunt̃ ſquamoſos, plurimoſq́; mādēdo cōſumunt. Itineraq́; ſi loci natura ꝑmittit, omni lateri piſcinæ dari cōuenit. Facilius .n. uetus ſubmouetur unda, cū quacunq; parte fluctus urgeat, ꝑ aduerſam pateat exitus. Hos aūt meatus fieri cenſemus ꝑ imam conſepti partē. ſi loci ſitus ita cōpetit, ut in ſolo piſcinæ po ſita libella ſeptem pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat, nā piſcibus ſtagni hæc in altitudinē gurgitis menſura abūde ē. nec dubiū, qn̄ q̄to magis imo mari uenit unda, tāto ſit frigidior quod eſt aptiſſimū nantibus. Sin aūt locus, ubi uiuarium conſtituere cenſemus, pari libra cū æquore maris eſt, in pedes nouē de fodiat̃ piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculis riui ꝑducantur, curandumq́; eſt, ut quamlargiſſime ueniāt, qn̄ modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, q̄ ſi

maior recentis freti uis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſtagnis lõgos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricãdos, quo ſint opaciores æſtuãtibus latebræ. Sed, ſi recens mare nõ ſemper ſtagnum permeat, id facere contrariũ eſt. Nã eiuſmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter ueteres emittũt, pluſq; nocet putris unda, q̃ prodeſt opacitas. Debent tñ ſimiles uelut cellæ parietibus excauari, ut ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilo minus facile, quam cõceperint aquã, remittant. Verũ meminiſſe oportebit, ut riuis, per quos exundat piſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, q̃bus impediatur fuga piſcium. Si uero laxitas permittit, è littore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ ueſtiunt̃, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & q̃tum cõminiſci ualet hominis ingeniũ, repræſentare faciem ueri maris, ut clauſi quãminime cuſtodiã ſentiant. Hac rõne ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquiſſimum meminiſſe ẽt in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipit̃, et quid quæq; ferat regio. Neq;.n. ſi uelimus, ut in mari nonnunq̃ cõſpeximus, in uiuario multitudinem mulorum paſcere queamus, cum ſit molliſſimũ genus, & ſeruitutis indignantiſſimũ. raro itaq; unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur. At cõtra frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut ꝓpoſueram, qualitatem littoris noſtri contemplemur, ſi uitemus ſcopulos, an probemus. Turdi cõplura genera, merulaſq;, et auidas muſtellas, tum ẽt ſine macula (nã ſunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime ꝓbantur, murenas, & ſiquæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ, quarũ pretia uigent. nam uile ne captare quidem nedũ alere cõducit. Poſſunt iſta eadem genera etiã littoris arenoſi, ſtagnis contineri, nã quæ limo, cœnoq; luteſcunt, ut ante iam dixi, conchylijs magis, & iacentibus apta ſunt animalibus. Neq; eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes, atq; erectos, neq; eadem præbentur cibaria proſtratis piſcibus, quæ erectis. Nãq; ſoleis ac rhõbis, & ſimillimis aĩalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo receſſu nunq̃ deſtituitur. Spiſſi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquã ſemper emineant, ẽt cum maris æſtus intumuerit. Mox præiaciunt̃ in gyrum moles, ita ut cõplectantur ſinu ſuo, nec tñ excedant ſtagni modum. Sic.n. & ma

ria atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſi-ſtens piſcis ſedibus ſuis nõ exturbatur, neq; ipſum uiuarium reple-tur algarum cõgerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi uiolẽ-tia. Oportebit aũt nõnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quãtalibet hyemis ſæuitia ma-re ſine fluctu tranſmittant. Hinc eſca iacentium mollior eſſe de-bet ꝙ ſaxatilium. Nã qa dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem nõ poſſunt. Itaq; præberi cõ-uenit tabentes halleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putremq; ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, uel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit. Tum ſcombri, charcariq;, & elacatæ uentriculos, & ne per ſingula enumerẽ, ſalſamentorum omniũ pur-gamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos aũt plura no-minauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, ſed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiã ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ ſunt dã-dæ, nec minus eliſum molle ſorbum, quiq; ſunt cibi ſorbilibus pro-ximi, ut e mulctra, recens caſeus, ſi loci cõditio, uel lactis annona permittit. Nulla tñ æque, ꝙ prædictæ ſalſuræ pabula cõmode dan-tur, quoniam odorata ſunt. Omnis.n. iacẽs piſcis magis naribus eſcam, ꝙ oculis ueſtigat, nam dum ſupinus ſemper cubat; ſubli-mius aſpectat, & ea, quæ in plano ſunt dextra, leuaq; nõn facile peruidet. Itaq; cum ſalſamenta obiecta ſunt, eorum ſequens odo-rem peruenit ad cibos. Cæteri aũt ſaxatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & hallecula modo capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quiſquis deniq; eſt in-crementi minuti piſcis, maiorem alit. Siquando tñ hyemis ſæui-tia non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis offæ, uel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Ficus quidẽ ari-da ſemp obijcitur, eximia ſi ſit (ut Bæticæ, Numidiæq; regiõum) larga. Cæterum illud cõmitti nõ debet, quod multi faciunt, ut ni-hil præbeant, quia ſemetipſos etiã diu clauſi tolerare poſſint, nã niſi piſcis domini cibarijs ſaginatur, cum ad piſcatorium forum per-latus eſt, macies indicat eum nõ eſſe libero mari captum, ſed de cu-ſtodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica paſtio finem præſenti diſputationi faciat, ne immo-dico uolumine lector fatigetur. Redibimus aũt ſequenti exordio ad curam ſylueſtrium pecorum, cultumq; apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

V ENIO NVNC ad tutelam pecudũ ſylueſtrium, & apium educationem, quas & ipſas Publi Siluine uillaticas paſtiones iure dixerim. Siquidem mox antiquus lepuſculis, ac preisq;, ac ſimilibus feris iuxta uillã plerũq; ſubiecta dominicis habitatiõibus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio poſſidentis oblectaret oculos, & cum exegiſſet uſus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoq; dabantur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parietibus excisis, uel in ꝓtectis porticibus, ac pomarijs. Quare quũ tituli, quẽ ſcripſimus, huic diſputationi rõ reddita eſt, ea nũc quæ ꝓpoſuimus, ſingula pſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. Cap. I.

FERAE pecudes, ut capreoli, damæq;, nec minus origum, ceruorumq; genera, & aprorum modo lautitijs, & uoluptatibus dominorum ſeruiunt, modo quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunq; competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuarium, ſemperq; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uero quæſtum, reditumq; deſyderant, cum eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuerit aqua, uel inducitur fluens, uel inſoſſi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſyluæ pro cuiuſq; facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat haud dubie cæmentis, & calce formatus circũdatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uero neutrum patriſamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi, ſic enim appellatur genus clatrorum, idq; fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere, nam oleæ rara eſt occaſio. Quicquid deniq; ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro cõditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et ſi ueteris arboris trun

cus, ſiue ut craſſitudo poſtulat, erit fiſſilis ſtipes, compluribus lo-cis per latus efforatur, et in circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur, deinde per tráſuerſa laterum caua transmittuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autẽ uacerras inter pedes octonos defigere, ſeriſq; tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo licet etiam latiſſimas regiões, tractusq; montium claudere, ſicuti Galliarum, necnon & in alijs quibuſdam prouincijs locorum uaſtitas patitur, nam & fabricãdis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt. Quippe crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maxime prædictis generibus ſalutare. Tum etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſime ſubminiſtrat, præcipueq; ſaltus eligunt, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abũdant, nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, q ſunt feraciſſimi, quernea glandis, & ilignea, nec minus cerrea, tũ & arbuti, cæterorũq; pomorum ſylueſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus, nã eadem ferè ſunt pecudum ſylueſtrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen nõ debet eẽ diligens paterfamilias cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uiliſſime conſtiterit dare, idq; ut intelligant feræ p̃beri, unam, uel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctantes ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educẽt natos. Itaque cuſtos uiuarij frequenter ſpeculari debebit, ſi iã effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis. Nec uero patiendus eſt oryx, aut aper aliuſue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere, nam uſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea macreſcunt ſenectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus tamen compluribus annis ſuſtineri poteſt, nam diu iuuenis poſſidetur, quod æui longioris uitam ſortitus eſt. De minoris autem incrementi aĩalibus, qualis eſt lepus, hæc p̃cipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerũ ferè intubi lactucæq; ſemina par-

uulis areolis per diuerſa ſpatia factis inÿciantur. Itemq; *punicũ ciaer, uel* boc *uernaculum, nec minus* ordeum *&* *ciaercula condita* ex borreo promantur, et *aqua cœleſti macerata obÿciantur, nã ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur.* Hæc porrò *animalia, uel ſimilia his (etiam ſilente me) facile* intelligitur, *q̃ non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum eſt, ſiquidem* propter *exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nactæ egreſſus fugam moliuntur.*

De *Apibus.* Cap.II.

VENIO *nunc ad alucorum curam, de quibus neq; diligentius* quicquam *præcipi* poteſt, *q̃ ab* Higinio *iam dictum eſt*, nec ornatius, *q̃* Virgilio, *nec eligãtius, q̃* Celſo. *Higinius ueterũ auctorũ placita ſecretis diſperſa monimentis induſtrie collegit.* Virgilius poeticis *floribus* illuminauit. Celſus *utriuſq; memorati adhibuit modum.* Quare ne attentanda quidem nobis *fuit* hæc di*ſputationis materia, niſi quod conſumatio ſuſceptæ profeſſionis* banc *quoq; ſui* partem *deſyderabat, ne uniuerſitas incboati operis noſtri: uelut membro aliquo reciſo, mutila, atq; imperfecta cõſpiceretur.* Atque *ea, quæ* Higinius *fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poeticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei conceſſerim.* Nec *ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerit'ne mulier pulcberrima ſpecie* Melliſſa, *quam* Iupiter *in apem conuertit, an (ut* Eubemerus *poeta dixit) crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ* Pbruxonides *educauerint, mox dictæo ſpecu* Iouis *extitiſſe nutrices, easq; pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruum educauerant alumnum.* Iſta *enim, quãuis nõ dedeceant poetam, ſummatim tamen, & uno tantummodo uerſiculo leuiter attigit* Virgilius, *cum ſic ait,*

Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quãdo & in qua regione primum natæ ſint. Vtrum *in* Theſſalia *ſub* Ariſtæo, *an in inſula* Cea, *ut ſcribit* Eubemerus, *an* Ericthonÿ *temporibus in monte* Hymeto, *ut* Eutbronius, *an* Cretæ Saturni *temporibus, ut* Nicander. Non *magis quàm utrum examina tanquam cætera uidemus animalia concubitu ſobolem procreent, an bæredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter* Maro, *& utrũ euomant liquorem mellis, an alia parte reddant.* Hæc.n. *& his*

ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, q̃ ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; litterarũ gratiora ſunt iſta in otio legentibus, q̃ negotioſis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicq̃ iuuant.

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimũ. Cap. III.

QVARE reuertamur ad ea, quæ aluearorum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ cõditor Ariſtoteles in ijs libris, quos de animalibus cõſcripſit, apum ſiue examinum genera cõplura demõſtrat, earũq; alias uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras, & hirſutas alas habent, alias minores quidẽ, ſed æque rotũdas, & infuſci coloris, horridiq; pili, alias magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tñ, & latas coloris meliuſculi, nõnullas minimas, gracileſq;, et acuti aluei ex aureolo, uarias, atq; leues, eiusq; authoritatem ſequens Virgilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed tñ iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſſiduo interuẽtu eoꝝ, qui curant aluearia, nam, cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq; ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decẽ, nec ullum examẽ hanc ætatem põt excedere, q̃uis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internitiõe anno, gens uniuerſa totius aluei cõſumit. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper ꝓpaganda erit ſoboles, obſeruandũq; uere cum ſe noua profundent examina, ut excipiantur, & domi aliorum numerus augeatur, nam ſæpe morbis intercipiunt, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. Cap. IIII.

INTERIM per has notas, quas iã diximus, ꝓbatis apibus deſtinari debẽt pabulatiões, eæq; ſint ſecretiſſimæ, ut et noſter pcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, et minime ꝓcelloſo cœli ſtatu.

Quo neq; ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent, neq; oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda ſit frutícis exigui, et maxime thymi, aut origani, tum ēt tymbræ, uel noſtratis cunilæ, quā ſatureiam ruſtici uocant. Poſt hæc frequens ſit increměti maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraq; cytbiſus. Eſt. n. ſatiua, & altera ſuæ ſpontis, itemq; ſemper uirens pinus, & minor ilex, nam prolixior ab omnibus improbatur. Ederæ quoq; non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimū mellis. Arbores uero ſunt ꝓbatiſſimæ rutila, atq; alba ζiζiphus, nec minus amaranthus, tum etiā amygdalæ, & perſici, atq; pyri, deniq; pomiferarum pleraq;, ne ſingulis immorer. At ſylueſtrium cōmodiſſime faciunt glandifera robora, quinetiam terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus, & odorata cedrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocētes, taxi repudiantur. Mille præterea ſemina uel crudo æſpite uirentia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli, caules acāthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortēſi lira cōſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tū punicæ roſæ, luteolæq;, & ſarranæ uiolæ, nec minus cœleſtis numinis hyacinthus, coritius itē, ſiculusq; bulbus croci deponit̄, qui coloret, odoretq; mella. Iam uero notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultisq;, atq; paſcuis regionibus, quæ fauoꝝ ceras exuberāt, ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtriq; olus, & intubi ſylueſtris, ac nigri papaueris flores. Tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdē nōis edomita, quam græci ςαφυλῖνον uocant. Verum ex cunctis, quæ propoſui, quæq; obmiſi tpis compendia ſequēs (nam inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, ſerpyllumq;, & origanū. Tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ marinus ros, & noſtras cunila, quā dixi ſatureiam. Mediocris deinde guſtus amaranthini, ac ζiζiphi flores, reliquaq;, quæ ꝓpoſuimus, cibaria, ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto, atq; arbuto prouenit, uillaticū, quod naſcitur in oleribus, et ſtercoroſis herbis. Et quoniam ſitum paſtionum, atq; etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. Cap. V.

SEDES *Apibus collocanda eſt contra brumalē meridiem ꝓcul à tumultu, & cœtu hominū, ac pecudū, nec calido loco, nec*

frigido, nam utraq; re infeſtantur. Hæc aũt ſit in ia parte uallis, & ut uacuæ cũ ꝓdeunt pabulatum apes, facilius editioribus ad uolent, & collectis utenſilibus, cum onere per procliuia nõ ægre deuolent. Si uillæ ſitus ita cõpetit, non eſt dubitandum, qn ædifi cio iunctum apiariũ maceria circũdemus, ſed in ea parte, quæ te/tris latrinæ, ſterquiliniiq;, & balinei libera eſt odoribus. Verũ ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamẽ incõmoda congruent, ſic quoq; magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiariũ. Sin autẽ cuncta fuerint inimica, certe uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere nõ ſit graue poſſidenti, nã res iſta maximam fidẽ de/ſyderat, quæ quoniã rariſſima eſt, interuentu domini tutius cuſtõ ditur, neq; ea curatorem fraudulentũ tantũ, ſed etiã immundæ ſegnitiæ peroſa eſt, æque.n. dedignatꝰ, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetꝰ fraudulẽter. Sed ubicũq; fuerint aluearia, nõ editiſſi mo claudantur muro, qui ſi metu prædonũ ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis api bus ſit peruius, iungaturq; tuguriũ, quo & cuſtodes habitent, et condatur inſtrumentũ, ſitq; maxime repletum præparatis alueis ad uſum nouorum examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibẽtur.

Palmaq; ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludetq; fauis emiſſa iuuentus
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tũ perẽnis aqua, ſi eſt facultas, inducatꝰ, uel extructo canali ma/nu detur, ſine qua neq; faui, neq; mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitꝰ, ut dixi, præterfluẽs unda, uel putealis, canali/bus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit eurus.

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ incremẽ ti parui, maximeq; propter ſalubritatem, nã ſunt etiam remedio lãguentibus cytiſi, tum deinde caſiæ, atq; pini, & roſmarinus, quinetiã cunilæ, & thymi frutices, itemq; uiolarum, uel quæcũq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris nõ ſolum uirentia, ſed et quælibet res prohibeantꝰ, ſicuti cãcri nidor,

cũ eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni, nec minus uiten tur caua rupes, aut ualles argutæ, quas græci ἠχους uocant.

De uaſis aluearum probandis. Cap. VI.

IGITVR ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt ꝑ conditione regionis, ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitãter utiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate, ſiue ferulis exuberat, ijs quoq;, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus cõmode uaſa texuntur. Si neutrũ aderit, opere textorio ſalicibus cõnectũtur, uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabũtur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorũ genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur. Quoꝝ alterum iure damnauit Celſus, quoniã maxime eſt ignibus obnoxium, alterum probauit, quãuis incõmodum eius præcipuum nõ diſſimulauerit, quod ſi res poſtulet, transferri nõ poſſit. Itaq; non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos. Neq;.n. ſolum id repugnat rationibus domini, quod immobiles ſint, cum uẽdere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim cõmodum pertinet ad utilitatem ſolius patrisfamilias) ſed quod ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorũ uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt, hoc maxime uitandum eſt. Itaq; quãuis doctiſſimi uiri authoritatem uerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi, nã quod maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circumſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegãtur, eaſdemq;, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. VII.

SED Quoniam pleriſq; uidetur iſtud operoſum, qualiacunq; uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiariũ in tres pedes altitudinis, totidemq; craſſitudinis, iſq; ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, alijs ue noxijs animalibus præbeatur.

ſuperponuntur

ſuperponũtur deinde ſiue(ut Celſo placet)lateribus facta domici-lia,ſiue(ut nobis)aluearia,preterquã à tergo circum ſtructa, ſeu quod penè omnium in uſu eſt,qui modo diligenter iſta curãt per ordinem uaſa diſpoſita ligantur,uel latercul is, uel cæmẽtis, ita utſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq; frontes utrinq; ſint,nam & quà procedunt,nonnunquam pate-facienda ſunt,& multo magis à tergo,quia ſubinde curanſ ex-amina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt,ut paulum altera ab altera diſtet,ne,cum in-ſpiciuntur ea,quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alterã concutiat,uianasq; apes conterat,quæ omnem motum imbecil-lis cæreis operibus ſuis,tanquam ruinam timent. Ordines qdem uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem tres eſſe abunde eſt, quo niam ſummum ſic quoq; parum commode curator inſpicit. Ora cauearum,quæ præbent apibus ueſtibula,proniora ſint, q̃ terga ut ne influant imbres,& ſi forte tamen ingreſſi fuerint, non im-morentur,ſed per aditum effluant,propter quod conuenit aluea ria porticibus ſupermuniri,ſin aliter, luto punico frondibus illi-nitis adumbrari,quod tegmen cum frigora,& pluuias,tũ æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hyems, itaq; ſemper ædificium ſit poſt apiarium,quod aquilonis excipi-at iniuriam,ſtabuliſq; præbeat teporem,nec minus ipſa domici lia,quamuis ædificio protegantur,obuerſa tamen ad hybernum orientem componi debebunt,ut apricum habeant apes matuti-num egreſſum,et ſint ex perrectiores,nam frigus ignauiã creat, propter quod etiam foramina,quibus exitus,aut introitus daſ, anguſtiſſima eſſe debent,ut quamminimum frigoris admittant, eaq; ſatis eſt ita forari,ne poſſint capere plus unius apis incremẽ tum,ſic nec uenenatus ſtellio,nec obſcœnum ſcarabæi, uel papi-lionis genus,lucifugæq; blattæ,ut ait Maro,per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur,atq; utiliſſimum eſt pro frequentia do-micilij,duos,uel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti,qui uelut cuſtos ueſtibuli prodeun-tibus inhians,apibus affert exitium,eæq; pauciores intereunt,cũ liceat uitare peſtis obſidia per alium uadentibus effugium.

De comparandis apibus,& quemadmodum ſylueſtria exami-na capiantur. Cap. VIII.

ATQVE Hæc de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus eli
gendis abunde diximus, quibus prouiſis, ſequitur ut examina
deſyderemus. Ea porrò uel ære parta, uel gratuita contingunt.
Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædictis comprobe/
mus notis, et earũ frequentiam prius q̃ mercæmur, apertis aluea
ribus conſyderemus, uel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certe id
quod contemplari licet, notabimus, ut in ueſtibulo ianuæ com/
plures conſiſtant, & uehemens ſonus intus murmurantiũ exau/
diatur, atq; etiam (ſi oẽs intra domicilium ſilentes forte conquie/
ſcant,) labris foramini aditus admotis, et inflato ſpiritu ex reſpõ
dente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare uel multitudi/
nem, uel paucitatẽ. Præcipue aũt cuſtodiẽdum eſt, ut ex uicinia
potius, q̃ ex peregrinis regionibus petanꝫ, qm̃ ſolent cœli noui/
tate laceſſiri. Quod ſi non cõtingit, ac neceſſe habuerimus lon/
ginqs itineribus aduehere, curabimus, ne ſalebris ſolicitenꝫ, op/
timeq; noctibus collo portabunꝫ, nã diebus requies danda eſt, et
infundendi ſunt grati apibus liquores, qbus intra clauſum alan
tur. Mox cũ perlatæ domum fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec ape
riri, nec collocari oportebit aluemn niſi ueſperi, ut apes placidæ
mane poſt totius noctis requiem egredianꝫ, ſpeculariq; debemus
ferè triduo, an uniuerſæ ſe profundant, qđ cum faciunt, fugã me
ditantur. Ea remedia, qbus debeant inhiberi, mox præcipiemus.
at quæ dono, uel aucupio cõtingunt, minus ſcrupuloſe ꝓbanꝫ,
quãquam nec ſic qdem uelim niſi optimas poſſidere, cũ & impẽ
ſam, & eandem operã cuſtodis poſtulent bonæ, atq; improbæ, et
quod maxime refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infa
ment generoſas, nam minor fructus mellis reſpondet, cũ ſegnio/
ra interueniunt examina. Verũtamen qm̃ interdum propter cõ/
ditionem locoꝝ uel mediocre pecus (nã malum nullo quidem mo
do) parandum eſt, curã ueſtigandis examinibus hac rõne adhi/
bebimus. Vbicunq; ſaltus ſunt idonei, mellificii nihil antiquius, q̃
qbus apes, utantur, uicinos eligunt fontes, eos itaq; conuenit ple
runq; ab hora ſecunda obſideri, ſpeculariq; quæ turba ſit aquan/
tium, nã ſi paucæ admodũ circũuolant, niſi tñ complura capita
riuoꝝ diductas faciunt rariores) intelligenda eſt earum penuria,
propter quam locum quoq; non eſſe mellificum ſuſpicabimur, at
ſi comeant frequentes, ſpem quoq; aucupandi examina maiorem
faciunt, eaq; ſic inueniunꝫ. Primum q̃ longe ſint explorãdũ eſt,

præparandumq́; in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, cõmoratus eodem loco facilius redeũtes agnoſcere poteris, at ſi non tarde id faciẽt, ſcias eas in uicinio conſiſtere, ſin aũt ſerius, pro mora tp̃e æſtimabis diſtantiam loci, ſed cum animaduerteris celeriter redeuntes, ſi non ægre perſequeris iter uolantium, ad ſedem perduceris examinis. In ijs aũt, quæ longius meare uidebuntur, ſolertior adhibebitur cura, quæ talis eſt. Arundinis internodium cum ſuis articulis exciditur, et terebrat̃ ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, uel de fruto inſtillato, ponitur iuxta fontem; deinde cum ad odorẽ dulcis liquoris cõplures apes irrepſerunt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una, quæ, cum euaſit, fugam ſuã demõſtrat obſeruãti, atq; is, dum ſufficit, perſequit̃ euolantem. Cum deinde cõſpicere deſijt apẽ, tum alteram emittit, & ſi eandem petit cœli partem, ueſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliam quoq;, atq; aliam foramine adapto patitur egredi, regionemq́; notet, in quã plures reuolent, & eas pſequatur, donec ad latebrã perducatur examinis, quod ſi eſt abditum ſpecu, fumo elicitur, & cũ erupit, æris ſtrepitu coercetur. nam ſtatim ſono territum, uel in frutice, uel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à ueſtigatore præparato uaſe reconditur, ſin aũt ſedem habet arboris cauæ, &, aut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patit̃, acutiſſima ſerra, quo celerius id fiat, p̃ciditur primũ ſuperior pars, q̃ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidet̃ inhabitari, tũ reciſus utraq; parte mundo ueſtimento cõtegitur, qm̃ hoc quoq; plurimum refert, ac ſi qbus rimis hiat, illinitur, & ad locũ pfertur, relictisq́; paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluoꝶ collocatur, ſed indagatorem conueniet matutina tp̃a ueſtigandi eligere, ut ſpatium diei habeat, quo exploret cõmeatus apum. Sæpe. n. ſi ſerius cœpit eas denotare, etiam cum in propinquo ſunt, iuſtis operũ peractis ſe recipiunt, nec remeãt ad aquã, quo euenit ut ueſtigator ignoret, quàm longe à fonte diſtet examen. Sunt qui per initia ueris apiaſtrum, atq; (ut ille uates aĩt) trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen, aliasq́; colligãt ſimiles herbas, q̃bus id genus animalium delectatur, et ita aluos perfricent, ut odor, & ſuccus uaſi inhæreat, quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longe à fonti-

bus diſponant, eaq; cum repleta ſunt examinibus, domum reſe-rant, ſed hoc niſi locis, quibus abundant apes, facere nō expedit, nā ſæpe inania uaſa nacti, qui forte prætereunt, ſecum auferunt, Neq; tamen eſt tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno, at in maiore copia etiā ſi multa intercipiūtur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur, atq; hæc eſt ratio capiendi ſylueſtria examina.

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. Cap. IX.

DEINCEPS talis altera eſt uernacula retinendi, ſemper quidem cuſtos ſedule circumire debet aluearia. Neq;.n.ullum tēpus eſt, quo non curam deſyderent, ſed eam poſtulant diligentiorem, cum uernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio ꝓtinus excepti ſunt, diffugiunt, quippe talis eſt apiū natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolādi uires adepti ſunt, conſortia dedignantur uetuſtiorꝝ, multoq; magis imperia, qppe cum rationabili genere mortaliū, tum magis egētibus conſilij mutis animalibus nulla fit regni ſocietas, itaq; noui duces ꝓcedunt, cum ſua iuuētute, quæ uno, aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glomerata cōſiſtens, egreſſu ſuo ꝓprie deſyderium ſedis oſtendit, eaq; uelut patria cōtenta eſt, ſi à procuratore ꝓtinus aſſignetur. Sin aūt defuit cuſtos, uelut iniuria repulſa peregrinam regionem petit, quod ne fiat, boni curatoris eſt uernis temporibus obſeruare alueos in octauam ferè diei horam, poſtq̄ non temere ſe noua proripiunt agmina, eorumq; egreſſus, regreſſusq; ut diligentius cuſtodiat, nam quædā ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere. Poterit exploratam fugam præſciſcere ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo, ſiquidem ferè ante triduum, q̄ eruptionem facturæ ſint, uelut militaria ſigna mouentium, tumultus ac murmur exoritur. Ex quo, ut ueriſſime dicit Virgilius,

Corda licet uulgi præſciſcere, nanq; morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaq; maxime obſeruari debet, q̄ iſtud faciūt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nā inter ſe tanq̄ ciuilibus bellis, & cum alteris quaſi cum exteris gētibus præliantur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint,

preſtò ſit ad utrũq; caſum paratus cuſtos. Pugna quidẽ uel unius inter ſe diſſidentis, uel duoꝝ examinum diſcordantium facile compeſcitur, nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit,

Aut mulſo paſſo'ue, aut alio, quouis liquore ſimili reſperſo uidelicet familiari dulcedine ſæuientiũ iras mitigante, nã eadẽ mire ẽt diſſidentes reges cõciliant. Sunt. n. ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerũ ſeditione plebs in partes diducit, qđ frequenter fieri ꝓhibendum eſt, qm̃ inteſtino bello totæ gẽtes conſumuntur, itaq; ſi cõſtat principibus gratia, manet pax incruẽta. Sin aũt ſæpius aciẽ dimicantes notaueris, duces ſeditionũ interficere curabis, dimicantiũ uero ꝓlia ꝑdictis remedijs ſedant, ac deinde cũ agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo cõſederit, aiaduertito, an totũ examen in ſpẽm unius uuæ dependeat, idq; ſignũ erit aut unũ regem ineſſe, aut certe plures bona fide recõciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuũ reuolent domicilium, ſin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe, atq; in ijs partibus, quibus maxime uideris apes glomerari, requirere duces debebis, itaq; ſucco prædictarum herbarum, ideſt meliſſophili, uel apiaſtri manu illita, ne ad tactũ diffugiant, leuiter inſeres digitos, et diductas apes ſcrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. Cap. X.

SVNT *autem ij reges maiores paulo, & oblongi magis q̃ cæteræ apes rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis pulchri coloris, & nitidi, leuesq;, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi qs forte pleniorem quaſi capillum, quẽ in uentre gerunt, aculeũ putet, quo & ipſo tñ ad nocendum nõ utuntur, quidam etiam infuſci, atq; hirſuti reperiuntur, quoꝝ pro habitu, damnabis ingenium,*

Nam duæ ſunt regum facies, duo corpora plenis.
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis, inſignis & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui eſt melior, nam deterior ſordido
ſputo ſimilis tam fœdus eſt, q̃ puluere ab alto
Cum uenit, & ſicco terram ſpuit ore uiator. Et, ut idẽ ait,
Deſidia, latamq; trahens inglorius aluum. Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede necā, melior uacua ſine regnet in aula.
Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, ubi ſæpius cum exami-
ne ſuo conatur eruptione facta profugere, nam uelut quadā com-
pede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitu-
tus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne di-
tionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. Cap. XI.

SED Nonnunquam necandus eſt, cum uetus alueare numero
apium deſtituitur, atq; infrequentia eius aliquo examine replen-
da eſt, itaq; cū primo uere in eo uaſe nata eſt pullities nouus rex
eliditur, ut multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis conuer-
ſetur, quod ſi nullam ꝓgeniem tulerint faui, duas, uel tres alueo-
rum plebes in unum contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci
liquore, tum demum includere, & poſito cibo, dum conuerſari cō-
ſueſcant, exiguis ſpiramentis relictus triduo ferè clauſas habere.
Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrari-
um, quippe turba uetuſtior ſi elidatur, uelut quidam ſenatus iu-
nioribus pareat neceſſe eſt, & ſiquæ ſint imperia ualidiorꝫ contu-
maciter ſpernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur. Illud tn̄ incō-
modum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apium
relictus à nobis rex ſenectute deficit, quod tanq̃ domino mortuo,
familia nimia licentia diſcordat, cui facile occurritur, nam ex ijs
alueis, quæ plures habent principes, dux unus eligitur, isq; trāſ-
latus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector cōſtituitur. Poteſt aūt
minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua peſte uexant̄, pau-
citas apium emendari, nam ubi cognita eſt clades infrequentis
aluei, quos habeat fauos oportet conſyderare, tum deinde, ceræ,
quæ ſemina pullorum continet, partem recidere, in qua regiꝫ ge-
neris proles animatur. Eſt aūt facilis conſpectu, qm̄ ferè in ipſo fi-
ne cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, et laxioris
fiſtulæ, q̄ ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli de-
tinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fi-
ſtulas eſſe, quæ contineant regios pullos. Higinius quoq; auctori-
tatem græcorum ſequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes)
fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora, q̄ ſint plebeij
ſeminis inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri colo-
ris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. Cap. XII.

EST ET illa uernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tẽpore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem fuga denunciauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit ueſtibulum, ut nulla intro reuolet, ſed ſe confeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerũq; uulgo iacentium ſonitu terreat fugiens iuuentus. Eaq; quæ uel pauida, cum repetierit aluũ maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, uel ſtatim ſe ad proximam frondem contulerit, protinus cuſtos nouum loculamẽtum in hoc præparatum pliniat intrinſecus prædictis herbis, deinde guttis mellis reſperſum admoueat. Tum manibus, aut etiã trulla cõgregatas apes recõdat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dũ aduesperaſcat. Primo deinde crepuſculo trãſferat, & reponat in ordinem reliquorũ alueorũ. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere, nã ſunt nonnulla examina, quæ, cum proceſſerint, ſtatim ſedẽ ſibi quærant in proximo, eandemq; occupent, quã uacuã repererint. Hæc ferè acqrendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. Cap. XIII.

SEQVITVR ut morbo, uel peſtilentia laborantibus remedia deſyderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi ut longius aluei transferantur. Morborum autẽ facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſameram ulmi promunt, nãq; ſicut nouis pomis, ita his primitiis floribus illectæ auide ueſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin atra ſatietatem, tali nocente cibo, quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt, nam & tithymallus maiorum quoq; animalium uentrem ſoluit, & proprie ulmus apium. Eaq; cauſa ẽ, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remedijs & prouideri poteſt, ne tali peſte uexentur, & cum iã laborãt, ſanari, nã illud, quod Higinius maiores

ſecutus auctores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare nõ audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum cor/ pora, quæ, cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim ene/ ctæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa æquinoctiũ uernum, cum clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolẽ pferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatũ uas, ſi obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſe/ mus, ſnam uel grana mali punici tunſa, & uino amineo conſper ſa, uel uuæ paſſæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, et auſte ro uino inſuccatæ dari debent, uel ſi per ſe iſta fruſtata ſunt, om/ nia eadẽ æquis ponderibus in unum leuigata, & fictili uaſe cũ amineo uino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canali/ bus apponi. Nõnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cũ gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. Quidã bubu/ lam, uel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alueis appo/ nunt. Necnõ etiam ille morbus maxime eſt conſpicuus, qui horri das, contractasq; carpit, cum frequenter aliæ mortuarum corpo/ ra domicilijs ſuis efferũt, aliæ intra tecta, ut in publico luctu, mœ ſto ſilentio torpent. Id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla, uel arida ro ſa detriti. Galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi cõ uenit, paſſoq;, & defruto uetere feſſas ſuſtinere. Optime tamẽ fa/ cit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos, ea cum ue tere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ari ſtomachus inquit, hoc modo ſuccurrendũ laborantibus exiſtimat. Primũ, ut omnes uitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur, deinde ut fumigentur. Prodeſſe etiam putat apibus ue tuſtate corruptis examen nouum contribuere, quãuis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur, uerũtamen adiecta multitudine læ taturas. Sed ut concordes maneant, earum apiũ, quæ ex alio do/ micilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges de/ bere, nec tamẽ dubium, quin frequentiſſimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia cõfirmen tur, ſed & id cum fiet, animaduertendum, ut eos fauos ſubijcia/

mus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas æras erodunt exerētes capita, nam ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cum foueri deſierint. Sæpe etiam uitio, quod græci φαγίδ᾽αιναι uocant, intereunt. Siquidem cum ſit hæc apium cōſuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere ſe poſſe, nonnūnquam euenit, ut conſumatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis cauſa longius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſyluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat, quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat, tunc quæ uacuæ cerarū partes computreſcunt, & uitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoq; apes intereant. Id *ne fiat, duo populi coniungi debent, qui poſſint adbuc integras ceras explere, uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos ante q̃ putreſcant, uacuis partibus acutiſſimo ferreo liberare, nā hoc quoq; refert, ne admotum hebes ferramentum (quia non facile penetret) uehementius impreſſum fauos ſedibus ſuis cōmoueat.* Q*uod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquunt. Eſt & illa cauſa interitus, quod interdum continuis annis plurimi flores ꝓueniunt, & apes magis mellificijs, q̃ fœtibus ſtudent, itaq; nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis ſupplementis frequentatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt, itaq; ſi tale uer inceſſit, ut & prata, & arua floribus abūdent, utiliſſimum eſt tertio quoq; die aluorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per q̃ non poſſint apes exire, ut ab ope mellifico euocatæ, qm̄ ſe nō ſperent poſſe ceras oēs liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè ſunt examinum uitio laborantium remedia.*

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. Cap. XIIII.

DEINCEPS *illa totius anni cura, ut idē Higinius cōmodiſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mēſe Martio circa* VIII. *Cal. Aprilis in octaua parte arietis cōficitur, ad exortum uergiliarꝫ dies uerni tp̄is habentur duodequinquaginta, per hos primū ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut oīa purgamenta, quæ ſunt hyberno tp̄e congeſta, eximantur, & ut araneis, qui*

*fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incẽſo bu-
bulo fimo, hic enim quaſi quadã cognatione generis maxime eſt
apibus aptus. Vermiculi quoq;, qui tineæ uocantur, & item papi
liones enecandi ſunt. Quæ peſtes plerunq; fauis adhærentes deci
dunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis, nidorẽ
admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina fir
mabuntur, eaq; fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſto
diendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debe-
bit, uti pridie caſtus ſit ab rebus venereis, ne'ue temulentus, nec
niſi lotus ad eas accedat, abſtineatq; ferè ab omnibus redolenti-
bus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina,
itemq; fœtentibus acrimonijs allij, uel cæparũ, cæterarumq; rerũ
ſimiliũ. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cũ ſit uer-
giliarum exortus circa. V. Idus Maij incipiũt examina uiribus,
& numero augeri. Sed & iiſdẽ diebus intereunt, quæ paucas, et
ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur in extremis
partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, q̃ ſint cæterarum
apum, eosq; nonnulli putant eſſe reges. Verum quidam græcorum
auctores οἴςρους appellant, ab eo, quod exagitent, neq; patian
tur examina conquieſcere. Itaq; præcipiunt eos enecari. Ab exor
tu uergiliarum ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio circa
octauam partem cancri ferè examinant alui, quo tempore uehe
mentius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tumq; per
acto Solſtitio, uſq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt
pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed ij quemadmodũ tol-
li debeant, mox dicetur, cum de confectura mellis præcipiemus.
Cæterum hoc eodem tpe progenerari poſſe apes iuuenco perem-
pto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt.
Mago quidem uentribus ẽt bubulis idem fieri affirmat. Quam
rõnem diligentius pſequi ſuperuacuum puto conſentiens Celſo,
qui prudentiſſime ait non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut
ſic requirendum ſit, uerũ hoc tempore, & uſq; in autumni æqui
noctium decimo quoq; die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ.
Quod cũ ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tñ eſſe conue
nit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, cõſper
ſis uacuis partibus aluorum, & quamrecentiſſimi rigoris aqua in-
fuſa. deinde ſiquid ablui non poterit pinnis aquilæ, uel ẽt cuiuſli
bet uaſtæ alitis, q̃ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ,*

ſi apparuerint, euerrantur, papilionesq́; enecentur, qui pleruinq;
inter aluos morantes apibus exitio ſunt, nam & ceras erodunt,
& ſtercore ſuo uermes progenerant, quos aluorum tineas appella/
mus. Itaq; quo tpe maluæ florent, cum eſt earum maxima multi
tudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, et
in fundum eius lumen aliquod demittatur, undiq; papiliones cō
currunt, dumq́; circa flāmulam uolitant, aduruntur, quod nec fa
cile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus lōgius ab igne poſſunt
recedere, cum lateribus æneis circūueniantur, ideoq́; propinquo
ardore conſumuntur. A canicula ferè poſt diem quinquageſimū
arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thym/
bræq; apes mella conficiunt, idq́; optimæ notæ eniteſcit autumni
æquinoctio, quod eſt ante Calē. Octobris, cum octauam partē li
bræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum, cauendum
erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluea
ria plerunq; obſidiantur prodeuntibus. Poſt arcturi exortum cir/
ca æquinoctium libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio.
Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Calen. Octo/
bris ad uergiliarum occaſum diebus XL. ex floribus tamaricis,
& ſyluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis repo/
nunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria
contriſtatæ, uelut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu uer
giliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Calen. Ia
nuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utuntur
examina, eoq; uſq; ad arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit
Hipparchi rō, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia nō octauis, ſed
primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina ſe
quor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq́; faſtus aſtrologo/
rum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia & notior eſt iſta ue/
tus agricolis concepta opinio. Nec tñ Hipparchi ſubtilitas pin/
guioribus, ut aiunt, ruſticorum litteris neceſſaria eſt. Ergo uergilia
rum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, et depurgare
quicquid immundi eſt, diligentiusq; curare, qñ per tpa hyemis
non expedit mouere, aut pateſacere uaſa. Quam ob cām dum
adhuc autumni reliquæ ſunt, apricisſimo die purgatis domicilijs
opercula intus uſq; ad fauos admouēda ſunt, omni uacua parte
ſedis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hyemem conca
leſcant, idq́; ſemper faciendū eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate

*pleb*is *inſrequentes ſunt*. Quicquid deinde rimarum eſt, aut fo-
raminum luto, & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec
niſi aditus, quibus cõmeent, relinquemus. Et quãuis porticu pro
tecta uaſa, nihilo minus congeſtu culmorũ, & frondium ſuperte
gemus, quantumq́; res patietur à frigore, & tempeſtatibus mu-
niemus. Quidã exemptis interaneis occiſas aues intus includũt,
quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus p̃bent
teporem. Tum ẽt ſi ſunt abſumpta cibaria, cõmode paſcunt̃ eſu-
rientes, nec niſi oſſa earum relinquunt, ſin aũt faui ſufficient, per-
manent illibatæ, nec quãuis amantiſſimas munditiarũ offendũt
odore ſuo. Melius tñ eſſe nos exiſtimamus tpe hyberno fame la-
borantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, et aqua
madefactam ficum aridam, uel defrutum, aut paſſum præbere.
Quibus liquoribus mundã lanam imbuere oportebit, ut inſiſtẽ
tes apes quaſi per ſyphonẽ ſuccum euocent. Vuas ẽt paſſas, cũ in
fregerimus, paulũ aqua reſperſas probe dabimus, atq; his ciba-
ris non ſolũ hyeme, ſed ẽt quibus temporibus (ut iã ſupra dixi) ti
thymallus, atq; ẽt ulmi florebunt, ſuſtinẽdæ ſunt. Poſt cõfectam
brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (ni
ſi liberalius à curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiã ua-
cuatis ceris uſq; in ortum arcturi, qui eſt ab Idibus Februarijs ie
iunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum, & quiete ſua ſpi
ritum conſeruant, quem tamen ne amittant, ſi longior fames in-
ceſſerit, optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia li-
quamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum
arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores pollicẽatur
futuras tempeſtates. Itaq; poſt hoc tempus, cum diei permittit
hilaritas, procedere audent in paſcua, nam ab æquinoctio uerno
ſine cunctatione, iam paſſim uagantur, & idoneos ad fœtũ de-
cerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruãda per
anni tpa diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus
adijcit, paucis locis eã felicitatem ſuppetere, ut apibus alia pabu
la hyberna, atq; alia præbeant̃ æſtiua. Itaq; quibus locis poſt ue
ris tpa flores idonei deficiunt, negat oportere ĩmota examina re
linq, ſed uernis paſtionibus abſumptis, in ea loca trãſferri, q̃ ſero
tinis floribus thymi, et origani, thymbræq; benignius apes alere
poſſunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferun-
tur in atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis cycladibus,

cum ex alijs transferuntur ſcyrum, nec minus in Sicilia cũ ex reliquis eius partibus in Hyblã cõferuntur. Idemq́; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatẽ capiunt, q̃to iucundiore ſit materia cera cõfecta. Sed ante trãſlationẽ diligenter alueos inſpicere p̃cipit, ueteresq́; & tineoſos, & labantes fauos eximere. Nec niſi paucos, & optimos reſeruare, et ſimul ẽt ex meliore flore quãplurimi fiãt, eaq́; uaſa, quæ ꝗs trãſferre uelit, non niſi noctibus, & ſine cõcuſſione portare.

De melle conficiendo, & qñ caſtrari debent alui. Cap. XV.

MOX VERE tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, ꝑpter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur, cũ animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimillimũ apis. Et, ut ait Virgilius, ignauũ fucos pecus, & imune ſine iduſtria fauis aſſidẽs, nã neq́; alimenta cõgerit, & ab alijs inuecta conſumit. Verũtamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidẽtes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendã, & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni cõſentiens faciendũ non cenſeo, uerum ſæuitiæ modum adhibendum, nam nec ad occidionẽ gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorũ abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores, nec rurſus multitudinem prædonum coaleſcere patiẽdum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, et apium ſæpius cõmitti uideris, ad apertas alueos inſpicies, ut ſiue ſemipleni faui ſint, differantur, ſiue iam liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquã operculis obliti demetantur. Dies uero caſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. Neq́; enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri, duobus ferramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel paulo ampliore menſura factis, quorũ alterum ſit culter oblongus ex utraq; parte acie lata, uno capite ad uncũ habens ſcalprum, alterũ prima fronte planũ, & acutiſſimũ, quo melius hoc faui ſuccidantur, illo eradant̃, et qcqd ſordium deciderit, attrabatur. Sed ubi à poſteriore parte nullum ueſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factũ gal

bano, uel arido fimo. Ea porrò *uaſe fictili prunis immiſta cõdun tur, idq; uas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur.* Ita ut alte ra pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet, al tera latior, & ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cũ eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilij & interdum extra ueſtibulum ſe conferunt, atq; ubi poteſtas fa cta eſt liberius inſpiciendi, ferè, ſi duo ſunt examina, duo genera quoq; fauorum inueniunt. Nam etiam in cõcordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obſeruat. Sed omnes fa ui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne ſolum contingant, quoniam id præbet exami nibus iter. Cæterum figura cerarum talis eſt, qualis & habitus domicilij, nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus lon ga ſuam ſpeciem uelut formæ quædam fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiuſdem figuræ reperiuntur faui, ſed hi qualeſcunq; ſint, non omnes eximantur, nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtio nibus abundant, quinta pars fauorum, poſteriore, cum iam me tuitur hyems, tertia relinquẽda eſt. Atq; hic tñ modus non eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, et ubertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in lõgitudinem decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui. deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearum inhæ rent, tunc ſcalprato ferramẽto eſt opus, ut aduerſa fronte impreſ ſi deſecentur. Eximi autem debent ueteres uel uitioſi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni. Et ſi qui, tandem pullos continẽt, ut examini progenerando referuentur. Omnis deinde copia fa uorum conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere uolẽs, li nendaq; ſunt diligenter foramina parietum, & feneſtrarum, ne quid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaci ter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaq; ex hiſdem rebus fu mus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tẽtan tes. Caſtratæ deinde alui ſi qua traſuerſos fauos in aditu habebũt conuertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſtibula fiant. Sic enim proxime cum caſtrabuntur, ueteres potius faui, q̃ noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quod ſi forte aluearia circũſtructa, & im

mobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo à poſteriore, mō à priore parte caſtrentur, idq; fieri ante diei quintam horam debebit. deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunque faui ſunt demeſſi, eodem die, dum tepent, mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quo uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur, in eum deinde carpti congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes, nam ſunt mali ſaporis, et ſucco ſuo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus apta ſint, dum muſteus fructus deferueſcat, iſq; ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur. Atq; id ſecundæ notæ mel defluit, et ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt primi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. Cap. XVI.

CERAE *fructus, quamuis æris exigui, non tamen omittēdus eſt, cum ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ, poſtea quā diligenter aqua dulci perlutæ ſunt, in uas æneum conijciuntur, adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum eſt, cera per ſtramenta, uel iuncos defuſa colatur, atq; iterum ſimiliter deintegro coquitur, & in quas quiſq; uoluerit formas, aqua prius adiecta, defunditur, eamq; concretam facile eſt eximere, quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſumata diſputatiōe de uillaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, et Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.*

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM DECIMVM DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

f OENORIS TVI *Siluine,quod ſtipu
lanti ſpoponderam tibi,reliquam penſiuncu
lam percipe.*Nam *ſuperioribus nouem libris
hac minus parte debitum,quod nunc perſol
uo,reddideram,ſupereſt ergo cultus hortorũ
inſigniter neglectus quondã ueteribus agri/
colis,nunc uel celeberrimus,ſiquidem cũ par
cior apud priſcos eſſet frugalitas,largior tamen pauperibus fuit
uſus epularũ,lactis copia,ferinaq;,ac domeſticarũ pecudum car
ne uelut aqua,frumentoq; ſummis,atq; humillimis uictum tole
rantibus.*Mox *cũ ſequens,& p̃cipue noſtra ætas dapibus libidi
noſis pretia conſtituerit,cœnæq; non naturalibus deſyderijs,ſed
cẽſibus æſtimentẽ plebeia pauptas ſummota à p̃tioſioribus cibis
ad uulgares cõpellitur.*Quare *cultus hortorum, qm̃ & fructus
magis in uſu eſt,diligentius nobis,q̃ tradiderunt maiores,præci/
piendus eſt,isq; ſicut inſtitueram proſa oratione prioribus ſubne/
cteretur exordijs,niſi propoſitum meũ expugnaſſet frequens po/
ſtulatio tua,quæ p̃ſcit,ut poeticis numeris explerẽ georgici car/
minis omiſſas partes,quas tñ et ipſe* Virgilius *ſignificauerat,po
ſteris poſt ſe memoranda relinquere,neq; enim aliter iſtud nobis
fuerat audendum,q̃ ex uoluntate uatis maxime uenerãdi,cuius
quaſi numine inſtigante(pigre ſine dubio propter difficultatem
opis,uerũtamen nõ ſine ſpe proſperi ſucceſſus)aggreſſi ſumus te/
nuem admodum,& penè uiduatã corpore materiam,quæ tam
exilis eſt,ut in cõſumatione quidem totius operis annumerari ue
lut particula poſſit laboris noſtri,p ſe uero & quaſi ſuis finibus
terminata nullo mõ ſpecioſe cõſici.*Nã *et ſi multa ſunt eius quaſi
mẽbra,de qbus aliquid poſſumus effari,tñ eadẽ tã exigua ſunt,
ut)quod aiunt græci)ex incõprehenſibili paruitate arenæ funis
effici nõ poſſit.*Quare *qcqd eſt iſtud,quod elucubrauimus,pro/
priã ſibi laudem nõ uendicat,ut boni cõſulat,ſi non ſit dedecori
prius editis à me ſcriptoꝝ monimẽtis,ſed iã præfari deſinamus.*

Hortorum

Ortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondam ſpatijs excluſus iniquis,
b Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus graciles imitatur arenas.
Atque habilis natura ſoli, quæ gramine læto,
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum, quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aſpera ſyluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque,
Terga rubi, ſpiniſq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illachrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phragmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; ferendis
Seminibus. quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, peſtiq; roſaria gemment,

Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmine muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit undas,
Et paribus titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus, & muſto ſpumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore palæ
Dulcis humus, ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſſi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes, & biantia compleat ora.
Quod ſi nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto nec dum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira nepæ, tergoq; croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta prometeæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere, ſed ecce
Durior, æternusq; uocat labor. eia age ſegnes
Pellite nunc ſomnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis eradere uiſcera marris
Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iacæant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iraq; obnoxia cauri,

Alliget & ſæuus boreas,eurusq; reſoluat.
Poſt ubi rypbææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica zephyrus relegauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit birundo.
Rudere tum pingui,ſolido uel ſtercore Aſelli,
Armentiue fimo ſaturet ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis,quæcunq; uomit latrina,cloacis,
Denſaq; iam pluuijs,durataq; ſumma pruinis
Aequora dulcis bumi,repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cæſpitis berbam
Contundat marræ,uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtoſq; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia,et flauentia lumina caltæ,
Narciſſiq; comas,& biantis ſæua leonis
Ora feri,calathiſq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos,uel cæruleos byacynthos.
Tum quæ pallet bumi,quæ frondens purpurat auro,
Ponatur uiola,& nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lachryma,ſuccoq; ſalubri
Glaucea,& profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite,quæq; uiros acuunt,armantq; puellas.
Iamq; megaris ueniant genitalia ſemina bulbi,
Et quæ ſicla uenit getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero ſeritur uicina priapo,
Excitet ut ueneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærepbylum,& torpenti grata palato
Intyba,iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis ſpicis,& olentia late
Vlpica,quæq; fabis babilis fabrilia miſcet.

Iam ſiſer, aſſyrioq́; uenit quæ ſemine radix,
Sectaq́; præbetur madido ſociata lupino,
Vt peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili, quoq́; ſalgama merce
Capparis, & triſtes inulæ, ferulæq́; minaces
Plantātur, nec non ſerpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutaq́; palladiæ baca uictura ſaporem,
Seq́; laceſſenti fletum factura ſynapis,
Atq; oleris pulli radix, lacbrymoſaq́; cæpa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba
Deiectura quidam fronti data ſigna fugarum,
Vimq́; ſuam icirco profitetur nomine graio.
Tum quoq; conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq́; ſuperbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ marrucini, quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & caudinis faucibus horti,
Fontibus & ſtabiæ celebres, & ueſuia rura,
Doctaq́; Parthenope Sebethide roſida lympha,
Quæ dulcis pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq́; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu, curaq́; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo,
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq́; bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,

Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco ut conſueſcat puluere planta,
Nec mutata loco ſitiens exhorreat æſtus.
Mox ubi nubiginæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaq; poſcens
Semina depoſitis cupient denubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq; ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comas, tu diſſere crines.
Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemq; ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari ſampſuca canopo,
Et lachrymis imitata tuas Cinereia uirgo,
Sed melior ſtactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacij flores, immortalesq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq; ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret, fuſco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij, de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro uertice pallet,
Hæc ſua cappadocæ ſeruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant tartheſi littore gades.
Candida uibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quamq; ferendi.

Cœliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali menſe lupercus.
Tuq; tuis Mauors tartheſida pange Calendis,
Tuq; ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera nunc ſunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
Bacchatur ueneri, ſtimuliſq; Cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten.
Et iam cœruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reſerat, pontumq; natantibus implet,
Maximus ipſe deum poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores,
Inq; ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit, hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor igneſcit menti, ſæuitq; medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſemperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiore deo, quem delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretaq; fœdera cœli.
Extimulet uatem per dindyma caſtra Cybelles,
Perq; Citheronem, nyſeaq; per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſſi, per omiſſa ſilentia muſis
Pieriq nemoris, bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leniore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo

Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, tymbræq; ſaporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine uiret, deflexaq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uerticæ pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpiniſq; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſaq; tunc coriandra
Naſcuntur gracili melantia grata cumino,
Et baca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et moloche, prono ſequitur quæ uerticæ ſolem,
Quæq; tuas audax imitatur Nyſie uites,
Nec metuit ſentes, nam ueptibus improba ſurgens
Achrados, indomitaſq; bronias alligat alnos.
Nomine tum graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum, iam uerſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
Et conniuentes oculos uiolaria ſoluunt,
Oſcitat & leo, & ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cælitibus, templiſq; ſabæum miſcet odorem.
Nunc uos pegaſidum comites acheloidas oro,
Mænalidumq; choros dryadum, nymphaſq; napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ theſſala tempe,

Quæ iuga Cyllenes, & opaca rura Lycæi,
Antraq; caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ ſicanij flores legiſtis baleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Aequoris Aethnei uernantia lilia carpſit,
Raptaq;, lethæi coniunx mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cœlo
Præpoſuit, ditemq; Ioui, letumq; ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoq; iam poſito luctu, mœſtoq; timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Tellurisq; comas ſacris aptate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis, non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur, ſanctiq; penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepentes.
Iamq; dioneis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit, ſarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec ſyrius ardor
Sic micat, aut rutilus pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cum lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares colluœnt fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat hibero.
Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſſiq; comas, ſteriliſq; balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, crocœoſq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et nos agreſtes, duro qui pollice molles

Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq́; flammeola rumpatur fiſcina calta,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturis flauebit meſſis ariſtis,
Atq; diem gemino titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis lernei brachia cancri,
Allia cum cepis, cereale papauer aneto
Iungite, dumq́; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilaresq́; recurrite in hortos.
Tum quoq; proſciſſo, riguoq́; inſperſa nouali
Ocima comprimite, & grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirſutaq́; campe.
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braſſica, cumq́; tument pallentia robora Betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq́;, boumq́; labores
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho, glaucisq́; ſalictis
Naſcuntur uolucres, ſerpitq́; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma, ſpoliataq́; nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris, uſusq́; magiſter
Tradidit agricolis, uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.

Hinc mala rubigo uirides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
Culminibus uetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innata'ue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit, & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq; ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ ueniunt artes, nudataq; plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ corticæ glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et tartheſiacos, paphioſq; reuellere thyrſos,
Atq; apio faſces, & ſecto cingere porro,
Iamq; eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni ſponte uireſcunt,
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidaq; andrachne ſitientes protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſelus.
Tum modo dependens tricbili, modo more chelidri
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras

Intortus cucumis, prægnanſq; cucurbita ſerpit.
Vna neq; eſt illis facies, nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quæ uerticæ pendet,
E' tenui collo ſemen lege, ſiue globoſi
Corporis, atq; utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Narycia picis, aut actæi mellis hymetbi,
Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagenam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus at cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ.
Fœtidus hic ſucco, pingui quoq; ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq; ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq; madeſcit luteus aruo,
Et feret auxilium quond im mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq; moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armenijsq;, & cereolis, prunisq; damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine læti
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia chalcidicis, & caunis æmula chijs,
Purpureæq; chelidoniæ, pinguesq; mariſcæ,
Et calliſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albaq;, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Sciſſa libyſca ſimul picto quoq; lydia tergo.
Quin & tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cœli pendentibus undis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæq; amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euchius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq; tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos ſatyros, panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te mænalium, te bacchum, teq; lyæum,
Lenæumq; patrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exundent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcreum cecinit romana per oppida carmen.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis p̄poſito. Caput. I.

c LAVDIVS AVGVSTALIS tam ingenuæ naturæ, quàm eruditiōis adoleſcens complurium ſtudiorum, et præcipue agricolatiōum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euētus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarem, ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum negare non ſuſtinebā, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curā ſubtexerē uillici officijs, qui quāuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus exe

*cutus, quoniã tamen eam ſimili deſyderio noſter idem Auguſta/
lis ſæpius flagitabat, numerũ, quem iam quaſi conſumaueram, uo/
luminum exceſſi, & hoc undecimum præceptum ruſticationis me
moriæ tradidi. Villicum fundo familiæq; præponi cõuenit ætatis
nec primæ, nec ultimæ, nam ſeruitia ſic tirunculum cõtemnunt,
ut ſenem, qm̃ ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non
poteſt. Atq; hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum facit
pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima, poteritq; ab
anno trigeſimo uſq; in ſexageſimũ, ſi non interueniant fortuita
corporis uitia, ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis
autem deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſciẽtiſſimus,
robuſtiſſimusq;, ut edoceat ſubiectos, et ipſe commode faciat, quæ
præcipit, ſiquidem nihil recte ſine exemplo docetur, aut diſcitur.
Præſtatq; uillicum magiſtrum eſſe operariorum non diſcipulum,
cum etiam de patrefamilias priſci moris exemplũ Cato dixerit,
male agitur cum domino, quẽ uillicus docet. Itàq; in œconomi/
co Xenophontis, quẽ M. Cicero latino ſermoni tradidit, uir egre
gius ille Iſchomacus Athenienſis rogatus à Socrate utrum ne, ſi
res familiaris deſyderaſſet, mercari uillicum tanq̃ fabrum, an à ſe
inſtituere conſueuerit. Ego uero inqt ipſe inſtituo. Etenim qui me
abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ diligentiæ
ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet. Sed hæc nimiũ priſca, & eius
quidem temporis fuit, quo idem Iſchomacus negabat quẽquam
ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorantiæ noſtræ uigentis
ſenſus adoleſcentulos, corporisq; robuſti peritiſſimis agricolis cõ/
mendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam eſt
difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi cõſequa/
tur ſcientiam. Quidam enim, quamuis operum probatiſſimi ar/
tifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam le/
nius agẽdo rem dominorum corrumpunt. Quare, ſicut dixi, do/
cendus, et à pueritia ruſticis operibus edurandus, multisq; prius
experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus. Nec ſolum an per
didicerit diſciplinam ruris, ſed an etiã domino fidem, ac beneuo/
lentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſciẽtia.
Potiſſimum aũt eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale offi/
cium, & qs labor ſit, cuiq; iniungendus, nam nec ualentiſſimus
poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat, nec peritiſſi/
mus, ſi ſit inualidus. Qualitas itaq; cuiuſq; rei conſyderãda eſt.*

Quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium tanquam pro-mouendi onera, portandiq;, aliqua ſociata uiribus, & arti, ut fo-diendi, arandiq;, ſegetes, & prata deſecandi, nõnullis minus ui-rium plus artis adhibetur, ſicut putationibus, inſitiõibusq; uine-ti. Plurimum etiam ſcietia pollet in aliquibus, ut in paſtione pe-coris, atq; eiuſdem medicina. Quorum omnium officiorum uilli-cus, quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe nõ poteſt, niſi fue-rit etiam peritus, ut in uno quoq; corrigere queat perperã factũ. Neq; enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi nõ doceat recti ui-am. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus eſt futurus uil-licus, q̃ futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, nũ illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quãto minus ampla ſunt. Ruſticatiõis autem magna, & diffuſa materia eſt, parteſq; ſi uelimus eius percenſere, uix numero comprehendamus. Qua-re ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exor-dio iure conqueſtus ſum. Cæterarum artium minus uitæ neceſſa-riarum repertos antiſtites, agriculturæ neq; diſcipulos, neq; præ-ceptores inuentos, niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nã nec ora-toria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator nuſquam repertus eſt, nec philoſophia, quia nullus conſumatæ ſapientiæ, ſed ẽ cõtra rio plurimi ſemetipſos exhortantur uel aliquas partes earum ad diſcere, quãuis uniuerſas percipere non poſſint. Et enim quæ pro-babilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe pfectus, aut in ſocordiam compelli, qa deſponderis ſapientiam? Magnæ rei, quantuluncunq; poſſederis, fuiſſe participem non minima eſt gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicũ, ſi nullus pro-feſſor eſt? & ego intelligo difficillimum eſſe ab uno uelut aucto-re cuncta ruſticationis cõſequi præcepta. Verũtamen ut uniuer-ſæ diſciplinæ uix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectũ uillicum, nã & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœni ſe-ctor, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſyderanti nõ ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium uillicationis, in primis conuictum dome-ſticum, multoq; ẽt magis externum uitet. Somni, et uini ſit abſti-

nentiſſimus,quæ utraq; ſunt inimiciſſima diligentiæ.Nã et ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt.Quid enim poteſt aut ipſe agere,aut cuiquã dormiẽs imperare?Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit,nõ aliud quicquã poſſit cogitare, q̃ illud, quod diligit.Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius,q̃ fructum libidinis,nec ſuppliciũ grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium uigilet,familiamq́; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat,& ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere.Siquidem Iſchomacus idem ille. Malo inquit unius,agilem atq; induſtriam,q̃ decem hominum, negligentem & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat,nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is,qui nauiter, & ſine ullis conceſſationibus permeabit, q̃ is, qui cum ſit unà profectus umbras arborum fonticulorumq́; amœnitatem,uel auræ refrigerationem captauit,ſic in agreſti negotio dici uix poteſt, quid nauus operarius,ignauo & ceſſatore præſtet.Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum,ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languide procedat,ſed uelut in aliquod prælium cum uigore,et alacritate animi præcedentem eum tanquam ducem ſtrenue ſequatur,uarijsq́; exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat,parumper,& ipſe fungatur eius officio, moneatq́; ſic fieri debere,ut ab ipſo fortiter ſit effectum.Atq; ubi crepuſculum inceſſerit,neminem poſt ſe relinquat,ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris,qui è grege nullam pecudem patitur in agro relinqui.Tum uero,cum tectũ ſubierit,idem faciat,quod ille diligens opilio,nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat,ſed agat cuiuſq; maximam curã.Siue qs(quod accidit plerunq;) ſauciatus in opere noxam ceperit,adhibeat fomenta,ſiue alter lãguidior eſt in ualetudinarium confeſtim deducat,& conuenientẽ ei ceterã curationem adhiberi iubeat.Eoꝝ uero,qui recte ualebunt, nõ minor habẽda erit rõ,ut cibus,& potio ſine fraude à cellarijs præbeatur.Conſueſcatq́; ruſticos circa larem domini, focumq́; familiarẽ ſemꝑ epulari,atq; ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epulet᷑.Sitq;

*frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, fe/
ſtosq; ſic agat, ut fortiſſimum quenq;, & frugaliſſimum largitio
nibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhibeat, et
uelit alijs quoq; honoribus dignari. Tum etiam per ferias inſtru
mentum ruſticum, ſine quo nullũ opus effici poteſt, recognoſcat,
& ſæpius inſpiciat ferramenta, eaq; ſemper duplicia comparet,
ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opere uitiatum fuerit,
à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis,
q̃ in pretio rerum eiuſmodi dependitur. Cultam ueſtitamq; fami
liam utiliter magis habeat, q̃ delicate, ideſt munitam diligenter
à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; prohibentur optime pelli/
bus manicatis, & ſagatis cucullis, idq; ſi fiat, omnis penè hyema/
lis dies in opere tolerari poteſt. Quare tam ueſtem ſeruitiorum,
q̃, ut dixi, ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere, nã
frequẽs recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locũ præ/
bet. Itaq; mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quo/
tidie citare debebit, atq; explorare, ut ſint compedibus diligẽter
innexa, tum etiã cuſtodiæ ſedes an tuta, & recte munita ſit, nec
ſiquem dominus, aut ipſe uinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſol/
uat. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat, aruſpicem,
ſagamq; ſua ſponte non nouerit, quæ utraq; genera uana ſuper/
ſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas nundinas
niſi uendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cauſa frequentauerit,
neq; enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua fa
miliæ ceſſandi, aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, nouosq;
limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domi/
ni quam rariſſime recipiat. Ad miniſteria ſua conſeruos non ad/
hibeat. Nec ulli terminos egredi (niſi magna coegerit neceſſitas)
permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus p
mercalibus occupet, hæc enim res auocat uillici curam, & eum
negociatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquam ſinit
eum cum ratiõibus domini paria facere, ſed ubi æris numeratio
exigitur, res pro nummis oſtenditur. Itaq; tam iſtud uitandũ ha/
bebit, q̃ hercule fugiendum uenandi, aut aucupandi ſtudium,
quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in
maioribus imperijs difficulter cuſtodiũtur, conſyderare debebit,
ne aut crudelius, aut remiſſius agat cum ſubiectis, ſemperq; fo/
ueat bonos & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita tẽpe/*

ret, ut magis

ret, ut magis eius uereantur ſeueritatem, q̃ ut ſæuitiam deteſten tur. Potentq; id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operari/ us, q̃, cum peccauerit, ſerò punire. Nulla eſt autem uel nequiſſi/ mi hominis amplior cuſtodia, q̃ quotidiana operis exactio. Nã illud uerum eſt. M. Catonis oraculum, nihil agẽdo homines ma/ le agere diſcunt. Itaq; curabit uillicus, ut iuſta reddantur. Itaq; non ægre conſequetur, ſi ſemper ſe repreſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exequẽtur ſua munia & familia poſt operis exercitationem fatigata, cibo quietiq; po/ tius ac ſomno, q̃ maleficijs operam dabit. In uniuerſa porro uilli catione, ſicut in cætera uita, pretioſiſſimũ eſt intelligere quenq; neſcire ſe quod neſciat, ſemperq; cupere, quod ignoret addiſcere. Nam & ſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt impruden tia, uel negligentia maxime in ruſticatione, cuius diſciplinæ ca/ put ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ, nam quan/ uis interdum emendatum ſit perperam factum uel imprudentia uel negligentia, res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec mox intantum exuberat, ut & iacturam capitis amiſſi reſtituat, & quæſtum reſarciat. Prælabentis uero temporis fuga q̃ ſit irrepa/ rabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue ſemp caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti, quod ipſum expreſſius uetuſtiſſimus auctor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit.

αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum, ſerere ne dubites. Id uillicus ad agri totum cultũ referri iudicet. credatq; prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periſſe, niſi ſua quaq; die quod inſtat effecerit, nam cum pprijs penè mo/ mentis fieri quicq; debeat, ſi unum opus tardius q̃ oporteat per/ actum ſit, cæteræ quoq;, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tpa ſe/ rius adhibentur, omniſq; turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur, quare neceſſaria eſt mẽſtrui cuiuſq; officij monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderum & cœli, nam, ut ait Virgilius,

Tam ſunt arcturi ſydera nobis
Hœdorumq; dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abidi.

Contra quam obſeruationem multis argumentationibus diſſe/

ruiſſe me non infidor in ijs libris, quos aduerſus aſtrologos cōpoſueram, ſed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldæi pollicentur, ut certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes rñdeant. In hac aũt ruris diſciplina non deſyderatur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quãtumuis utile continget uillico tempeſtatis futuræ p̄ſagiũ ſi perſuaſum habuerit, modo ante, modo poſt, interdum ēt ſtato die orientis, uel occidentis competere uim ſyderis, nã ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quoque menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. Cap. II.

ITAQVE Præcipiemus quid quoq; menſe faciendum ſit, ſic temporibus accõmodantes opera ruris, ut permiſerit ſtatus cœli. Cuius uarietatem, mutationemq;, ſi ex hoc cõmentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam decipietur, aut certe non frequenter, & ne diſcedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terram proſcindere incipiat. Noui aũt ueris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certum diem illũ, qui ueris initium facere dicitur, ſed aliquid ēt ſumat de parte hyemis, qñ conſumpta bruma, iam intepeſcit annus, permittitq; clementior dies opera moliri, poſſunt igit̃ ab idibus Ianuarijs (ut principem menſem romani anni obſeruet) auſpicari culturarum officia, quoꝝ alia ex priſtinis reſidua conſumabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit ꝑ dimidios mẽſes exequi quodq; negotium, quia neq; præfeſtinatũ opus nimium immature uideri poſſit ante quindecim dies factũ, nec rurſus poſt totidem nimium tarde. Idibus Ianuarijs uẽtoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII. Cal. Feb. tempeſtas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquarium tranſit, Leo mane incipit occidere, africus, interdum auſter cum pluuia. XVI. Cal. Febr. Cancer deſinit occidere, hyemat. XV. Cal. Feb. Aquarius incipit oriri, uentus africus tẽpeſtatem ſignificat. XI. Cal. Feb. fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Feb. ex occaſu priſtini ſyderis ſignificat tempeſtatẽ, interdum ēt tempeſtas. VI. Cal. Feb. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquã ſignificatur hyems bipartita. V. Calẽ. Febr. auſter, aut africus hyemat, pluuius dies. III. Cal. Febr. delphinus incipit occidere. Item fi

dicula occidit. Pridie Cal. Feb. eorum, quæ ſupraſcripta ſunt ſy-derum occaſus, tempeſtatē facit, interdum tantummodo ſignifi-cat. Hoc igiť ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percenſuimus, quo cautior uillicus (ut iam dixi) uel ab-ſtinere poſſit operibus, uel feſtinationē adhibere. Itaq; ab idibus Ianuarijs, quod habeť tempus inter brumā, & aduentū fauo-nij, ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſupfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis tpibus uitis ſauciétur, qm̄ pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigētes materiæ, ferrum reformidāt, itaq; dum hæ regelare ſinunť, uſq; in horam ſecundam, uel tertiā poterunt uepres attenuari, ne in-cremento ſuo agrū occupent, ſegetes emundari, acerui uirgarū fieri: ligna deniq; confici, ut tum demū tepenti iam die putatio adminiſtreť. Apricis ēt, & macris, aut aridis locis prata iā pur-gāda, & à pecore ſunt defendēda, ut fœni ſit copia. Siccos quo-q;, & pingues agros tempeſtiuum eſt proſcindere, nā et uligino-ſi, & mediocris habitus ſub æſtate, uere ue agendi ſunt, macerri-mi uero, & aridi poſt æſtatem, primo autūno arandi, & ſubin-de conſerēdi. Sed iugerū agri pinguis hoc tpe anni cōmode dua-bus operis proſcindiť, qa hybernis pluuijs adhuc madens terra fa-cilem cultum ſui præbet. Eodemq; menſe ante Cal. Feb. ſarriēdæ ſegetes autumnales, ſiue illę ſeminis adorei ſunt, quod quidā far uernaculum uocāt, ſeu tritici. Eorumq; tempeſtiua ſarritio eſt, cū enata frumenta quatuor fibrarū eſſe cœperūt. Ordeū quoq; ma-turum, qbus ſupereſt opera, nūc demū ſarrire debebunt. Sed & faba eandē culturā exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digi-tos altitudinis creuerit, nā prius ſarriuiſſe nimium tenerā nō ex-pedit. Eruum qdem melius priore mēſe, nec tn̄ improbe hoc ipſo uel proximo ſeremus, nā Martio nullo modo terræ cōmittēdum eſſe ruſtici præcipiunt. Vineæ, quæ ſunt palatæ, & ligatæ recte, iā fodiunť. Surculi, q primi florem afferunt, ſtatim circa idus inſe-rendi ſunt, ut ceraſoꝝ tuberum, amygdalarū, perſicorūq;. Ridi-cis uel ēt palis conficiendis, idoneū tempus eſt, nec minus in ædi-ficia ſuccidere arborem cōuenit, ſed utraq; melius fiunt Luna de-creſcente ab uigeſima uſq; in trigeſimam, qm̄ omnis materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari. Palos una opera cædere, et ex-putatos acuere cētum numero poteſt. Ridicas aūt quernas, ſiue oleagineas findere, & dedolatas utraq; parte exacuere numero

ſexaginta. Item ad lucubrationem ueſpertinam palos decem, uel ridicas quinque cõficere, totidemq́; per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea ẽ, ab uno fabro dolari ad unguem perquadrata debet pedum. XX. hæc erit uehis una. Pinus aũt quoque & uiginti pedum æque ab uno expeditur, quæ & ipſa uehis dicitur, nec minus ulmus, & fraxinus pedum XXX. cupreſſus autem pedum XL. tum etiam ſexagenum pedum abies, atq; populus, ſingulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ menſuræ ſimiliter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, et reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Calen. Feb. fidis incipit occidere, uentus eurinus, & interdum auſter cum grandine eſt. III. Nonas Februar. fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut ſeptentrio. nonnunquam fauonius. Nonis Feb. mediæ partes Aquarij oriũtur, uentoſa tempeſtas. VII. Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, fauonij ſpirare incipiunt. VI. Idus Febr. uentoſa tempeſtas. III. idus Feb. eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum ſubmittũtur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alligandæ ſunt, ne poſtea tumentes gemmæ lædãtur, et oculi atterãtur. Item uinearum foſſio hiſdem locis peragẽda, arbuſtorumq; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter nonas deinde, et idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, et maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoq;, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. uel in altitudinem dipondij ſemiſſis, operis. L. uel ad bipaliũ, cui eſt altitudo duoꝝ pedum, operis XL. Hæc tñ in agro ſicco ſurculis cõſerẽdis minima paſtinationis menſura eſt. Nã oleribus deponendis poſſit uel ſexquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerumq; in ſingula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodẽ tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis & cæteris arboribus inſpergenda, quin etiam uitiaria diligenter facienda, malleoliſq́; quam recentiſſimis curioſiſſime pangendá. Populos, & ſalices, & fraxinos, prius q̃ frondeãt, plantaſq́; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut ante ſatas nunc exputare, & circumfodere, ac ſummas earum

æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoque (uineis nondum foſſis) atq; arbuſtorũ ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicqd deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem pŏt impedire, nunc egereri, & ad ſepem applicari oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel ēt priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, rũcare, ac fodere. Geniſta ſemine uel plantis in paſtinato, uel ēt ſulco deponere. Trimeſtrium quoq; ſatio non eſt aliena huic tempori, quãuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hyemat. XVI. Cal. Martij ueſpere crater orit̃, uẽti mutatio. Quintodecimo Cal. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunq̃ uentoſa tẽpeſtas. Tertiodecimo, & duodecimo Cal. Martij fauonius uel auſter cũ grandine, & nimbis. Decimo Cal. Martij Leo deſinit occidere, uenti ſeptẽtrionales, q uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirũdo aduenit. IX. Cal. Martij arcturus prima nocte orit̃, frigidus dies aquilone, uel coro interdũ pluuia. VIII. Cal. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tempeſtates, halcyonei dies uocant̃, in atlantico q̃dem mari ſumma trãquillitas notata eſt. VII. Cal. Martij uentoſa tempeſtas, hirundo cõſpicitur. Per hos dies frigidis locis earũ rerum, quas ſupra ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis aũt calidioribus, quãuis ſera, tñ neceſſaria. Cæterum malleoli, & uiui radicis poſitio huius tpis eſſe uidet̃ optima, nec tñ deterior ēt inter Cal. & idus ſequentis menſis, utiq; ſi non ſit feruentiſſima regio, ſi uero ēt magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atque uitiũ tepidis locis hoc tpe commode adminiſtrabitur. Cal. Martij africus, interdum auſter cum grãdine. VI. nonas Martij uindemiator apparet, quẽ græci τρυγητῆρα dicunt, ſeptentrionales uenti. IIII. Non. Martij fauonius, interdũ auſter hyemat. Nonis Martij equus mane orit̃, flatus aquilonis. III. idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptẽtrionales uenti. Pridie idus Martij argo nauis exorit̃, fauonius, aut auſter, interdũ aquilo. His diebus cõmode inſtruunt̃ horti, de quibus ſuo loco dicã ſecretius, ne inter hanc quaſi turbã operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut nunc ordinem reliquarũ culturarũ cœptum interrupiſſe. Igitur à Cal. Martij eximia eſt uitium putatio uſq; in decimũ Calendarũ Aprilium, ſi tñ ſe gemmæ nõdũ

*moueant.Surculi quoq; ſilentes ad inſitionem nunc præcipue,uti-
literq; leguntur,& ipſa inſitio uitium,atq; arboꝝ longe nũc eſt
optima.Frigidis quoq; locis,& humidis uitium ſatio nunc præci
pua eſt,ſed & ficulnea cacumina iam tumentia utiliſſime ponũ-
tur.Sarritura quoq; frumẽtoꝝ iteratur egregie,modios tres una
opera recte ſarrit.Prata purgare,& à pecore defendere iã tem-
peſtiuum eſt,locis quidem calidis,& ſiccis ẽt à menſe Ianuario,
ut ſupra diximus,id fieri debet,nã frigidis uel à quinquatribus
prata recte ſubmittuntur.Scrobes omnis generis,quos eris autũ-
no cõſiturus,hoc tpe præparare oportebit,eoꝝ quaternarij,hoc
eſt quoquouerſus pedum quatuor,ſi eſt cõmodũ terrenũ.XIIII
ab uno fiunt.Ternarij autẽ XVIII.Cæterum ad deponendas
uites,uel non magni incrementi arbores,ſulcus qui fit pedum cẽ-
tum & uiginti,latitudine bipedanea,in altitudinem deprimi
debet dipondio ſemiſſe,eumq; ſimiliter una opera efficit. Roſa-
rium ſerotinum perfoſſum,& cultum habere iã tempus eſt.Oleis
laborantibus circũ radices amurcam,quæ ſalem nõ habeat,nũc
conueniet infundere,maximis ſex congij,mediocribus arboribus
urnæ ſatisfaciunt,cæteris æſtimanda erit portio,ſed tñ quæ nihil
uitij habuerint,aliquanto lætiores fient,ſi amurca rigentur inſul
ſa.Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminarijs inſtituendis di
xerunt,tum ẽt baccas lauri,& myrti,cæterorumq; uiridium ſe-
mina in areolas diſſerere præceperunt.Orthocisſos,& ederas ab
idibus Februarij,uel etiam Cal.Martijs poni oportere ijdẽ cen-
ſuerunt.Idibus Martij nepa incipit occidere,ſignificat tempeſta
tem.XVII.Cal.April.nepa occidit,hyemat.XVI.Cal. April.
Sol in Arietẽ trãſitũ facit,fauonius,uel corus.XII.Cal. April.
equus occidit mane,ſeptentrionales uenti.X.Calen.April. Ari-
es incipit exoriri,pluuius dies,interdum ningit.IX.&.VIII.
Calendarum Aprilium,æquinoctium uernum,tempeſtatem ſi-
gnificat.Ab idibus eadem,quæ ſupra,utiq; peragenda ſunt,op-
time autem uliginoſa,& pinguia loca nunc demum proſcindũ
tur,& quæ menſe Ianuario ueruacta fecimus,nunc ultima pte
Martij ſunt iteranda,& ſiquæ pergulæ uitium generoſarũ,uel
ſiquæ in agris,aut uepribus ſingulares arbores maritæ à putato
ribus relictæ ſunt,ante Calend. April. utique deputari debent,
poſt quem diem ſera,& in fructuoſa fit huiuſmodi rerum cultu-
ra.Milij quoque,& panici,hæc prima ſatio eſt,quæ pagi debet*

circa Id. April. *utriuſq; ſeminis ſextarij quini ſingula iugera oc/cupant, quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tẽpus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab idibus* Februarij *uſq; in* idus April. *In locis frigidis ab idibus* Martij *uſq; in idus* Maias omnia recte pecora *caſtrantur.* Calend. April. *nepa occi/dit mane, tempeſtatem ſignificat.* Non. April. *fauonius, aut au/ſter, cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie.* VIII. Idus April. *uergiliæ ueſpere cælantur, interdum hyemat.* VII. Idus April. & VI. & V. *auſtri, et africi, tempeſtatẽ ſignificat.* IIII. idus April. Sole oriente, Libra *occidere incipit, interdum tem/peſtatẽ ſignificat.* Pridie id. April. *ſuculæ cælantur, hyemat.* His *diebus locis frigidis prima uinearum foſſio utique ante idus per/agenda eſt, quæq; mẽſe* Martio *poſt cõfectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quãprimum exequenda ſunt. Fici, ui/teſq; adhuc recte inſeruntur. Seminaria, quæ ſunt ante facta, rũ/cari, & adhuc cõmode fodiri poſſunt. Oues tarentinæ radicæ la/naria lauari debent, ut tonſuræ præparentur.* Idib. April. *ut ſu/pra libra occidit, hyemat.* XVIII. Calen. Maias *uentoſa tempe/ſtas, & imbres, nec hoc cõſtanter.* XV. Cal. Maias Sol *in taurũ tranſitum facit, pluuiam ſignificat.* XIIII. Cal. Maias, *ſuculæ ſe ueſperi cælant, pluuiam ſignificat.* XI. Cal. Maias *uer bipar/titur, pluuia, & nonnunquam grando.* X. Cal. Maias *uergiliæ cum* Sole *oriuntur, africus, uel auſter, dies humidus.* IX. Calen. Maias *prima nocte fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat.* IIII. Cal. Maias *auſter ferè cum pluuia.* III. Calen. *maias ma/ne* Capra *exoritur, auſtrinus dies, interdum pluuiæ.* Pridie Cal. Maias *canis ſe ueſpere cælat, tempeſtatem ſignificat.* Per hos *di/es eadem, quæ ſupra, perſequemur.* Poſſuntq; *ſi iam librum remit/tunt inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodẽ emplaſtrationis genere inſeri, ſed & prima pampinatio recte inco/hatur, dum prorepentes oculi digito decuti poſſint. Siqua ꝑterea in uineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens uinitor reſtituere debet, & fracta iuga cõſyderare, & reſarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pãpinos explãtet, eo/dem tpe ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet.* Cal. Maias *hoc biduo ſol unam dicitur tenere particulã.* VI. Non. Maias, *ſucula cum ſole exoritur, ſeptẽtrionales uenti.* V. Non. Maias *cẽtaurus totus apparet, tẽpeſtatẽ ſignificat.* III. Non. Maias *idem ſydus*

pluuiam ſignificat. Pridie nonas Maias nepa medius occidit, tē/
peſtatem ſignificat, nonis Maÿs uergiliæ exoriuntur mane, fauo/
nius. VII. Idus Maias æſtatis initiū, fauonius, aut corus, inter
dum ēt pluuia. VI. Idus uergiliæ totæ apparent, fauonius, aut
corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias fidis mane oritur
ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœni/
ſiciæ inſtituendæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec mi
nus mille ducentos manipulos unus obligat, qui ſint ſinguli qua
ternarum librarū. Arbores quoq; tempus eſt ablaqueatas circūfo
dere & operire, una opera nouellas circumfodiet arbores octua/
ginta, mediocres LXV. magnas qnquaginta, hoc menſe ſemina
ria omnia crebro fodere oportebit, ſed à Calēdis Martÿs uſq; in
idus Septembres, omnibus menſibus nō ſolum ſeminarÿs, ſed etiā
nouellis uineis danda foſſio eſt. Iiſdem diebus, ubi prægelidū, et
pluuium cœlum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterū tepi/
dis regionibus duobus tēporibus anni facere iſtud oportebit. Pri
mo ab idibus Octob. uſq; in idus Decembres, iterū ab idibus Fe/
brua, uſq; in idus Martias, ſi tamen arbor librum non remittit.
Hoc eodē menſe in paſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olea
ris taleæ, eamq; oportet, cum panxeris, fimo, & cinere miſtis ob/
linire, et ſuper ponere muſcum, ne ſole findatur, ſed hoc idē opus
melius fiet ultima parte menſis Martÿ, uel prima menſis Aprilis,
& cæteris temporibus, quibus præcepimus ſeminaria, plantis
uel ramis conſerere. Idibus Maÿs fidis mane exoritur, auſter aut
euronotus, interdum dies humidus. XVII. Calen. Iunias idem,
quod ſupra Calen. XVI. & XV. Calen. Iunias, euronotus, uel
auſter cum pluuia. XIIII. Calen. Iun. Sol in geminos introitū
facit. XII. Cal. Iun. ſuculæ exoriuntur, ſeptentrionales uenti, nō
nunquam auſter cum pluuia. XI. & X. Calen. Iunias arcturus
mane occidit, tempeſtatem ſignificat. VIII. & VII. et VI. Cal.
Iunias capra mane exorit̃, ſeptentrionales uenti. Ab Idibus uſq;
in Calendas Iunias ueteranam uineam prius q̃ florere incipiat,
iterum fodere oportet, eādemq;, & cæteras omnes uineas itidem
pampinare. Quod ſi ſæpius feceris, puerilis una opera iugerum
uineti pampinabit, quibuſdam regionibus oues nunc tōdentur,
& pecoris nati, aut amiſſi ratio accipitur. Item qui lupinū ſter/
corādi agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Cal. Iun.
& IIII. Non. Aquila exoritur, tempeſtas uentoſa, et interdum

pluuia. VII. *idus Iunij, arcturus occidit, fauonius, aut corus.* IIII. Id. *Iun. delphinus ueſpere exoritur, fauonius, interdũ rorat.* His *diebus ſi non opere uicti ſumus, eadẽ, quæ extremo menſe* Maio, *facienda ſunt, item oẽs arbores fructiferæ circumfoſſæ aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit, quinetiam* pro *conditione regionis, & cœli, terra uel proſcinditur, uel iteratur.* Eaq; *ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur aũt iugera duo opera una, at ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerũ duabus operis, iteratur una. Lirantur una, iugera quatuor, cũ in ſubacta iam terra latiores porcæ ſulcantur. Quæ rõ colligit, ut per autumnũ facile poſſint uno iugo, tritici obſeri modij centumquinquaginta, cæterorũq; leguminum modij centum. Iiſdem diebus area trituræ præparanda eſt, ut quæq; res deſecta erit, in eam conferat. Vineaꝝ quoq; cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitiũ pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiã ſuperioribus* XV. *diebus, qui fuerint ante* Cal. *Iunij, pecori præberi oportet.* A' Cal. *autẽ Iunijs, ſi iam deficit uiridis herba, uſq; in ultimũ autumnũ frondem cæſam ꝑbebimus.* Idi. *Iunijs calor incipit.* XIII. Calẽ. Iul. *ſol introitum in cancro facit, tempeſtatem ſignificat.* XI. Cal. *Iulij, anguifer, qui à græcis dicitur* ὀφιοῦχος *mane occidit, tempeſtatem ſignificat* VIII. & VII. & VI. Cal. *Iulij ſolſtitium, fauonius, & calor.* III. Calen. Iul. *uentoſa tempeſtas.* His *diebus eadem, quæ ſupra. Sed et uiciã in pabulum ſecare oportet, prius* ꝙ *ſiliquæ eius durẽtur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omnes recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoq; aut decimo die ab æquoctio uerno uſq; ad* Cal. Maias *conſyderare, et curare oportebat.* Nunc *aũt ſi ſunt pleni, atq; operculati faui demetendi ſunt. Sin aũt maiore pte uacant, aut ſine operculis adaperti ſint, nondũ eſſe maturos ſignificatur, itaq; mellatio eſt differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc uel ſequẽte mẽſe ſeſama ſerũt.* Cal. *Iulijs fauonius, uel auſter, & calor. Quarto* Non. *Iul. corona occidit mane. ꝑdie* Non. Iul. *cancer medius occidit, calor. Octauo idus* Iul. *capricornus medius occidit. Septimo idus* Iul. *Cepheus ueſpere exoritur tẽpeſtatem ſegnificat. Sexto idus* Iul. *ꝓdromi flare incipiũt.* His *diebus eadẽ, quæ ſupra. Sed & proſciſſum ueruactum optime nunc*

iteratur, & ſylueſtris ager decreſcente luna utiliſſime extirpat. Idibus Iulijs Procyon exoritur *mane*, tempeſtatē ſignificat. Tertiodecimo Calen. Auguſtas ſol in Leonem tranſitum facit, fauonius. Nono Calen. Auguſtas leonis in pectore clara ſtella exoritur interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas aquarius incipit occidere clare, fauonius, uel auſter. Septimo Calen. Auguſtas canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Cal. Auguſtas aquila exorit. IIII. Cal. Auguſtas leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, interdum tempeſtatem ſignificat. III. Cal. Auguſtas aquila occidit, ſignificat tempeſtatem. His diebus locis temperatis, & maritimis meſſis conficit, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in acervum congerunt. Iugerum ſtramentorum opera una deſecat, quibus remotis prius q̃ ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circũ fodere, & adobruere oportet. Item quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis'ue nouellis uineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendũ, donec autũnale æquinoctiũ cōficiat. Meminiſſe autem oportebit, ut per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis, & ueſpertinis tēporibus frondem pecudibus cædamus. Itē quaſcunq; uineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane uſq; in tertiam, & à decima uſq; in crepuſculum fodiamus. Quibuſdã regionibus ſicut in Cilicia, & Pãphilia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ aũt regionibus humidis poſſunt ultimo menſe Iunio ſeri. Quinetiam tēpus eſt ficulneis arboribus caprificum ſuſpendere. Quod quidam exiſtimant icirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatē perueniat. Cal. Auguſti Etheſiæ. Pridie Nonas Auguſti leo medius exorit, tempeſtatem ſignificat. VII. Idus Augu. Aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus. Pridie Idus Auguſti fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ ſupra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur, qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, differenda eſt in menſem Octobrem mellatio. Idibus Auguſti delphini occaſus tēpeſtatē ſignificat. XIX. Cal. Septēbris eiuſdem ſyderis matutinus occaſus tempeſtatē ſignificat. XIII. Cal. ſeptembris ſol in uirginem tranſitũ facit. Hoc & ſequēti die tempeſtatē ſignificat, interdũ & tonat. Hoc eodem die fidis occidit. X. Cal. ſeptembris ex eodem ſydere tempeſtas plerũq; orit, & pluuia. VII. Cal. Septē-

*briſ uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, in/
terdum pluuia.* III. Cal. *Septembris humeri uirginis exoriunt᷑
Etheſiæ deſinunt flare, & interdũ hyemat.* Pridie Cal. *Septẽbris*
Andromeda *ueſperi exorit᷑, interdum hyemat.* His *quidem die/
bus arbores ficorum inoculantur, quod genus inſitionis empla/
ſtratio uocat᷑.* Idq; *licet uel cõmodius facere ſuperiore mẽſe poſt*
Idus Iulias, *quo tpe etiam aliarum arborum nonnulli empla/
ſtrationem faciunt.* Quibuſdam *locis, ut in* Bætica *maritimis re/
gionibus, & in* Africa *uindemia conficitur.* Sed *frigidioribus re/
gionibus pulnerationem faciunt, quã uocant ruſtici occationem,
cũ omnis gleba in uineis refringit᷑, & reſoluit᷑ in puluerẽ.* Hoc
*eodem tpe, prius ꝗ̃ uineæ pulnerent᷑, ſi percxilis eſt, uel rara ip/
ſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera ſpargun
tur, & inocantur, qui, cum fruticauerint, prima tum foſſione cõ/
uerſi ſatis bonum ſtercus uineis* præbent. Multi *ẽt, ſi pluuius eſt
ſtatus cœli, ſicut ſuburbana regione* Italiæ *pampinis uitẽ ſpoli/
ant, ut percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus.* At è cõ
*trario locis calidioribus, ut modo nominatis prouincijs, circa uin
demiam adumbrant᷑, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ,
ne uentis, aut caloribus exareſcant.* Hoc *idem tempus eſt aridis
uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quemadmodũ paſſæ fiant, ſuo
loco dicemus, cum uillicæ perſequemur officia.* Filix *quoq;, aut ca
rex ubicũq; naſcitur,* Auguſto *menſe recte extirpat᷑, melius tñ cir
ca* Idus Iulias *ante caniculæ exortum.* Calen. *Septembris calor.
quarto* Non. *Septembris piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor.*
Non. *Septẽbris arcturus exoritur, fauõius, uel corus.* VII. *Idus
Septẽbris piſcis aquilonius deſinit occidere, & capra exorit᷑, tem
peſtatem ſignificat.* Tertio *Idus* Septẽbris *fauonius, aut africus,
uirgo media exoritur.* His *diebus locis maritimis, & calidis uin/
demia, & cætera, quæ ſuprascripta ſunt, cõmode adminiſtran/
tur.* Iteratio *quoq; arationis pacta eſſe debet, ſi ſerius terra ꝑ ſaſ
ſa eſt.* Sin *aũt celerius, ẽt tertiatum ſolum eſſe conuenit.* Hoc *etiã
tpe qui conſueuerunt uina condire, aquam marinam præparãt,
& aduectam decoquunt, de qua conficienda, cum uillicæ officia
exequar, præcipiam.* Idibus *Septẽbris ex priſtino ſydere nõnunꝗ̃
tempeſtatem ſignificat.* XV. Cal. *Octobris arcturus exoritur, fa/
uonius, aut africus, interdum eurus, quẽ quidam uulturnũ ap/
pellãt.* XIIII. Cal. *Octobris ſpica uirginis exorit᷑, fauõius, aut*

corus. XIII. Cal. Octobris ſol in Libram tranſitum facit, crater matutino tpe apparet. XI. Cal. Octobris piſces occidunt mane, item aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auſter cum imbribus. X. Cal. Octobris argò nauis occidit, tempeſtatē ſignificat, interdum ēt pluuiam. IX. Calen. Octobris centaurus incipit mane oriri, tempeſtatem ſignificat, interdum & pluuiā. VIII. Calendas Octobris, & VII. & VI. æquinoctium autūnale, pluuiam ſignificat. V. Cal. Octobris hædi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auſter cum pluuia. IIII. Cal. Octobris uirgo deſinit oriri, tempeſtatē ſignificat. His diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati ſunt. Quidam cum uidiſſent partem aliquam uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uindemiam. Quidam cum coloratas, & perlucidas uuas animaduertiſſent, nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere conſyderaſſent, quæ omnia fallacia ſunt, qm̄ immaturis uuis omnia eadem poſſunt accidere, ꝓpter intemperiem ſolis, aut anni. Itaq; nonnulli guſtu explorare maturitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eēt ſapor uuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquā fallaciam. Nam quædam genera uuarū nunquam dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaq; opportunum eſt (quod nos facimus) ipſam naturalē contemplari maturitatem. Naturalis autem maturitas eſt, ſi cum expreſſeris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuſcata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ maturitas, preſertim cum ita in media parte acinorum ſint, ut et à ſole æſtuante, & à uentis protegantur, humorq; ipſe non patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, ſciat uindemiam ſibi eſſe faciēdam. Sed ante quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt ſupiore (ſi fieri poſſet) menſe. Si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & recte ſiccata. Tum et opercula, colaq́;, & cætera, ſine quibus probe confici muſtum non pōt. Torcularia uero, et fora diligenter emūdata, lotaq́;. Et, ſi res ita exegerit, picata, præparataq́; habeat ligna, qbus defrutum, & ſapā decoquat. Tum etiam ſalem, atq; odoramenta, quibus cōdire uina cōſueuerint, multo ante repoſita eē oportet. Nec tn̄ hæc cura

totum auocet eum à cætera ruris cultura, nam & napinæ, itẽq; rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemem præſidio, itemq; ſiliquã, quod ruſtici fœnum græcum uocant nec minus in pabulum uicia nunc demum conſeruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua ſatio, quẽ quidam uel ab area protinus in agrum deferri putãt oportere. Milium, & panicum hoc tpe demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur, nam ad percipiendum ſemen ultima parte Octobris circa Calen. Nouemb. melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poſſit eorum curam, quæ intra uillam facienda ſunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipſe conſyderet an recte facta ſint. Cal. Octobribus, & VI. Non. interdum tempeſtatem ſignificat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo deſinit occidere, ſignificat nonnunq̃ tempeſtatem. III. Non. Octobris corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non. Octobris hædi oriũtur ueſpere, aries medius occidit. aqlo. VIII. Idus Octobris coronæ clara ſtella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriunt̃ ueſpere, fauonius, & interdum africus cũ pluuia. Tertio, et pridie Idus Octobris corona tota mane ex oritur, auſter hybernus, & nonnunq̃ pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, & cætera, quæ ſupraſcripta ſunt, fieri ſolent. Iiſdemq; regionibus frumenta matura ſeruntur, & præcipue far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte ſeritur. Et quoniam ſementis mentionem fecimus, non intempeſtiue quãtum cuiuſq; ſeminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor uel quinq;, farris adorei modios nouem uel decem, ordei modios quinque uel ſex, milij uel panici ſextarios quatuor uel quinq;, lupini modios octo uel decem, faſeoli modios quatuor, piſi modios tres uel quatuor fabæ modios ſex, lẽtis modium unum, uel paulo amplius, lini ſeminis modios nouẽ uel decem, cicerculæ modios tres uel quatuor ciceris modios duos uel tres, ſeſami ſextarios quatuor uel quinq;, uiciæ pabularis modios ſeptem uel octo, uiciæ ſeminalis modios quinque uel ſex, erui modios quatuor uel quinque farraginis ordeaceæ modios ſeptem uel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis pedũ denum, latis pedum quinum. Canabis grana ſex in pede quadrato ponunt̃. Idibus Octobris, & ſequẽti biduo interdum tempeſtas, nonnunq̃ rorat. XIIII. Calend.

Nouembris ſol in Scorpionem tranſitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calen. Nouemb. *ſolis exortu uergiliæ incipiunt occi-dere, tempeſtatem ſignificat.* Vndecimo Calen. Nouemb. Tauri *cauda occidit, auſter, interdum pluuia.* Octauo Calen. Nouem-*bris* cẽtaurus exoriri *mane deſinit,* tempeſtatem ſignificat. Septi-mo Calend. Nouemb. *nepæ frons exoritur,* tempeſtatem ſignifi-cat. *Quinto* Calen. Nouembris *uergiliæ occidunt, hyemat cum frigore, & gelicidijs.* Quarto Calen. Nouemb. *arcturus ueſperè occidit, uentoſus dies.* Tertio Calend. & pridie Nouembris, Caſ-ſiope incipit occidere, tempeſtatẽ ſignificat. Per hos dies quæcũq; *ſemina differri debent, arbuſculæq; omnis generis recte ponũtur.* Vlmi *quoq; uitibus recte maritantur, ipſæq; uites in arbuſtis, & uineis* commode propagantur. Seminaria *runcare, & fodere tẽ-pus eſt. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, eaſ-demq; putare.* Itemq; *in arbuſtis uitem deputare, ſeminaria, quæ ſuo tempore pampinata non ſunt, arbuſculæq; ficorum in ſemi-narijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent, quæ tamẽ me-lius, dum tenera ſunt, per germinatiõem pampinantur.* Sed cũ *omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint, tum maxime ſemen-tis. Vetus eſt agricolarum prouerbium. Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquam, quin mala ſit.* Itaq; *in totũ præ-cipimus, ut quiſq; natura locus frigidus erit, is primus conſera-tur, ut quiſq; calidus, nouiſſimus.* Vicia, & *faba ſtercorare agrũ dicuntur.* Lupinum *niſi in florem uerteris, nihil agrum ſtercora-ueris. Sed nec ulla res magis uacui operis aut ſeritur, aut condi-tur.* Nam & *primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſſimus poſt coactos fructus tolli. Sementi facta in-occare oportet, quod ſparſeris.* Duo *iugera tres operæ commodè occabunt, arboreſq;, quæ intererũt, ablaqueabunt, quamuis an-tiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, et occari uelint, quod an recte fieri poſſit, affirmare non auſim.* Eodem tempore *foſſas, riuoſq; purgare, & elices, ſulcoſq; aquarios conuenit facere. Iiſ-dem temporibus ſi ſit, fraxineam, ſi minus orneã, ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus recte præbebimus.* Glandis *quoq; non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen ampli-us, ne laborent, nec minus diebus.* XXX. *præbueris, nam ſi pau-cioribus diebus detur* (ut ait Higinius) *per uer ſcabioſi boues fi-unt. Glans autem paleis immiſcenda eſt, atq; ita bubus appo-*

nenda. Tum etiam ſyluam ſiquis barbaricam, ideſt conſeminea̅ uelit facere, recte conferet glandibus, & cæteris ſeminibus. Tum & olea diſtringenda eſt, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod ſit optimum ex uaria oliua, cum incipit nigreſcere, na̅ acerbum niſi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & poſtri/die caput tauri occidit, pluuiam ſignificat. III. Non. Nouem/bris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit. VIII. Idus No/uembris idem ſydus totum exoritur, auſter, uel fauônius, hyemat. VII. Idus Noue̅bris ſtella clara Scorpionis exoritur, ſignificat tempeſtatem, hyemat, uel uulturnus, iterdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtate̅, hye/mat. Quinto Idus Nouembris hyemis initiu̅, auſter, aut eurus, interdum rorat. His diebus uſq; in idus, quæ ſuperiore menſe fa/cere no̅ potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obſeruabis, ut pridie, q̄ plenilunium fit, ſi minus certe ipſo pleni/lunio omnem, quam ſaturus es, faba̅ uno die ſpargas, ſed poſtea licebit ab auibus, & pecore defenſam obruas. Eamq; ſi ita co̅pe/tierit lunæ curſus, ante idus Noue̅bris occatam habeas qua̅ pin/guiſſimo, & nouo loco, ſi minus quamſtercoratiſſimo. Satis erit in ſingula iugera uehes ſtercoris comportare numero decem & octo. Vehes au̅t ſtercoris habet modios octoginta. Ex quo colli/gitur oportere in denos quoquouerſus pedes, modios quinos ſter/coris ſpargere. Quæ ratio docet uniuerſo iugero ſatisfacere modi os. M. CCCCXL. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare. Et ſi ſunt paru̅ fructuoſæ, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios ſtercoris caprini circunſpargere, in cæteris autem pro magnitudine portionem ſeruare. Eodem tem/pore uineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas uites, quod ſit inſtar unius ſextarij, uel urinæ hominis co̅gios, uel alte rius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum ui nearum in ſenos pedes poſitarum duæ operæ ablaquea̅t. Idibus Nouembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Sextodecimo Calend. Decembris fidis exoritur mane, auſter, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auſter cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris ſol in Sagittarium tranſitu̅ facit, ſuculæ mane oriuntur, tempeſtate̅ ſi/gnificat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua ueſperi occidunt, aquilo frigidus, et pluuia. Vndecimo Calē. Decembris

ſucula mane occidit, hyemat. Decimo Calẽdas Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Decẽbris canicula occidit ſolis ortu, hyemat. Pridie Calen. Decembris totæ ſuculæ occidũt, fauonius, aut auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt ſuperioribus opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calen. Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diuturnũ tempus aliquid adijciẽdum eſt. Nam multa ſunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas poſſidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq́; ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax ẽ, apibus aluearia fieri debent, ſiue palmæ ſpartiue fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæq́; ſeu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubratiõem cõfici poſſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesq́; horarum quindecim. Poſſit etiam ſalix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitium ligamina pꝛ parari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, ut lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina macæranda eſt. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis decembris dies incertus, ſæpius tamẽ placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auſter, irrorat. Tertio Idus Decẽbris corus, uel ſeptentrio, interdum auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt ſuperiore menſe, opera peragi debebũt, utiq́; in locis temperatis, aut calidis, nam frigidis recte fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hyemat. Sexto decimo Calen. Ianuarij ſol in Capricornum tranſitũ facit, brumale ſolſtitium, ut Hipparcho placet, itaq; tempeſtatẽ ſæpe ſignificat. XV. Cal. Ianuarij uentorum commutationem ſignificat. X. Calend. Ianuarij capra occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nono Calen. Ianuarij brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat. Sexto Calen. Ianuarij delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calend. Ianuarij aquila ueſpere occidit, hyemat. Tertio Cal. Ianuarij canicula

occidit ueſpere, tempeſtatem ſignificat. Pridie Calend. Ianuarij
tempeſtas uentoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticā colunt,
niſi ſi uinearum cā paſtines, negant debere terram ferro cōmoue-
ri. Itaq; quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehē
ditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, &
capite tenus alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capiſtren
tur. Cæterum palmare, ideſt materias alligare hoc tpe non expe-
dit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, frangunt.
Poſſunt ēt his diebus ceraſi, & tuberes, et armeniacæ, atq; amyg
dalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inſeri commode. Non-
nulli ēt legumina ſerunt. Calend. Ianuarij dies incertus. Tertio
Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempeſtas uaria. Pridie Nonas
Ianuarij media hyems, auſter multus, interdum pluuia. Nonis
Ianuarijs fidis exoritur mane, tempeſtas uaria. Sexto Idus Ia-
nuarij auſter, interdum fauonius. Quinto Idus Ianuarij auſter,
interdum imber. Pridie Idus Ianuarij incertus ſtatus cœli. Per
hos quoq; dies abſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ,
ita tn̄ ut ipſis Calendis Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus
operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſq;
in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iu
go boum quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Qua-
re huius quoq; curæ rōnem ſubijciemus. Menſe Ianuario paleas
cum erui macerati ſextarijs ſex, uel paleas cum cicerculæ freſæ ſe-
modio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel pa
leas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridē
frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præſtat, farra-
ginem ordeaceā dabit ſiccam, Februario menſe idē, Martio idē.
Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili fron-
dem querneam, & populneā. Ex Calen. ad Idus, uel paleas, uel
fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Ca
lendis frondem affatim, Iulio idem, Auguſto idē, uel pabuli ex
eruo pōdo quinquaginta, Septēbri frondē affatim, Octobri fron
dem, & ficulnea folia. Nouēbri ad Idus frōdē, uel folia ficulnea
quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modiū unū paleis im-
miſtum, & lupini macerati modium unū paleis immiſtum, uel
maturā farraginem. Decembri frondem aridam, uel paleas cum
erui ſemodio macerato, uel lupini, qđ ex ſemodio macerato exie-
rit, uel glandis modiū unū, ut ſupra ſcriptū eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. Cap. III.

ET QVONIAM *peracenſuimus opera, quæ ſuis quibuſq; temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorũ, quorũ æque curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quod neq; latere fabricata materies perennare poſſit, pluuijs ac tempeſtatibus plerunq; infeſtata, neq; lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa, ſi uero amplũ modũ ſepire quis uelit, patrimonio eē opus. Ipſe igitur oſtendã rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudumq; munimus. Vetuſtiſſimi auctores uiuam ſepẽ ſtructuli prætulerunt, quia non ſolum minorẽ impẽſam deſyderaret, uerum ẽt diuturnior immenſis temporibus pmaneret, itaq; uepres efficiendi cõſitis ſpinis rõnem talem reddiderunt. Locus, quẽ ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autũnali ſimulatq; terra maduerit imbribus, circũuallãdus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus. Modum altitudinis, & latitudinis eorũ abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur, ea ſint uaſtiſſimarum ſpinarum, maximeq; rubi, & paliuri, et eius, quam græci uocãt* κυνόσβατον, *nos ſentem canis appellamus. Horum aũt ruborum ſemina quãmaturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere, quæ cũ eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs reſtibus, ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato, mox ubi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirũdinis aduentũ, cum iam fauonius exoritur, poſt idus Februarij, ſiqua in ſulcis p hyemem cõſtitit aqua exhauritur, reſolutaq; humus, quæ erat autumno regeſta, uſq; ad mediam ſulcorũ altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in lõgitudinem per utrunq; ſulcum porrecti obruunẽ, ſed ita ut non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorũ enaſci poſſint, ea fere circa trigeſimum diem prepũt, atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Opor-*

tebit autem uirgeam ſepem interponere, quam ſuperſcendãt ſentes utriuſq; ſula, & ſit, quo interdum quaſi adminiculo, prius q̃ corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis. Cæterum et poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt; & hæc quidem claudẽdi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum aũt prius eligi conuenict, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipue pinguem, quiq; adueniente riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus eſt, cũ ſol ultimas partes uirginis obtinebit, ideſt menſe Septembri ante æquinoctiũ autumnale, ſiquidem tunc maxime explorant̃ uires fontium, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidẽdum eſt aũt, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per triturã uenti poſſint paleas, aut puluerem in eũ perferre, nam utraq; ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi paſtinandiq; ſoli, duo ſunt tempora, q̃m duæ quoque olerum ſationes, nã & autũno, & uere plurima ſerunt̃, melius tñ uere riguis locis, q̃m & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi loci natura neq; manu illatã, neq; ſuæ ſpontis aquã miniſtrari patitur, nullum q̃dem aliud auxilium eſt, q̃ hyemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſſius paſtinetur ſolum, eiusq; abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor conſurgat regeſtum. At ubi copia eſt rigãdi, ſatis erit non alto bipalio, ideſt minus q̃ duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quẽ uere conſeri oportet, autumno circa Calendas Nouembris paſtinetur. Quem deinde uelimus autũno inſtituere, menſe Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarum necent̃, nec multo ante ſtercorare debebimus, et cum ſationis appropinquabit tempus, ante quintum diẽ exherbãdus erit locus, ſtercorandusq;, & ita diligenter foſſione iterandus, ut fimo terra cõmiſceat̃. Optimũ uero ſtercus eſt ad hunc uſum aſini, quia minimũ herbarum creat, ꝓximum uel armẽti, uel ouiũ ſi ſit anno maceratũ, nam quod homines faciunt, quãuis habeat̃ excellentiſſimum, non tñ neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ aut ſine ullo robore ſolutiſſimæ arenæ, cum maior ſ.uis alimẽti deſyderatur. Igitur ſolũ, quod conſerere uere deſtinauerimus,

poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendū. Quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris excoquit terram fermētatamq; ſoluit, quare peracta bruma, tum demum ſtercus inijcietur, et circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuidetur, quæ tamen ſic informandæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidium partem latitudinis earū perueniant, ne qui perſequuntur herbas, ſemina proculcare cogant, ſed potius per ſemitas ingrediant, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc quæ ante ſationem facienda ſunt dixiſſe abūde eſt. Nunc quid quoq; tempore uel colendum, uel ſerēdum ſit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum eſt, quæ põt duobus ſeri temporibus, ideſt autumno, & uere. Sunt autem ſemina braſſicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, naſturcij, coriādri, chærephyli, anethi, paſtinacæ, ſiſeris, papaueris. Hæc enim uel circa Calendas Septembris, uel melius ante Calēdas Martias Februario ſeruntur. Locis uero ſiccis, aut tepidis qualis ſunt Calabriæ, et Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè ſunt, allium, cæpæ capitula, ulpicum, ſinapis. Sed etiam nunc quo quidq; tempore terræ mandari plerunq; conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim recte ponetur lepidiū. Menſe autem Februario uel planta uel ſemine ruta, atq; aſparagus, & iterum cæpe ſemen, & porri, nec minus ſi uernū, & æſtiuum fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, napiq; ſemina obrues, nam allij, & ulpici ultima eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (ſi iam ingrandiut) transferre. Item panacem ultima parte Martij mēſis. Deinde circa Calendas Apriles æque porrum, atq; inulam, & ſerotinam plantam rutæ. Item ut maturius naſcatur cucumis, cucurbita, caparis ſerenda eſt, nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemē apij, ſi tamen rigaturus es, ſic enim optume per æſtatem ꝓuenit. Cæterū Auguſto circa uulcanalia tertia ſatio eſt, eaq; optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & ſiſeris, nec minus oleris atri, atq; hæc ſunt ſationum tempora. Nunc de ijs, quæ aliquam curam deſyderant, ſingulis loquar,

quæq; præteriero intelligi oportebit nullã operam poſtulare niſi runcatoris, de qua ſemel hoc dicendũ eſt, omni tempore conſulendum eſſe, ut herbæ exterminentur. Vlpicum, quod quidã allium punicum uocant, græci aũt ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris eſt incrementi, q̃ allium. Idq; circa Calendas Octobris, ante q̃ deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet.n. uelut allium plures cohærentes ſpicas, eæq; cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtẽtur hyemis aquis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, ut uliginem uitent, ſed hæc in hortis minor eſt facienda, & per ſummã partẽ eius, ideſt in dorſo inter palmaria ſpatia ſpicæ ulpici, uel allij (nã id quoq; ſimiliter cõſeritur) diſponẽdæ ſunt. ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. Deinde cũ ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur, nã quo ſæpius id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum. Deinde ante q̃ caulem faciãt, omnem uiridem ſuperficiem intorquere, & in terram proſternere conueniet, quo uaſtiora capita fiant. Regionibus autẽ pruinoſis neutrum horum per autumnum ſeri debet, nam brumali tempore corrũpuntur, quod ferè menſe Ianuario miteſcit, & icirco frigidis locis tempus optimum eſt allium, uel ulpicum ponẽdi circa Idus prædicti menſis. Sed quãdocunq; uel cõſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſeruabimus in ijs locis, q̃bus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terrã ſit. Nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita exiſtimantur, neq; acerrimi ſaporis exiſtere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tñ hæc ante Calẽdas Ianuarias medijs diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, et ſitus terræ permittit. Braſſica, cum VI. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, et inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. Hæc.n. res efficit, ut in coctura celerius madeſcat, & uiridem colorem ſine nitro conſeruet. Eſt autẽ frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt Idus Aprilis, cuius depreſſæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, et ſtercorata melius cõualeſcit, plenioriſq; incrementi, & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandẽ locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt, ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel decta. Poſſis autem uel maximos caules bis transferre, idq; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præ/

bere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braſſica trãsferri
debet. Locis quidem apricis & maritimis optime autũno ponit,
mediterraneis et frigidis contra, hyeme non æque cõmode diſper
gitur, ſed & huius quoq; radix ſimo liniri debet, maioremq; copi
am deſyderat aquæ, ſicq; fit tenerioris folij. Sunt autem cõplura
lactucæ genera, quæ ſuo quoq; tpe ſeri oportet, earum, quæ fuſci,
& ueluti purpurei, aut etiã uiridis coloris, & criſpi folij, uti Ce-
ciliana, menſe Ianuario recte diſſeritur. At Cappadocia, q̃ palli
do, & pexo, denſoq; folio uiret, menſe Februario, quæ deinde can
dida eſt, & criſpiſſimi folij, ut in prouincia Bætica eſt finibus ga
ditani municipij, menſe Martio recte pangitur. Eſt & cyprij ge-
neris ex albo rubicunda, leui & tenerrimo folio, quæ in idibus
Aprilis cõmode diſponitur. Fere tñ aprico cœli ſtatu, quibus lo-
cis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt, q̃ quo
tardius caulẽ faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exigu
am teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coercita in latitu
dinem ſe diffundit, eadem eſt rõ etiam intybi, niſi quod hyemem
magis ſuſtinet, ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno
ſeri poteſt. Cinaræ ſobolem melius per autumni æquinoctium di-
ſponemus, ſemen cõmodius circa Cal. Martij ſeremus, eiusq; plã
tam circa Cal. Nouemb. deprimemus, & multo cinere ſtercora-
bimus. Id enim genus ſtercoris huic oleri uidet aptiſſimũ. Sina
pe, atq; coriandrum, nec minus erucã, et ozimũ ita uti ſata ſunt
ſua ſede immota permanent, neq; eſt eorꝝ cultus alius q̃ ut ſterco-
rata runcentur. Poſſunt aũt non ſolum autumno, ſed & uere cõ
ſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hyeme tranſlatæ plus cymæ ue-
re afferunt. Panax utroq; tpe leui, & ſubacta terra rariſſime diſ
ſerit, quo maius incrementum capiat, melius tamen eius uerna
ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis, denſius ſatum præcepe-
runt priores relinqui, & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docu-
it uſus longe melius fieri, ſi differas, & eodem more, quo capita-
tum modicis ſpatijs, ideſt inter quaternos digitos depangas, et cũ
conualuerit, deſeces. In eo autem, quod magni capitis efficere uo-
les, ſeruandum fit, ut ante q̃ tranſlatum deponas, omnes radicu-
las amputes, & fibrarum ſummas partes intondeas. Tum teſtu-
læ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobru
untur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri ca-
pitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt, nec alius tñ ſectini niſi

quod toties rigari, et ſtercorari, ſarririq; debet, quoties demetitur, ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſerit. cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigant, atq; ita obruunt. Enatum autem in his locis, qbus aqua ſubminiſtrari nō pōt deferri debet circa æquinoctiū autumni, at quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio recte tranſfert. Apium quoq; poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine. Sed pcipue aqua lætat, et ideo ſecundum fontem cōmodiſſime ponit. Quod ſiquis id uelit lati folij facere, quantū ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatumq́; ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam citra hanc operam fieri criſpum qualitercunq; ſatum, ſi cum eſt natum, incrementū eius ſupuoluto cylindro coerceat. Satio eius eſt optima poſt idus Maias uſq; in ſolſtitium, nā teporem deſyderat. Ferè etiā his diebus ocima ſerunt, quoꝶ cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcat paniculo uel cylindro, nam ſi terrā ſuſpenſam relinquas, plerūq; corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atq; inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quamrariſſime ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, et radicibus, ut oculus arundinis ſerpit, nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſſime autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri maxime iuſta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunq; conualeſcit loco, idq; cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, æuo manet, paruamq; ſarritionis exigit culturam, ſeritur à uulcanalibus uſq; in Calend. Septembris, ſed etiam menſe Ianuario. Menta dulcem deſyderat uliginem, quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponit. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de nouallibus ſylueſtre mentaſtrum colligere, atq; ita inuerſis cacuminibus diſponere, q̄ res feritatem detrahit, atq; edomitam reddit. Rutam autūno ſemine ſatā menſe Martio differre oportet in apricū, et cinerē aggerare, rūcariq;, donec cōualeſcat, ne herbis enecet, ſed uelata manu

debebit runcari, quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atq; tumor inceſſerit, oleo ſubinde perunguito. Eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & tranſmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, q̃ olitoribus ſtudioſe conſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdã eſculentis aptiſſima) non alienum putamus etiam in hortis habere locum neque pinguem, neq; ſtercoratum, ſed apricum deſyderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerũq; regionibus naſcuntur. Hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctium uernũ ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cum ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde cõprehendant, aridi thymi fruticẽ contundi oportet, atq; ita pinſito pridie q̃ uolueris uti, aqua medicare, quæ, cum ſuccum eius perceperit, depoſitis fruticibus infundit, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, q̃ ut impenſius curanda ſit. Lepidiũ cum ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris, rarius tñ, nã poſt Cal. Nouemb. ſecandum non erit, qm̃ frigoribus uiolatum emoritur, biennio tñ ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratũ fuerit. Multis ẽt locis uiuacitatem ſuam uſq; in annos decem prorogat. Beta florente punico malo ſemine obruit, & ſimulatque quinq; foliorum eſt, ut braſſica differt æſtate, ſi riguus eſt hortus, at ſi ſiccaneus autũno cum iam pluuiæ inceſſerint, diſponi debebit; chærephylum, itemq; olus atriplicis, quod græci uocant ἀτράφαξιν Circa Cal. Octob. obrui oportet nõ frigidiſſimo loco, nã ſi regio ſæuas hyemes habet, poſt idus Februarias ſemine differẽda ſunt, ſuaq; de ſede partienda. Papauer, & anethum eandem habent conditionem ſationis, quam chærephylum & ἀτράφαξις. Satiui aſparagi, quam corudam ruſtici uocant, ſemina, ferè biennio præparant. Ea cũ pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis cõprehẽdere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicant, et quaſi unitatẽ faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atq; cõnexas olitores ſphõgias appellant, easq; poſt quatuor & uiginti mẽſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumq; transferri cõuenit. Sulci aũt inter ſe pedali mẽſura

diſtantes fiunt non amplius dodrãtalis altitudinis, in quam ita ſphongiolæ deprimuntur, ut facile ſuperpoſita terra germinent, ſed in locis ſiccis partibus ſulcorũ imis diſponẽda ſunt ſemina, ut tanq̃ in alueolis maneant, at uliginoſis è cõtrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde ãno, cum ita conſita ſunt, aſparagum, quem emiſerint, infringi oportet, nã ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris inualidisq; radiculis tota ſphongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uellendus, nam niſi ita fiat, ſtirpes p̃fractæ angunt oculos ſphongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſſime autumnali tp̃e naſcitur, nõ omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, et deinde ſulci omnes cõſarriẽdi, herbæq; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius pluuijs manãs ad radicẽ p̃ueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueat̃, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum uernum fructum expectamus, & Auguſto mẽſe circa uulcania, cũ maturius, ſed hæc ſatio ſine dubio melior habet̃. Cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruat̃, poſt ubi cœperit aliquod incrementum ſubinde aggeret̃. Nam ſi ſuper terram emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & cucurbita, cũ copia eſt aquæ, minorem curam deſyderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari nõ expediat menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt idus deinde Martias quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſque in dimidiũ ſulcũ aggeranda, poſitisq; ſeminibus tã diu eſt aqua præbenda, donec enaſcant̃, atq; ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorũ proſequẽda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis ualebunt, fructumq; iucũdioris ſaporis, q̃ rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore non tamen ante Cal. Mart. ſemẽ ponendum eſt, ut deferri poſſit æquinoctio confecto, idq; de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, ut fiat incre-

mēti uaſtioris, nam ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ, ſicut ale xandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At ſi eſculentæ mera præpa rabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendū erit, quo prolixior & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, ut quā mi nime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ conſitæ ſunt, mulier admittatur, nam ferè contactu eius langueſcunt in crementa uirentium, ſi uero etiam in menſtruis fuerit, uiſu quoq; ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundiſſimus fit, ſi ante q̄ ſeras, ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quo dul cior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt, ſed q prematurum fructū cucumeris habere uolet, confecta bruma ſtercoratam terram indi tam cophynis obſerat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cū enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificiū ſub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempeſtatibus ſub tectum referat, idq; tādiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur, poſtea totos cophynos de mittat in terram. Sic enim percoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæpretium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo mi nore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebat. Nos autem leuiore ope ra iſtud fieri apud ægyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico, et ſtercoroſo loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habere. deinde eas confecto æqui noctio paulum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel ru bi, uel ferulæ medullis ſtercus immittere, atq; ita ſemina cucume ris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coeant rubis, & ferulis. Nam ita non ſua, ſed quaſi materna radice aluntur, ſicq; inſitā ſtirpem frigoribus quoq; cucumeris præbere fructum. Satio ſecun da eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis pluri mis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur, ſed qbus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit ſiccum locum deſyderabit. Isq; debe bit ante circundari foſſula, quæ repleatur lapidibus, et calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam lorica, ne poſſint eam perrum pere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrum uagan tur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen nō tan

*tum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quãtum
quod noxium uirus habent, ſuccoq; ſuo ſterile ſolum reddũt. Cul/
tu aut nullo, aut leuiſſimo contenta eſt. Quippe quæ res etiã in
deſertis agris citra ruſtici operam conualeſcat. Seritur utroq; æq/
noctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, q̃ al
tius conuerſam. Itaq; ex* Calen. Nouembris *proſcindi ſolum de/
bet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermiſſisque
quadraginta diebus, tum demum iterari, et interpoſitis uno, ac
uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari, mox bidentibus
æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus.*
Deinde ad Calendas Februarias *ſereno die conueniat ſemina
ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, ut
eam quoq; habeamus, nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec ari/
da inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cæpina uel ſæpius,
certe non minus debet q̃ quater ſarriri. Cuius ſi ſemen excipe uo/
les, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimũ, menſe* Fe/
*bruario diſponito quaternorum uel ẽt quinum digitorum ſpa/
tijs diſtantia, & cum cœpint uirere, ne minus ter conſarrito, de/
inde cum fecerint caulẽ, humilioribus quaſi canteriolis interpoſi
tis rigorem ſtylorum conſeruato, nam niſi arundines tranſuerſas
in modum iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uẽ/
tis proſternentur, totumq; ſemen excutietur, quod ſcilicet nõ ante
legendum eſt, q̃ cum matureſcere cœperit, coloremq; nigrum ha/
bere. Sed nec patiendum eſt, ut perareſcat, aut totum decidat, ue
rum integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi.* Napus *et rapa
duas ſationes habent, & eandem culturã, quam raphanus. Me/
lior eſt tamen ſatio menſis* Auguſti. Iugerum *agri quatuor ſex/
tarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hanc
menſuram paulo plus quàm heminã ſeminis recipiat. Qui æſta
te iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera fo/
lia prorepentia conſumat.* Id *quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui
ſupra cameram inuenitur, uel ẽt fuligo, quæ ſupra focos tectis in/
hæret, colligi debet deinde pridie q̃ ſatio fiat, commiſceri cum ſe/
minibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuccum trahant, nam
ſic macerata poſtero die recte ſeruntur.* Veteres *quidem auctores,
ut* Democritus, *præcipiunt ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedũ
appellatur, medicare, eodemq; remedio aduerſus beſtiolas uti, q̃d
uerum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tñ, quoniam*

eius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto pulue/ re utimur, ſatisq; commode tuemur his incolumitatem planta/ rum. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacentibus ad huc in area paleis inſpergi deberi, quoniam fiunt uaſtiora capi/ ta, cum ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus, itaq; rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruátq; ad huc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cum ea ſerunt, precantur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigi/ dis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruraſ, arundinibus humiles canterij fiunt, ijſq; uirgæ tranſuerſæ impo/ nuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſe/ mina defenduntur. Vbi uero apricis regionibus poſt pluuias no/ xia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, græce autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matu/ tinis temporibus frutices olerum cõcuti. Sic enim dum adhuc tor pent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſa/ tionem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt. Nihil enim ſic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo li/ bro, qui græce inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν affirmat has ipſas be/ ſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unamquanq; aream ter circumeat, poſt hoc enim de/ cidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis in ſtructum, atq; eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum, quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorum meorum argu/ menta ſubieci, ut, cũ res exegiſſet, facile reperiri poſſit, qd in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum ſit.

LVCII IVNII MODERATI ÇOLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS. ET VLTIMVS.

Villica.

ENOPHON Athenienſis eo libro Publi Siluine, qui œconomicus inſcribitur, prodidit,
x maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, ut non ſolum iucundiſſima, uerumetiam utiliſſima uitæ ſocietas iniretur, quod iam pridem etiã Cicero ait, & ne genus humanum temporis lõginquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum. Deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiã tum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſariũ fuit alterutrũ, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria cõpararet, intus q tectis reconderet, atq; cuſtodiret, ſiquidẽ uel ruſticari uel nauigare, uel etiã alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acqreremus. Cũ uero paratæ res ſub tectũ eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, q̃ domi deberent adminiſtrari, nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominũ genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam & diligentiam, ea quæ propoſuimus, deſyderarent, nec exigua cura foris acquirerẽtur, quæ domi cuſtodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, uiri aũt ad exercitationẽ forenſem & extraneã. Itaq; uiro calores, et frigora perpetienda, tum ẽt itinera, & labores pacis ac belli, ideſt ruſticationis, & militariũ ſtipẽdioꝝ diſtribuit. Mulieri deinceps, qd' omnibus his rebus eã fecerat inhabilẽ, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligẽtiæ aſſignauerat, idcirco timidiorem reddidit, q̃ uirilem, nã metus plurimũ confert ad diligentiã cuſtodiendi. Quod autẽ neceſſe erat

foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare, iccirco uirum, ꝗ mulierem fecit audaciorẽ. Quia uero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, nõ minorem fœminæ, ꝗ uiro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum ẽt quod ſimplex natura non oẽs res commodas amplecti uolebat, iccirco alterum alterius indigere uoluit, qm̃ quod alteri deeſt, præſtò plerunq; eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt, nã & apud græcos, & mox apud Romanos uſque in patrum noſtroꝝ memoriam ferè domeſticus labor matronalis fuit tanquã ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamilias intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat.n. ſumma reuerentia cum cõcordia & diligentia miſta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret, ſed in commune conſpirabatur ab utroq;, ut cum forẽſibus negotijs, matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerẽt, atq; adminiſtrarent. Nunc uero cum pleræq; ſic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſaq; cupidine ꝓtioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, et totis penè cenſibus redimunt, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentoꝝ agreſtium cura grauari, ſordidiſſimumq; negotium ducere paucoꝝ dierum tempus in uilla morari. Quam ob cãm cum in totum nõ ſolum exoleuerit, ſed ẽt occiderit uetus ille matrumfamiliarũ mos Sabinarum atq; Romanarũ, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueret officia matronæ, qm̃ & uillici quoq; ſucceſſerunt in locum dominoꝝ, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerant, ſed habitauerant rura. Verũ, ne uideat intempeſtiuè cenſorium opus obiurgandis moribus noſtroꝝ temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & ꝓcepta, ꝙ uillica exeq debeat. Cap. I.

EA porrò (ut inſtitutum ordinẽ teneamus, quem priore uolumine incohauimus) iuuenis eſſe debet .i. non nimiũ puella ꝓpter

eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi, nam illibatũ robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus, fœditas faſtidioſum nimia species deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum eſt, ut nec uagum uillicum, nec auerſum cõtubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſyderandum erit, an à uino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à uiris remotiſſima ſit, & ut cura eã ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, ut fere eum morem ſeruet, quem uillico præcepimus, qm̃ pleraq; ſimilia eſſe debent in uiro, atq; fœmina, & tam ẽt malum uitare, q̃ premium recte factorũ ſperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat, cui et primo mane cum familia prodeundum eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam, domeſticarum rerũ uillico remittimus curam, ſed tantummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeſcenda, non in totum muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, ut idẽtidem oculis uillici cuſtodiantur. Sic enim erit diligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequẽter reddenda ſit. Ea porro ſperſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi ſe morari oportere. Tunc qbus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrent̃ opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat, tum ſiquis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidẽdum erit, ut is quam commodiſſime miniſtretur. Nã ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius, q̃ prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia.

Quemadmodũ tractare debeat penora, ſiue cellaria. Cap. II.

POST hæc meminiſſe debebit, q̃ inferant̃, ut idoneis, & ſalubribus locis recõdita ſine noxa p̃maneant. Nihil .n. magis curan

dum eſt, q̃ præparare, ubi quidq; reponatur, ut, cum opus ſit, p/matur. Ea loca qualia eſſe debeant, & in primo uolumine, cum uillam conſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter pigebit, nam quod excelſiſſimum eſt conclaue, pretioſiſſima uaſa, & ueſtem deſyderat, quod deniq; horreum ſiccum atq; aridum, frumentis habet idoneum, quod frigidum cõmodiſſime uinum cuſtodit, quod bene illuſtre fragilem ſupellectilẽ, atque ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igit receptaculis, oportebit ſuo quidq; loco generatim, atq; ẽt ſpãliter nonnulla diſponere, quo facilius, cũ quid expoſtulabit uſus reci/pere poſſit. Nam uetus eſt prouerbiũ, paupertatem certiſſimam eſſe, cũ alicuius indigeas, uti eo nõ poſſe, quia ignoretur, ubi projectum iaceat, quod deſyderat. Itaq; in re familiari laborioſior eſt negligentia, q̃ diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pul/chrius in omni rõne uitæ, diſpoſitione atq; ordine? quod ẽt ludi/cris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeũtis magiſtri cõſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere uidet, at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta cõſpiratione conſenſit, atq; concinuit, ex eiuſmodi uocum concordia non ſolum ipſis ca/nentibus amicũ quiddam, & dulce reſonat, uerũetiã ſpectãtes, audienteſq; lætiſſima uoluptate permulcent. Iam uero in exercitu neq; miles, neq; imperator, ſine ordine ac diſpoſitione qcquã ualet explicare, cũ armatus inermem, eques peditẽ, plauſtrũ eq/tes, ſi ſint permiſti, confundant. Hæc eadem rõ pparationis, atq; ordinis ẽt in nauigijs plurimum ualet, nam ubi tempeſtas inceſſit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidq; ordine locatum armamẽtum ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt à gubernatore poſtulatum. Quod ſi tantũ hæc poſſunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinem, diſpoſitionemq; rerum, quas reponit, deſyderet. Nã & unũquodq; facilius conſyderatur, cum eſt aſſignatum ſuo loco, et ſiquid forte abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, req/ratur. Siquid uero curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur, de quibus omnibus. M. Cicero auctoritatẽ Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. Cap. III.

PRAEPARATIS *idoneis locis inſtrumentum, & ſupellectilem diſtribuere cœpimus, ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſtea mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem, item dierũ ſolẽnium ornatum, nec minus calciamenta utriq; ſexui conuenientia, tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebãtur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Poſt quæ ad cibum conficiendum uaſa (ut aſſolent) conſtituebantur, inde quæ ad lauatiõem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atq; epulationem pertinerent, exponebantur. Poſtea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuum, quoq; in duas partes diuiſimus, nam ſic minus fallit, qui exitus futurus ſit. Hæc poſtquam omnia ſecreuimus, tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus. deinde quibus quotidie ſeruuli utũtur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent. Hæc ipſa ei, qui uti ſolet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demõſtrauimus, & ut ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos, & ad hoſpitum aduentum utimur, & ad quædã rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demõſtrauimus, et cuiq; ſua annumerauimus, atq; annumerata ipſi excripſimus, eumq; admonuimus, ut quodcũq; opus eſſet, ſciret uñ daret, & meminiſſet, atq; annotaret quid, & qñ, & cui dediſſet, & cũ recepiſſet, ut qdq; ſuo loco reponeret. Igiẽ hæc nobis ab antiquis p Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus. Nec tñ una eius cura eẽ debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata recepit, ſed ſubinde recognoſcat, atq; conſyderet, nè aut ſuppellex, ueſtis'ue cõdita ſitu dilabaẽ, aut fruges, alia'ue utenſilia negligentia, deſidia'ue ſua corrumpanẽ. Pluuijs uero diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducaẽ, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quo facilius iuſta lanificio perſequi, atq; exigere poſſit. Nihil. n. nocebit, ſi ſibi atq; actoribus, & alijs in honore ſeruilis ueſtis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rõnes onerentur. Illud uero etiã in ppetuum cuſtodiendũ habebit, ut eos, qui foris ruſticari debebunt, cum iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit)*

cura contubernalis eius intra tectum tergiuerſans feſellerit, cau ſam deſidiæ ſciſcitetur, exploretq́; utrum aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit, an pigritia delituerit. Et ſi cõpererit, uel ſimulantem langorem ſine cunctatione in ualetudinariũ deducat. Præſtat enim opere fatigatum ſub cuſtodia requieſcere, unũ, aut alterum diem, q̃ preſſum nimio labore ueram noxã concipere. Deniq; uno loco quamminime oportebit eam conſiſtere, neq; enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modo ad telam debebit accedere, ac ſiquid melius ſciat docere, ſi minus addiſcere ab eo, qui plus intelligat, modo eos, qui cibum familiæ conficiunt inuiſere, tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præſepia mundãda curare. Valetudinaria quoq; uel ſi uacent ab imbecillis, identidẽ aperire, & immunditijs liberare, ut cum res exegerit, bene ordinata, & ornata, & ſalubria languentibus ꝓbeãtur. promis quoq;, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire, nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructũ cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum ſubrumantibus, tonſuris uellerum quoq; intereſſe, & lanas etiam diligenter percipere, et uellera ad numerum pecoris recenſere, tum inſiſtere atrienſibus, ut ſupellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur, atque rubigine liberentur. Cæteraq́;, ſi refectionem deſyderant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremo his rebus omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, ut iam dixi, uillicus ſæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona conſyderauerit, animaduerteritq́;, ut ordinatio conſtituta cõſeruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parerẽt, laudibus proſequi, nec minus honoribus, eos autem, qui non parerent, pœna mulctare. Quod nunc ſcilicet faciunt magiſtratus aſſidua iuriſdictiõe uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ, & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis cõdiendis. Cap. IIII.

NVNC de cæteris rebus, quæ omissæ erãt prioribus libris, quĩ uillicæ reſeruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore, quĩ ferè maturis, atq; trimeſtribus conſumatis ſationibus uacua tempora iam contingũt ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuiſſe pœnis, græcisq; auctoribus, atq; ẽt romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginienſis, et Hamilcar, quos ſecuti uidentur græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas, atq; Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati nõ ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiã C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij, diligentiã ſuis præceptis inſtituere. His aũt omnibus placuit eum, qui rerũ harum officiũ ſuſceperit, caſtum eſſe, continentẽq; oportere, qm̃ totum in eo ſit, ne contrectent pocula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo rebus uenereis, qbus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut penni aqua, prius q̃ penora contingant, ablui, propter quod his neceſſarium eſſe pueri, uel uirginis miniſterium, per quos ꝓmant, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum locũ & uaſa idonea ſalgamis ꝑparari iubent, locũ eſſe debere auerſum à ſole, quã frigidiſſimum, & ſicciſſimũ, ne ſitu penora mucorem contrahant. Vaſa aũt fictilia, uel uitrea plura potius, q̃ ampla, & eoꝝ alia recte picata, nonnulla tñ pura pro ut cõditio conditura exegerit. Hæc uaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & uſq; ad imum æqualia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad uſum ſalgamis qcquid ſupereſt æquali pondere uſq; ad fundum deprimatur, cũ ea res innoxia penora cõſeruet, ubi nõ innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa, quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ, maxime aũt ad hoc neceſſarium eſſe aceti, & duræ muriæ uſum, quæ utraq; ſic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Cap. V.

IN Vini uapidi, ut acre fiat, ſextarios duodeqnquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, ſalis ſextariũ ſubterito, et ſubtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in ꝓdictã mẽſuram adijcito. Quidã ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardẽtes inglãdes quadraginta, et mẽtæ uiridis pondo ſelibrã

in eandem menſuram adijciunt. Quidam ferri maſſas exurũt, ita ut ignis ſpeciem habeant, easq; in eandem menſuram demittunt. Tum etiam *ex emptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinq;, uel ſex incendunt, & ardentes eodem* demittunt. *Alij nucibus ſapineis ardentibus* idem *faciunt.*

Quomodo *muria dura fiat.* Cap. VI.

MVRIAM *duram ſic facito, dolium quampatentiſſimi oris locato in ea parte uillæ, q̃ plurimum ſolis accipit.* Id doliũ aqua *cœleſti repleto, ea eſt enim huic rei aptiſſima, uel ſi non fuerit pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis, tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam, quæ replenda ſit ſale candido, quo candidior muria fiat, cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere, ex eo intelliges nondum eſſe muriam maturam.* Itaq; *ſubinde alium ſalẽ tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuat̃, quod cum animaduerteris, ſcies habere muriam maturitatẽ ſuã, & ſi aliam in id uas facere uolueris, hãc in uaſa* bene *picata diffundes, &* opertam *in ſole habebis, omnem enim mucorem uis ſolis aufert, &* odorem bonum *præbet*, Eſt aliud *muriæ maturæ experimẽtum, nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam, ſi peſſum ibit, ſcies eſſe* adhuc *crudam, ſi innatabit, maturam.*

Quæ *per quatuor anni tpa herbæ, et quõ condiant̃.* Cap. VII.

HIS *præparatis circa uernum æquinoctiũ herbas in uſum colligi, & reponi oportebit, cymã, caulẽ, capparim, apij coliculos, rutam, olus atrum cum ſuo caule ante q̃ de folliculo exeat, itẽ ferulas cum coliculo ſilentes, quãtenerrimum florem paſtinacæ agreſtis, uel ſatiuæ cũ coliculis, ſilentẽ florem uitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, et eius coliculũ, qui miluinus pes appellat̃, q̃etiã tenerum coliculũ fœniculi. Hæc oĩa una conditura cõmode ſeruãtur, ideſt aceti duas partes, & tertiã duræ muriæ ſi miſcueris, ſed uitis alba, ruſcus, & thannũ, & aſparagus, lapſana, et paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos cõponuntur, et ſale cõſperſa biduo ſub umbra, dũ cõſudent, reponunt̃.* Deinde *ſi tm̃ remiſerint humoris, ut ſuo ſibi iure ablui poſſint, ſi minus ſupfuſa dura muria lauant̃, &* pondere *impoſito exprimunt̃.* Tum *ſuo q̃dq; uaſe condit̃, et ius, ut ſupra dixi, quod eſt muſtum duabus*

partibus aceti, & una muriæ infunditur, fœniculiq́; aridi, quod eſt peruindemiam proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius uſq; in ſummum labrum fideliæ perueniat. Olus atrum, & ferulam, & fœniculum cum legeris ſub tecto exponito, dum flaceſcat. deinde folia, & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint pollice, craſſiores arundine ſecato, et in duas partes diuidito, ipſos quoq; flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uaſa cōdi. deinde ius, quod ſupra ſcriptum eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod græci σίλφιον uocant, adiectas, ita ſpiſſamēto fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cymā caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellū compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flaceſcat, & tum eodem mō condiri cōuenit, quo ferulam rutā ſatureiam cunilam. Sunt qui rutam muria tīdura ſine aceto condiant, deinde, cū uſus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & ſupfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet cōmode ſatureia uiridis, & æque uiridis cunila ſeruari.

Oxygala quomodo fiat. Cap. VIII.

OXYGALAM *ſic facito, ollam nouam ſumito, eamq́; iuxta fundum terebrato. deinde cauum, quem feceris, ſurculo obthurato, & lacte ouillo quamrecentiſſimo uas repleto, eoq́; adijcito uiridium condimentoꝝ faſciculos origani, mentæ, cæpe, coriādri. Has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obthuraueras, eximito, & ſerum emittito, cum deinde lac cœperit manare, eodē ſurculo cauum obthurato, intermiſſoq́; triduo, ita, ut ſupra dictum eſt, ſerum emittito, & faſciculos condimentorum exemptos abijcito, deinde exiguum aridi thymi, et cunilæ aridæ ſuper lac diſtringito, conciſiq́; ſectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permiſceto, mox intermiſſo biduo rurſus ſerum emittito, cauūq́; obthurato, & ſalis triti, quantum ſatis erit, adijcito, et miſceto, deinde operculo impoſito, & oblinito, non ante aperueris ollam q̄ uſus exegerit. Sunt qui ſatiui, uel ēt ſylueſtris lepidij herbā cum collegerunt, in umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule, die & nocte muria macerata, expreſſaq́; lacti miſceant ſine cōdimentis, & ſalis q̄tum ſatis arbitrant̄, adijciant, tum cætera, quæ ſupra p̄cepimus faciant. Nonnulli recentia folia lepidij cum dulci lacte*

in olla miſcent, & poſt diem tertium quemadmodũ pr̃cepimus, ſerum emittunt. deinde compertam ſatureiam uiridem, tum etiã arida ſemina coriandri, atq; anethi, & thymi, et apij in unum bene trita adijciunt, ſalemq; bene coctum cribratum permiſcent. Cætera eadem, quæ ſupra, faciunt.

Conditura lactucæ. Cap. IX.

CAVLES *lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diemq; unum, & noctẽ ſinere, dum muriam remittant, deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pandere, dũ aſſicceſcant, tum ſubſternere anethũ aridum, & fœniculum, rutæq; aliquid & porri concidere, atque ita miſcere, tum ſiccatos coliculos ita componere, ut faſeoli uirides integri interponantur, quos ipſos ante dura muria die, et nocte macerare oportebit, ſimiliterq; aſſiccatos cũ faſciculis lactucarum condi, et ſuperfundi ius, quod ſit aceti duarum partiũ, atq; unius muriæ. deinde arido ſpiſſamẽto fœniculi ſic comprimi, ut ius ſupernatet, quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa pertergere, & aqua fontana quamrecentiſſima refrigerare, ſimili ratione intubum, et cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam, hæc autem, quæ ſupraſcripta ſunt, uerno tempore componuntur.*

Cepæ, pyrorũ, & malorũ, cæterorũq; pomorũ cõpoſitio. Cap. X.

N V N C *quæ per æſtatem circa meſſem, uel ẽt exactis iam meſſibus colligi, & reponi debeãt, præcipiemus. Pompeianã, uel aſcaloniam cepam, uel ẽt marſicam ſimplicem, quã uocant unionem ruſtici, eligito. Ea eſt aũt, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærentes. Hanc prius in ſole ſiccato, deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila cõponito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & unius muriæ faſciculum cunilæ ſuperponito, ita, ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura uas ſuppleat. Eodem tempore corna, et pruna onychina, & pruna ſylueſtria, nec minus genera pyrorũ, & malorũ condiunt. Corna quibus pro oliuis utamur. Item pruna ſylueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſſima le-*

genda ſunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra ſiccanda, tũ æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur, & infundatur. Oportebit autem aliqd ſalis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innaſci poſſit. Verũ cõmodius ſeruantur ſi duæ ptes ſapæ cũ aceti una pte miſceãt. Pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, latertiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cũ imatura non tñ pcruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo, tũ in fictili picata fidelia cõponito, & aut paſſo, aut defruto cõpleto ita ut omne pomũ ſubmerſum ſit, opculo deinde impoſito gypſato. Illud in totũ pcipiendũ exiſtimaui, nullũ eſſe genus pomi, quod nõ poſſit melle ſeruari. Itaq; cũ ſit hac res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſepata generatim, nã ſi cõmiſceas, alterũ ab altero gñe corrũpit, & qm opportune mellis fecimus mentionẽ, hoc eodem tpe alui caſtrandæ, ac mel cõficiendum, cera facienda eſt, de qbus nono libro iã diximus, nec nũc aliam curã exigimus a uillico, q̃ ut adminiſtrantibus interſit, fructumq; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in conditturis utuntur. Cap. XI.

CAETERVM cum eodem tpe mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cũ ſecundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minute reſoluãtur, & aqua fontana, uel cœleſti macerẽt, expſſa deinde aqua colet, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omnisq; ſpurcitia cum ſpumis eximatur, quæ decocta, cum tam craſſa fuerit q̃ defrutum, refrigeretur, et bene picatis lagænis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in cõdituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe, quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi, et præcordiorũ facit, itaq; ſepoſita eſſe, & ad condituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. Cap. XII.

PER ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa. Hæc autẽ non uno mõ componit, nam qdam multos ante annos cœleſtẽ aquã uaſis includunt, & ſub dio in ſole habent. deinde cum ſæpius eã in alia uaſa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam

per longum tp̄s diffunditur, aliquod craſſamentū, in imo ſimile ſeri reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent. Nonnulli tn̄ cum auſteriorem uolunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cum dodrante, pondo mellis diluūt, & ea portione repletam lagenā, gypſatamq́; patiunt per caniculæ ortū in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demū in tabulatū, qđ fumū accipit, reponunt. Nonnulli, quibus non fuit cura cœleſtem inueterare aquā, recentē ſumunt, eamq́; uſq; in quartā partem decoquunt. deinde cū refrixerit, ſiue dulciorē mulſam facere uolunt, duobus aquæ ſextarijs, ſextariū mellis permiſcent. Si uero auſteriorē, ſextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, et bis portionibus factā in lagenam diffundunt, eamq́;, ut ſupra dixi XL. diebus inſolatam, poſtea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruādo, & de quibuſdā berbis condiendis. Cap. XIII.

CASEO uſibus domeſticis præparando, hoc maxime idoneū tp̄s eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit, et ultimo tpe, cum iam exiguū lactis eſt, non tam expedit operas morari ad fo᷑ fructibus deferendis, & ſanè ſæpe deportati per æſtum, acore uitiantur. Itaq; præſtat eos hoc ipſo tpe in uſum conficere. Id autē ut quāoptime fiat opilionis offiñ eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedimus, q̄ ſequi debeat. Sunt ēt quædā berbæ, quas appropinquāte uindemia cōdire poſſis, ut portulaca, & olus cordū, quod q̄dam ſatiuum battim uocant. Hæ berbæ diligenter purganť, & ſub umbra expanduntť. deinde quarto die ſal in fundis fideliarū ſubſterniť, & ſeparatim unaquæq; earum cōponiť, acetoq́; infuſo iterum ſal ſuperponitur, nam bis berbis muria non conuenit.

De malis, & pyris in ſole ſiccandis. Cap. XIIII.

HOC Eodem tēpore, uel etiam primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. Eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per byemem ruſtici uindicant, nam pro pulmentario cedit, ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, byemis tēporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. Cap. XV.

EA Porrò neq; nimium uieta, neq; immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat. Pali autẽ, quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur, factæ deinde in hunc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne humorẽ, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſſint, tunc ficus inijcitur, & crates paſtorales culmo, uel cariæ, uel feliæ textæ ex utroq; latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigant, & inter ſe acclines teſtudineato tecto more tuguriorũ inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraq; res prædictum fructum corrumpit. Cum deinde aruerit, in orcbas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tñ arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito, quæ uaſa cõfeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreũ ſicciſſimum reponi, quo melius ficus perẽnet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt, cum deinde paulum ſiccatæ ſunt, ante q̃ indureſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt, & eas pedibus lotis proculcant, atq; ijs admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo ægyptio, & ſemine fœniculi, & cymini in modum farinæ redacta. Hæc cum bene proculcauerint, & totam fici maſſam cõminutæ pulueri permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari, deinde cum perauerunt, picatis uaſis eas condunt. Nonnulli hãc ipſam formã fici orcis ſine picæ includunt, & oblita uaſa, clibano, uel furno terrefaciũt, quo celerius oĩs humor excoquat, ſic ſiccatã in tabulatum reponunt, & cum exegerit uſus, teſtam cõminuunt. nam duratam maſſam fici aliter eximere non pñt. Alij pinguiſſimã quãq; uiridem ficorũ eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atq; ita in ſole areſcere patiunt, quas deinde bñ ſiccatas meridianis tẽporibus, cũ calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt, et ut eſt mos Afris, atq; Hiſpanis, inter ſe cõpoſitas cõprimunt in figurã ſtellarũ floſculorumq;, uel in formam panis redigentes, tum rurſus in ſole aſſiccant, & ita in uaſis recondunt.

De uuis paſſis faciendis, & ſorbis ſeruandis. Cap. XVI.

SIMILEM *curam uuæ deſyderant, quas dulciſſimi ſaporis albas maximis acinis, nec ſpiſſis luna decreſcente, ſereno & ſicco cœlo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidant̃. deinde abeno uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quãopti mi adijci, & ita permiſceri. deinde uuas pro magnitudine binas uel ternas inter ſe colligatas in abenum feruens demitti, et exiguum pati, dum decolorent̃, nec rurſus cõmittere, ut excoquantur, nam quadã moderatiõe temperamentoq; opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius q̃ ut altera alteram cõtingat. Poſt tres deinde oras unãquanq; uuam conuertito, nec in eodem ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur, noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint, cum deinde modice aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata & gypſata, ſicco loco reponito. Quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aſſiccant. Alij folijs uitigineis, nõnulli plataninis ſemiuietas uuas contegũt, & ita ĩ amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, qđ cremauerint, cinere lixiuiam faciant. deinde in lixiuiæ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant, tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. Quod ſi uidebitur in abeno parum ineſſe olei, ſubinde q̃tum ſatis erit adijciatur, quo ſit pinguior, & nitidior uua paſſa. Eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, et gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectũ factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorum deorſum ſpectent. deinde terrã cõgerito, et modice deſuper calcato. Melius eſt aũt pluribus ſcrobibus pauciora uaſa diſtantia inter ſe diſponere, nã in exẽptione eorum dum unum tollis, ſi reliqua cõmoueris, celeriter ſorba uitiant̃. Quidã hoc idem pomũ etiã in defruto cõmode ſeruant adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimant̃ ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilo minus picata opercula diligẽter gypſo linũt, ne poſſit ſpiritus introire.*

De aceto ficulneo faciendo. Cap. XVII.

SVNT *quædam regiones, in quibus uini, ideoq; ẽt aceti penuria eſt. Itaq; hoc eodem tpe ficus uiridis quammaturiſſima legen*

da eſt, utiq; etiam ſi iam pluuiæ inceſſerunt, et propter imbres in terram decidit, quæ cum ſublecta eſt, in dolium, uel in amphoras conditur, & ibi ſinit fermentari. deinde cũ exacuit, & remiſit liquorẽ, quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in uaſa picata bene olida diffundit. Hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum ꝑbet, nec unquã ſitum, aut mucorem cõtrahit, ſi non humido loco poſitum eſt. Sunt q multitudini ſtudẽtes aquã ficis ꝑmiſceãt, et ſubinde maturiſſimas ficus recentes adijciant, & patiant in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat. Poſtea in iunceis fiſcellis, uel ſparteis ſaccis ꝑcolant, liquatumq; acetum inferuefaciãt, dum ſpumã & oẽm ſpurcitiam eximant, tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, alia'ue innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. Cap. XVIII.

QVAMVIS priore libro, qui inſcribit uillicus, iã diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tñ alienum eſt etiam uillicæ de ijſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunq; ſub tecto adminiſtrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decemmodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ, nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs, tum lacus uinarij, & torcularij, et fora, omniaq; uaſa (ſi uicinũ ẽ mare) aqua marina, ſi minus, dulci eluenda ſunt, & cõmundanda, & diligenter afficcanda, ne humorem habeant. Cælla quoq; uinaria oĩ ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſuffienda, nequẽ redoleat fætorẽ, acorem'ue. Tum ſacrificia Libero Liberæq;, & uaſis preſſorijs quã ſanctiſſime, caſtiſſimeq; facienda, nec per uindemiã ab torculari, aut uinaria cælla recedendum eſt, ut oĩa, quæ muſtum cõficiunt, pure mundeq; faciant, ne furi locus detur præſentẽ fructum intercipiẽdi. Dolia quoq;, & ſeriæ, cæteraq; uaſa ante quadrageſimũ uindemiæ diẽ picanda ſunt, atq; aliter ea, q̃ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terrã. Nã ea, quæ demerſa ſunt ferreis lampadibus ardentibus caleſiunt, et cũ picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit.

deinde penicillo detergit̃, & feruentiſſima picæ infuſa nouo alio rutabulo, & ſcopula picatur. At quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies ante q̃ curentur, in ſolem producuntur, deinde cũ ſatis inſolata ſunt, in labra conuertuntur, & ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atq; ita ignis ſubijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut appoſita manus patiens eius non ſit, tum dolio in terram demiſſo, et in latus depoſito pix feruentiſſima infundit̃, uolutaturq;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit uentus, uaſa rumpantur. Sunt autem ſatis ſexquicullearibus dolijs picis duræ pondo uicænaquina. Nec dubium, quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam cocturam adijciatur, utiliſſimum ſit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. Cap. XIX.

CVRA quoq; adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit, aut certe uſq; ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps ſubijciemus. Quidam partem quartã eius muſti, quod in uaſa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. Nec dubiũ, quin ad dimidiam ſi quis excoxerit, meliorem ſapam facturus ſit, eoq; his uſibus utiliorem, adeo quidem, ut etiã uice defruti, ſapa, muſtum quod eſt ex ueteribus uineis, condire poſſit. Quæcunq; uini nota ſine condimento ualet perennari, optimã eſſe eã cenſemus, nec omnino quicquã permiſcendum, quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantiſſimum eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Cæterũ cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum muſtũ laborabit, eligẽda erit pars uineæ (ſi eſt facultas) amineæ, ſi minus, quã belliſſimi uini, quæq; erit & uetuſtiſſima, & minime uliginoſa. tũ obſeruabimus decreſcentem lunã, cum eſt ſub terra, et ſereno ſiccoq; die uuas quã maturiſſimas legemus, quibus ꝓculcatis, muſtum quod defluxerit, ante q̃ prælo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ cremia ruſtici appellãt, fornacem incendemus, ut ex cõmodo muſtũ ferueat. Iſq;, q̃ præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel ſpartea ex crudo, ideſt non malleato ſparto præparata habeat. Itemq; faſciculos ex fœniculi

*fuſtibus illigatos, quos poſſit utiq; ad fundum uaſorum demitte-
re, ut quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummum reducat,
tum colis omnem ſpurcitiam quæ redundarit, expurget, nec abſi-
ſtat id facere, donec uidebitur eliquatum omni fece muſtũ carere,
tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcũq;
uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus ſubinde
fœniculo peragitet, nequid ſubſederit, quod poſſit plumbeũ perfo
rare. Cum deinde iam acriorẽ potuerit ignem uas ſuſtinere, ideſt
cum aliqua iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codi
ces, & uaſtiora ligna ſubijciantur, ſed ita ne fundum contingãt.
Quod niſi uitatum fuerit, uel uas ipſum, quod aliquando cõtin
git, pertundetur, uel ſi id factum non erit, utiq; aduretur muſtũ,
& amaritudine concepta conditurꝭ fiet inutile. Oportebit autẽ
ante q̃ muſtum in uaſa defrutaria conijciatur, oleo bono plum-
bea intrinſecus imbui, bene fricari, atq; ita muſtum adijci, ea res
non patitur defrutum aduri.*

De ſapa, & defruto coquendis. Cap. XX.

QVINETIAM *diligenter factum defrutum, ſicut uinum
ſolet aceſcere, quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto,
cuius iam bonitas explorata eſt, uinum condire, nã uitioſo medi
camine, fructus qui perceptus eſt, uitiatur. Ipſa aũt uaſa, quibus
ſapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius q̃ ænea eſſe debẽt,
nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſapo
rem uitiant. Odores aũt uino ferè apti ſunt, qui cum defruto co-
quuntur, iris, fœnum græcum, ſchœnum. Harum rerum ſingulæ
libræ in defrutariũ, quod cœperit muſti emphoras nonaginta, cũ
iam deferbuerit, & expurgatum erit, tunc adijci debent. deinde
ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit deco
ctum, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax ꝓtinus aqua refrigeran
da, quod ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiã partẽ
uaſis conſidet. Sed id quãuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt
tamen, nam quanto plus decoquitur (ſi mõ nõ eſt aduſtum) me-
lius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto, quod ſic erit coctũ, ſa-
tis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſceri. Nã cũ am-
phoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exi-
guum ſuperſit de coctura, quod ſignificat decoctũ ad tertias, tũ
demũ medicamina adijcito, quæ ſunt aut liquida, aut reſinoſa,*

ideſt picis liquidæ nemeturicæ, cum eã diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios, item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adijcies, plumbeũ peragitabis, ne adurãtur, cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, et plumbeum ſubinde agitabis, ut defrutum & medicamenta coëant, deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris, euſq; dum defrigeſcat. Quod ſi non ita, ut præcipimus, permiſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictũ aũt modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperũ, ſchœnum, quorũ ſingulorũ ſelibræ ſatisfacient. Itẽ myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ librã. Hæc ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his cõmiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis, eaq; quanto eſt uetuſtior, tanto melior habetur, nam longo tẽpore durior facta, cum eſt contuſa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiſcet. Satis eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciendum ſit incertum eſt, qm̃ pro natura uini æſtimari oportet, quod ſatis ſit. Cauendumq; eſt, ne conditus ſapor intelligat, nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrãtem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita ut quatuor urnarũ cẽt muſti modus. Vrna aũt quatuor & uiginti ſextarios continet. Nõnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantẽ medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatem uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen muſtum ſi ſit lignorum copia, ſatius eſt inferuefacere, & omnem ſpumã cum fecibus ex purgare, quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit, ea res etiam ſi non in totum perennat, certe uſq; in alteram uindemiam plerunq; uini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatẽ. Cap. XXI.

MVSTVM quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſupra dixi, defrutum uocatur, quod cũ defri/xit, transfertur in uaſa, & reponit̃, ut poſt annum ſit in uſu. Po/teſt tñ etiam poſt dies nouem, q̃ refrixerit, adyci in uinũ, ſed meli/us eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adÿcitur, ſi muſtum ex uineis collinis ẽ, ſed ſi ex campeſtri/bus, tres heminæ adÿciuntur. Patimur autem, cum de lacu mu/ſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, & purgari. Tertio die de/frutum adÿcimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pa/riter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadÿcitur in bi/nas urnas ligula cumulata, uel menſura ſemunciæ bene plenæ ſa/lis cocti, & triti. Sal aũt quamcandidiſſimus conÿcitur in urceo fictili ſine pice, qui urceus, cũ recipit ſalem, diligenter totus obli/nitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tãdiu id torretur, quãdiu ſtrepitum edit, cum ſilere cœpit, ſinẽ habet cocturæ. Præ/terea fœnum græcũ maceratur in uino uetere per triduum, dein de eximitur, & in furno ſiccatur, uel in ſole, idq; cũ eſt aridum fa/ctum, molitur, & ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cu/mulatum, uel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cya/thi adycitur in binas urnas. deinde cum iam perfecte muſtum de ferbuit, et conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantum ſalis adiecæramus, atq; ita poſtero die purgamus dolium, & nu tritum uinum operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Colu/mella patruus meus illuſtris agricola uti ſolitus eſt in ÿs fundis, in quibus paluſtres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquã ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adÿciebat, ea porro facit ſine dubio maiorem menſuram, & odoris melioris. ſed periculum habet, ne uitietur uinũ, ſi male cocta ſit aqua. Su/mitur autem hæc, ut iam dixeram, quamlongiſſime à litore, nã liquidior, & purior eſt, quantum altiore mari hauſta eſt. Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triẽnium in alia uaſa eliquatã transfundat. deinde poſt alterum triennium decoquat uſq; ad partem tertiã, longe meliorem habebit conditurã uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitientur. Satis eſt aũt ſextarios ſingulos adÿcere ſalſæ, eosq; in binas muſti urnas, q̃uis multi etiã binos immiſceant, nõnulli ẽt ternos ſextarios, idq; ego facere nõ recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ ſalſæ non intelli/gatur ſapor. Itaq; diligens paterfamilias, cum parauerit fundũ,

ſtatim prima uindemia tres, aut quatuor notas conditurę toti dem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quãtum plurimũ ſalſę uinũ, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liqdę alterũ medicamen, quo muſtum cõdias. Ca. XXII.

PICIS *liquidę nemeturicę metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito lixiuię cineris congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea, cum requieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundem lixiuię addito, eodem pacto p miſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cineris autem lixiuia odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodẽ addito picis brutię, ſi minus, alterius quãpuriſſimę quinq; libras. Haec minute condito, & admiſceto pici nemeturicę, tum aquę marinę quamuetuſtiſſimę ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recẽtis aquę marinę decoctę congios duos iniicito. Apertũ labrũ ſini to in ſole per caniculę ortum, et ſpatha lignea permiſceto quam ſępiſſime, uſqueeo, dum ea, quę addideris, in picę colliqueſcãt, & unitas fiat. Noctibus aũt labrum operire cõueniet, ne irroretur, deinde cũ aqua marina, quã addideris, ſole cõſumpta uidebitur, ſub tectum uas totum ferre curabis. Huius aũt medicami nis quidam pondo quadrantem in ſextarios. XLVIII. miſcere ſoliti ſunt, et hac conditura cõtenti eſſe. Alii cyathos tres eius medicamenti adiiciunt in totidẽ ſextarios, quot ſupra diximus.*

De picę, qua utunt Allobroges ad conditurã uini picati. C. 23.

PIX *corticata appellatur, qua utunt ad condituras Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt, nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atq; cribratur. Hanc ergo conteri, & cribrari oportet, deinde cum bis muſtum deferbuerit, quod plerũq; eſt intra quartum diẽ, q̃ de lacu ſublatum eſt, diligenter manibus expurgat. Et tunc demum prędictę picis ſextans & ſemuncia in ſextarios quinq; & quinquaginta adiicitur, & rutabulo ligneo pmiſcet, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat, quod tamen nõ amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt, nã oportebit poſt hunc numerum dierũ confeſtim uinum emundare, & ſiqd fecis aut labris uaſorũ, aut lateribus inhęſit, eradi, ac ſuffricari, et protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem picę totam*

uindemiam

uindemiam condire uolueris,ita ne guſtus picati uini poſſit intelligi ſat erit eidem picis ſex ſcrupula,in ſextarios quinq; et quadraginta,tum demũ miſcere,cum muſtum deferbuerit, & fæces expurgatæ fuerint,oportebit,atq; ſalis decocti, contritiq; ſ munciam in eundem modum muſti adijcere.Nec ſolum huic notæ uini ſal adhibendus eſt,uerum,ſi fieri poſſit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo pondere ſaliendum eſt,nam ea res mucorem uino ineſſe non patitur.

De *picæ nemeturica ad condituras.* Cap.XXIIII.

PIX *nemeturica in* Liguriá *conficitur.*Ea deinde ut fiat cõditur*is idonea,aqua marina quã longiſſime à litore de pelago ſumenda eſt,atq; in dimidiã partem decoquenda,quæ cum in tm̃ refrixerit,quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam eius,quæ ſatis uidebit,prædictæ pica immiſcæmus,et diligẽter lignea ſpatha,uel ẽt manu ꝑagitabimus,ut ſiqd ineſt uitij eluatur,deĩde patiemur picẽ cõſidere,et cũ ſederit,aquã eliq̃bimus.* Poſtea bis,aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tãdiu lauabimus,& ſubigemus eá,donec rutila fiat,tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe,ut quiſquis ex aqua humor remanſit,aſſicætur,noctibus aũt uas tegendum erit,ne irroret. Cũ hoc modo picem præparauerimus,& uina,cũ iã bis deferbuerint,cõdire uoluerimus,in muſti ſextarios octo & quadraginta,cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura,quam condituri ſumus,ſextarios duos muſti ſumere oportebit.deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem paulatim muſtum infundere,& manu tanquam mulſum ſubigere,quo facilius coeat.Sed ubi toti duo ſextarij cum picæ coierint, & quaſi unitatem fecærint,tũ eoſdẽ in id uas,unde ſumpſeramus,ꝑfundere,et ut ꝑmiſceatur medicamen,rutabulo ligneo ꝑagitare cõueniet.

De *aqua ſalſa,uel muria ad uina condienda.* Cap. XXV.

QVONIAM *quidam,immo ẽt ferè omnes græci aqua ſalſa uel muria muſtum cõdiunt,eã quoq; partem curæ nõ omittẽdam putaui.* In *mediterraneo,quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficienda muria.* Huic rei uel *maxime eſt idonea cæleſtis aqua,ſi minus ex fonte liqdiſſimo ꝑfluens.*Harũ ergo *alterutram curabis quamplurimã,& quam-*

optimis uaſis cõditam ante quinquenniũ in ſole ponere. deinde cũ cõputruerit, tãdiu pati, donec ad priſtinũ modum ꝑueniat. Quod cũ factum fuerit, alia uaſa habeto, & in ea ſenſim aquã eliquato, donec ad fecem ꝑuenias, ſemp enim in requieta aqua craſſamen aliqđ in imo reperitur. Sic curata cũ fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda eſt, adyciuntur aũt in aquæ dulcis ſextarios qnquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi unus ſextarius. Hæc pariter decoqui, & oẽm ſpurcitiam expurgari oportet. deinde cum refrixerit, tum quãtũcũq; humoris eſt, tm̃ in amphoram muſti portionem adyci. Quod ſi ager maritimus eſt, ſilẽtibus uentis de alto quãquietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, et in tertiam partẽ decoquenda, adiectis, ſi uidebiť, aliquibus aromatis ex ŷs, quæ ſupra retuli, ut ſit odoratior uini curatio. Muſtum aũt ante q̃ de lacu tollas, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, & large repleto, ut in efferueſcendo uinũ ſe bñ purget. Poſtea uaſa nucibus pineis ſuffricato, qđ uinũ uolueris dulcius eẽ poſtero die, qđ auſterius qnto die, quam ſuſtuleris, cõdire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli ẽt ſuffumigatis ferŷs prius conditurani addunt, & ita muſtum infundũt.

Remedia aceſcentis uini. Cap. XXVI.

IN QVO agro uinũ aceſcere ſolet, curandũ eſt, ut cũ uuam legeris, & calcaueris, prius q̃ uinacea torculis exprimanť, muſtum in corbẽ defundas, et aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partẽ decimã adycias, & coquas, donec ea aqua, quã adieceris, decocta ſit. Poſtea cũ refrixerit, in uaſa defundas, & opias, et oblinas, ita diutius durabit, & detrimẽti nihil fiet. Melius ẽ, ſi ueterẽ ſeruatã cõpluribus annis aquã addideris, longeq; melius, ſi aquæ nihil addideris, & decimã muſti decoxeris, frigidumq; in uas trãſtuleris, etſi in ſextarios. VII. muſti heminã gypſi miſceris, poſtea quã decoctũ refrixerit. Reliquũ muſtũ, qđ ẽ uinaceis fuerit expreſſum, primo quoq; tpe abſumito, aut ære cõmutato.

De uino dulci faciendo. Cap. XXVII.

VINVM dulce ſic facere oportet. Vuas legito, ĩ ſole ꝑ triduũ expandito, quarto die meridiano tpe calidas uuas ꝓculcato, muſtum lixiuũ (hoc eſt ante q̃ prælo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit) tollito, cũ deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim

bene pinſitam nec plus unciæ põdere addito, uinum à fecibus eli quatum diffundito. Hoc *uinũ erit ſuaue, firmũ, corpori ſalubre.*

De *alijs ſalubribus conditurarum generibus.* Cap. XXVIII.

ALIA *medicaminum genera uini cõditurís, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quã candididiſſimam pinſito, fœnum græcũ uetere uino maceratũ, deinde in ſole expoſitũ, aut in furno, ut ſicceſcat, præparato tum cõmolito minutiſſime. Hæc odoramenta trita, ideſt irim cribratã, quæ ſit inſtar pondo quincuncem & trientem, fœni græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni põdo quincuncem in unum permiſceto, tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenum, addito medicaminis pondo unciã, & ſcrupula octo gypſi. Cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas, cum de nouellis uineis erit, ſextarium, cum de ueteribus, & locis ſiccis, heminas ſingulas adijcito. Tertio die quã calcaueris condituram infundito, ſed ante q̃ condias muſti aliquantum in ſeriã de ſeria transferto, ne in cõdiendo cũ medicamento efferueſcat, & fluat. Sic aũt curatum gypſum & medicamentum, in labello permiſceto, quã tum ſerijs ſingulis fuerit neceſſariũ, idq; medicamentum muſto diluito, & idipſum ad ſerias addito, & pmiſceto, cũ deferbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne uinũ cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in dolijs quieſcere. poſtea cum de dolijs, aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatũ quã limpidiſſimum in uaſa bene picata, & pura transferto, ſi in uetuſtatem ſeruare uoles, in cado duarũ urnarum, quã optimi uini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito, aut ſi uaſa recentia, ex qbus uinum exẽptum ſit habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum, ẽt ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem, & ſaporem prohibueris, nã nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit, q̃ uinum.*

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. Cap. XXIX.

MVSTVM *ut ſemp dulce tanquã recens permaneat, ſic facito. Ante q̃ prelo uinacea ſubijciantur de lacu quã recentiſſimum addito muſtum in amphoram nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicq̃ aquæ introire poſſit. Tunc in piſcinam*

frigidæ, & dulcis aq totã amphorã mergito, ita nequa ps extet. deinde poſt dies. XL.*eximito, ſic uſq; in annũ dulce pmanebit.*

Optima uini curatio, et remedia languentis uini. Cap. XXX.

AB EO *tempore, quo primum dolia operculaueris, uſq; ad æquinoctium uernũ ſemel in diebus.* XXXVI. *uinum curare ſatis eſt, poſt æquinoctium uernũ bis, aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit, ne flos eius peſſum eat, & saporẽ uitiet. Quãto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinum nutriri, refrigeariq;, & uentilari, nam quãdiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra, uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur. Siqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempeſtate ſit factum, ſumito fecem uini boni, & panes facito, & in Sole areſacito, & coquito in igne, poſtea terito; & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonum fiet.*

Siqđ aĩal in muſtũ ceciderit, et interierit remedia. Ca. XXXI.

SIQVOD *animal in muſtum ceciderit, & interierit, uti ſerpens, aut mus, ſorex ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur, cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atque rutabulo ligno permiſceatur. ea res erit remedio.*

Vinum ex Marrubio. Cap. XXXII.

VINVM *Marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia. et maxime ad tuſſim. Cum uindemiã facies, in arrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & macris legito, eosq; in Sole ſiccato. deinde faſciculos facito et tomice palmea aut iuncea ligato, et in ſeriã mittito, ita ut uinculũ extet. In muſti dulcis ſextarios.* CC. *marrubij libras.* VIII. *adijcito, ut ſimul cũ muſto deferueſcat, poſtea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.*

Vinum ſcylliten. Cap. XXXIII.

VINVM *ſcylliten ad conquoquendum, & ad corpus reficiẽdum, itemq; ad ueterẽ tuſſim, & ad ſtomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta q̃ uinum uoles uin-*

demiare, ſcyllã legito, eamq; ſecato quã tenuiſſime, ſicut raphani radicem, taleolaſq; ſectas ſuſpende in umbra, ut adſicentur. deinde cum aridæ erunt, in muſti aminei ſextarios. XLVIII. eiuſdẽ aridæ ſcyllæ pondo librã addito, eãq; ineſſe patere diebus XXX. poſtea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios. XLVIII. ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipſum nõ iprobo. Alij hoc ipm ſcyllæ pondus, qđ ſupra dixi, in aceti duas urnas ut ſcylliticũ fiat adijciũt, et p XL. dies in eẽ patiuntur.

De aceto ſcyllitico. Cap. XXXIIII.

QVI autem Scylliticũ acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, ideſt ad quartas, aut ſi nõ dulce muſtum ad tertias diſpumetur, ſed muſtum de ſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vinũ abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. Cap. XXXV.

VINVM abſynthitẽ, & hyſſopiten, et abrotoniten, et thymiten, & maratriten, & glycirizitem ſic cõdire oportet. Pontici abſynthij põdo librã cũ muſti ſextarijs. IIII. decoq; uſq; ad quartas, reliquũ, quod erit, id frigidũ adde i muſti aminei urnã. Idẽ ex reliqs rebus, quæ ſupraſcriptæ ſunt, facito. Poſſunt ẽt puleij aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cũ refrixerit liquor, exempto puleio in urnã muſti adijci, idq; mox tuſſientibus per hyemem recte datur, uocaturq; uini nota glechonites.

De muſto tortiuo. Cap. XXXVI.

MVSTVM tortiuum eſt, quod poſt primã preſſurã uinaceorum circũciſo pede exprimitur. Id muſtum conijcies in amphorã nouam, & implebis ad ſummum, tũ adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere p dies ſeptẽ. deinde eximes ramuloꝝ faſciculum, & purgatũ diligenter uinũ gypſabis. Sat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas urnas muſti adijcere. Hoc uino poſt duos menſes poſſis p remedio uti.

Vinum ſimile græco facere. Cap. XXXVII.

VVAS præcoquas quãmaturiſſimas legito, easq́; per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum, quod nihil habeat ex tortiuo, conyčito in feriam, diligenterq́; curato, ut cum deferbuerit, fæces expurgentur. deinde quinto die, cum purgaueris muſtum, ſalis cocti, & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum, adyčito unum ſextarium in ſextarios muſti. XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent, nonnulli etiam duos adyčiunt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. Cap. XXXVIII.

VINVM myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiẽ, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito. Duo ſunt genera myrti; quorũ alterum eſt nigrum, alterum album. Nigri generis bacæ, cum ſunt maturæ leguntur, & ſemina earum eximuntur, atq; ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur. deinde per uindemiam ex uetere arbuſto, uel, ſi id nõ ẽ, ex uetuſtiſſimis uineis amineæ bene maturæ uuæ Sole calido leguntur, & ex his muſtum adyčitur in ſeriam, & ſtatim primo die antẽ q̃ id ferueat, bacæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent, tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quam mediaturi ſumus, & tãq̃ farina conſpergitur, quicquid contuſum, & appenſum eſt. Poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt, & ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera offa ſup alteram pueniat. Cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatũ eſt, rurſus eodẽ modo, & tantũdem ponderis bacæ, ſicut ſupra dixi, cõtunditur, nec iã ut prius maſſulæ fiũt, ſed in labello muſtum de eadẽ ſeria ſumit̃, prædicto ponderi pmiſcetur, ſic ut ſit inſtar iuris craſſi, quod cum eſt pmiſtũ, in eandem ſeriam confundit̃, & rutabulo ligneo peragitatur, deinde poſt nonum diem q̃ id factum eſt, uinum purgat̃, et ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculumq́; ſuperimponitur, neqd eo decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bñ olidas diffundit̃, ſed curandum eſt, ut cum diffundis, liquidum, et ſine fæce diffundas. Vinũ aliud myrtiten, ſic temperato, mel atticũ ter inferuere facito, & toties diſpumato, uel ſi atticum nõ habueris, quamoptimum mel eligito, & quater, uel quinquies diſpumato, nã quanto eſt dete

rius, tanto plus habet ſpuritiæ, tum deinde mel refrixerit, bacas albi generis myrti quammaturiſſimas legito, & perfriato, ita ne interiora ſemina cõteras, mox fiſcello ligneo incluſas exprimito, ſuccumq; earum, qui fit ſextario. ſex cum mellis decocti ſextario immiſceto, & in laguncualm diffuſum oblinito, ſed hoc menſe Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura ſunt myrti ſemina, cuſtodiendumq; erit, ut ante q̃ bacæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus, ſin autem ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum. Multi nigram, uel albam myrti bacam, cũ iam maturuit, diſtringũt, et duabus horis eam cũ paululum in umbra expoſitã ſiccauerunt, perterunt ita, ut q̃tum fieri põt, interiora ſemina integra permaneant, tum per lineum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatũ ſuccum laguncuis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re ulla immiſta. Hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quãdiu ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem q̃ alterius myrtei notæ cõpoſitio. Sunt q hunc ipſum expreſſum ſuccũ, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiã partẽ decoquãt, & refrigeratum picatis laguncuis condant, ſic confectũ diutius permanet. Sed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modo munde, & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. Cap. XXXIX.

PASSVM optimum ſic fieri Mago præcipit, ut & ipſe feci. Vuam præcoquem bene maturam legere, acina arida, aut uitioſa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint acina decerpere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eodem muſtum quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere, ubi combiberint uuæ, ſeq; impleuerint, ſexto die in fiſcellã conferre, & prælo premere, paſſumq; tollere. Poſtea uinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris tum permiſcere, & ſubactã briſam prælo ſubijcere, paſſumq; ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius. deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uaſa deliquare, et confeſtim opcula

gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex una apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſteà in perticis ſuſpẽdito, perticæ uti ſemper in ſole ſint facito, ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcapiõibus in dolium cõijcito, pedibusq́; bene calcato, ubi unum tabulatum feceris, uinũ uetus conſpergito. poſtea alterum ſupercalcato, item uinum conſpergito. eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſinito dies quinq;. poſtea pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidã aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt. deinde cum ſic uuas ut ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerũt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant. Hoc ubi lignorum copia eſt, uiliſſime conſtat, & eſt in uſu uel dulcius, q̃ ſuperioris notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. Cap. XL.

QVANTVM uini uno die feceris, eius partẽ decimã quot metretas efficiat conſiderato, et totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito. Eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu cõfundito, & permiſceto, eamq́; intritã macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito. Quod deinde fluxerit aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram. M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunq̃ plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. Cap. XLI.

MVSTVM lixiuum de lacu ſtatim tollito. Hoc autem erit, quod diſtillauerit, ante q̃ nimium calcetur uua, ſed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo. x. & diligenter permiſtum recondes in lagena, eamq́; protinus gypſabis, iubebisq́; in tabulato reponi. Si plus uolueris facere, pro portione qua ſupra mel adijcies, poſt trigeſimum et alterum diem lagenã aperire oportebit, et in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere.

De conditura cydoneorum. Cap. XLII.

CONDITVRA *ex cydoneis ſit hoc modo. In cacabo ſigu*
li nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, et
mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dul
cia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa
exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. Hæc ita
coquunt̃, ut oĩa poma deliqueſcant cum muſto, et ſit puer, q̃ ſpa
tha lignea, uel arundine permiſceat poma, ne poſſint aduri. De
inde cum fuerint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerã
tur, & percolantur, eaq́; quæ in colo ſubſiderunt, diligenter con/
trita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne aduran
tur, carbonibus decoquũtur, donec craſſamen in modum fecis exi
ſtat. Prius tamen q̃ de igne medicamentũ tollatur, tres heminæ
roris ſyriaci cõtriti, & cribrati ſuper oĩa adijciuntur, & ſpatha
permiſcentur, ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medica
mentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq́; gypſatum
alte ſuſpenditur, ne pallorem trahat.

De caſeo condendo. Cap. XLIII.

CASEI *aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in*
picato uaſe cõponito, tum optimi generis muſto adimpleto, ita
ut ſupueniat, et ſit ius aliquanto copioſius, q̃ caſeus, nam caſeus
combibit, & ſit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. Vas au/
tem, cum impleueris, ſtatim gypſabis. deinde poſt dies uiginti li/
cebit aperiri, & uti, qua uoles adhibita conditura. Eſt autẽ etiã
per ſe non iniucundus.

Vuæ ollares quẽadmodũ cõponãt̃, & ſeruẽtur. Cap. XLIIII.

VVAS *bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cũ deſecueris à*
uite, continuo pediculos eaꝝ impicato dura pice. deinde labellũ
fictile nouũ impleto paleis q̃ſiccißimis cribratis, ut ſine puluere
ſint, & ita uuas ſupponito, tum labello altero adoperito, & cir
cũlinito luto paleato, atq; ita in tabulato ſiccißimo cõpoſita la/
bra paleis ſiccis obruito. Oĩs aũt uua ſine noxa ſeruari põt, ſi lu
na decreſcente, et ſereno cælo poſt horã quartã, cũ iam inſolata
eſt, nec roris quicq̃ habet, uiti detrahatur, ſed ignis in ꝓximo de
cumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuaꝝ ſtatim demit/
tantur. In doliũ bene picatũ defruti amphorã conijcito, deinde
trãſuerſos fuſtes ſpiſſe arctato, ita ut defrutũ nõ cõtingant, tum

ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito, ut altera alteram non contingat, tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium; & quãdiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito, & eadem rõne uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto large linito, & impoſitum cinere obthurato. Nõnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, ne defrutum cõtingant. deinde operculum impoſitum oblinire. Quidã uuas, cum ita, ut ſupra dixi, legerũt, doliola noua ſine pice in Sole ſiccant. deinde cũ ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeacæos adijciunt, & uuas ita ſuperponũt, ut altera alteram nõ cõprimat, tum generis eiuſdẽ furfures infundunt, et alterum tabulatum uuarum eodẽ mõ collocãt, idq; faciunt uſq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis cõpleant. mox opercula impoſita linunt, & uuas ſicciſſimo, frigidiſſimoq; tabulato reponunt. Quidã eadem rõne arida populnea, uel abiegna ſcobe uirides uuas cuſtodiunt. Nonnulli ſicco flore gypſi obruunt, uuas, quas non nimiũ maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerunt uuã, ſiqua ſunt in ea uitioſa grana, forficibus amputant, atq; ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitũ eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina, & penè tam dulcia quam eſt uua paſſa. M. Columella patruus meus ex ea creta, qua fiũt amphoræ, lata uaſa in modum patinaꝝ fieri iubebat, eaq; intrinſecus, & exterius craſſe picari, quæ cum præparauerat, tum demũ purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, et duracinas uuas legi præcipiebat, pediculoſq; earum ſine mora in feruentẽ picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiuſq; generis ita cõponi, ne uuæ inter ſe contingerent, poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo, tum demum pice dura, quæ igni liquata eſſet, ſic picari, ne quis humor trãſire poſſet, tota deinde uaſa in aqua fontana, uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi, nec ullã ptẽ eaꝝ pati extare, ſic optime ſeruatur uua. Sed cum eſt exẽpta, niſi eo die conſumitur, aceſcit. Nihil eſt tñ certius, q̃ uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas laxe recipiant. Ea debent quatuor anſas habere, qbus illigata uiti depẽdeant, itemq; opercula eoꝝ ſic formari, ut media diuiſe ſint, ut cũ ſuſpenſa uaſa ſingulas uuas receperint, ex utroq; latere appoſiti operculi duæ partes coeant, et cõtegant uuas, & hæc uaſa, & opercula extrinſecus, & intra dili

genter picata eſſe debebunt. Deinde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, ſed uuæ dependentes à matre ſic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes uaſa contingant. Tempus aũt, quo includi debent, id ferè eſt, quo adbuc ſiccitatibus, & ſereno cœlo craſſa, uariaq; ſunt acina. Illud in totũ maxime præcipimus, ne in eodẽ loco mala, & uuæ cõponantur, ne ue in uicino, unde odor maloꝝ poſſit ad eas puenire. nã huiuſcemodi halitu celeriter acina corrumpunt, & tñ cuſtodiendoꝝ pomoꝝ rationes, quas retulimus, non omnes oĩbus regionibus aptæ ſunt, ſed pro conditione locoꝝ, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. Antiqui plerũq; ſiritulas & uenuculas, & maiores amineas, et gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uaſis condebant. nunc aũt circa urbem maxime ad hunc uſum numiſianæ ꝓbantur. Hæc ſereno cœlo, cum iam ſol rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi mõ Luna decreſcat, & ſub terris eſt) modicæ maturæ lectiſſimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat, tum demum ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur, & cum paulũ ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter picæ obthurãtur, ne humorem tranſmittant, tum uinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modicæ ſeparatis ſcapiõibus, reſolutaq; intrita folliculorum in dolio ſubſternitur, & deorſum uerſus ſpectãtes ollæ cõponunt, ita diſtantes, ut intercalcari poſſint uinacea quæ cum diligenter conſpiſſata primũ tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo cõponuntur, expleturq; ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſeq; uinaceis inculcantur, mox uſq; ad ſummum labrum uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modũ gypſi temperato doliũ linitur. Monẽdus tamen erit, qui uaſa empturus eſt, ne bibulas, aut male coctas ollas emat, nã utraq; res trãſmiſſo humore uitiat uuam. Quinetiã oportebit, cum ad uſum ꝓmuntur ollæ, tota ſingula tabulata detrahi, nã cõſpiſſata uinacea, ſi ſemel mota ſunt, celeriter aceſcunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum ſeruentur. Cap. XLV.

SEQVVNTVR *uindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quæ & ipſe curam uillicæ diſtendunt. Nec ignoro,*

plurima in hunc librum nõ eſſe collata, quæ C. Matius diligen/
tiſſime perſecutus eſt. Illi enim propoſitum fuit urbanas menſas,
et lauta conuiuia inſtruere. Libros tres edidit, quos inſcripſit no/
minibus coci, & cetarij, & ſalgamarij, nobis tñ abunde ſunt ea,
quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt con
tingere. Vti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut
à granatis incipiam, pediculos punicoꝝ, ſicuti ſunt, in arborem
torquent, ne pluuijs mala rumpantꝰ, & biantia diſpereant, eaq́;
ad maiores ramos religant, ut immota permaneant. deinde ſpar
teis reſtibus arborem cludunt, ne aut coruis, aut cornicibus, alijs
ue auibus pomum laceretur. Nõnulli uaſcula fictilia dependen/
tibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere pati
untur. Alij fœno, uel culmo ſingula inuolunt, et inſuper luto pa
leato craſſe linunt, atq; ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi
uento commoueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, ſereno cœlo admĩ
niſtrari ſine rore debent, quæ tamen aut facienda non ſunt, quia
læduntur arbuſculæ, aut certe non continuis annis uſurpanda,
preſertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia
cuſtodire. Nam & ſub tecto foſſulæ tripedaneæ ſicciſſimo loco fi/
unt, eoq́; cum aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infigun/
tur ſambuci ramuli. deinde ſereno cœlo granata leguntur cum
ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur, quoniam ſambucus tã ap/
tam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos re/
cipiat, ſed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra ab
ſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi operculũ
imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq́; humo, quæ fuerat
geſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue qs uo/
let reſolutam terram uſque ad dimidium uas elicere, ſeu, quod
quidam malunt fluuialem arenam cæteraq; eadem ratione per/
agere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehemẽ
ter caleſieri, & in ea mala granata, lino ſparto'ue illigata pau/
lum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole
ſiccari, poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit, una no/
cte, & poſtero die uſque in eam horam, qua fuerit utendum,
aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor eſt creta figu/
lari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla ex/
aruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cum exegerit uſus, in aquã
demittere, & cretam reſoluere. Hæc ratio tanquam recen/

tiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fi-ctili ſubſternere ſcobem populneam, uel iligneam, & ita diſpo-nere, ut ſcobs inter ſe calcari poſſit. Deinde facto primo tabula-to rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum impone-re, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, qđ in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed, ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. nam ea res plu-rimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbo-ri detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in Sole ſiccant. deinde ſiquam rimam creta facit, luto linunt, et aſſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruantur. Cap. XLVI.

MVLTI eadem ratione, qua granata, in ſcrobibus, uel do-lijs ſeruant cydonea. Nõnulli folijs ficulneis illigant, deinde cre-tam figularem cum amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco, & ſicco reponunt. Nõ nulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, ut al-tera altera non contingant. Nihil tñ certius, aut melius experti ſumus, q̃ ut cydonea maturiſſima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente Luna legãtur, & in lagæna noua, quæ ſit pa-tentiſſimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, cõponantur le-uiter, & laxe, ne collidi poſſint. deinde cũ ad fauces uſq; fuerint cõpoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctent̃, ut modice ma-la cõprimant, nec patiant̃ ea cum acceperint liquorẽ, ſubleua-ri, tum quãoptimo, & liqdiſſimo melle uas uſq; ad ſummũ ita repleatur, ut pomũ ſubmerſum ſit. Hæc rõ nõ ſolum ipſa mala cu-ſtodit, ſed ẽt liquorem mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitantibus, iſq; uocat̃ melimeli, ſed cauendũ eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala cõdant̃; qm̃ cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, ut uſui nõ ſint. Illud ue-ro, qđ multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina exi-mant, quod putent ex eis pomũ uitiari, ſupuacuum eſt, ſed ratio, quã nunc docui, adeo qdem certa eſt, ut ẽt ſi uermiculus ineſt, nõ amplius tñ corrumpantur mala, cum p̃dictum liquorẽ acce-perint. nam ea mellis eſt natura, ut coerceat uitia, nec ſerpere ea

patiatur, qua ex cauſa etiam ex animum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat, itaq; pũt alia genera malorũ ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidenť in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem cõſeruare, arculæ fagineæ, uel ẽt tiliaceæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conduntť, huic rei paulo ampliores pparari debent, eæq; in tabulato frigidiſſimo, & ſicciſſimo loco, quo neq; fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur. deinde ſubſtrata pdicta poma ſic cõponi, ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, queadmodum ẽt in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alteꝝ ab altero cõtingať. Ita obſeruandũ eſt ut unũquodq; genus ſeparatim proprijs arculis reponatur. nã cum unà clauſa ſunt diuerſa genera inter ſe diſcordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiã conſeminalium uinearum, non tam eſt firmum uinum, q̃ ſi per ſe ſyncerum amineum, uel apianũ, aut etiã ſcirnium condideris. uerũ ſic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint cõpoſita, operculis arcularum contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire ſpũs poſſit, atq; ea ipſa nõnulli ſicut in alijs generibus, ut ſupra iam diximus, populnea quidã, etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tamẽ poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. Cap. XLVII.

INVLAE *conditura ſic fiet, cũ eius radicem mẽſe Octobris (quo maxime matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo, uel etiã cilicio detergito qcquid arenæ inhærebit. deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, p modo craſſitudinis in duas, uel plures ptes digiti lõgitudine diffindito. deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. Poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recõdantur, adiecto paſſo, uel defruto, qď ſuper natet, ſpiſſamentoq; cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ cõditura. Cũ radices eius raſeris, taleolas, ut ſupra ſacito, & in umbra triduo, uel ẽt quatriduo ſiccato. deinde ſiccatas in uaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunilã impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quãminimũ amaritudinis reſipiant. Poſtea exemptæ iteꝝ ſiccentur per dies quinq; in*

umbra, tum craſſamentũ uini fæculenti, nec minus, ſi ſit, mulſi, et utriuſq; eoꝝ quartã partem boni defruti confundito in ollam, q̃ cum inferbuerit, taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectæ refrigeſcant. Poſtea trãſfundito in fideliã picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiuſdẽ inulæ conditura. *Cũ radiculas diligenter eraſeris, minute cõſciſſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittat. deinde effuſa muria, ſorba q̃optima & matuiſſima ſemine detracto cõtere, et cũ inula miſce, tũ ſiue paſſum, ſeu q̃optimũ defrutum adijcito, & uas obturato. Quidã, cũ cõdiuerunt inulã, muriaq; maceraverũt, exiccãt, et maliscydoneis tritis, q̃ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent, atq; ita ſupfundunt paſſum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.*

Sampſa quemadmodum fiat. Cap. XLVIII.

ACERBAM *pauſeã menſe Septẽbri, uel Octobri, dum adhuc uindemia eſt, contunde, & aqua calida paululũ maceratã exprime, fœniculiq; ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modice permiſtã recõde in fideliam, & muſtum q̃recentiſſimum infunde. Tum faſciculũuiridis fœniculi ſuperpoſitum merge, ut oliuæ premãtur, & ius ſupereemineat. Sic curata oliua tertio die poſſis uti. Albã pauſeam, uel orchitem, uel radiolũ, uel regiã dum cõtundes, primũ quãq;, ne decoloretur, in frigidã muriã demerge, cuius cum tm̃ parata habueris, quantum ſatis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi, faſciculum ſubſterne in imo. deinde uiridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta, et purgata in urceolo habeto, tũ exẽptã de muria oliuã exprimito, et pmiſtã p̃dictis ſeminibus in uas adijcito. deinde recẽtis muſti duas ptes, & unã duræ muriæ pmiſtas adijcito cũ ad fauces pueerit ius fœniculi aridi faſciculos ſupponito, p̃mitoq;, ut infra ius merſa oliuã maneat. Hac conditura cõpoſitis oliuis toto anno commode uteris. Quidã oliuã nõ cõtundunt ſed acuta arũdine inſecant, idq; operoſius qdem, ſed melius eſt, qa hæc candidior eſt oliua, q̃ ea, q̃ ex cõtuſiõe liuorem cõtrahit. Alij ſiue cõtunderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, & p̃dictis ſeminibus immiſcent. deinde ſapã, uel paſſum, uel, ſi eſt facultas, mellã infundunt. Mella autẽ quõ fiat paulo ante hoc ipſo libro p̃cepimus. Cætera oĩa ſimiliter adminiſtrant. Poſias oliuas, uel regias ſine macula q̃candi*

diſſimas manu diſtrictas eligito. deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphoram cōijcito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriā durā, tum ſpiſſamento facto de arūdinum folijs, oliuam premito, ut in fra ius merſa ſit, & iterum infundito muriā duram, dū ad ſum mum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parū iu cunda eſt, ſed ad eas condituras, q̄ lautioribus menſis adhibenť, idonea maxime eſt. nam cum res exigit, de amphora promitur, & contuſa recipit quācunq; uolueris condituram. Pleriq; tamen ſectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentā minute concidunt, et contuſis oliuis miſcent. deinde exiguum aceti pipe rati, & pluſculum mellis, aut mulſi adijciunt, oleoq; uiridi irro rant, atq; ita faſciculo apij uiridis cōtegitur. Quidā ſic lectæ oli uæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adie ctis ſeminibus lentiſci, fœniculoq; ſubſtrato amphoram uſq; ad fauces replent oliuis. deinde aceto nō acerrimo infundunt, & cū iam pene amphoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento depri munt baccam, & rurſus acetum uſq; ad ſummum labrum adij ciunt. Poſtea quadrageſimo die omne ius defundūt, & ſapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiſcent, & amphoram re plent. Eſt & illa probata cōpoſitio, ut cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immiſtis duabus par tibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadē conditu ra poſſit etiā regia cōponi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, & duas aceti miſcēt, eoq; iure oliuas poſeas colymbadas faciunt, quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis iucundas experietur, q̄ uis & hæ, cum exeunt de muria, condituram qualemcunq; reci pere poſſunt. Oliuæ poſeæ, cum iam decolorantur, ante q̄ mite ſcant, cum petiolo leguntur, & in oleo q̄ optimo ſeruantur. Hæc maxime nota etiam poſt annum repreſentat uiridem ſaporem oliuarum. Nonnulli etiā cum de oleo exemerunt, trito ſale aſper ſas pro nouis apponunt.

De Epityro. Cap. XLIX.

EST & illud conditura genus, quod in ciuitatibus græcis ple runq; uſurpatur, idq; uocant epityrum, oliua pauſea, uel orchi ta cum primū ex albo decoloratur, ſitq; luteola, ſereno cœlo ma nu diſtringitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur, &

ſiqui

ſiqui adhærent pediculi, foliaq́;, aut ſurculi leguntur. poſtero die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementerq́; premitur, ut exudet quãtulũcunq; habet amurcæ. Patimur aũt nonnunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam bacam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios ĩfundimus. itemq́; lentiſci ſemen, rutæq́;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidẽtur conciſa minute, admiſcemus, patimurq́; horis tribus, dum aliquatenus baca ſalem combibat, tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculũ deprimimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autem conditurę uaſa noua fictilia ſine pice præparantur, quæ ne poſſint oleum ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & afficantur. Sequitur autem frigus hyemis, ꝑ quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. Cap. L.

PRIVS itaq; (quoniam incohauimus) de conditũris oliuaꝝ præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rõnem ſubijciemus. Pauſeæ bacæ, uel orchitæ, nõnullis regionibus etiam nauiæ conuiniorum epulis præparantur. Has igitur, cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq́; cribrare, & ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris'ue incrementi uidebunt. deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas contegat, ſicq́; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnem amurcam extillare, poſtea in alueum diffundere, mundaq́; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere, tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphorã replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuã deprimat. Pleriq; tñ tres partes defruti, aut mellis, & unã miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cũ oliuam nigrã legerunt, eadẽ portione, qua ſupra, ſaliunt, et ſic collocant in qualis, ut inuſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuaꝝ, & ſalis uſq; in ſummum cõponunt. Deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicqd habuit amurcæ exudauit, in alueũ defundunt, & cribratã ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaq́; detergent, nequid adhæreat ſalis,

tum in amphoram confundunt adiecto defruto, uel ſapa, uel et melle, ſi eſt copia, cæteraq́; ſimiliter faciunt. In ſingulos modios *oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lẽtiſcíq́;, & ternos cyathos ſeminis fœniculi, ſi id non eſt, ipſum fœniculũ conciſum quantum ſatis uidebitur, adijci oportet.* Deinde in ſingulis modijs *oliuarũ ſalis cocti, & non moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi, easq́; faſciculis fœniculi obturari, & quotidie per terrã uolutari. deinde tertio quoq́;, aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mitti.* Poſt. XL. *dies in alueum diffundi, & à ſale tantũmodo ſeparari, ſic ne ſpongia detergeant oliuæ. ſed ita ut erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphorã cõdantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cællam reponant.* Maturam *oliuam in ſtatura factã colymbadem, de muria tollito, ſpongia tergito. deinde cãna uiridi ſcindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die ſpõgia extergito, in urceũ, aut cacabum nouũ mittito ſubſtrato apio, & modica ruta.* Conciſis *deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutũ uſq; ad os.* Lauri turiones *in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant, poſt dies uiginti utere.*

Sirapa quomodo fiat. Cap. LI.

OLIVA *nigra maturiſſima ſereno cœlo legit, eaq́; ſub umbra uno die in cannis porrigitur, et quæcunq; eſt uitioſa, baca ſeparatur.* Item *ſiqui adhæſerãt pediculi, adimunt, foliaq́;, & ſurculi, quicunq; ſunt intermiſti, eximunt.* Poſtero *die diligenter cribratur, ut ſiquid ineſt ſtercoris ſeparet. deinde intrita oliua nouo fiſco includit, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimat.* Poſtero *die inijcitur quãmundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur.* Et *cũ eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritusq́; manu p miſcetur cũ cæteris aridis condimentis.* Hæc *aũt ſunt, carenum, cyminum, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium.* Sat *erit aũt totidẽ heminas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarũ, & oleũ ſuperfundere, ne exareſcat.* Idq́; *fieri debebit, quotieſcunq; uidebit aſſiccari.* Nec *dubiũ eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt.* Cæterũ *ſupra duos menſes ſapor eius nõ permanet integer.* Videntur *autẽ alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut licinie, & culmineæ.* Verũtamen *habet præcipua in hos uſus olea calabrica, quam quidã propter ſimilitudinem oleaſtellum uocant.*

Oleum quemadmodum fiat. Cap. LII.

MEDIA eſt oliuitas plerūq; initium menſis Decēbris. Nam
& ante hoc tempus acerbū oleum conficit̃, quod uocat̃ æſtiuū,
& circa hunc menſem uiride premit̃, deinde poſtea maturū. Sed
acerbum oleū facere patriſfamilias rõnibus nō conducit, qm exi/
guum fluit, niſi baca tempeſtatibus in terrā decidit; & neceſſe ē
eam ſublegere, ne à domeſticis pecudibus, feriſ'ue conſumat̃. Vi/
ridis aūt notæ conficere uel maxime expedit, cum & ſatis fluit, et
pretio penè duplicat domini reditum. Sed ſi uaſta ſunt olineta,
neceſſe eſt, ut aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus
autem, in quo confici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore uo
lumine. Pauca tamen ad rem pertinentia cõmemoranda ſunt,
quæ prius omiſeram. Tabulatum, quo feratur olea, neceſſarium
eſt, quamuis præceptum habeamus, ut uniuſcuiuſq; diei fructus
molis, et prælo ſtatim ſubijciatur. Verūtamen quia interdum im
modica multitudo bacæ torculariorum uincit laborem (ſi labor
eſt) eſſe oportet penſile horreū, quo imponantur fructus, idq; ta/
bulatum ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tā mul
tos, q̄ poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum reponat̃
uniuſcuiuſq; diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide,
uel tegulis oportet coſterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis
humor per canales, aut fiſtulas defluat, nam ē inimiciſſima oleo
amurca, quæ ſi remanſit in baca ſaporem olei corrumpit. Itaque
cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter
ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſupra ſolum ponito, & cannas
diligenter ſpiſſe textas inijcito, ita ut ne bacam trāſmittere que/
ant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacu
ſculos, ea parte, qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modū foſ
ſularum concauum pauimentum, uel cauū lapidem eſſe oporte/
bit, in quo cõſiſtat, et unde exhauriri poſſit qcqd defluxerit. Præ
terea lacus, uel dolia p̄parata ſub tecto hr̄e oportebit, quæ ſeor/
ſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcā, ſiue quæ ſyncæra fluxe/
rit, ſiue ēt quæ ſalē receperit, nam utraq; uſibus plurimis idonea
eſt. Oleo aūt conficiendo molæ utiliores ſunt, q̄ trapetū, trapetū,
q̄ canalis, & ſolea. Molæ q̄ facillimam patiuntur adminiſtratio/
nem, qm̄ pro magnitudine bacarū uel ſubmitti, uel ēt eleuari poſ
ſunt, ne nucleus, qui ſaporē olei uitiat, confringatur. Rurſus tra/

*petum plus operis, faciliusq́; q̃ ſolea, & canalis efficit. Eſt & or-
ganum erectæ tribulæ ſimile, quòd tudicula uocatur, idq́; nõ in-
commode opus efficit, niſi ꝙ frequenter uitiatur, & ſi bacæ plu-
ſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tñ, & regionum cõ
ſuetudine prædictæ machinæ exercentur, ſed eſt optima molarũ,
tum ẽt trapeti. Hæc ante q̃ de oleo conficiendo diſſererem, ꝑfari
neceſſe habui. Nũc ad ipſam rem ueniendũ eſt, q̃q̃ multa omiſſa
ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparãda
ſunt tanq̃ lignoꝝ copia, quæ multo ante apportanda eſt, ne cũ
res deſyderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decem-
modiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta baca ſuſcipitur, fiſci, fu-
nes cãnabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum,
opercula, q̃bus uaſa olearia cõteguntur, ſpongiæ maiores, & mi-
nores, urcei, q̃bus oleum progeritur, canneæ tegetes, q̃bus oliua
excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriã meam refugi-
unt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent, qm̃ in uſu depere-
unt, & pauciora fiunt, quoꝝ ſiquid ſuo tempore defuerit, opus
intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cũ primum
bacæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint, plures tñ
albæ ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtra-
tis tegetibus, aut cannis cribrari, et purgari. Tum diligenter mũ-
datam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis
includi, prælisq́; ſubijci, ut quantum poſſit pauliſper exprimat̃.
Poſtea reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſexta-
rijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo
erit regionis, aut certe nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod de-
inde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius ẽ,
q̃ plumbeum quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capu-
lator depleat, et in fictilia labra huic uſui præparata defundat.
Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus pri-
mæ notæ, ideſt primæ preſſuræ oleum recipiat, alter ſecundæ, ter-
tius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, mul-
toq́; minus tertiationem cum prima preſſura, quoniam lõge me-
lioris ſaporis ẽ, quod minore ui præli, quaſi lixiuium defluxerit.
cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleũ, eliquare
id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequẽtia uſq;
ad ultima, nam quanto ſæpius tranſlatione ipſa uentilatur, &
quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberat̃. Sat erit.*

autem in ſingulis ordinibus triœna cōponi labra, niſi uaſta fue/rint olineta, & maiorem numerum deſyderauerint. Quod ſi fri/goribus oleum cū amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utendū erit, ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. Neq; uerendum eſt, ne ſalſum fiat, nam quantūcunq; adieceris ſalis, ni hilo minus ſaporem nō recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora incœſſerunt, itaq; nitrum torretur, et contritum inſpergitur, & cōmiſcetur, ea res eliquat amurcam. Quidam, quāuis diligentes olearij bacam integrā prælo nō ſub/ijciunt, quod exiſtimant aliquid olei deperire, nam cum præli pō dus acœpit, non ſola exprimit amurca, ſed & aliquid ſecū pin guitudinis attrahit. Illud autem in totū præcipiendum habeo, ut neq; fumus, neq; fuligo quādiu uiride oleum conficitur, in tor/cular admittatur, aut in cællam oleariā, nā eſt utraq; res inimi/ca huic rei, peritiſſimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernā opus fieri. Quapropter ad eum ſtatum cœli & torcular, & cel/la olearia cōſtituenda eſt, qui maxime à frigidis uentis auerſus eſt, quoniam minime uapor ignis deſyderatur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tātum eo tpe curāda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſiquæ fæces, aut amur cæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non ca lidiſſima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel, atq; iterum eluentur. deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæ pius eluantur, atq; ita ſpongia omnis humor aſſicetur. Sunt q cretam figularem in modum liquidæ fecis aqua reſoluant, & cū uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſtea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uaſa perluunt, & aſſiccant, tum conſyde/rant nunqd ceram nouam dolia deſyderēt, nam ferè ſexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe nō in/telligo. Nam quemadmodum noua uaſa ſi calefiant, liquidā ce/ram facile recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccū ceraturam pati. Quam tamen & ipſam ceraturam noſtrorum temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimaueruntq; ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccataq; ſuffumigare al/ba cera, ne pallorem capiant. Eamq; ſuffitionem ſemper faciendā indicant quotieſcūq; uel noua, uel uetera uaſa curantur, et ol eo

nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in ppetuum gummitione contenti ſunt. Et ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. Reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummis. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimēda, nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter cōcaleſcet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaq;, ne ex ea fiat oleum cibarium, quod uno modo uitari poterit, ſi ꝓtinus illata de agro baca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſupra diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto baca deponatur, oleum in tabulato creſcere, quod tam falſum eſt, ꝗ in area frumenta creſcere, idq; mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius menſurā ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ, quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantū cuiq; mēſuræ defuit ſupplet. Eoq; facto uidetur plus olei qeta, quā recens baca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attū ſi id maxime uerū eſſet, nihilo minus ex ꝑtio uirdis olei pluſq̄ multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et ſic qdem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem uelis in factum adiectæ bacæ computare, non prouentum, ſed detrimētum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoq; tempore commolere, præloq; ſubijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. Nam ubi exeſa uermiculis olina decidit, uel tempeſtatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ bacæ eluantur. Sed id non feruentiſſima fieri oportet. uerum modicæ calida, quo commodior guſtus olei fiat, nam ſi ex coctus eſt, etiam uermiculorum, cæterarumq; immunditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſupra præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autem non ijſdem improbum & cibarium oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſemperq; cum expreſſerint facta, ſtatim feruentiſſima debent aqua, bis aut ter elui. deinde, ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, ut pōdere preſſi detineau

tur inmergi, uel ſi nec flumen eſt, in lacu aut piſcina quam puriſſimæ aquæ macerari, & poſtea uirgis uerberari, ut ſordes, fecesq́; decidant, & iterum elui, ſiccariq́;.

De oleo gleucino. Cap. LIII.

QVAMVIS non erat huius temporis olei gleucini cõpoſitio, tñ huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne parum opportune uini cõditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet. Vas olearium quãmaximum, & aut nouum, aut certe bene ſolidum præparari oportet. deinde per uindemiã muſti quãoptimi generis, & q̃recentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octoginta in id cõfundi, tum aromata non cribrata, ſed ne minute quidem contuſa, uerũ leuiter confracta in reticulum iunceum, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei, atq; muſti partem demitti. Sint aũt ijs portionibus penſata, quas infra ſubijcimus, calami, ſchœni, cardamomi, xilobalſami, corticis de palma, fœnigræci uetere uino macerati, & poſtea ſiccati, atq; ẽt torrefacti, iunci radicis, tũ ẽt iridis græcæ, nec minus aniſi ægyptij pari pondere, ideſt uniuſcuiuſq; libram, & quadrantem, ut ſupra diximus, reticulo incluſa demittito, & metretam linito, poſt ſeptimum diem aut nonum ꝑ ſe metretæ ſiquid feces, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito. deinde oleum eliquato, nouiſq́; uaſis recondito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quãmundiſſime contundito, tritaq́; in eandẽ metretã reponito, & tantundẽ olei quantũ prius, infundito, & obthurato, in ſole ponito. Poſt ſeptimũ diem oleum depleto, & quod reliquum eſt muſti picato cado recõdito, nam id ſi nõ exhauſeris medicamentum, dabit̃ potandũ imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quẽadmodum facias. Cap. LIIII.

OLEVM aũt ſecundarium non inſuauis odoris quotidianã unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus, ante q̃ oliua nigreſcat, cũ primum decolorari cœperit, nec tñ adhuc uaria fuerit, maxime liciniã, ſi erit, ſi minus, regiã, ſi nec hæc fuerit, tunc culminiã baccam manu ſtringito, & ſtatim purgatã ꝓlo integrã ſubijcito, & amurcã exprimito. deinde ſuſpenſa mola oliuã frangito, eãq́; uel in regulas, uel in nouo fiſco adijcito, ſubiectãq́; ꝓlo ſic premito, ne uaſa intorqueas, ſed tñ ipſius ꝓli põdere

quantulũcunq; exprimi patiaris. deinde cum ſic fluxerit ꝓtinus capulator amurca ſeparare, & diligẽter ſeorſum in noua labra trãsferre debet. Cũ poſtea fuerit expſſum, reliquũ eius olei qđ eliquat poterit ad eſcã uel cũ alia nota miſtũ, uel ꝑ ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. Cap. LV.

HACTENVS de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. omne pecus, & præcipue ſuem pridie q̃ occidatur, potione probiberi oportet, quo ſit caro ſiccior. nã ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit. Ergo ſitientem cum occideris, bene exoſſato. nam ea res minus uitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit. deinde cum exoſſaueris, cocto ſale, nec nimiũ minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, et maxime in eas partes, q̃bus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, cõpoſitisq; ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligẽter ſalſurã fricato, eãq; cum uoles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atq; ita reponito, nec deſieris eius quotidie ſalſurã fricare, donec matura ſit. Quod ſi ſerenitas fuerit ijs diebus, q̃bus perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus. At ſi nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi ſal inhæreat, & paululũ aſſiccatã in carnario ſuſpendi, quo modicus fumus perueniat, qui ſiqđ humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed ẽt menſe Februario, ante Idus cõmode fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ ẽt locis calidis omni tẽpore anni poteſt uſurpari, quæ talis eſt. Cum ab aqua pridiæ ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nã utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur. deinde in seriã ſubſternitur ſal coctum, ſed modicæ (ut ſupra diximus) infractũ. deinde offulæ carnis ſpiſſe cõponuntur, & alternis ſal ingeritur, ſed cum ad fauces ſeriæ peruẽtum eſt, ſale reliqua pars repletur, et ĩpoſitis ponderibus in uas cõprimitur, eaq; caro ſemper conſeruatur, & tanq̃ ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. LVI.

RAPORVM *quàmrotũdiſſima ſumito, eaq́;, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito. deinde (ſicut conſueuerunt Salgamarij) decuſſatim ferramento lunato incidi-to. Sed caueto, ne uſq; ad imum præcidas rapum.* Tum *ſalem inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito, et rapa in alueo, aut ſeria cõponito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſini-to, dum exudent.* Poſt *tertiam diem mediam fibram rapi guſta-to, ſi receperit ſalem.* Deinde *cum uidebitur ſatis recepiſſe, exem-ptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito.* Vel *ſi non multum li-quoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito, et poſtea in quadratam ciſtam uimineam, quæ neq; ſpiſſe, ſolide tñ, & craſ-ſis uiminibus contexta ſit, rapa componito. deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſq; ad fundum, ſi res exigat, intra ci-ſtam deprimi poſſit. Cum aũt eam tabulam ſic aptaueris, gra-uia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & ſic in-fundito ſinapi & aceto, ut à iure contegantur.* Napi *quoq;, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores aũt inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt.* Sed *curãdum eſt, ut hæc utraq; ante q̃ caulem, aut cymam faciant, dum ſunt tenera, cõponantur.* Napos *minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quattuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito, ſalis quoq; cocti unũ ſex-tarium in congiũ aceti adijcito, poſt trigeſimum diẽ uti poteris.*

Sinapim quemadmodum facias. Cap. LVII.

SEMEN *ſinapis diligẽter purgato, et cribrato. deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito, poſtea tollito, et manibus expreſſum in mortariũ nouum, aut bene emundatum conijcito, et piſtillis conterito, cum contri-tum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana. deinde cum compreſſeris, ſcarifica-to, et impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffun-dito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorẽ exaniet, deinde ſtatim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur.* Poſt *hoc album acre acetum adijcito, et piſtillo permiſceto, colatoq́;.* Hoc *ius ad rapa condienda optime facit.* Cæterum *ſi uelis ad uſum conuiuiorum præparare, cum exanieris ſinapi, nucleos pineos quàmrecentiſſimos, & amylum adijcito, diligenterq́; conterito.*

inſuſo aceto. Cætera, ut ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad embamata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris, nam eſt candoris eximij, ſi ſit curioſe factum.

Oleris atri, & ſiſeris radicem quẽadmodũ condias. Ca. LVIII.

PRIVS *q̃ olus atrum coliculum agat, radicem eius eximito menſe* Ianuario, *uel etiam* Februario, *& diligẽter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & ſale componito. deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius conciſam in fideliam uitream, uel nouã fictilem conijcito, & adijcito ius, quod ſicut infraſcriptum eſt fieri debebit. Sumito mentam, & uuam paſſam, & exiguam cepã aridam, eamq; cum torrido farre & exiguo melle ſubterito. Quæ cum fuerit bene trita, ſapæ, uel defruti duas partes, & aceti unã permiſceto, atq; ita in eandem fideliam confundito, eamq; operculo contectam pelliculato. Cum deinde uti uoles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito.* Hoc *ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſupra condire, ſed cũ exegerit uſus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.*

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum cõponas. Cap. LIX.

ADDITO *in mortarium ſatureiam, mẽtam, rutam, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit, uiridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiã uiride puleium, & caſeum recentem, et ſalſum, ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguũ permiſceto.* Hanc *miſturã cũ in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito.* Cum *uiridia, quæ ſupra dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quãtum ſatis uidebitur, inſerito, acetiq; piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. Seſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſupra dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſupra oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, uel cuiuſcunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleoſq; pineos, ſi eorũ copia fuerit, ſi minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æque ſupra condimenta pariter miſceto, acetiq; piperati exiguum adijcito, & permiſce-*

to, compoſitumq́; oleo ſuperfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumq́; piperatum, & oleũ adijcito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiã ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres apij ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis quod σίλφιον græci uocant, ſeſcunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato. deinde cum exegerit uſus, quantulũcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Liguſtici unciam, paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, ſi maiorem impenſam uitabis, poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari. At ſi pretioſius oxyporum facere voles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in uſum repones, quod ſi etiam cum laſer non habueris pro ſilphio, mellis adijcies pondo ſemunciam.

CLAVSVLAM *peracti operis mei Publi Siluine nõ alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint, q dignentur iſta cognoſcere, nihil dubitaſſe me penè infinita eẽ, quæ potuerint huic inſeri materiæ, uerum ea, quæ maxime uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe, nec tamen cunis, natura dedit cunctarum rerum prudentiam, nam etiam quicunq; ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.*

FINIS.

LVCII IVN. MOD. COLVMELLAE LIber de arboribus Qui cum tertius eius de re ruſtica librorum haberetur, tum ex ipſius Columellæ uerbis ut patet præfatiōe octaui Libri, tum alijs argumentis, temere in alienum locum irrupiſſe deprehenſus eſt, neque inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. Cap. I.

QVONIAM de cultu agrorū abunde primo uolumine præcepiſſe uidemur, non intempeſtiua erit arborū, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Virgilio, nobis quoque duo eſſe genera ſurculorum, quorum alterum ſua ſpōte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana pueniit, materiæ eſt magis aptum, hoc, cui labor adhibetur, idoneum fructibus, unū hoc itaq; præcipuum eſt, atque id ipſum genus tripartito diuiditur, nā ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea ficus, uel frutex, ut roſæ arundines, uel tertium quiddam, quod neq; arborem, neq; fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, ſi prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbuſtum conſtituere uolet, ſeminaria prius facere debebit, ſic.n. ſciet cuius generis uitem poſiturus ſit, nam quæ pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidem non habet, quoniam dubium eſt, an is, qui uendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligētiā, tum ēt quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius conualeſcit alienū exteræ regionis. Optimū eſt itaq; eodē agro, quo uitē diſpoſiturus es, uel certe uicino facere ſeminariū, idq; multū refert loci natura. Nam ſi colles uineis, uel arbuſtis occupaturus es, prouidendū eſt, ut ſicciſſimo loco fiat ſeminariū, & iā quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori, aliter cū trāſtuleris de humido ī aridū locū, uiduata priſtino alimēto deficiet, at ſi cāpeſtres, et uliginoſos agros poſſidebis, pderit quoq; ſeminariū ſimili loco facere, et uitē largo cōſueſcere humori, nāq; exilis, cū in aquoſum agrū trāsfertur

utcunq; putreſcat,ipſum autem agrum,quem ſeminario deſtina ueris planum,& ſuccoſum,ſat erit bipalio uertere,quod uocant ruſtici ſextertium,ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipe de,minus tamen q̃ duos pedes.Eiuſmodi bipalio,iugerum agri uertitur operis quinquaginta.Collem autem, & cliuum modũ iugeri continentem,ſi ne minus duobus pedibus alte repaſtinai bis operis ſexaginta,uel ſi eodem loco,quo uineam ordinaturus es,facere uoles ſeminarium,tribus pedibus alter repaſtinabis iu-gerum operis octoginta,ita tamẽ ſi neq; lapis,neq; topbus, aut alia materia difficilior interuenerit,quæ res quot opas abſumat, parum certum eſt.Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina,& quando legas. Cap.II.

PERACTA *repaſtinatiõe,menſe Februario,uel prima par te Martij ſemina legito,ſunt autem optima, quæ de uitibus no-tatis leguntur.Nã cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uin-demiam uites,quæ & magnum,& incorruptum fructũ ad ma-turitatem perduxerint,rubrica cũ aceto(ne pluuijs abluaẽ) per miſta denotat,nec hoc uno tantũmodo anno facit, ſed cõtinuis tribus,uel pluribus uindemijs eaſdem uites inſpicit, an perſeue-rent eſſe fœcundæ.Sic.n.manifeſtum eſt generoſitate uitium, nõ anni ubertate fructum ꝓuenire.Si compluribus uindemijs eun-dem tenorem ſeruarint ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multũ, bonumq; uinum præbebunt,nãq; qualiſcunq; generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt,longe melioris ſaporis uinum faciunt,q̃ quæ præripiuntur æſtu,aut alia de cauſa.*

Quẽadmodũ ſemina eligas,& de habitu terræ. Cap.III.

SEMINA *autem eligito grandi acino,tenui folliculo, pau-cis minutiſq; uinaceis,dulci ſapore.Optima habentur à lumbis. ſecunda ab humeris.tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrime cõ prehendunt,& ſunt feraciora , ſed & quãcelerrime ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet,quia ſterilia ſunt. Lo cis pinguibus,& planis,& humidis ꝓcoques uites ſerito raris acinis,breuibus nodis imbecillas,nã tali generi uitiũ eiuſmodi ager aptus eſt.Locis aridis,& macris,& ſiccis uitẽ fere natura feracem,& ualidã,crebriſq; acinis,quod ſi pingui agro ualidas uites depoſueris,pampinis magis eluxuriabunẽ, & qualẽcunq;*

fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. Rurſus imbe cillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq́; fructum dabunt. Vnūquodq́; genus uitium ſeparatim ſerito, ita ſuo quodq́; tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita cito cōprehēdunt, et ualenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcūt, at q̄ uetere ſarmēto pangunt, tardius cōualeſcūt, ſed tardius deficiunt, ſemina quārecentiſſima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quo minus ſtatim ſerantur, quādiligentiſſime obrui tota oportet eo loco, unde neq́; pluuias, neq́; uentos ſentire poſſint, plantaria facito ab exoriente, & à decima Luna, & à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio, ſed cū ſeris, frigidos uentos uitato. Mallcolum ſic deponito, uirgam malleolarem non amplius, q̄ ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamē ſi breuia internodia habeat, eius imā partem, quam in terrā demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta nodum, ſic ne gemmā lædas, rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo linito, tum in terram bene paſtinatam, & ſtercoratam rectum ſarmentū defigito, ita ne minus quatuor gēme abſcōdantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinqui. Cū cōprehēderint, identidem pampinentur, ne plura ſarmenta q̄ debent, enutriāt. Itē q̄ ſæpiſſime fodiantur, ferro ne tangātur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur, poſt trigeſimū & ſextum menſem transferātur. In agro requieto uineā ponito, nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno ſeueris, ægrius cōprehendet, nec unq̄ roborabitur. Agrū ante q̄ uineis obſeras, explorato, qualis ſaporis ſit, talem.n. etiam guſtus uini præbebit. Sapor aūt (ſicuti primo docuimus uolumine) cōprehendetur, ſi terram aqua diluas, & cū colaueris, tum demū aquā deguſtes. Aptiſſima uitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor, probus cōſimilis ager cui ſubeſt tophus. Aeque utilis cōgeſta, & mota terra. Sabulū quoq́;, cui ſubeſt dulcis argilla, uitibus conuenit. Omnis aūt qui per æſtatē finditur ager, uitibus, arboribusq́; inutilis, terra inferior alit uitem, et arborē ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ, & uites, & arbores lædunt, ima parte refrigerant, & mediocri raritudine optima eſt uitibus terra. Sed ea, q̄ trāſmittit imbres, aut rurſus in ſummo diu retinet, uitanda eſt. Vtiliſſima eſt autē ſuperior modice rara, circa radices denſa. Mōtibus, cliuisq́; difficulter uineæ cōualeſcunt, ſed firmū, probumq́; ſaporem uini præ

bent. Humidis, & planis locis robuſtiſſimæ, ſed infirmi ſaporis uinum, nec perenne faciunt. Et quoniã de ſeminibus, atq; habitu ſoli præcepimus, nunc de genere uinearũ diſputabimus.

De generibus uinearum. Cap. IIII.

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquũt. Hoc genus uitium arbuſtiuum uocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in uſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ eſt à terra ſubrecta, more arborum ſe conſiſtens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam ſuperat. Iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius cõcoquit, ſed difficilior eſt eius cultus. At hæc ita conſtituta eſt, ut ẽt arari poſſit, eoq; ubertatem maiorem conſequitur, quod ſæpius, & minore impenſa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta eſt, multum ſed nõ bonæ notæ uinum facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. Nonnunquam tamen uel melius quibuſdam locis, ſulcis cõmittitur. Interdum etiam ſcrobibus deponitur, ſed, ut dixi, repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum triũ operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum ſeptuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id eſt quoquouerſus pedum triũ una opa facit XVIII. Vel ſicui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaternarios, ideſt quoquouerſus pedum quaternum una opera. XII. facit. Vel bipedaneos quoquouerſus una opera. XX. effodit. Curandum autem eſt, ut locis aridis, & cliuoſis altius uites deponantur, quàm ſi humidis, & planis. Item ſi ſcrobibus, aut ſulcis uineam poſituri erimus, optimum erit ante annum ſcrobes, uel ſulcos facere. Vinea, quæ anguſtiſſime conſeritur, quoquouerſus quinq; pedum ſpatio interpoſito ponitur, laxius uero inter pedes. VII. uel VIII. Sed quæ rariſſime (ut ẽt facile arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualentiſſima, & fructuoſiſſima eſt. Cũ ſemina depones imum ſcrobem, uel ſulcum bidentibus fodito, mollenq; reddito. Vitem, quã ponis, fac ut ad orientẽ ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides. circa põdo qnq;, ita ponito ne uicẽ pmãt,

ſed tamen iuxta radices ſint. Praeterea poſt hæc uineaceæ hemi/nam uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcro/bem, uel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Tri/ennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſulcum uſq; in ſum mum completo, ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spa tium autem radicibus, qua repant, lapides præbent, & hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uineaceæ, quæ et ra/dices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum ui/tes ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. Cap. V.

VINEAM nouellam omnes gemmas agere ſinito, ſimulatq; pampinus inſtar quatuor digitorũ erit, tum demum pampina/to, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituen/dæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordina/ria interierit, hanc ruſtici cuſtodem uocant. proximo deinde an/no, cum putabis uitem, meliorẽ unam uirgam relinquito, tertio anno uitẽ, in quã formam uoles, dum tenera eſt, cõponito. Si iu/gatam erimus facturi, unã materiam ſubmittito, ita ut duas gẽ/mas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſſint ger/minare, deinde tres ſequẽtes relinquas, reliquã partẽ uirgæ am/putes. Sin autem uitem in ſe cõſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quamrectiſſime formetur. Nam præterq̃ quod ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem, cum primo brachia ſubmittentur, ſingulas gẽmas ſingulis ſarmẽtis relinq, ne ꝓtinus onere grauet. Poſt hanc putationẽ lectis ſarmẽtis, bidentibus alte & æquali/ter uineam fodito, uel ſi ita late diſpoſita erit, arato. Ab idibus Octobr. ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habe/to. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices quæ in ablaqueatiõe apparebunt, perſequi, tum demum optime ampu/tabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius ab/raditur, præterquam quod uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum ẽt de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atq; ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt, nec ultra ui/

tibus

tibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi eò magis quod frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoq; anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitiũ poſuiſſe conueniet, præterquã columbinum, quo ſiquid amplius, q̃ heminam poſueris, uiti nocebit. Poſt brumã deinde ante æquinoctium uernũ, quod ẽ octano Cal. Aprilis, ablaqueationẽ adæquato. Poſt idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æſtate deinde q̃ potes ſæpiſſime occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueat, quinq; foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iã conſtitutæ uineæ quatuor opis putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt apte finiri, quoniã inæqualitas arboꝝ non patitur operis iuſta comprehẽdi. Quibuſdam placet uitem proximo anno tranſlatam nõ putare, ſequenti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare, tertio deinde ſi uitis recte conualuerit, una plus gẽma ſubmittere, quarto duas gẽmas ꝓximæ putationi adijcere, atq; ita q̃nto demũ anno uitẽ iugare. Hunc eundẽ ordinem culturæ nos quoq; expti comprobauimus.

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. Cap. VI.

VETEREM uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito, alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neq; fructum uberẽ percipies, & nihilo minus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaq; uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optime ſternit, atq; ita renouellatur. Sin autem eo uſq; exaruit, ut curuari nõ poſſit, primo ãno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucis, et certas materias relinquas, & fodias diligẽter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta firmas, & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis, ac deinde per triennium poſt dum conualeſcet ſæpius fodies, matremq; ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum matrẽ radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea dũtaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur, eam uineam circa Calen.

Martias ante q̃ reſeces ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaueris, reſecato. Quatuor digitos ab radicibus trũcum relinquito, & ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſſimo ferro deleuato; deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc icirco ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt, ſummasq; partes et mucidas, et exeſas habet, ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt, optime inſeret̃, ita ut ablaq̃ata, et nudata pars ima ſecũdũ terrã ſic amputet̃, ne cũ aggerata fuerit, ſupra terram extet.

De propagatione. Cap. VII.

PROPAGATIONVM genera tria ſunt i uſu maxime. unum, quo uirga edita à matre ſulco committitur. alterum, quo ipſa mater proſternitur, atq; in plures palos per ſuas uirgas diuidit̃. Tertium, quo uitis ſcinditur in duas, uel tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. Hoc genus tardiſſime conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit. Et quoniam genera propoſuimus, unũquodq; qualiter faciendum ſit, demonſtremus. Virgam cum à matre in terram deprimere noles, ſcrobẽ quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in imum ſcrobem perueniant, relinquito, ut ex iis radices citentur, reliquam partem, quæ continens matri eſt, abradito, ne ſuperuacua ſarmenta procreet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terram extare debent, ne paſſus fueris plus, q̃ duas, aut ut maxime tres gẽmas habere. Reliquas, quæ in terram abſcondũtur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſummo radices uitis citet. Hoc modo ꝓpagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam uitem ſternere noles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſe fodito, et uitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas. Cum eam ſtraueris, et uideris quonſq; poſſit pertingere, ſulcum facies unũ, in quem uitem integrã demittas. deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiẽ habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, q̃ ut diffluat, curabis,

ut quamacutiſſima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, et eo dem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur, ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cum in imũ ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſſit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualẽcunq; uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem ꝑuenit, deprimito, et obruito. deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tum demũ poſt triennium à matre amputato, & ad ſuũ palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim completo, ſummas radices præcidito, crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. Cap. VIII.

CVM uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento auſtro à matre pcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duoꝝ digitoꝝ ſpatium in modũ cunei tenuiſſime ſcalpello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quam inſiturus es, reſecato, & plagam leuato, atq; ita findito, et paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticem uitis æqualiter contingat, quicquid inſerueris uiti diligenter libro ligato, atq; luto paleato bene ſubacto oblinito, operitoq; plagam, et ita alligato, ne aqua, uentuſ'ue penetrare poſſit. deinde ſupra lutũ, muſcum imponito, et ita deligato, ea res pbet humorẽ, nec inareſcere ſinit. Infra inſitionẽ, & alligaturã falce acuta leuiter uitẽ uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, q̃ ex inſitione ipſa abũdet, nocet.n. nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos cõprehẽdere. Quibuſdam antiquoꝝ terebrari uitẽ placet, atq; ita leuiter adraſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus, nã antiqua terebra ſcobem facit, et pp hoc urit eam partem, quã perforat, peruſta aũt perraro unquã cõprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam diximus, huic inſitiõi aptauimus, ea excauat, nec urit, quod nõ ſco/

bem, ſed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgaui/mus, undiq; adraſos ſurculos inſerimus, atque ita circũlinimus. Talis inſitio facillime conualeſcit. Igitur ſecundum æquinoctium perfectam uitium inſitionem habeto, humida loca, de uua alba, ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcundas ſic facito. Vi/tes, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ip/ſumq; codicem eodem cinere linito. At ſiquæ fructum quem oſten dunt, ad maturitatem nõ perducunt, ſed prius ꝗ miteſcãt uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cũ ſcipiones amplitudinẽ acini habuerint, radice tenus uitẽ præcidito, plagã acri aceto pa riter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodemq; radices riga/to, ſæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; ſuccum perferunt.

Vt uua complura genera acinoꝝ habeat. Cap. IX.

EST ETIAM genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis, colorisq; reperiuntur acini. Hoc autẽ ratio/ne tali efficitur. Quatuor, uel quinque, ſiue etiam plures uoles, uirgas diuerſi generis ſumito, easq; diligenter, & æqualiter com poſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arcte in/ſerito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq; partes, ꝗ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſterco/rata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter ſe uir/gæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium, facta iam unitate diſſolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maxime uide/buntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles duos optimos ſubmittito, reliquos dej/cito, ſic uuæ naſcentur, quales propoſuimus. Vt autem uuæ ſine uinaceis naſcantur, malleolum ſcindito, ita ne gemmæ lædãtur, medullamq; omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colli gato, ſic ne gemmas allidas, atq; ita terra ſtercorata deponito, et rigato, cum coles agere cœperit, ſæpe & alte refodito. Adulta ui tis tales uuas ſine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. Cap. X.

VINDEMIA Facta ſtatim putare incipito ferramẽtis quã optimis, et acutiſſimis, ita plagæ leues fient, neq; in uite aqua cõ ſiſtere poterit, quæ ſimulatq; immorata eſt, corrumpit uitẽ, uel/

meſq;, & alia creat animalia, quæ materiã exedunt, plagas aũt rotundas facito, nã celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito, nouella, & fructuaria, & interdum ſobolem idoneam, ſi iam ſuperficies parum ualebit, ſubmittito, brachiaq; conſeruato, quã celerrime poteris putationem perficito, arida & uetera, falce quæ amputari non poſſunt, acuta dolabra abradito. In agro macro, & ſicco uineam imbecillam à bruma amputato, quã partem non deputaueris, circa Cal. Feb. repetito. ab idibus Decemb. ad idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem nõ cõuenit. Cum uitẽ putabis, inter duas gemmas ſecato, nã ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris, laborabit, nec materiã citabit. Cicatrix aũt ſemper deorſum ſpectet, ita neq; aqua, neq; ſole laborabit, humoremq; recte capiet, in agro craſſo, ualidaq; uinea plures gẽmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium deſyderabis, falce acuta ſemel, aut bis eo loco alte inſtar digiti mucrone ferito. Brachium quãuis longum caue totũ tollas, niſi totũ aruerit. Vineã nouellã ante brumã ablaqueatam habeto, ut oẽs imbres, limũq; cõcipiat. Vites arboreſq;, quo citius ablaqueaueris, erũt ualentiores. Sed quæcũq; in cliuis erũt poſitæ, ita ablaqueãdæ ſunt ut à ſupiore parte ſecundũ codicem lacuſculi fiant, ab inferiore aũt puluinuli altiores excitent̃, quo plus aquæ, limiq; cõtineãt. Vinea uetus neq; ablaqueãda ẽ, ne radices, quas in ſummo hẽt, inareſcãt, neq; arãda, ne radices abrũpant̃. Bidentibus ſæpe, et alte fodito æqualiter, et ſtercore, uel palea conſpergito ſolũ ante brumã, uel cũ circũ ipſam uitẽ ſũmatim ablaq̃aueris, ſtercorato.

De Pampinatione. Cap. XI.

VINEAM *Quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile eſt, nã & materiæ, quæ fructũ habent, melius conualeſcũt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum ẽt uitis minus cicatricoſa fit, quoniam quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualeſcit. Super hæc quoq; melius uuæ matureſcunt. Ante dies decem, q̃ uinea florere incipit, pampinatam habeto. Quicquid ſuperuacui enatum fuerit, tollito, quod in cacumine, aut in brachijs natũ erit, decerpito, dũtaxat quæ uuam nõ habebunt. Cacumina uirgarum, ne luxurient̃, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentẽ ſpectabũt, ne purant̃ ſuo ſibi pampino tegito.*

De foſſura. Cap. XII.

SIMVL atque una uariari cœperit, fodito tertiam foſſuram, & cũ iam matureſcet, ante meridiem prius q̃ calere incipiet, & cum deſierit, poſt meridiem fodito, puluerem q; excitato, ea res & à ſole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terram neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde dureſcit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius eſt, q̃ aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit, aratrum præterquam quod ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdũ totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineam nullus eſt, nam quanto ſæpius foderis, tanto uberiorem fructum repies.

Ne rubigo uineam uexet. Cap. XIII.

PALEARVM aceruos inter ordines uerno tpe poſitos habeto in uinea. Cũ frigus contra tpis conſuetudinem intellexeris, oẽs aceruos incendito, ita fumus nebulã, & rubiginẽ remouebit.

Ne formica uitem aſcendat. Cap. XIIII.

LVPINVM terito, & cũ fracibus miſceto, coq; imam uitẽ linea circumlinito, uel bitumen cum oleo coquito, eo quoq; imas uites tangito, formicæ non excedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat. Cap. XV.

VITES, quæ ſecũdum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur. Id ne fiat plenam Lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno Leonis, uel Scorpionis, uel Sagittarij, uel Tauri, & noctu ad Lunam putabimus. Genus eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas, quod ne fiat, falces, quibus uineã putaueris, peracta putatione ſanguine urſino linito, uel ſi pellẽm fibri habueris, in ipſa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abũde diximus, de arbuſtis p̃pi amus.

De arbuſtis. Cap. XVI.

VITEM maxime opulus alit, deinde ulmus, deĩde fraxinus. Opulus quoniam frondem nõ idoneam habet, à plerisq; improbatur. Vlmus antẽ, quam atiniam uocant ruſtici, generoſiſſima

eſt, & lætiſſima, multamq; frondem habet, eaq; maxime ſerenda eſt locis pinguibus, uel etiam mediocribus, ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca arboribus obſerenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tã idoneæ ſunt, q̃ orni, eæ ſylueſtres fraxini ſunt paulo latioribus tñ folijs, q̃ cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, q̃ ulmi præſtant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frondem appetũt. Igitur qui arbuſtum conſtituere uolent, ante annum q̃ deponãt arbores, ſcrobes faciant quatuor pedum quoquouerſus, deinde circa Calen. Martias, in eandem ſcrobem ulmum, & opulum, uel fraxinum deponant, ut ſi ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locum obtineant, ſi autem utraque uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit, ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiã, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborem, quam depoſueris, ſæpius circumfodito, quo celerius adoleſcat, & citra trienni/um ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta menſibus ad recipiendam uitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisq; annis, ſexto anno, ſi iam firma uidebitur, maritabis hoc modo. Ab ipſo arboris crure pedale ſpatium intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium & ſemiſſem latum cum feceris, patiere minime duobus menſibus eum tempeſtatibus uerberari, tum demum circa Calen. Martias uitem, de ſeminario, ne minorem quidem decem pedum ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito, eam proximo anno ne putaueris, tertio uero ad unam uirgam redigito, paucasq; gemmas relinquito, ne ante q̃ inualuerit, in altitudinem repat. deinde ubi amplũ incrementum habuerit, p omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamen ne uitem oneres, ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas, arbuſtiuam uitem q̃ putare, tam alligare diligẽter oportet, nam in ea fructus maxime uis conſiſtit, diutiusq; perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt, itaq; omnibus annis conuenit ſubſequi putationem, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De Oliuetis. Cap. XVII.

OLEA *Maxime collibus ſiccis, & argilloſis gaudet, at humidis campis, et pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. Melius autem truncis q̄ plantis oliuetum cõſtituitur.* Magoni autẽ placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctiũ ſeri, aut ante brumam. *Noſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias ſeruant.* Oportet autem ſcrobẽ oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem glareãq; abijcere, deinde inſuper, terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere ita rectã, ut, quod à ſcrobe extiterit, in mediũ ſit, arbuſculam autem à tẽpeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat, nã quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, paruumq; fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neq; ſpecie, neq; oleo ſunt tam gratæ, q̄, quas ſupra diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus effoſſa eſt, morieẽ, ideo quod uermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcũtur, & educantur, ijq; maxime ſemina oleæ conſumunt. Si in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum reciderís, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius q̄ transferantur, rubrica notare conuenit, ut cum ferentur, eaſdem cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter cõſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. Cap. XVIII.

PRIVSQVAM pomarium conſtituas, quàm magnũ habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolum pecori, ſed ne homini quidem trãſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina, nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint q̄ adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pares, neq; pariter creſcunt. Terra quæ uitibus apta eſt, eadem quoq; utilis eſt arboribus.

De ſcrobibus faciendis. Cap. XIX.

ANTE Annum, q̃ pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole, pluuiaq́; macerabuntur, & quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris etiam ſemina ponere uoles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incẽdito. Quo latiores, potentioresq́; ſcrobes feceris, eo lætiores erunt, uberioresq́; fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quã ſummus patentior, ut laxius radices euagẽtur, ac minus frigoris hyeme, minusq́; æſtate uaporis per anguſtum os terræ admittant. Tum etiã cliuoſis locis terra, quæ in eũ congeſta eſt, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, ut cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant, nã ſi ſpiſſe poſueris, neq; infra quicq̃ ſerere poteris, nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi eas interraſeris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq́; tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. Cap. XX.

SEMINA lege, ne minus craſſa, q̃ manubrium eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro. Ea bene, & celeriter cõprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de ijs potiſſimũ ſumito, quæ oĩbus annis bonos, et uberes ferunt fructus. Obſeruabis aũt ab humeris, q ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdẽ decerpas. Si cũ radice plantã poſueris, incrementum eius futurũ quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, q̃ quæ inſita non eſt, ideſt q̃ quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius q̃ arbuſculas transferas rubrica, uel alia qualibet re ſignato, ut ijſdem uentis, quibus ante ſteterunt, conſtituas eas, curamq́; adhibeto, ut ab ſupiore, & ſicciore, & exiliore in planiorẽ humidiorẽ, pinguiorẽ agrum trãsferas. Semina trifurca maxime ponito. ea extẽt ſupra terrã tribus pedibus. In eodẽ ſcrobe, ſi duas, aut tres arbuſculas ponere uoles, curato ne inter ſe cõtingant, nã ita uermibus interimuntur. Cũ ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis, uſq; in imũ ſcrobẽ faſciculos ſarmẽtorũ brachij humani craſſitudine deponito, ita ut ſupra terram paululũ extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores, aut radicata ſemina autũno ſerito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere, ante q̃ germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando ficus ſerenda ſit. Cap. XXI.

FICVM frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno modo, ſed diſpari differẽtia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis, praecoques ſerito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quamuis non natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito. Iterum alterum edet fructum, & in hyemem ſeram differet maturitatem. Nõnunquam etiã, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Semper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere, ea res efficit uberiorem fructum, et fartum fici ſpecioſius, & plenius.

De nuce ſerenda. Cap. XXII.

NVCEM graecam ſerito arcturi ſigno, uel circa Calen. Feb. quae pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, & ſiccum deſyderat, nam in locis diuerſis natura, eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Ante ꝗ̃ nucẽ deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, praebebit, & interim melius, atq; celerius naſcetur, Ternas nuces in trigonum ſtatuito, parsq; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo abſit, & anceps ad fauoniũ ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem graecam, & auellanam tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulae repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, et in medullam eius ſine putamine nucem graecam, uel auellanam abſcondito, et ita adobruito, hoc ante Cal. Martias facito, uel etiam inter nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, et caſtaneam ſerere oportet.

De malo punico ſerendo. Cap. XXIII.

MALVM punicum uere uſq; in Calen. Apriles recte ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc mō emēdabit. Stercore ſuillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato, ea res & fertilē arborē reddet, & primitiuos ānos fructum uinoſum, poſtea uero ēt dulcem, & apyrenū facit. Nos exiguum admodū laſer cyrenaicū uino diluimus, et ita cacumina arboris ſumma obleuimus, ea res emēdauit acorem maloꝝ. Mala punica ne rumpanť in arbore, remedio ſunt lapides tres, ſi cū ſeres arborem, ad radicē ipſam collocaueris. At ſi iam arborē ſatam habueris, ſcyllam ſecundū radices arboris ſerito. Alio modo cum iam matura mala fuerint, ante q̃ rumpantur, pediolos, qbus pendent, intorqueto. Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.

De Pyro. Cap. XXIIII.

PYROS autūno ante brumam ſerito, ita ut minime dies qnque & uiginti ad brumam ſuperſint, quæ ut ſint feraces, cū iam adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinqto. deinde obruta ablaqueatione, cinerem ſupra terrā ſpargito.

De malis ſerendis. Cap. XXV.

MALA æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediā hyemē uſq; in Idus Feb. ſerito. Moꝝ ab idibus Feb. uſq; in æqnoctiū uernū recte feres. Siliquā græcā quā qdam κερέτιον uocāt, deinde pſicum ante brumā per autūnum ſerito. Amygdala, ſi parū feracia erunt, i pforatā arborem, lapidē adigito. Ita librū arboris inoleſcere ſinito. Omnium aūt generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi, & ſubacta & ſtercorata terra eſt, ꝑ puluinos arearū diſponere conuenit. deinde cū creuerint, danda eſt opa, ut dū teneros ramulos habent, ueluti pampinenť, et ad unū ſtylum primo āno ſemina rediganť, & cū autumnus inceſſerit, ante q̃ frigus cacumina adurat, oīa folia decerpere expediet, et ita craſſis arūdinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quaſi pileolos induere, atq; ita à frigore, et gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt quartū & uigeſimū deinde mēſem, ſiue trāsferre, et diſponere in ordinē uoles, ſeu inſerere, ſatis tutò utrunq; facies.

De inſitione arborum. Cap. XXVI.

OMNIS *ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur, diſſimilis cortice, ſi uero fructum ẽt eodem tpe fert, ſine ullo ſcrupulo optime inſeritur.* Tria aũt genera inſitionũ antiqui tradiderunt. Vnum, quod reſecta, & fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos. alterum, quod reſecta inter librum, & materiem admittit ſemina, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. Tertium, quod ipſas gemmas, cũ exiguo cortice in partem ſui delibratã recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem. Hoc genus æſtatis eſt, quarũ inſitiõum rõnem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliã docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gẽmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernũ uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, et ferax, nodiſq; crebris. Et cum primũ germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito. Craſſitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborẽ, quã inſerere uoles, ſerra diligenter execato ea parte, quæ maxime nitida, & ſine cicatrice eſt, dabiſq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato. deinde cuneum ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter demittito, ne lædas, aut rũpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam alte quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullã, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito, ſtatimq; ſurculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatiũ. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patiet̃, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem adſtringito, poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totã plagam, & ſpatium, quod ẽ inter ſurculos uſq; eo, ut duobus digitis inſita extent, ſupra lutũ muſcũ imponito, et ita alligato, ne pluuia dilabat̃. Si puſillã arborẽ inſerere uoles, iuxta terram abſcindito, ita ut ſexqpedem à terra extet. Cũ deinde abſcideris,

plagam diligenter leuato, & mediũ truncum acuto ſcalpro mo dicæ findito, ita ut fiſſura trium digitorum ſit. In eam deinde cu neum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte adra ſos demittito, ita ut librum ſeminis libro arboris æqualē facias, cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneũ uellito deinde arborē, ut ſupra dixi, alligato, & oblinito, dein terrā circa arborem ag gerato uſq; ad ipſum inſitum. ea res à uento, & calore maxime tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non ol generi idoneum eſt, & ferè eæ recipiunt talem inſitionē, quæ hu midum, ſuccoſumq́;, & ualidum librum habent, ſicuti ficus, nã & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtam habet, opti me itaq; ea inſeritur tali ratiōe. Ex qua arbore inſerere uoles, in ea quæſito nouellos, & nitidos ramos. in his deinde obſeruato gē mam, quæ bene apparebit, certamq; ſpem germinis habebit, eā duobus digitis quadratis circũſignato, ut media gemma ſit, & ita acuto ſcalpello circũcidito, delibratoq́; diligenter, ne gēmam lædas. deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſſimum ra mum eligito, & eiuſdē ſpatijs corticem circuncidito, & materiē delibrato, & in eã partem, quã nudaueras, gemmã hãc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circuncīſæ parti conueniat, ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas. deinde cōmiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio reli cto, qua gemma libere germinet. Materia, quam inſeueris, ſi ſo bolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, neq́d ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm īſito ſeruiat. Poſt unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum. Hoc genere etiã optime olea inſeritur. Quartum illud genus inſitiōis iam docui mus, cum de uitibus diſputauimus, itaq; ſuperuacuũ eſt hoc lo co repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generũ ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſit.
Cap. XXVII.

SED cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorũ in oēm arborem inſeri, & illã quaſi finitionem, qua nos paulo ante uſi ſumus, ueluti quandã legem ſanxerint, eos tm̃ ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu cōſimiles ijs abori bus, qbus inſerunť, exiſtimauimus errorē huius opinionis diſcu tiendum, tradendãq; poſteris rōnem, qua poſſit omne genus ſur

culi, omni generi arboris inſeri, quod ne longiori exordio legẽtes fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus uelet omni arbori poterit inſerere. Scrobẽ quo/quouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eam contingere, in ſcrobem deinde fi/ci arbuſculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquẽnium, cum iam ſatis am plum incrementum cœperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidiſſi mus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputa tis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, re/linquito, tum arborem fici detruncato, plagamq; leuato, & me/diam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhæ/rent, utraq; parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic inter/poſito triennio coaleſcet ficus oliuæ, & tum demum quarto ãno, cum bene coierint, uelut propagines ramulos oliuæ à matre reſe/cabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. Cap. XXVIII.

CYTHISVM in agro quamplurimum habere expedit, q𝑑 gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum p̃/bet ouibus, tum etiam quod octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, quamuis ma/cerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam ſine noxa pa titur. Mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cythiſum ari dum in aquam macerari oportet, cum tota nocte pmaduerit, po/ſtero die expreſſi ſucci ternas heminas pmiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundãtia la/ctis confirmabũtur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modũ horti areas facito, ibiq; uelut ocymum ſemen cythiſi autumno ſeri to, plantas deinde uere diſponito, ut inter ſe quoquouerſus quatu or pedum ſpatio diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythi/ſorum uere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato, ſi plu/uia non inceſſerit, rigato. XV. proximis diebus, ſimulac nouam frondem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cædito, et pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo. XV. boui põdo.

XX. cæteriſq; pecudibus pro portione uirium. Poteſt autem etiã circa Septembrẽ ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa mẽſem Septembris, cum ſemẽ eius grandeſcere incipiet, cædito, paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto. deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De Salice, & geniſta, & arundine. Cap. XXIX.

SALICEM, *& geniſtam creſcente luna uere circa Calen. Mar. ſerito: Salix humida loca deſyderat, geniſta ẽt ſicca, utraq; tamen circa uineam opportune ſerũtur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arũdo optime ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simulatq; terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arũdines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidã, exilemq́;, & humilem arundinem affert. Melior itaq; ſatio ẽ ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arũdinem cæcideris, locum alte, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.*

De Viola, & Roſa. Cap. XXX.

VIOLAM *qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atq; ita plãtas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mar. diſpoſitas habeat. Semen autem uiolæ ſicut olerũ in areis duobus temporibus ſeritur, uere uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut ſarriatur, ut interdum etiam rigetur. Roſam frutic̃ibus, ac ſurculis diſponi per ſulculos pedales conuenit per idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.*

FINIS.

De præceptis rei ruſticæ. Ti.I.
De quatuor rebus, qbus agricultura cõſiſtit. T. II.
De aeris ꝓbatiõe. T. III.
De aqua ꝓbanda. T. IIII.
De qualitate terraꝝ. T. V.
De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſentẽtijs. T. VI.
De agri electione, & ſitu. T. VII.
De ædificio. T. VIII.
De hybernis, & æſtiuis mãſionibus, et pauimẽtis. T.IX.
De calce, et arena. T. X.
De latericijs parietibus. T. XI.
De lumine, & altitudine. T. XII.
De cameris cãnicijs. T.XIII.
De ope albario. T. XIIII.
De tectorijs. T. XV.
De uitanda ualle, q̃ pp aquas diligi ſolet. T. XVI.
De ciſternis, & maltha frigidaria. T. XVII.
De cella uinaria. T.XVIII.
De horreo. T. XIX.
De olei factorio. T. XX.
De ſtabulis equorum, & boum. T. XXI.
De corte. T. XXII.
De auiarijs. T. XXIII.
De colũbarijs. T.XXIIII.
De turturario. T. XXV.
De turdis. T. XXVI.
De gallinis. T. XXVII.
De pauonibus. T. XXVIII
De phaſianis. T. XXIX.
De anſeribus. T. XXX.
De piſcinis. T. XXXI.
De fœnili paleario, et lignario. T. XXXII.
De ſterquilinio. T. XXXIII
De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempore. T.XXXIIII
De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.
De area. T. XXXVI.
De apiũ caſtris. T.XXXVII.
De uaſculis apium formandis. T.XXXVIII.
De apibus emendis. T. XXXIX.
De balneis. T. XL.
De malthis calidaria, & frigidaria. T. XLI.
De piſtrino. T. XLII.
De inſtrumentis agreſtium. T. XLIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

De præceptis rei ruſticæ. Titulus.I.

p ARS EST *prima prudentiæ ipſam, cui præcepturus es, æſtimare perſonā. Neq; enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari, quod pleriq; fecere, qui dum diſerte ruſticis loquuntur, aſſecuti ſunt, ut eorum doctrina nec à diſertiſſimis qdem poſſit intelligi. Sed nos recidamus præfatiōis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autē nobis eſt (ſi diuina fauerint) de omni agricultura, et paſcuis, et ædificijs ruſticis, ſecundū fabricandi magiſtros, eorumq́; inuentionibus, & omni genere coꝝ, quæ uel facere, uel nutrire oportet agricolam rōne uoluptatis, et uſus fructus, ſuis tn̄ temporibus ꝑ uniuerſa diſtinctis ſanè in primis hoc ſeruare conſtitui, ut eo menſe, quo ponenda ſunt ſingula, cum ſua omni exequar diſciplina.*

De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. T. II.

PRIMO *igitur eligendi, et bene colendi agri ratio quatuor rebus cōſtat aere, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia, unum facultatis, & uoluntatis. Naturæ eſt, quod in primis ſpectare oportet, ut eis locis, quæ colere deſtinabis, aer ſit ſalutaris, & clemēs, aqua ſalubris, & facilis, uel ibi naſcens, uel adducta, uel imbre collecta, terra uero fœcunda, & ſitu commoda.*

De aeris probatione. T. III.

AERIS *igitur ſalubritatem declarant loca ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatoꝝ conſyderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſyncæritas, in offenſum lumen oculorum, purus auditus, et ſi fauces cōmeatum liquidæ uocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbat̃. His autem contraria noxium cœli illius ſpiritum confitentur.*

De aqua probanda. T.IIII.

AQVAE uero ſalubritas ſic agnoſcitur. Primum ne à lacu/nis, aut palude ducatur, ne de metallis originem ſumat, ſed ſit p/ſpicui coloris, neq; ullo aut ſapore, aut odore uitietur, nullus illi limus inſidat, frigus tepore ſuo mulceat, æſtatis incendia ſuo ri/gore moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem cuſtoditis occultiorem noxam tectior ſeruare natura, ipſam quoq; ex incola rum ſalubritate noſcamus, ſi fauces bibentium puræ ſunt, ſi ſaluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla eſt, aut rara cauſa/tio. Nam plerũq; has noxas corporis ad inferiorem partem quæ ſupra ſunt corrupta demittũt ut uitiato capite ad pulmones, uel ſtomachum morbi cã decurrat, tunc culpandus aer potius inue/nitur. Deinde ſi uẽter, aut uiſcera, uel latera, uel renes nullo do/lore, aut inflatiõe uexentur, ſi uitia nulla ueſicæ ſunt. Hæc, atq; his ſimilia ſi apud incolas pro maiori parte conſtare uideris, nec de aere aliquid, nec de fontibus ſuſpiceris.

De qualitate terrarum. T. V.

IN Terris uero quærẽda fœcunditas. Ne alba, & nuda ſit gle ba, ne macer ſabulo ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne are/næ ſquallentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa ma cies, ne ſalſa, uel amara, ne uliginoſa terra, ne tofus arenoſus, atq; ieiunus, ne uallis nimis opaca, & ſolida. Sed gleba putris, & fe rè nigra, et ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens, aut mi ſti coloris, quæ & ſi rara ſit, tñ pinguis ſoli adiunctione glutine/tur. Quæ protulerit nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci natu/ralis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile ſignũ eſt, ebu/lum, iuncum, calamum gramen, trifolium non macrũ, rubos pin gues, pruna ſylueſtria. Color nanq; non magnopere quærendus eſt, ſed pinguedo, atq; dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis. Glebam paruulam dulci aqua cõſpergis, et ſubigis, ſi glutinoſa eſt, et ad/hæret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa, & re/pleta, ſi ſuperauerit terra, pinguis eſt, ſi defuerit, exilis, ſi conue/nerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoſcit̃, ſi ex ea par/te agri, quæ magis diſplicet, glebam fictili uaſe dulci aqua made/factam, iudicio ſaporis explores. Vineis quoq; utilem p hæc ſigna cognoſces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus, atq; reſoluti eſt. Si uirgulta, quæ protulit, lænia, nitida, pcera, fœcũda ſunt, ut pyros ſylueſtres, prunos, rubos, cæteraq; huiuſmodi, neque in/

torta, neq; ſterilia, neq; macra exilitate languētia. Situs uero terrarum neq; planus, ut ſtagnet, neq; præruptus, ut defluat:, neq; obrutus, ut in imum deiecta ualle ſubſidat, neq; arduus, ut tempeſtates immodicæ ſentiat, & calores. Sed ex his omnibus utilis ſemper eſt æquata mediocritas, & uel campus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente ſubducens, uel collis molliter ꝑ latera inclinata deductus, uel uallis cum quadam moderatiōe, & aeris laxitate ſubmiſſa, uel mons alterius culminis defenſus obiectu, & à moleſtioribus uentis aliquo liber auxilio, uel ſublimis aſper, ſed nemoroſus, & herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima, ut pinguis, aut macra, ſpiſſa, uel rara, ſicca, uel humida, & ex his pleraq; uitioſa, tñ propter ſeminum differentiam ſæpe neceſſariam maxime, ſicut ſupra dixi, eligendus eſt pinguis, ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad uota reſpondet. Illud uero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul, & ſpiſſum, & macrum, uel frigidum, qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſententijs. T.VI.

SED ubi hæc, quæ naturalia ſunt, neque humana ope curari poſſunt diligentius æſtimaueris, exequi te conuenit partem, quæ reſtat induſtriæ. Cuius hæc erit cura uel maxima, ut has, quas ſubieci, ex omni opere ruſtico in primis debeas tenere ſententias. Præſentia domini prouectus eſt agri. Color terræ non magnopere deſyderetur, quia bonitatis incertus eſt auctor. Genera omniū ſurculorum, uel frugum præclara, ſed terris tuis experta committe. In nouo enim genere ſeminum, ante experimentum, non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius, q̃ ſiccis degenerant, quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarij, lignarij, doliorū, cuparumq; factores neceſſario habendi ſunt, ne à labore ſolēni ruſticos cauſa deſyderandæ urbis auertat. Locis frigidis à meridie uineta ponant, calidis à ſeptentrione, temperatis ab oriente, uel (ſi neceſſe ſit) occidente. Operarum rō unum modum tenere non poteſt in tanta diuerſitate terrarū, & ideo ſoli, & prouinciæ cōſuetudo facile oſtendit, qui numerus unāquanq; rē faciat, ſiue in ſurculis, ſiue in omni genere ſatoꝝ. Quæ florent cōſtat nō eē tangenda. Bene eligi ſerenda non poſſunt, niſi hoc officiū prius eli-

gens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenum con-gruunt, imperia ſeniorum. In uitibus putandis tria conſiderãda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus qui ſeruet, ac reuocet. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta, ſi ſerius, fructus plurimos conſequeris. De locis deterimis ſicut arbores, ita uites conuenit ad meliora transferre. Poſt bonã uindemiam ſtrictius, poſt exiguam latius puta. In omni opere inſerendi, putandi, ac recidendi duris, et acutis utere ferramentis. In uite, uel arbore q̃ facienda ſunt, perage ante apertiõem floris, & gẽmæ. In uineis aratro prætermiſſa, foſſor emendet. Locis calidis, ſiccis, apricis pãpinandum non eſt, cum magis uitis optet operiri. Et ubi uineas uulturnus exurit, aut flatus aliquis regionis inimicus, uitem tegamus ſtraminibus uel aliunde quæſitis. Ramus lætus, uiridis, & ſterilis in media olea abſcidendus eſt, uelut totius arboris inimicus. Sterilitas, & peſtilẽtia æquo modo fugiendæ ſunt. In paſtinato ſolo inter nouellas uites, omnino nihil eſt conſerendum. Græci iubent exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit iniũgere. Omnia legumina græcis auctoribus, ſeri iubentur in ſicca terra, faba tãtũmodo in humida debet ſpargi. Domino, uel colono cõfinia poſſidenti, qui fundum, uel agrum ſuum locat, dãnis ſuis, ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colãtur extrema. Omne triticum in ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis, commutatur. Tria mala æque nocent, ſterilitas, morbus, uicinus. Qui terram ſterilem uineis occupat, & laboribus ſuis, & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius uinũ, colles nobilius ferunt. Aquilo uites ſibi obiectas fœcundat, auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, utrũ plus habeamus, an melius. Neceſſitas ferijs caret. Quãuis tẽperatis agris ferendum ſit, tñ ſi ſiccitas longa eſt, ſemina locata tutius in agris, q̃ in horreis ſeruabuntur. Viæ malitia æque & uoluptati, & utilitati aduerſa eſt. Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur, qui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolũ inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat terræ ubertatem infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, q̃ magnitudo neglecta. Nigras uites oĩno repudies, niſi in ꝓuincijs, in q̃bus eius generis, quo acinaticium fieri cõſueuit. Longius amminiculũ uitis incremẽta ꝓducit. Tenerã, & uiridẽ uitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti auertatur à gẽma, ne eã ſtilla, quæ fluere conſueuit,

extinguat. Pro macie, uel ſoliditate uitiũ nutriẽda ſarmenta putator iniungat. Terra profunda (quod græci aſſerunt) oleæ grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos, ac ſeros, magisq; amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, et uentus mediocris ſine ui, & horrore perflabilis. Vitis, quæ ad iugum colitur, ꝑ ætatem ad hoc perducenda eſt, ut locis moleſtioribus quatuor pedibus à terra, placidioribus uero ſeptem ſummitas eius inſurgat. Hortus, qui cœlo clementi ſubiacet, et fontano humore percurrit propè eſt, ut liber ſit, & nullam ſerendi diſciplinã requirat. Subligatio acerbis uuis facienda eſt, q̃n excutiendi, aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura in uitibus locũ debet mutare, ne unum ſemper aſſiduitas cõterat uinculoꝝ. Foſſorem ſi apertus uitis oculus uiderit, cæcabitur ſpes magna uindemiæ, & ideo, dum eſt clauſus, fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcunditate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora, quatuor uero, ſi ad arbuſta, uel uites. Vitis nouella, ut facile incrementum culta conſequitur, ita interitum celerem, ſi negligatur, incurrit. Modum tene æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis uiribus excedente menſura turpiter deſeras, q̃d arroganter aſſumis. Semina pluſquam annicula eſſe non debent, ne uetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robuſtius, ſed mẽſuræ minus refundet. Omnia, quæ ſerunt, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda, nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſyluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pinguia puras reddas nouales, loca ſterilia ſyluis tecta eẽ patiaris, quia illa naturali ubertate reſpondent, hæc beneficio lætãtur incendij. Sed ſic urẽda diſtingues, ut ad incenſum agrũ poſt quinquenniũ reuertaris, ita efficies, ut æqualiter uel ſterilis gleba cum fœcunda cõtendat. Græci iubent oliuam, cum plantat, & legitur, à mundis pueris, atq; uirginibus operandum, credo recordati arbori huic eſſe præſulẽ caſtitatem. Nomina frumentorum ſuperfluũ eſt præcipere, quæ aut loco ſubinde, aut ætate mutantur. Hoc ſatis eſt, ut eligamus ꝑcipua in ea regione, quã colimus, uel exploremus aduecta. Lupinus, & uicia pabularis, ſi uirides ſuccidantur, & ſtatim ſupra ſectas eoꝝ radices aret, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant, quæ ſi exaruerint ante q̃ proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit, ſiccus minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, campeſtri-

bus locis omne opus uinearum maturius inchoetur, frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod non ſolum de menſibus, aut diebus dixerim, ſed ēt de horis operādi. Omne opus ruſticum, cum fieri praecipitur, neque cito eſt, ſi ante quindecim dies, neq; tarde, ſi poſt quindecim fiat. Frumenta oīa maxime lætantur patenti campo, & ſoluto, & ad ſolem reclivi. Spiſſa, & cretoſa, & humida terra bene far, & triticum nutrit, ordeum agro ſoluto delectatur, & ſicco, nam in lutoſo ſparſum morit. Trimeſtris ſatio locis frigidis, & niuoſis cōuenit, ubi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpondet euentu. Semē trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi ferat autumno. Si neceſſitas coget in ſalſa terra aliquid operari, extremo autūno plantanda eſt, uel cōſerenda, ut malitia eius hybernis imbribus eluatur. Aliquid ēt terræ dulcis, uel arenæ fluuialis ſubijciendum eſt, ſi illi uirgulta cōmittimus. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, ut ad meliorem quæ ſata fuerint transferantur. Lapides, qui inſuper ſunt, hyeme rigent, æſtate ferueſcunt, icirco ſatis arbuſtis, & uitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita eſt uicibus permutanda, ut ei, quæ in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius truncο admouentes, & mox lætamen, ut ſic opus naturæ beneficio alternante cumulet. Agri præſulem non ex dilectis, & tenere educatis ſeruulis ponas, quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præſentis expectat.

De agri electione, uel ſitu. T.VII.

IN Eligendo agro, uel emendo conſyderare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentiū deprauauerit inertia, & in degeneres ſurculos uber ſoli feracis expenderit, quod quāuis emēdari poſſit inſitione meliorꝫ, tñ harum rerum ſine culpa melior uſus eſt, q̄ cum ſpe corrigendi ſerus euentus. In ſeminibus ergo frumētorꝫ præſens emendatio poterit eſſe. In uineis maxime conſyderādum, atq; uitandum eſt, quod pleriq; fecerunt ſtudēdo famæ tm̄, & latitudini paſtinorꝫ ſemina uitium ſtatuentes, uel ſterilia, uel ſaporis indigni, quod grandi tibi labore conſtabit, ut corrigas, ſi agrum cōpares uitijs talibus occupatum. Poſitio ipſius agri, qui eligēdus eſt, ea ſit, in frigidis, puincijs orienti, aut meridiano lateri ager eſſe debet oppoſitus, ne alicuius magni montis obiectu,

his duabus partibus excluſis algore rigeſcat, aut ꝑ partẽ ſeptentrionis remoto, aut per occidentis in ueſperã ſole dilato. In calidis uero ꝓuincijs, pars potius ſeptentrionis optanda eſt, quæ & utilitati, & uoluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpõdeat. Si uicinus ẽ fluuius, ubi ſtatuimus fabricæ ſedẽ parare eius debemus explorare naturã, qa plerũq; quod exhalat inimicũ eſt, à quo (ſi talis ſit) cõueniet refugere cõditorẽ. Palus tñ omni modo uitanda eſt, præcipue quæ ab auſtro eſt, uel occidente, & ſiccari cõſueuit æſtate ꝓpter peſtilentiã, uel animalia inimica, quæ generat.

De ædificio. T. VIII.

AEDIFICIVM *pro agri merito, & pro fortuna domini oportet inſtitui. Quod plerũq; inmodicæ ſumptũ difficilius ẽ ſuſtinere, q̃ condere. Ita igiť æſtimanda eſt eius magnitudo, ut ſi aliqs caſus incurrerit, ex agro, in quo eſt, unius anni, aut ut multum bienniꝫ penſione repareť. Ipſius aũt p̃toriꝫ ſitus ſit loco aliquatenus erectiore, & ſicciore, q̃ cætera, & ꝓpter iniuriã fundamentoꝝ, & ut læto fruatur aſpectu. Fundamenta aũt hoc modo ponenda ſunt, ut latiora ſint ex utraq; parte ſemipedis ſpatio, q̃ parietis inſuꝑ ſtruendi corpus increſcæt. Si lapis, uel tofus occurrat, facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenti forma debebit unius pedis altitudine, uel duorũ. Et ſi ſolida, uel conſtricta inuenietur argilla quinta, uel ſexta pars altitudinis eius, quæ ſupra terram futura eſt, fundamentis deputetur, quod ſi terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec mundã ſiñe ruderum ſuſpicione occurrat argilla. Quæ ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum præterea ut hortis, & pomarijs cingi poſſit, aut pratis. Sed totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianã partem reſpiciat in primo angulo excipiens ortum ſolis hyberni, & paululum ab occidente auertatur hyemali. Ita proueniet, ut per hyemem ſole illuſtretur, & calores eius æſtate non ſentiat.*

De hybernis, & æſtiuis manſionibus, & pauimentis. T. IX.

FORMA *tñ debet eſſe eiuſmodi, ut ad habitationẽ breuiter collectas & æſtati, & hyemi præbeat manſiones. Quæ hyemi paranť ita ſint cõſtitutæ, ut poſſit eas hyberni ſolis totus ꝓpemodũ curſus hilarare. In his pauimẽta opportuna eẽ debebũt. Primũ*

in fabricis planis earum obſeruandum eſt, ut æqualis, & ſolida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut axes quernæ cũ æſculeis non miſceantur. Nam quercus humore concepto, cum ſe cœperit ſiccare, torquebitur, & rimas in pauimento faciet, æſculus autem ſine uitio durat. Sed ſi quercu ſuppetente æſculus deſit, ſubtiliter quercus ſiccetur, & tranſuerſus, atq; directus duplex ponatur ordo tabularum clauis frequẽtibus fixus. De cerro, aut fago, aut farno diutiſſime tabulata durabunt, ſi ſtratis ſuper paleis, uel filice humor calcis nuſq̃ ad tabulati corpus accedat. Tunc ſuper ſtatuminabis rudus. i. ſaxi contuſi duas partes, & cum una calcis tẽperatæ conſtitues. Hoc cum ad ſex digitoꝝ craſſitudinẽ feceris, & regula exploraueris æquale, ſi loca hyemalia ſunt, tale pauimentũ debebis imponere, in quo uel nudis pedibus ſtantes miniſtri hyeme non rigeſcant. Inducto itaq; rudere, uel teſtaceo pauimento, cõgeſtos, & calcatos ſpiſſe carbones cum ſabulone, & fauilla, et calce permiſces, & huius impẽſæ craſſitudinẽ ſex uncijs iubebis imponi, quod exæquatum nigra pauimẽta formabit, & ſiqua funduntur ex poculis, uelociter rapta deſugent. Sed ſi æſtiuæ manſiones ſunt, orientẽ ſolſtitialem, & partẽ ſeptentriõis aſpiciant, & uel teſtaceum (ſicut ſupra diximus) accipiant pauimentum, uel marmora, uel teſſeras, uel ſcutulas, qbus æquale reddatur angulis, lateribusq; coniunctis. Si hæc deerunt, ſupra marmor tuſum cernatur, aut arena cum calce inducta leuigetur.

De calce, & arena. T. X.

PRAETEREA *Scire eſt neceſſarium conſtruenti, quæ calcis, & arenæ natura ſit utilis. Arenæ ergo foſſiciæ genera ſunt tria. Nigra, cana, ruffa. Omnium præcipue ruffa melior, meriti ſequentis eſt cana. Tertium locum nigra poſſidet. Ex ijs, quæ cõpreſſa manu edit ſtridores, erit utilis fabricanti. Item ſi pãno, uel linteo candidæ ueſtis inſperſa, et excuſſa nihil maculæ reliquerit, aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continue, ſed intermiſſis temporibus conſtruẽda eſt, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoq; tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foſſiles arenæ cementitijs parietibus, & cameris celeri ſiccitate utiles ſunt, melioresq;, ſi ſtatim, cum*

effoſſæ ſunt, calci miſceantur, nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre uaneſcunt. Fluuiales tectorijs magis poterunt conuenire. Sed ſi uti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut uitium ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcem quoq; ex albo ſaxo duro, uel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut marmore. Poſtremo quæ erit ex ſpiſſo, & duro ſaxo ſtructuris conuenit, ex fiſtuloſo uero, aut molliori lapide tectorijs adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis una miſcenda eſt. In fluuiali uero arena ſi tertiã partem teſtæ cretæ addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De lateritijs parietibus. T.XI.

QVOD *Si laterìcios parietes in prætorio facere uolueris, illud ſeruare debebis, ut perfectis parietibus, in ſummitate q̃ trabibus ſubiacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſexquipedali altitudine, ut ſi corruptæ tegulæ aut imbrices fuerint, parietem non poſſint ſtillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, ut ſicis, & aſperatis parietibus latericijs inducatur tectorium, quod humidis, ac leuibus adhærere non poterit, & ideo tertio eos prius debebis obducere, ut tectorium ſine corruptione ſuſcipiant.*

De lumine, & altitudine. T.XII.

IN PRIMIS *ſtudẽdum eſt in agreſti fabrica, ut multa luce clareſcat. deinde ut partes temporibus diuiſas, ſicut ſupra dixi congruis cæli regionibus offeramus, ideſt æſtiuas ſeptẽtrioni, hybernas meridiano, uernas & autumnales orienti. Menſura uero hæc ſeruanda eſt in triclinijs, atq; cubiculis, ut quanta latitudo, & longitudo fuerit, in unum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.*

De cameris cannicijs. T.XIII.

CAMERAS *in agreſtibus ædificijs ex ea materia utilius erit formare, quæ facile inuenieť in uilla. Itaq; aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere. Aſſeres ligni galliči, uel cupreſſi directos & æquales conſtituemus in eo loco, ubi camera facienda eſt, ita ordinatos, ut inter ſe ſeſquipedalis menſura ſit uacua. Tunc eos*

cathenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo fa ctis ad cõtignationẽ ſuſpẽdemus, & binas inter eos ꝑticas dirige mus tomicibus alligatas. Poſtea paluſtrẽ cannã, uel hãc craſſio rem, quæ in uſu eſt, contuſam, facta & ſtrictim iuncta crate ſub nectimus, & per omne ſpatium cũ ipſis aſſeribus, & perticis alli gamus. Dehinc primo impenſa pumicea induemus, & trulla æquabimus, ut inter ſe cannarum membra conſtringat. Poſt are na, & calce coæquabimus. Tertio tuſi marmoris puluerẽ miſtum cum calce ducemus, & poliemus ad ſummum nitorem.

De opere albario. T.XIIII.

OPVS *quoq; albarium ſæpe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata, ergo ut utilẽ pro bes, aſcia calcem quaſi lignum dolabis. Si nuſquam acies eius of fenderit, & ſi quod aſciæ adhæret, fuerit molle, atq; uiſcoſum, cõ ſtat albarijs operibus conuenire.*

De tectorijs. T.XV.

PARIETVM *uero tectura ſic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. Cum ſiccari cœperit, iterum induca tur, ac tertio. Poſt hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiat ad trullam. Quæ inductio ante tãdiu ſubigenda eſt, ut rutrum, quo calx ſubigitur, mundum leuemus. Hæc quoq; marmoris gra ni inductio cum ſiccari cœperit, aliud coriũ ſubtilius oportet im poni, ſic & ſoliditatem cuſtodiet, & nitorem.*

De uitanda ualle. T.XVI.

VITANDVM *eſt autẽ, quod pleriq; fecerunt aquæ cauſa, uillas in infimis uallibus mergere, & paucoꝶ dierum uolupta tem præferre habitatorum ſaluti. Quod etiam magis metuemus, ſi prouincia, quã colimus, de morbis æſtate ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit, aut puteus, ciſternas conſtruere conueniet, quibus omnium conduci poſſit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.*

De ciſternis, & maltha frigidaria. T.XVII.

SIGNINIS *parietibus magnitudo ea, cui delectaris, et ſuf ficis, conſtruatur lõgior magis q̃ latior. Huius ſolum alto rudere,*

*ſoli datum relicto fuſoris loco teſtacei pauimenti ſuperfuſione le/
uigetur. Hoc pauimentum omni cura cædēdum eſt ad nitorem,
& lardo pingui decocto aſſidue perfricandum. Quod ubi dedu
cto humore ſiccatum eſt, ne rimis in aliqua parte findat̃, etiam
parietes ſimili corio uelentur obducti, & ita poſt diuturnam, &
ſolidam ſiccitatem, aquæ præbeatur hoſpitium. Anguillas ſanè,
piſceſq; fluuiales mitti in his, paſciq; conueniet, ut horum natatu
aqua ſtans agilitatem currentis imitet̃. Sed ſi aliquando in quo
cunq; loco pauimenti, uel parietis tectura ſuccumbat, hoc genus
maltbæ adhibebimus, ut humor in exitum nitens poſſit includi.
Rimas, & Lacunas ciſternarum, & piſcinas, uel puteos ſarcie/
mus hoc genere, & ſi humor per ſaxa manabit, picis liquidæ quā
tum uolueris, & tantundem ſumes unguinis, qđ uocamus axun
giam, uel ſeuum. Tunc in olla utrunq; miſcebis, et coques donec
ſpumet, deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigera/
ta permiſtio, calcem minutim ſuper adycies, et ad unum corpus
omnia miſta reuocabis. Cumq; uelut ſtrigmentum feceris, inſeres
locis corruptis, ac manantibus, & preſſum ſumma denſitate calca
bis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis im
meare ciſternis. Nam cœleſtis aqua ad bibendum omnibus ante/
fertur, ut & ſi fluens adhiberi poſſit, quæ ſalubris non eſt; laua/
cris debeat, & hortorum uacare culturæ.*

De cella uinaria. T.XVIII.

CAELLAM *uinariā ſeptentrioni debemus hr̄e oppoſitam
frigidā, uel obſcuræ proximā longe à balneis, ſtabulis, furno, ſter
gliniys, ciſternis, aquis, & cæteris odoris horrēdi, ita inſtructā ne
ceſſariys, ut non uincat̃ à fructu, ſic aũt diſpoſitā, ut baſilicæ ipſi/
us forma calcatoriũ loco habeat altiore cōſtructũ. Ad quod inter
duos lacus, q ad excipienda uina hinc inde depſſi ſint, gradibus
tribus ferè, aut quatuor aſcendat̃. Ex his lacubus canales ſtructi
uel tubi fictiles circa extremos parietes currāt, & ſubiectis lateri
ſuo doliys p uicinos meatus manātia uina defundāt. Si copia ma/
ior eſt, medium ſpatiũ cupis deputabit̃, quas ne ambulacra ꝓhi
beāt, baſellis altioribus īpoſitas, uel ſupra obruta dolia poſſumus
collocare ſpatio inter ſe largiore diſtātes, ut (ſi res exigat) curātis
trāſitus poſſit admitti. Q đ ſi cupis locũ ſuũ deputabimus, is lo/
cus ad calcatoriy ſimilitudinē podiys breuibus, et teſtaceo pauimē*

to ſolidetur, ut etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur non peritura uina, quæ fluxerint.

De Horreis. T.XIX.

SITVS horreoꝝ quis ipſam ſeptentrionis deſyderet partem, & ſuperior, & longe ab omni humore, & lætamine, et ſtabulis ponendus eſt, frigidus, uentoſus, et ſiccus, cui prouidendũ ſtructuræ diligentia ne rimis poſſit abrumpi. Solũ igitur oẽ bipedis ſternatur, uel minoribus latercul is, quos ſuffuſo teſtaceo panimento debemus imprimere. Tũc diuiſas cellas (ſi magnus ſperabitᷓ ſeminum modus) grano cuiq; tribuemus, & ſi terræ paupies minora ꝑmittit, uel craticijs podijs erunt diſcernẽda granaria, uel uimineis uaſculis reditus tenues colligemus, ſed factis granarijs amurca luto miſta parietes linuntᷓ, cui aridi oleaſtri, uel oliuæ folia ꝓ paleis adijciuntᷓ, quo tectorio ſiccato rurſus amurca reſpergitur, q̃ ubi ſiccata fuerit, frumenta cõdentᷓ. Hæc res gurgulionibus, et cæteris noxijs aĩalibus inimica eſt. Aliq coriãdri folia frumentis miſcent ad ſeruandũ profutura. Nihil tñ diu cuſtodiendis frumẽtis cõmodius erit, q̃ ſi ex areis in alterũ locum uicinum transfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atq; ita borreis inferantᷓ. Negat Columella uentilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentᷓ animalia totis acernis, quæ ſi non moueantᷓ, in ſummitate intra menſurã palmi ſubſiſtent, & hoc uelut corrupto corio cætera illæſa durabunt. Aſſerit idem noxia animalia ultra prædictam menſurã non poſſe generari. Herba coniza ſicca (ut græci aſſerũt) ſubſtratã frumentis addit ætati. Ab horreis tñ auſter debet eẽ auerſus.

De olei factorio. T.XX.

OLEARIS cella meridianis ſit obiecta partibus, & cõtra frigus munita, ut illi per ſpecularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hyeme futuræ ſunt, nullus algor impediet, & oleum, cũ ꝑmetur, adiutum teporibus, frigore nõ ualebit aſtringi. Trapetis, & rotulis, & ꝑlõ nata eſt forma, quã cõſuetudo dictauit. Receptacula olei ſemꝑ munda ſint, ne nouos ſapores infecta ueterĩ rancore corrumpant. At ſiquis maiori diligentiæ ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis panimenta ſuſpẽdat, & ignẽ ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor, oleĩ cællam ſine fumi nidore uaporabit, quo ſæpe infectum, colore corrũpitur, & ſapore.

De ſtabulis equorum, uel boum. T.XXI.

STABVLA *equoꝝ, uel boum meridianas qdem plagas reſpiciant, nō tñ egeant ſeptentrionis luminibus, q̄ per hyemē clauſa nihil noceant, per æſtatē patefacta refrigerent.* Ipſa ſtabula, pp ungulas aīalium, ab omni humore ſuſpenſa ſint. Boues nitidiores fient, ſi focum pxime habeant, & ignis lumen intendant. Octo pedes ad ſpatiū ſtandi ſingulis boum paribus abundāt, & in porrectione. XV. Plancæ roboreæ ſupponanť ſtatiōibus equorum cum ſtramine, ut iacentibus molle ſit, ſtantibus durum.

De corte. T.XXII.

CORS *ad meridiem pateat, & obiecta ſit ſoli, quo facilius hyeme aliquem teporem concipiat propterea, quæ inſunt animalia, quibus etiam ad æſtatis temperandum calorem porticus furcis aſſeribus, & fronde formari debent, quæ uel ſcandulis, uel (ſi copia ſuppetit) tegulis, uel ſi facilius, & ſine impenſa placuerit, tegentur caricibus, aut geniſtis.*

De auiarijs. T.XXIII.

CIRCA *parietes cortis extremos auiaria facienda ſunt, quia ſtercus auium maxime neceſſarium eſt agriculturæ, excepto anſerum lætamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt.* Sed habitacula cæterarum auium maxime neceſſaria ſunt.

De columbarijs. T.XXIIII.

COLVMBARIVM *uero poteſt accipe ſublimis una turricula, in prætorio cōſtituta leuigatis, ac dealbatis parietibus, in quibus à quatuor partibus (ſicut mos eſt) feneſtrellæ breuiſſimæ fient, ut colūbas ſolas ad introitū, exitūq; pmittāt.* Nidi figurenť interius. A muſtellis tutæ fient, ſi inter eas frutex uirgoſus ſine folijs aſper, uel uetus ſpartea proijciatur, qua animalia calcanť, ut eam ſecreto non uidentibus alijs unus attulerit, non pereunt. Et neq; locum deſerunt, ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loro, aut uinculo, aut fune ſuſpendas. Inducūt alias, ſi cumino paſcantur aſſidue, uel ſetoſi birci alarum balſami liquore tanganť. Fœtus frequentant, ſi ordeum torrefactum, uel fabam, uel herbum, ſæpe cōſumant. Triginta autem columbis uo-

lantibus diurni tres ſextarij tritici ſufficient, aut creturæ, ita ut herbum fœtus gratia menſibus præbeamus hybernis. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica ſuſpēdere.

De Turturibus. T.XXV.

SED *Columbarij cellæ duo ſubiecta cubicula fiant. Vnū breue, & propè obſcurum, quo turtures claudi poſſint, quos nutrire facillimum eſt. Nam nihil expetunt, niſi ut æſtate, qua ſola maxime pingueſcunt, triticum, uel milium mulſa maceratum ſemper accipiāt. Semodius unus diurnus centum uiginti turturibus ſufficit. Aqua ſanè eis frequenter mundior debet offerri.*

De Turdis. T.XXVI.

ALIVD *uero cubiculum turdos nutriat, qui ſi alieno tempore ſaginentur, & uoluptatem cibi, & reditum maximum pſtant paritati beneficium miniſtrante luxuria. Sit autem locus mundus, & lucidus, & undiq; leuigatus. Tranſuerſæ in hoc perticæ figunt, quibus poſſint poſt incluſum uolatum ſedere. Rami ēt uirides ſæpe mutentur. Caricæ tunſæ mixtis pollinibus largiſſime præbeantur. Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci, oleaſtri, ederæ, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & maxime aqua munda præbeatur. Claudantur illæſi, & recenter capti mixtis aliquibus ante nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœſtitudinem conſolentur.*

De Gallinis. T.XXVII.

GALLINAS *educare nulla mulier neſcit, quæ modo uideatur induſtria. Hoc de his præcepiſſe ſufficiat, ut fimo, puluere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui coloris, ſed albæ uitentur. Vinaceæ cibo ſterileſcunt, ordeo ſemicocto, & parere ſæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene paſcitur una gallina, quæ ſit uaga. Supponēda ſunt his ſemper oua numero impari luna creſcente à decima uſque in quintamdecimam. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam ueſtit extremam. Hæc leuiter unguibus uellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conſpergitur. Itē allij mica trita cum oleo faucibus inſeritur. Staphiſagria etiam prodeſt, ſi cibis miſceatur aſſidue. Si amarum lupinum comedāt,*

ſub oculis illis grana ipſa procedunt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extingunt. Oculos portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lacte curemus, uel hanmoniaco ſale, cui mel, & ciminum æquale miſcentur. Pediculos carum perimit ſtaphiſagria, & torrefactum ciminum pari pondere, & pariter tunſa cũ uino, & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De Pauonibus. T.XXVIII.

PAVONES *nutrire facillimum eſt, niſi fures, aut animalia inimica formides, qui plerũq; per agros uagantes ſponte ſe paſcunt, pulloſq; educunt, et altiſſimas ueſpere arbores petunt. Vna uero his cura debet͠, ut incubantes per agrum fœminas, quæ hoc paſſim faciunt, à uulpe cuſtodias. Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriunt͠. Vni maſculo fœminæ quinq; ſufficiunt. Maſculi oua, & pullos ſuos pſequuntur uelut alienigenas prius q̃ illis criſtarum naſcat͠ inſigne. Ab idibus Febr. calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocant͠, ſi eis quinto quoq; die tepida præbeat͠. Sex cyathi uni ſufficiunt. Cupidinem coeundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amictum caudæ gemmantis incuruat, & ſingularum capita oculata pennaꝝ locis ſuis exerit cum ſtridore procurrens. Si oua pauonum gallinis ſupponantur excuſatæ matres ab incubatione tribus uicibus per annum fœtus edunt. Primus partus qnq; ouoꝝ, ſecundus quatuor, tertius trium, uel duoꝝ eſſe conſueuit. Sed electæ (ſi hoc placuerit) nutrices gallinæ ſint, quæ à primo incremento lunæ nouẽ diebus habeãt nouem oua ſuppoſita, quinq; pauonina, & cætera ſui generis. Decima die oua oĩa gallinacea ſubtrahant͠, & alia itẽ gallinacea totidẽ recentia ſupponant͠ quot ablata ſunt, ut trigeſima luna, hoc eſt expletis triginta diebus, poſſint cum pauoninis ouis aperiri. Oua aũt pauonũ, quæ gallinæ ſubiecta ſunt, ſæpe manu conuertant͠, quia hoc ipſa facere uix ualebit. Vnã partem oui notabis, ut te ſubinde cõuertiſſe cognoſcas. Maiores tamẽ gallinas oportet eliger͠, nã minoribus pauciora ſuppones. Natos aũt pullos, ſi ad unam trãsferre à pluribus uelis, dicit Columella uni nutria uigintiquinq; ſufficere. Mihi uero, ut bñ educi poſſint, uidentur qndecim ſatis eẽ. Primis diebus far ordei cõſperſum uino, pullis dabit͠, uel undecunq; cocta pulticula, & refrigerata. Poſtea adijciet͠ porrũ cõciſum, uel caſeus recens, ſed exp̃ſſus, nam ſerum*

pullis nocet. Locuſtæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita paſcendi ſunt uſq; ad ſextum menſem. Deinde ordeum poteris præbere ſoleniter. Trigeſimoquinto tamen die poſtquam nati ſunt, èt in agrũ tutò eyci poſſunt comitante nutrice, paſcendi, cuius ſingultu reuocanť ad uillam. Pituitas uero, & cruditates ijs remedijs ſubmouebis, qbus gallina curať. Maximum illis periculum eſt, cũ incipit criſta ꝓduci, nam patiunť langores infantũ ſimilitudine, cũ illis tumentes gingiuas denticuli apire nitunť.

De Phaſianis. T.XXIX.

IN Phaſianis nutriendis hoc ſeruandum eſt, ut nouelli ad creandos fœtus parenť, ideſt qui anno ſupiore ſunt editi. Veteres .n. fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœminas menſe Martio, uel Aprili. Duabus unus maſculus ſufficit, quia cæteras aues ſalacitate nõ æquat. Semel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pariẽdi ordo concludiť. Gallinæ bis melius incubabunt, ita ut quindecim phaſianina oua nutrix una cooperiat, & cætera ſui generis ſupponanť. In ſupponendo de luna, & diebus, quæ ſunt in alijs dicta, ſeruenť. Trigeſimus dies maturos pullos in lumẽ emittet. Sed per quindecim dies diſcocto, ac refrigerato leuiter ordei farre paſcenť, cui uini imber aſpergiť. Poſt, triticum fractum p̃bebis & locuſtas, & oua formicæ. Sanè ab aquæ probibeantur acceſſu, ne eos pituita cõcludat. Quod ſi pituitam patienť phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis aſſiduus perfricare, uel uitium ſicut gallinis fieri conſueuit, auferre. Saginandi hæc ratio eſt, ut unius modij triticea farina in breuiſſimas offulas redacta clauſo phaſiano per. XXX. dies miniſtrata ſufficiat. Vel ſi ordeaceam farinam præbere uolueris, unius, & ſemiſſis modij farina per prædictos dies ſaginam replebit. Obſeruandum ſanè eſt, ut offulæ ipſæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inſerantur faucibus, ne ſub infima linguæ parte mergantur. Quod ſi euenerit, ſtatim pereunt. Illud quoq; magnopere curemus, ne p̃beãtur noua alimenta, niſi digeſtis alijs, quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De anſeribus. T.XXX.

ANSER ſanè nec ſine herba, nec ſine aqua facile ſuſtinetur. Locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lædit, & ſtercore,

pullos præſtat, & plumas, quas & autumno uellamus, & uere. Vni maſculo tres fœminæ ſufficiant. Si deſit fluuius, lacuna formetur. Si herba nõ ſuppetit, trifolium, fœnũ græcum, agreſtia intyba, lactucolas feremus alimento. Albi fœcũdiores ſunt, uarij, uel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum trãſierũt. Incubant à Calen. Martijs uſq; ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis oua illarum ſupponantur. Extremum partũ mattribus iam uacaturis educare permittimus, pariture ad haram perducantur. Cum ſemel hoc feceris, conſuetudinem ſponte retinebunt. Gallinis ſicut pauonina et anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceant, ſuppoſitis ſubijciatur urtica. Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt; poſtea ſereno eos poterimus educere, ubi urtica nõ fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor menſibus bene ſaginant, nam melius pingueſcunt in tenera ætate. Polenta dabit in die ter. Large uagandi licentia prohibetur, loco obſcuro claudentur, & calido, ſic maiores et ſecundo menſe pingueſcunt. Nã paruuli ſæpe die trigeſimo moriunt. Saginant uero melius, ſi ad ſatietatem milium pbeamus infuſum. Inter anſerũ cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto eruo. Cauendum eſt et, ne pulli cor ſetas glutiant. Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis uoluptate ſumenda, tribus per diem uicibus potu adiuuant. Media quoq; nocte aquam miniſtrant, peractis uero. XXX. diebus ſi ut iecur his tenereſcat optabis, tunſas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De piſcinis. T. XXXI.

HIS *ordinatis cætera exequenda ſunt. Nam piſcinæ duæ uel ſolo impreſſæ, uel cæſo lapide circa uillam eſſe debebunt, quas facile eſt aut fonte, aut imbre ſuppleri, ut una ex his uſui ſit pecoribus, uel auibus aquaticis. Alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & ſiqua ruſticitas conſueuit infundere.*

De fœnili paleario, lignario. T. XXXII.

FOENI, *palearum, ligni, cannarum repoſitiões nil refert in qua parte fiant, dummodo ſiccæ ſint, atq; perflabiles, & lõge remoueantur à uilla propter caſum ſurripientis incendij.*

De ſterquilinio. T. XXXIII.

STERCORVM congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori', ut ſiqua inſunt ſpinarum ſemina putreſiant. Stercus aſinorum primum eſt maxime hortis, deinde ouillum, & caprinum, & iumentorum, porcinum uero peſſimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidiſſimum, cæterarumq; auium ſatis utile eſt, excepto paluſtriū. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat. Si uetuſtius ſit, minus proderit. Pratis uero recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamēta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis uicem ſtercoris exhibebūt. Et limus, quē ſcaturiens aqua, uel fluuij incrementa reſpuerint.

De locis horti, et pomarij, et ſepibus, et ſerēdi tpe. T. XXXIIII

HORTI, & pomaria domui proxima eſſe debebūt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius ſucco ſpōte fœcundet. Ab area longe ſitus ſit, nam puluerem palcarum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, ut illinc aquas pluuia conferente hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, uel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis contra neceſſitatem miſta ſtercore quælibet terra conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione uitanda, creta, quam argillā dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, ut diuidas per partes, & hyeme ad meridiem, æſtate ad ſeptentrionem ſpatia colenda cōuertas. Debent ēt horti eſſe clauſi, ſed munitionis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus copia ſuppetit, macerias luto, & lapide excitant. Plerią; ſine luto congeſta in ordinem ſaxa cōponunt. Nōnulli foſſis ſpatia colēda præcingunt, quod uitandū eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alij ſpinarū plantas, et ſemina in munitione diſponūt. Sed melius erit rubi ſemina, et ſpinæ, quæ rubus caninus uocat,

matura colligere, & cũ farina erui ex aqua maceratæ miſcere, funes dehinc ſparteos ueteres hoc genere miſtionis ſic inducere, ut intra funes ſemina recepta ſeruent̃ uſq; ad uerni tẽporis initia. Tunc ubi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus à ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, & per utroſq; funes cũ ſeminibus obruemus leui terra. Ita trigeſima die pđdũt ſentes, quos teneros amminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia uacua relicta iungentur. Partes ſanè horti ſic diuidendæ ſunt, ut ea, in quibus autũno ſeminabit̃, uerno tpe paſtinentur, quas ſeminibus uere complebimus; autumni tempore debemus effodere. Ita utraq; paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ; ideſt duodecim pedum lõgitudine, & ſex latitudine, ut ſint ꝓpter ſpatia utrinq; purganda diuiſæ. Margines uero earum locis humidis, uel irriguis duobus pedibus erigant̃, ſiccis uno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebunt, ut facilius ingrediat̃ aream de ſupiore parte humor admiſſus, & ubi ſitientem ſaturauerit, in alias poſſit excluſus auerti. Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tñ ſecundum loci, & cœli naturam unuſquiſq; cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis autem regionibus, & autũnalis ſerior fieri poteſt, & uerna maturior. Quæcunq; ſerẽda ſunt, cum luna creſcit, ſeminent̃, quæ ſecanda ſunt, uel legenda, cum minuitur.

De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.

CONTRA *nebulas, & rubiginem paleas, & purgamenta pluribus locis p hortũ diſpoſita ſimul omnia, cũ nebulas uideris inſtare, cõbures. Contra grandinem multa dicunt̃. Panno roſeo mola cooperit̃. Item cruentæ ſecures contra cœlũ minaciter leuãtur. Item omne horti ſpatiũ alba uite p̃cingitur. Vel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigit̃. Vel ferramenta, qbus operãdum eſt, ſepo ungunt̃ urſino. Aliq urſi adipem cum oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cũ putaturi ſunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remediũ, ut nullus putator intelligat. Cuius uis tanta eſſe phibet̃, ut neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo poſſit nocери. Intereſt ẽt ut res pfanata non ualeat. Contra culices, et limaces uel amurcam recentẽ, uel ex cameris fuliginẽ ſpargimus. Cõ/*

tra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus, ſi foris ueniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas ſemina, quæ ſpargēda ſunt, ſempervinæ ſucco madefiant, uel erucarum ſanguine. Cicer intra olera ꝓpter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerem de fico ſuper erucas ſpargunt. Itē ſquillam uel in horto ſerunt, uel certè ſuſpēdunt. Aliqui mulierem meſtruantem nusq̄ cinctam, ſolutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, & cætera hortum faciunt circũire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia quæ uitibus nocent, cantarides, quas in roſis inuenire conſueuimus, oleo merſas reſolui patieris in tabē, & cum putandæ ſunt uites, hoc oleo falces putatorias perũges. Extinguntur cimices amurca, et felle bubulo lectis, aut locis punctis, uel folijs ederæ tritis ex oleo, uel incenſis ſanguiſugis. Vt olera aĩalia iſeſta nõ generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, q̃ ſparſurus es, ſicca, uel mentam locis pluribus maxime inter caules ſere, hoc præſtare fertur eruum aliquãtulum ſatum, præcipue ubi radices, & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco inſquiami miſtum, fertur olerum pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui faſticulos allij ſine capitibus per horti omne ſpatium comburens nidorem locis pluribus excitarit. Si contra eaſdem uitibus uoluerimus conſulere, allio trito falces putatoriæ feruntur ungendæ. Naſci quoq; ꝓhibentur, ſi circa arborum, uel uitium crura bitumen, & ſulfur incendas. Vel ſi ablatas de horto uicino campas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia uniuerſa diffundas. Ne cantarides uitibus noceãt, in cote, qua falces acuũtur, ipſæ ſunt conterēdæ. Democritus aſſerit, neq; arboribus, neq; ſatis quibuſlibet noceri poſſe à quibuſcunque beſtijs, ſi fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos græci παγούρους nominãt, non minus quàm decem fictili uaſculo in aqua miſſos tegas, & ſub dio ſtatuas, ut decem diebus ſole uaporentur. Poſtea quæcunque illæſa uolueris eſſe, ea aqua perfundas, et octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolide, quæ optaueris adoleſcant. Formicas abiges, ſi origano, & ſulfure tritis foramen aſperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearum uacuas teſtas ſi uſſeris, & eo cinere foramē inculces. Culices galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. Pulices amurca ꝑ pauimentum frequenter aſperſa, uel cimino agreſti cum aqua trito, uel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua

reſolutum ſæpe infundes, uel aquam lupinorum pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi helleboro nigro caſeum, uel panem, uel adipes, uel polentam permiſceas, & offeras. Et agreſtis cucumeris, & coloquintidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda ante, quàm ſpargas. Nonnulli rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui roſis his, dum in exitu nituntur, intereunt. Talphas græci hoc genere perſequuntur. Nucem perforari iubent, uel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. Ibi paleas, & ceram cum ſulfure ſufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparum diligenter obſtrui, unũ foramen, quod amplum ſit reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam ſic poni, ut ab una parte flatus poſſit accipere, quos ab alia parte diffundat. Sic impletis fumo cuniculis talpas uel fugere protinus, uel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorum ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocẽtia fumi graue olentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. Opinio græcorum eſt, ſi nubes locuſtarum repente ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus eã poſſe tranſire, quod ſi inobſeruantes homines ſub aere deprehendant, nullĩ fructuum noceri, ſi continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli ẽt dicunt amari lupini, uel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas, uel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere perſequuntur, ſi permanſerint, urina bubula, et amurca æqualiter miſta conferueant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας *græci uocant animalia, quæ ſolẽt hortis nocere, ergo uentriculum uerueris ſtatim occiſi plenũ ſordibus ſuis ſpatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis, uel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, ſiquis crocodili pellem, uel hienæ, uel marini uituli per ſpatia poſſeſſionis circumferat, & in uillæ, aut cortis ſuſpẽdat ingreſſu, cum malum uiderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinem dextra manu ſupinam ferens uineas perambulet, &*

reuerſus eodem modo ſic illã ponat in terra, & glebas dorſi eius obijciat curuaturæ, ne poſſit inuerti, ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. Nonnulli, ubi inſtare malum uiderint, oblato ſpeculo imaginẽ nubis accipiunt, & hoc remedio nubẽ (ſeu ut ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanq̃ geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni ſuperiecta uiticulæ credit̃ cõtra imminens malum totius uineæ membra ueſtiſſe. Omnia ſemina horti, uel agri feruntur ab omnibus malis, ac monſtris tuta ſeruari, ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus ante macerentur. Item equæ caluaria, ſed non uirginis intra hortum ponenda eſt, uel etiã aſinæ. Creduntur enim ſua præſentia fœcundare, quæ ſpectant.

De area. T. XXXVI.

AREA longe à uilla eſſe nõ debet, & propter exportandi facilitatem, & ut fraus minor timeat̃ domini, uel procuratoris uicinitate ſuſpecta. Sit aũt uel ſtrata ſilice, uel ſaxo montis exciſa, uel ſub ipſo trituræ tpe ungulis pecoꝶ, & aquæ ammiſtione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis ꝑpter armenta, quæ, cum teritur, inducimus. Sit circa hãc locus alter planus, & purus, in quẽ frumenta transfuſa refrigerent̃, & horreis inferant̃, quæ res in coꝶ durabilitate ꝓficiet. Fiat deinde undecunq; proximum tectum, maxime in humidis regionibus, ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coegerit) raptim, uel munda, uel ſemitrita ponant̃. Sit autem area loco ſublimi, & undecunq; perflabili, longe tamen ab hortis, uineis, atq; pometis. Nã ſicut radicibus uirgultoꝶ proſunt letamen, & paleæ, ita inſidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De apium caſtris. T. XXXVII.

APIBVS ſtationẽ non longe à domini ædibus in horti parte ſecreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus, quæ in quadratam conſtituta menſuram fures, & acceſſus hominũ, pecudumq; ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in fruticibus, uel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllum, uiolas agreſtes, affodillum, citraginem, amaracũ, hyacinthum, qui iris, uel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorũ, nar-

ciſſum, crocum, cæteraſq; herbas ſuauiſſimi odoris, & floris. In fruticibus uero ſint roſæ, lilia, fabæ, roſmarinus, ederæ. In arboribus Ziziphus, amygdalus, perſicus, pyrus, pomiferæq; arbores, q̃bus nulla amaritudo reſpondet flore, uel ſucco. Syluestria uero glandifera robora terebinthus, lentiſcus, cędrus, tilia, ilex minor, & cinus, ſed taxi remoueanť inimicæ. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit. Secundi meriti, timbra, ſerpyllum, uel origanum. Tertij meriti, roſmarinus, & ſatureia. Cætera, ut arbutus, & olera ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores à ſeptentrionali parte diſpoſitæ. Frutices, atq; uirgulta ordines ſuos ſub macerijs exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons, uel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara, & tranſuerſa uirgulta, ſedes tutas apibus p̃bitura, cum ſitient. Sed ab his apiũ caſtris longe ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquæ fuſoria. Fugabimus p̃terea animalia, quæ ſunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his ſimilia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos frequens, & caſtus accedat, habens noua aluearia p̃parata, quibus excipiatť examinum rudis iuuentus. Viteť odor cœni, & cancer aduſtus, & locus, qui ad humanam uocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ titimallus, helleborum, tapſia, abſynthium, cucumis agreſtis, et oĩs amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini.

De uaſculis apium formandis. T.XXXVIII.

ALVEARIA *meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non trãſmittunt uim frigoris, aut caloris. Poſſunt tñ et ex ferulis fieri, ſi hæ deſint, ſalignis uiminibus fabricenť, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis more cuparũ. Fictilia deterrima ſunt, quæ et hyeme gelanť, et æſtate ferueſcũt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere p̄cepimus, podia ternis alta pedibus fabricētur inducta teſtaceo, et albario ope leuigata ꝓpter lacertarũ, cæterorũq; animaliũ noxam, q̃bus eſt moris irrepere, & ſupra hæc podia aluearia collocenť, ita ut nõ poſſint imbre penetrari, ſpatiolis inter ſe patẽtibus ſegregata. Anguſtus tñ aditus admittat examina ꝓpter frigoris, et caloris iniuriã. Sanè uentis frigidioribus altus paries reſiſtat, q̃ locum poſſit defenſis ſedibus apricaI*

ſe. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui in uno corpore duo, uel tres eſſe debebunt ea magnitudine, quæ apis formã non poſſit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto, uel ſi apes obſidere uoluerint exeuntes, alio ubi non fuerint, utentur egreſſu.

De apibus emendis. T.XXXIX.

APES Si emendæ ſunt, puideamus ut plena aluearia cõparentur, quã rem uel inſpectio, uel murmuris magnitudo uel frequẽtia mõſtrat cõmeantis, ac remeantis examinis, & ex uicina potius q̃ ex longinqua regiõe, ne aeris nouitate tententur. Si uero longius aduehendæ ſunt, collo nocte portent̃, nec collocare, nec aperire aluearia niſi ueſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduũ, ne omne ianuas ſuas egrediatur examẽ. Hoc .n. ſigno fugam meditantur aſſumere. Contra hæc & cæteraſuo unũquodq; menſe reuidebimus. Tñ creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti uituli adlinamus oribus uaſculorum.

De balneis. T.XL.

NON alienũ eſt, ſi aquæ copia potiat̃, patrẽfamilias de ſtructura balnei cogitare. Quæ res & uoluptati plurimũ confert, & ſaluti. Itaq; balneũ conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt loco ab humore ſuſpẽſo, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret. Lumina ei dabimus à pte meridiana, & occidentis hybernis, ut tota die ſolis iuuetur, & illuſtret̃ aſpectu. Suſpẽſuras uero cellaꝝ ſic facies, Areã primo bipedis ſternis, inclinata ſit tñ ſtratura ad fornacem, ut ſi pilã miſeris, intro ſtare nõ poſſit, ſed ad fornacem recurrat. Sic eueniet, ut flãma altum petẽdo, cellas faciat plus calere. Supra hanc ſtraturam pilæ laterculis argilla ſubacta, & capillo conſtructæ fiant diſtãtes à ſe ſpatio pedis unius, & ſemiſſis, altæ pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedæ conſtituant̃ binæ in altum, atq; bis ſupfundantur teſtaceã pauimenta, & tunc, ſi copia eſt, marmora collocent̃. Miliariũ uero plũbeũ, cui ærea patina ſubeſt, iter ſolioꝝ ſpatia forinſecus ſtatuemus fornace ſubiecta, ad quod miliariũ fiſtula frigidaria dirigatur, et ab hoc ad ſolium ſimilis magnitudinis fiſtula procedat, quæ tñ calidæ ducat interius, quantum fiſtula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ aũt ſic diſponantur, ut quadræ non ſint, ſed uerbi

gratia, ſi XV. pedibus longæ fuerint. X. latæ ſint, fortius. n. uapor inter anguſta luctabitur. Solioq; forma pro uniuſcuiuſq; uoluntate fundetur. Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis à ſeptentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri poteſt, ita conſtituantur balneæ, ut oîs earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis ſi ſigninæ fiant, fortiores ſunt. Quæ uero de tabulis fiunt, uirgis ferreis trāſuerſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſup arcus, ac uirgas, bipedas conſtitues ferreis anchoris colligatas capillo inter ſe, atq; argilla ſubacta cohærentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis. deinde albarij operis nitore decorabis. Poſſumus etiā, ſi compendio ſtudemus, hyberna ædificia balneis imponere, hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De malthis calidaria, & frigidaria. T.XLI.

SCIRE *conuenit, qm̄ de balneis loqmur, quæ ſunt malthæ calidariæ, uel frigidariæ, ut ſiqñ in ſolijs ſciſſa ſunt opera, poſſit repente ſuccurri. Calidariæ compoſitio talis eſt. Picem durā, cerā albam ponderibus æquis, ſtupā picis liquidæ totius ponderis dimidiā partem, teſtā minutā, florem calcis omnia ſimul miſta in pila contundes, & iuncturis curabis inſerere. Aliter. Ammoniacū remiſſum, ficum, ſtupam, picē liquidam tundis pilo, et iuncturas oblinis. Aliter. Ammoniacū, & ſulfur utrunq; reſolutum line, uel infunde iuncturis. Item picē duram, cerā albam, et ammoniacum ſuper remiſſum, ſimul iuncturis adline, & cauere cuncta pcurre. Item florem calcis cum oleo miſtum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittat̄. Aliter. Sanguini taurino, et oleo florē calcis admiſce, et rimas cōiunctionis obducito. Item ficū et picē durā, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His oībus iūcturas diligenter adlines. Itē malthæ frigidariæ, ſanguinē bubulum, florē calcis, ſcoriā ferri, pilo uniuerſa cōtundes, & ceroti inſtar efficies, et curabis adlinire. Itē ſeuū liquefactū cribellato cineri admiſtum frigidæ aquæ iter rimas labenti, ſi allinat̄, obſiſtet.*

De piſtrino. T.XLII.

SI *Aquæ copia eſt, fuſura balnearum debent piſtrina ſuſcipere, ut ibi formatis aquarijs molis ſine animalium, uel hominū labore frumenta frangantur.*

De inſtrumentis agreſtium. T.XLIII.

INSTRVMENTA uero hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, p/paremus. Aratra ſimplicia, uel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poſſint contra ſtationes humoris hyberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur, & uite. Item meſſorias, uel fœnarias, ligones, lupos. i. ſerrulas manubriatas minores, maioresq; ad menſuram cubiti, q/bus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecãdo trunco arboris, aut uitis interſeri, acus, per quas in paſtinis ſarmenta mer/guntur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus ſurculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuiſſimas tribulatas, qbus filicem ſolemus abſcindere, ſerrulas minores, uangas, rũcones, q bus uepreta perſequimur, ſecures ſimplices, uel dolabratas, ſarcu/los uel ſimplices, uel bicornes, uel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramẽta, atq; tonſoria, uel q̃ ad aĩalium ſolent ptinere medicinam. Tunicas uero pelliceas, cũ cucullis, & ocreas, manicasq; de pellibus, quæ uel in ſyluis, uel in uepribus ruſtico operi, & uenatorio poſſint eſſe cões. Expletis ijs, quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & à menſe Ianuario faciemus initium.

TITVLI MENSIS IANVARII.

De ablaqueandis uitibus. T. I.
De pratis abſtinẽdis in locis macris. T. II.
De proſcindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi diſci/plina. T. III.
De ordeo gallatico ſerendo. T. IIII.
De cicercula ſerenda cum diſciplina ſua. T. V.
De uicia ſerenda non ad pabulum ſecanda, ſed ad ſemina redi/genda cum diſciplina ſua. T. VI.
De fœno græco ſerẽdo legẽdi ſeminis cã cũ diſciplina ſua. T. 7.
De eruo ſerendo. T. VIII.
De ſarriẽdis frumẽtis, et leguminibus cũ diſciplinis ſuis. T. IX.
De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. T. X.
De tabulis uinearum. T. XI.
De menſura paſtini Italici. T. XII.

De ſolo, & cælo, & loco pangendis uineis cõgruenti, & ea, q̃ illuc pertinet diſciplina. T. XIII.
De hortis, in eodẽ de lactuca ſerẽda cũ diſciplina ſua, itẽ naſturtio ſimiliter & eruca, itẽ caulibus, allio, & ulpico. T. xiiij.
De pomis, in eo de ſorbo, de amygdalo. T. XV.
De nuce iuglande cũ diſciplinis ſuis, de aliјs pomis, quorũ diſciplina ſuis menſibus continetur. T. XVI.
De ſignandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, et echini, & rapis. T. XVII.
De oleo myrtino. T. XVIII.
De uino myrtite. T. XIX.
De oleo laurino. T. XX.
De lentiſcino oleo. T. XXI.
De gallinarum partu. T. XXII.
De cædenda materie. T. XXIII.
De Horis. T. XXIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis uitibus. T. Primus.

IANVARIO Menſe locis temperatis ablaqueandæ ſunt uites, quod Itali excodicare appellant, ideſt circa uitis radicem dolabra terrã diligenter aperire, & purgatis omnibus uelut lacus efficere, ut ſolis teporibus, & imbribus prouocentur.

De pratis abſtinendis in locis macris. T. II.

APRICIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt, & à pecore uindicanda,

De proſcindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi diſciplina. T. III.

PINGVES, & ſicci agri pſcindi, & apparari iam poſſunt. Sed boues melius collo q̃ capite iungũtur, quos, ubi ad uerſuram

uenerint, arator retineat, & iugum propellat, ut eoꝝ colla refriꝛgerent. Sulcus autem in arationibus longior, q̃ centum uiginti pedum eſſe non debet. Seruandũ uero eſt, ne inter ſulcos nõ motã terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris diſſipandæ ſunt. Sed æqualiter terram motam eſſe cognoſcis, ſi tranſuerſam per ſulcos pticam mittas. Quæ res ſæpius facta bubulcos ab hac negligẽtia ſubmouebit. Obſeruãdum eſt, ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſæpe fit) poſt longas ſiccitates leui imbre ꝑfuſus. Nam terra, quæ lutoſa tractatur in primordio, fertur toto anno non poſſe tractari. Quæ aũt ſupra leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tunc aretur, aſſeritur p triẽnium ſterilis fieri. Et iõ mediocriter infuſus ager, ut nec lutoſus, nec aridus ſit, ꝓſcindi debet. Si collis eſt, tranſuerſus p latera ſulcetur. Quæ forma tunc ſeruanda eſt; cũ ſemen accipiet.

De ordeo gallatico ſerendo. T.IIII.

SI CLEMENS fuerit hyems, ordeum gallaticum, qđ graue, & candidum eſt, circa idus ianuarias ſeramus locis tempera tis. Octo modijs iugerum complebitur.

De Cicercula ſerenda. T.V.

CICERCVLA Hoc menſe ſeritur loco læto, cœlo humido. Tres modij iugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro, uel ſiccitate dum floret, quod tũc propè neceſſe eſt euenire.

De uicia ſerenda cum diſciplina ſua. T.VI.

HOC Menſe ultimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecãdi uicia ſeritur. Iugeꝝ ſex modij occupant. Serẽda eſt in terra ꝓſciſſa poſt horam ſecundam, uel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quẽ ferre non poteſt. Sed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſeruandum eſt ne ante uigeſimam quintam lunam ſeratur, quia ſic ſatam limaces perſequuntur.

De fœno græco ſerendo. T.VII.

FOENVM Græcum in Italia colligendi ſeminis cauſa, mẽſe Ianuario ultimo circa februarias Calendas ſerimus. Sex modij iugero ſufficiunt. Arandum eſt ſpiſſe, ſed non alte. Nã ſi plus

q̃ quatuor digitis obruatur, diſſicile naſcitur. Idcirco quidam mi nimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

Deeruo ſerendo. T.VIII.

ERVVM ſeri & hoc menſe nouiſſimo poteſt loco ſicco, et macro. In iugero quinq; modij ſeruntur.

De ſarriendis frumentis, & legum inibus. T.IX.

HOC Menſe ſerenis, & ſiccis diebus, dum gelicidium non eſt, ſunt ſarculanda frumenta. Quod opus pleriq; negant fieri debe re, quia radices eo℞ detegantur, aut incidãtur, & necentur fri gore ſubſecuto. Mihi aũt uidetur herboſis locis tantum eſſe facien dum. Sed triticum, & far ſarritur quatuor foliorũ, ordeum qnq;, faba, & legumina, cum ſupra terrã quatuor digitis fuerint. Lupinis uero, qui unam radicem habet, ſi ſarculetur, extinguitur, quod nec deſiderat, q̃a herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba aũt ſi bis ſarculetur, proficiet, & multum fructum, & maximum afferet, ut ad menſurã modij cõplendi freſa ꝓpemodũ ſicut integra reſpondeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris, aliq̃d cõtra rubiginem præſtitiſti, maxime ſi ordeum ſiccum ſarrietur.

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus uitium. T. X.

PASTINVM fieri nunc tempus eſt. Quod fit tribus generibus, aut terra in totũ foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus eſt, ut ſylueſtribus truncis, & radicibus filicis, uel herbarum noxiarũ ſpatia liberent̃. Vbi aũt mundæ ſunt nouales, ſcrobibus paſtinemus, aut ſulcis, ſed ſulcis melius erit, q̃a humorem in tota ſpatia paſtinata trãſmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta lõgitudine, quantã deſtinaueris tabulæ, latitudine pedum duo℞ & ſemis, uel triũ, ita ut iuncti duo foſſores deſignatũ linea ſpatiũ bidentibus pſequant̃ altitudine trium, uel duo℞ & ſemis pedũ. Deinde ſi per homines uinea colẽda eſt, tm̃ crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si uero arãdæ ſunt uineæ, quinq;, uel ſex pedũ ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quod ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas, ſiue foſſoribus colãtur uineta, ſeu bubus, eadem ſpatia, quæ

inter ſulcos ſunt dicta, ſeruare debemus. Vltra uero tres pedes al⸗ tius fodiēdæ ſcrobes non ſunt, ne laborent frigore ſarmenta, quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter inciſa ſint, ne obliqua ui tis ſauciætur alte nitentibus ferramentis cum foſſor incumbet. Pa⸗ ſtini uero qđ oē uerſabitur, trium uel duoꝝ ſemis pedum altitudi ne terra uniuerſa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudū ſolū, fraude occulta, foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos uirga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, ꝑ ſpatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta, maxime ru bi, & filias in ſummum regeri faciat. Quæ cura in omni poſitio⸗ nis genere, & ubiq; ſeruanda eſt.

De tabulis uinearum. T. XI.

TABVLAS aūt pro domini uoluntate, uel loci ratione fa⸗ ciemus, ſiue integrum iugerum cōtinentes, ſeu medium, ſeu quar tanariam tabulā, q̄ quartam iugeri partem quadrata cōficiet.

De menſura paſtini. T. XII.

MENSVRA uero paſtini hæc eſt, ut in tabula quadrata iu gerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigantur, qui in ſe multiplicati trecentas uiginti quatuor decem pedas quadra tas per ſpatium omne cōplebunt, ſecundum hunc numerum oīa, quæ uolueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempe⸗ dæ, decies et octies ſupputatæ, trecētas uigintiquatuor explebūt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, uel minore menſuram.

De ſolo, & cœlo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, diſciplina. T. XIII.

SED ſolum uineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutū, propius tamen reſoluto, nec exile, nec lætiſſimum, tamen læto ꝓ⸗ ximum, nec campeſtre, nec præceps, ſed potius edito campo, nec ſiccum, nec uliginoſum, modicæ tamen roſidum, nec ſalſum, nec amarum, quod uitium ſapore corrupto uina contriſtat. Cœlum mediocris qualitatis tepidum tamen magis q̄ frigidum, ſiccū po⸗ tius q̄ nimis imbridum. Sed ante omnia uitis procellas, uentoſq; formidat. Ad paſtinādum rudes agros potius eligamus, uel ma⸗ xime ſylueſtres. Vltima conditio eſt eius loci, in quo fuerunt uetu ſta uineta. Quod ſi neceſſitas coegerit, prius multis arationibus

exerceatur, ut oblitis radicibus prioris uineæ, & omni earum ca-rie, & ſqualore depulſo, nouella uitis tutius poſſit iduci. Toſus, & alia duriora, ubi gelu relaxatur, & ſolibus, pulcherrimas ui-neas ferunt refrigeratis æſtate radicibus, et humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles lapides (ſi tamē hæc omnia glebis ſe pinguibus miſcuerint) & ſilex, cui terra ſu-perpoſita eſt, quia frigidus eſt, & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decur rit, uel ualles, quas fluminum ſaturabit aggeſtio, ſed hoc in ijs lo cis, quæ gelu, & nebulis infecta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra cōmoda eſt, argilla aūt ſola grauiter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. Nā locus, qui miſera uirgulta produxerit, uel uliginoſus, uel ſalſus, uel amarus, uel ſiticuloſus, & aridus repro batur. Niger ſabulo, & rubens utilis eſt, ſed cui fortis terra permi ſta eſt. Carbunculus, niſi ſtercoreť, macras uineas reddit. In ru-brica diffícilius comprehendunt, q̄uis poſtea nutrianť. Sed hoc genus terræ operibus inimicū eſt, quia paruo humore nimis ma-deſcit, & paruo ſole nimis dureſcit. At maxime utile ſolū eſt, qđ inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proxi-mum, q̄ denſo fuerit. Plagam cœli uinea ſpectare debet locis fri-gidis meridianā, calidis ſeptentrionalem, tepidis orientem, ſi tñ auſtros, uel euros regio non habeat inimicos. Quod ſi hoc eſt ui-tium, melius in aquilonem, uel fauōium uineta dirigimus. Sed locus, qui paſtinādus eſt, prius impedimentis, & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne poſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolideť. Si campus eſt, duobus ſemis pedibus paſtinetur, ſi cliuus, tribus, collis p̄ruptus quatuor, ne citius terra decurrat, uallis uero duo-bus pedibus. Sed ager uliginoſus, q humores altius foſſus eructat, ſicut rauēnatis ſoli, non amplius q̄ in pedē ſemis effodiať. Illud experimētis aſſiduis cōprehendi, uites melius p̄uenire, ſi uel ſta-ſtim foſſæ terræ, uel nō longe ante panganť, cum tumor paſtini nō dum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoq; in faciēdis ſulcis, & ſcrobibus approbaui, maxime ubi mediocris eſt terra.

De hortis, in eo de lactuca naſturtio, eruca, caulibus, allio, et ul-pico. T. XIIII.

MENSE *Ianuario lactuca ſerenda eſt, uel Decēbri, ut plan ta eius* Februario *trāſferatur. Itemq; Februario ſeritur, ut poſſit*

Aprili Menſe transferri. Sed certum eſt eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Ante q̃ pangatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, uel quæ iam pactæ ſunt, nudatæ lætamen accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratum. Inter has herba manu euellenda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara ponat̃, uel cum producere incipiet caulem, eo leuiter inciſo gleba premat̃, aut teſta. Candidæ fieri putant̃, ſi fluminis arena, uel litoris frequenter ſpargat̃ in medias, & collectis ipſæ folijs alligent̃. Si uitio loci, uel temporis, uel ſeminis cito lactuca dureſcit, planta eius auulſa, et denuo poſita teneritudinem cõſequetur. Item multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris bacam ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemen lactucæ, naſturtij, ocymi, erucæ, radicis immiſeris, & tunc inuolutam fimo bacam terra optime culta breui ſcrobe demerſeris. Raphanus nitit̃ in radicē, cætera ſemina in ſummo, lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſinguloꝝ ſapore ſeruato. Alij hoc ita aſſequũtur. Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iũcta ſunt, & in eiſdē gradibus ſurculo punctis p̃ter raphanum ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adliniunt. Sic obrutā iterum lactuca prædictoꝝ ſeminum caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt, quod abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturtium cõſtat, & omni tp̃e eſſe ponendum, loco quali placebit, & cœlo, fimum nõ deſyderat, humorem quamuis diligat, tamē deeſſe non curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregie. Et nunc, & menſibus, q̃bus uolueris, & locis, erucam, ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules, & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius alijs, quibus aſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium, & ulpicum bene ſeritur, ſed allio alba terra proficiet.

De pomis, in eo de ſorbo amygdalo, nuce inglande, & cæteris pomis. T. XV.

MENSE *Ianuario, Februario, & Martio locis frigidis, calidis uero octobri, & nouembri ſorba ſeruntur egregie, ita ut matura in ſeminario ipſa poma pãgant̃. Ego expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte ꝑgenitas, & in creſcendo, & in ferēdo extitiſſe felices. Plantas ēt ſiquis ponere uoluerit, habebit arbitrium, dũmodo calidis locis menſe Nouembri, tēperatis Ianuario, uel februario, frigidis martio inclinante diſponat. Amat loca humida,*

mida, montana, & frigidis proxima, & ſolum pinguiſſimum, cuius indicium certiſſimum facit, ſi frequens ubicunq; naſcatur. Planta eſt transferenda robuſtior, ſcrobem deſyderat altiorem, & ſpatia lõgiora, ut (quod illi maxime prodeſt) à uentis frequẽtibus agitata grandeſcat. Si uermes patietur infeſtos, qui in ea ruſi, ac piloſi ſolẽt medullæ interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris iniuria detractos uicino crememus incendio. Creduñt hoc genere uel fugere, uel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inſeratur, uel circa partem ultimam foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Menſe Aprili ſorba inſerũtur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, uel trunco, uel cortice, ſorba ſeruantur hoc genere. Lecta duriora, ac poſita, ubi miteſcere cœperint, fictilibus uſq; ad plenum claudantur urceolis; gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole merguntur ore puerſo, & deſuper ſpiſſius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſeruantur in uaſculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuireſcunt ſapore iucundo. Aliqui cum pediculis ſuis uiridia lecta ſuſpendunt locis opacis, et ſiccis. Item ex ſorbis maturis ſicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetum. Alij ſorba in ſapa aſſerunt diu poſſe ſeruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS *ſeritur* Ianuario, *& februario, item locis calidis octobri, & nouembri, ſemine, & plantis, quæ de maiori radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius eſt, q̃ ſeminarium facere. Fodiemus ergo altam pede uno ſemis aream, in qua obruemus amygdala nõ amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra ſpatio inter ſe binorum pedum ſeparata. Amant agrum durum, ſiccum, calculoſum, cœlum calidiſſimum, & quia mature florere conſueuerunt, ita ſtatuendæ ſunt, ut arbores ad meridiem ſpectent. Cum in ſeminario adoleuerint, relictis ibi quæ ſpatio ſufficiant plantis, alias trãsferemus menſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponẽdum & noua legamus, & grandia, quæ ante q̃ ponamus pridie mulſa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alij prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant. Deinde die, & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quæ ſuſpicionẽ tantum poſſit habere dulcedinis. Cum in ſeminario amygdala di-*

ſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circũfodiendo ſæpe purgemus. Terra ſeminary læta men debet habere admiſtum. Spatia inter arbores uiginti, aut uigintiquinq; pedum dediſſe ſufficiat. Putandæ ſunt nouẽbri mẽſe, ut ſuperflua, & arida, & denſa tollamus. Seruãdæ ſunt à pecore, quia ſi rodantur, amareſcunt. Circũfodi nõ debent quoties florent, quia inde flos eius excutitur. In uetuſtate plus affert. Si ferax non eſt, tedæ cuneum terebrata radice mergamus, uel ſilicẽ ſic inſeramus, ut libro tegente claudatur. Locis frigidis, ubi metus eſt de pruina, Martialis dicit hoc remedio ſubueniri. Ante q̃ floreant radices nudanẽ, & albi lapides minutiſſimi miſti arenis congerunẽ, & ubi iam tempus uidebitur, ut debeant germinare, effoſſi iterum lapides ſubmouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit) ſi ante florẽ radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, ſi circumfoſſo ſtipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per quam noxiũ deſudet humorem, uel medius truncus terebreẽ, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, uel ſi circa radices ſuillũ ſtercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatenẽ, cum fuerint ſpoliata corticibus. Hæc ſine cura hominis ſeruantur in lõgum. Si difficulter coriũ dimittent, paleis obruta continuo relaxabũt. Item decoriata, ſi aqua marina lauemus, aut ſalſa, & candida fiunt, & plurimum durant. Menſe decembri, uel ianuario circa idus amygdalus inſeritur, locis uero frigidis & Februario. Si tñ ſurculos condias ante q̃ germinent, utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi apta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. T. XVI.

NVCEM iuglãdem ſeremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunq; lapidoſa. Poteſt tñ & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serẽda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & hiſdem mẽſibus. Sed quas nouembri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exiccetur noxiũ uirus humoris. Quas uero mẽſe Ianuario, uel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis.

Ponemus autem trāſuerſas, ut latus ideſt carina ipſa figatur in terra. Cacumen ipſum, cū ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, uel teſta ponēda eſt, ut radicem nō ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fiet, ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in alijs arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt, ſed mollius cinis aſpergatur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur, nā cinis credit̄ uel corticis teneritudinem procurare, uel fructum denſitatem afferre. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſyderat interualla maiora, quia ſtillicidijs folioꝝ ſuorū proximis, uel ſui generis nocebit arboribus. Debet aliquādo circumfodi, ne caua fiat uitio ſenectutis, quæ ſi uitietur canalis longus à ſummo trunco ad imum debet excudi, ſic beneficio ſolis, & uenti dureſcunt, quæ in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, uel nodoſa, cortex circuncidendus erit, ut uitiū mali deducat humoris. Alij radicum ſumma p̄cidunt. Alij terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuū ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus, maturitatis indiciū eſt, quā lis debet & poni. Nuces ſeruantur uel paleis obrutæ, uel arena, uel folijs ſuis aridis, uel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, uel cæpis miſtæ, quibus hanc uiciſſitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis aſſerit & expertum ſe ait, uirides nuces tantum liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum uirides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſerit̄, ut pleriq; aſſerunt, menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, ut alij, & in pruno, & in ſe.

De alijs pomis, quæ maxime p̄ alios menſes feruntur.

HOC Menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, & in pruno, ſed pruno armenia inſeremus, & præcoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt ante, quam gumminet, in ſe, & in perſico. Et cerafus opportune inſeretur agreſtis.

De ſignandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, & chini, & rapis. T.XVII.

HOC *Menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora, atq; maiora, charactere ſignentur.* Hoc tempore *lardi, echini ſalſi, raporum condiendorum, & pernarum iuſta confectio eſt.*

De oleo myrtino. T.XVIII.

HOC *Menſe ex bacis myrti oleum conficies hoc modo.* Vnciam *foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias.* X. *uini ueteris ſtiptici heminam, & cum oleo bullire facies.* Icirco *autem uino reſpergentur folia, ne frigantur ante, q̃ decoquantur.*

De uino myrtite. T.XIX.

ITEM *Eiſdem bacis uinum myrtite ſic facies. In uini ueteris ſextarijs urbicis.* X. *mittis grana myrti confracta ſextarios urbicos.* III. *quæ ſint decem & nouem diebus infuſa. Poſtea expreſſis myrti granis colabis, & in eo uino medium croci ſcrupulum, & folij unum ſcrupulum mittis, et ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.*

De oleo laurino. T.XX.

ITEM *Ex lauri bacis oleum conficietur hoc modo. Lauri bacas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint, olei quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uaſa transfundes.*

De oleo lentiſcino. T.XXI.

LENTISCINI *etiam olei matura confectio eſt, quæ fit taliter. Grana matura lentiſci quamplurima colligis et una die, ac nocte ſupra ſe aceruata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenã cuicunq; uaſculo ſuperponis, & calida adiecta calcabis & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatãs oleum lentiſcinum ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poſſit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.*

De gallinarum portu. T. XXII.

GALLIN Arum partus fœcũditatem repetit hoc mẽſe poſt brumalẽ quietem, et incipiunt ad educãdos pullos oua ſupponi.

De cædenda materie. T. XXIII.

HOC etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, uel pali faciendi.

De horis. T. XXIIII.

HIC menſis in horarum ſpatio cum decembri menſe cõuenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

TITVLI MENSIS FEBRVARII.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. T. I.
De proſcindendis collibus. T. II.
De ſatione trimeſtri. T. III.
De ſerẽda lenticula cũ diſciplina ſua, itẽ de cicercula. T. IIII.
De ſerendo cannabo. T. V.
De agris medicæ parandis. T. VI.
De eruo ſerendo. T. VII.
De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. T. VIII.
De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. T. IX.

De arbuſtinis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. T.X.
De uineis prouincialibus. T.XI.
De putandis uineis cōibus altis, uel humilibus. T.XII.
De putatione arbuſti. T.XIII.
De prouincialibus uineis putandis. T.XIIII.
De nouellæ uitis putatione. T.XV.
De propaginibus. T.XVI.
De inſitionibus. T.XVII.
De inſtituendis oliuetis. T.XVIII.
De pomiferis, et ſpatijs earū generale præceptum. T.XIX.
De fodiendis, palandis, & ligandis uineis, uel lætandis arboribus, & plantis circūfodiendis. T.XX.
De roſis, lilijs, croco, uiolis conſerendis. T.XXI.
De lini ſemine ſerendo. T.XXII.
De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum, & geneſtæ, et ſeminarijs myrti, & lauri. T.XXIII.
De hortis, in eo de ſepibus, de lactuca, carduo, naſturtio, coriandro, papauere, allio, ulpico, de ſatureia cum diſciplina ſua; itē de cepullis ſimiliter, de aneto, ſinapi, de caulibus cum diſciplina ſua, de aſparagis, de malua, menta, fœniculo, paſtinaca, cunela, cærefolio, beta, porro cum diſciplina ſua, inula, & coloraſijs cimino, & aniſo. T.XXIIII.
De pomis, & primo de pyro, de malo, cydoneo, ſiliqua, moro, auellana, mixa cum diſciplinis ſuis. T.XXV.
De educatione porcorum. T.XXVI.
De uino myrtite aliter. T.XXVII.
De uite thyriaca. T.XXVIII
De uua ſine granis. T.XXIX.
De uite nimis lachrymoſa. T.XXX.
De myrtitis alia confectio ſecundum græcos. T.XXXI.
Vt propomata ſponte naſcantur. T.XXXII.
Vt uitis botryones uarios ferat. T.XXXIII
De boris. T.XXXIIII

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. T. I.

FEBRVARIO Menſe locis tempatis prata incipient cuſtodiri, q̃ prius (ſi macra ſunt) ſparſo lætamine ſaturentur, quod eijciendum eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod a ſuperiori parte fundetur, ut ſuccus eius per totum poſſit elabi.

De proſcindendis collibus. T. II.

LOCIS tepidis, aut ſi clemens tempus, & ſiccum fuerit, colles pingues uel hoc menſe proſcinde.

De ſatione trimeſtri. T. III.

HOC Menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.

De ſerendâ lenticula, item cicercula. T. IIII.

HOC etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui, & reſoluto, uel etiam pingui, ſed ſicco maxime, quia luxuria, & humore corrũpitur, uſq; ad duodecimam lunam bene ſeminatur, quæ, ut cito exeat, atq; grandeſcat, prius cum fimi ariditate miſcenda eſt, atq; ubi ita requieuerit quatuor, aut quinq; diebus, tunc ſpargitur. Iugerum modij unius ſemen implebit. Hoc etiam menſe cicercula ſeritur, loco, & modo, quo ante deſcripſi.

De ſerendo cannabo. T. V.

HOC Menſe ultimo cannabum ſeris terra pingui ſtercorata, rigua, uel plana, atq; humida, & altius ſubacta. In uno pede quadrato ſex eiuſdem ſeminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. T. VI.

NVNC ager, qui accepturus eſt medicam, de cuius natura, cũ erit ſerẽda, dicemus, iterãdus eſt, et purgatis lapidibus, dili-

genter occandus.Et circa Martias Calē. ſubacto ſicut in hortis ſolo, formādæ ſunt areæ latæ pedibus decem lōgæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua miniſtretur, et facile poſſint ex utraq; parte runcari. Tunc iniecto antiquo ſtercore in Aprilem mēſem reſeruentur paratæ.

De eruo ſerendo. T.VII.

H O C Menſe toto eruū adhuc ſeri pōt, qa martio ſerendū non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.

De procurandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. T.VIII.

N V N C *pomis, & uitibus uetus urina ſi affundat, & nūero fructuum præſtat, & formæ, cui ꝓderit, ut amurcam miſceamus inſulſam maxime in oleis. Sed hoc frigidioribus diebus antē q̃ feruor incipiat. Etiā nunc ordeum gallaticum, qđ graue, & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.*

De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. T.IX.

H O C *menſe oīa genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes uitibus compleant. Natura aūt uitis cœlum omne, ſolumq; ſuſtētat, ſi genera cōuenienter aptent. Plano igit loco ſtatues uitē, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas, collibus, qđ ſiccitatem durat, et uentos. Pingui agro graciles, atq; infœcundas, macro feraces, & ſolidas, denſo ualidas, atq; frōdoſas, frigido, et nebuloſo, q̃ hyemem celeri maturitate ꝓueniunt, aut q̃ duris acinis inter caligines ſecurius florent uentoſo ſtabiles, & tenaces, calido grani tenerioris, & humidi, ſicco eas, quæ pluuias ferre non pñt, & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera, quæ ꝓfeſſione uitioꝝ ſuoꝝ contraria loca diligunt ijs, in qbus durare non potuerunt. Placida ſane regio, et ſerena tutò genus omne ſuſcipiet. Vitiū genera numerare non attinet, ſed notum eſt maiores uuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi, & ſiccioris ad menſam, feraciſſimas uero, & cutis tenerioris, & ſapore nobiles, & maxime quæ citius defloreſcunt, uindemijs eſſe ſeruandas. Loca naturam pleriſq; uitibus mutant. Sole amineæ ubicunq; ſint, uinū pulcherrimum reddunt. Calidū ſtatum potius q̃ frigidū ſuſtinebunt. De*

pingui ad macrum tranſire nõ pñt, niſi ſtercus adiuuerit. Harũ duo genera ſunt, maior & minor. Sed minor melius defloreſcit. et citius, internodijs minoribus, et grano breuiore. Si arbori applicetur, piguem terrã, ſi colatur in ordines, mediocrẽ deſiderat. Imbres contemnit, & uentos, nã maior ſæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ pcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe. Induſtrius uir pbata deligat, & terris talibus mandet, q̃ imitari eas poſſint, unde ſumũtur. Sic merita ſua quæq; ſeruabit. Sed uitem, uel arborẽ melius erit de exili ad pinguẽ transferre, nã ſi à pingui terra ad ſolum exile tranſierint, utiles eſſe non poterunt. Eligenda ſunt ſarmenta, q̃ pangimus de uite media, neq; de ſumma, neq; de infima qnq;, uel ſex gemmarũ ſpatio, à ueteri pœdẽtia, quia non facile degenerant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur aũt de uite fœcunda, neq; putemus brachia eſſe fertilia, quæ uuas ſingulas, aut binas pducunt, ſed q̃ multa ubertate curuãtur, nã põt ferax uitis feraciores in ſe habere materias. Erit & hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima pte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per uindemias eſt notandum. Ad pangendum nouellus palmes debet eligi duri in ſe nihil habens, & ueteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac ſurculos, qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus, in ſuo enim loco fœcundatur à matre, tranſlatus uero tenet ſterilitatis uitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti, cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo uexandũ, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quod ſterili proximũ eſt, ſupra terram relinquatur. deinde quoniã ipſa tortura uexatio eſt, et pars ea, de qua radix futura præſumitur, iniuriæ nulli ſubijcienda ẽ, cum qua contendere cogatur, ante q̃ teneat. Ponendæ ſunt uites placidis diebus, ac tepidis. Curãdũq; ne ſarmenta ſole urantur, aut uẽto, ſed uel ſtatim ponanť, uel obruta referuenť. Hoc menſe, ac deinceps toto uere uinea ponenda eſt regionibus frigidis pruinoſis pinguibus campis, & humidis prouincijs. Sit aũt menſura ſarmenti cubitus unus. Vbi pinguis eſt natura terrarũ, maiora inter uites ſpatia relinquemus, ubi exilis, anguſta. Nõnulli itaq; in ijs uitibus, quas toto ſolo paſtinato diſponunt, ter-

nos pedes inter ſingulas uites quoquouerſus dimittunt. Sed hoc genere diuiſiõis in iugerali tabula pãgent triamilliatricenta/ uicenauna ſarmenta. Quod ſi duos ſemis pedes inter uites relin qui placuerit, in eadem tabula ponentur uites quatuor millia/ ſeptingentaquinquagintatres. Sed ad ponendum utemur hoc ordine. Lineam ſeruatis ijs ſpatijs, quæ placuerit cuſtodire, can/ didis ſignis, uel quibuſcunq; notabimus, tunc tenſa per tabulã linea, in eis locis ſurculos, uel calamos figemus, ubi unaquæq; ui tis uentura eſt. Ita ſpatium totius tabulæ ſurculis complebit ad numerũ uitium futurarum, atq; is qui panſturus eſt, piecta cir/ ca ſurculos ſarmenta ſine ullo errore deponet. Præterea non eſt uno genere uitiũ omne paſtinum cõſerendum, ne ãnus iniquus generi ſpem uindemiæ totius extinguat. Et iõ quatuor, aut qnq; eximij generis ſarmenta pangemus, ſed maxime expediet gene/ ra tabulatim diſponi, & decimanis diuidi, niſi deterreat operis difficultas, quod ſi eſt uetus uinea, ſingulorum generum ſurculis ta bulatim poterimus inſerere, & facile hoc genus colendi, qđ eſt pulchrum, atq; utile cõſequemur. Ita & maturitatis, et floris tẽ pora, quæ in uite diuerſa ſunt, ſuis temporibus opportunius ob/ tinere poterimus. Nec paruo cõſtabit, ſi legatur maturitas cum acerbitate, diſpendium, cũ unius tempeſtiuam uindemiam ſeq, ſit permiſta cruditate uitioſum, & alterius ſeras maturitates ex pectare damnificũ. Huic cõmodo adijcitur, quod pro generũ di uerſitate per gradus accedente uindemia minor operarum nu/ merus eam poterit expedire, & generatim cõdere, ac melius pu ros ſapores ſine luctamine alterius generis unaquæq; uina ſerua re. Hoc ſi difficile uidebit, nõ alias ſimul cõſeras, q̃ quæ & ſapo/ re, & flore, et maturitate cõueniunt. Sed hæc in paſtinis, uel ſul cis ratio erit, in ſcrobibus uero p angulos. IIII. ſarmenta depo nis. Sed (ut aſſerit Columella) uinaceam ſtercori miſtam ſimul ſparges, et ſi exile ſolũ fuerit, pinguẽ terrã ſcrobi inferes, uel ali/ unde portatã. Cũ uero plantã, uel malleolũ diſponimus, modi/ ce humido ſolo, ſed potius arido, q̃ lutoſo duabus gẽmis ſupra terrã relictis ſarmẽta põemus obliqua, et ſic facilius cõprehẽdẽt.

De arbuſtiuis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. T. X.

QVOD ſi arbuſtum te habere delectat, plantã generoſæ ui/ tis prius in ſeminario nutrire debebis, ut inde radicata transfe/

rat' ad ſcrobem, cui arbor iniuncta eſt. Seminariū uero dicimus æquefoſſam tabulam pedū duo℞ ſemis altitudine. In hac, quā pro numero ponendarum uitium, uel qualiūcunq; plantarum protendis, aut cōtrahis, breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones ſi uallis, aut humectus eſt campus, trium gēmarū exceptis minutis, quas habebit inferius, & ubi conualuerint, hinc poſt biēniū radicatas uites, uel arbuſculas transferas, quas cū depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges putatis oībus quæ ſcabra ſunt, curtatis ēt radicibus, ſiquas potueris inuenire uexatas. In ſcrobe aūt ad arbuſtum faciēdum duas radicatas uites deponis, hoc ſeruans, ne ſe in radice contingant, ſed lapides quinum propè librarū medios in utrāq; conſtitues, & ipſas uites ad ſcrobis latera diſcreta cōiunges. Mago aſſerit, ſcrobē nō primo anno eſſe cōplendam, ſed ſubinde coæquandā, quæ res uitem faciet altius fundare radices, ſed hoc aridis prouincijs forte cōueniet, humidis aūt ſata putreſcent recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta q faciet, plantas arborū de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundantia, opulo, ulmo, fraxino in mōtanis, & aſperis, in qbus ulmus minus læta eſt. Has etiā Columella dicit, ſeminario debere nutriri. Mihi uidet', qđ nulla prouincia ſit, quæ nō ex his quācunq; ſponte producat. Plantas ēt maiores de locis quibuſcunq; trāſlatas, uel eo℞ generū trūcos radicatos hoc tpe circa ſcrobē uitis oportere cōſtitui. Sed ſi ager frumētarius fuerit, ubi arbuſta diſponis, quadragenos pedes inter arbores relinq;, ut ſeri poſſit, in exili aūt uicenos. In ſcrobe uero uitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nā uitis multū ſubiecta arbori, incremēto arboris opprimet'. Caueis ēt muniēda eſt aduerſum pecoris appetētis iniurias, et arbori ſuæ ꝑtinus alligāda. Eſt et aliud de trāſferēda ex arbuſto uite compendiū. Fit ex uimine parua corbicula, q̄ mēſura pedis, uel aliq̄to minus circuni ſpatio poſſit amplecti. Hæc ad arborē, cui uitis inhæret, fert', et in fundi media parte ꝑtundit', quo ſarmēti uirgā poſſit admittere. Inducto itaq; ſarmēto uitis eius, de qua trāſferre diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpēdit', et uiua terra replet', ut ſarmentū terra poſſit includi, qđ ſarmentū prius intorquet'. Ita exacto ānui tpis ſpatio, ſarmentū, qđ clauſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculā. Tunc ſub fundo corbis inciſum radicatū ſarmentum cū ipſa corbe portabitur

ad locum, quem uitibus arbuſtiuis deſtinabis implere, ibiq́; ob/ruetur circa arboris maritãdæ radices. Hoc genere quantum uo/lueris numerum uitiũ transferes ſine ambiguitate prehendẽdi.

De uineis prouincialibus. T.XI.

VINEAE *in prouincijs multis generibus fiunt. Sed optimũ genus ẽ, ubi uitis uelut arbuſcula ſtat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec ſolidetur, ſed altior ſeſquipede eẽ non debet, ubi robuſta fuerit, ſola conſiſtet. Aliud genus eſt:, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis ipſa uitis per cannas ſarmen/tis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes. Vltimæ poſitionis ui/tis eſt, quæ per terram proiecta diſcumbit. Hæ omnes & ſcrobi/bus ponuntur, & ſulcis.*

De putandis uineis communibus altis, uel humilibus. T.XII.

HOC *Menſe locis frigidis aliquatenus, & temperatis uitium iuſta putatio eſt. Sed ubi multæ ſunt uineæ, diuidantur, et pars earũ, quæ ſeptẽtrionem reſpiciet, uerno putetur, alia pars aduer ſa, clementioribus plagis recidatur autũno. Sed in putatiõe ſem per nitamur, ut uitis fiat in crure robuſtior, ne'ue debili uiticulæ duo duramenta ſeruemus. Auferenda ſunt lata, intorta, debi/lia, malis locis nata ſarmenta. Focaneus etiã, qui inter duo bra/chia medius naſcitur debet abradi, qui ſi pinguitudine ſua bra/chium, quodcunque proximum debilitauerit, illi deciſo ipſe ſuc/cedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandæ uitis cauſa ſemper tueri, & ad unã, uel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus al/tius uitẽ licebit expandere, in exilibus, aut æſtuoſis, aut de cliui/bus, aut ꝓcelloſis humilior eſt habẽda. Locis pinguibus ſingulis brachijs uitium bina flagella dimitte. Sed erit ſapiẽtis æſtimare uim uitis. Nã q̃ altius tollit, et fœcũda eſt, plus q̃ octo palmites hr̃e nõ debet, ita ut cõſeruemus ſemꝑ in inferiore parte cuſtodẽ. Circa crus qcq̃d naſcit, amputandum eſt, ſi nõ deſyderet uinea reuocari. Quod ſi truncus uitis, ſole, aut pluuijs, aut noxijs aĩali bus ẽ cauatus, purgamus qcq̃d eſt mortuũ, plagaſq́; eas amurca linimus, et terra, qđ proderit aduerſum ꝑdicta. Cortex etiã reci ſus, et pendens à uite tollat, q̃ res minorem fecẽ reddit in uino,*

*Muſcus radatur ubicunq; repertus. Sed plagæ, quas in duro ui-
tis acipiet, obliquæ, & rotundæ eſſe debebũt. Deciſis, ſicut ſupra
dixi, male natis omnibus, & ueteribus, nouellos, & fructuarios
ſerua. Vngues etiam cuſtodum ſiccos, et annotinos recide, et oĩa,
quæ uetera, uel ſcabra reperies. Illæ, quæ altius colũtur, ut in iu-
go, uel pergula, ubi quatuor pedibus ſupra terram leuatæ ſtete-
rint, quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit, in ſingulis
brachijs ſingula flagella dimittimus, ſi pinguis, bina. Sed proui-
dẽdum, ne in ima parte ſint ſarmenta, quæ ſeruas. Quod cũ fit,
uitis tanquam ſi fulgure tangatur, areſcit. Relinquẽda ſunt ſar-
menta neq; circa durum, neque in ſummo, quia hæc uelut pam-
pinaria minus afferunt, illa uitem nimietate fœtus onerant, &
lõgius ducunt. Quare in medio loco ſeruãda ſunt, quæ tuemur.
Plaga nõ iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, & auer-
tatur à gemma propter lacbrymam defluentem.*

De putatione arbuſti. T. XIII.

VITIS, *quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad ſe-
cundam, uel tertiam gemmam præciditur. Deinde omnibus an-
nis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, unam materiã
ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructũ uolunt ma-
ximum, materias plures per ramos ſubmittunt, qui uinũ melius,
ſarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborũ plu-
res materiæ, debilioribus imponẽdæ ſunt pauciores. Putandi au-
tem ratio talis eſt, ut & uetera ſarmenta, quibus primi anni fru-
ctus pepẽdit, oĩa recidant, & noua circũciſis capreolis, et ramu-
lis inutilibus dimittantur. Sed prouidendũ eſt, oĩbus annis uitẽ
reſolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami ar-
borum uitiferarum, ne alter ſub alterius linea dirigatur, ſed loco
pingui ulmus à terra octo pedibus, gracili uero ſeptem ſine ra-
mo relinquenda eſt. In ſolo roſido, & nebuloſo rami arboris uiti-
tiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigantur, ut late-
ra uacua ſolis radijs membra totius uitis oſtendant. Agendum
eſt autem, ut uitis ſpiſſa non ſit in arbore, et deficientibus primis
arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami
arborum ſeruandi ſunt, in plano, & uliginoſo altius. Palmites
ad arborem non duro uimine ligentur, ne eos uinculum reci-
dat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes quod extra li-*

gaturam pendens habuerit, fructum induet, quod infra ligatu-rum, materiæ ſequentis anni deputabit.

De prouincialibus uineis putandis. T. XIIII.

VITES, *quas prouinciali more uelut arbuſculas ſtare dixi, ſi inſtituere uelis, ramos à quatuor partibus bis relinques, et in eis brachijs ſarmenta pro uitis poſſibilitate ſeruabis. Vites autē, quæ cannis in orbem cingūtur, ſic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ uero, quæ ſine amminiculis iacēt, quod pro ſola indigentia faciendum eſt, uel neceſſitate prouin-ciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed hu-ius generis uinea ſtrictius eſt putanda.*

De nouellæ uitis putatione. T. XV.

NOVELLAM *uitē Columella dicit à primo anno ad unā materiam eſſe formandam, nec recidēdam totam, ſicut Italiæ cō-ſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia uel intereant uites in to-tum reciſæ, uel infœcunda ſarmenta producant, quæ amputato capite uelut pampinaria de duro cogūtur exire, quare iuxta ip-ſam commiſſuram ueteris ſarmenti unam, uel duas gemmas cen-ſemus relinquendas, quod eſt merito in uiticula fortiore ſeruan-dum, & ſanè excipiendam calamis nouellam, uel exiguis palis, ut tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nam quadrima nouel-la, ubi lætum ſolum eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Sta-tim poſt putationem ſarmenta decisa à uineis, & rubi, & impe-dimentum foſſoris omne tollatur.*

De propaginibus. T. XVI.

HOC *Etiam menſe propagandæ ſunt uites, ſed uetus, et exeſa uinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur, q̄ ſi infoſſione totius corporis obrua-tur, quod agricolis certum eſt diſplicere. Mergum dicimus quoti-es uelut arcus ſupra terram relinquitur alia parte uitis infoſſa. Nā (ut ait Columella) cum totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi uero poſt biennium reciduntur, in ea parte, quæ ſupra eſt, & in loco iuſtas uites relinquunt. Sed, (ut agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi recidas, plerunq; infirmas habent radices, & repente ſimul pereunt.*

De inſitionibus. T. XVII.

HOC *Menſe calidis, & apricis locis optime celebrat̃ inſitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt, terti/um reſeruatur æſtati. Sunt autem genera inſerendi hæc aut ſub corticæ, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic. Arborem, uel ramum in loco, qui nitidus eſt, & ſine cicatricæ, ſerra re/cidemus non læſo corticæ. Poſt ſerraturam plagã ferramentis acu/tis nitidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum, uel oſſeũ ma/xime leoninũ inter corticem, & lignum tribus propè digitis cõ/ſyderanter deponimus, ne corticis faſcia diſſipetur, & in eũ mo/dum ſubducto cuneo, ſtatim ſurculum mergimus una parte deci/ſum ſalua medulla, & corticæ partis alterius, qui ſupra arborem ſex, uel octo digitis emineat. Duos, uel tres, uel plures ſurculos ꝓ trunci qualitate conſtituimus, quaternis digitis, uel amplius in/ter eos ſpatium relinquimus, tunc iunco, aut ulmo, aut uimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabi/mus, ut quatuor digitis ſuper lutum poſſit ſurculus eminere. Pleroſq; delectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum uinculis ar/ctioribus in medio findere, et ibi ſurculos ex utraq; parte raſos in modum cunei, ut integra ſit medulla demergere præmiſſo ante cuneolo, quo ſubducto depoſitus ſurculus redeunte in plagã ma/teria poſſit aſtringi. Sed hoc utrunq; genus uernum eſt, et fit cre/ſcente luna, ubi incipit gemma arborum turgeſcere. Surculi aũt, qui inſerendi ſunt, ſint nouelli, fertiles, nodoſi, de nouo nati, ab orientali arboris parte deciſi, craſſitudine digiti minoris, biſur/ci, uel triſurci, gemmis pluribus uberati. Si arborem minorẽ de/ſyderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora incrementa proue/niunt, circa terram ſecato, & qđ melius eſt, ſurculos inter lignũ, corticemq; depone, tunc ſtringe. Quidam raſum ex utraq; parte ſurculum conuenientem ſoliditati arboris inſerendæ ſic in medio deponunt, ut cortex ſurculi undiq; cortici arboris reddatur æqua/lis. Sed in nouella arbore terra mota uſq; ad ipſum inſitum col/ligatur, quæ res eam à uẽto, & calore defendet. Mihi aſſeruit di/ligens agricola, omne inſitum ſine dubio comprehẽdere, ſi depo/ſitis ſurculis uiſcum non tẽperatum in ipſa plaga pariter merga/mus, quaſi glutino quodam ſuccos materiæ utriuſq; miſturũ. De emplaſtratiõe ſuo menſe dicemus. Quartũ genus Columella ſic*

retulit. Gallica terebra uſq; ad medullam arborem perforādam, plaga interius leuiter inclinata. Ibi educto omni ſcobe, uitem, uel ramum ad modum foraminis impreſſi delibratum, ſuccidum tamen, & humentem ſtricte imprimi una, aut duabus gemmis foris relictis. Tunc argilla, & muſco locum diligenter opiri. Ita & uites in ulmo inſeri poſſe cōmiſſas. Hiſpanus quidam mihi hoc genus nouæ inſitionis oſtendit, quod ex perſico ſe aſſerebat expertum. Salicis ramum brachij craſſitudine, ſolidum, longum cubitis duobus, aut amplius terebrari iuſſit in medio, et plantā perſici in eodem loco, in quo conſiſtit, ſpoliatam ramis omnibus ſolo capite relicto, per ipſum ſaligni manubrij foramen induci, tunc eundem ſalicis ramum terræ capite utroq; demerſo, in arcus ſimilitudinem debere curuari, foramen luto, muſco, uinculis ſtringi, anno deinde exempto, ubi infra medullam ſalicis caput plantæ ſic cohæſerit, ut unitas ſit ex duobus miſta corporibus, plantā ſubter incidi, atq; transferri, & aggerari terrā, quæ arcū ſalicis cum perſici cacumine poſſit opire, hinc perſici poma ſine oſſibus naſci, ſed hoc locis humidis conuenire, uel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, ut & natura ligni uigeat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiā ſucci germinibus miniſtret alienis.

De inſtituendis oliuetis. T. XVIII.

HOC *Menſe locis temperatis inſtituemus oliueta, quæ uel paſtinis conſerenda ſunt, ut extremas circa decimanum tabulas cingant, uel ſuum locum tenebunt. Si ponuntur in paſtino, radicatæ plantæ deciſis capitibus, & brachijs, & intruncū redactæ uſq; ad menſuram cubiti unius & palmi in fermento terræ foſſæ deſigantur, locum palo antea deprimente ordei grana ſubteriaciātur, & amputetur ijs quicquid putridi inuentum fuerit, aut arentis, & tunc amputata capita luto uelentur, & muſco, ulmeis uinculis, uel tenacibus quibuſcunq; conſtricta. Sed maximum beneficium eſt, ut proficiat incremento, ſi rubrica partes notentur, quibus obuerſæ ſteterunt, & contra eas ſimili ratione ponantur. Sint à ſe diſcretæ pedibus quindecim, uel uiginti. Omnis ſubinde circa eas herba uellatur, & quoties imber ſe infuderit, breuiſſimis, ac frequentiſſimis foſſionibus ſolicitentur. Et ſubinde ducta à trunco terra, atq; permiſta in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod ſi oliuetum ſuo loco facere uolueris, hæc genera*

terrarum

tertarum ſequeris. Terram, cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabu-lonis coniunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonem, aut terram naturæ denſioris, & humidæ. Creta figuli omnino repudiãda eſt, & uliginoſa, et in qua ſemp hũor aſſiſtit, et ſabulo macer, & nuda glarea. Quãuis n. comprehendat, nõ conualeſcit. Põt ſeri & ubi arbutus, aut ilex ſteterat. Nam quercus, & eſculus excisa radices noxias relinquit, quarum uirus oleam necat. Locis æſtuoſis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Medys clinis delectatur. Neq; imum locum, neq; arduũ patitur, magis modicos clinos diligit, ſicut eſt regio ſabina, uel bætica. Bacarũ genus numeroſum eſt, & plurium uocabulorũ, ſicut pauſia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia, & cæteræ, quas nominare nõ attinet. Pauſia tñ oleum, quod reddit, dum uiride ẽ, optimum eſt, ſed cito uetuſtate corrumpit. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepiſſe ſufficiet maiores bacas cibo, minores oleo pfuturas. Si frumentarius ager eſt, quem cõſerimus olieto, quadragenis inter ſe pedibus diſtet, ſi macer, uicenis quinis. Melius faciemus, ſi ordines in fauoniũ dirigamus. Cum deponẽtur, in ſcrobes ſiccas cõſtituant quaternis pedibus foſſas. Glarea ẽt, ubi lapides defuerint, miſceat, & ſtercus. Si clauſus locus eſt, modice ſupra terram, quæ ponunt, emineant. Si pecora formidant, altiores trunci eſſe debebunt. In ſiccis uero prouincijs cũ pluuiæ deſunt, rigare cõueniet. Si puincia indiget olinetis, & nõ eſt unde planta ſumat, ſeminariũ faciendum eſt, ideſt tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, ut ibi (ſicut Columella dicit) rami ſerra inciſi in modum ſeſquipedalem deponantur. Inde poſt quinquẽnium poterit ualidã planta transferri, et locis frigidis hoc menſe plantari. Scio pleroſq;, quod facilius, atq; utilius eſt, radices olearum, quæ in ſyluis plerunq; ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalem menſuram reciſas, aut in ſeminario, ſi placuerit, aut in olieto ſolere diſponere, & admiſtione ſtercoris adiuuare. Quare pueniet, ut ex unius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De pomiferis, & ſpatijs earũ generale præceptum. T. XIX.

ETIAM *pomiferas arbores poſſumus in paſtinis à ſeptẽtrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quæ ſpecialiter ſunt tenenda, nam pomis eadem conuenit terra, q̃ uitibus.*

Scrobes autem maiores facies, ut materiæ proſit, & fructui. Si po marium facies, inter ordines triænos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, quod ē melius, ſed ſeruabis, ne cacumina aut manu fracta, aut eroſa nō creſcant. Vnūquenq; ordinem ſuo generi deputabis, ne infirmæ à ualentioribus opprimanť. Plātas ſimiliter notabimus, ut ipſis, quibus ſteterant cardinibus, opponamus. De cliuo ſicco, & exili, in planum, pinguem, et humidum trāsferemus. Si truncos ponere uolueris, ſupra terram propè tribus pedibus erigantur. Vbi duas in una ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt, ne ſe contingant, nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores ſunt, quæ ſeminibus, hoc eſt nucibus ſuis, q̄ quæ plantis ponūtur, aut ramis. Vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus. T.XX.

NVNC locis maritimis, & calidis fodiendæ ſunt uites, uel (ſi hæc prouinciæ conſuetudo eſt) exarandæ, & in eiſdē locis palandæ, aut ligandæ ſunt uineæ prius, q̄ gemma procedat, cuius concuſſione, uel attritu incurritur grande diſpendium. Nunc oleæ, cæteræq; arbores lætamen accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autē maiori arbori uehes una, minori media, ita ut ſubducta à radicibus terra, et fimo permiſta, reuoceť. Tēpore hoc ſiquæ ſunt in ſeminarijs plantæ, circūfodiendæ ſunt, & amputādi eis rami ſuperflui, uel radiculæ, quas circa in ſuperiore parte miſerunt.

De roſis, lilijs, croco, uiolis conſerendis. T.XXI.

HOC Menſe roſaria cōſeremus, quæ ſulco breuiſſimo, aut ſcrobibus ponenda ſunt, uel uirgultis, uel ēt ſemine. Semina aūt roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quos roſæ ferunt, ſed bacas nutriunt, quas in breuiſſimi pyri ſimilitudinem plenas ſeminibus poſt uindemiam reddunt maturas, quarum tn̄ maturitas ex colore fuſco, & mollicie poterit æſtimari. Siqua ēt ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circūfodiuntur ſarculis, uel dolabris, & ariditas uniuerſa reciditť. Nunc & quæ rara ſunt, poſſunt ducta uirgarum propagine reparari. Si roſam tēperius hr̄e uolueris, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorꝫ bulbos ponemus, uel lilia ante

habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicē naſcē-tes, & minores bulbulos ſauciemus, q à matre ſubtracti, atq; in alios digeſti ordines noua lilieta formabūt. Itē uiolarum plātæ, & croci bulbi ſerendi ſunt, uel ſubtiliter (ſi fuerāt ante) fodiendi.

De lini ſemine ſerendo. T.XXII.

HOC Menſe aliqui lini ſemen læto ſolo in iugerum. X. modios ſpargunt, & lina conſequuntur exilia.

De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum, & geneſtæ, & ſeminarijs myrti, & lauri. T.XXIII.

TEMPORE hoc cāneta ponēda ſunt factis breuiſſimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemi pedis ſpatio inter ſe diſtare debebunt. Si calidæ, & ſiccæ prouinciæ ſtudemus, ualles humidas, uel irriguas opus ē deputare cannetis. Si frigida regio eſt, locis medijs inſtituantur, ſed ſucco uillarum ſubditis. Inter hæc aſparagoꝝ etiam ſemina ſpargere poſſumus, ut miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tēpore ſarrientur, recisis, quæ in radice purganda ſunt, id eſt putribus male porrectis, & ſi qua gignendi oculos nō habebunt. Nūc ſalicis plantas, & omnium generū, quæ arbuſto applicādæ ſunt, uel geneſtas (ubi deerunt) obruemus. Ex bacis etiā myrti, et lauri ſeminaria faciemus, uel ſi fuerant, excolemus.

De hortis. T.XXIIII.

CIRCA Idus februarias ſepes hortorum ex congeſto in funibus ſpinarū ſemine faciendæ ſunt, ſicut dictum eſt, cū de munimine loqueremur hortorum. Item græci dicunt de craſſa rubi uirga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie (donec frondeant) foſſione, & rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, ut poſſit aprili menſe transferri. Itē carduus ſeritur, & naſturtiū, & coriandrum, & papauer, ſicut mēſe nouēbri, & alliū, & ulpicum. Nunc ſatureia ſeritur pingui agro nō ſtercorato, ſed aprico, uel melius mari proximo, et cū cepullis miſta ſeminatur. Hoc ēt menſe cepullas ſeris, ſed conſtat & uere, et autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen eius ſeueris, in caput creſcit & minus reddit in ſemine. Si capitulum ponas, ipſum macreſcit,

*& multum ſemen educit. Terram ſæpe deſyderant pinguem ue
hementer ſubactam, irriguam, ſtercoratã. Ibi areas faciemus om
nibus herbis, & radice purgatas, Sereniſſimo placido, et ſereno die
maxime auſtro, uel euro flantibus. Si minuente luna ſerant, te/
nues, & acriores proueniunt, ſi creſcente, robuſtæ, & ſaporis hu
mecti. Rarius ſunt ponendæ, runcandæ, ac ſarculandæ ſunt ſæpi
us. Si capita uoluerimus his eſſe maiora, folia omnia debemus
auferre, & ſic ſuccus ad inferiora cogetur. De quibus uero ſemi/
na colligenda ſunt, iuuent adminiculis, ubi caulẽ cœperint ex/
citare. Cum niger color ſeminis fuerit, præferunt maturitatis in/
dicia. Vellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cũ ſemine, & ſic in ſo/
le ſiccandi. Hoc menſe anetum ſeres locis frigidis. Omnem cœli ſta
tum patitur, ſed tepidiore lætatur. Riget, ſi ſe imber abſtineat,
ſeratur rarius. Aliq; ſemen eius nõ obruunt, opinantes ꝙ à nulla
aue tangat. Nunc & ſinapi ſerere poſſumus. Hoc et menſe cau/
les ſeremus, q et toto anno ſeri poſſunt, ſolum pingue, & ſatis ſub
actum diligunt, argillam, & glareã timent, ſabulone, et arenis
nõ delectantur, niſi perennis unda ſuccurrat. Omnem cœli ſtatũ
caulis patitur, frigidũ magis. Cõtra auſtrum poſiti citius ſerunt,
contra ſeptẽtrionẽ ſerius. Sed hic caulis & ſapore, & robore uin
cit. Cliuis delectatur, & ideo ponẽdæ ſunt plantæ per puluinos
arearũ. Gaudet ſtercore, & ſarculatione. Rarius poſitus cõualeſ/
ſcit. Celerius coquit uirore ſeruato, ſi dum eſt trium, uel quatuor
foliorum nitrum tritum cribello deſuper ſpargas, ut ſpeciem pruinæ
canentis imitetur. Columella dicit plantarũ radices alga mari/
na inuoluendas ſeruãdæ uiriditatis cã fimo ſimul adhærẽte. Po/
nendæ ſunt plantæ maioris incrementi, qa licet ſerius cõprehen/
dant, fortiores fient. Si hyemis eſt, tepido iã die, ſi æſtas, tum ſol in
ueſperam declinat, planta pangẽda eſt. Vaſtior fiet, ſi terra ope
riatur aſſidue. Semen braſſicæ uetuſtũ mutat in rapa. Hoc mẽ/
ſe poſt Idus ſpõgias aſparagorum uel nouas formare incipiemus ex
ſemine, uel antiquas ponemus. Mihi et illud utile uidet, ac dili/
gens, ut aſparagi agreſtis radices plurimas in unũ locũ cõgera/
mus cultum, uel certe ſaxoſum, quæ ſtatim fructum dent ex loco,
qui aliud nil alebat, & his annis oibus incendamus in ſcopis,
ut fructus frequentior ſurgat, & fortior. Hoc aũt genus eſt ſapo
re iucundius. Nũc et malua ſeri poteſt. Mentam quoq; ſere plan/
tis, uel radicibus loco humido, uel circa aquas. Apricum ſolum*

nec pingue, nec ſtercoratum deſyderat. Hoc mẽſe fœniculum ſe-res loco aprico, & modicæ ſaxoſo ſeritur primo uere. Paſtinaca & ſemine ponetur, & plantis loco pingui, ſoluto altius paſtina to, rarã ſtatues, ut robur accipiat. Cunela ẽt nunc ſeritur, & cõ-litur eo more, quo allium, uel cæpulla. Nunc cæſe folium locis fri gidis poſt Idus ſeratur; deſyderat agrum lætum, humidum, ſter coratum. Hoc menſe betã ſeremus, quãuis poſſit et tota æſtate ſe-minari. Amat agrũ putrem, humidum, lætum. Transferẽda eſt quatuor, aut quinque folioꝝ radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſe rendus, quem ſi ſectilem uelis, poſt duos menſes, q̃ ſatus eſt, pote-ris deſecare manentem in areis ſuis, quãuis aſſerat Columella ẽt ſectiuum diutius duraturum, melioremq́; ſi transferaẗ, & quo-ties ſecabitur, aqua iuuetur, et ſtercore. Si capitatum facere uelis, quod uere ſeueris, octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco læto, & maxime campeſtri, area plana paſtinata alte, & diu ſubacta, & ſtercorata. Si ſectiuum uelis, ſpiſſius, ſi capitatũ, rarius ſeris. Sarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus. Cũ digiti craſſitudinẽ habuerit, à media parte præciſis folijs, & trũ-catis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido quaternis, uel quinis digitis ſepareẗ. Cum radices aget, modicæ cõprehenden-dus, & alleuandus eſt ſarculo, ut ſuſpẽſus à terra quod ſpatij ua cuum ſubter inuenerit, capitis uaſtitate cogaẗ implere. Itẽ plu-ra ſemina in unum ligata ſi depoſueris, grandis porrus naſceẗ ex omnibus. Item ſi capiti eius rapæ ſemen immittas ſine ferro, & pangas, multum fertur increſcere, melius ſi frequenter hoc fa-cias. Hoc mẽſe inula ſeritur, quo canneta ponunẗ. Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leuiter debemus obruere, terra foſſa, & ſubacta, excitatis ad lineã puluinis, q̃bus eius ocu-los oportet infodere, trium pedũ inter ſe ſpatio ſeparantur. Hoc menſe colocaſiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pin-guem, maxime irriguũ. Circa fontes lætantur, & riuos, nec de ſo li qualitate curant, ſi ꝑpetuo foueantur humore. Frondere propè ſemper poſſunt, ſi tanquã citreta tegumentis defendãtur à frigo-re. Hoc menſe ciminum, & aniſum ſeritur loco bene ſubacto, & cui lætamen admiſceas. Quod ſatum eſt, herbis purgeẗ aſſidue.

De pomis, & primo de pyro. T.XXV.

PLANTAS pyrorum mēſe Februario locis frigidis ponemus, calidis uero nouembri, ſed menſe nouēbri pyra locis tepidis conſerenda ſunt, ut ſolo inuentur irriguo, ita & florem plurimum proferent, & magnitudinē pomi turgentis acquirent. Naſci tamen tali ſolo maxime diligunt, quale uinetis diximus conuenire, ſed læto ſolo & ualidas arbores, & fructus plurimos conſequemur. Lapidoſi generis pyra uitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur. Sed pyrum plantis ſerere propè tardus euētus eſt, tñ qbus hoc placuit, ut ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceāt, plantas bimas, aut trimas eo more, quo oleæ ponuntur, radicatas magnis ſcrobibus ponant, ſupra terram tribus altas, uel quatuor pedibus, quarū deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nam ſiqs pyrorum ſemen aſpergat, naſci qdem neceſſe eſt, originē ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas pōt afferre faſtidium, ſed homini hoc expectare longinquū eſt, cū & ſerò ueniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe nouembri fiet, ut pyrorum plantas radicatas feramus agreſtiū, ſubactis bñ ſcrobibus, ut cū ꝓbēderint, inſerantur. Hoc aūt intereſt, qđ q̄ plantis ſuis feruntur, dulcedinem, ac teneritatem ſeruant, diu tñ ſeruata non durant, inſita uero moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter pyros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris (ut proficiat) frequēti humore, et aſſiduis foſſionibus eſt colēdum uſq; adeo ut tempore, quo florere conſueuit, nihil perditura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis, ſi interiecto anno quale libet lætamen adiungas, ſed bubulum ſpiſſa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum uarietates exequi ſuperuacuum puto, cum in ponēdis, uel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt pyri, uel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de prinis, uel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneū figis, uel ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necātur, & naſci prohibentur, radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item feces uini ueteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare nō faciunt. Si lapidoſa pyrus ē, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis alteram terram cribro cretam in loco eius infundis,

ſed hoc proderit, ſi rigare non ceſſas. Menſe Februario, & Martio prius inſeritur more, quo dictum eſt, cum de inſitione loquere mur, ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autẽ pyro agreſti, malo, ut nonnulli, amygdalo, & ſpino, ut Virgilius, orno, et fraxino, cydonio, ut aliqui, & punico, ſed fiſſo ligno. Surculus pyri, qui inſeritur ante ſolſtitium, anniculus eſſe debet, et prius q̃ figatur, folijs, & omni tenera parte priuari, poſt ſolſtitium uero eũ figis, qui ſummum germen incluſit. Pyrus omni genere inſeritur. Condienda ſunt pyra ita, die placido decreſcente luna à uigeſima ſecunda uſq; in octauã. Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in q̃ntam, uel à ſeptima in decimã, à caducis diligenter electa integra, & ꝓpè dura, & aliquãto uiridia in picato uaſe clauduntur, quod operculo tegitur, & deorſum os eius inclinatur, atq; breui ſcrobe obruitur in eo loco, circa quẽ perẽnis aqua decurrit. Itẽ quæ dura ſunt, in carne, & cute, prius in acervo poſita, ubi ſe mollire cœperint, in uas fictile bene coctum, picatumq; ponuntur, & operculo ſuperueniente gypſantur. Vas breui ſcrobe demergitur in eo loco, qui quotidie ſole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta ſeruarunt. Alij ſtatim lecta cum tenacibus ſuis picatis urceis condiderunt, et oribus uaſculorum gypſo, uel pice clauſis ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerunt. Alij pyra, quæ ſe non contingerent, in melle ſeruarũt. Itẽ pyra diuiſa, & purgata granis, in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam, cũ cœperit undare calefacta, diſpumãt, & ei poſt iã frigidæ pyra ſeruanda demergunt. Tunc exempta poſt tempus exiguum condunt urceo, & eius lito ore cõſeruant, uel nocte, et die in frigida ſalſa manere patiuntur, poſt in aqua pura biduo macerant, deinde in ſapa, uel paſſo, uel dulci uino merſa cuſtodiunt.

Vinum pyri, & acetum.

VINVM *de pyris fit, ſi contuſa, & ſacco rariſſimo condita põderibus comprimantur, aut prælo. Hyeme durat, ſed prima aceſcit æſtate. Acetũ ſic fit de pyris. Pyra ſylueſtria, uel aſperi generis matura in cumulo reſeruanẽ per triduũ. Deinde mittũtur in uaſculo, cui fontana, aut pluuialis aqua miſcetur, & optum uas per. XXX. dies relinquitur, ac ſubinde quantum ſublatum fuerit aceti ad uſum, tantum redditur aqua ad reparationem.*

Liquamen ex pyris.

LIQVAMEN de pyris caſtimoniale ſic fiet. Pyra maturiſſima cum ſale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint reſolutæ, uel in cupellis, uel in uaſculis fictilibus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium ſuſpenſæ eæ carnes liquorem dimittunt ſaporis iucundi, ſed caloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo ſaliuntur, pro aliqua parte uina nigella permiſceas.

De malo.

MENSE Februario, & Martio mala ſeramus, ſi calida, & ſicca regio eſt, octobri, & nouẽbri. Eorum plura ſunt genera, quã numerare ſuperfluum eſt. Amant pingue, ac lætum ſolum, et cui humorem non tam rigatio, quã natura ſuppeditet. Et ſi in arena, uel argilla ſit, rigationibus adiuuetur. Mõtanis locis debent ad meridiem uerſa cõſtitui. Et frigido ſolo proueniunt, ſi cœli tepor adiuuerit, nec in aſperis, & humectis ſedẽ recuſant. Macrũ, & aridum ſolũ poma uermiculoſa efficit, et caduca. Seruntur omni genere, ſicut pyri, neque exarari, neque effodi deſyderãt. Icirco eis magis prata cõueniunt. Stercus ouillum tñ non exigunt quidẽ, ſed libenter aſſumunt, uel ſi cineris pulueres miſceantur. Amãt modeſtas rigationes. Putatio illis apta eſt, ſed maxime ut arida, et male nata tollantur. Citius ſeneſcit hæc arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt poma, fiſſæ radici lapis iniectus poma retinebit, lacertæ uiridis felle ſi tangantur cacumina, non putreſcit. Vermes eius ſuillo ſtercore miſto humanæ urinæ, aut felle bubulo extinguntur, q ſi plures circa arborẽ ſunt, æreo ſcalpro ſemel raſi nõ ultra naſcentur, ſi ea loca, unde raſi ſunt, bubulũ ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabũt, interlegẽda ſunt quæque uitioſa, ut alimentum cæteris ſuccus æquiparet, & generoſis abũdantiã miniſtret, quã numeroſa uilitate perdebat. Malus omni generi inſeri põt, quo pyrus. Menſe februario, martio, & aliis, quibus pyrus inſeritur in malo, in pyro, in ſpino, pruno, ſorbo, pſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala, quæ uolumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris, ubi uentus non ſit, ſtramentis prius in crate ſubiectis in cumulos ſecreta diſponimus, q cumuli frequenti diuiſione ſeparentur. Aliq diuerſa dixerunt, uel ſingula in uaſculis fictilibus picatis, atque oblitis claudi, uel argilla in-

uolui, uel ſolos pediculos creta adlini, uel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata dicunt̃, ſine cura toto anno ſeruare ſe poſſunt. Alij in puteo, uel in ciſterna mergunt uaſa fictilia, q̃bus diligenter picatis, & clauſis mala cõmittuntur. Alij ex arbore mala illæſa ſumpſerunt, & pediculis eoꝝ pice feruenti merſis ſupra tabulatum per ordinem diſponunt, nucum folijs ſubter expoſitis. Pleriq; ſcobem populi, uel abietis inter mala diffundunt. Cõſtat mala ſic ponẽda, ut pediculoꝝ partes deorſum facias, neq; ante, q̃ uſui neceſſaria uideantur eſſe, contingas. Vinum & acetum fit ex malis, ſicut ex pyris ante præcepi. Cydonijs ſerendis pleriq; tẽpora diuerſa dixerunt, tamen mihi uſu compertum eſt in Italia circa urbem menſe februario, uel inchoante martio plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeo feliciter, ut ſæpe ſequentis anni fruge gauderent, ſi poſita maioris ſtatus fuiſſent. Locis ſiccis, & calidis extremo octobri, uel nouembri inchoãte ponantur. Amant cydonij locum frigidum, humectũ. Si in tepido ſtatuuntur, opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tñ ſtatũ mediocris ſitus, inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & in decliuibus proueniunt, tñ magis inclinata, & deuexa deſyderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, ſed tardus eſt in utroq; prouentus. Ita ponendæ ſunt largæ arbores cydonij, ne alterã quatiente uento ſtillicidium tangat alterius. Dum minor eſt, uel qñ ponitur, iuuetur ſtercore, maior uero cinere, uel cretæ puluere ſemel toto anno radicibus miſſo. Poma in his & cito matura, & maioris incrementi aſſiduus humor efficiet. Rigandæ ſunt, quoties cœleſtis negatur infuſio, & circũfodiendæ locis calidis octobri menſe, & nouembri, frigidis uero februario, uel martio. Niſi .n. circũfodiantur aſſidue, aut ſteriles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ ſunt, ſicut probaui, & à uitioſis oĩbus liberãdæ. Si arbor ægra eſt, amurca aquæ æqualiter miſta radicibus debet affundi, aut calx uiua temperata cũ creta, uel reſina locularis pici liquidæ miſta trunco arboris adlini, uel ablaqueatæ arbori circa radices imparis nũeri poma cydonia p̃ magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur, quod annis ſingulis factum cuſtodiet à uitijs, ſed arboris lõgæ derogabit ætati. Menſe februario cydonia inſeruntur melius in trunco, q̃ in cortice. Recipiunt in ſe ſurculos propè omnis generis punici, ſorbi,

omnium malorum, quæ meliora producunt. Inſeruntur autẽ no uellæ arbores, quibus ſuccus eſt in corticæ, ſi maior eſt, circa radicẽ melius inſeretur, ubi cortex & lignũ beneficio ſoli adhærentis hu meſcit. Legenda ſunt matura cydonia, quæ hoc more ſeruantur, uel inter binas tegulas poſita, ſi luto ex omni parte claudantur, uel ſi defruto incoquantur, aut paſſo. Alij quæ maiora ſunt, ficu fo lijs inuoluta cuſtodiunt. Alij tm̃ locis ſiccis reponunt, à qbus uen tus excluditur. Alij canna, uel ebore in quatuor partes diuiſa ſub latis omnibus, quæ in medio ſunt, in uaſe fictili melle obruunt. Alij in melle ſic integra dimittunt. In quo genere condiẽdi ſatis matura deligunt. Alij milio obruunt, uel paleis ſeparata demer gunt. Alij plenis uino optimo uaſculis mittunt, uel uini, et defru ti ad ſeruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alij dolijs mu ſti mergunt, atq; ita claudũt, quod odoratum reddit et uinum. alij in patina noua ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA Februario menſe ſeritur, & Nouembri & ſemi ne, & plantis, amat loca maritima, calida, ſicca, campeſtria. Ta men (ut ego expertus ſum) in locis calidis fœcundior fiet, ſi adiu uetur humore, põt & taleis poni. Scrobem deſyderat largiorẽ. Inſeri ẽt poſſe menſe Februario credunt aliq in pruno, uel amyg dalo. Siliquæ ſeruantur diutiſſime, ſi expandantur in cratibus.

Morus.

AMICA eſt morus, & uitis. Mori naſcuntur ex ſemine, ſed & poma, & uirgulta degenerãt. Serenda eſt taleis, uel cacumi nibus, melius aũt taleis ſeſquipedalibus, ex utraq; parte leuiga tis, ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, imergimus, ac tegimus cinere terris admiſto, nõ amplius q̃ quatuor digitis operimus. Seremus à medio februario, & toto martio, locis uero calidioribus octobri poſtremo, uel nouẽbris initio, ſed uerno ma xime die nono Calendarũ aprilium. Amant loca calida, ſabulo ſa, et plerũq; maritima. In tofo, uel argilla uix cõprehendũt. Hu mor aſſiduus moris ꝓdeſſe nõ credit, foſſionibus lætat, et ſterco re. Putria in his, et arida poſt trienniũ ſunt putanda. Plantã ſi robuſtã, transferes mẽſe octobri, uel nouembri, ſi tenerã, februa rio, et martio. Scrobes deſyderant altiores, interualla maiora, ne

alterã umbris p̃matur alterius. Feracem, lætioremq; arborẽ mori fieri aliq tradiderũt, ſi pforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus terebinthi hinc, inde lentiſci. Circa octobris Calẽ. morus ablaqueãda eſt, & radicibus eius uini ueteris recẽtiſſimæ fæces infundẽdæ. Inſeritur aũt in fico, et in ſe, tñ ſub cortice. Vlmo inſita cõprehẽdit, ſed parturit magnæ infœlicitatis augumẽta.

Auellana.

AVELLANAE ponẽdæ ſunt nucibus ſuis, nõ amplius ſupra terra ducẽda eſt, q̃ craſſitudine digitorũ duorum. Plantis tñ, & ſobole exptus ſum melius puenire. Menſe februario, ſeu planta, ſeu ſemẽ expõit, gaudẽt loco macro, humido, frigido, et ſabuloſo. Mẽſe Iulio circa nonas auellana matura ẽ, locis tñ calidis.

Mixa.

NVNC ſeruntur mixa ex nucleis in aliquo uaſe poſitis, donec plantæ induant firmitatem, cœlo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis, uel ſpinis.

De pomis aliorum menſium.

ETIAM nunc tuberes ſeruntur, & inſeruntur, & oſſa duracinorũ, uel plantæ eiuſdem generis ponunť, & transferunť, & inſeri poſſunt, & meſpilus inſereť, & oſſa ponentur prunorũ. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante, frigidis uero excũte, conditis tñ ſurculis ante q̃ germinent. Et piſtaciæ planta uel nũc ſtatui, aut inſeri poteſt, & caſtanearum ſemina ſpargi. Nuces quoq; iuglãdes etiam nunc ſeminarijs recondi, & ipſum genus inſeri, et frigidis, & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.

De educatione porcorum. T.XXVI.

NVNC uerres maxime fœminas inire debebunt. Legẽdi ſunt uaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius q̃ longi, uentre, & clunibus magnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui uſque ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas uero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinẽdum fœturæ onus magnus ſe uenter effundat, cætera uerribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſ-

cunq; prouenerint. Fœmina ad creandum, uſq; in annos ſeptem partus onera geſtare ſufficiet, ad cōcipiēdum, annicula debet incipere. Quarto exempto menſe pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt aūt) ſicut dixi) mēſe Februario, ut ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcant. Vbi facultas eſt tranſigendi, uēditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparat. Genus hoc omnibus locis haberi pōt, melius tñ agris paluſtribus q̃ ſiccis, præcipue ubi arborū fructuoſarum ſylua ſuppetit, quæ ſubinde maturis fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum, uel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimētis p hyemē nōnunquā præbenda ſunt pabula glandis caſtaneæ, uel frugum uilia excrementa cæterarum, uerno magis cū lactent nouella uirentia, quæ porcis ſolent nocere. Neq; gregatim claudēdæ ſunt porcæ more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater unaquæq; claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat à frigore. Quæ haræ à ſuperiori parte detectæ ſint, ut libere numerū paſtor exploret, & oppreſſis à matre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrahendo. Curabit aūt ut fœtus proprios cum unaquaq; procludat. Plus uero q̃ octo (ſicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi uero utilius probatur experto, porca, cui pabula ſuppetūt, ut plurimum ſex nutrire debere, qa licet plures poſſit educare, tñ frequentiore numero ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quod immiſſi uineis necdū turgentibus, uel exacta uindemia gramine perſecuto diligentiam foſſoris imitantur.

De uino myrtite aliter. T.XXVII.

IN *Huius menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittis uini ueteris decem ſextarios in lagena, et baccarum myrti libras. V. miſcebis. Cum. XX. & duoꝝ dierum ſpatium confuſa tranſegerint, p quos uas quotidie cōuenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, et p dictis. X. ſextarijs, mellis optimi fortiter triti pōdo. V. miſcebis.*

De uite thyriaca. T.XXVIII.

THYRIACAM *uitem ſic facies, cuius iſte pfectus eſt, ut uinum eius, uel acetū, uel uua, uel ſarmentoꝝ cinis proficiat contra morſus omnium beſtiarum. Fit autem ſic. Sarmentū, quod pangendum eſt, trium digitoꝝ ſpatio in ima parte findatur, &*

ſublata medulla ad eius uitē thyriacæ medicamen addat. Tunc terræ mandet uinculo diligenter aſtrictū. Aliqui eādē ſarmenta iam medicamine ſatiata intra ſqllæ bulbum recondunt, et terris prædicta rōne committūt. Aliqui antidoti eius affuſione radices uitis infundunt. Sanè ſarmentum, ſi de hac uite ſumat ad trāsferendum, potentiā materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem thyriacæ infuſione aſſidua, uini ſucci ſeneſcentis iterare.

De uua ſine ſeminibus. T.XXIX.

EST *Pulchra ſpēs uuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poſſit, uelut unum omnium corpus uuaꝝ. Fit autē græcis auctoribus hac ratione per artem ſuccedente natura. Sarmentum, quod obruendum eſt, qtum latebit in terra, tm̄ findere debebimus, & medulla omni ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterum diuiſæ partis adunare, et uinculo conſtricta deponere. Vinculum tn̄ papyro aſſerunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantum excuſum eſt, intra ſquillæ bulbū demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alij tempore, quo uites putant, ſarmentum fructiferum putatæ uitis in ipſa uite, quā poſſunt de alto, ſublata medulla excauant non diuiſum, & calamo affixo alligant, ne poſſit inuerti. Tunc* ὀπὸν κυρηναϊκὸν *quod græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum, & hoc tranſactis octonis diebus ſemper renouant, donec uitis germina nouella ꝓcedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur à græcis, & in ceraſis opus eſt experiri.*

De uite nimis lachrymoſa. T.XXX.

VITES, *quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando uim roboris ſui auertunt à fructu, trunco earum lacerato græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus proderit, radicum robur pingue reſcindi, ut afferat medicinā uulnus impreſſum, tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.*

Myrtitis alia confectio apud græcos. T.XXXI.

GRAECI *item Myrtite ſic præcipiunt temperari Myrti baccas maturas in umbra ſiccatas, & poſtea tuſas uncias octo mittis in linteo, & ſuſpendis in uino, & uas cooperies, ac linibis, et cũ plurimis diebus ſic fuerit, auferes, & uteris.* Aliqui myrti bacas *ſine pluuia collectas maturas ex locis ſiccioribus calcãt, uel exprimunt, & uino miſcent.* VIII. *cotularum menſuram* ꝑ *amphoram uini, quod uinum medicinæ quoq; proderit, ubi ſtipticis eſt utendum, ſtomachum ſolidare titubantem ſolet, reiectiones ſanguinis inhibere, fluorem uẽtris aſtringere, limũ diſſintericæ paſſionis medicabiliter aſperare.*

Vt propomota ſponte naſcantur. T. XXXII.

CONDITVM *uel abſcynthiatum, uel roſatum, uel uiolatum procedere ſponte fertur ex uitibus (ut natura ſuſcipiat, quod procurare fuerit induſtria) ſi ſarmenta in uas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & uinam terram ſimul reſoluas ad lixiuij modum, donec oculi ſarmentorum nitantur exire, tunc eadem ſarmenta gemmantia in quo uolueris loco, uitium cæterarum more deponas.*

Vt botryones uarij naſcantur. T. XXXIII.

VT *Vitis botryones et albos afferre poſſit, et nigros, græci ſic fieri debere iuſſerũt. Si uicinæ ſunt uites nigra, et alba, cũ putant̃, ſarmenta utriuſq; inter ſe diuiſa ſic iunges, ut medios utriuſq; generis oculos æquando reddere poſſis unitati, tũc papyro ligabis ſtricto, et molli, atq; humida terra curabis adlinire, et interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc exempto tp̃e, ſi libuerit, genus effícies per plura ſarmenta.*

De horis. T. XXXIIII.

HIC *Menſis in horarum menſura cum* Nouembri *menſe concordat, quas hac numeri ratione colligimus.*

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.

Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

TITVLI MENSIS MARTII.

De putandis uineis, & inſerẽdis, et pãgẽdis uitibus. T. I.

De pratis purgãdis in locis frigidis, et ꝑſcindẽdis agris. T. II.

De panico, & milio ſerendo cum diſciplina. T. III.

De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T. IIII.

De cannabo. T. V.

De cicera. T. VI.

De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis, & ueteranis uineis reſtituendis, & agris, & læſis. T. VII.

De oleis amurca ſaginandis, & cætera earum cura, item de ſeminarijs, & roſarijs faciendis, uel colendis, & ſarriendis frumentis. T. VIII.

De hortis, in eo de carduis cum diſciplina, de ulpico, allio, & cepulla, cunela, aneto, ſinapi, caulibus, maluis, amoracea, origano. Lactuca, beta, porro, cappari, colocaſijs, ſatureia, naſturtio, intybis, raphanis, de melonibus, & cucumere cum diſciplina ſua, item de aſparagis, & ſpongijs eorũ, ſimiliter & ruta, & coriãdro cum diſciplina ſua, & cucurbita ſimiliter, & blito, item de aniſo, & cimino. T. IX.

De pomis, in eo de malo punico cum diſciplina, & uini ſui confectione, de citreo ſimiliter, de meſpilo, & de fico cum diſciplinis ſuis, & alijs pomis, quorum diſciplina ſuis menſibus continetur. T. X.

De comparandis bobus, & tauris, ac uaccis. T. XI.

De domandis bobus. T. XII.

De equis, equabus, & pullis, & ætate eorum. T. XIII.

De mulino genere, & aſinis. T. XIIII

De apibus. T. XV.

De horis. T. XVI.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis uineis, & inſerendis, & pangendis uitibus. T. I.

MARTIO Meſe locis frigidis putatio uinearum celebratur, de qua abunde februario menſe locuti ſumus, uſq; quo incipit gemma eſſe ſuſpecta. Nunc oportet uineas inſerere, cum uites non aquato, ſed ſpiſſo humore lachrymabunt. Seruabimus ergo, ut truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neq; ulla uetuſtate, aut iniuria laceratus areſcat. Tunc deciſæ uiti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſſis, et pluribus oculati. Tres tamen oculi in inſitione ſufficiunt. Radendum eſt ergo ſarmentũ ad menſuram digitorum duorũ, ut ab una parte ſit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam; ſed leuiter radunt, ut inciſura ſenſim poſſit in acumen exire, & ut corticata pars corticione matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus eſt, ut trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere; uinculo ſalicis, infuſo & paleato luto deſuper alligari, tegumento quoq; aliquo à uentis, & à ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinniculo circa ueſperam tenuis debet frequenter humor affundi, ut hoc alimẽto contra uim cœli torrentis animetur. Cum ergo germen rupe-rit, et aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedẽtis ſarmenti quaſſet ætatem. Vbi ſolidius quantumcunq; proceſſerit, uincula oportet abſcindi; ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ uiti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulãt, ut hoc quoq; nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, quia in altiori difficilius comprehendunt. Vſque ad idus, uel æquinoctium uites locis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De pratis

De pratis purgādis in locis frigidis, et pſcindendis agris. T. II.

NVNC locis frigidis prata purganda, atq; ſeruanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos proſcindere, atque exarare conueniet. Veruacta etiam, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.

De panico, & milio ſerendo cum ordine ſuo. T. III.

CALIDIS, & ſiccis regionibus panicū ſeremus, & miliū, leuem, & ſolutam terram deſyderant. Nec in ſabulone ſolū, ſed in arena quoq; proueniunt, dummodo cœlo humido, & ſolo ſerantur irriguo, qa ſiccum, et argilloſum agrū reformidant. Herbis liberent̃ aſſidue, quinq; ſextarijs ſpatium iugeri cōplebitur.

De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T. IIII.

NVNC cicer utrunq; ſerere debemus loco lætiſſimo, cœlo humido, macerandum eſt pridie, ut poſſit citius naſci. Iugerum tribus modijs conſeretur. Cicer grande naſci græci dicūt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amare etiam loca maritima temperius prouenire, ſi ſeratur autumno.

De cannabo. T. V.

HOC etiam menſe cannabum ſerimus uſq; in æquinoctium uernum hac ratione, qua in februario diſputatum eſt.

De cicera. T. VI.

NVNC cicera ſeritur, quæ diſtat à cicercula ſolo colore, quo ſordet, & nigrior eſt, primo ſulco, uel ſecundo, ſolo læto. Iugerum quatuor, uel tribus, uel etiam duobus modijs implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis. T. VII.

HOC menſe nouella uinea incipit puluerari, quod nunc, ac deinceps per oēs Calendas uſq; ad octobres faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina, ſolidata terra conſtringat. Graminum radices, quæ plurimum uitibus nocet, extirpandæ ſunt. Nunc locis frigidis uinearū foſſio celebrāda eſt, et palādæ, atq; ligandæ ſunt uites, ſed nouellā mollibus uinculis

alligemus, quia eam teneră uincula duriora pcidunt. Palus maioribus uitibus ſolidus, minoribus ponat exilis. Propter umbræ moleſtiă ſtatuaẗ ab aquilone, et plaga frigida ſpatio quatuor digitorum, uel ſemipedis remotus à uite, ut poſſit ex oĩ pte circũfodi.

Vt uetus uinea reparetur.

VINEAS ueteres nũc aliqui à terra altius truncant ſtudentes reparationi, ſed uitioſum eſt. Nam plerũq; uaſtior plaga ſole putreſcit, & roribus, quare hoc genere reparetẽ. Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat. deinde infra terram ſupra nodum recidetẽ, ut operta, de frigore & ſole nil timeat. Hoc faciendum eſt, ſi optimi generis uitis ſit, & alte poſita, alioquin generoſis melius erit inſerenda ſarmentis. Omnia ſupradicta locis calidis primo mẽſe, frigidis uero poſt idus ipſius exequemur.

Aegras uites refouere.

AEGRAS uites, uel quibus fructus areſcit, circũfodies, et urinam ueterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti, uel querci aceto miſtum ſubijce, aut inciſas circa terrã lætamine refoueto, & quæ germinant fortiora dimitte.

Læſas bidente curare.

CVM uitis bidente læditẽ, aut ferro, plagam, ſi terræ iũcta eſt, adline ſtercore ouillo, uel caprino, tunc terra miſta circũfoſſa ligare curato. Si in radice læſa ẽ, opiens liqdum lætamẽ admiſce.

De oleis amurca ſignãdis, et cætera earum cura. T. VIII.

NVNC oleis laborantibus circũ radices inſulſa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) ſex congij, mediocribus, quatuor, cæteris pro æſtimatione ſufficiunt. Alij paleas fabæ binos per maiorem arborẽ qualos. Alij ueteris urinæ humanæ trunco quantum ſatis uidetẽ affundunt, & arbori mortarium ſtatim faciunt, maxime locis ſiccis trunco ante coopto. Oleã ſterilem terebra gallica pforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab auſtrali parte ramos eiuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen utrũq; coniicies, uel lapidem, uel pini, uel querci palos, et abſciſſo eo, quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere. Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palum radicibus eius infige. Nunc

etiam quibus moris eſt, frumenta iteꝝ ſarrire conueniet. Nunc locis frigidis ſeminaria, quæ februario menſe dicta ſunt, bacarum, & ſeminum fiunt, & roſaria in menſis initio percolantur.

De hortis. T. IX.

NVNC horti optime ſumunt cultionis initia. Mẽſe martio carduus ſeritur. Terram ſtercoratam, & ſolutam diligit, quãuis in pingui poſſit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas ꝓdeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente in area iam parata ſemina ſpatio ſemipedis diſcreta. Cauendum eſt, ne ſemina inuerſa ponantur, nam debiles incuruos, & duros creabunt. Non alte imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiãtur, & herbis liberentur aſſidue, donec plantaria ſolidentur, & rigẽtur, ſi æſtus interuenit. Si cacumina ſeminum cõfringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorum madefeceris per triduum laurino oleo, uel nardino, uel opobalſamo, uel ſucco roſæ, uel maſticino, & poſtea ſiccata depreſſeris eiuſdem ſaporis orientur, cuius unguentum ſemina cõbiberunt. Singulis ſanè annis à codice auferendæ ſunt plantæ, ut nec matres fatigent, & ſoboles per alia ſpatia digeratur, cum aliqua tamen radicis parte uellendæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligenda, liberatos omnibus pullis teſta ſuptegere debebis, aut corticæ. Nam ſolent ſemina ſole, uel imbribus interire. Contra talpas prodeſt catos frequenter habere in medijs carduetis. Muſtellas habent pleriq; manſuetas. Aliqui foramina earum rubrica, & ſucco agreſtis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiũt, ut illæ territæ fugiant ſolis admiſſu. Pleriq; laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe ulpicum bene, & allium ſeremus, & cepullas, & cunelam locis frigidis, et anetum. Nunc & ſinapis, & caules optime ſeruntur, uel plantantur, & malua ſeritur, & armoracea, & origani planta trãsfertur. Lactuca, et beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, et colocaſia, et ſatureia, & naſturciũ. Intyba etiam, et raphanos nunc aliqui ſerunt, quibus utantur æſtate. Nunc melones ſerendi rarius. Diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus locis ſubactis, uel paſtinatis, maxime arenis. Semina eius mulſo, et lacte per triduum

macerandæ ſunt, & tunc iam ſiccata ponenda, hinc ſuaues efficiantur. Odorati aũt fiunt, ſi eorũ ſemina multis diebus inter roſæ folia ſicca mergãtur. Nunc & cucumeres ſeminantur rare ſulcis factis altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium. Inter ſulcos. VIII. pedum ſpatium crudum relinquas, ubi poſſint uagari. Herbis iuuantur, ideo ſarculo, & runcatione nõ indigent. Semina ſi ouillo lacte, & mulſo maceres, dulces naſcunt̃, & candidi. Longi, & teneri fiunt, ſi aquam in patenti uaſculo ſub eis ponas duobus palmis inferiorem, ad quã feſtinando tales efficiẽtur. Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorũ ſemina oleo ſabino pungantur, & herba ea, quæ culex dicit̃, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum uiticulæ ſuæ capite cannæ inſerunt, cui prius oẽs nodos perforauerint, ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinẽ, tenſus. Oleum ſic metuit ut ſi iuxta poſueris, uelut hamus plicetur. Quoties tonat, uelut timore perterritus conuertit̃. Si eius florem ſicut in ſua uite eſt, in forma fictili clauſeris, ac ligaueris, qualem uultum forma uel hominis, uel aĩalis habuerit talem cucumis figuram præſtabit. Hæc omnia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco aprico, & ſtercoroſo ſi rubos habeamus, aut ferulas, poſt autumni æquinoctium, his iuxta terram reciſis, & excauatis ligneo ſtylo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris ſemen addamus, hinc naſci fructus, qui poſſint & inter frigora nõ necari. Hoc menſe aſparagos ſeremus circa apriles Calen. pingui loco, humido, ſubacto, ita ut minoribus foſſulis ad lineam directis bina, aut terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponant̃. Dehinc ſtercore ſolum tegat̃, & herbæ ſubinde uellant̃, uel per hyemem ſupra ſtramina iaciant̃ primo uere tollenda. Hinc poſt triennium naſcent̃ aſparagi. Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorũ ſpongias ponas, quæ cito fructũ miniſtrent. Hæ ſic fient. Semina aſparagi quanta tribus digitis cõprehendere poſſis, poſt idus februarias pingui, & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis ponis, et leuiter obruis. His coeuntibus radix cõnexa naſcetur, quæ appellatur ſpõgia. Sed & hæc moras habet. Nam per biennium in ſeminario ſuo eſt ſtercore, & aſſidua runcatione nutrienda. Deinde poſt æquinoctium autũni trãsferet̃, & uere aſparagum dabit. Has erit utilius comparare, q̃ longa expectatiõe nutrire. Eas tamen, in ſulcis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt inter medios ſulcos, ſi humida, in ſummitate ſulcorum. Hu-

mor ſpongias aſparagorumꝗ tranſitu ſuo debet tm̄ rigare, nō ſi/
ſtere. Aſparagum, quē primo protulerint, confringere debemus,
nō auellere, ne adhuc inualidam moueamus ſpongiam. Cæteris
annis auellendus eſt, ut oculos ſuæ germinationis aperiat; quia
ſi deinceps refringas, loca, quæ fœcūda eſſe cōſueuerunt, remanē/
te aſparagi radice claudent. Miniſtrabunt aūt uere, & autum
no reſeruabis eū, de quo ſumpturus es ſemina, poſtea ſcopas eius
incendes, tūc circa hyemem ſpōgijs adijcies ſtercus, & cinerē. Hoc
menſe ruta ſerit locis apricis ſolius cineris inſperſione contēta. Lo
ca deſyderat altiora, unde humor elabitur. Si ponas ſemina eius
adhuc clauſa folliculis, ſingulatim manu debebis affigere. Si iam
minuta ſunt ſparſa iactabis, & raſtro obducta cooperies. Caules
eius, q incluſis ſeminibus nati fuerint, fortiores erunt, ſed ſerò na/
ſcentur. Ramuli eius cū aliqua corticis parte conuulſi uerno tpe
pro plātis tenebūt. Tota uero trāſlata morietur. Nonnulli ramu
los eius pertuſæ fabæ inſerunt, uel bulbo, atq; ita obruunt alieno
uigore ſeruandos. Proſequuntur ēt maledictis, & maxime in ter/
ra ſoluti lateris ponunt, quod prodeſſe certiſſimū eſt. Sed (ut aſſe
runt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris umbra libentius
acquieſcit. Nō effodi herba, ſed optat auelli. Immundæ mulieris
formidat attactū. Ab hoc menſe uſq; in octobrē totum coriandrū
ſeritur. Amat terrā pinguē, ſed & macro ſolo naſcitur. Semen me
lius putatur, quod uetuſtius fuerit, delectatur humore. Satū bñ,
cum olere quocunq; naſcetur. Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt.
Amat ſolū pingue, humidū, ſtercoratum, ſolutū. Hoc in cucurbi
tis inſigne eſt, ꝙ lōgas pariūt, & exiles ſemina, quæ in earū cer/
uice naſcunt, quæ in uentre fuerāt, cucurbitas faciūt craſſiores, q̃
in fundo, latas, ſi inuerſis cacuminibus obruant. Vbi adoleſcere
cœpint, amminiculis adiuuent. Quæ ſeruant ad ſemina, uſq;
ad hyemē in ſua uite dependeāt, deinde ſublatæ in ſole ponant,
aut fumo, aliter ſemina putrefacta depereunt. Hoc menſe blitus
ſeritur ſolo qualicūq;, ſed culto. Olus hoc neq; runcandū eſt, neq;
ſarculandū. Cum ſemel natū fuerit, ipſum ſe per multa ſecula ſe/
minis ſui deiectiōe reparabit ut ēt ſi uelis, uix poſſit aboleri. Nūc
ēt ſerpyllum ſeritur plantis, & ſemine, ſed uetuſtate meliori. Læ/
tius frondebit, ſi iuxta piſcinam, uel lacum, uel putei margines
conſerat. Aniſum quoq;, et ciminū nunc bene ſerit. Locis lætiori
bus melius puenit, itēq; cæteris, ſi humore iuuet, & ſtercore.

De pomis, & malo punico. T.X.

LOCIS *temperatis menſe martio, uel aprili mala punica ſeremus, calidis uero, & ſiccis nouembri. Amat hæc arbor ſolū cretoſum, macilētum, ſed in pingui ēt prouenit. Regio illi ē apta, quæ calida eſt. Serif plantis de matrum radice deuulſis. Sed quāuis multis generibus ſeratur, melius tamen ramus eius cubitalis inciſus manubrij craſſitudine, & capite utroq; acuta falce leuigatus ſcrobi uelut obliquus immergitur, prius tñ porcino ſtercore & in capite, & in parte, quæ ima eſt, oblinatur, uel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, ſi ponēdus ramus gemmata iam matre ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne uirgulta inuerſa deponas. Creduntur acida fieri, ſi rigentur aſſidue, nam ſiccitas in his & ſuauitatem præſtat, & copiā, cuius tñ nimietati aliquid debet humoris opponi. Circūfodi autumno debet, & uerno. Si acida naſcanf, modicum laſeris cum uino tritum p ſumma arboris cacumina oportet infundi, uel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent aſininum, atq; porcinum, ſi florem non continet, urinam ueterē cum pari menſura aquæ temperabis, & per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingeſta ſufficiet, uel amurcā mitis inſulſam, uel algam radicibus iunges, & bis rigabis in mēſe, uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, uel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice ſupponis, uel ſquillā circa arborem ſeris. Et ſi, dū pendent poma, tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruabis. Si uermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur, aut clauo æneo ſi uermes eoſdem purges, difficile naſcentur, uel aſini urina ſtercori admiſta porcino uermibus obuiabit. Cinis cū lixiuio circa punici trūcum frequenter infuſus, læta, & fructuoſa reddit arbuſta. Aſſerit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillæ, & cretæ, quartam partem gypſi miſceas, & toto triēnio hoc genus terræ radicibus eius adiūgas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ut reſileat ligatus ad palum. Tunc coopta*

olla cõtra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi titimalli, & portulacæ ſuccus æqualiter miſtus ante q̃ germinet, trunco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat, de ramorum connexione, ut medulla utrinq; diuiſa ſe iungat. In ſe tãtum inſeri poteſt circa apriles Calendas Menſe Martio ultimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſſimus ſtatim debet inſeri, ne mora exiguum, qui ineſt, ſiccet humorem. Punica mala ſeruantur, ſi picatis pediculis ordinata ſuſpendas. Aliter. Lecta integra in aqua marina, uel muria feruente mergãtur, ut combibant. Poſt triduum ſole ſiccentur, ut ſub dio nocte non maneant poſt in loco frigido ſuſpendantur. Cum uolueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Item ſi tactu inuicem ſeparata paleis obruantur. Item foſſa fit longa, & cortex eiuſdem magnitudinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur. Tũc inuerſus cortex ſupra foſſam ponitur, ut mala ſine terræ tactu ſubterpendentia ab humore defendat. Item ſi induant̃ argilla, & ea ſiccata loco frigido pendeant. Itẽ ſi feriola ſub dio obruatur, quæ habeat arenas uſq; ad medium, & mala cũ tenacibus lecta imprimantur cannis ſingulis, uel ſambuci uirgulis, & ita ſeparata in arenis figantur, ut ipſa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & ſub tecto in ſcrobe bipedanea fieri poteſt, & utilius eſt ad ſeruandum, ſi cum ramo longiore tollantur. Aliter. In feriola, cui ad medium aqua mittat̃, ſuſpẽduntur mala, ne humorem tangant, & feria claudit̃, ne uentus irrumpat. Item in dolio intra ordeum ſic ordinant̃, ne ſe inuicem tangant, & dolium deſup operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc mõ. Grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mittis, & in coclea exprimis, & lente coques uſq; ad medietatẽ, cũ refrixerit, picatis & gypſatis uaſculis claudes. Aliqui ſuccum nõ excoquunt, ſed ſingulis ſextarijs, libras mellis ſingulas miſcent, & in prædictis uaſculis ponunt, & cuſtodiunt.

De Citreo.

MENSE martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine, ramo, talea, claua. Amat terrã rarioris naturæ, cœlũ calidum, humoremq; cõtinuũ. Si granis uelis ſerere, ita facies. Terrã in duos pedes fodies, cinerem miſcebis, breues areas facies, ut utrinq; per

canales aquã diſcurrat. In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum uerſo acumine iuncta cõſtitues, & obruta quotidie rigabis. Citius ꝓcedent, ſi beneficio aquæ tepentis utaris. Natis germinibus ſemper proxima herba runcet. Poteſt hinc trima plãta transferri. Si ramũ uelis ponere nõ amplius ſeſquipede debebis immergere, ne putreſcat. Claua ſeri cõmodius eſt, quæ ſit manubrij craſſitudine, lõgitudine cubitali ex utraq; parte leuigata, nodis, & aculeis recisis, ſed integra ſummitate gemmarum, ꝑ quas ſpes futuri germinis intumeſcat. Diligentiores et fimo bubulo adlinunt utrinq;, quod ſummum ẽ, uel marina alga ueſtiunt, uel argilla ſubacta, partis utriuſq; extrema cooperiunt, atq; ita in paſtinato ſolo deponunt. Talea et gracilior, & breuior eſſe põt, quæ ſimiliter ut claua merget. Sed talea palmis duobus ſuperſit, claua omnis obruitur. In ſpatio non deſyderat internalla maiora. Alijs arboribus non debet annecti. Calidis locis, ſed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed ſiquis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco uel parietibus munito, uel in meridianã partem uerſo diſponat hãc arborem. Sed hybernis menſibus tectum ſtramine uelet agreſti. Vbi æſtas refulſerit, aeri arbor nuda, & ſecura reddatur. Talea, ſiue claua eius calidiſſimis regionibus, & per autũnum ponitur. Frigidiſſimis iulio, & auguſto poſitas, et quotidianis rigatiõibus animatas, ipſe uſq; ad poma, & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari credit, ſi cucurbitæ uicinis locis ſerantur, quarũ uites ẽt combuſtæ utilẽ citri arboribus cinerem præbent. Gaudent aſſidua foſſione, hinc proueniunt poma maiora. Niſi quæ arida ſunt, rariſſime debemus abſcindere. Inſeritur menſe aprili locis calidis, maio frigidis, nõ ſub corticæ, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeritur & pyro, ut quidam uolunt, & moro, ſed inſiti ſurculi qualo deſuꝑ omnino muniẽdi ſunt, uel fictili uaſculo. Aſſerit Martialis apud Aſſyrios pomis hanc arborem nõ carere. Quod ego in Sardinia, & in territorio neapolitano in fundis meis cõperi (quibus ſolum, & cœlũ tepidum eſt, & humor exundans), ꝑ gradus quoſdam ſibi ſempꝑ poma ſuccedere cũ maturis ſe acerba ſubſtituant, acerbo ꝝ uero ætatem florentia cõſequantur, orbem quendã cõtinuæ fœcunditatis ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduũ aqua mulſa ſemina ponenda macerẽtur.

uel ouillo lacte, quod præſtat. Aliqui menſe februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat, ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formentur, tunc foramen luto replent, ſic quod eſt medium fieri dulce confirmant. Citreum et in arbore poteſt per totum annum propemodũ cuſtodiri. Melius ſi uaſculis quibuſcũq; claudaƭ. Si uelis legere, atq; ſeruare, nocte luna latente debebis cũ ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alij ſingula uaſis ſingulis claudunt, uel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Pleriq; in cedri ſcobe, uel in ſtraminibus minutis, uel in paleis tecta ſeruãt.

Meſpilum.

MESPILA locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis tamen, frigidis quoq; proueniunt, magis ſabulone pingui, aut glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, uel argilla cum ſaxis. Serẽda eſt taleis menſe martio, uel nouembri, ſed ſolo ſtercorato, & ſubacto, ita ut utrunq; caput taleæ ſtercus obducat. Sunt eius incrementa tardiſſima. Amat putari, atque circumfodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſperatur ætatem. Si uermibus occupatur, ſtylo æreo purgandi ſunt, et amurca, uel humana uetere urina, uel uina calce profundendi, ſed parcius propter arboris noxam, uel aqua decocti lupini. Si putatur, hinc arbor ſterilis fieri. Fimus, & cinis uitium ſimul, ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cum aceto, & cinere temperata necabũtur. Si poma labuntur, fruſtum de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe februario in ſe, & in pyro, & in malo. Surculus tamen eius ex arbore media debet aſſumi, nam de ſummitatibus uitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt, nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandum leguntur necdum mitia, quæ et in arbore diu durabunt, uel in urceolis picatis, uel in ordinem ſuſpenſa, uel ut quidam, puſca, uel ſapa condita. Die ſerena legantur, ac media, & palis obruantur diſcreta, ne ea uiciſſim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quinq; macerata, poſtea ſæpe infundãtur, ut enatent. Seruanƭ & melle, ſed ſi minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici planta radicata nouẽbri menſe, tẽperatis, februario, frigidis melius martio, uel aprili ponẽda eſt. Si taleam, uel cacumen ponas, ultimo aprili, cum ei ſe uiridior ſuccus infuderit. Plantæ in ſcrobe depoſitæ lapides ſubſtituẽdi ſunt, ad radicem fimo terra miſcenda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarũ cacumina diuiſis cannæ internodijs defendant à frigore. Si cacumen uelis ponere, triſulcum ramum bimum, uel trimum ab auſtrali parte decidas, & ſic obrues, ut diuiſa cacumina terra interiacente uelut tres ſurculos reddant. Taleã ſic ponemus, ut cætera, cui leuiter ab infima parte diuiſæ lapidẽ mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario ultimo, uel martio in Italia plantas grandes ficoꝝ per paſtinatum ſolum diſpoſui, & eo anno poma peperere ſupra comprehendendi felicitatem, uelut tributa reddẽtes. Legendæ ſunt plantæ, in qbus frequẽns nodus extuberat. Steriles creduntur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantã fici prius nutrias in ſeminario, & maturam transferas in ſcrobẽ, poma generoſiora ꝑducet. Aliq multum prodeſſe confirmant, ſi plantã fici diuiſo ſquillæ bulbo interſitam, ſtrictamq; uinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durum, & gracile, & ficum ꝓ utili ſapore pomoꝝ. Prouenit & petroſis, atq; aſperis, tñ poteſt locis ꝓpè omnibus ſeri. Quæ in montanis, & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatẽ durare non poſſunt. Vſus illis in uiridi eſt, melioris magnitudinis, et ſaporis arguti. Quæ naſcuntur in campis, & locis calidis & pinguiores ſunt, et in ſiccitate durabiles. Si genera numerare uelimus, imenſum eſt, ſufficit, quod omnibus æqua cultura eſt. Illa diſtantia eſt, ꝙ in caricis melius alba ſeruatur. In locis nimie frigidis præcoquas ficus ſeramus, quæ cito ueniant, ut ante imbres genus hoc poſſit occurrere, calidis uero, & æſtuoſis eas, quæ ſerò maturant. Gaudet aſſidua foſſione. Per autumnum proderit, ſi ſtercus admoneas, præcipue de auiarijs. Recidenda ſunt in ea, quæ aut putria, aut male nata repereris, & ea rõne putanda eſt, ut inclinata per latera poſſit expandi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circũciſis contra hoc radicibus aliqũtus cinis debet affundi. Aliq interſicarias caprifici arborẽ ſerunt, ut non ſit neceſſe ꝑ ſingulas arbor

res pro remedio eadem poma ſuſpendi. Mẽſe Iunio circa ſolſtitiũ
caprificandæ ſunt arbores fici, ideſt ſuſpendendi groſſi ex caprifi/
co, lino uelut ſerta pertuſi. Si hoc deſit, abrotani uirga ſuſpendi/
tur, aut callum, quod in ulmeis folijs inuenitur, aut arietina cor/
nua circa radices arboris obruuntur, uel truncus arboris, quo lo/
co turget, ſacrificandus eſt, ut poſſit humor effluere. Ne uermes
patiatur, ramum terebinthi, uel lẽtiſci, taleã cum plantis fici ca/
cumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis tollendi ſunt uermes ex
fico. Alij amurcã, alij ueterẽ urinam ablaqueatis radicibus mi/
ſcent. Alij bitumen, & oleum, aut ſolã calcem uiuã latebris uer/
mium linunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica, butyro, & pice li
qda miſta circa truncum debet indui. Alij coracinũ piſcẽ cõtra
formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos
uelut ægra proijciet, alij rubrica, aut amurca inſulſa miſta aqua
arborem liniunt, uel cancrum fluuialem cum ramo rutæ ſuſpen/
dunt, uel algam marinam, uel faſcem lupinoꝶ, uel radici tere/
bratæ cuneum figunt, uel ſecuri arboris corium ſæpe ꝑſcindunt,
cum folia incipiunt producere fici, ut fructum multum, & pin/
guẽ ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus,
uel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate procedit.

Si maturam ficum uis ſerotinã facere, incipiẽtes groſſos decute,
cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet, ſucco ce/
pæ longioris cũ oleo, & pipere miſto unge poma, qñ groſſi inci/
piunt ſubrubere. Aprili menſe ficũ debemus inſerere inter corti/
cem, uel ſi nouellæ arbores ſunt, fiſſo ligno, quod ſtatim operien/
dum eſt, et ligandũ, ne uentus introeat. Melius cõprehendunt,
ſi circa terrã reciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & iunio mẽſe inſe/
runt. Surculus legendus eſt anniculus, inutilis.n.creditur maio
ris, uel minoris ætatis. Inoculari ficus locis ſiccis aprili, humidis
melius iunio mediante poterit, Octobri menſe locis tepidis. Pro/
pagari ficus ramis põt. Inſeritur autem in caprifico, in moro, in
platano, et oculis, et ſurculis. Ficus uirides ſeruari poſſunt uel in
melle ordinatæ, ne ſe inuicẽ tãgant, uel ſingulæ intra uiridẽ cu/
curbitã clauſæ, locis unicuiq; cauatis, et itẽ teſſera, quæ ſecat, in
cluſis, ſuſpenſa ea cucurbita ubi nõ ſit ignis, uel fumus. Alij miſ/
ſas ficus recentes minus maturas in nouo uaſe fictili lectas cũ pe
diculis, & à ſe ſeparatas recludunt, et in dolio uini pleno uas
natare ꝑmittũt. Martialis dicit, caricas ꝑ genera multa ſeruari,

rum ratio una ſufficiat. Ergo hoc genere, quo campania tota cuſtodit, ſeruare debemus, in cratibus ficus expanditur uſq; ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tũc calefacto furnõ ad panis coquendi modum ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauſo furno ubi diſcocta ficus fuerit, ſicut eſt calida interpoſitis folijs ſuis in uas fictile conditur bene picatum denſius preſſa, et operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates nõ poſſis expãdere, ſub tecto eas ita ponis, ut ſemipede erigantur à terra, & eas ad uicẽ ſolis cinis calidus ſubiectus uaporet, & ſubinde ficus, ſicut eſt diuiſa, uertatur, ut ſi corum coria ſiccentur & pulpæ, tunc duplicatæ in ciſtellis ſeruentur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, & diuiſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccandas & recipiunt eas nocte ſub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruũtur utiliter, cũ tumeſcunt, ut plantas faciant, ſi earũ copia non abundat. Vt ẽt uarios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigræ, & albæ arborum inter ſe ita uinculo ſtringis, ac torques, ut germina miſcere cogantur, ſic obruti, et ſtercorati, et humoribus iuti, ubi ꝓdire cœpint, germinãtes oculos aliqua iter ſe ãnexiõe cõglutina. Tũc germẽ adunatũ ꝑturiet duos colores, quos unitate diuidat, diuiſiõe cõiungat.

De pomis aliorum menſium.

NVNC & pyrus, uel malus inſeri, ac ſeri poteſt, & cydonia, & prunus inſeritur, & ſorba ponuntur, & morus, nono Calendarum aprilium die & inſeruntur piſtacia, et locis frigidis pini ſemen aſpergitur.

De bobus, tauris, & uaccis. T.XI.

HOC menſe cõparandi ſunt boues, qui tñ ſiue de noſtris capiantur armentis, ſiue emantur, icirco nunc cõparabũtur utilius, qa necdum ſagina tpis pleni aut celare poſſunt fallaciã uẽditoris, & uitia ſua, aut repugnãdo domituræ cõtumacẽ pleni roboris exercere fiduciã. Hæc tñ ſigna ſpectãda ſunt in bobus, ſeu de nrõ, ſeu de alieno grege fuerint cõparãdi, ut ſint boues nouelli, qdratis, et grãdibus mẽbris, et ſolidi corporis, muſculis, ac toris ubiq; ſurgẽtibus, magnis auribus, latæ frõtis, et criſpæ, labris oculiſq; nigrãtibus, cornibus robuſtis, ac ſine curuatura prauitate lunatis, patulis naribus, et reſimis, ceruice toroſa, atq; ꝯpacta pa

learibus largis, et circa genua fluentibus, pectore grandi, armis uaſtis, uentre nõ paruo, porrectis lateribus latis lumbis, dorſo re-
cto, & plano, cruribus ſolidis neruoſis, et breuibus, ungulis ma-
gnis, caudis lõgis, ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo, ac breui,
rubei maxime coloris, aut fuſci. Melius aũt boues de uicinis locis
comparabimus, qui nulla ſoli, aut aeris uarietate tenenť. Aut
ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia trãſferamus. Illud ante
uniuerſa curandũ eſt, ut uiribus ad trahendũ cõparentur æqua-
les, ne ualẽtioris robur alteri procuret exitiũ. In moribus hæc cõ-
ſyderanda ſunt. Sint arguti, mãſueti, timentes hortamen clamo-
ris, ac uerberis, cibi appetentes. Sed ſi regionis rõ patitur, nullus
melior cibus eſt, q̃ uiride pabulum. Vbi uero deeſt, eo ordine mi-
niſtreť, quo pabuli copia, & laboꝝ coget acceſſio. Nunc tauros
quoq; (quibus cordi eſt armenta cõſtruere) comparabit, aut his
ſignis à tenera ætate ſummittet. Vt ſint alti, atq; ingentibus mẽ-
bris, ætatis mediæ, & magis q̃ iuuẽtute minor eſt, q̃ quæ declinet
in ſeniũ. Torua facie, paruis cornibus, toroſa, uaſtaq; ceruice, uen-
tre ſubſtricto. Vaccas ẽt nunc maxime parabimus. Sed eligemus
forma altiſſima, corporis lõgi, uteri capacis, et magni, alta frõte,
oculis nigris, et grãdibus, pulchris cornibus, & p̃cipue nigris,
aure ſetoſa, palearibus, et caudis maximis, ungulis breuibus &
cruribus nigris, & paruis, ætatis maxime trimæ, q̃a uſq; ad de-
cẽniũ fœtura ex his ꝓcedet utilior. Nec ante ætatẽ trimã tauros
his oportet admitti. Sed erit ſtudiũ diligẽtis amotis ſenioribus,
nouellas ſubinde cõducere, et ſteriles aratro, ac laboribus deputa-
re. Græci aſſerũt, ſi mares creare uelis, ſiniſtrũ tauri in coitu ligan-
dũ eſſe teſticulũ, ſi fœminas, dextrum, tñ tauros diu ante abſtinẽ-
dos, ut cũ tẽpus eſt, acrius in cãs dilati feruoris incumbant. Sed
his armentis hyeme maritima, & aprica loca, æſtate opaca pare-
mus, ac frigida, mõtana maxime, q̃a melius frutetis, et his herba
internaſcente ſaturanť, q̃uis circa fluuios recte, ꝓpter amœna lo-
ca, paſcanť, fœtura tñ aquis tepidioribus adiuuať, unde magis
utilius habenť, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. To-
lerat tñ frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hybernare ſub
dio, quibus tñ ſepta fieri ꝓpter iniuriã grauidarũ conuenit la-
xiora. Stabula uero utilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis, aut are-
nis, deuexa aliquatenus, ut humor poſſit elabi, ꝓparti meridianæ
obuerſa ꝓpter flatus glaciales, q̃bus aliq̃s reſiſtere debet obiectus.

De domandis bobus. T.XII.

HOC Menſe ultimo domandi ſunt trimi boues, quia poſt quinquennium bene domari non poſſunt ætatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulũ noui boues largioribus ſpatijs habere debebunt, ut & ante ſtabulũ loca nullis concludantur anguſtijs, & producti non aliqua uitientur offenſa. In ipſo uero ſtabulo aſſeres tranſuerſi à terra ſeptem pedibus alti configantur, ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eligis abſolutam tempeſtatibus, & impedimentis omnibus diem, qua capti perducantur ad ſtabulum, quorum ſi nimia fuerit aſperitas, uno die, ac nocte inter uincula mitigentur ieiunijs, tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum non à latere, neq; à tergo, ſed à fronte accedẽs bubulcus admulceat, nareſq;, & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens, hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu, quod uitium, ſi in primordijs effeſtui ſibi ceſſiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis, os, & palatum ſalibus fricabis, & in gulam demitte præſulſi adipis librales offas, & uini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces, quæ res intra triduũ totius ſæuitiæ irã reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod utile eſt, ſi arationi paranť, ſubacto prius ſolo exercendi ſunt, ut nouus labor tenera adhuc colla non quaſſet. Expeditior autem ratio eſt domandi, ut aſperum bouem manſueto, & ualido boui coniũgas, quo oſtendente facile ad omnia cogetur officia. Si poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, uel uerbere, ſed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut nõ poſſit progredi, aut ſtare, uel paſci. Quo facto ſiti, ac fame laſſatus carebit hoc uitio.

De equis, equabus, & pullis. T.XIII.

HOC Menſe ſaginati, ac paſti ante admiſſarij generoſis equabus admittendi ſunt, & repletis fœminis, itẽ ad ſtabula colligẽdi. Neq; tñ æqualẽ numerũ omnibus debemus adhibere, ſed æſtimatis uiribus uniuſcuiuſq; admiſſarij, ſubmittenda ſunt pauca, uel numeroſa cõiugia, quæ res efficiet admiſſarios nõ parua ætate durare. Iuueni tñ equo, & uiribus, formaq; cõſtanti non am/

plius ꝗ̃ duodecim, uel qndecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uirium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritũ, pulchritudo. In forma hoc ſequemur, uaſtum corpus, & ſolidum, robori cõueniens altitudo, latus longiſſimum, maximi, & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne muſculoꝝ denſitate nodoſum, pes ſiccus, & ſolidus, et cornu concauo, altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt, ut ſit exiguũ caput, & ſiccum, pelle ꝓpemodum ſolis oſſibus adhærente. Aures breues, & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma, & cauda ꝓfuſior, ungulaꝝ ſolida, & fixa rotunditas. Colores hi præcipui Badius, aureus, albineus, ruſſeus, mureus, ceruinus, gilbus, ſcutulatus, albus, guttatus, cãdidiſſimus, niger, preſſus. Sequẽtis meriti, uarius cũ pulchritudine, nigro, uel albineo, uel badio miſtus, canus cum quouis colore, ſpumeus, maculoſus, murinus, obſcurior. Sed in admiſſarijs p̃cipue legamus clari, & unius coloris, cæteri uero deſpiciẽdi, niſi magnitudo meritoꝝ culpam coloris excuſet. Eadem in equabus cõſyderanda ſunt, maxime ut ſint longi, et magni uentris, et corporis, ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis. Cæteræ paſſim toto anno inter paſcua, dimiſſis ſecũ maribus impleanť. Equaꝝ natura eſt, partum ſpatio duodecimi menſis abſoluere. Illud in admiſſarijs ſeruãdũ eſt, ut medijs aliquibus ſpatijs ſeparenť, propter noxã furoris alterni, ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima, hyeme aprica, frigida, et opàca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus locis nata, ut ungularũ firmitas de aſperitate nil ſentiat. Si equa marẽ pati noluerit, trita ſquilla naturalia eius infecta libidinẽ concitabunt. Deinde grauidæ nõ urgeanť, nec famẽ, uel frigus tolerent, nec inter ſe loci cõprimanť anguſtijs. Generoſas equas & ꝗ̃ maſculos nutriũt, alternis annis ſubmittere debebimus, ut pullis puri, & copioſi lactis robur infundant, cæteræ paſſim replendæ. Aetas icipiẽtis admiſſarij qnti anni initio eẽ debebit. Fœmina recte et bima cõcipiet, qa poſt decẽniũ iners ex ea ſoboles, et tarda naſcætur. Pulli equarũ nati manu tangendi nõ ſunt, quia eos tactus lædit aſſiduus, quantum rõ patitur, defendantur à frigore.

In pullis pro ætatis merito ea ſunt conſyderanda, quæ ſignum bonæ indolis monſtrant, quæ in patribus, uel matribus ſpectanda præcepi, dabit et hilaritas, et alacritas, agilitasq́; documẽtũ. Nunc domandi ſunt pulli, ubi tempus bimæ ætatis excæſſerint.

Conſyderanda ſunt magna, longa, muſculoſa, & arguta corpo/ra, teſticuli pares, & exigui, & cætera, q̃ in patribus dicta ſunt. Mores, ut uel ex ſumma quiete facile cõcitenẽ, uel ex incitata fe/ſtinatiõe nõ difficile teneanẽ. Aetatis cõſyderatio talis ẽ. Bimo & ſex menſium dentes medij ſupiores cadunt. Quadrimo cani/ni mutanẽ. Infra ſextũ annũ molares ſupiores cadunt. Sexto an no quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno oẽs dentes eius explenẽ. Latent ab hinc ætatis notæ, ſed prouectioribus tpa ca/uari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerunq; prominere. Hoc menſe oĩa quadrupedia maxime equos caſtrare debemus.

De mulis, & aſinis. T.XIIII.

SIQVEM mulorũ genus creare delectat, equam magni cor poris, ſolidis oſſibus, & forma egregia debet eligere. In qua non uelocitatẽ, ſed robur exquirat. Aetas à quadrima uſq; in decen/nẽ huic admiſſuræ iuſta cõueniet. Si aſinus equã faſtidit admiſ/ſus, oſtenſam prius aſinã) donec coeundi uoluptas ſolicitetur) ad hibemus, qua ſubducta, equã libido icitata nõ ſpernet, et raptus illecæbris generis ſui in permiſtionẽ conſentiet alieni. Si morſu fe rẽs lædit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creanẽ ex equa & aſino, uel onagro & equa. Sed generoſius nullũ eſt huiuſmo di animal, q̃ quod aſino creante naſcetur. Vtiles tñ admiſſarij na ſcentur ex onagro et aſina. Qui poſt in ſobole ſecutura agilitatẽ fortitudinemq; reſtituant. Admiſſarius tñ aſinus ſit hmõi, corpo/re amplo, ſolido, muſculoſo, ſtrictis, et fortibus mẽbris, nigri, uel murini maxime coloris, aut rubei. Qui tñ ſi diſcolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorẽ ſobolis plerũq; uariabit. Mi nor trimo, maior decenni nõ debet admitti. Annicula mula de/bet à mr̃e depelli, et p mõtes aſpos paſci, ut itineris laborẽ i tene ra ætate ſolidata cõtẽnat. Minor uero aſellus maxĩe agro neceſ/ſarius ẽ, q & laborẽ tolerat, et negligentiã ꝑpemodũ nõ recuſat.

De apibus. T.XV.

HOC menſe maxime apibus ſolet morbus incũbere, nam poſt hyberna ieiunia titimalli, et ulmi amaris floribus, q prius naſcũ tur, auidius appetitis ſolutionẽ uentris incurrunt, & pereunt, nĩ ſi affueris uelocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cũ uino amineo, grana cõtrita, uel uuæ paſſæ cũ rore ſyriaco & auſtero uino,

uino, uel ſitum omnia leuigata, et incocta uino aſpero. Quæ
deinde in ligneis canalibus refrigerata ponãtur. Itẽ roſmarinus
aqua mulſa decoctus congelat, et in imbrice ponit ſiccatis huiuſ
modi. Quod ſi horridæ uidentur, atq; cõtractæ torpere ſilentio,
& mortuarum corpora frequẽter efferre, canalibus ex canna fa/
ctis mel cum gallæ puluere, uel ſiccæ roſæ coctum debebis infun/
dere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel ina
nes ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum nõ
ualebit implere, ſemp recidas acutiſſimis ferramentis ſubtiliter,
ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia cõcuſſa deſerere.
Nocet apibus plerunq; felicitas ſua. Nã ſi nimijs floribus annus
exuberat, dum ſolã curam gerẽdi mellis exercet, de prole nil cogi
tant. Cuius omiſſa reparatiõe populus idẽ labore cõfectus extin
guit, totius gentis exitio. Itaq; cũ mellis nimietatem uideris ex
florũ grandi & cõtinua meſſe defluere, interiectis ternis diebus
clauſo foramine nõ eas patiaris exire. Ita ad generandã ſobolẽ
conferent. Nũc circa Calẽ. Apriles curãdi ſunt aluei, ut oĩa pur/
gamẽta tollant, & ſordes, quas tẽpus cõtraxit hybernũ, & uer
miculi, & tineæ, et araneæ, qbus corrũpitur uſus fauorum, et papi/
liones, q uermiculos ſtercore ſuo faciunt naſci. Tunc fumus incen/
ſi, & ſicci bubuli ſtercoris adhibeat, qui aptus eſt apium ſaluti.
Quæ purgatio frequẽter uſq; in autũni tempora celebret. Hæc
oĩa, cæteraq; efficies caſtus, & ſobrius, & alienus à balneis, uel
à cibis acribus, et odoris immundi, atq; omnibus ſalſamentis.

De horis. T.XVI.

HIC *Menſis ad deprehendendas horas conſentit Octobri.*

Hora	I.	*pedes*	XXV.
Hora	II.	*pedes*	XV.
Hora	III.	*pedes*	XI.
Hora	IIII.	*pedes*	VIII.
Hora	V.	*pedes*	VI.
Hora	VI.	*pedes*	V.
Hora	VII.	*pedes*	VI.
Hora	VIII.	*pedes*	VIII.
Hora	IX.	*pedes*	XI.
Hora	X.	*pedes*	XV.
Hora	XI.	*pedes*	XXV.

TITVLI MENSIS APRILIS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. T. I.
De inſerenda olea, uel oleaſtro, de uineis, & ſeminarijs fodiendis, & inſerendis uitibus, & agris humidis, & pinguibus p ſcindendis. T.II.
De hortis, in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocymo cum diſciplinis ſuis, item de melone, cucumere, porro, cappari, ſerpyllo, colocaſia, lactucis, beta, cepullis, coriandro, intybis, cucurbitis, ac menta. T.III.
De zizipho cum diſciplina ſua, & de alijs pomis, quorum ſuis menſibus diſciplina deſcripta eſt. T.IIII.
De oleo uiolaceo, & uino. T.V.
De armentis, in eo de uitulis nutriendis, de tonſuris, & ſigniaturis. T.VI.
De apibus, in eo de ueſtigandis apibus, & purgandis aluearijs. T.VII.
De horis. T.VIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVITCA LIBER QVINTVS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. T. I.

PRILI *Menſe in areis, quas ante (ſicut diximus) præparaſti, medica ſerenda eſt. Quæ ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita ut quater, uel ſexies poſſit per annum recidi. Agrum ſtercorat, macra animalia reficit, curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis raſtellis obruantur iacta ſemina, quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non licet, ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima meſſis eius tardius fiet, ut aliquantum ſemen excutiat. Cæteræ uero meſſes quo uolueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo par-*

tius præbenda eſt nouitas pabuli, inflat enim, & multũ ſangui nem creat. Vbi ſeceris, ſæpius riga. Poſt paucos dies, cum fruti care cœperit, omnes alias herbas runcato, ita & ſexies per annũ metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea. T. II.

NVNC *locis temperatis oliua inſeratur, quæ inſerit̃ inter cor ticem more pomorũ, ſicut ſupradictum eſt, ſed ut oleaſtro inſeras, contra illud quod ex oliueto inſito, & caſu incenſo renaſcit̃ olea ſter infelix, ſic prouidendum eſt. Poſitis prius oleaſtri brachijs in ſcrobe, in qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, ut me diæ uacuæ ſint. Cum cõprehẽderit oleaſter, inſeremus in infimo, uel inſitum ponemus, & inſitionem propè infra terram nutrie mus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita com miſſura in profundo latente, quiſquis urit, aut cædit, oliuæ locũ non aufert pullulandi, quæ & apertam redeundi ſelicitatem de olea, & occultam ualendi feracitatẽ de oleaſtri cõnexione reti nebit. Aliqui oleas in radicibus inſerũt, & ubi comprehẽderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more planta rum. Græci oleas ab octauo Calendarum apriliũ die, uſq; in ter tium nonarum iulij inſeri debere præcipiunt, ita ut locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerant̃. Locis frigidiſſimis nũc uinearũ foſſio ante idus peragẽda eſt, & ſi qua de martio menſe reſtabãt. Vites quoq; inſerimus. Seminaria, quæ ſunt ante facta, herbis li berentur, & leuiter circũfodiant̃. Nũc locis mediocriter ſiccis mĩ lium ſerimus, & panicũ. Hoc menſe pingues campi, & agri, q̃ diu aquã tenent, proſundantur poſt idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum ſemina non dum maturitate firmata ſint.*

De hortis. T. III.

HOC *etiam menſe ultimo, & propè uere tranſacto braſſicam ſerere poſſumus, quæ cauli ſeruiet, quia cymæ tẽpus amiſit. Nũc apium bene ſeritur locis calidis, & frigidis terra quali uolueris, dũmodo ibi ſit humor aſſiduus, quamuis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate nõ deneget. Et propè omnibus menſibus, à primo uere uſq; ad autumnum ſeratur extremum. Ex ipſius genere eſt hipoſelinon durius tñ, & auſterius, & helioſelinon molli folio, & caule tenero, quod naſcit̃ in lacunis, et petroſelinon maxime*

locis aſperis. Hæc omnia genera poſſunt habere diligẽtes. Apios maiores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis cõprehẽdi poteſt, linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa obrueris. Ita oĩum ſeminum germen capitis unius ſoliditate nectet. Criſpi fiunt, ſi ſemina ante tundant, uel ſi ſup areas naſcentes aliqua põdera uolutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apij ſemina uetuſtiora citius naſcuntur, quæ nouella ſunt, ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus, & iulio, & cæteris uſq; ad autumnum, menſibus. Amat aſſiduo humore ſatiari. Semen ſtatim, cũ ſpargitur, obruendum eſt, herbæ ei ſubinde uellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cũ bene ſeritur, tñ poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis, & humoris. Ferro tñ reſcindendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nũc ocymum ſeritur, cito naſci dicitur, ſi ſtatim, cum ſeueris, aqua calida perfundas. Rem miram de ocymo Martialis affirmat, ꝙ modo purpureos, modo albos flores, modo roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequẽter ſeratur, modo in ſerpyllum modo, in ſiſimbrium mutetur. Hoc ẽt menſe melones, & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus, & intyba ſecunda ſatione, quibus utamur æſtate, & cucurbitas, & mentam, radice uel planta.

De Zizipho cum diſciplina ſua. T.IIII.

LOCIS calidis aprili menſe Ziziphũ conſeremus, frigidis uero maio, uel iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur oſſibus, et ſtipite, & planta. Creſcit tardiſſime. Sed ſi plantam ponis, martio magis in terra molli, ſi oſſibus feras, in ſcrobe palmari, ita ut terna grana p ſcrobem cacuminibus ponantur inuerſis. Quibus in imo, & in ſummo affundatur lætamen, et cinis, et herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cũ pollicis ſoliditati ſimilis fuerit, trãsferatur in locũ paſtinatum, uel in ſcrobem. Terram diligit non nimis lætam, ſed proximam tenui, atq; ieiunæ. Per hyemem prodeſt illi, ut circa codicẽ lapidum cumulus aggeretur, qui æſtate debet auferri. Si arbor hæc triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, uel ſi fimum bubulum radicibus modice, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo uaſe fictili ſeruantur oblito, et loco ſicciore cõpoſito, uel recenter lecta

poma ſi guttis uini ueteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum de formet attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis ſuis, aut frōde ſua inuoluta, atq; ſuſpenſa.

De pomis aliorum menſium. T.V.

HOC *etiam menſe locis tēperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictum eſt, & inſerunt. Nam circa Cal. Maias per ficus inoculari poteſt, quo more emplaſtratur ficus, ſicut diximus cū de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur, ſicut ſupra memoraui. Nūc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſeruantes eam, quæ ſupradicta eſt, diſciplinam. Nunc ēt ficus debemus inſerere in ligno, uel ſub cortice, ſicut ante præcepi, & eam locis ficos inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem uocamus, locis apricis, & calidis eſt ponenda. Hoc menſe ſorbum poterimus inſerere in ſe, in cydonio, in ſpina alba.*

De oleo, & uino uiolaceo. T.VI.

TOT *uiolæ uncias infundas, quot olei libras miſeris, et diebus XL. ſub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeant. libras quinque uini ueteris. X. ſextarijs debebis infundere, & poſt. XXX. dies. X. mellis ponderibus temperare.*

De armentis. T.VII.

HOC *menſe uituli naſci ſolent, quorum matres abundātia pabuli iuuentur, ut ſufficere poſſint tributo laboris, & lactis. Ipſis aūt uitulis toſtū, molitumq; miliū cū lacte miſceat ſaluiati more præbendū. Nunc locis calidis tondeantur oues, & ſerotini fœtus hoc menſe ſignentur. Nunc ēt prima eſt admiſſura, quæ excellit arietum, ut agnos iam maturos hybernum tempus inueniat.*

De apibus. T.VIII.

HOC *Menſe locis apricis apes quæremus, ſed loca mellifica indicant apes, ſi circa fontes frequentiſſimæ paſcantur, nam ſi rariores uidebuntur, in his locis mellificari utiliter non poteſt, quod ſi frequentes aquantur, ubi ſint examina earum, hoc genere poſſumus īuenire. Ac primo q̄ longe ſint, explōremus, aut proxime rubricam liquidam breui uaſculo infuſam geramus, & obſeruemus fontes, aut aquas uicinas, tunc dorſa apum bibentium*

tangamus illo liquore tincta feſtucula, atq; ibidem moremur. Si cito reuerſæ fuerint, quas tinximus, hoſpitia earum proxima eſſe noſcemus, ſi tarde ſpatio longiore ſummota, quod pro mora temporis æſtimamus. Ad proxima facile uenies, *ad longinqua hoc genere perduceris.* Cannæ *unum internodium cum ſuis recidas articulis*, et *in latere aperies, ibi mel exiguum, uel defrutum mittes, & iuxta fontem pones, cum ad eum conuenerint apes*, atque *ingreſſæ fuerint poſt* odorem, *foramen pollice claudis appoſito, & unam tantum patieris exire, cuius fugam perſequere, ea tibi* partem demonſtrat *hoſpitij, cum ipſam cœperis non uidere, alteram continuo dimittes, & ſequeris,* ita *ſingulæ ſubinde dimiſſæ te facient uſq; ad locum examinis peruenire.* Aliqui *mellis breuiſſimum circa aquam uaſculum ponunt, de quo cum apis aquam deguſtauerit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit.* Quarum *frequentiam ſubinde creſcentem, notata reuolantium* parte *uſq; ad examina perſequeris.* Quod *ſi ē examen in ſpelunca reconditum, fumo eijcietur*, et *cum exierit, æris ſonitu territum in frutice, uel in aliqua ſyluæ ſe parte ſuſpendet, & ita admoto uaſculo recipietur. Si uero in caua arboris ramo fuerit, acutiſſima ferra idem ramus ſupra, infraq; decíſus, & munda ueſte coopertus poterit auferri, & inter aluearia collocari. Veſtigant aũt mane, ut tota dies ſufficiat ad ſequendum, nam ueſpere peracto opere ad aquam plerunq; non redeunt.* Vaſa *autem, quibus recipiuntur, perfricanda ſunt citreagine, uel herbis ſuauibus, et conſpergenda imbre mellis exigui, quod ſi uerno fiat, & circa fontes aluearia ſic tincta ponantur, locis, quibus apum frequentia eſt, multitudinē ſibi ſponte conducent, ſi tamen ſeruari à furibus poſſunt.* Hoc *etiam menſe, ſicut ſupra, purganda ſunt aluearia ſordibus, & necandi papiliones, qui maxime abũdant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus.* Vas *æneum miliario ſimile, ideſt altum, & anguſtum ueſpere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accenſum.* Illuc *papiliones cõuenient, & circa lumen uolitabunt, & anguſtia uaſculi ab igne proximo interire cogentur.*

De horis. T.IX.

HVIVS *Menſis horæ, horis menſis ſeptembris æquantur hoc genere.*

Hora	I.	pedes	XXIIII.
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

TITVLI MENSIS MAII.

De panico, et milio, de florentibus ſatis, de reddēdo fœno. T.I.
De nouellæ uitis ſarmentis relinquendis, & de pampinandis aliis uitibus. T.II.
De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. T.III.
De occandis uitibus arboribusq́; & rude cædenda, fodiendis ſeminarijs, putandis oleis, ac lupino uertendo. T.IIII.
De hortis, in eo de ſpatijs, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta. T.V.
De pomis, mali punici, perſico emplaſtrando, citro inſerendo, & ficu plantanda, uel inſerenda, de zizipho, & palma plantādis. T.VI.
De armentis, in eo de caſtrandis bobus. T.VII.
De tonſuris ouium. T.VIII.
De caſeo faciendo. T.IX.
De apibus. T.X.
De pauimentis, & ſolarijs. T.XI.
De lateribus faciendis. T.XII.
De roſato. T.XIII.
De oleo liliaceo. T.XIIII.
De oleo roſeo. T.XV.
De rodomelli. T.XVI.
De roſis uiridibus ſeruandis. T.XVII.
De horis. T.XVIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico, & milio, de florētibus ſatis, de recidēdo fœno. T.I.

m AIO Menſe locis frigidis, & humectis panicum ſeremus, & milium more, quo dixi. Nūc omnia prope, quæ ſata ſunt, florent, neq; tangi à cultore debebunt. Florent autem ſic. Frumenta, & ordeum, & quæ ſunt ſeminis ſingularis octo diebus florebunt, & deinde per dies XL. grandeſcent flore depoſito uſq; ad maturitatis euentum, q̄ uero duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, ceteraq; legumina. XL. diebus florent, ſimulq; grandeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſiue maritimis fœna recidantur, prius tñ q̄ exareſcant. Quod ſi pluuijs infuſa fuerint, conuerti ante non debent, q̄ pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De nouellæ uitis ſarmentis relinquēdis, & de pampinandis alijs uitibus. T.II.

NVNC conſyderemus nouellæ uitis ſarmenta, quæ protulit, & ei pauca, & ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata dureſcant. Non autem amplius reſectæ, & pullulanti uiticulæ, q̄ duæ, uel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriam uenti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne diſſipātibus uentis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. Hoc menſe pampinari conueniet, ſed tunc eſt opportuna pampinatio, cū teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis, hæc res uuas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis, & aperiendis nouis agris. T.III.

NVNC quoq; pingues agri, & herboſi proſcindantur, ſed ſi agros incultos uolueris aperire, conſiderabis, ſiccus, an humidus ſit ager, ſyluis, aut gramine, frutetis ueſtitus, aut filice. Si humidus erit, foſſarum ductibus ex omni parte ſicœtur. Sed apertæ foſſæ notæ ſunt, cęcæ uero hoc genere fiūt. Imprimunt̃ ſulci per agrū

tranſuerſi altitudine pedũ ternũ, poſtea uſq; ad medietatẽ lapi-dibus minutis replent, aut glarea, & ſuper terra, quã egeſſera-mus, æquatur. Sed foſſæ capita unã patentẽ foſſam petant, ad quã decliues decurrant, ita & humor deducetur, & agri ſpatia non peribunt. Si defuerint lapides, ſarmẽtis, uel ſtramine ſubie-cto cooperiant, uel qbuſcunq; uirgultis, ſed ſi nemoroſus eſt, ex-tirpatis, aut raro relictis arboribus excolat. Si lapidoſus, per ma-cerias ſaxo᷑ à turba collectas & purgari poterit, & inde muni-ri. Iuncus, & gramen, & filices frequenti aratione uincent. Sed filicem, ſi ſæpe fabam conſeras, uel lupinos, & ſi ſubinde naſcen-tem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.

De occandis uitibus arboribusq;, & rude cædenda, fodiendis ſe-minarijs, putandis oleis, & lupino uertendo. T. IIII.

HOC menſe arbores, & uites, quæ ablaqueatæ fuerãt, occare, hoc eſt operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam ſylua cædatur, quando omni fronde ueſtita eſt. Cædẽdi autem hic mo dus eſt, ut optimus operarius in alta ſylua modij ſpatiũ, medio-cris uero tertia minus poſſit abſcindere. Nunc & ſeminaria fo-diuntur aſſidue, & locis prægelidis, & pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur. At ſiquis lupinum ſtercorandi agri cã ſeminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. T. V.

HORTOrum ſpatia, quæ per autumnum ſeminibus implen-da deſtinantur, aut plantis, nunc conueniet paſtinare. Hoc mẽ ſe apium bene ſeritur, ſicut iam ante dictum eſt, uel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangen-tur. Porri quoq; planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis, mali punici, perſico emplaſtrando, citro inſerendo, & ficu plantanda, uel inſerenda, de zizipho, & palma plantã-dis. T. VI.

LOCIS CALIDIS nunc mala punica florere incipiũt. Ramus ergo cum flore (ſicut Martialis dicit) ſi obruto circa ar-borem fictili uaſe claudatur, & ne reſiliat, ligetur ad palũ, pro uaſculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam men-ſe locis calidis emplaſtrari perſicus poteſt. Locis frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quæ dicta eſt, diſciplina ſeruetur.

Nunc frigidis locis ziziphum conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmæ planta diſponitur.

De armentis, in eo de caſtrandis bobus. T. VII

NVNC *caſtrandi ſunt uituli, ſicut* Mago *dicit, tenera ætate, ut fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur. Sed hoc luna decreſcente uerno, uel autumno fieri debere p̄cipit. Alij ligato ad machinā uitulo, duabus āguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus ipſos neruos ap̄phendunt, qui græcæ* κρεμαςῆρες *dicuntur. His comprehēſis tentos teſticulos ferro reſecāt, et ita recidūt, ut aliq̄d de his capitibus neruoꝝ ſuoꝝ dimittatur hærere, quæ res & ſanguinis nimietatem probibet, & nō omnino iuuencos ſubducto robore uirilitatis effœminat. Nec admittendum eſt, quod pleriq; faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant, nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera uero caſtraturæ cinere ſarmentoꝝ, & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur à potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduò præbeantur ei teneræ arboꝝ ſummitates, & fruteta mollia, & herbæ uiridis coma, dulciora ſagina roris, aut fluminis. Pice etiam liquida miſto cinere, & modico oleo poſt triduum uulnera diligenter ungenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens uſus inuenit. Alligato enim iuuēco, atq; deiecto teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atq; ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis ſecuribus, uel dolabris, uel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, ut gladij ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardētis imprimitur, unoq; ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & uſtis uenis, ac pellibus à fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo uulnere nata defendit.*

De tonſuris ouium. T. VIII.

LOCIS *temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt. Sed tōſas oues hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini, fæces uini ueteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in unū corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare uicinum eſt, litori mergantur extremo, ſi in medijs terris paſcimus, aqua cœleſtis cum ſale paululū decocta ſub dio debebit pecorum tonſa, & uncta mēbra diluere. Hoc enim modo curatum*

pecus toto anno, nec ſcabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.

De caſeo faciendo. T.IX.

HOC menſe caſeum coagulabimus ſyncero lacte coagulis uel agni, uel hœdi uel pellicula, quæ ſolet pullorum uetribus adhærere, uel agreſtis cardui floribus, uel lacte ficulno, cui ſerũ debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Vbi ſolidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & preſſus ſubinde adiectis pro acquirenda ſoliditate ponderibus, trito, ac torrefacto ſale debet aſpergi, & iam durior uehementius premi. Poſt aliquot dies ſolidatæ iam formulæ per crates ita ſtatuãtur, ne inuicem ſe unaquæq; contingat. Sit autem loco clauſo, & à uentis remoto, ut teneritudinem ſeruet, atq; pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit, aut fiſtuloſus, quod eueniet, aut ſi parum prematur, aut ſales nimios accipiat, aut calore ſolis uratur. In recenti caſeo cõficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atq; ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritum, & frequẽter colatum congelãt. Qualẽcunq; etiam ſaporem uelis, efficere pṗteris, adiecto, quod elegeris, condimento, ſeu piperis ſeu cuiuſcunq; pigmenti.

De apibus. T.X.

HOC Menſe incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creãtur apiculæ, quas aliqui reges putãt, ſed græci eos οἴςρους appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quieſcentis examinis. Nunc papiliones abũdant, quos necemus, more, quo dixi.

De pauimentis, et ſolarijs. T.XI.

NVNC circa extremum menſem pauimenta in ſolarijs fiunt, quæ in frigidis regionibus, & ubi pruinæ ſunt, glacie ſuſpenduntur, & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſterniemus duplices ordines tabularum tranſuerſos, atq; directos, et paleam, uel filicem ſupra conſtituemus, et æqualiter æquabimus ſaxo, quod manum poſſit implere. Pedaneũ ſuper rudus inducimus, & aſſiduè uecte denſamus, tunc ante, q̃ rudus ſiccetur, bipedas, quæ per omnia lateraa canaliculos habeant digitales, iungemus, ita ut calce uiua ex oleo temperata, bipedarum canales, q inter ſe connectendi ſunt,

impleantur, & earum coniunctione rudus omne cooperiatur, nam ſiccata oīs materia unum corpus efficiet, & nullū transmittet humorem. Poſtea, ſex digitoꝝ teſtaceum ſuperfundimus, & frequenter uirgis uerberabimus, ne rimis poſſit aperiri. Tūc teſſelas latiores, uel tabellas qualeſcunq; marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc conſtructionem res nulla uitiabit.

De lateribus faciendis. T.XII.

HOC Menſe lateres faciendi ſunt ex terra alba, uel creta, uel rubrica. Nam qui æſtate fiunt, celeritate feruoris in ſumma cute ſiccantur interius humore ſeruato, quæ res ſciſſuris eos faciet aperiri. Fiunt autem ſic. Terra creta diligenter, & omni aſperitate purgata miſta cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri ſimilem deprimetur. Tunc ad ſiccādum relicta, ſubinde uerſabitur ad ſolis aſpectum. Sint uero lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

De roſato. T.XIII.

QVinq; libras roſæ pridie purgatæ, in uini ueteris. X. ſextarios mergis, et poſt. xxx. dies. x. diſpūati mellis libras adijcies, et uteris

De oleo liliaceo. T.XIIII.

PER olei libras ſingulas dena lilia curabis infundere, & uas uitreum. XL. diebus locare ſub dio.

De oleo roſeo. T.XV.

IN olei libras ſingulas roſæ purgatæ ſingulas uncias mittis, et VII. diebus in ſole ſuſpendis, & luna.

De rodomelli. T.XVI.

IN ſucci roſæ ſextarijs ſingulis libras ſingulas mellis admiſces, & diebus. XL. ſub ſole ſuſpendis.

De roſis uiridibus ſeruandis. T.XVII.

ROSAS nō dum patefactas ſeruabis, ſi in canna uiridi ſtante, fiſſa, recludas ita, ut fiſſuram coire patiaris, & eo tēpore cannam recidas, quo roſas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas, ac bene munitas ſub dio obruunt, ac reſeruant.

De Horis. T.XVIII.

IN Horarum menſuris Maius reſpondet Auguſto.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS IVNII.

De area paranda. T.I.
De meſſibus. T.II.
De agris proſcindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco, lenticula, faba, lupino colligendis. T.III.
De hortis, in eo de braſſica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro. T.IIII.
De pomis, in eo de flore punici, de pyro, de malo, zizipho, de ficu, de emplaſtratione. T.V.
De armentis, in eo de caſtratura, de caſeo, de tonſuris. T.VI.
De apibus, in eo de legendo, & conficiẽdo melle, uel cera, de ſeruandis examinibus, & ſignis eorum, & regibus, de inopia examinum ſupplenda. T.VII.
De pauimentis, & latere. T.VIII.
Qualiter fructuum uenturorũ experimẽta ſumantur. T.IX.
De oleo chamæmilleo. T.X.
De œnante. T.XI.
De alica. T.XII.
De Horis. T.XIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. T.I.

IVNIO menſe area paranda eſt ad triturã, cuius primo terra radatur, deinde effoſſa leuiter miſtis paleis, & amurca æquatur inſulſa. Quæ res à muribus, & formicis frumenta defendit. Tunc premenda eſt rotundo lapide, uel columnæ quocunq; fragmento, cuius uolutatio poſſit eius ſpatia ſolidare. Dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari, ac ꝑculcare compellunt. Et cum terra ungulis ſtricta fuerit, ſpectant ſolidam ſiccitatem.

De meſſibus. T.II.

NVNC primo ordei meſſis incipitur, q̃ conſumanda eſt ante q̃ grana arefactis ſpicis lapſa decurrãt, q̃a nullis, ſicut triticum, folliculis ueſtiunt̃. Quinq; modios reddere poteſt pleni agri opera una meſſoris experti, mediocris uero tres, ultimĩ ẽt minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliq̃tulum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc ẽt menſe poſtremo locis maritimis, & calidioribus, ac ſiccis tritici meſſis abſcinditur. Quam paratam eſſe cognoſces, ſi æqualiter ſpicarũ populus maturato rubore flaueſcat. Pars Galliaꝝ planior hoc cõpẽdio utit̃ ad metendũ, & præter boũm labores unius bouis opera ſpatium totius meſſis abſumit. Fit itaq; uehiculum, qđ duabus rotis breuibus fert̃, huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus recliues in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad ſpicarum menſurã conſtituuntur in ordinẽ ad ſuperiorẽ partem recurui. A` tergo uero eiuſdem uehiculi duo breuiſſimi temones figurantur, uelut amites baſternaꝝ. Ibi bos capite in uehiculum uerſo iugo aptatur, & uinculis, mãſuetus ſanè, qui non modum cõpulſoris excedat. Hic ubi uehiculũ per meſſes cœpit impellere, oĩs ſpica in carpentũ denticulis cõprehenſa cumulatur abruptis,

ac relictis paleis, altitudinem, uel humilitatem plerunq; bubulco moderante, qui ſequitur, & ita per paucos itus, ac reditus breui horarum ſpatio tota meſſis impletur. Hoc *campeſtribus locis, uel æqualibus utile eſt, & iis, qbus neceſſaria palea nõ habetur.*

De agris proſcindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco recolligendis. T.III.

NVNC *frigidiſſimis locis, quæ* Maio *ſunt prætermiſſa faciemus.* Agros *æque proſcindemus herboſis, & gelidis partibus.* Vineta *occabimus.* Colligemus *uiciã, fœnum græcum reſecabimus ad pabulum.* Hoc *menſe locis frigidis peragẽda eſt leguminum meſſis, itaq; lenticulam collectam, cineri miſtam, bene ſeruabimus, uel uaſis oleariis, aut ſalſamentariis, repletis, ſtatimq; gypſatis.* Nunc *& faba luna minuente uelletur.* Ante *lucem ſane, & ante q̃ luna procedat, excuſſa, & refrigerata ponatur.* Ita *gurguliones non patietur infeſtos.* Hoc *menſe lupinus colligitur, & ſi placuerit, ſtatim ſeparetur ex area, ſed longe ab humore eſt ponendus in horreis.* Sic *enim diutiſſime cuſtoditur, maxime ſi granaria eius afflauerit fumus aſſiduus.*

De *hortis.* T.IIII.

HOC Menſe *circa ſolſtitium braſſicam ſeremus, quam inchoãte transferemus auguſto, uel irriguo loco uel pluuia initiãte madefacto.* Apium *quoq; bene ſerere poterimus, betas, & radices, & lactucas, & coriandrum, ſi rigemus.*

De *pomis.* T.V.

HOC *etiam menſe ramus punici (ſicut ſupra diximus) poterit intra fictile uaſculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma reſtituat.* Nunc *pyra, uel mala, ubi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcunque uitioſa, ut ſuccus, qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora uertatur.* Hoc *etiam menſe locis frigidis zizyphum ſerere poterimus.* Nunc *caprificandæ ſunt arbores fici, ſicut in eius narrauimus diſciplina.* Aliqui *eas et hoc menſe inſerũt.* Locis *frigidis perſicus inoculatur, palmæ planta circumfoditur.* Hoc *menſe, uel iulio celebratur inſitio in pomis, q̃ emplaſtratio dicitur.* Solis *arboribus cõuenit, quibus pinguis ſuccus in*

corticę eſt, ut ficis, & oleis, ac ſimilibus, ut Martialis dicit, & piſco. Fit autē ſic. Ex nouellis ramis, & nitidis, ac feracibus gemmam, quę bene apparebit ſine dubio proceſſura, duobus digitis quadratis circumſignabis, ut ipſa ſtatuatur in medio, & ita ſubtiliter corticē leuabis acutiſſimo ſcalpro, ne gemma lędatur. Itē ex ea arbore, cui uelimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum, nitido tamē, atq; uberi loco. Tunc ibi conuenienter aſtringitur, & preſſum circa gemmam uinculis cogitur ſine germinis læſione cohærere, ut ea, quæ appoſitæ reddit, locum geniturę prioris includat, tūc luto ſuperlinis, & liberā gemmā relinques. Ramos ſuperiores eius arboris ſecabis, ac ſtirpes, et ab uno & uiginti diebus exactis reſoluto uimine uinculoꝝ repies externi ſeminis gēmmā mire in arboris alienæ membra tranſiſſe.

De armentis, in eo de caſtratura, de caſeo, de tonſuris. T. VI.

HOC etiā menſe uituli rectè, ut dictū eſt ante, caſtrantur. Nūc et caſeum rectè conficimus, et oues in frigida regione tondemus.

De apibus, aluearijs, & reliquis. T. VII.

HOC menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis reditum ſignis quam pluribus inſtruemur. Primū, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus, nam uacuæ ſedes fauorū, uelut concaua ædificia, uoces, quas acceperint, in maius extollūt. Quare cum murmuris ſonus magnus, & raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos à ſedibus ſuis, qui ſunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella teſtātur. Caſtrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod uas ita figuratum ſit, ut uelut inuerſi infudibuli anguſto ore fumum poſſit emittere, atque ita cedentibus apibus, mella reſcidentur. Ad examinis pabulum hoc tēpe pars fauoꝝ debet quinta dimitti. Sanè putres, ac uitioſi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum ſabanum fauis, ac diligenter expreſſis. Sed ante ꝙ premamus, partes fauorum corruptas, uel pullos habentes reſcidemus, nā malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus aptis uaſculis habendū eſt, atq; in ſummitate purgandum, donec

donec refrigerato calore muſti more deferueat. Nobilius mel erit quod ante expreſſionem ſecundam, uelut ſpōte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in uaſe æneo feruēti aqua pleno minute cōciſis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs uaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nunc ſi menſe ultimo, noua egrediuntur examina, cuſtos eſſe debebit attentus, quia nouellæ apes uagantibus animis iuuentute, niſi ſeruentur, effugiunt. Exeuntia in aditu ſuo morantur uno aut duobus diebus, quæ ſtatim nouis aluearijs excipiēda ſunt. Obſeruabit aūt cuſtos aſſiduus uſq; in octauam, uel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere, aut emigrare conſueuerunt, quamuis aliquæ ſtatim & procedere, et abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc ſunt. Ante biduum, uel triduum acrius tumultuātur, & murmurant. Quod ubi appoſita frequēter aure exploraſ agnouerit, ſolicitior aduerſum hæc eſſe debebit. Solent hæc ſigna et cū pugnaturæ ſunt, facere. Quarum pugnam cōpeſcit puluis, aut mulſæ aquæ imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuæ reparandā concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo, aut loco quocunq; ſuſpenderint, ſi unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem eſſe uniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uero duo, uel plura ubera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eē, quot uelut ubera uideris, confitentur. Vbi globos apium frequentiores uideris, uncta manu ſucco meliſſophylli, uel apij reges requiras. Sunt aūt paulo maiores, & oblongi magis q̄ ceteræ apes, rectioribus cruribus, neq; grandibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, ſine pilo, niſi forte pleniores, quaſi capillum gerunt in uentre, quo tñ non utuntur ad uulnus. Sunt alij fuſci, atq; hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui ſi frequenter uagatur cum examinibus, excectis alis reſeruetur, hoc.n. manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorum, uel trium uaſculorum multitudinem in unum cōferre poſſumus, dulci tñ liquore conſperſas apes, atq; incluſas, per triduum tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantū ſpiracula relinquemus in cella. Quod ſi uelis aluearium, cui per aliquam peſtem multitudo ſubducta eſt, populi adiectione reparare, cōſyderabis in alijs abundantibus, ceras fauorū, & extremitates, quæ pullos habent, & ubi ſignum naſcituri regis inueneris, cum ſobole ſua

recides, & in id aluearium pones. Eſt autem hoc futuri regis ſignum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent, unum maius, ac longius uelut uber apparet. Sed tunc transferendi ſunt, quando eroſis cooperculis ad naſcendum maturi capita nituntur exerere, nã ſi immaturos transtuleris, interibunt. Si autẽ ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu æris terreatur, aut teſtulæ, tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouũ uas herbis conſuetis, & melle conſperſum manu attrahat, aut trulla, et cũ in eo loco reqeuerit, ueſpere inter alia collocet.

De pauimentis, & latere. T.VIII.

HOC etiam menſe pauimenta faciemus ſub diuo, & lateres more, quo dixi.

Qualiter fructuũ uenturorũ experimẽta ſumant. T.IX.

GRAECI aſſerunt Aegyptios hoc more prouentũ futuri cuiuſq; ſeminis experiri. Areã breuẽ loco ſubacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuiſis ſpatijs oĩa frumenti, uel leguminum ſemina ſpargũt. Deinde in ortu caniculæ, q apud Romanos quartodecimo Calendarum auguſtarũ die tenet, explorant, quæ ſemina ortum ſydus exurat, quæ illæſa cuſtodiat. His abſtinẽt, illa procurant, qa indicium noxæ, aut beneficij, per annum futurum generi unicuiq;, ſydus aridum præſenti exitio, uel ſalute pmiſit.

De oleo chamæmilleo. T.X.

PER Olei libras ſingulas chamæmillæ herbæ florentis, aureæ medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, unciarum ſingularum pondus infundis, & quadraginta diebus in ſole cõſtitues.

De œnante. T.XI.

SYLVESTRES uuas, cum florent, ſine rore colligimus, et expandimus in ſole, ne quid reſtet humoris, & flos ad excutiendum ficcior apparetur. Tũc cribello ſpiſſo cerninus, ut grana nõ tranſeant, ſed flos ſolus decidat. Hunc in melle ſeruamus infuſo, & cum diebus. XXX. fuerit conditum, temperamus eo genere, & more, quo roſatum moris eſt temperare.

De alica. T.XII.

ORDEVM ſemimaturum, cui adhuc ſupereſt aliquid de ui- rore p manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut facile mola poſ- ſit infringi, & in modio uno ſalis aliquantum, dum molitur, mi ſcere curabis, ac ſeruas.

De horis. T.XIII.

IVNIVS, ac Iulius horarũ ſibi æqua ſpatia contulerunt.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

TITVLI MENSIS IVLII.

De iterãdis agris, de meſſe triticea, de extirpãdis uepribus, & ſi- lectis, de arboribus opiendis, puluerãdis nouellis. T.I.
De hortis, in eo de cæpullis, radicibus, atriplice, ocymo, malua, be ta, lactuca, porro, itẽ napis, et rapis cũ diſciplina ſua. T.II.
De pomis, in eo de emplaſtratione, de pyro, malo, citreo, ficu, pal ma. T.III.
De armentis, & gregibus, in eo de admittendis tauris, et arie- tibus. T.IIII.
De extirpando gramine. T.V.
De uino ſcyllite. T.VI.
De hydromelli. T.VII.
De aceto ſcyllitico. T.VIII.
De ſinapi. T.IX.
De horis. T.X.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris, de meſſe triticea, de extirpandis uepribus, et filicetis; de arboribus operiendis nouellis. T. I.

VLIO *Menſe agri, qui aprili proſciſſi fuerant, circa Calendas iterentur. Nunc locis temperatis tritici meſſis expletur, more, quo dictum eſt, ſyluestres agri utiliſſime extirpabuntur arboribus, atq; uirgultis, cum luna decreſcit, deſectis radicibus, atq; combuſtis.* Hoc *menſe arbores, quæ in meſſe ſteterant, ſectis meſſibus obruantur aggeſtione terrarum propter nimios ſolis ardores.* Opera *una.* XX. *maximas obruet. Nunc & nouellæ uites mane, & ueſpere iam calore depoſito effodi debent, & auerſo gramine puluerari.* Hoc *menſe utiliter uel ante caniculares dies filices extirpabis, & caricem.*

De hortis. T. II.

HOC *etiam menſe cepullas ſerimus irriguis, ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, ſi rigare poſſumus, & ocymum, maluas, betas, lactucas, & porros rigandos.* Hoc *menſe loco irriguo napos ſeremus, & rapa ſolo putri, & ſoluto, nec ſpiſſo. Locis humidis lætantur, & campis.* Sed *napus in ſicco, & propè tenui; atq; deuexo, & ſabuloſo melior naſcit. Loci proprietas utrunq; ſemen in alterũ mutat.* Nã *rapa in alio ſolo ꝑ bienniũ ſata mutant in napos, alio uero napus tranſit in rapũ.* Subactum *ſolũ ſtercoratum, uerſatumq; cõquirunt, quod & ipſis, & ſegetibus ꝓderit, quæ ibi anno eodẽ ſeruntur.* Iugero *rapoꝝ quatuor ſextarij, napi aũt quinq; ſufficiunt.* Si *ſpiſſa ſunt, interuelles aliqua, ut cætera roborentur.* Vt *uero ſemina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti craſſitudinem in caule ſuccides.* Tunc *in ſulcis diligenter ſubactis, octonis digitis ſeparata obrues, & inijcies terram, & calcabis, ita magna naſcentur.*

De pomis. T. III.

HOC etiam menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut ante de monſtraui, & pyrus, uel malus locis humidis nunc inſita me ex/plorante proceſſit. Hoc etiam menſe in pomis ſerotinis, quæ uber tate nimia ramos onerauerunt (ſicut prædixi) interlegēda ſunt, ſiqua uitioſa repereris, ut arboris ſuccum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nūc citri taleam loco irriguo frigidis re/gionibus me plantaſſe memini, & quotidianis animaſſe liquori/bus, quæ & naſcendo, & afferendo uotum felicitatis æquauit. Hoc tempore locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius pōt. Menſe iam medio palmæ planta circumfodi. Nunc locis tempera tis, amygdala matura ſunt ad legendum.

De armentis. T. IIII.

HOC tempore maxime tauris ſubmittendæ ſunt uaccæ, qa de/cem menſium partus ſic poterit maturo uere concludi, & certum eſt eas poſt uernam pinguedinem geſtientes ueneris amare laſci/uiam. Vni tauro quindecim uaccas Columella aſſerit poſſe ſuffi/cere, curandumq; ne cōcipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis omnibus in fœturam uacca ſubmitti. Si uero indigetur hoc gene/re, alternis temporibus onerandæ ſunt, maximeq; ſi eædē uaccæ alicui operi ſeruire cōſueuerunt. Hoc menſe arietes candidiſſimi eligendi, & admittendi ſunt mollibus lanis, in quibus nō ſolum corporis candor conſyderandus eſt, ſed ēt lingua, quæ, ſi maculis fuſcabitur, uarietatem reddit in ſobole. De albo plerunq; naſcit coloris alterius. De fuſcis nūquam (ſicut Columella dicit) poteſt albus creari. Eligemus arietem altum, procerum uentre ꝓmiſſo, & lanis candidis tecto, cauda lōgiſſima, uelleris denſi fronte la/ta, magnis teſtibus, ætatis primæ, qui tñ uſq; in octo ānos poteſt utiliter inire. Fœmina debet bima ſubmitti, quæ uſq; in quinquē nium fœturæ neceſſaria eſt, anno ſeptimo deficit. Eligenda eſt ua ſti corporis, & ꝓlixi uelleris, ac molliſſimi, lanoſi, & magni ute ri. Sed prouidendum eſt in hoc genere, ut pabuli ubertate ſature tur, & longe paſcat à ſentibus, qui & lanā minuunt, et corpus inadunt. Admittendi ſunt menſe Iulio, ut nati ante hyemē con/ualeſcant. Ariſtoteles aſſerit, ſi maſculos plures creari uelis, ad/

miſſuræ tempore ſiccos dies, & halitum ſeptentrionis eligẽdum, & contra eum uentum greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari uelis, auſtri captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſi ineundas matres, ut mortuarum, uel uitioſarũ numerus nouella ſobole reparetur. Autumno debiles quæq; pretio mutẽtur, ne eas imbecillas hybernum frigus abſumat. Aliqui duobus ante menſibus arietes à coitu reuocant, ut facem libidinis augeat dilatio uoluptatis. Quidam coire ſine diſcretione permittunt, ut hoc eis genere per annum totum fœtura non deſit.

De extirpando gramine. T. V.

HOC *menſe, cum ſol cancri tenebit hoſpitium, luna ſexta in capricorni ſigno poſita gramen ablatum graci aſſerunt nihil de radicibus rediturum. Item ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores non aqua, ſed eodẽ ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.*

De uino ſcyllite. T. VI.

HOC *Menſe uinum ſcyllite ſic facimus. Scyllam de montanis, aut maritimis locis ſub ortu canicularum lectam procul à ſole ſiccamus. Ex hac in uini amphoram unius libræ menſuram mittimus, inciſis ante tamen ſuperfluis, & abiectis folijs, quibus pars extrema uallatur. Quidam uelamina ipſa filo inſerta ſuſpẽdũt, ut uino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt. XL. dierum ſpatium ſerta, quæ appenſa ſunt, auferant. Hoc uini genus tuſſi reſiſtet, uentrem purgabit, flegma diſſoluet, ſpleneticis proderit, acumen præſtabit oculorum, concitabit digeſtionis auxilia.*

De hydromelli. T. VII.

INCHOANTIBVS *canicularibus diebus aquam puram pridie ſumis ex fonte. In tribus aquæ ſextarijs unum ſextarium non diſpumati mellis admiſces, ac diligenter per carenarias diuiſum quinque horarum ſpatio continuo per inueſtes pueros curabis agitare uaſa ipſa concutiens. Tunc XL. diebus, ac noctibus patieris eſſe ſub cœlo.*

De aceto ſcyllitico. T. VIII.

SQVILLAE albæ crudæ proiectis duris, atque extrinſecus
poſitis omnibus teneram medietatem ad libram, & ſex uncias p
minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim ſextarijs
merges. Vas ſignatum. XL. diebus patieris eſſe ſub ſole. Poſt abie
cta ſquilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato uaſe
transfundes. Aliud acetum digeſtioni, et ſaluti accomodū. Sqllæ
dragmas. VIII. aceti ſextarios. XXX. mittis in uaſculo, et pipis
unciā unā, mētæ, et caſiæ aliquantū, & poſt aliqđ tēpus uteris.

De ſinapi. T.IX.

SINAPIS ſemen admodum ſextarij unius & ſemis redige
re curabis in puluerem, cui mellis pōdo. V. olei hiſpani unam li
bram, aceti acris unum ſextarium miſces, & tritis omnibus dili
genter uteris.

De horis. T.X.

IVLII, & Iunij horas per menſurarum Libra compoſuit.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

TITVLI MENSIS AVGVSTI.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatio
ne uinearum locis frigidis. T.I.
De exili, & miſera uinea reficienda. T.II.
De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis ca
retis, atque filicetis. T.III.
De urendis paſcuis. T.IIII.

De hortis, in eo de rapa, & napo, de radice cum diſciplina ſua, de paſtinaca. T. V.
De pomis. T. VI.
De apibus. T. VII.
De aqua inuenienda. T. VIII.
De puteis. T. IX.
De aqua probanda. T. X.
De aquæ ductibus. T. XI.
De menſuris, & ponderibus fiſtularum. T. XII.
De omphacomelli. T. XIII.
De boris. T. XIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. T. I.

AVGVSTO menſe ultimo circa Calendas ſeptembres ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis uindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam mẽſe locis frigidiſſimis occatio uinearum fit.

De exili, & miſera uinea reficienda. T. II.

HOC tpẽ, ſi terra exilis in uinea ẽ, & uinea ipſa miſerior tres, uel quatuor lupini modios in iugero ſpargis, atque ita occabis. Quod ubi fruticauerit, euertiť, & optimũ ſtercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitiũ nõ cõuenit inferre uinetis.

De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis carectis, atq; filicetis. T. III.

NVNC locis frigidis pampinatur, locis uero feruentibus, ac ſiccis obumbratur potius uua, ne ui ſolis areſcat, ſi aut uineæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus carecta, atq; filiceta.

De urendis paſcuis. T.IIII.

NVNC *urenda ſunt paſcua, ut & altoꝝ frutiam feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis noua lætius ſuccedant.*

De hortis. T.V.

HOC *etiam menſe ultimo ſiccis locis rapa, & napus ferenda ſunt hac ratione, qua ante dictum eſt. Hoc mēſe ultimo, locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hyeme ſui uſum miniſtrent. Amāt terram pinguem, ſolutam, & diu ſubactam, qualem rapa. Toſum, & glaream reformidant. Gaudent cœli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpatijs grandibus, & alte foſſis. Meliores proueniunt in arenis. Seruntur poſt nouam pluuiam, niſi poſſint forte rigari. Quod ſatum eſt, ſtatim debet operiri leui ſarculo. Iugerum duo ſextarij, uel ut quidam, quatuor, cum ſerūtur, implent. Lætamen non eſt ingerendum, ſed potius paleæ, quia inde fungoſæ ſunt. Suauiores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres ſunt, & habēt folia latiora, & leuia, & cum iucunditate uirentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus folijs, & ſolo tenui caule dimiſſo, ſæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri uelis, ſemina die, et nocte melle macerabis, aut paſſo. Raphanū tamen, ſicut braſſicam, conſtat eſſe uitibus inimicum, nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiūt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus.*

De pomis. T.VI.

ETIAM *nunc emplaſtrantur arbuſta. Pyrum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborem citri.*

De apibus. T.VII.

HOC *Menſe crabrones moleſti ſunt alucarijs apum, quos perſequi, ac necare debemus. Nunc etiā quæ Iulio non excurrimus, exequamur.*

De aqua inuenienda. T.VIII.

NVNC, *ſi deerit aqua, eam quærere, ac ueſtigare debebis, quam taliter poteris inuenire. Ante ortum ſolis ijs locis, quibus aqua quærenda eſt, æqualiter pronus mento ad ſolum depreſſo iacens in terra ſpectabis orientem, & in quo loco criſpum ſubtili nebula aerem ſurgere uidebis, & uelut rorem ſpargere ſigno aliquo uicinæ ſtirpis, aut arboris prænotabis. Nam conſtat ſiccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere, ſed terrarum genus conſyderabis, ut poſſis uel de tenuitate, uel de abundantia indicare. Creta tenues, nec optimi ſaporis uenas creabit. Sabulo ſolutus exiles, inſuaues, limoſas, & ſpatio altiore ſubmerſas. Nigra terra humores, & ſtillicidia non magna ex hybernis imbribus, & liquore collecta, ſed ſaporis egregij. Glarea mediocres, & incertas uenas, ſed ſuauitate præcipuas. Sabulo maſculus, & arena, & carbunculus certas, & ubertate copioſos. In ſaxo rubro bonæ, & abundantes ſunt. Sed prouidendum eſt, ne inuentæ inter rimas refugiant, & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium, et in ſaxis, ſilicibus uberes, frigidæ, ſalubres. Locis campeſtribus ſalſæ, graues, tepidæ, inſuaues, quarum ſapor ſi optimus fuerit, noueris eas ſub terris exordium de monte ſumpſiſſe. Sed in medijs campis montanorum fontium ſuauitatem conſequentur, ſi umbrantibus tegantur arbuſtis. Sunt & hæc ſigna ueſtigandæ aquæ, quibus tunc credimus, ſi neq; lacuna eſt, neq; aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet, aut præterit. Iuncus tenuis, ſalix, ſyluatica, alnus, uitex, arundo, edera, cæteraq; ſi qua humore gignuntur. Locus ergo, ubi ſupradicta ſigna repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinq;, & proxime ſolis occaſum mundum uas ibi æreum, uel plumbeum interius unctum inuerſum ponatur in ſolo ipſius foſſionis. Tunc ſupra foſſæ labra crate facta de uirgis, ac frondibus, additaq; terra, ſpatium omne cooperiatur. Sequenti die aperto loco, ſi in eodem uaſe ſudores intrinſecus inueniẽtur, aut ſtillæ, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi uas figuli ſiccum, neque coctum eadem ratione ponatur, ac ſimiliter operiatur, altero uero die, ſi aquarum uena eſt, in præſenti uas concepto humore ſoluetur. Item uellus lanæ æque poſitum, uel coopertum, ſi tantum colligit humoris, ut alia die fundat expreſſum, copias ineſſe teſtabitur. Item lucerna oleo plena, & accenſa, ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimẽtis,*

aquas idem locus habebit. Item ſi in eo loco ſocum feceris, & terra uaporata humidum fumum, nebuloſumq; ructauerit, aquas ineſſe cognoſces. His itaq; repertis certa ſignorum firmante notitia, puteum fodies, & aquæ caput requires. Vel ſi plura ſunt, in unum colliges. Tamen maxime ſub radicibus montium in ſeptentrionali parte quærendæ ſunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresq; naſcuntur.

De puteis. T. IX.

SED *In fodiendis puteis cauendum eſt foſſorum periculum, quoniam plerunq; terra, ſulfur, alumen, bitumen educit. Quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & occupatis ſtatim naribus extorquent animas, niſi quis fugæ ſibi uelocitate ſuccurrat. Prius ergo, ꝗ deſcendatur ad intima, in eis locis lucernā ponis accenſam, quæ ſi extincta non fuerit, periculum non timebis. Si uero extinguetur, cauendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupabit. Quod ſi alio loco aqua nō poteſt inueniri, dextra, leuaq; puteos fodiemus, uſq; ad aquæ ipſius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, uelut nares itus agemus, qua nocens ſpiritus euaporet, quo facto, latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autem puteus latitudine octo pedum quoquouerſum, ut binos pedes ſtructura concludat, quæ ſtructura uectibus ligneis ſubinde deſetur, & ſtructa ſit lapide toſacio, uel ſilice. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſtione corrigatur. Sed dū foditur puteus, ſi terra non ſtabit uitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas undiq;, & eas traſuerſis uectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.*

De aqua probanda. T. X.

AQVAM *uero nouā ſic probabis, in uaſe æneo nitido ſpargis, & ſi maculam non fecerit, probabilis indicetur. Item decocta æneo uaſculo, ſi arenam, uel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item ſi legimina cito ualebit excoquere, uel ſi colore perlucido carens muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto ſunt putei, perforatis uſque ad infimam partem terris ad loca inferiora, poſſunt uicæ fontis exire, ſi uallis ſubiectæ natura permittat.*

De aquæ ductibus. T.XI.

CVM uero ducenda eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si p formam ducetur ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi. Cuius magnitudo pro aquæ menſura facienda eſt. Si p planum ueniet, inter ſexagenos, uel centenos pedes ſenſim reclinet structura in ſeſquipedem, ut uim poſſit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpelūcas librabimus, per quarum structuram perueniat. Sed ſi ſe uallis interſerat, erectas pilas, uel arcus uſq; ad aquæ iuſta ueſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam deijci patiemur, & explicata ualle cōſurgere. Sed quod eſt ſalubrius, et utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis craſſi, & ex una parte reddantur anguſti, ut palmi ſpatio unus in alterum poſſit intrare, quas iuncturas uiua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed ante q̄ in ijs aquæ curſus admittatur, fauilla per eos miſta exiguo liquore decurrat, ut glutinare poſſit, ſiqua ſunt uitia tuborum. Vltima ratio eſt plumbeis fiſtulis ducere, quæ aquas noxias reddunt, nam ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam, uel inops uena procuret.

De menſuris, & ponderibus fiſtularum. T.XII.

MENSVRA uero fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria. X. pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria noningentas. LX. Quinquagenaria ſimiliter. X. pedū pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadringenta. LXXX. Tricenaria pondo tricentaſexaginta. Vicenaria pondoducenta. XL. Octonaria pondo nonagintaſex.

De omphacomelli. T.XIII.

IN uuæ ſemiacerbæ ſucci ſextarijs ſex, mellis triti fortiter duos ſextarios debebis iſundere, et ſub ſolis radijs diebus. XL. decoq̄re.

De horis. T.XIIII.

AVGVSTVM maio per ſolis curſus æquauit.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS SEPTEMBRIS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de ſtercorando. T.I.
De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T.II.
De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, & diuerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. T.III.
De ſerendo ordeo canterino. T.IIII.
De lupino ſerendo. T.V.
De piſo ſerendo. T.VI.
De ſiſamo ſerendo, et proſcindendis agris ad medicam. T.VII.
De uicia, fœno græco, & farragine ſerendis. T.VIII.
De lupino ſerēdo, q̄ natus euertat, ut loca fœcūdet exilia. T.9.
De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. T.X.
De uindemia celebranda. T.XI.
De panico, & milio metendis, et faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupijs. T.XII.
De hortis, in eodē de papauere, braſſica, thymo, origano, cappari cū diſciplinis ſuis, itē gith, naſturtio, anetho, radicibus, paſtinacis, cærefolio, lactuca, betis, coriādris, rapis, et napis. T.xiij.
De pomis, in eo de tubere. T. XIIII.
De pauimentis ſolariorum, et lateribus. T.XV.
De diamoro. T.XVI.
De ſeruandis uuis. T.XVII.
De uite, cuius fructus humore putreſcit. T.XVIII.
De boris. T.XIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de ſtercorando. T.I.

SEPTEMBRI *Menſe ager pinguis, & qui diu tenere conſueuit humorem, tertia uice arabitur, quamuis humido anno poſſit et antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo auguſto arari diximus, iteratur, & ſeritur. Graciles cliui nunc primũ arãdi ſunt, & ſerendi ſtatim circa æquinoctium. Agri nunc ſtercorãdi ſunt, ſed in colle ſpiſſius, in campo rarius, lætamina diſponentur, cum luna minuitur, quæ res, ſi ſeruetur, herbis officiet. Vni iugero aſſerit* Columella. XXIIII. *ſtercoris carpenta ſufficere.* In plano *uero.* XVIII. *Sed ijdem cumuli tot diſſipandi ſunt, quot ea die poterunt exarari, ne ſtercora exiccata nihil proſint. Eijciuntur quidem lætamina, & qualibet hyemis parte. Sed ſi tempore ſuo eijci aliqua ratione non poterunt, ante q̃ ſeras, more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, uel caprinum manu proijce, & terram ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare uno tempore, ſed frequenter, & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus uero minus requirit. Sed ſi lætaminis copia non abũdat, hoc pro ſtercore optime cedit, & ſabuloſis locis cretam, uel argillam ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſſis ſabulonem. Hoc etiam ſegetibus proficit, & uineas pulcherrimas reddit, nam læ tamen in uineis ſaporem uini uitiare conſueuit.*

De ſerendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T.II.

HOC *mẽſe uliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctiũ triticum, & adoreum ſeretur, dum ſerenitas conſtat, ut radices frumenti ante hyemem conualeſcant.*

De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris, & diuerſis remedijs ad ſationem pertinentibus. T.III.

SOLET terra humorē ſalſum uomere, qui ſegetes necat. Vbi hoc fit, columbinū ſtercus aut cupreſſi folia oportet inſpergere, et ita ut eadē miſceanť, inarare. Melius tñ oibus remedijs erit, ſi aquarius ſulcus noxiū deducat humorē. In mediocris agri iugero. V. tritici modios, & adorei totidē conſeremus, nā quatuor ager pinguis accipiet. Si modiū quo ſereť, hyenæ pelle ueſtieris, et ibi aliquādiu qđ ſerendū eſt, eſſe patieris, ſata bñ prouenire firmantur. Itē qm̄ quædā aialia ſubterranea ſectis radicibus necāt plerūq; frumenta, cōtra hæc pderit, ſi herbæ, quæ ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus una nocte madefaciat quæ ſpargenda ſunt ſemina, uel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita, ſi aqua diluať, & eodem quæ ſerenda ſunt, macerenť humore. Aliq, ubi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia uitioꝝ inſulſa amurca, uel prædicta aqua ſulcos, & aratra perfundūt.

De ſerendo ordeo canterino. T. IIII.

NVNC gracili ſolo ordeū ſeriť canterinū modijs. V. p iugerū. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte lætamē aſpergas.

De lupino ſerendo. T. V.

NVNC, uel maturius aliquāto, lupinus ſeriť in qualicunque terra, uel crudo ſolo, cui hoc pderit, ut ſeratur ante, q̄ frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur, cretā reformidat. Amat exilē terram, atq; rubricam. X. modijs iugeri menſura completur.

De piſo ſerendo. T. VI.

HOC Menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili, et ſoluta, loco tepido, cælo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, uel tres ſparſiſſe ſufficiet.

De ſiſamo ſerendo, et proſcindendis agris ad medicam. T. VII.

NVNC ſiſamum ſeritur putri ſolo, uel pinguibus arenis, uel terra congeſtitia. Iugero quatuor, uel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc menſe poſtremo prima uicæ agros proſcindemus, q habituri ſunt medicam.

De uicia, fœno græco, & farragine ſerendis. T. VIII.

NVNC *uiciæ prima ſatio eſt, & fœni græci cum pabuli cauſa ſeruntur.* Viciæ. VII. *modij iugerum æque & fœni græci ſemen implebit.* Farrago etiam loco reſtibili ſtercorato ſeritur ordei can terini in iugero. X. modios ſpargimus circa æquinoctium, ut an te hyemem conualeſcat. Si depaſci ſæpius uelis, uſq; in maiũ mẽ ſem eius paſtura ſufficiet, quod ſi ex ea ſemẽ etiam redigere, uſq; ad martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino ſerendo. T. IX.

HOC Menſe, ut loca fœcundentur exilia, lupinus circa idus ſe ritur. Et ubi creuerit, uertitur uomere, ut putreſiat excíſus.

De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. T. X.

NVNC prata ſi libuerit, poſſumus nouella formare. Si eligen/ di facultas eſt, locum pinguẽ, roſidum, planum, leniter inclina/ tum, uel huiuſmodi uallẽ deputabimus, ubi humor nec ſtatim præcipitari cogit, nec diu debet inhærere. Poteſt qdẽ & ſoluto, & gracili ſolo prati forma ſi riget, imponi. Extirpãdus eſt itaq; locus hoc tpe, et liberãdus impedimentis omnibus, uel herbis la tioribus, & ſolidis, atq; uirgultis. Deinde cũ frequenter exercita/ tus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, et gle bis ubiq; cõfractis, ſtercoret luna creſcẽte recẽti lætamine. Ab un gulis iumentorum ſumma intentione ſeruet intactus, pcipue quo/ ties humeſcit, ne inæquale ſolũ reddant mollibus locis impſſa ue/ ſtigia. Sed ſi prata uetera muſcus obduxerit, abradẽdus eſt, & ſcalptis eiſdẽ locis fœni ſpargẽda ſunt ſemina, & qđ ad necãdũ muſcũ prodeſt, cinis ſæpius ingerẽdus. Quod ſi ſterilis factus eſt locus carie, incuria, uetuſtate, exaret, ac de nouo rurſus æquet. Nam prata ſterilia plerũq; arare conueniet. Sed in nouo prato rapa cõſerere poſſumus, quorum meſſe finita, cætera, quæ dicta ſunt exequemur. Viciam tñ fœni ſeminibus miſtam poſt hæc ſparge/ mus. Rigari uero ante q̃ durum ſolũ fecerit, non debebit, ne eius cratem minus ſolidam uis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. T. XI.

HOC Menſe locis tepidis, maritimisq; celebranda uindemia eſt, frigidis apparanda. In dolijs picandis hic modus erit, ut do/ lium

lium ducentorum congiorum. XII. libris picatur. deinde pro minoris æſtimatione ſubducas. Sed maturitatem uindemiæ cognoſcimus hoc genere. Si expreſſa uua, uinacia, quę in acinis celant, hoc eſt grana, ſint fuſca, & nõnulla propemodũ nigra, quã rẽ naturalis maturitas facit. Diligẽtiores optimæ æræ in decẽ picis libras unã librã miſcent, quæ et odori proficit, et ſapori, et picẽ lenitate permulcens frigoribus eã non patit diſſilire. Picis tñ guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſæpe uina eius amaritudine uitiantur.

De panico, & milio metendis, & faſelo ad eſcam ferendo, et apparandis aucupijs. T. XII.

NVNC *quibuſdam locis panicum metetur, & miliũ. Tempore hoc faſelus ad eſcam feratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium, noctuæ, cæteraq; inſtrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris.*

De hortis. T. XIII.

NVNC *papauer ſeritur locis ſiccis, et calidis, poteſt et cũ alijs oleribus ſeminari. Fertur utilius prouenire, ubi uirgæ, & ſarmẽta combuſta ſunt. Tempore hoc braſſicam ſeres utilius, ut plãtas eius nouembri inchoante tranſponas, de quibus & hyeme olus, & uere poſſit cyma produci. Hoc menſe ſpatia hortorum, quæ p uernum ſeminibus impleturus es, alte tribus pedibus paſtinare debebis, et luna decreſcente his ſtercus inferre. Hoc menſe ultimo thymum ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſſit & ſemine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa æquinoctium ſeres origanum, ſtercorari, ac rigari, donec conualeſcat, appetit. Amat loca aſpera, atq; ſaxoſa. Hiſdem diebus ſeritur capparis, late ſerpit, ſucco ſuo terris nocet. Serẽdum eſt ergo, ne pœdat ulterius, circũueniente foſſato, uel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco, & gracili, herbas ſpõte perſequitur, floret æſtate. Sub occaſu uergiliarum capparis areſcit. Cith hoc menſe ultimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturtium ſeremus, & anethum locis temperatis, & calidis, & radices locis ſiccis, & paſtinacas, et cærefolium circa octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa, & napos.*

De pomis. T. XIIII.

MENSE ſeptembri circa Calendas octobres, uel februario tuberes ſeremus ſobole, uel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta diuulſa, bubulo fimo linatur, ac luto, ſtatuatur pingui terra, & ſubacta ſubditis conchis, & marina alga, terris magna ſui parte condatur. Alij pomis ſtatim grana decuſſa, & ſole ſiccata, pingui, & propè cribrata terra autūno tria ſimul ponunt, quæ feruntur in unū coire uirgultum, quod aſſidua rigatione iuuandum eſt, atq; foſſura, q̃ ſolum leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat. Poſt annū deinde, uel aliquāto tardius quæ fuerit de ſemine planta trāsfert, & hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe ianuario ultimo, uel februario tuberꝭ ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. Inſeritur aūt malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici, melius trunco fiſſo, q̃ corticæ; deſuper qualo, uel fictili uaſe muniatur repletis uſq; propè ſummitatem ſurculis terra ſubacta, cū ſtercore. Proſunt tuberibus, quæ malis prodeſſe memoraui. Tuberes ſeruabuntur, ſi obruantur in milio, uel urceolis picatis, et oblitis.

De pauimentis ſolariorum, & latere. T.XV.

HOC etiam menſe pauimenta in ſolarijs, & lateres faciemus eo more, quo maio menſe deſcripſi.

De diamoro. T.XVI.

SVCCVM mori agreſtis paululum facies deferuere. Tūc ſucci ipſius duas partes, & unam mellis admiſces, & miſta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De ſeruandis uuis. T.XVII.

VVAS, quas ſeruare uolumus, legamus illæſas, neq; acerbitate rigidas, neq; maturitate defluentes, ſed quibus eſt & granum luce penetrabili ſplendidum, & tactus cum molli iucunditate calloſus. Siqua ſunt corrupta, uel uitioſa, reſecemus, nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimēta æſtiui caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice oportet ambiri, atq; ita in loco ſicco, frigido, & obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De uite, cuius fructus humore putreſcit. T.XVIII.

VITIS, cuius fructus humore putreſcit, p latera pampinan da eſt ante trigeſimum uindemia diem, & ſola frons illa ſeruan da eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimiũ defendit à uertice.

De horis. T.XIX.

SEPTEMbris, & Aprilis dies horis ſimilibus conſeruntur.

Hora	I.	pedes	XXIIII.
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

TITVLI MENSIS OCTOBRIS.

De adoreo, & tritico, & ordeo canterino, & eruo, & lupino, & piſo, & ſiſamo, & faſelo ſerendis. T.I.
De lini ſemine ſerendo. T.II.
De notãda uitiũ fertilitate, qua puidebimus pãctioni. T.III.
De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, et arbuſtis. T. IIII.
De ablaqueanda nouella. T.V.
De utilitate propagandæ nunc uineæ. T.VI.
De inſerendis arboribus, uel uitibus. T.VII.
De oliuetis inſtituendis, & colendis, lætandis, uel remedys eorũ, uel foſſis, riuisq; purgandis. T.VIII.
Remedium, ſi uua compluta eſt. T.IX.
De oleo uiridi faciendo, & laurino. T.X.
De hortis, in eo de intybis, de carduis, de ſinapi, malua cũ diſci plinis, item de anetho, cæpulla, mẽta, paſtinaca, thymo, ori gano, cappari, beta, armoracæa, porro transferendo, & ocy mo. T.XI.

De pomis, in eo de palmis, piſtaceis, cerafis, et alijs pomis, quorũ
p menſes ſuos diſciplina digeſta ē, itē de cōdiēdis pomis. T. xij.
De apibus. T. XIII.
Quæ græci, uel alij ſuper uina condienda, curandaq; dixerunt. T. XIIII.
De roſato ſine roſa. T. XV.
De uinis pomorum. T. XVI.
De œnomelli. T. XVII.
De defruto, caroeno, ſapa. T. XVIII.
De paſſo. T. XIX.
De cydonite. T. XX.
De fermento muſteorum ſeruando. T. XXI.
De uua paſſa. T. XXII.
De boris. T. XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIB. VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, & eruo, lupino, & piſo, & ſiſamo, & faſelo ſerendis. T. I.

OCTOBRI menſe adoreum ſeremus, ac triticum. Iuſta ſatio eſt à decimo Calendarũ nouembrium, uſque ad ſextum idus decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur, ac ſpargitur. Hoc etiam menſe ſeremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur macra, & ſicca terra, uel multum pingui. Nã quia hoc ſemine macreſcunt arua, pingui uimitur agro, alteri non habet quod amplius nocere poſſit, cum propter macritatem ſemen aliud ferre nõ ualeat. Læto agro non eſt ſerẽdum etiam nunc eruum, lupinus, & piſum, & ſiſamum. Seremus (ut dixi) ſiſamum uſq; ad idus octobres, & faſelum, tamen terra pingui, ac reſtibili agro, quatuor modijs iugerum complebimus.

De lini ſemine ſerendo. T. II.

HOC menſe lini ſemen ſeremus, ſi placet, quod pro malitia ſui ſerendum non eſt, nam terræ uber exhaurit. Sed ſi uelis loco pinguiſſimo, et modice humido ſeret in iugero. VIII. modijs. Aliq macro ſolo ſpiſſum ſerūt, ita aſſequunt, ut linum ſubtile naſcat.

De notanda uitium fertilitate, quam prouidebimus panctioni. T. III.

NVNC opportuna uindemia eſt, cuius tempore notanda eſt fœcunditas uitium, & notis quibuſcunq; ſignanda, ut ex his ad ponendum ſarmenta poſſimus eligere. Aſſerit autem Columella explorari fœcunditatem uno anno nō poſſe, ſed quatuor, quo numero cognoſcitur uera generoſitas ſurculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, et arbuſtis. T. IIII.

HOC menſe poſtremo, ubi calidi, ac ſicci aeris qualitas eſt, ubi exilis, & aridus eſt campus, ubi collis præruptus, aut macer, uites utiliſſime ponuntur, de quibus ſatis menſe februario diſputaui. Nunc locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis quæcunq; de paſtinis, de uitibus ponendis, putandis, propagandis, reparādis, uel arbuſto faciendo, ante dicta ſunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebæ hybernis imbribus adiuuentur. Sic & humorē ſitientibus conferunt, & reciſa, uel merſa glacie nō aduruntur, quia talibus locis pruinarum uis, & natura neſcitur.

De ablaqueanda nouella. T. V.

POST Idus Octobris ablaqueanda eſt omnis nouella uinea ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus, aut ſulcis, ut amputentur radices ſuperuacuæ, quas produxit æſtate, quæ ſi conualuerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit uitis in ſummitate ſuſpēſa, quæ res eam frigori obnoxiam facet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut noua plaga corpori uitis impſſa ui ſecuturi algoris uratur. Recidemus autē relicto digiti ſpatio. Et ſi placida ibi hyems eſt, apertas relinquemus uites, ſi uiolenta, ante decembres Idus operiemus, ſi perfrigida, aliquantum columbini ſtercoris ſub ipſe hyeme circa uiticularum ueſtigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum eſſe quinquennio.

De utilitate propagandæ nunc uineæ. T.VI.

HOC *tempore icirco locis, quibus dixi, propagatio melior ẽ, quia firmandis radicibus uitis incumbit, cum proferendi palmites, eam cura non permouet.*

De arboribus inſerendis, uel uitibus. T.VII.

HOC *menſe aliqui uites, & arbores locis calidiſſimis inſerere conſueuerunt.*

De olinetis inſtituendis, & colendis, uel remedijs eorum, uel oliuis condiendis, uel foſſis, riuisq; purgandis. T.VIII.

NVNC *etiam locis calidis, & apricis olineta inſtituemus more, uel ordine, quẽ februarius menſis oſtendit. Seminaria quoq; olearum locis talibus faciemus* hoc tempore, & *omnia, quæ ad oleam pertinebunt*. *Oliuas quoq; albas condiemus, ſicut poſtea referetur.* Hoc *tempore ablaqueandæ ſunt arbores oleæ prouincijs ſiccioribus, ac tepidis, ita ut eis à ſuperiori parte humor poſſit induci.* Omnem *ſobolem conuelli* Columella *præcipit, mihi autem uidetur paucas dimitti ſemper, ac ſolidas, ex quibus uel in uetuſtate, matris loco delecta ſuccedat, uel melius nutrita, et aggeſtæ terræ beneficio, & iam ſuas habens radices ad olinetũ faciendum ſine cura ſeminarij transferať arbuſcula.* Nũc, *ſi ſup petit, intermiſſo triennio ſtercoranda ſunt olineta locis maxime frigidis.* Caprini *ſtercoris ſex libræ uni arbori, uel cineris modij ſinguli ſufficient.* Muſcus *tñ ſemper radatur arboribus.* Et *putẽtur (ſicut* Columella *dicit) octo annorum ætate tranſacta.* Videť *mihi unoquoq; anno ſicca, & infructuoſa cum aliqua debilitate naſcentia debere recidi.* Quod *ſi fructus arbor lætos non afferet, terebretur gallica terebra uſq; ad medullam foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea uehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca inſulſa, uel uetus urina fundatur.* Hoc *enim uelut coitu ſteriles arbores uberantur, quas tñ duráte malitia oportebit inſerere.* Hoc *menſe foſſas, riuosq; purgabimus.*

Remedium, ſi una compluta eſt. T.IX.

GRAECI *iubent, ſi unã nimius imber infuderit, poſtea quã muſtũ eius primo ardore feruebit, ut ad alia uaſcula trãsferať.*

Ita ꝑpter naturæ grauitatē remanens aqua ſubſidet, & tráſlatum uinū pure ſeruabit, relicto qcqd ſe illi ex imbre miſcuerat.

De oleo uiridi faciendo, & laurino. T.X.

NVNC oleum uiride faciemus hoc genere. Oliuam quãrecentiſſimam, cū uaria eſt, colligis, et ſi diebus aliquot collegeris, expandis, ne caleſiat. Siqua ibi putris, aut ſicca eſt, remoues. Vbi uero compleueris modū factorų, ſales tritos, uel non tritos, qđ eſt melius, in oliuam eandē mittis per decem modios, tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitam in nouis caniſtris eſſe patieris, ut pernoctet cum ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores, ac mane premi incipiat, olei meliorē fluxū redditura, ſalis ſapore cōcepto, canales ſanè, & oīa receptacula olei calida aqua prius lauabis, ut nihil de anni præteriti rancore cuſtodiant. Focos ēt non propius admouebis, ne olei ſaporem fumus inficiat. Nūc menſe poſtremo locis ſiccis, & calidis ad oleum faciendum lauri bacas legemus.

De hortis. T.XI.

MENSE Octobri ſerenda ſunt intyba, quæ hyeme ſeruiant. Amant humores, & terram ſolutã. Arenoſis, & ſalſis locis, atq; maritimis ſumma proueniunt. Area his planior appareť, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur, quas cum ponemus, radices earū ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus, ternum pedum ſpatio ſeparamus incrementi cã, pedali ſcrobe depoſitas binas, aut ternas. Cinerē ſæpe ſub hyeme diebus ſiccis, fimumq; miſcebimus. Hoc menſe ſinapim feremus, terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſtitiam, quamuis ubicunq; naſcatur, ſarculari debet aſſidue, ut reſpergatur puluere, quo fouet, nō minus gaudet humore, de quo ſemen legere di ſponis, ſuo loco eē patieris, qđ ad eſcam parabis, robuſtius facies tráſferēdo. In ſinapi uetus ſemen inutile eſt, uel ſationi, uel uſui, quod dentibus fractū ſi intus uiride uidebiť, nouū eſt, ſi albū fuerit, uetuſtatē fatetur. Hoc menſe malua ſerenda eſt, q̃ occurſu hyemis ab incremēti lōgitudine reprimeť. Loco pingui delectať, et humido, gaudet lætamine. Transferunť plantæ eius, cū cœpint folia quatuor habere, uel quinq;. Melius comprehendit eius plãta, quæ tenera eſt, maior enim tranſlata languebit. Sapor illis

eſt melior,ſi non transferantur,ſed ne cito erigantur in caulẽ, in medio earũ glebulas conſtitues,aut lapillos.Rara ponenda eſt, ſarculo delectatur aſſiduo,ſic liberandæ ſunt herbis,ne motũ ſentiant in radice.Si transferendis plantis nondum facias in radice ſeſſiles fient.Nunc ẽt locis temperatis,& calidis anethũ ſeremus. Cepullæ ſerunt̃ etiã hoc menſe,uel menta,et paſtinaca, thymũ, & origanum,& cappar menſis initio.Item betam locis ſiccioribus,nec non armoraceam ſeremus,uel transferemus ad culta,ut melior fiat,nã hæc agreſtis eſt raphanus.Nunc porrum uerno ſatum transferre debemus,ut creſcat in capite.Sanè ſarculis circũfodiatur aſſidue,& cõprehenſa porri planta uelut tenacibus alleuet̃,ut inanitas ſpatij,quæ radicibus ſuberit, incremẽto capitis ſuppleatur.Ocymum quoq; etiam nunc ſeremus,quod citius naſci fertur hoc tempore,ſi aceti imbre leuiter ſpargatur infuſum.

De pomis. T.XII.

CVI *placet curas agere ſeculoꝝ,de palmis cogitet cõſerendis. Hoc igitur menſe dactyloꝝ non ueterum,ſed nouoꝝ,ac pinguium recentia oſſa debebit obruere,terræ cinerem miſcere. Si plantam uelit,ponenda eſt Aprili menſe,uel maio. Locis delectatur apricis,& calidis.Fouenda eſt,ut creſcat,humore. Terrã ſolutã uel ſabulonem requirit,ita tñ,ut quando planta deponit̃, circa eam,uel ſub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur, aut bima Iunio menſe,uel Iulio incipiente. Circũfodiatur aſſidue,ut rigatione cõtinua æſtatis uincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus ſalſis iuuant̃,quæ infici debẽt ſalibus, ẽt ſi tales eas natura nõ præbuit.Si ægra eſt arbor,fæces uini ueteris ablaqueatæ oportet infundi,uel radicum ſuperuacua capillamenta decidi,uel cuneum ſalicis interfoſſis radicibus premi.Conſtat aũt locum propè nullis utilem fructibus,in quo palmæ ſponte naſcuntur.Piſtacia ſeruntur autumno,& menſe octobri ſobole,et nucibus ſuis.Sed melius ipſa piſtacia iũcta ponunt̃ mas, ac fœmina. Marem dicunt,cui ſub corio uelut oſſei longi uident̃ latere teſticuli.Qui diligentius facere uoluerit,pertuſos caliculos,& ſtercorata terra repletos parabit,& in his piſtacia terna cõſtituet, ut ex omnibus germen quodcunq; procedat, quod ubi conualuerit planta,hinc facilius transferat̃ menſe Februario. Amat locũ calidum,ſed humectum,& rigatione gaudet,& ſole.Inſerit̃ tere-*

bintho menſe Februario, uel Martio, at alij amygdalo inſeri poſ ſe firmarunt. Ceraſus amat cœli ſtatum frigidum, ſolũ uero poſi/ tionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non põt ſuſtinere. Montana, uel in collibus cõſtituta regione læ/ taẽ. Ceraſi plantam ſylueſtrẽ transferre debemus menſe octobri, uel nouembri, & eam primo ianuario, cũ comprehendit, inſere/ re. Plantaria uero creari poſſunt, ſi pdictis menſibus ſpargantur poma, quæ ſumma facilitate naſcenẽ. Ego ſic huius arboris facili/ tatem probaui, ut uirgulta ex ceraſo pro amminiculis p uineã poſita in arborem proſiluiſſe confirmem. Et Ianuario menſe ſeri põt. Inſeritur menſe Nouembri melius. Vel, ſi neceſſe ſit, extremo ianuario. Alij et octobri inſerẽda eſſe dixerunt. Martialis in trũ/ co inſeri iubet. Mihi inter corticem, & lignũ feliciter ſemp eue/ nit. Qui in trunco cõſerunt, ſicut Martialis dicit, oẽm lanuginẽ quæ circa eſt, auferre debebũt, quæ ſi remanſerit, inſitis nocere ma/ nifeſtat. In ceraſis hoc ſeruandũ eſt, et in omnibus gummatis, ut tunc inſeranẽ, qñ his uel nõ ẽ, uel deſinit gũmi effluere. Ceraſus inſeriẽ ĩ ſe, in prũno, in platano, ut alij in populo. Amat ſcrobes altas, ſpatia largiora, aſſiduas foſſiones. Putari in ea putria, et ſicca debebunt, uel quæ denſius arctata protulerit, ut rareſcat. Fimum nõ amat, atq; inde degenerat. Ceraſa ut ſine oſſe naſcan tur, fieri Martialis hoc dicit. Arborẽ teneram ad duos pedes recĩ des, et eã uſq; ad radicem ſindes, medullã partis utriuſq; ferro cu rabis abradere, & ſtatim utraſq; partes in ſe uinculo ſtringis, et oblinis fimo & ſummã partem, et laterũ diuiſuras. Poſt annum cicatrix ducta ſolidaẽ. Hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructũ nõ attulerunt, inſeris, & ut aſſerit, ex his ſine oſſibus poma naſcẽ tur. Si ceraſus cõcepto humore putreſcit, in trunco foramen accĩ/ piat, quo poſſit educi. Si formicas patiẽ, ſuccũ portulacæ debebis infundere, cum aceti media parte pmiſtum, uel uini fecibus trun cum arboris florentis adlinire. Si æſtu canicularum fatigaẽ, triũ fontium ſingulos ſextarios ſumptos poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubeamus influere ſic, ne remedium luna deprehendat, uel herbam ſymphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, uel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Ce/ raſa non aliter, q̃ in ſole uſq; ad rugas ſiccata ſeruantur. Menſe octobri aliqui mali arborem calidis, et ſiccis regionibus ponunt, & cydonia circa nouembres Calẽdas, & ſorbum, uel amygdala

in ſeminariis obruunt, & pini ſemen aſpergunt. Hoc menſe poma condiẽda ſunt, atq; ſeruanda eo more, quo in ſingulorum titulis continetur, uelut quæq; matura proceſſerint.

De apibus. T.XIII.

HOC *etiam menſe aluearia caſtrabuntur more, quo dictum eſt, quæ tamen oportet inſpicere, & ſi abundantia eſt, demere, ſi mediocritas, partem mediam relinquere p hyemis inopia, ſi uero ſterilitas apparet in cellis, nil prorſus auferre. Mellis uero, et ceræ ſuperius eſt demonſtrata confectio.*

Quæ græci, uel alij ſuper uina condienda, curandaq; dixerunt.
T.XIIII.

NE *lecta prætereã, quæ græci ſua fide media de cõdiendi uini genere diſputarunt, demõſtrare curaui, q uini naturã tali rõne diſcernunt, & hanc in eo uolunt eſſe diſtantiã, ut qđ dulce eſt, grauius dicant, qđ albũ, & aliquatenus ſalſum, cõuenire ueſicæ, qđ croceo colore blandit, digeſtioni accõmodũ, qđ albũ, & ſtipticum pdeſſe ſtomacho laxiori. Tranſmarinũ pallorẽ facere, & tñ ſanguinẽ non creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis ſuaue, albis uero plerũq; mediocre. Incõdiendo ergo uino aliq græcorũ muſtum decoctũ ad medietatẽ, uel tertiã partẽ uino adijciunt. Alij græci ita iubent aquã marinam mundã de puro, & quieto mari, quã anno ante cõpleuerint, reſeruari, cuius talẽ eſſe naturã, ut et ſalſedine, uel amaritudine per hoc tps careat, et odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimã ptẽ muſto admiſcẽt, & gypſi qnquageſimã. Poſt tertiã deinde diem fortiter commouent, ac pollicent non ætatẽ ſolum uino, ſed ſplendorẽ quoq; coloris afferre. Oportet aũt nona quaq; die uinum moueri, atq; curari, uel ſi tardius, undecima. Frequens.n. reſpectus faciet indicare utrum uendenda ſit ſpẽs, an tenenda. Quidã reſinæ ſiccæ tritæ uncias tres dolio imergunt, & pmouent, et uina diuretica ſic fieri poſſe pſuadent. Muſtum uero, qđ per pluuias frequentes leue eſt, ſic curari debere iuſſerunt, qđ pbari guſtu ipſius poterit. Omne muſtũ decoqui iubent, donec pars eius uigeſima poſſit abſumi. Melius quoq; fieri, ſi centeſimã partẽ gypſi adijcias. Lacedæmonij uero euſq; decoquere, donec uini qnta ps pereat, & quarto anno uſibus miniſtrare. Suaue uinũ de duro fieri docẽt, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cũ uino ſubactos mittas*

in uini uaſculo, & hora una ibi eſſe patieris. Aliq fœces uini dul/ cis admiſcent. Aliq addunt glycirizæ ſiccæ aliquãtulũ, & utun tur, cum diu uaſoꝝ commotione miſcuerint. Vinum quoq; inter paucos dies optimi odoris effici, ſi bacas myrti agreſtis mõtanas ſiccas, & tunſas mittis in cadũ, & decẽ diebus requieſcere patia ris, tunc coles, & utaris. Vitis ẽt flores arbuſtiuæ collectos in um bra ſiccare curabis. Tunc diligenter tunſos, & cretos habebis in uaſculo nouo, & cum uolueris tribus cadis unã floris menſurã, quã Syri chenicam uocant, adijcies, & ſuperlines dolium, & ſex ta, uel ſeptima die aperies, & uteris. Vinũ fieri ad potandũ ſua/ ue ita dicunt. Fœniculi, uel ſatureiæ ſinguloꝝ congruũ modum uino immergi, atq; turbari. Vel fructum, quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum, & linteo ligatum mitti in uaſculo, ac ſuperliniri, et uſui eſſe quinq; diebus exactis. Vinum autẽ uelut uetus effici de nouello, ſi amygdala amara, abſyntẽiũ, pini fru/ giferi gumen fœnum græcum ſimul frangas quantum ſufficere æſtimaris, & pariter tundas, et ex his unum cyathum ꝑ ampho ram mittas, & magna uina conficies. Si uero ſenſeris peccatura, huic confectiõi aloen, myrrhã, crocomagma ſingula modis æqua libus tunſa, & in puluerẽ redacta cũ melle miſcebis, & uno cya tho unã amphoram condire curabis. Anniculum quoq; uinũ ut longam ſimulare uideatˀ ætatem, mellilotí unciã unã glycirizæ uncias tres, nardi celtici tantũdem, aloes epatici uncias duas, tun dis, & cernis, & in ſextarijs quinquaginta coclearia ſex reconde, & uas ponis in fumo. In albũ colorẽ uina fuſca mutari aſſerũt, ſi ex faba lomentũ factum uino qs adijciat, uel ouoꝝ trium lagæ næ infundat alborem, diuq; cõmoueat, ſequenti die candidũ re/ periri, quod ſi ex afra piſa lomentum adijciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoque hanc eſſe naturam, ut alba, uel nigra ſi redigantur in cinerem, uinoq; adijciantur, ei unãquanq; formã ſui coloris imponere, ut ex nigra fuſcum, candidum uero redda/ tur ex alba, ea ratione ſcilicet ut combuſti ſarmenti cineris modij unius menſura mittatˀ in dolium, quod habebit amphoras. X. et triduo ſic relictũ poſt operietˀ, ac lutetur. Albũ uel (ſi ita uſum fuerit) nigrũ reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoq; afferunt ex molli forte ſic fieri. Althææ, hoc eſt, ibiſci folia, uel ra/ dices, aut eius caulem tenerũ decoctũ mitti, aut gypſum, aut cice ris cotulas duas, aut cupreſſi pillulas tres, aut buxi folia q̃tũ ma/

nus ceperit, aut apij ſemen, aut cinerem ſarmentorum, cui uis flam mæ corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinum uero *eadem die ex auſtero lympidum, atq; optimum fieri, ſi grana pi peris decem, piſtacia uiginti adiecto modico uino ſimul côteras, & in ſex uini ſextarios mittas, diu omnibus ante cõmotis, tũc re quieſcere patiaris, & coles uſui mox futurum.* Item *feculentum ſtatim in lympidum reddi, ſi* VII. *pini nucleos in unũ uini ſexta rium mittas, diuq; cõmoueas, & paulullum ceſſare patiaris, mox ſumere puritatem, colariq; debere, & in uſum referri.* Item *quod cretenſibus oraculum pythij* Apollinis *monſtraſſe memoratur, fieri ſic candidum, & ſumere uetuſtatis ſaporem, ſi ſquinãtos un cias quatuor, aloes epatici uncias quatuor, maſtiches optimi unciã unam, caſſiæ fiſtulæ unciam unã, piperis unciam unã, ſpicæ indi cæ ſemunciã, myrrhæ optimæ unciã unã, thuris maſculi non ran cidi unciam unã, tundis uniuerſa, & in tenuiſſimum puluerem cribro excutiente deducis. Cum uero muſtum ferbuerit, diſpuma bis, & omnia uuarum grana, quæ feruor in ſummum reiecit, ex pelles.* Tunc *gypſi triti, atq; cribrati tres italicos ſextarios mittis in uini amphoras decem prius tamẽ partem quartam uini con diendi in alia uaſa transfundis, & ita gypſum adijcies, & doli um uiridi, ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Ter tia uero die ex ſupraſcriptis pulueribus quaterna coclearia com pleta modeſtius in denas uini amphoras mittis, & uini, ſicut ſu pradictum eſt, quartam partem, quã alibi diffuderas, ſuperadij cies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, ut ſpecierũ uis omne muſti corpus inficiat.* Tunc *operies, atq; adlines relicto breui foramine, quo æſtuantia uina ſuſpirent.* Sed *exemptis qua draginta diebus, & hoc ſpiraculum claudis, & deinde ut libue rit guſtas.* Illud *memento ſeruare præ cæteris, ut quoties uinum mouetur, inueſtis puer hoc, aut aliqs ſatis purus efficiat.* Linimẽ *tum quoq; dolij non gypſo, ſed ſarmentorum cinere debebis induce re.* Item *uinum, quod ſalutare cõtra peſtilentiã ſit, & ſtomacho proſit, fieri hoc genere fertur.* In *optimi muſti metreta una ante ꝗ̃ ferueat, tunſi abſynthij octo uncias linteo inuolutas demittis, & exactis.* XL. *diebus, curabis auferre.* Id *uinum refundis lagæ nis minoribus, & uteris.* Nũc *condiunt, primo amne muſti ſpu mantis egeſto, qbus moris eſt gypſo uina medicari.* Sed *ſi natura leuius uinũ eſt, et ſaporis humecti, in congijs centum, duos gỹpſi*

ſextarios miſiſſe ſuffiicet. Quod ſi uinum naſcitur uirtute ſolidi/us, medietas abunde prædictis poterit ſatis eſſe menſuris.

Roſatum ſine roſa fieri. T.XV.

NVNC roſatum ſine roſa facies ſic. Folia citri uiridia ſporta palmea miſſa in muſti nondum feruentis uaſe depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum roſati, cum placebit, uteris.

De uinis pomorum. T.XVI.

HOC Menſe, omnia, quæ locis ſuis leguntur, ex pomis uina conficies.

De œnomelli. T.XVII.

MVSTVM de maioribus, & egregijs uitibus poſt. XX. dies q̃ leuatum fuerit ex lacu, quantum uolueris ſumis, & ei mellis non diſpumati optimi quintam partem prius tritam fortiter donec albeſcat, admiſces, & agitabis ex canna radicata uehementer. Mouebis autem ſic per dies. XL. continuos, uel, quod eſt melius, quinquaginta, ita ut cum moueris, mundo linteo tegas, p̃ quod facile confectio æſtuabunda ſuſpiret. Poſt dies aũt quinquaginta mundã manu purgas quodcunq; ſupernatabit, & in uaſculo gypſo diligenter includis, & ad uetuſtatem reſeruas. Melius tñ ſi in minora, et picata uaſcula proximo uere transfundas, et gypſata diligẽter operias, & in terrena, et frigida cælla recondas, uel arenis fluuialibus, uel eodẽ ſolo, uaſcula ex aliqua parte ſummergas. Hoc nulla uitiaẽ ætate, ſi tã diligenter effeceris.

De defruto, caræno, ſapa. T.XVIII.

NVNC defrutum, caræunum, ſapam cõficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex muſto, modus his, & uirtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum à deferuendo dictum, ubi ad ſpiſſitudinem fortiter diſpumauerit, effectum eſt. Carænũ, cum tertia perdita, duæ partes remanſerint. Sapa, ubi ad tertias redacta deſcenderit, quam tamen meliorem facient cydonia ſimul cocta, et igni ſuppoſita ligna ficulnea.

De paſſo. T.XIX.

PASSVM *nunc fiet ante uindemiam, quod Africa ſueuit uniuerſa conficere, pingue, atq; iucundum, et quoad conditum, ſi utaris mellis uice, ab inflatione te uindicas. Legũtur ergo uuæ paſſæ quamplurimæ, & in fiſcellis clauſæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, uirgis primo fortiter uerberantur. Deinde ubi uuarum corpus uis contuſionis exoluerit, cochleæ ſuppoſita ſporta comprimuntur. Hinc paſſum eſt quicquid effluxerit, & cõditum uaſculo, mellis more, ſeruatur.*

De cydonite. T.XX.

ABIECTO *corio mala cydonia matura in breuiſſimas, ac tenuiſſimas particulas recides, & proijcies durum, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad menſuram mediam reuertatur, & coquendo piper ſubtile conſpergis. Aliter. Succi cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium unum ſemis, & mellis duos ſextarios miſces, & decoques, donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atque zinziberis binas uncias miſcere curabis.*

De fermento muſteorum ſeruando. T.XXI.

EX *nouo tritico purgato farriculũ facies, & ex muſto de ſubpedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagenã muſti adijcias. deinde ſole ſiccabis, & itẽ ſimiliter infundis, ac ſiccas. Hoc cũ tertio feceris, panes ex eo breuiſſimos admodũ facies muſteoꝝ, & in ſole ſiccatos uaſculis nouis fictilibus recõdis, & gypſas. Pro fermẽto, quo tpe ãni muſteos facere uolueris, hoc uteris.*

De uua paſſa. T.XXII.

VVAM *paſſam græcam ſic facies. Melioris acini, & dulcis, et lucidi botryones in ipſa uite torquebis, & patieris ſponte inareſcere, deinde ſublatos in umbra ſuſpendis, & uuam conſtrictam cum ponis in uaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore frigẽtes, & manu comprimis, & ubi uas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus infeſtet.*

De horis. T.XXIII.

OCTOBER *martium ſimilibus umbris ſibi facit æquari.*

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

TITVLI MENSIS NOVEMBRIS.

De ſatione tritici, farris, ordei, fabæ cum diſciplina ſua, de lenticu la mature ſerenda, de lini ſemine. T.I.

De pratis nouis inſtituendis, ponẽdis uitibus, & propagandis, & circũfodiendis nouellis, ac recidendis mergis. T.II.

De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. T.III.

De putandis uitibus, & arboribus locis tepidis, & oliuetis, & faciendo oleo. T. IIII.

De oliuetis, ponendis, & curandis ægris arboribus, corbibus, pa lis, ridicis faciendis, oleo laurino faciendo. T.V.

De hortis, in eo de allio ulpico cum diſciplinis, de cepullis, et plã tis carduorum, de armoracea, & cunela. T.VI.

De pomis, in eo de perſico, de pinu, de prunis, de caſtaneis cum omni diſciplina, & pomis alioꝝ menſium. T.VII.

De apibus, in eo de mundandis, ac muniendis caſtris ea/ rum. T.VIII.

Remedium uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. T.IX.

Remedium ſterili uiti. T.X.

De roſario ex paucis uirgulis inſtituendo. T.XI.

De uua, quæ uſq; ad uer reſeruatur in uite. T.XII.

De gregibus ouilli generis, et caprini, et paſcẽdi ordine. T.xiij.

De glandibus legendis. T.XIIII

De materie cædenda. T.XV.

De transferendis arboribus maioris ætatis. T.XVI.

De oleo faciendo ſecundum græcos, & emendando. T.XVII.

Oleum liburnico ſimile. T. XVIII.
Vt oleum ſordidum purges. T.XIX.
De oleo odoris horrendi. T.XX.
De oleo rancido curando, & emendando. T.XXI.
De condiendis oliuis. T.XXII.
De horis. T.XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIB. DVODECIMVS.

De ſatione tritici, farris, ordei, fabæ cũ diſciplina, & de lenticula ſerenda, & de lini ſemine. T. I.

NOVEMBRI *menſe triticum ſeremus, & far ſatione legitima, ac ſemente ſolenni. Iugerũ utriuſq; ſeminis modijs quinque tenebit. Nũc et ordeum maturum adhuc ſeremus.* In huius *principio fabam ſpargimus, quæ pinguiſſimũ, uel ſtercoratum deſyderat locum, uel uallem quam ſuccus ueniens à ſummitate, fœcundet. Primo ſeritur, de inde proſcindit, & tunc ſulcatur. Occanda eſt large, ut tegi plu rimum poſſit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas non eſſe frangendas, ut per eas gelidiorum tempore poſſint ger mina obumbrata defendi. Satione eius generis ſicut opinio ha bet, non fœcundatur terra, ſed minus læditur.* Nam Columella *dicit, agrum frumentis utiliorem probari, qui anno ſuperiore ua cuus fuerit, q̃ qui calamos fabaceæ meſſis eduxit. Pingue iugerũ ſex modij occupant, mediocre amplius. Spiſſo bene prouenit. Ma crum ſolum, nebuloſumq; non patitur. Curandum eſt præcipue, ut luna. XV. ſeratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis græci aſſerunt fabæ ſemina macerata herbis aduerſanti bus non noceri. Aqua pridie infuſa citius naſci, nitrata aqua re ſperſa coƈturam non habere difficilem. Nunc ſeritur prima lenti cula ſicut februario menſe narratum eſt. Hoc etiã toto menſe po terit lini ſemen aſpergi.*

De pratis

De pratis nouis inſtituendis, ponendis uitibus, & propagādis, & circumfodiendis nouellis. T.II.

IN *huius maxime menſis principio, poſſumus inſtituere noua prata, more, quo dictū eſt.* Hoc ēt *toto menſe locis calidis, & ſiccis, uel apricis, erit uitiū celebrāda poſitio.* Nūc & ꝓpago inre *ducet & locis frigidis nouellas uites, & arboꝝ plantas circūfodere, atq; operire cōueniet, & ante idus.* Nūc *mergis, hoc eſt ꝓpaginis curuatura poſt trieniū, q̄ preſſa fuerat, recidetur à uite.*

De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. T.III.

NVNC, *ac deinceps uinea uetus, q̄ in iugo eſt, uel pergula, ſi robuſto, & integro trūco ſit, ablaqueata fimo ſatiet, & anguſtius putata inter quartū, et tertiū pedē à terra uiridiſſima pte corticis acuto ferramenti mucrone feriat, ac foſſa frequētius incitetur. Nā (ſicut aſſerit* Columella) *ex eo loco germē plerūq; ꝓducit, et ueniente uere fundit materiā, qua uitis reparetur antiqua.*

De putādis uitibus, & arboribus locis tēpatis, & reliqs. T.iiij.

NVNC *putatio autumnalis celebratur in uitibus, & arboribus, maxime ubi inuitamur tepore ꝓuinciæ, & putantur olineta, & olina, cū uaria cœperit eſſe, colligitur, ex qua primū fiet oleum. Nā cum tota nigreſcet, quod ſpei merito poſterauit, fundendi ubertate cōpenſat. Eſt utilis olearū putatio, cæterarumq; arboꝝ, ſi loci patiē diſciplina, ut deciſis cacuminibus, rami fluētes per latera prona fundantur.* Quod *ſi regio inſolens, & incuſtodita cōtigerit, agēdum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium ſupergreſſa, nodus transcendatur iniuriæ, & arbor iam ſpatio ſuo tuta curetur.*

De olinetis ponēdis, et curādis ægris arboribus, & reliqs. T.V.

NVNC *etiam locis calidis, ac ſiccis regionibus olineta ponuntur, ſicut februario diſputatū eſt.* Amat *hæc arbor arduo locorū ſitu mediocriter ab humore ſuſpendi, ſcalpi aſſidue, lætaminis ubertate pingueſcere, feracibus uentis clementer agitari.* Hoc ēt *mēſe oleis ſterilibus quæ ſupradicta ſunt remedia faciemus.* Nūc ēt *corbes, & pali, & ridicæ bene fieri poſſint, etiā nunc locis tēperatis, eſt laurini olei iuſta confectio.*

De hortis. T.VI.

HOC menſe allium bene ſeritur, & ulpicum terra maxime al ba foſſa, & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis facies, & ſemina in locis altioribus pones. IIII. digitis ſeparata, neq; altius preſ ſa. Sarculabis frequenter, inde plus creſcent. Si capitatũ facere uolueris, ubi cœperit caulis ꝓdire, ꝓculca, ſuccus reuerteť ad ſpi cas. Fertur ſi luna ſub terris poſita ſeratur, & item ſub terris lu na latente uellatur, odoris fœditate cariturum. Vel paleis cõdi ta allia, uel fumo ſuſpẽſa durabunt. Nũc & cepulla ſeri põt, & carduorum planta diſponi, & armoracea ſeritur, & cunela.

De pomis. T.VII.

HOC menſe locis calidis, cæteris uero ianuario perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponẽda, binis à ſe pedibus ſeparata, ut cũ ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed oſſa ponantur acumi ne deorſum uerſo. Et non amplius, ꝗ duobus, aut tribus digitis obruãtur. Oſſa uero, quæ ponẽda ſunt, aliqui ſiccata prius pau cis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qualis reſeruant. Ego uero uſq; ad ſerendi tp̃s ſine ulla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidẽ qualibuſcunq; proueniunt. Sed & pomis, & frondibus, & du rabilitate præcipua ſunt, ſi cœlum calidum, ſolũ arenoſum, & humidũ ſortiantur. Frigidis uero; & maxime uentoſis niſi obie ctu aliquo defendanť, intereunt. Dũ tenera ſũt germina, ſæpe herbis circumfoſſa liberentur. Bimam plantã recte trãsferemus ſcrobe breui. Nec à ſe longe ſtatuendæ ſunt, ut inuicẽ ſe à calore ſolis excuſent. Ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſterco randæ folijs. Putanda perſicus in autumno eſt, ut arida, & pu trida tm̃ uirgulta tollantur. Nam ſiquid uiride reſecamus, are ſcit. Languenti arbori ueteris uini fæces, aque miſtas oportet in fundi. Affirmantibus græcis perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies. VII. ubi pateſieri cœperint, apertis his nu cleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inſcribas. Mox liga tos ſimul cũ ſuis oſſibus obruas diligentius adhærentes. Genera eoꝝ ſunt hæc, duracina, præcoqua, perſica, armenia. Si hæc ar bor ardore ſolis inareſcit, frequẽti aggeſtiõe cumuletur. uesperti no iuuetur humore, obiectis defendať umbraculis. Iuuat in ea & ſpoliũ ſerpentis appẽdi. Nunc iam cõtra pruinas ſtercus in

geratur perſico, uel fæces uini cum aqua permiſtæ, uel, quod magis ꝓdeſt, aqua, in qua faba decocta eſt. Si uermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ miſtus extinguit, uel bouis urina cū aceti tertia parte cõfuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, uel trunco lentiſci, aut terebinthi cuneus affigitur, uel terebratæ, in medio, palus ſalicis iprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imum truncū cortex recidatur, & cū inde modicus humor effluxerit, argilla, uel paleato luto plaga retegať. Magna poma pſicus affert, ſi florenti per triduū, ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Cõtra uitia perſici ꝓficit ſpartū ligatum, uel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Mēſe iannario, uel februario locis frigidis, nouēbri calidis perſicus inſerať, maxime circa terrā ſurculis plenioribus, & ꝓpè arborē natis. nā cacumina uel non tenebunt, uel diu durare nõ poterūt. Inſeriť in ſe, in amygdalo, in pruno, ſed armenia, uel p̄cocqua prunis, duracina amygdalis melius adhæreſcunt, & tp̄s ætatis acquirunt. Menſe aprili, uel maio locis calidis, in Italia uero utroq; exeunte, uel iunio pſicus inoculari pōt, quod emplaſtrari dicit, præciſo ſup̄ trunco, et emplaſtratis pluribus gēmis, more quo dictū eſt. Perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſeruãtur cõdita muria, & oximelle, uel detractis oſſibus ficoꝝ more in ſole ſiccanť, ac pendent. Itē ſæpe uidi detractis oſſibus duracina melle cõdiri, et ſaporis eſſe iucundi. Itē bene ſeruanť, ſi umbilicū pomi gutta picis calētis oppleueris, ut ſic ſapæ innatare coganť uaſe cõcluſo,

De pinu.

PINVS creditur prodeſſe omnibus, quæ ſub ea ſeruntur. Pinum ſeremus nucleis ſuis calidis, & ſiccis regionibus menſe octobri, uel nouēbri, frigidis, & hūectis februario, uel martio. Amat locum gracilem ſæpe maritimū, inter montes, & ſaxa uaſtior, & procerior inuenitur. Ventoſis, & humidis, arboꝝ fiunt incrementa lætiora. Sed ſiue montes uelis conſerere, ſeu ſpatia q̄cūq;, hæc huic generi deputabis, quæ alteri utilia eſſe non pñt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atq; purgabis, & frumenti more ſemen aſpergis, ac leui ſarculo curabis operire, nec.n. plusq̄ palmo debet abſcõdi. Defendēda eſt tenera arbor à pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, ſi nucleos aq̄ añ triduū macerabis. Aliqui dicunt fructum pineū tranſlatione miteſcere, ſed plãtas hoc

modo procurant, ut prius multa ſemina in caliculis terra, & ſimo repletis obruant, quæ ubi proceſſerint, relicto eo, quod ſolidius eſt, auferunt alia, ubi iuſtum cœperit incrementum, trimã plantam cũ ipſis caliculis transferunt, quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatem. Terræ tñ equæ ſtercus admiſcent, facientes ſtraturam alterno ordine ſubinde creſcentem. Seruandũ eſt tamen, ut radix eius, quæ una, & directa eſt, uſq; ad ſummitatem ſuam poſſit integra & illæſa transferri. Putatio nouellas pini arbores tantam promouet (quod expertus ſum) ut quæ ſperaueras incrementa, duplicentur. Nuces pineæ, et uſq; in hoc tẽpus in arbore eſſe poſſunt & maturiores legentur. Prius tamen legendæ ſunt, q̃ pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt, tamen aliqui in uaſis fictilibus nouis, & terra repletis cũ teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De pruno.

PRVNA *ſi oſſibus ſerantur autumno, menſe nouembri, ſolo putri, & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadem ponantur & menſe februario. Sed tunc prius lixiuio ſunt macerãda per triduũ, ut cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas ſumemus ex codice menſe ianuario exeunte, uel februario circa idus radicibus fimo oblitis. Gaudẽt loco læto, & humido, cœlo tepido melius proferũtur, tñ queunt & frigidum ſuſtinere. Locis lepidoſis, & glareoſis ſi iuuãtur lætamine, excuſant ne poma caduca, & uermiculoſa naſcantur. Extirpãdæ ſunt ſoboles à radice, exceptis rectioribus, quæ ſeruabuntur ad plãtas. Si lãguida pruni arbor eſt, amurca cũ aqua æqualiter tẽpata radicibus dẽt infundi, uel bubulũ lociũ ſolũ, uel humanũ uetus cũ duabus aquæ partibus miſtum, uel cineres ex furno, maxime farmentorũ. Si poma decidant, oleaſtri cuneum terebratæ infige radici. Vermes eius, atq; formicas, rubrica cũ pice liquida ſi adlinatur, extinguet. Sed modeſtius ꝑpter arboris noxam, ne idẽ faciat remedium, quod uenenum. Iuuatur frequenti humore, et aſſidua foſſione. Menſe martio extremo, prunus inſeritur melius trunco fiſſo, q̃ cortice, uel mẽſe ianuario, ante q̃ incipiat gumen lachrymare. Inſerit̃ in ſe, & perſicũ recipit, uel amygdalũ, uel malum, ſed eam degenerem reddit, et paruam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt, q̃ damaſcena*

dicuntur. Alij in aqua marina, uel in muria ſeruente recenter lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in fumo tepido faciunt, aut in ſole ſiccari.

De caſtanea.

CASTANEA *ſeritur & plantis, quæ ſponte naſcuntur, & ſemine. Sed quæ plantis ſeritur, ita ægra eſt, ut biennio de eius uita ſæpe dubitet. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe nouembri, & decembri, item februario. Eligēdæ ſunt caſtaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ. Quas ſi nouembri menſe ſeramus, facilem ſe p̄ntia fructus ipſius præſtat. Si uero februario ponamus, ut uſq; tunc durent, ita faciendum eſt. In umbra caſtaneæ ſiccent expanſæ. Tunc in anguſtum, & ſiccum locū trāſlatæ cumulū faciunt, & eas oēs fluuialis arena diligenter operiat. Poſt dies. XXX. eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ ſanæ ſunt, mergunt, ſupernatat quæcūq; uexata eſt. Itē quas probaſti, ſimiliter obrues, & poſt. XXX. dies æque probas. Hoc cū tertio fœris, uſq; ad ueris initiū, ſerere debebis quæ māſerint illibatæ. Aliq in uaſculis ſeruāt arena pariter miſſa. Amant ſolū molle, & ſolutum, non tñ arenoſum. In ſabulone proueniunt, ſed humecto. Nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In ſpiſſo agro, & rubrica uix prouenit. In argilla, & glarea, non poteſt naſci. Diligit cœli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit. Delectat cliuis, et opacis regionibus, ac maxime in ſeptentrionem uerſis. Paſtinari ergo locus debebit, q huic deſtinat arbuſto altitudine pedis unius ſemis, uel duoꝝ. Vel totus, aut ſulcis in ordinē deſtinatis, aut certe aratris reſolui hinc inde findentibus. Qui fimo ſatiatus, ac redactus in puluerē, caſtanearum ſemen accipiat nō amplius pedis dodrāte demerſum. Vnicuiq; ſemini ꝓpter notam ſurculus debet affigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul terna, uel quina ponant, & inter ſe quatuor pedū ſpatio ſeparent. Quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tñ deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo germen extinguat. Cui placet, pōt caſtaneæ in propaginem ducere ima uirgulta, quæ in radice naſcunt. Nouū caſtanetū circūfodi debet aſſidue. Menſe martio, & ſeptēbri. Incrementū maius acquirit, ſi putatiōibus adiuuet. Caſtanea inſeri*

tur (ſicut probaui ipſe) ſub corticæ menſe Martio, uel aprili, tamē genere utroq; reſpondet. Poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalicæ, ſed ex ſalicæ tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruantur uel in cratibus diſpoſitæ, uel intra ſabulonem, ne inuicem tangantur immerſæ, uel in uaſculis fictilibus nouis conditæ, & loco ſicciore defoſſæ, uel incluſæ uirgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut ſpiracula non relinquas, uel ordei paleis minutiſſimis obrutæ, uel paluſtri ulua figuratis denſioribus ſportis recluſæ.

De pomis alijs.

HOC Menſe locis calidis, ac ſiccis regionibus agreſtium pyrorum plantas ponimus, quas poſtea poſſimus inſerere, et malorum, uel mali punici, & cydonij, & citri, et meſpili, fici, ſorbi, ſiliquæ, & plantas agreſtis ceraſi poſt inſerēdas, et mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces iuglandes, ſi in ſeminarijs (quo dictū eſt more) pangantur.

De apibus. T.VIII.

HVIVS mēſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquisq; ſylueſtribus mella conficiunt. Quæ auferenda non ſunt, quia ſeruātur hyberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt aluei, quia tota hyeme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidoq; facienda ſunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, uel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quo manus nō ualebit attingere. Tum rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus, luto, & fimo bubulo miſtis linamus, & inſuper geneſtis, uel alijs tegumentis ſimilitudinē porticus imitemur, ut poſſint à frigore, & tempeſtate defendi.

Remedium uitibus, quæ ſine fruge luxuriant. T.IX.

LOCIS calidis, & apricis uites, q̄ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem fœtuum cōpenſant ubertate foliorum, nūc putare preſſius cōueniet, frigidis uero menſe februario. Si permanebit hoc uitium, circumfoſſas arena fluuiali, uel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum.

Remedium ſterili uiti. T.X.

HISDEM tēporibus, & locis uitem, quæ ſterilis fuerit, græci ita præcipiunt eſſe curandam. Trunco eius fiſſo lapidem aſſerunt includendum, & ibi urinæ ueteris humanæ quatuor cotulas circa trūcum debere ſuffundi, ut ad radices inſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adijcienda eſt terra admiſta lætamine, et circa radices ſolum omne uertendum.

De roſario ex paucis uirgultis inſtituendo. T.XI.

QVAMVIS menſe Februario ſint conſerenda roſaria, tamen locis calidis, apricis, atq; maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quæ ſi indigus plantarū, uolueris ex paucis uirgulis, habere copioſa, quaternorum digitorū ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis debebis excidere, & in modum propaginis ſternere, & ſtercore, ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſiunctos, atq; ita ſolum, quod huic generi deputabis, implere.

De uua, quæ uſq; ad uer reſeruatur in uite. T.XII.

GRAECIS aſſerentibus, ut uuam ſerues in uite uſq; ad ueris initia, circa ipſam uitem, q̄ fructu plena eſt, loco umbroſo ſcrobem fodies, altitudine trium pedum, latitudine duorum, & mittis ſabulonem, & ibi calamos figis, in qbus retorques aſſidue ſarmenta fructibus plena, et illæſis botryonibus alligabis, ut ſolum non contingant, & cooperies, ut imber eò penetrare non poſſit. Itē græcis docentibus uuas in uite, aut poma in arbore ſi diu ſeruare uolueris, uaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pertuſis diligenter à ſummo tecta ſuſpende, quamuis poma & gypſo coopta in longam ſeruantur ætatem.

De gregibus ouilli generis, & caprini. T.XIII.

HOC menſe agnoꝝ prima generatio ē. Sed agnus ſtatim natus uberibus maternis admouendus eſt. Manu prius tā̄ exiguum lactis, in quo ſpiſſior eſt natura, mulgēdum, qđ paſtores coloſtrā uocant, nanq; hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo ꝑ biduum natus cū matre claudatur. Tunc ſeptis obſcuris ſeruet, & calidis, ita ſecluſo paruuloꝝ grege, matrices mittātur in paſcua. Sufficiet autem prius q̄ procedant matrices mane, & cum ſaturæ reuertuntur ad ueſperam, agnis ubera haurienda permittere.

Qui donec firment intra ſtabulum furfuribus uel medica herba uel (ſi eſt copia) farina ordei paſcant ingeſta, donec conceptum pauliſper robur ætatis, paſcuũ matribus poſſint hr̃e commune.

De paſcendi ordine.

PASCVA ouillo generi utilia ſunt, q̃ uel in noualibus, uel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria uero noxia ſunt, ſylueſtria damnoſa lanatis. Salis tñ crebra conſperſio, uel paſcuis miſta, uel canalibus frequẽter oblata, debet pecoris leuare faſtidiũ, nam per hyemem, ſi penuria eſt, fœnum, uel palea, uel uicia, uel facilior uictus ulmi ſeruatis frõdibus præbeat, aut fraxini. Aeſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri ſuauitatem roris miſtura cõmendat. Quarta hora caleſcente potus puri fluminis, aut putei p̃beatur, aut fontis. Medios ſolis calores uallis, aut arbor umbroſa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor infringitur, & ſolum primo imbre ueſpertini roris humeſcit, gregem reuocemus ad paſcua. Sed canicularibus, & æſtiuis diebus ita paſcendæ ſunt oues, ut capita gregis ſemper auertantur à ſolis obiectu. Hyeme aũt, uel uere niſi reſolutis gelicidijs ad paſcua prodire non debent, nam pruinoſa herba huic generi morbos creabit, ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græcas oues, ſicut aſianas, uel tarentinas moris eſt potius ſtabulo nutrire, q̃ cãpo; & pfuſis tabulis, ſolum, in quo claudentur, inſternere, ut ſic tuta cubilia, propter iniuriam pretioſi uelleris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues ungere oleo oportebit, & uino. Propter ſerpentes, qui plerunq; ſub præſepibus latent, cedrum, uel galbanum, uel mulieris capillos, aut ceruina cornua, frequenter uramus.

De capris.

NVNC hirci admittendi ſunt, ut fœtũ primi ueris fouere poſſit exortus. Sed caper eligendus eſt, cui ſub maxillis duæ uidẽtur pendere uerruculæ. Magni corporis, craſſis cruribus, breui, plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauibus, paruo capite, nitido, ſpiſſo, & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculũ congruus. Non autem durat ultra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis uberibus eſt eligenda. Nõ tamẽ ita multæ capræ, ut oues una ſtatione claudãtur, quam luto, & ſtercore

carere conueniet. Hœdis ſupra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optime poſſunt, quod teneriores matres generant tranſigendũ eſt. Sed ultra. VIII. annos ſeruandæ non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.

De glandibus colligendis. T.XIIII.

HOC tpe glandis legendæ, ac ſeruãdæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus opis celebrabit facile more bacaꝝ.

De materie cædenda. T.XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda eſt, cũ luna decreſcit. Sed arbores, quæ cædentur uſq; ad medullam ſecuribus reciſas aliquãdiu ſtare patieris, ut per eas partes humor, ſiquis in uenis cõtinetur, excurrat. Vtiles autem ſunt hæ maxime, Abies, quam gallicam uocant, niſi perluatur, leuis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix utiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atq; extremitate tectoꝝ, præſidium contra incendia cõtuliſti. Neq; enim flammam recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Aeſculus ædificijs, et ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inteſtinis, cuius ſolum pondus in uitio eſt. Fagus in ſicco utilis, humore corrũpitur. Populus utraq;, & ſalix, & tilia in ſculpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palãdus eſt. Vlmus, & fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcunt, ante curuabiles, cathenis utiles habentur. Carpinus utiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate nõ durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere ꝓuideri, ut excaſæ trabes eius, aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterent, poſt operi futuræ aut arenis obruerentur in litore, ut aggeſtionem, qua tectæ eẽnt alternis æſtibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunq; autem ex parte meridiana cæduntur, utiliores ſunt, quæ uero ex ſeptentrionali procériores, ſed facile uitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. T.XVI.

HOC *menſe locis ſiccis calidis, & apricis maiores arbores tranſferemus truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore, et rigationibus adiuuandas.*

De oleo faciendo ſecundum græcos, & emendando. T. XVII.

GRAECI *in conficiendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantũ legendum eſſe oliuæ, quantum nocte ueniente poſſimus exprime* re. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpẽſam. Oſſa enim cõfracta ſordeſcunt, quare de ſolis carnibus ſit prima confectio; & de ſalignis caniſtros fieri debere uirgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit, quod ſponte defluxerit. Sales deinde, ac nitrum iubent nouo oleo miſceri, ut hæc res ſpiſſitudinẽ eius abſoluat. Deinde cum amurca ſubſederit, oleũ purũ. XXX. diebus exactis, in uitrea uaſa transferri. Secũdum ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

Oleum liburnico ſimile. T. XVIII.

OLEVM *primũ liburnico ſimile fieri aſſerunt græci, ſi in optimo uiridi oleo ĩnulam ſiccam, et lauri folia, et cyperum omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, debinc tribus, aut aliq̃to amplius decurſis diebus, cum quieuerit, utaris.*

Vt oleum ſordidum purges. T. XIX.

SI Sordet *oleum, frictos, & adbuc calentes ſales iniici iubent, et diligenter operiri. Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.*

De oleo odoris horrendi. T. XX.

SI Fuerit *odoris horrendi, uirides oliuas ſine oſſibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si bacæ defuerint, caules tenerrimos oleæ ſimiliter eſſe tundendos. Nonnulli utraq; permiſcent adiecto etiam ſale. Sed omnia intra linteum clauſa ſuſpendunt, atq; ita in uas olei demittunt, poſtea tribus diebus exactis auferunt, & oleum in alia uaſa transfundunt. Quidam mittũt uetuſtum laterem torrefactum. Pleriq; ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos ſubinde permutant, ubi hoc bis, aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia uaſa tranſlatum, per paucos dies ſubſidere patiuntur. Quod ſi*

aliquod animal forte deciderit, & oleũ putredine, ac nidore ui/tiauerit, iubent græci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpẽdi, atque ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decuſſerit, mutandũ eſt coriãdrũ, donec ſupereť hoc uitiũ. Sed maxime p/derit, poſt ſenos dies in uaſa munda transferre, melius ſi acetum ante uexerunt. Quidã fœni græci ſemen ſiccum, tritumq; permiſcent, uel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequẽter extinguunt. Si acerbus odor fuerit, uuæ excremẽta, quæ græci γίγαρτα uocant, præcipiunt tuſa, & in maſſam redacta merſari.

De oleo rancido curando. T.XXI.

OLEVM rancidum græci aſſerũt ſic poſſe curari. Albam cerã mundo, & optimo oleo reſolutã, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc ſales frictos calentes addi, operiri, atq; gypſari. Sic fieri, ut oleum purgeť ſapore, & odore mutato. Oleum tñ omne in terrenis locis eſſe ſeruandũ, & eã eius eſſe naturã, ut ſole, uel igne purgeť, uel aqua feruẽti, ſi ſimul miſceať in uaſculo.

De condiendis oliuis. T.XXII.

HOC etiam menſe oliuas condiemus. Harum genera ſunt diuerſa. Colymbades oliuæ fiunt ſic. Alternis cratibus oliuarũ puleium ſpargis, & mel, & acetum, & ſales modice, ſtratura inter cedẽte ſuffundes. Item ſternes oliuas ſupra ſurculos fœniculi, uel anethi, ſiue lentiſci, & ramulis oliuæ ſubditis, aceti heminam, & muriam ſuperfundis, & has conſtructiões uſq; ad uaſculi plenitudinem patieris inſurgere. Aliter. Electas oliuas muria maturabis, poſt. XL. dies muriam fundis uniuerſam, tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minute inciſam uaſculo adijcies, & oliuis replebis, ut iuſta infuſione liquor ſupernatet. Aliter. Oliuas manu lectas, una nocte integra, in balnei uapore eẽ patieris tabulæ, uel crati ſuperpoſitas, mane balneis exemptas, ſalibus tritis conſperges, & uteris, quæ non amplius, q̃. VIII. dies poterũt cuſtodiri. Aliter. Oliuas illæſas primo mittis in muria, poſt dies. XL. leuabis, atq; intercides acuto calamo. Et ſi dulciores habere uolueris, duas ſapæ partes, & aceti unam, ſi acriores, aceti duas, & ſape unam debebis infundere. Aliter. Paſſi ſextarium unum, cineris bene creti quãtum manus utraq; geſtabit, uini ueteris unũ funiculum, & aliquantũ cupreſſi foliorum

miſtis omnibus oliuas infundis, inculcas, & ſubinde cruſtam fa-ciendo ſaturabis, donec ad uaſculorum ſumma ora peruenias. Aliter. *Oliuas, quas iacentes repereris, rugis contrahentibus criſpas colligis, & ſalibus tritis reſperſas expandis, donec ſole mareſcant.* Tunc *ſubſtrato lauro alternas crates bacarum ſæpius ordinabis.* Tunc *defrutum cum ſatureiæ faſciculo duabus, aut tribus undis feruere patieris.* Et *poſtquam tepuerit, ſupra compoſitas bacas refundes admiſto ſale paululo, & origani faſce coniecto, ſupra ius omne perfundes.* Aliter. *Lectas bacas ex arbore ſtatim condies, rutam, & petroſilinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde ciminati ſalis aſperſione cumulabis.* Poſtremum *mel, & acetum ſupfundes.* Nouiſſime *optimi olei quantumcunq; miſcebis.* Aliter. *Legis oliuas ex arbore nigras, & compoſitas muria diluis, tunc ollæ adijcis mellis partes duas, uini unã, defruti dimidiam, & ubi ſimul deferbuerint, deponis, ac permoues, & acetum miſces, cum refrixerit, ſuper oliuas origani ſurculos ſternis; & ſupra ius omne diffundes.* Aliter. *Oliuas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus, deinde mittis in muria, & poſt.* XII. *dies exemptas in uaſe adijcis cũ muſti, & aceti æquis ponderibus.* Et *impletũ uas ita operies, ut aliqua ſpiramenta dimittas.*

De horis. T.XXIII.

NOVEMBREM *& Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.*

Hora	I.	*pedes*	XXVII.
Hora	II.	*pedes*	XVII.
Hora	III.	*pedes*	XIII.
Hora	IIII.	*pedes*	X.
Hora	V.	*pedes*	VIII.
Hora	VI.	*pedes*	VII.
Hora	VII.	*pedes*	VIII.
Hora	VIII.	*pedes*	X.
Hora	IX.	*pedes*	XIII.
Hora	X.	*pedes*	XVII.
Hora	XI.	*pedes*	XXVII.

TITVLI MENSIS DECEMBRIS.

De ſerendis frumentis, & faba, & lini ſemine. T.I.
De fodiendis paſtinis, & cædenda materie, palis, & ridicis, & oleo laurino, ac myrtino. T.II.
De hortis, in eo de lactuca, allio, ulpico, cæpulla, ſinapi, & cunela. T.III.
De pomis, in eo de hypomelidibus, & aliorum menſium pomis. T.IIII.
De rapis condiendis. T.V.
De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. T.VI.
De horis. T.VII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER XIII.

De ſerendis frumentis, faba, & lini ſemine. T.I.

D ECEMBRI menſe ſeruntur frumenta, triticum, far ordeum, quamuis ordei ſatio iam ſera ſit. Et faba circa ſeptimum Idus ſeri poteſt. Nam poſt exactam brumam male ſeminant. Hoc etiam menſe adhuc lini ſemen ſpargi poterit, uſq; ad. VII. Idus Decembris.

De fodiendis paſtinis, & cædenda materie. T.II.

NVNC ad inſtituendas uites, ſed poſt Idus paſtina inchoemus effodere, ſicut ante tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe cædemus. Palos quoq;, & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti bacas, atq; lentiſci in olei ſui confectione quaſſabimus, & uinum myrtite, ſicut dictum eſt ante, retingemus.

De hortis. T.III.

HOC tpē ſerendā eſt lactuca, ut planta eius Februario tranſferatur. Etiam nunc allium, & ulpicū, & cepullæ, & ſinapi, & cunela ſeri poterunt, diſciplina, & more, quo ante narratū eſt.

De pomis. T.IIII.

HYPOMELIDES poma ſunt (ut Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in uaſculis poſitis. Menſe autem februario hypomelidis planta, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur breuiſſimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed munienda eſt, quia cito areſcit, ſi radices eius uentus afflauerit. Terram qualemcunq; non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſæpe ſaxoſa. Statum rigidū reformidat. Inſeri non poteſt, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis, & munitis urceolis, aut ſcobe populi, aut in ollis internuas uinaceis obruta ſeruabuntur.

De rapis condiendis. T.V.

NVNC rapa in partes minutas reciſa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exiccata nequid reſeruent humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) temperato, mergere, & condire curabimus, & repleta uaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus uſui. Quam rem ianuario quoq;, et nouembri menſe poterimus efficere.

De echinis, & pernis, & lardo ſaliendis, et auium laqueis diſponendis. T.VI.

NVNC etiam quibus litus in fructu eſt, ubi luna iuuabit augumentum, quæ omnium clauſorum maris animalium, atq; concharum iubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſalibus condire curabunt. Quod ſolito more conficitur. Hanc quoq; rem per omnes menſes bene facimus hybernos. Pernas etiam & lardum conficimus non ſolū menſe hoc, ſed omnibus, quos hyemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſyluas, & bacis fœcunda uirgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc uſque in martium menſem tendetur aucupium.

De horis. T.VII.

DECEMBREM *ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, iſte decreſcat.*

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI DE INSITIONE LIBER AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

h

ABES *alind indultæ fidei teſtimoniũ, pro uſura temporis hoc opus de arte inſitiõis adiecti. Sed ꝙ uolumina hæc ruris colendi ſerius, q̃ iuſſeras, ſcripta ſunt, librarij manus ſegnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam malignę æſtimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius, q̃ timere. Neſcio utrum commune ſit dominis, mihi difficile contigit in ſeruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita ſæpiſſime natura hæc uitiat commodum ſiquod eſt, & miſcet optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, ſegnicies figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum receſſit à ſcelere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus*

ſamulus ſeci. Verum neſcio, ſi tuum ad has modo minutias incli-netur ingenium. Grande erit, & par deſyderio ſuo, quod ſtudij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias, ego meas opes æſtimare non differo. Non eſt magni loci aſſibus intu-endis oculos duxiſſe per puluerē, quia neſcio quomodo notæ ſunt quædam maximarum perſonarum minuta compendia.

Aſpbile ornatus fidei, qui iure fatemur,
p *Siquid in arcano pectoris umbra tegit,*
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos.
Quos manus hæc ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu ſocij ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Eſt noſtræ ſtudium non condemnabile muſæ,
Vrbanum fari ruſticitatis opus.
Sub thalami ſpecie felices iungere ſyluas,
Vt ſoboli miſtus creſcat utrinq; decor.
Connexumq; nemus ueſtire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccos,
Et lætum duplici fruge ſaporis ali.
Quæ quibus hoſpitium præſtent uirgulta docebo,
Quæ ſit adoptiuis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quò lucida ſydera currunt,
Quo fixa eſt tellus, quò fluit unda maris,
Cum poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et uaria grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtræ reor eſſe camœnæ,
Aut operis parui gratia fiet inops.

Si uelocis equæ pigro miſcætur aſello
Ardor, ut in ſterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumq; genus productus deleat hæres,
Et ſibi defectum copia prolis agat,
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid ueteres ſcripſere coloni,
Sacraq; priſcorum uerba labore ſequar.
Principio multas ſpecies induſtria ſolers
Protulit, & doctam iuſſit inire manum.
Nam quæcunq; uirens alienis frondibus arbos
Comitur, bis diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit;
Aut uirides oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur uda ſinu.

De uite.

Primus echionij palmes ſe iungere Bacchi
Nouit, & externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus.
Degenerisq; comæ ueſtigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curuat onuſta deo.

De oliua.

Robora palladij decorat ſylueſtria rami,
Nobilitat partus baca ſuperba feros.
Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ non nouit munera, ferre docet.

De pyro.

Germine cana pyrus, niueos haud inuida flores
Commodat, & uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasq; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu,
Inſtituens, duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos, & inertem fœtibus ornum

Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immiſſi uertere cydonia rami,
Pomaq; confuſus blanda creauit odor.
Caſtaneæ ſeptos aſpro uelamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Meſpilaq; exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo corticæ uota premit.
Creditur in libycis ſua germina nectere ramis,
Lætaq; puniceo poſſe decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata ſapores
Mala, nec externis aſſociata comis.
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Inſita proceris pergit concreſcere ramis
Et ſociam mutat malus amica pyrum.
Seq; feros ſyluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataq; robora ſentes
Leuigat, & pulchris ueſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Fœtibus inſtituit plena rubore nouis.
Illius inſolitas miratur perſicus umbras,
Populeaq; ferunt candida dona comæ.
Meſpilus huic paret, lapidoſaq; uiſcera mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro ſudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Caſtaneæ fuluum dant noua mala decus.

De perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
Perſicus, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitq; leues in ſtipite phyllidis umbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo cydonio.

Cum præſtet cunctis ſe ſulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſpernata ſuperbit,
Scit tantum nullo creſcere poſſe decus.
Sed proprijs pandens cognata cubilia ramis
Stat contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Aemula dura pyri deſpecti mala ſaporis
Meſpilus admiſſo germine tuta ſubit.
Et geminis ſeſe uiolentior inſerit armis,
Atq; auidas terrent robora ſæua manus.

De malo citrio.

Nec non & citrij patiuntur mutua rami
Pignora, quæ grauido cortice morus alit.
Pomaq; paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota pyris.

De prunis.

Pruna ſuis addunt felicia germina membris,
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, ſed brachia roboris armat
Caſtaneæ prunus iuſſa tenere larem.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt ſiliquæ uiridi molleſcere ſucco,
Et gremio paſcunt cætera poma ſuo.

De ficubus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem.
Ficus, & inuaſis dat ſua iura comis.
Se quoq; miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet uincere poma modum.
Inſignes folijs platanos felicia menſis
Brachia gaudentes uitis bonore comas
Ingrediens pingui ſe cortice maxima ficus
Seruat, & optatos implet adepta ſinus.

De moro.

Mutua quin etiam moris commertia ficus
Præſtat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auide confert ſua membra ſorori,

Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.
Procεras fagos, & poma hirſuta uirentis
Caſtaneæ, duris aſpera mala comis
Inficiens, monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore.
Et geminis ueniunt munera miſta bonis.

De ſorbis.

Sorba ſuos partus merito maioris honeſtant
Seminis, & pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos ſpinæ duros mucronibus artus.
Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaq́; annexo miſcere cydonia fœtu
Gaudet, & externi dona coloris amat.

De cεraſo.

Inſeritur lauro cεraſus, partuq́; coacto
Tingit adoptiuus uirginis ora pudor.
Vmbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeasq́; nouo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni corticæ fixa tegit.
Pomaq́; permutat uelamine perſica miſto,
Duritiemq́; docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamq́; trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma ſui.

De piſtacijs.

Quin & amygdaleos ſubeunt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De caſtanea.

Flumineam ſalicem fœcundant ardua membra
Caſtaneæ, & multo paſta liquore uigent.

De nuce.

Arbuteas frondes uaſtæ nucis occupat umbra,
Pomaq́; ſub duplici corti tuta refert.
Cætera, quæ ſolers proceſſu temporis uſus
Exprimet, exemplis inſtituere nouis.
Hæc ſat erit tenui uerſu memoraſſe poetam,
Quem iuuat effoſſi terga mouere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miti ruſticitate leges.

FINIS.

Impreſſum Florentiæ opera & impreſſa Philippi Iuntæ. Anno à natiuitate. D.XV. Su-pra mille menſe Iulio. Leone Decimo Pontifice.

AA BB *a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z & ꝯ ꝶ*
A B C D E F G H I K L M N O P Q.

Quaterniones omnes præter Q *&* B B *qui ſunt ſeſterniones.*

BIBLIOTECA NA. ROMA VITTORIO EM.

AMOR